KÂVYAMÂLÂ 70

THE YAS'ASTILAKA OF SOMADEVA SÛRI

WITH THE COMMENTARY OF S'RUTADEVA SÛRI

PART II

EDITED BY

MAHAMAHOPÂDHYÂYA PANDIT S'IVADATTA,

Head Pandit and Superintendent, Sanskrit Department,

Oriental College, Lahore,

AND

KAS'INATH PANDURANG PARAB.

PRINTED AND PUBLISHED

BY

TUKÂRÂM JAVAJI,

PROPRIETOR OF JÂVAJI DÂDÂJI'S 'NIRNAYA SAGARA' PRESS.

BOMBAY

1903

Price 2½ Rupees

काव्यमाला. ७०.

श्रीसोमदेवसूरिविरचितं

यशस्तिलकम् ।

श्रीश्रुतसागरसूरिकृतया व्याख्यया समेतम् ।

उत्तरखण्डम् ।

जयपुरमहाराजाश्रितमहामहोपाध्यायपण्डितदुर्गाप्रसादद्दारक-
केदारनाथकृपाङ्गीकृतशोधनकर्मणा महामहोपाध्याय-
पण्डितशिवदत्तशर्मणा, मुम्बापुरवासिपरबोपाह्व-
पाण्डुरङ्गात्मजकाशीनाथशर्मणा च
संशोधितम् ।

तच्च
मुम्बय्यां निर्णयसागराख्ययन्त्रालये तदधिपतिना मुद्राक्षरैरङ्कयित्वा
प्राकाश्यं नीतम् ।

१९०३

मूल्यं २॥ रूप्यकाः ।

काव्यमाला ।

श्रीसोमदेवसूरिविरचित

यशस्तिलकचम्पूकाव्यम् ।

श्रीश्रुतसागरसूरिकृतया व्याख्यया समेतम् ।

चतुर्थ आश्वास ।

श्रीमानस्ति समस्तवस्तुविषयव्यापारपारंगम
पारेऽशेषतम पयोधि कृतधीर्मध्येगुणाम्भोनिधि ।
किं चान्यद्भुवनत्रयस्य पतयो यस्मिन्नवाप्तोदये
जायन्ते प्रतिचारका इव पुरश्छत्रत्रय बिभ्रत ॥ १ ॥

अथामृतमतिमहादेवीदुर्विलसन नामाश्वासमारभमाण श्रीसोमदेवभट्टारक आदिमङ्गल निमित्त श्रीमानित्याद्याह—**श्रीमानित्यादि** । अस्ति विद्यते । कोऽसौ । श्रीमान् अभ्युदयनि श्रेयसलक्षणा श्री लक्ष्मीर्विद्यते यस्य स श्रीमान् असभवद्बाधकप्रमाणत्वात् श्रीमद्भगवदर्हन् सर्वज्ञ वीतरागोऽस्ति विद्यते । एव श्रीमानिति जिनसेनाचार्यकृतसहस्रनाममध्ये प्रथम नाम गृहीत्वा नमस्कारमाह । श्रीमान् कथभूत । समस्तवस्तुविषयव्यापारपारंगम समस्तानि समग्राणि च तानि वस्तूनि जीवाजीवाश्रवबन्धसवरनिर्जरामोक्षपुण्यपापलक्षणा नवपदार्था इत्यर्थ , तेषा विषये व्यापारो गोचरत्वपरिज्ञान तस्य पारंगम पार प्राप्त । पारेऽशेषतम पयोधि अशेष समग्र यत्तमोऽज्ञान तदेव पयोधि समुद्रोऽपर्यन्तत्वात् अशेषतम पयोधि , अशेषतम पयोधे पारे दूरवर्ती पारेऽशेषतम पयोधि । 'पारेमध्येऽग्रत षष्ठ्या वा' इत्यनेन सूत्रेण अव्ययीभावसमास । 'सनपुसकलिङ्ग स्यात्' इति वच नान्नपुसकत्वम् । पुन कथभूत । कृतधी कृत पुण्य सद्वेद्यशुभायुर्नाम गोत्रलक्षण तस्मिन् धीर्बुद्धिर्यस्य स कृतधी । पूर्वजन्मोपार्जिततीर्थंकरनामेत्यर्थ । पुन कथभूत । मध्येगुणाम्भोनिधि गुणा अनन्तज्ञानानन्तदर्शनानन्तवीर्यानन्तसुखास्तित्ववस्तुत्वप्रमाणप्रमेयत्वादय त एवाम्भोनिधय समुद्रा एकैकस्यानन्तत्वात्, गुणाम्भोनिधीना मध्ये मध्यवर्ती । चरमशरीरप्रमाणत्वात् मध्येगुणाम्भोनिधि । अत्रापि अव्ययीभावसमास । किंच अन्यत् विशेषस्वरूप तस्य श्रीमतो भगवत कथयामि । यस्मिन् श्रीमति अवाप्तोदये सति

तद्ध्यानत्विषि जातकल्मषमुषि प्रादुर्भवज्ज्योतिषि
त्रैलोक्यक्षुभि दत्तयात्रककुभि स्वर्गिस्मृतानुष्टुभि ।
यस्मिन्नच्युति सर्वलोकमहति स्तोत्रोन्मुखश्रीकृति
श्रेयोभाजनता जन परमगात्स स्ताच्छ्रिये वो जिन ॥ २ ॥

अहो स्वकीयप्रतापोद्रेकमुद्रितसमस्तसमुद्र कुवलयानन्दनचन्द्र, अन्यदा

न च केवलज्ञानादिलक्ष्मीप्राप्ते सति भुवनत्रयस्य पतय इन्द्रधरणेन्द्रादय पुरोऽग्रत छत्रत्रय बिभ्रत आतपत्रत्रय वारयन्तो जायन्ते । कीदृशा जायन्ते । प्रतिचारका इव । रूपकोपमालकार ॥

तद्ध्यानत्विषीत्यादि । स जिनो वो युष्माक श्रिये अभ्युदयनि श्रेयसलक्ष्म्यर्थं स्तात् भवतु । स क । यस्मिञ्जिने जनो लोक पर निश्चयेन श्रेयोभाजनना कल्याणपरम्परा मत्रत्वमगात्प्राप्त । कथभूते यस्मिन् । तद्ध्यानत्विषि सा सर्वकर्मनिर्मूलिनी ध्यानत्विट् ज्योति श्रुत वृत्त वा यस्य स तथा तस्मिन् । इत्यनेन पदेन पृथक्त्ववितर्कविचार एकत्ववितर्कविचार च शुक्लध्यानद्वयमुक्त भवति । पुन कथभूते । जातकल्मषमुषि कल्मष मुष्णातीति कल्मषमुट्, जात उत्पन्नश्चासौ कल्मषमुट् जातकल्मषमुट् तस्मिन् । इत्यनेन पदेन ध्यानबलेन कृत्वा घातितकर्मत्रिषष्टिप्रकृतिक्षयमुक्तो भगवत इति ज्ञातव्यम् । पुन कथभूते । प्रादुर्भवज्ज्योतिषि प्रादुर्भवत् उत्पद्यमान ज्योति केवलज्ञानलक्षण तेजो यस्य स तथा तस्मिन् । इत्यनेन पदेन घातितसघातघातने सति केवलज्ञानमुत्पन्न भगवत इति सूचित भवति । पुन कथभूते । त्रैलोक्यक्षुभि क्षोभण (क्षुप्) इन्द्राणीनामासनकम्पनम्, त्रैलोक्यस्य क्षुप् चलन यस्मात् स तस्मिन् । इत्यनेन पदेन स्वर्गलोके घण्टानाद, ज्योतिर्लोके सिंहनाद, व्यन्तर्लोके पटहध्वनि, भवनवासिलोके शङ्खध्वनिरभूत् इति सूचित भवति । पुन कथभूते । दत्तयात्रककुभि दत्ता कृता यात्रा भगवत्केवलज्ञानपूजार्थं गमन ककुप्सु दिक्षु यस्य स तस्मिन् । इत्यनेन पदेन देवागम सूचितो भवति । पुन कथभूते । स्वर्गिस्मृतानुष्टुभि स्वर्गिभिरिन्द्रादिभिर्देवै स्मृता चित्तीकृता अनुष्टुबादिछन्दोभि स्तुतयो गद्यपद्यादयो यस्य स तस्मिन् । इत्यनेन पदेन समवसरणस्थितो भगवान् कथित । पुन कथभूते । अच्युति न च्यवते न चलति अच्युत्तस्मिन्नच्युति । इत्यनेन पदेन विहारानन्तर योगनिरोध सूचित । पुन कथभूते । सर्वलोकमहति सर्वेषा लोकाना सर्वेषु लोकेषु वा महान् परमगुरु सर्वलोकमहान् तस्मिन् । इत्यनेन पदेन भगवान् सिद्धो बभूवेति सूचितम् । पुन कथभूते । स्तोत्रोन्मुखश्रीकृति स्तोत्रेषु उन्मुखा बद्धोत्कण्ठास्तेषा श्रिय सर्वोक्तलक्षण करोतीति स तस्मिन् । इत्यनेन पदेन भगवत परिनिर्वृत्तकल्याणनिद्रादिभि कृत भवतीति सूचितम् । अतिशयालकार ॥

अहो स्वकीयप्रतापोद्रेकमुद्रितसमस्तसमुद्र स्वकीयेन प्रतापोद्रेकेणाधिकेन मुद्रिता

तु वियद्वनविकासोद्वेल्लत्कङ्केलिपल्लवोल्लासलालसे गगनकाननप्रबोधप्रधाविघातकीप्रसवपेशलत्विषि प्रचेतःपुरकान्तारस्मेरताजिह्मब्रह्मतरुप्रसूनसंदोहसुन्दरे त्रिदिवोद्यानान्तरालनिलीनोन्मीलल्लाङ्गलीलतान्तकान्तरुचि पश्चिमाचलस्थलविलासिनीशिखण्डमण्डनोत्तंसविकसत्काश्मीरकुसुमकेसरासरालाभोगभङ्गे अहर्पतिपथानुसारिदिवसलक्ष्मीपिण्डालक्तकरसप्रसाधितचरण-

---

चिह्निता समस्ताश्चत्वारो समुद्रा येन स तथा तस्य संबोधन यशस्तिलकेन क्रियते हे तथोक्त हे मारदत्त महाराज । हे कथंभूत । कुवलयानन्दनचन्द्र कुवलयस्य पृथ्वीवलयस्या नन्दने हर्षजनने चन्द्र स तथा तस्य संबोधन हे तथोक्त । कुवलयानामुत्पलानामानन्दने चन्द्रमा भवति । अन्यदा तु अन्यस्मिन् अवसरे चरणमार्गणेव महादेवीभवनद्वार अमृति मतिमहादेवीहर्म्यद्वार अहमपि उपागतोऽस्मि । इति क्रियाकारकसंबन्ध । कस्मिन् सति महादेवीभवनद्वार उपागतोऽस्मि । सन्ध्यारागमहसि सति । कथंभूते सन्ध्यारागमहसि । वियद्वनविकासोद्वेल्लत्कङ्केलिपल्लवोल्लासलालसे वियदेव वन वियद्वन तस्य विकासेनोत्फुल्लेनो द्वेल्लन्त कम्पमाना ये कङ्केलिपल्लवास्तेषा उल्लासेन लालसा वा अत्याकाङ्क्षा यस्य तत्त योक्त तस्मिन् । उक्त च—'वेल्लिताप्रेङ्खिताधूतचलिताकम्पिता धुते' इति । तथा च— 'प्रतीक्षा लालसा द्वयो '। पुन कथंभूते । गगनकाननप्रबोधप्रधाविघातकीप्रसवपेशल त्विषि गगनमेव कानन तस्य प्रबोधाय उद्योताय प्रधाविनी शीघ्रगमनशीला सा चासौ घातकी　　प्रसवपेशला त्विट् यस्य तत्त-
थोक्त तस्मिन् । पुन कथंभूते । प्रचेतःपुरकान्तारस्मेरताजिह्मब्रह्मतरुप्रसूनसंदोहसुन्दरे प्रचेतसो वरुणस्य यत्पुर तस्य संबन्धि यत् कान्तार तस्य संबन्धि स्मेरताजिह्मानि विकाशप्रगुणानि अमन्दानि यानि ब्रह्मतरुप्रसूनानि पलाशपुष्पाणि तेषा संदोहस्तद्वत् सुन्दरं मनोहरं तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथंभूते । त्रिदिवोद्यानान्तरालनिलीनो न्मीलल्लाङ्गलीलतान्तकान्तरुचि त्रिदिव स्वर्गस्तस्योद्यान तस्यान्तराले निलीना स्थिता या उन्मीलन्ती विकसन्ती लाङ्गली जलपिप्पली तस्या लतान्तानि पुष्पाणि तद्वत् कान्ता रक्तत्वेन मनोहरा रुक् दीप्तिर्यस्य तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथंभूते । पश्चिमाचलस्थल विलासिनीशिखण्डमण्डनोत्तंसविकसत्काश्मीरकुसुमकेसरासरालाभोगभङ्गे

तत्र तस्य च या विलासिन्य तासा शिखण्डास्तेषा मण्डन यत् उत्तस मुकुट तत्र विकसन्ति यानि काश्मीरकुसुमानि केसरपुष्पाणि तेषा केसर किंजल्कस्तस्य असराल प्रचुरो योऽसावाभोगो विस्तारस्तद्वद्भङ्गो रचना यस्य तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथंभूते । अहर्पतिपथानुसारिदिवसलक्ष्मीपिण्डालक्तकरसप्रसाधितचरणमार्गनिर्गमद्युति अहर्पति श्रीसूर्यस्तस्य पन्था मार्ग अहर्पतिपथ तमनु सरति पृष्ठतो गच्छतीत्येवंशीला अहर्पतिपथानुसारिणी सा चासौ दिवसलक्ष्मीस्तस्या

मार्गनिर्गमद्युति खरकरानुव्रजनपराम्बरचरचमूरचितारुणमणिविमानप्रभापटलतुलने त्रिपुरदाहोर्जितधूर्जटिनिटिललोचनानलज्वलद्दानवनगरनीतिनिकटे सुरासुरसमरमेदिनीद्रवद्रुधिरपूरप्रकाशिनि दिनकृत्करकृपाणपातितदैत्यचिताचक्रवालानुकूले मातृमण्डलक्रीडाकीलालकुण्डकान्तिनिकेतिनि रविरथतुरगवेगखरखुरोदस्तास्तमस्तकमन शिलाधूलिलीले चण्डीशताण्डवाडम्बरावसरसुरप्रसारितसुवर्णमण्डपश्रिणि तमस्तमालारामप्रथमतराविर्भूत-

---

पिण्डालक्तकरसेन पिण्डप्रायलाक्षारसेन प्रसाधितो मण्डितो चरणौ तयो मार्गनिर्गम पदवीनिर्गमस्तद्वत् द्युतिर्दीप्तिर्यस्य तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । खरकरानुव्रजनपराम्बरचरचमूरचितारुणमणिविमानप्रभापटलतुलने खरकर श्रीसूर्यस्तस्यानुव्रजनपरा पृष्ठतो गमनतत्परा या अम्बरचरचमू देवसेना तया रचितानि निर्मितानि अरुणमणिविमानानि पद्मरागव्योमयानानि तेषा प्रभा तस्या यत्पटल समूहस्तस्य तुलना उपमा यस्य सध्याराग महसस्तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । त्रिपुरदाहोर्जितधूर्जटिनिटिललोचनानलज्वलद्दानवनगरनीतिनिकटे त्रिपुरो नाम दैत्यविशेषस्तस्य दाहो भस्मीकरण तस्मिन् ऊर्जितो बलवत्तरोऽप्रतिहतव्यापारो योऽसौ धूर्जटि श्रीमहादेवस्तस्य निटिल ललाटपट्टस्तत्र यत् लोचन तृतीय नयन तस्यानलेन ज्वलन्ति यानि दानवनगराणि त्रिपुरपुराणि तेषा नीति रुपमा सा निकटे यस्य तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । सुरासुरसमरमेदिनीद्रवद्रुधिरपूरप्रकाशिनि सुराश्च असुराश्च सुरासुरास्तेषा समरमेदिनी तत्र द्रवन्ति प्रवहन्ति यानि रुधिराणि तेषा पूरस्तद्वत् प्रकाशते इत्येवशील तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । दिनकृत्करकृपाणपातितदैत्यचिताचक्रवालानुकूले दिनकृत् तस्य करो हस्तस्तत्र योऽसौ कृपाणस्तेन पातिता मारिता ये दैत्यास्तेषा चिताचक्रवाल मृतकाग्निमण्डल तस्य अनुकूल सदृश यत् तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । मातृमण्डलक्रीडाकीलालकुण्डकान्तिनिकेतिनि मातॄणा मण्डल तस्य क्रीडाकीलालकुण्ड तस्य कान्तिस्तस्या निकेतो गृह उपमा विद्यते यस्य तत्तथोक्त तस्मिन् । उक्त च—'ब्राह्मी माहेश्वरी चैव कौमारी वैष्णवी तथा । वाराही चैव चेन्द्राणी चामुण्डा सप्त मातर ॥' पुन कथभूते । रविरथतुरगवेगखरखुरोदस्तास्तमस्तकमन शिलाधूलिलीले रविरथस्य ये तुरगास्तेषा वेगेनोपलक्षिता खरास्तीव्रतरा ये खुरा पादाग्राणि तैरुदस्ता उत्क्षिप्ता अस्तमस्तकस्य अस्ताचलशिखरस्य या मन शिलाधूलिस्तस्या लीला यस्य तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । चण्डीशताण्डवाडम्बरावसरसुरप्रसारितसुवर्णमण्डपश्रिणि चण्डीशस्य ताण्डवस्तस्याडम्बरस्तस्यावसरे सुरै प्रसारितो योऽसौ सुवर्णमण्डपस्तस्य श्री शोभा यस्य तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । तमस्तमालारामप्रथमतराविर्भूतकिशलयस्तम्बाडम्बरे तमोऽन्धकारस्तदेव तमालारामस्तमालतरुवण तस्मात्प्रथमतरं पूर्वमेव आविर्भूतो योऽसौ किशलयस्तम्ब पल्लवसमूहस्तद्वत् आड

किशलयस्तम्बाडम्बरे अपरगिरिशिखराश्रयाश्रमावासतापसावानवितानितधातुजलपाटलपटप्रतानस्पृशि पूर्वेतराकूपारतीरावतरत्तपनस्यन्दनातिथेयक्रियोत्तालजलधिजलदेवताप्रकल्पितप्रवालाङ्कुरोपचारव्यतिकरे सकलविषयिवश्यतावेशविजृम्भिष्यमाणमनसिजैश्वर्यपर्याप्तपत्रसिन्दूरमुद्रोद्रेकरोचिषि नवयौवनरसवशाङ्गनापयोधरभराविर्भविष्यन्मदनद्रुमकन्दलकदम्बविडम्बिनि रतिकलहकृतिकुतूहलबहलविलासिजनसैनिकशृङ्गारसगरसभावनोत्तरङ्गान्तरङ्गानङ्गविस्तारितातिरक्तसकेतकेतुकमनीये मिथुनचरपतङ्गरागापहारादिव

म्बरो यस्य तत्तथोक्तं तस्मिन् । पुनः कथंभूते । अपरगिरिशिखराश्रयाश्रमावासतापसावानवितानितधातुजलपाटलपटप्रतानस्पृशि अपरगिरिरस्ताचलस्तस्य शिखरं तस्मिन् आश्रयः स्थितिर्येषां आश्रमावासानां निवासगृहाणां तत्र ये तापसास्तेषां अवानां अशुष्का आर्द्रा वितानिता चन्द्रोपकीकृता शोषयितुं मुक्ता
पाटला श्वेतरक्ता पटा कापटा तेषां प्रतानो विस्तारः तं स्पृशति तदुपमां धरति यत् सध्यारागमहः तत्तथोक्तं तस्मिन् । पुनः कथंभूते । पूर्वेतराकूपारतीरावतरत्तपनस्यन्दनातिथेयक्रियोत्तालजलधिजलदेवताप्रकल्पितप्रवालाङ्कुरोपचारव्यतिकरे पूर्वेतराकूपारः पश्चिमसमुद्रः तस्य तीरे तटे अवतरन् आगच्छन् योऽसौ तपनस्यन्दनः सूर्यरथस्तस्यातिथेयक्रिया प्राघूर्णकक्रिया तस्यामुत्ताला उत्सुका या जलधिजलदेवतास्ताभिः प्रकल्पितो रचितो योऽसौ प्रवालाङ्कुरोपचारः पल्लवाङ्कुरपूजा तस्य व्यतिकरः प्रघट्टक उपमा यस्य तत्तथोक्तं तस्मिन् । पुनः कथंभूते । सकलविषयिवश्यतावेशविजृम्भिष्यमाणमनसिजैश्वर्यपर्याप्तपत्रसिन्दूरमुद्रोद्रेकरोचिषि सकला ये विषयिणः कामुकास्तेषां वश्यतावेशे वशीकरणप्रदेशे विजृम्भिष्यमाणं प्रसरत् यत् मनसिजस्य ऐश्वर्यं कन्दर्पसंपत् तस्य पर्याप्ता परिपूर्णा या पत्रसिन्दूरमुद्रा लेखस्थितसिन्दूरचिह्नं तस्या उद्रेकः उत्कटता आधिक्यं तद्वद्रोचिः दीप्तिर्यस्य सध्यारागमहसस्तत्तथोक्तं तस्मिन् । पुनः कथंभूते । नवयौवनरसवशाङ्गनापयोधरभराविर्भविष्यन्मदनद्रुमकन्दलकदम्बविडम्बिनि नवं च तत् यौवनं तस्य रसः तत्र वशा परवशा पराधीना या अङ्गना कमनीयकामिन्यस्तासां पयोधरभरास्तेभ्यः आविर्भविष्यन् मदनद्रुमकन्दलानि कामतरुनवाङ्कुरास्तेषां कदम्बः समूहस्तं विडम्बते तिरस्करोति उपमां धरतीत्येवंशीलं तत्तथोक्तं तस्मिन् । पुनः कथंभूते । रतिकलहकृतिकुतूहलबहलविलासिजनसैनिकशृङ्गारसगरसभावनोत्तरङ्गान्तरङ्गानङ्गविस्तारितातिरिक्तसकेतकेतुकमनीये रतिकलहकृतिः सभोगकलहविधानं तत्र कुतूहलं कौतुकं तस्मिन् बहलं प्रचुरं यत् विलासिजनानां कामुकसमूहानां सैनिकानां सेनासमवेतानां योऽसौ शृङ्गारसगरः सुरतसंग्रामस्तस्य सभावना सम्यग्रुचिस्तस्यामुत्तरङ्गमुत्कटं यदन्तरङ्गं मनस्तत्र अनङ्गेन कन्दर्पेण विस्तारिता उद्धृता अतिरक्ता अतीव लोहिता ये सकेतकेतवः सकेतध्वजास्तद्वत् कमनीयं मनोहरं तत्तथोक्तं तस्मिन् । पुनः कथंभूते । मिथुनचरपतङ्ग-

दरदकन्दरपरागसगमादिव दाडिमीकुसुमकुड्मलपरिमलनादिव द्युनदीतीरतपोधनोन्मुक्तरक्तचन्दनवन्दनादिव कनककेतकीरजोरञ्जनादिव वृक्षोत्पलमञ्जरीमकरन्दस्यन्दादिव च नितान्त लोहितायति निजारुणिमरञ्जितवरुणपुरपुरध्रिकाधरदले सति सध्यारागमहसि,

तरसरसिकराक्षसक्षोभसमीक्षयारुणतोद्रेकदुर्दिनहृदयरक्षावेक्षणादिव अधोक्षजविपक्षोत्क्षीवदानवावस्कन्धभीतेर्दितिसुतशत्रुकलत्रपरित्राणचरित्रेणेव

रागापहारादिव दरदकन्दरपरागसगमादिव दाडिमीकुसुमकुड्मलपरिमलनादिव द्युनदीतीरतपोधनोन्मुक्तरक्तचन्दनवन्दनादिव कनककेतकीरजोरञ्जनादिव वृक्षोत्पलमञ्जरीमकरन्दस्यन्दादिव च नितान्त लोहितायति निजारुणिमरञ्जितवरुणपुरपुरध्रिकाधरदले नितान्तमतिशयेन लोहितायति रक्तत्वसगतया उपलक्षितो योऽसौ निज स्वकीय अरुणिमा अव्यक्तरागत्व तेन रञ्जितानि विद्रुमवर्णानि कृतानि वरुणपुरपुरंध्रीणा पश्चिमदिक्पालनगरस्त्रीणा अधरदलानि येन सध्यारागमहसा तत्तथोक्त तस्मिन् । नितान्त लोहितायति कस्मात् । उत्प्रेक्ष्यते—मिथुनचरपतङ्गाना चक्रवाकीचक्रवाकपक्षिणा रात्रिनिकटतया तद्वियोगेन रागापहारादिव तद्रागमोचनादिव । पुनश्च कस्मात् ।

। पुनश्च कस्मात् । दाडिमीना करकतरूणा कुसुमकुड्मलानि मुकुलानि तेषा परिमलनादिव विमर्दनादिव । पुनश्च कस्मात् । द्युनदीतीरयोर्गङ्गातटयोर्ये तपोधना ग्राम्यमुनय तैरुन्मुक्तानि ऊर्ध्व क्षिप्तानि सूर्यपूजनार्थं यानि रक्तचन्दनानि कुचन्दनानि तेषा वन्दनादिव सगमादिव । पुनश्च कस्मात् । कनककेतक्यस्तासा रजासि परागास्तेषा रञ्जनादिव रागसयोगादिव । पुनश्च कस्मात् । वृक्षोत्पला कर्णिकारवृक्षास्तेषा पुष्पाण्यपि वृक्षोत्पलानि तेषा मञ्जरीणा वल्लरीणा योऽसौ मकरन्दस्तस्य स्यन्दादिव स्रवणादिव । उत्प्रेक्षालकार ॥

पुनश्च कस्मिन् सति महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि । स्थूलनलिनखण्डे

। कथभूते । सकोचोदञ्चत्पुटप्रकाण्डे सकोचेन सवरणेन उदञ्चन्ति उद्गच्छन्ति पुटप्रकाण्डानि पत्रसमूहा यस्य स तथोक्तस्तस्मिन् । कमलपुष्पपत्राणा सकोचोऽपि कस्मात् इत्याह—तरसरसिकराक्षसक्षोभसमीक्षया तरसे अपक्वमासे रसिका आकाङ्क्षका ये राक्षसास्तेभ्य क्षोभ उच्चलन तस्य समीक्षया अवलोकनेन अरुणतोद्रेकदुर्दिनहृदयरक्षावेक्षणादिव अरुणताया रक्तत्वस्य योऽसावुद्रेक आधिक्य तेन दुर्दिनानि सहितानि सयुक्तामिच्छन्ति यानि हृदयानि तेषा रक्षावेक्षण रक्षणकाङ्क्षण तस्मादिव । अत्राय भाव —कमलैश्चिन्तित अस्माक हृदयानि रक्तानि वर्तन्ते, तानि च मासमिति मत्वा राक्षसा मा भक्षयन्त्विति शङ्कया हृदयसवरण कमलै कृतमिति भाव । पुनश्च केन सयुक्ता सकुचिता इत्याह—अधोक्षजविपक्षोत्क्षीबदा

जराजिह्मब्रह्मासनस्खलनसभावनया सर्वतस्तदवष्टम्भसभ्रमादिव च सकोचोदञ्चत्पुटप्रकाण्डे स्थूलनलिनखण्डे,

अतिमात्रवारुणीसमागमादिव मन्दरगिरिशिखरजवनिकानिवेदितसर्वानवसरेऽपि घनघुसृणारुणितसुरसुन्दरीकपोलच्छविनि वितप्यमानतपनीयतलिकाकृतिमनोहरे भुवनान्तरप्रयाणकर्मणि पुनर्दर्शनादरादिव कमलिनीकुलकुड्मलप्रणामाञ्जलिकारके तमोरातिमण्डले,

पुनरावृत्तिभयात्तदवतरणपथमुदीक्षितुमिव विनतविश्वभरावकाशदेश-

नवावस्कन्धभीते अधोक्षज श्रीनारायणस्तस्य विपक्षा शत्रव उत्क्षीबा अतिमत्ता गर्विता वा दानवा दैत्यास्तेषामवस्कन्ध रात्रिसबन्धिनी धाटी तस्माद्भीतिर्भय तस्या भीते भयकारणात् दितिसुतशत्रुकलत्रपरित्राणचरित्रेणेव दितिसुतशत्रु श्रीनारायण तस्य कलत्र लक्ष्मीस्तस्य परित्राण रक्षण तस्य चरित्रेणेव । लक्ष्मीरक्षणार्थं सकुचिता इत्यर्थ । पुनश्च कस्मात् सकोचिता इत्याह—जराजिह्मब्रह्मासनस्खलनसभावनया जरया वार्धक्येन जिह्मो मन्द शक्तिहीनो योऽसौ ब्रह्मासन स्थान तस्य स्खलन भङ्गस्तस्य सभावना रक्षा तया हेतुभूतया सर्वतस्तदवष्टम्भसभ्रमादिव सर्वत सर्वदिक्षु तदवष्टम्भ ब्रह्मणो अवष्टम्भन रुद्धत्वात् मा पतदिति सभ्रमादिव आदरादिव । अयमपि उत्प्रेक्षालकार ॥

पुनश्च कस्मिन् सति महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि । तमोरातिमण्डले श्रीसूर्ये सति । कथभूते तमोरातिमण्डले । मन्दरगिरिशिखरजवनिकानिवेदितसर्वानवसरे मन्दरगिरिरस्ताचलस्तस्य शिखर तदेव जवनिका पटकुटी तया निवेदित सूचित सर्वषा अनवसरो प्रस्तावो येन तत्तथोक्त तस्मिन् । कस्मात् अनवसर । उत्प्रेक्षते—अतिमात्रवारुणीसमागमादिव अतिमात्रमतिशयेन वारुणीसमागमो मद्यपानम्, पक्षे पश्चिमा दिक्, तस्या समागमादिव । पुन कथभूते । घनघुसृणारुणितसुरसुन्दरीकपोलच्छविनि घन प्रचुरं घुसृण काश्मीरजन्मकेसररसस्तेनारुणिता अव्यक्तरागीकृता ये सुरसुन्दरीणा कपोलास्तेषा छवि शोभा यस्य तमोरातिमण्डलस्य तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । वितप्यमानतपनीयतलिकाकृतिमनोहरे वितप्यमाना अग्नितापं प्राप्यमाणा या तपनीयतलिका काञ्चनकटाहिका तस्या आकृत्या आकारेण मनोहरस्तस्मिन् । पुन कथभूते । भुवनान्तरप्रयाणकर्मणि भुवनान्तरमपरविदेहक्षेत्र तत्र प्रयाणकर्म यस्य तत्तथा तस्मिन् । पुन कथभूते । कमलिनीकुलकुड्मलप्रणामाञ्जलिकारके कमलिनीना कुलानि वनानि तेषा कुड्मलानि तान्येव प्रणामाञ्जलिकारकानि । उत्प्रेक्षते—पुनर्दर्शनादरादिव पुनर्दर्शनमस्त्विति सभ्रमादिव । अयमपि उत्प्रेक्षालकार ॥

पुनश्च कस्मिन् सति महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि । तिमिरनिकरे सति अन्धकार समूहे सति । किं कृतवति तिमिरनिकरे । महीरुहगहनानि श्रितवति सति । कथभूतानि महीरुहगहनानि । विनतविश्वभरावकाशदेशरोहिणि विनता नम्रा ये विश्वभरावकाश

रोहिणि महीरुहगहनानि श्रितवति दरजरच्चिकुरनिकुरम्बानुकारिणि तिमिरनिकरे,

चीवरोपरागनिरतान्तःकरणेनापरगिरिशिखरान्तरविहारिणा मुनिकुमारनिकायेन करचापलादिव परिमुषितबहलतरपाटलिम्नि पुनर्मुहूर्तमात्रमतिपुराणकपिलपनलीलातुल्यतामनुशील्य क्षणादुपशान्तवयसि समस्तसन्ध्यारागतेजसि,

सुरनदीसभेदरेखारुचिकान्तेषु च समन्ततो वियत्पर्यन्तेषु,

बहुलीभवन्तीष्विव च योषितामलकधूपधूमेषु, वलयितास्विवावतसकु

देशा पृथिवी अवकाशप्रदेशास्तत्र रोहन्ति प्रादुर्भवन्ति इत्येवशीलानि तथोक्तानि। तिमिरनिकरे कस्मान्महीरुहगहनानि श्रितवति। पुनरावृत्तिभयात् श्रीभास्कर पुनरागच्छति इति भयात् तदवतरणपथ श्रीसूर्यस्य आगमनमार्गं उदीक्षितुमिव उद्ध्रूयोद्ध्रूय विलोकितुमिव। कथभूते तिमिरनिकरे। दरजरच्चिकुरनिकुरम्बानुकारिणि दरमीषज्जरन्त शुक्लीभवन्तो ये चिकुरा केशास्तेषा निकुरम्ब समूहस्तमनुकरोति तस्योपमा धरतीत्येवशील तत्तथा तस्मिन् ॥

पुनश्च कस्मिन् सति महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि। समस्तसन्ध्यारागतेजसि सर्वसंध्यारागमहसि क्षणात् मुहूर्तात् उपशान्तवयसि सति विनश्यत्तारुण्ये सति। मन्दतेजसीत्यर्थ। किं कृत्वा पूर्वमुपशान्तवयसि। पुनर्भूयोऽपि मुहूर्तमात्र अल्पकालेन अतिपुराणकपिलपनलीलातुल्यतामनुशील्य अतिजराशीर्णमर्कटमुखशोभोपमामभ्यस्य। कथभूते समस्तसध्यारागतेजसि। मुनिकुमारनिकायेन कर्मन्दिकुमारसमूहेन परिमुषितो बहलतर पाटलिमा रक्तत्व यस्य सन्ध्यारागमहसस्तत् परिमुषितबहलतरपाटलिमन् तस्मिन्। उत्प्रेक्षते—करचापलादिव हस्तपारिप्लवादिव। कथभूतेन मुनिकुमारनिकायेन। चीवरोपरागनिरतान्तःकरणेन चीवरस्य गैरिकरक्तवस्त्रस्य उपरागो रक्तता तस्मिन् निरत तत्पर भ्रान्तिप्राप्त अन्त करण यस्य स तथोक्तस्तेन। पुन कथभूतेन। अपरगिरिशिखरान्तरविहारिणा अपरगिरिरस्ताचल तस्य शिखराणि तेषामन्तरेषु मध्येषु विहरति पर्यटति इत्येवशील स तथा तेन ॥

पुनश्च केषु सत्सु महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि। समन्तत सर्वत्र वियत्पर्यन्तेषु सत्सु। कथभूतेषु वियत्पर्यन्तेषु। सुरनदीसभेदरेखारुचिकान्तेषु सुरनदीसभेद गङ्गायमुनयो सङ्गस्तस्य रेखारुचय आवलीशोभास्तद्वत् कान्ता मनोहरास्तेषु। दिवसशेषत्वात् उज्ज्वलकृष्णेष्वित्यर्थ ॥

पुनश्च कासु सतीषु महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि। तम पयोधिवीचिषु अन्धकारलहरीसमुद्रलहरीषु सतीषु। कथभूतासु तम पयोधिवीचिषु। योषितामलकानां कुन्तलाना चूर्णकेशाना च सबन्धी योऽसौ धूपस्तस्य ये धूमा पर्यायान्तरास्तेषु अलकधूपधूमेषु बहुलीभवन्ती

वलयेषु, स्खलितवेगास्विव कृष्णागुरुपिञ्जरितकर्णपालीषु, प्रवृत्तप्रवाहास्विव घुसृणरसविच्छुरितभ्रूलतालेखासु, प्रसरन्तीष्विव लोचनाञ्जनमार्गेषु, स्तिमितायमानास्विव ताम्बूलकृष्णिकाश्यामलिताधरदलेषु, घनभावमुपगतास्विव स्तनाभोगलिखितमृगमदपत्रभङ्गेषु, लब्धावकाशास्विव सान्द्रसुरभितनाभिकुहरेषु, पयोधरपथप्रस्थितास्विव तमालदलधूलिधूसरितरोमराजिनिर्गमेषु, मन्थरप्रकारास्विव मेखलामणिकिंकिणीजालवदनेषु, विहितावतारास्विव नीलोपलतुलाकोटिषु, मुक्ताफलदन्तुरास्विव निर्मार्जितचरणनखपरम्परासु, पर्यस्तविद्रुमवनास्विव यावकपुनरुक्तकान्तिप्रभावेषु पादपल्लवेषु,

---

ष्विव प्रचुरतरासु सजायमानास्विव । पुन कथभूतासु । अवतसकुवलयेषु अवतसा यो षिता कर्णपूरा तेषु कुवलयेषु इन्दीवरेषु वलयितास्विव वेष्टन प्राप्तास्विव । पुन कथ भूतासु । कृष्णागुरुणा पिञ्जरिता विलिप्ता कर्णपाल्य कणलतास्तासु कृष्णागुरुपिञ्जरितकर्णपालीषु स्खलितवेगास्विव भग्नरयास्विव । निश्चलास्वित्यथ । पुन कथभूतासु । घुसृणरसविच्छुरितभ्रूलतालेखासु घुसृणरसेन दलेन विच्छुरिता या भ्रूलतालेखा पिल्लीवल्लीलेखास्तासु प्रवृत्तप्रवाहास्विव प्रवृत्तश्चलित प्रवाहो यासा तम पयोधिवीचीना ता प्रवृत्तप्रवाहास्तास्विव । पुन कथभूतासु । लोचनाञ्जनमार्गेषु नयनकज्जलपथेषु प्रसरन्तीष्विव । पुन कथभूतासु । ताम्बूलकृष्णिकाश्यामलिताधरदलेषु ताम्बूलस्य या कृष्णिका कृष्णत्व तया श्यामलितानि कृष्णीकृतानि यान्यधरदलानि तेषु स्तिमितायमानास्विव निश्चलीभवन्तीष्विव । पुन कथभूतासु । स्तनाभोगलिखितमृगमदपत्रभङ्गेषु स्तनानामाभोगा विस्तारास्तेषु लिखिता न्यस्ता ये मृगमदपत्रभङ्गा कस्तूरिकापत्रवल्लीरचनास्तेषु घनभावमुपगतास्विव काठिन्यभाव मूर्तिमत्त्व उपगतास्विव प्राप्तास्विव । पुन कथभूतासु । सान्द्रसुरभितनाभिकुहरेषु सान्द्राणि प्रचुराणि सुरभितानि सुगन्धीकृतानि यानि नाभिकुहराणि तेषु लब्धावकाशास्विव सप्राप्तप्रवेशास्विव । पुन कथभूतासु । तमालदलधूलिधूसरितरोमराजिनिर्गमेषु तमालदलानि तेषु धूलिस्तया धूसरिता ईषत्पाण्डुरीकृता या रोमराजयस्तासा निर्गमानि सरणानि तेषु पयोधरपथप्रस्थितास्विव आकाशमार्गकृतप्रस्थानास्विव । पुन कथभूतासु । मेखलामणिकिंकिणीजालवदनेषु मेखलाना कटिमेखलाना मणिकिंकिण्य रत्ननिर्मितक्षुद्रघण्टिकास्तासा जालवदनेषु मन्थरप्रकारास्विव मन्थर मन्दगमनरूप तस्य प्रकारास्विव । पुन कथभूतासु । नीलोपलतुलाकोटिषु नीलोपलाना नीलमणीना यास्तुलाकोट्य पादाङ्गुत्तयस्तास्विव विहितावतारास्विव कृतवेशास्विव । उक्त च—'पदेऽङ्गद तुलाकोटिर्मञ्जीरो नूपुरस्तथा । हिञ्जीरश्च' इति । पुन कथभूतासु । निर्मार्जितचरणनखपरम्परासु निर्मार्जिता नखलुना तनूकृता उद्वर्तिता ये चरणनखा पादकामाङ्कुशास्तेषा परम्परासु मुक्ताफलदन्तुरास्विव शौक्तिकेयदन्तसहितास्विव । पुन कथभूतासु । पादपल्लवेषु

पूर्वदिगन्तादितस्ततो धावन्तीषु कृष्णलामुखमलिनरुचिषु तम पयोधिवीचिषु,

सर्व विष्णुमय जगदिति सत्यता नयतीव प्रतिक्षण कृष्णता पुष्णति विष्वद्रीचिभुवनेषु सजाते च प्रदोषसमये,

तदनु कामिनीप्रसाधनेष्विव यथास्थानमुपसरत्सु वनमृगेषु, प्रवसितेष्विव वासराश्रयोन्मुखेषु चिकिरनिकरेषु, वारवनितास्विव स्ववासाङ्गणभागिनीषु शार्दूलसमितिषु, कितवकटित्रेष्विव विमुच्यमानेषु सध्योपासनाञ्जलिमुकु-

---

चरणप्रान्तेषु पर्यस्तविद्रुमवनास्विव पर्यस्तानि स्रस्तानि विद्रुमवनानि याभि प्रवालरत्नव नानि यास्तास्तास्विव । कथभूतेषु पादपल्लवेषु । यावकपुनरुक्तकान्तिप्रभावेषु यावकेन लाक्षारसेन पुनरुक्तो द्विगुणीकृत कान्तिप्रभावो येषा ते तथा तेषु । कि कुर्वतीषु तम पयोधिवीचिषु । पूर्वदिगन्तात् ऐन्द्रादिदिक्पर्यन्तात् इतस्ततो यत्र तत्र धावन्तीषु वेगवत् गमन कुवतीषु । पुन कि कुर्वतीषु । कृष्णलामुखमलिनरुचिषु रक्तिकावक्त्रकाल कान्तिषु । उपमालकार ॥

पुनश्च कस्मिन् सति महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि । प्रदोषसमये रजनीमुखे सजाते सति । कि कुर्वति प्रदोषसमये । विष्वद्रीचिभुवनेषु विश्वगञ्चतीति विश्वद्र्यङ् तस्मिन् विश्व द्रीचि। 'विश्वग्देवयोरद्र्यञ्चतौ कौ'। सर्वस्मिन् पृथ्वीमण्डले प्रतिक्षण कृष्णता पुष्णति पुष्टिं नयति सति । पुनश्च कि कुर्वति प्रदोषसमये । इति ईदृश वचन सत्यता नयतीव । इतीति किम् । सर्व विष्णुमय जगत् । एतावता किमुक्त भवति । सर्व विष्णुमय जगदित्यसत्य कवेरिति भाव ॥

पुनश्च केषु सत्सु महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि । वनमृगेषु वनश्वापदेषु सत्सु । कि कुर्वत्सु वनमृगेषु । यथास्थान यथात्मीयस्थितिस्तत्र उपसरत्सु सत्सु । कथम् । तदनु तत्पश्चात् । प्रदोषसमयादनन्तरमित्यर्थ । पुन कथभूतेषु वनमृगेषु । कामिनीप्रसाधनेष्विव यथा कामिनीना प्रसाधनानि उद्वर्तनस्नानधूपनानुलेपनादीनि परिकर्माणि यथास्थानमुपसरन्ति । पुनश्च केषु सत्सु । चिकिरनिकरेषु चिकिराणा पक्षिणां निकरेषु समूहेषु सत्सु । कथभूतेषु चिकिरनिकरेषु । वासराश्रयोन्मुखेषु वासर शयनयोग्य स चासावाश्रयो मालकादिस्तत्र उन्मुखास्तत्परास्तेषु । पुन कथभूतेषु । प्रवसितेष्विव यथा प्रवसिता पथिका वासराश्रयोन्मुखा भवन्ति । पुनश्च कासु सतीषु । शार्दूलसमितिषु व्याघ्रसततिषु(कसन्तिषु)(?) । कथभूतासु । स्ववासाङ्गणभागिनीषु स्वेषा वासाङ्गणानि तानि भजन्ते इत्येवशीला स्ववासाङ्गणभागिन्यस्तासु । कास्विव । वारवनितास्विव वार सेवावसरस्तस्य सबन्धिन्यो या वनिता वारवनिता । वेश्या इत्यर्थ । तास्विव । यथा वारवनिता स्ववासाङ्गणभागिन्यो भवन्ति । पुनश्च केषु सत्सु । सध्योपासनाञ्जलिमुकुलेषु सध्योपासनस्य यानि अञ्जलिमुकुलानि

लेषु, कुमुदकुड्मलेष्विव विघटमानेषु चक्रवाकमिथुनेषु, मुनिद्रुमदलेष्विव सकोचनोचितेषु पल्लवकलोकसूपाटीपटेषु, प्रदीपकलिकास्विवोन्मिषन्तीषु विरहिणीना मदनशिखिशिखासु, सुरभोगिभुजिष्यागणेष्विवाभिनयोन्मुखेषु द्विरदनकुलेषु,

समुच्छलति च पुरदेवताना प्रासादपरिसरेषु चामरधारिणीना रणन्मणिमञ्जीरमणितमनोहारिणि मृदङ्गानकशङ्खकोलाहले, मुखरीभवत्सु मथ्यमानेष्वर्णवार्णं स्विवाभ्यर्णतर्णकस्वनाकर्णनोदीर्णेन धेनुष्याणा दीर्घरम्भितारवेण

करयुग्मकुड्मलानि तेषु । कथभूतेषु । विमुच्यमानेषु परितप्यमानेषु । सन्ध्यावन्दनेषु समाप्तेष्वित्यथ । पुन कथभूतेषु । कितवकटित्रेष्विव द्यूतकारवस्त्रेष्विव । यथा कितवकटित्राणि सध्याया मुच्यमानानि भवन्ति । पुनश्च केषु सत्सु । चक्रवाकमिथुनेषु । कि कुर्वाणेषु चक्रवाकमिथुनेषु । विघटमानेषु वियोग प्राप्नुवत्सु । केष्विव । कुमुदकुड्मलेष्विव। यथा कुमुदकुड्मलानि कैरवमुकुलानि विघट्यमानानि विकाश प्राप्नुवन्ति विकसितानि भवन्ति ।पुनश्च केषु सत्सु। पल्लवकलोकसूपाटीपटेषु पल्लवकलोका विद्वास तेषा सूपाटीपटेषु पुस्तकावयवेषु। कथभूतेषु पल्लवकलोकसूपाटीपटेषु। सकोचने सपाटने सकेतने उचिता योग्यास्तेषु। केष्विव। मुनिद्रुमदलेष्विव । यथा रात्रौ पतितायां अगस्तिवृक्षपर्णानि सकोच प्राप्नुवन्ति । पुनश्च कासु सतीषु । विरहिणीना मदनशिखिशिखासु कामाग्निज्वालासु सतीषु । कि कुर्वतीषु मदनशिखिशिखासु । उन्मिषन्तीषु उद्दीप्यमानासु । कास्विव ।प्रदीपकलिकास्विव । यथा प्रदीपकलिका रात्रावुन्मिषन्ति । पुनश्च केषु सत्सु । द्विरदनकुलेषु गजकुलेषु सत्सु । कथभूतेषु द्विरदनकुलेषु । अभिनयोन्मुखेषु अभिनय पूर्ववृत्तानुकरण शिखाग्रहण तत्र उन्मुखेषु तत्परेषु। केष्विव। सुरभोगिभुजिष्यागणेष्विव सुरभोगिना देवकामुकाना भुजिष्यागणा वेश्यासमूहा स्तेषु । यथा सुरभोगिभुजिष्यागणा अभिनयोन्मुखा शय्यागमनतत्परा भवन्ति ॥

पुनश्च कस्मिन् सति महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि । पुरदेवताना प्रासाद परिसरेषु चैत्यालयाना प्राङ्गणेषु मृदङ्गानकशङ्खकोलाहले मृदङ्गाश्च आनकाश्च पटहा शङ्खाश्च कम्बवस्तेषा कोलाहलो वादित्रध्वनि तस्मिन् मृदङ्गानकशङ्खकोलाहले समुच्छलति उद्गच्छति सति । कथभूते मृदङ्गानकशङ्खकोलाहले । चामरधारिणीना प्रकीर्णवाजिकाना रणन्त शब्दायमाना ये मणिमञ्जीरा रत्नघटितनूपुरास्तेषा मणित रतिकूजित तद्वत् मनोहारिणि चित्तानुरञ्जिके । पुनश्च केषु सत्सु। गोपुरमुखेषु नगरप्रतोलीद्वारेषु सत्सु । कि कुर्वत्सु । धेनुष्याणा उत्तमगवा दीर्घरम्भितारवेण दीर्घ उच्चैस्तर दूरव्यापक यद्रम्भित गोध्वनिस्तस्य आरवेण शब्दितेन मुखरीभवत्सु वाचालीभवत्सु । कथभूतेन दीर्घरम्भितारवेण । अभ्यर्णतर्णकस्वनाकर्णनोदीर्णेन अभ्यर्णा समीपतरा ये तर्णका वत्सास्तेषा स्वनास्तेषा आकर्णन तेनोदीर्णे उत्कृष्टस्तथा तेन । कथभूतेषु गोपुरमु-

गोपुरमुखेषु, दिग्विजयमाचरितुमिच्छतामसमशरसैनिकाना दधिचन्दनतिलकेष्विव च नयनविषयतामवतरत्सु नक्षत्रबिम्बेषु,

इतश्च दुश्च्यवनदिशि चिरमवेक्षितसुधासूतिसाहायकेन तदासन्नतरागमनविलोकनादिव पुर सत्वरमुदयगिरिशिखरान्तरालादुच्चलमानेन मदनसैन्येन दलितकर्पूरतरुगर्भधूलिनिकर इव, शिर पिण्डकण्डूयनमिषोदस्तहस्तेन हरिहस्तिना मुहुर्मुहुरुपरिविकीर्यमाणकरवारिशीकरोत्करागम इव, गगनपुरप्रवेशमाचरत खण्डपरशुचूडामणे पुरस्तादुडुपुरध्रिकाभिरुदीर्यमाणलाजाञ्जलिप्रकर इव, विभावरीवधूवदनदर्शनायासीदतो निशीथिनीनाथस्यान्तराप्रसा-

---

खेषु । अर्णवार्णस्विव समुद्रजलेष्विव । कथभूतेषु अर्णवार्णसु । मथ्यमानेषु सुरासुरैर्विलोड्यमानेषु । यथा अर्णवार्णासि मथ्यमानानि मुखरीभवन्ति । पुनश्च केषु सत्सु । नक्षत्रबिम्बेषु सत्सु तारामण्डलेषु सत्सु । किं कुवत्सु नक्षत्रबिम्बेषु । नयनविषयतामवतरत्सु लोचनगोचरत्वमागच्छत्सु । कथभूतेषु । असमशरसैनिकाना कन्दर्पसेनासमवेताना दधिचन्दनतिलकेष्विव दध्ना समिश्र चन्दन दधिचन्दन तस्य तिलकेष्विव विशेषकेष्विव । किं कुर्वताम् असमशरसैनिकानाम् । दिग्विजय आचरितु कर्तुमिच्छता वाञ्छताम् ॥

पुनश्च कस्मिन् सति महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि । इतश्च एकस्मिन् पार्श्वे दुश्च्यवनदिशि इन्द्रदिशाया पूर्वस्या दिशि किरणजाले चन्द्रमारश्मिसमूहेषु दृष्टिपथ अवतरति गच्छति सति । किरणजाले किं कुवति सति । उत्प्रेक्षा सकल्पमर्हति प्राप्नुवति सति । किरणजाले कीदृशि उत्प्रेक्षामर्हतीत्याह—मदनसैन्येन दलितकर्पूरतरुगर्भधूलिनिकरे इव दलिता ये कर्पूरतरवस्तेषा गर्भधूली तस्या निकरे इव । किं कुर्वाणेन मदनसैन्येन । पुरोऽग्रत सत्वर शीघ्र उदयगिरिशिखरान्तरालात् पूर्वपर्वतमस्तकमध्यात् उच्चलमानेन समुरा गच्छता । 'उदश्च उ' इत्यात्मनेपदम् । चन्द्रस्य मित्रत्वात् । पुन कथभूतेन मदनसैन्येन । चिर अवेक्षितसुधासूतिसाहायकेन अवेक्षित वाञ्छित सुधासूतेश्चन्द्रस्य साहायक सहायत्व येन तत्तथा तेन। उच्चलनमपि कस्मात् कृतम् । उत्प्रेक्षते—तदासन्नतरागमनविलोकनादिव तस्य सुधासूतेरासन्नतरं निकटतर यदागमन मार्गस्तस्य विलोकनादिव दर्शनादिव । पुन कथभूते किरणजाले । हरिहस्तिना ऐरावणगजेन शिर-पिण्डकण्डूयनमिषोदस्तहस्तेन शिर पिण्डौ मस्तककुम्भौ तयो कण्डूयन खजन तस्य मिषेण छद्मना उदस्त उत्क्षिप्तो योऽसौ हस्त शुण्डादण्ड तेन कारणभूतेन मुहुर्मुहुर्वारवार उपरि विकीर्यमाणा ये करवारिशीकरा शुण्डाजलकणास्तेषा उत्करागमे इव । पुन कथभूते किरणजाले । गगनपुरप्रवेश आकाशनगरप्रवेश आचरत कुर्वत खण्डपरशुचूडामणे खण्डपरशु श्रीमहादेवस्तस्य चूडामणि तस्य खण्डपरशुचूडामणेश्चन्द्रस्य पुरस्तादग्रत उडुपुरंध्रिकाभिर्नक्षत्रकान्ताभि उदीर्यमाणा उत्क्षिप्यमाणा ये लाजाञ्जलय आर्द्रतण्डुलप्रभृतयस्तेषा प्रकरे समूहे इव । पुन कथभूते किरणजाले । विभावरीवधूवदनदर्शनायासीदत आगच्छतो

रितसितदुकूलमुखपटप्रसर इव, निजसुहृज्जन्मोत्सवविजृम्भितस्य जलराशेरुद्दण्डलहरिकोत्तम्भितफेनपुञ्जोच्छ्रय इव, उष्णकराभितापदु खितस्य धरणिधरकुटुम्बिग्रामस्य शिशिरकरमहीपते प्रसादावलोकनोदय इव, उत्प्रेक्षामर्हति विरहिणीकपोलपाण्डुरे पुरदरपुरपुरध्रिकास्मितसितचोरिणि हसितसितपताकांशुकाडम्बरे विडम्बितकेतकीरज पटलकान्तिनि दृष्टिपथमवतरति सरस्वतीकटाक्षवलक्षतासराले किरणजाले,

तत प्रथमतरमचिरहतमतङ्गजरुधिरजलजडिमानमुपनेतुमिच्छुना करिवैरिकिशोरकेण मण्डलितसटाचक्रवालहारिणि समीपतराशोकतरुण-

---

निशीथिनीनाथस्य चन्द्रस्य अन्तरा मध्ये प्रसारित तिरस्करणीकृतो योऽसौ सितदुकूलमुखपट शुक्लक्षौमवस्त्रमुखपटस्तस्य प्रसरे विस्तारे इव। पुन कथभूते किरणजाले। निजसुहृत् चन्द्रमा समुद्रस्य सुहृत् तस्य जन्मोत्सव तेन विजृम्भितस्योल्लसितस्य जलराशे समुद्रस्य उद्दण्डा उल्लोला या लहरिका कल्लोलास्ताभिरुत्तम्भित उच्चलित फेनपुञ्जोच्छ्रय इव समुद्रकफराशिस्तस्योच्छ्रये इव उन्नताविव। पुन कथभूते किरणजाले। उष्णकर श्रीसूर्यस्तस्याभितापस्तेन दु खितस्य धरणिधरकुटुम्बिग्रामस्य पर्वतकणबीजिसमूहस्य शिशिरकरमहीपतेश्चन्द्रनरेन्द्रस्य प्रसादावलोकनोदये इव प्रसादस्य प्रसन्नीभवनस्यावलोकन निरीक्षण तस्योदय इव प्रादुर्भावे इव। पुन कथभूते किरणजाले। विरहिणीकपोलपाण्डुरे विरहिणी विप्रयोगिनी स्त्री तस्या कपोलवत् गण्डस्थलवत् पाण्डुरे उज्ज्वले। उक्त च—'अनेककार्यव्यासङ्गाद्यस्या नागच्छति प्रिय। तस्या नाम सुदु खार्ता विरहोत्कम्पिता मता॥' पुन कथभूते। पुरदरपुरपुरध्रिकास्मितसितचोरिणि पुरदरपुरमिन्द्रनगर तस्य पुरध्रिका स्त्रियस्तासा स्मित हास्य ईषद्धसित तस्य सित उज्ज्वलत्व त चोरयति तिरस्करोतीत्येवशील तत्तथोक्त तस्मिन्। पुन कथभूते। हसितसितपताकांशुकाडम्बरे हसितस्तिरस्कृत सितपताकांशुकाना उज्ज्वलवस्त्राणां आडम्बरो येन तत्तथा तस्मिन्। पुन कथभूते। विडम्बितकेतकीरज पटलकान्तिनि विडम्बिता तिरस्कृता केतकीरज पटलकान्तिर्येन किरणजालेन तत्तथा तस्मिन्। पुन कथभूते। सरस्वतीकटाक्षवलक्षतासराले सरस्वत्या श्रुतदेवताया ये कटाक्षा नेत्रप्रान्तास्तेषा वलक्षता उज्ज्वलता तया असरालेऽपर्यन्ते॥

पुनश्च कस्मिन् सति महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि। कुमुदचक्षुषि चन्द्रे सति। कुमुदेषु चक्षुर्दृष्टिर्यस्य स कुमुदचक्षुरिति विग्रहे कुमुदचक्षुष पुस्त्वम्। कि क्रियमाणे कुमुदचक्षुषि। क्षण मुहूर्तमेक उपतर्क्यमाणे सति। कासावुत्प्रेक्षा इति चेत् उच्यते—कथभूते कुमुदचक्षुषि। ततस्तदनन्तर किरणजाले दृष्टिपथमवतीर्णे सति प्रथमतर उदयमात्र यथा भवत्येव अचिरहतमतङ्गजरुधिरजलजडिमान अचिरकाल हता ये मतङ्गजास्तेषा रुधिरजलस्य जडिमान जडत्व उपनेतु ग्रहीतु इच्छुना इच्छता करिवैरिकिशोरकेण सिंहबालकेन मण्डलित कुण्डलीकृत यत् सटाचक्रवाल स्कन्धकेसरमण्डल तत् हरति तिरस्करोति तदुपमा धरति इ

पल्लवरुचि कपिशकुसुमस्तबकसुन्दरे कुसुम्भाशुकपिहितगौरीपयोधरविडम्बिनि धूर्जटिजटाज्योतिरमन्दमन्दाकिनीडिण्डीरपिण्डहृदयगमे पुरुहूतनिकेतकेतुरक्ताञ्चलकलितकलधौतकलशलक्ष्मीलिहि रोहिणीमुखचुम्बनसगलितजतुरसारुणिताङ्गनिर्माणे क्षणमुपतर्क्यमाणे, पुनरनतिचिरादेव निकटगतगगनापगातरङ्गसगमादिव मनसिजोत्सवप्रसाधितसितातपत्ररोचिषि, योषिदौषधीनामधरदलेषु रागसक्रमादिव पितामहमौलिमनोहरत्विषि, नि-

---

त्येवशील स तथा तस्मिन् । पुन कथभूते । समीपतराशोकतरुणपल्लवरुचि समीपतरा अर्थात् चन्द्रस्य निकटवर्तिनो ये अशोकाना तरुणपल्वा प्रत्यग्रकुम्पलानि तद्वत् रुक् दीप्ति रक्तत्व यस्य स तथा तस्मिन् । पुन कथभूते । कपिशकुसुमस्तवकसुन्दरे कपिश श्याव धूसरारुण पाण्डुररक्तो योऽसौ कुसुमस्तबक अर्थात् अशोकपुच्छगुलुञ्छक तद्वत् सुन्दरो मनोहरस्तस्मिन् । पुन कथभूते । कुसुम्भाशुकपिहितगौरीपयोधरविडम्बिनि कुसुम्भेन रागद्रवेण उपलक्षित यदशुक सूक्ष्मवस्त्र तेन पिहित आवृतो योऽसौ गौरीपयोधर त विडम्बयति तिरस्करोति इत्येवशील स तथा तस्मिन् । पुन कथभूते । धूर्जटिजटाज्योतिरमन्दमन्दाकिनीडिण्डीरपिण्डहृदयगमे धूर्जटे श्रीमहादेवस्य जटाज्योतिभिरमन्द प्रचुरो योऽसौ मन्दाकिनीडिण्डीरपिण्ड गङ्गानदीफेनपिण्डस्तद्वत् हृदयगमे मनोहरे । मनाग्रक्त इत्यर्थ । पुन कथभूते । पुरहूतनिकेतकेतुरक्ताञ्चलकलितकलधौतकलशलक्ष्मीलिहि पुरुहूत इन्द्र पूर्वदिक्स्वामी तस्य निकेत प्रासादस्तत्र ये केतवो ध्वजास्तेषा रक्ताञ्चलै कलितो वेष्टितो योऽसौ कलधौतकलश कनककुम्भ रूप्यकलशो वा ।'कलधौत रूप्यहेम्नो कलधौत कलध्वनौ' । तस्य या लक्ष्मी रक्तत्व ता लेढीति आस्वादयतीति स तथा तस्मिन् । पुन कथभूते । रोहिणीमुखचुम्बनसगलितजतुरसारुणिताङ्गनिर्माणे रोहिणी कुमुदचक्षुषो भार्या तस्या मुखस्य चुम्बनेन सगलितो निर्गलितो योऽसौ जतुरस तेनारुणितमव्यक्तरागीकृत अङ्गनिर्माण शरीरनिर्मित यस्य स तथोक्तस्तस्मिन् । पुन कथभूते । पुनरपि अनतिचिरादेव शीघ्रमेव रक्तत्वादनन्तर मनसिजोत्सवप्रसाधितसितातपत्ररोचिषि मनसिजस्य उत्सवे महोत्सवे प्रसाधितमुद्धृत यत् सितातपत्र शुक्लच्छत्र तद्वद्रोचि शोभा यस्य स तथा तस्मिन् । उज्ज्वलता प्राप्त इत्यर्थ । कस्मात् । उत्प्रेक्षते—निकटगतगगनापगातरङ्गसगमादिव निकटगता समीपवर्तिनी या गगनापगा वियद्गङ्गा तस्यास्तरङ्गा महान्त कल्लोलास्तेषां सगमादिव ससर्गादिव । पुन कथभूते । पितामहमौलिमनोहरत्विषि पितामहस्तस्य मौलि मस्तकस्तद्वत् मनोहरा उज्ज्वला त्विट् कान्तिर्यस्य स तथा तस्मिन् । एवविध शुक्लत्व चन्द्रे कुत आगतमित्याह—योषिदौषधीनामधरदलेषु रागसक्रमादिव योषितामधरेषु औषधीनां दलेषु पल्लवेषु रागस्य रक्तिम्न सक्रमात् सचरणात् इव । यथासख्योत्प्रेक्षालकार । रक्तत्व

खिलजगद्धामधवलनसुधाकुम्भे, रतिविनोदविद्योपदेशिनि, मदनरदिमदोद्दीपनपिण्डे, सुरतश्रमाम्भःकणलुण्ठिनि, पौलोमीविलासदर्पणे, क्रमेण च नमुचिरिपुदिगन्तपर्वतानां पादस्थलाङ्गुलीषु नखमणिभूयमुपगम्य सविश्य मेखलासु नायकमणिगणितिमनुभूयोपकण्ठदेशेषु कुण्डलमणिश्रियमाश्रित्य च शिरःश्रेणिषु शिखण्डमण्डनमणिभावं को नु खलु सकलभुवनोपकारबद्धकक्षाणामेकान्तस्थितिबहलैरेभिरचलैः सह सगमक्रम इति विचिन्त्येवानवरतमुदयाचलाग्रसरसः कलहंस इवाकाशदेशनिश्रेणिमुपेयुषि कुमुदचक्षुषि,

---

तत्र क्षिप्तमिति भावः । पुनः कथंभूते । निखिलजगद्धामधवलनसुधाकुम्भे निखिलं यज्जगत् तदेव धाम प्रासादस्तस्य धवलने सुधाकुम्भः श्वेतद्रव्यकवलः चूर्णकुम्भ इत्यर्थस्तस्मिन् । पुनः कथंभूते । रतिविनोदविद्योपदेशिनि रतेर्या विनोदविद्या क्रीडाविज्ञानं तामुपदेशयतीत्येवंशीलः स तथा तस्मिन् । पुनः कथंभूते । मदनरदिमदोद्दीपनपिण्डे मदन एव रदी हस्ती तस्य मदोद्दीपने पिण्डः जीवनं मदनरदिमदोद्दीपनपिण्डस्तस्मिन् । उक्तं च—'पिण्डो वृन्दे जपापुष्पे गोले बोलेऽङ्गसिह्लयोः । कवले पिण्डः तु वेश्मैकदेशे जीवनायसोः ॥ बले सान्द्रे पिण्डयलाबूखर्जूर्योस्तगरेऽपि च' । पुनः कथंभूते । सुरतश्रमाम्भःकणलुण्ठिनि सुरतश्रमस्य ये अम्भःकणाः तान् लुण्ठतीत्येवंशीलः स तथा तस्मिन् । पुनः कथंभूते । पौलोमीविलासदर्पणे पौलोमी पूर्वदिक्पालदेवेन्द्रपत्नी तस्या विलासदर्पणः क्रीडामुकुरस्तस्मिन् । कुमुदचक्षुषि कथंभूते सति । आकाशदेशनिश्रेणिं आकाशदेशे एव निश्रेणिरधिरोहणी तां उपेयुषि आरूढवति । गतवतीत्यर्थः । किं कृत्वा पूर्वं निश्रेणिमुपेयिवान् । इति अमुना प्रकारेण अनवरतं विचिन्त्येव पर्यालोच्येव । इतीति किम् । नु इति वितर्के । कः खलु पतिरचलैः सह सगमक्रमः एभिः प्रत्यक्षीभूतैः । खलैर्हृदयाचलैः सह सगमोक्तक्रमश्चेदित्यर्थः । केषां सगमक्रमोऽयुक्त इत्याह—सकलभुवनोपकारबद्धकक्षाणां सकलस्य भुवनस्य समग्रस्य पृथ्वीमण्डलस्य उपकारे बद्धा कक्षा प्रीतिर्यैस्ते तथा तेषाम् । कथंभूतैरचलैः । एकान्तस्थितिबहलैः एकान्तेन सर्वथा स्थितौ बहलाः स्थानप्रचुरास्ते तथा तैः । कथंभूतः कुमुदचक्षुः । उदयाचलाग्रसरसः कलहंस इव यथा उदयाचलाग्रसरोवरात् कलहंस उड्डीय आकाशमुपैति । किं कृत्वा पूर्वं आकाशमुपेयिवान् । क्रमेण अनुक्रमेण नमुचिरिपुदिगन्तपर्वतानां पादस्थलाङ्गुलीषु नखमणिभूयमुपगम्य नमुचिरिपोः पूर्वदिगिन्द्रस्य दिगन्तस्य पूर्वदिक्प्रान्तस्य ये पर्वतास्तेषां पादस्थलाङ्गुलीषु नखमणिभूयं नखमणित्वं उपगम्य प्राप्य । पुनश्च किं कृत्वा पूर्वम् । मेखलासु नायकमणिगणितिं सविश्य नमुचिरिपुदिगन्तपर्वतानां मेखलासु कटिनीषु नायकमणिगणितिं मध्यमणिगणनां सविश्य प्रविश्य । पुनश्च किं कृत्वा पूर्वमाकाशदेशनिश्रेणिमुपेयिवान् । नमुचिरिपुदिगन्तपर्वतानामुपकण्ठदेशेषु शिखराधोभूमिभागेषु कुण्डलमणिश्रियं कर्णवेष्टनमाणिक्यशोभां अनुभूय लब्ध्वा । पुनश्च किं कृत्वा पूर्वम् । नमुचिरिपुदिगन्तपर्वतानां शिरःश्रेणिषु शिखण्डमण्डनमणिभावं शिरोरत्नत्वं आश्रित्य लब्ध्वा ॥

विजृम्भमाणासु च बालसखीष्विव पयोधिवेलानाम्, उपकल्पितपारणास्विव चकोरकुलकामिनीनाम्, उपाध्यायिकास्विव युवतिरतिकैतवानाम्, गतिनियन्त्रणमन्त्रसिद्धिष्विवाभिसारिकाभुजङ्गीनाम्, तिमिरतिरस्कारसितशलाकास्विव च भुवनलोचनमार्गाणाम्, अमृतधौतातसतन्तुसतानमन्थरायाममिव व्योम निर्मापयन्तीषु शिशिरकरकिरणपरम्परासु,

प्रकटीभवति च लोकान्तरादिहानुसरतो रोहिणीपतेर्विरहविनोदनाय निजाङ्गनालिङ्गनव्यतिकरादिव हृदयप्रतिबिम्बितस्तनतमालरसलिखितपत्रस्पृहणीये, हसासविलग्नशैवलविलासिनि, अपहसितविरहिणीकपोलतल-

---

पुनश्च कासु सतीषु महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि । शिशिरकरकिरणपरम्परासु चन्द्रमयूखश्रेणिषु सतीषु । किं कुर्वाणासु शिशिरकरकिरणपरम्परासु । विजृम्भमाणासु प्रसरन्तीषु । पुन कथभूतासु । पयोधिवेलाना समुद्रोर्मीणा बालसखीष्विव बालवयस्यास्विव । पुन कथभूतासु । चकोरकुलकामिनीना चकोराणा जीवाजीवपक्षिणा कुलानि समूहास्तेषा कामिनीना उपकल्पितपारणास्विव । पुन कथभूतासु । युवतिरतिकैतवाना युवतीना रतिकैतवाना सभोगकपटाना उपाध्यायिकास्विव गुरुभार्यास्विव । पुन कथभूतासु । अभिसारिकाभुजङ्गीना परपुरुषलम्पटस्त्रीसर्पिणीना गतिनियन्त्रणमन्त्रसिद्धिष्विव गतेर्गमनस्य नियन्त्रण निषेध तस्य मन्त्रसिद्धिष्विव । पुन कथभूतासु । भुवनलोचनमार्गाणा जगत्रयनयनपथाना जगति स्थितप्राणिगणलोचनपद्धतीना तिमिरतिरस्कारसितशलाकास्विव तिमिरस्य चक्षूरोगस्य तिरस्कारे विनाशने सितशलाकास्विव उज्ज्वलशलाकास्विव । किं कुर्वतीषु शिशिरकरकिरणपरम्परासु । व्योम आकाश निर्मापयन्तीषु । कथभूत व्योम । अमृतधौतातसतन्तुसतानमन्थरायामम् अतसीनामिमे आतसास्ते च ते तन्तव सूत्राणि अमृतेन धौता उज्ज्वलीकृता ये आतसतन्तवस्तेषा सतान आतानस्तेन मन्थरो मन्दगामी आयामो दैर्घ्यं यस्य व्योम्नस्तत्तथोक्तम् ॥

पुनश्च कस्मिन् सति महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि । लाञ्छने मृगाकारचन्द्रस्य लक्ष्मणि प्रकटीभवति स्फुटीभवति सति । कथभूते लाञ्छने । रोहिणीपते हृदयप्रतिबिम्बितस्तनतमालरसलिखितपत्रस्पृहणीये चन्द्रस्य हृदये प्रतिबिम्बित स्थासकवत्स्थित स्तन तमालरसेन लिखित यत्पत्र पत्रावली तद्वत् स्पृहणीय मनोहर तस्मिन् । किं कुर्वतो रोहिणीपते । लोकान्तरात्पूर्वविदेहात् इह अस्मिन् भारते अनुसरत आगच्छत विरहविनोदनाय विरहविनाशनाय निजाङ्गनालिङ्गनव्यतिकरादिव निजा स्वकीया या अङ्गना रोहिणी तस्या आलिङ्गन आश्लेषण तस्य व्यतिकरादिव प्रघट्टादिव । उत्प्रेक्षा । पुन कथभूते लाञ्छने । हसासविलग्नशैवलविलासिनि हसस्य अस पक्षमूल तत्र विलग्न यत् शैवल तद्वत् विलसति शोभत इत्येवशील तथा तस्मिन् । पुन कथभूते । अपहसितविरहि

विलम्बमानालकभङ्गे, कुमुदोदरनिलीनालिकुलस्पर्धिनि, मघवन्मातङ्गकट निकटमदलेखारेखे, सुधासिन्धुप्रफुल्लनीलाम्बुजशङ्किनि, प्रसूनस्तबकान्त रोद्गतहरितच्छदच्छायाच्छुपि लाञ्छने,

न खल्वसमानविग्रह पुरुषाणामनारभ्य काचिन्महतीमापदमुपशाम्य तीति मनीषयेव निजान्वयबीजसरक्षणाय पर केषुचिन्नीचावृतगहन प्रकाशदेशेषु निभृत्य स्थितिकुशले च तम पटले,

भवत्सु च मधुगन्धलुब्धमधुपसबाधनिरुध्यमानविधुदीधितिप्रसरेषु वि लासिनामुदवसितवातायनविवरेषु,

---

णीकपोलतले विप्रलब्धस्त्रीगण्डस्थले विलम्बमान लसमान अलकभङ्गो येन तत्त तस्मिन् । पुन कथभूते । कुमुदोदरनिलीनालिकुलस्पर्धिनि कुमुद कैरव तस्योदरे म निलीनमुपविष्ट यदलिकुल तेन स्पर्धते उपमा धरति इत्येवशील तत्तथा तस्मिन् । पु कथभूते। मघवन्मातङ्गकटनिकटमदलेखारेखे मघवान् इन्द्रस्तस्य मातङ्ग ऐरावणस्तस्य क गण्डस्थल तस्य निकटे समीपे उपरितनभागे या मदलेखा दानरेखा तद्वत् रेखा उपमा य लाञ्छनस्य तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । सुधासिन्धुप्रफुल्लनीलाम्बुजशङ्किनि सुध सिन्धौ क्षीरोदसागरे प्रफुल्लत् विकसत् नीलाम्बुज इन्दीवर तद्वत् शङ्का उपमा विद्य यस्य तत्तथा तस्मिन् । पुन कथभूते । प्रसूनस्तबकान्तरोद्गतहरितच्छदच्छाय च्छुपि प्रसूनानामुज्ज्वलपुष्पाणा स्तबको गुलुञ्छस्तस्यान्तरे मध्ये उद्गत उत्पन्नो योऽ हरितच्छदो नीलपत्र तस्य छाया शोभा छुपति स्पृशति तदुपमा धरति तत्तथा तस्मिन्

पुनश्च कस्मिन् सति महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि । तम पटले सति। कथभूते तम पटले । पर केवल केषुचित् निपतेषु नीचावृतगहनप्रकाशदेशेषु निभृत्य प्रच्छन्नीभ स्थितिकुशले स्थानकरणविचक्षणे नीचाश्च निम्ना आवृताश्च आवरणसहिता गहनाश्च अ ज्ञातपरभागाश्च प्रकाशाश्च कदाचिदपि अप्राप्तसूर्यादितेजस ते च ते देशा प्रदेशास्तेषु तम पटले स्थितिकरणे किमर्थम्। निजान्वयबीजसरक्षणाय । यथा उत्प्रेक्षते—इति मनीष इव ईदृश्या बुद्ध्या इव । इतीति किम् । असमानविग्रह महद्भि सह युद्ध खलु निश्चये पुरुषाणा काचित् विवक्षिता महती गुरुता आपद विपद अनारभ्य अकृत्वा न उपशाम्यति

पुनश्च केषु सत्सु महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि । विलासिना उदवसितवाताय विवरेषु सत्सु उदवसितानि गृहाणि तेषा वातायनानि गवाक्षजालानि तेषा विवरे छिद्रेषु सत्सु । कथभूतेषु उदवसितवातायनविवरेषु । मधुगन्धलुब्धमधुपसबाधनिरुध मानविधुदीधितिप्रसरेषु भवत्सु सजायमानेषु सत्सु मधु मद्य तस्य गन्ध तस्मिन् लुब्ध

करविलम्बितकुसुमसरसौरभसुभगेषु स्रगाजीविनामापणरङ्गभागेषु,

परिवर्तमानकाश्मीरमलयजागुरुपरिमलोद्गारसारेषु सौगन्धिकाना विपणिविस्तारेषु,

ससम्भ्रममितस्तत परिसर्पता सभोगोपकरणाहितादरेण पौरनिकरेण निजविलासदर्शनाहंकारिमनोरथाभिरवधारितविटमुधाप्रश्नसकथाभि सर-

---

लोभ गता ये मधुपास्तेषा सबाधो मेलापकस्तेन निरुध्यमान आध्रियमाणो(?) विधोश्चन्द्रस्य दीधितीना किरणाना प्रसरो व्याप्तिर्येषा उदवसितवातायनविवराणा तानि तथोक्तानि तेषु ॥

पुनश्च केषु सत्सु महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि। स्रगाजीविना मालाकारिणा आपणरङ्गभागेषु सत्सु हट्टाग्रभागेषु सत्सु। कथभूतेषु आपणरङ्गभागेषु। करविलम्बितकुसुमसरसौरभसुभगेषु करेषु करैर्वा विलम्बिता उच्चलिता ये कुसुमसरा पुष्पहारास्तेषा सौरभेण परिमलेन सुभगा अतिमनोहरास्तेषु ॥

पुनश्च केषु सत्सु महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि। सौगन्धिकाना विपणिविस्तारेषु गन्धद्रव्यविक्रयिणा वणिजा हट्टाप्रसरेषु सत्सु। कथभूतेषु विपणिविस्तारेषु। परिवर्तमानकाश्मीरमलयजागुरुपरिमलोद्गारसारेषु काश्मीरदेशे भव कुङ्कुम काश्मीरम्, मलयपर्वते जात चन्दन मलयजम्, अगुरु न गुरु अगुरु कृत्रिमतया लघुत्वगुणसहित राजाहापरनामक लोहसज्ञमगुरूच्यते, काश्मीरमलयजागुरूणि परिवर्तमानानि पलव्यमानानि यानि काश्मीरमलयजागुरूणि तेषा परिमलोद्गारा गन्धप्रादुर्भावास्तै सारा अतिमनोहरा ये विपणिविस्तारास्ते तथा तेषु ॥

पुनश्च केषु सत्सु महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि। राजवीथीमण्डलेषु राजमार्गसमूहेषु सत्सु। कथभूतेषु राजवीथीमण्डलेषु। पौरनिकरेण नगरलोकसमूहेन समाकुलेषु व्याप्तेषु। किं कुर्वता पौरनिकरेण। ससम्भ्रम सादर इतस्ततो यत्र तत्र परिसर्पता समन्ताद्गच्छता पर्यटता। कथभूतेन पौरनिकरेण। सभोगोपकरणाहितादरेण सभोगस्य उपकरणानि पर्यङ्कहसतूलपक्ष्महताम्बूलपटलिकापुष्पचन्दनादीनि तेषु आहित कृत आदर प्रयत्नो येन स तथा तेन। न केवल पौरनिकरेण समाकुलेषु राजवीथीमण्डलेषु, अपि तु पण्याङ्गनासमितिभि वेश्यासमूहै समाकुलेषु। कथभूताभि पण्याङ्गनासमितिभि। निजविलासदर्शनाहंकारिमनोरथाभि निजाना विलासाना हावभावविभ्रमादीना दर्शनेन कामुकाना विलोकनकरणेन अहंकारिण सदा मनोरथा दोहदानि यासा तास्तथोक्ताभि। पुन कथभूताभि। अवधारितविटमुधाप्रश्नसकथाभि अवधारिता विटाना कामुकाना मुधाप्रश्नसकथा फल्गुनयोगसकथनानि वार्ता ताभिस्तथोक्ताभि। ये ये फल्गुना निरर्थकेन इच्छन्ति किं ग्रहिष्यसीति प्रश्न कुर्वन्ति तान् प्रति सभाषण वेश्या न कुर्वन्ति। तासा वैलक्षण्यात् ये ये अर्थिन सन्ति पृच्छन्ति तान्

---

१ 'आक्रियमाण' इति स्यात्

कुरङ्गक्रीडावनवसतिभिः पण्याङ्गनासमितिभिरात्मपतिसंदिष्टघटनाकुलितहृदयेनावधीरितसखीजनसंभाषणोत्तरदानसमयेन संचरता संचारिकानिकायेन च समाकुलेषु समन्ततो राजवीथीमण्डलेषु,

प्रवृत्तासु च दिवसव्यापारद्विगुणितानुरागवेगवृत्तासु नगरमिथुनानामनङ्गरसरहस्यगोष्ठीषु,

निखिलजनमनोनलिनसंभव सकलभुवनोत्पत्तिप्रजापते रतिरमण प्रियतमाधरामृतवर्षावग्रहादकाण्डजन्मनः कृशानुकणगर्भानिव करान्विकिरतोऽमुष्मादुत्पातरविमण्डलाच्चन्द्रात्स्वयमेव शुष्कशर कमलिनीवनादपि कष्ट-

---

संभाषणं प्रविदधतीत्यर्थः । उक्तं च—'आचार्ये च नटे धूर्ते व्यासवेश्याचिकित्सके । माया तत्र न प्रकुर्वीत माया तैरेव निर्मिता ॥' पुनः कथंभूताभिः । स्मरकुरङ्गक्रीडावनवसतिभिः स्मरः कन्दर्पः स एव कुरङ्गः । चपलस्वभावत्वात् भयप्रकृतित्वात् च । तस्य क्रीडावनवसतिभिः क्रीडाया संबन्धिन्यो वनवसतयो वनस्थानानि ताभिः । न केवलं पण्याङ्गनासमितिभिः समाकुलेषु, अपि तु सचारिकानिकायेन च दूतीसमूहेन च । कथंभूतेन सचारिकानिकायेन । आत्मपतिसंदिष्टघटनाकुलितहृदयेन आत्मपतिना निजस्वामिना संदिष्टा उपदिष्टा शिक्षिता या घटना मेलरचना तया आकुलितं भृतं हृदयं यस्य सचारिकानिकायस्य स तथा तेन । पुनः कथंभूतेन । अवधीरितसखीसंभाषणोत्तरदानसमयेन अवधीरितः अनादृतः सखीजनसंभाषणस्य परस्परभाषणस्य उत्तरदानसमयः प्रत्युत्तरदानावसरो येन सचारिकानिकायेन स तथा तेन । किं कुर्वता सचारिकानिकायेन । संचरता विवक्षितगृहप्रवेशं कुर्वता ॥

पुनश्च कासु सतीषु महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि । नगरमिथुनानां उज्जनीपत्तनस्त्रीपुरुषद्वन्द्वानां अनङ्गरसरहस्यगोष्ठीषु प्रवृत्तासु कामरसगोप्यतत्त्ववार्तासु च प्रवृत्तासु । कथंभूतासु । दिवसव्यापारद्विगुणितानुरागवेगवृत्तासु दिवसव्यापारैः सेवाकृषिवाणिज्यादिदिननियोगैर्द्विगुणितः पुनरुक्तो योऽसौ अनुरागवेगो अकृत्रिमस्नेहो औत्सुक्यं तेन वृत्तास्तथोक्तासु ॥

पुनश्च कस्मिन् सति महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि । प्रवसितपथिकवनिताभिर्विप्रलब्धोत्तमनायिकाभिः इति अमुना प्रकारेण कुसुमधनुषि कन्दर्पे कामदेवे उपालभ्यमाने निन्दायुक्तं उपालम्भवचनं प्राप्यमाणे च सति । इतीति किम् । हे निखिलजनमनोनलिनसंभव सर्वलोकहृदयकमलसमुत्पन्न, हे सकलभुवनोत्पत्तिप्रजापते सकलस्य भुवनस्य पृथ्वीमण्डलस्य तत्रस्थितस्त्रीपुरुषादिसमाने उत्पत्ते संभवस्य प्रजापते सृष्टिकर्तः ब्रह्मन्, हे रतिरमण हे रतिवल्लभ, विरहिणीजने विप्रलब्धपुरध्रीसमूहे पञ्चभिरपि बाणैरुन्मादमोहनसंतापनशोषणमारणाभिधानैः पञ्चभिरपि शरैः प्रहर्तुं निष्ठुरप्रहारान् दातुं भवतस्तव किं युक्तं किं योग्यमिदं कार्यम् । कथंभूते सति विरहिणीजने । स्वय

तरमवस्थान्तरमुपगतवति विरहिणीजने कि पञ्चभिरपि बाणैर्भवतः प्रहर्तुं युक्तमिति प्रवसितपथिकवनिताभिरुपालभ्यमाने च कुसुमधनुषि,

अहमपि तदाहो मनसिजातिशायिशरीरपरिकर कामिनीमुखकमलमधुकर विभ्रमदिदृक्षयेव विलासिनीना नयनेषु प्रतिफलन्तीभिः लावण्यरसपिपासयेव कपोलेषु विलुण्ठमानाभिश्चुम्बनाभिलाषधिषणयेवाधरेषु परिस्फुरन्तीभि परामर्षमनीषयेव स्तनतटेषु चोद्दण्डया प्रवृत्ताभिरमृतमरीचिदीधितिभिराज्याहुतिभिरिव सधुक्ष्यमाणमदनदहनः, रतिरहस्यवय-

---

मेव आत्मनैव शुष्कशर कमलिनीवनादपि कष्टतरमवस्थान्तरमुपगतवति सति। किं तु अमुष्मात् प्रत्यक्षीभूतात् चन्द्रात् च कष्टतरमवस्थामुपगतवति सति। कथभूतात् अमुष्मात् चन्द्रात्। उत्पातरविमण्डलात् अय चन्द्रो न भवति कि तु विरहिणीना उत्पातरविमण्डलो वर्तते। पुन कथभूतात्। प्रियतमाधरामृतवर्षावग्रहात् प्रियतमस्य कान्तस्य यदधरामृत ओष्ठपानपीयूष तस्य वर्षो वृष्टि तस्य अवग्रह प्रतिबन्ध वृष्टिरोधो यस्मिन् चन्द्रे स तथोक्तस्तस्मात्। उक्त च—'वृष्टिवर्ष तद्विघातेऽवग्रहावग्रहौ समौ।' कथभूतादमुष्मात्। अकाण्डजन्मन उत्पातोद्भवात्। कि कुवत अमुष्मात्। करान्किरणान्विकिरत विक्षिपत। कथभूतान्। कृशानुकृणगर्भानिव अग्निचूर्णसभृतमध्यप्रदेशानिव उत्पातरविमण्डलादिव। विशेषणमनुपपन्नमपि उपपन्नमेव। तदाह—'अभिधेयस्यातिथ्य तदनुपपन्न। यत्र स्युर्वक्राणामुन्मादीत्यर्थमुक्त वा॥'

तदा तस्मिन् चन्द्रोदये काले अहो मनसिजातिशायिशरीरपरिकर मनसिजात् कन्दर्पादपि अतिशायी अतिशयवान् शरीरपरिकर कायसमुदायो यस्य मारदत्तमहाराजस्य स तथोक्तस्तस्य सबोधन हे तथोक्त हे मारदत्तमहाराज, हे कामिनीमुखकमलमधुकर कामिनीना मुत्तमनायिकाना मुखान्येव कमलानि तन्मकरन्दास्वादने मधुकरो भ्रमर तस्य संबोधन हे तथोक्त, अहमपि महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि। अह कथभूत। अमृतमरीचिदीधितिभि चन्द्रकिरणै सधुक्ष्यमाणमदनदहन सधुक्ष्यमाण उद्दीपीक्रियमाण मदन एव कन्दर्प एव दहनो यस्य स तथोक्त। कथभूताभिरमृतमरीचिदाधितिभि। आज्याहुतिभिरिव घृतस्य आहुतिभिरिव। कथभूताभिराज्याहुतिभि। विलासिनीना नयनेषु प्रतिफलन्तीभि प्रतिबिम्बमागच्छन्तीभि। किमर्थ प्रतिफलन्तीभि। विभ्रमदिदृक्षयेव भ्रूक्षेपशोभादर्शनेच्छया इव। पुन कि कुर्वन्तीभिराज्याहुतिभि। विलासिनीना कपोलेषु विलुण्ठमानाभि विलुण्ठन्तीभि। किमर्थं विलुण्ठमानाभि। लावण्यरसपिपासयेव लावण्यमेव रस तस्य पिपासया इव पानेच्छया इव। पुन किं कुर्वन्तीभिराज्याहुतिभि। विलासिनीनां अधरेषु परिस्फुरन्तीभि समन्तात् चमत्कुर्वन्तीभि। किमर्थ परिस्फुरन्तीभि। चुम्बनाभिलाषधिषणयेव। पुन किं कुर्वन्तीभिराज्याहुतिभि। विलासिनीना स्तनतटेषु उद्दण्डया प्रवृत्ताभिः ······

स्याभिरिव शिथिलीक्रियमाणमानबन्धन, प्रत्यायनदूतिकाभिरिव सपाद्यमानप्रियतमासमागम, कुसुमशरप्रवेशोत्सवपताकिकाभिरिव सूच्यमानतदाराधनक्रम, शृङ्गारजलधिविजृम्भमाणवात्याभिरिव प्रसर्पमाणमनकल्लोल, सुरतसूत्राकर्षणसूचिभिरिव पूर्यमाणवक्ष स्थल', प्रतीहारवेत्रलताभिरिव निवेद्यमानसभाविसर्जनकाल,

कोमल एव निशीथिन्या प्रथमाष्टमभागेऽर्धपरिसमाप्त एव च सेवावसरे विसृज्य भ्रूलतोल्लासेन प्रणामावर्जितमौलिमणिमकरिकामरीचिपरिवेषपुनरुक्तपादपीठक्षितीन्सामन्तमहीपतीन् अवलोकनप्रसाददानेन मन्त्रि-

---

। किमर्थं प्रवृत्ताभि । परामर्शमनीषयेव स्तनस्पर्शबुद्ध्येव। पुन कथभूतोऽहम् । शिथिलीक्रियमाणमानबन्धन । काभिरिव । रतिरहस्यवयस्याभिरिव रते सभोगक्रीडाया रहस्यवयस्याभिर्गोप्यतत्त्वशिक्षादायिसखीभिरिव । पुन कथभूतोऽहम् । सपाद्यमानप्रियतमासमागम सपाद्यमान प्रियतमाया इष्टवनिताया समागमो मेलापको यस्य स तथोक्त । कथभूताभिरिव । प्रत्यायनदूतिकाभिरिव । पुन कथभूतोऽहम् । सूच्यमानतदाराधनक्रम सूच्यमान अवाग्भिरपि कथ्यमानस्तस्या प्रियाया आराधनक्रम ससेवनपरिपाटीक । कथभूताभिरिव। कुसुमशरप्रवेशोत्सवपताकिकाभिरिव कुसुमशरस्य प्रवेशे आगमने उत्सवपताकिकाभिरिव महोत्सवध्वजाभिरिव । पुन कथभूतोऽहम् । प्रसर्पमाणमन कल्लोल प्रसर्पमाणा प्रसार्यमाणा मनस चित्तस्य कल्लोला सकल्पलक्षणा यस्य स तथोक्त । कथभूताभिरिव । शृङ्गारजलधिविजृम्भमाणाभि प्रसरन्तीभिर्वात्याभिरिव वातमण्डलीभिरिव । पुन कथभूतोऽहम् । पूर्यमाणवक्ष स्थल पूर्यमाण प्रचीयमान वक्ष स्थल यस्य स तथोक्त । कथभूताभिरिव। सुरतसूत्राकर्षणसूचिभिरिव सुरतसूत्राणि निधुवनतन्तवस्तेषा आकर्षणे आगमने सूचिभिरिव । पुन कथभूतोऽहम् । निवेद्यमानसभाविसर्जन काल निवेद्यमानो ज्ञाप्यमान सभाया विसर्जनकालो यस्य स तथोक्त । कथभूताभिरिव । प्रतीहारवेत्रलताभिरिव प्रतीहाराणा द्वारपालाना वेत्रकरकम्बाभिरिव ॥

पुनश्च किं कृत्वा पूर्वं महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि । निशीथिन्या रात्रे कोमले एव मृदावेव प्रथमाष्टमभागे प्रथमप्रहरस्यार्धभागे गते सति सामन्तमहीपतीन् सेवागतनरेन्द्रान् भ्रूलतोल्लासेन विसृज्य विसर्जन कृत्वा । कस्मिन् सति विसृज्य । सेवावसरे अर्धपरिसमाप्ते एव अर्धमिलितसभाजने एव । कथभूतान् सामन्तमहीपतीन् । प्रणामावर्जितमौलिमणिमकरिकामरीचिपरिवेषपुनरुक्तपादपीठक्षितीन् प्रणामेन आवर्जिता नम्रीकृता ये मौल्यो मुकुटानि मस्तकानि वा तत्र या मणिमकरिका सुवर्णघटितरत्नजटितनक्रिया आभरणविशेषास्तासा मरीचय किरणास्तेषां परिवेषो मण्डल तेन पुनरुक्ता द्विगुणीकृता पाद-

परिषदम् आलापसभ्रमेण बलमुख्यान् उपासनोपचारेण पुरोधसम् उपभोगपारितोषिकेण राजकुमारकान् पादवन्दनेन पितृपितामहसबन्धवतीर्जरती अनुव्रजनविनयेन च गुरून्, आसन्नचरचामरधारिणीभुजशिरसि विन्यस्तवामबाहु, अपरकराङ्गुलिनिदेशेन विनोदरदीनामुपान्तवर्तिनो जनस्य मन्दिराणि दर्शयन्, दृष्टिप्रदानसभावितान्त पुरसमारक्षकलोक, स्मरनिशितविशिखाग्रभागानिवोपहसता विडम्बयतेव विद्रुमोद्भेदशिखाडम्बरमुल्लासयतेव सहविहरन्तीना विलोचनानि विस्तारयतेव दशनरश्मीनुपचि-

---

पीठक्षिति चरणावशेषपीठभूमि यैस्ते तथोक्तास्तान्। पुनश्च कि कृत्वा। अवलोकनप्रसाद दानेन मन्त्रिपरिषद सचिवसभा विसृज्य अवलोकन समुखनिरीक्षण तेनोपलक्षित प्रसाददान वस्त्राभरणादिसमर्पण तेन अवलोकनप्रसाददानेन। पुनश्च कि कृत्वा। बलमुख्यान् सेनापतीन् आलापसभ्रमेण आभाषणादरेण विसृज्य । पुनश्च कि कृत्वा । पुरोधस त्रिकालज्ञानिन पूज्यब्रह्माण उपासनोपचारेण पादपतनादिसेवाव्यवहारेण विसृज्य । उक्त च—'वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो जपहोमपरायण । आशीर्वादपरो नित्यमेष राज्यपुरोहित ॥' पुनश्च कि कृत्वा । उपभोगपारितोषिकेण वस्त्राभरणताम्बूलपुष्पचन्दनाद्युपभोगस्य पारितोषिकेण हर्षप्रदानेन राजकुमारकान् राजपुत्रान् विसृज्य । पुनश्च कि कृत्वा । पादवन्दनेन चरणावलम्नेन जरती वृद्धस्त्री विसृज्य। कथभूता जरती । पितृपितामहसबन्धवती पितुर्यशोधर्ममहाराजस्य पितामहस्य यशोबन्धुरमहाराजस्य सबन्ध सगधाता(?)विद्यते यासा ता पितृपितामहसबन्धिन्यस्तास्तथोक्ता । पुनश्च कि कृत्वा। गुरून् उपाध्यायादीन् अनुव्रजनविनयेन पृष्ठतो गमनपूजनेन विसृज्य। पुन कथभूतोऽहम्। आसन्नचरचामरधारिणीभुजशिरसि विन्यस्तवामबाहु आसन्नचरचामरधारिणीना स्त्रीणा समीपचरप्रकीर्णकवीजनवतीना स्त्रीणा भुजशिरसि स्कन्धप्रदेशे समारोपितसव्यभुजदण्ड । पुन कि कुर्वन्नहम्। अपरकराङ्गुलिनिदेशेन विनोदरदीना क्रीडागजाना उपान्तवर्तिनो जनस्य भिण्टादेर्मन्दिराणि गृहस्थानानि दर्शयन् यूयमत्र तिष्ठतेति कथयन्। पुन कथभूतोऽहम्। दृष्टिप्रदानसभावितान्त पुरसमारक्षकलोक दृष्टिप्रदानेन समुखावलोकनेन सभावितोऽनुकूलित अन्त पुरस्य सबन्धी समारक्षकाणा लोकस्त्रीणा समूहो येन स तथोक्त । पुन कथभूतोऽहम् । कर्पूरतैलप्रबोधितेन प्रज्वालितेन करदीपिकाचक्रवालेन करैरुद्धताना दीपिकाना चक्रवालेन मण्डलेन परिवृतो वेष्टित । कि कुर्वता करदीपिकाचक्रवालेन । स्मरनिशितविशिखाग्रभागान् उपहसता तिरस्कुर्वता इव । स्मरस्य निशिता तीक्ष्णा ये विशिखाग्रभागास्तान् उपहसता इव । पुन कि कुर्वता । विद्रुमोद्भेदशिखाडम्बर विडम्बयता इव तिरस्कुर्वता इव विद्रुमाणा प्रवालवृक्षाणा उद्भेदा अङ्कुरास्तेषा शिखानामग्राणा आडम्बरमाटोप हसता इव । पुन कि कुर्वता । सहविहरन्तीना सहगच्छन्तीना स्त्रीणा विलोचनानि उल्लासयतेव ।

न्वतेवाधरदलानि स्पन्दयतेव वदनलावण्यमवस्फारयतेव वक्षोजमण्डलानि तरलयतेव त्रिवलितरङ्गान्गम्भीरयतेव नाभीकुहराणि दीर्घयतेव नखशुक्ती समन्तात्प्रभापटलपल्लवितानिव च कुर्वताभरणमणीन्कर्पूरतैलप्रबोधितेन करदीपिकाचक्रवालेन परिवृत , तारागणमध्यगत शर्वरीपतिरिव, कल्पवल्लरीप्रवालपरिवारित सुरतरुरिव, कनककेतकीकुड्मलान्तरालविलासरस कलहस इव, तत्कालोचितालापनपेशलैर्नर्मकेलिकिलैर्मुहुर्मुहुरुपगृह्यमाणप्रसादपरम्पर , मदान्धसिन्धुर इव पुरश्चारिदौवारिकनिवेद्यमानमार्गभूमिश्चरणमार्गेणैव महादेवीभवनद्वारमुपागतोऽस्मि ।

तस्मिश्चामृतमतिमहादेवीलावण्यशेषादिवोत्पन्नया भ्रूविजृम्भितेनान्त-

---

पुन कि कुर्वता । सहविहरन्तीना दशनरश्मीन् विस्तारयता इव । पुन कि कुर्वता । सहविहरन्तीना अधरदलानि ओष्ठपल्लवानि उपचिन्वतेव पुष्णता इव । पुन कि कुर्वता । सह विहरन्तीना स्त्रीणा वदनलावण्य मुखकान्ति स्पन्दयतेव किञ्चिच्चलयतेव। पुन कि कुवता । सहविहरन्तीना वक्षोजमण्डलानि स्तनचक्रवालानि अवस्फारयतेव सन्ताद्वर्द्धयतेव । पुन कि कुर्वता । सहविहरन्तीना त्रिवलितरङ्गान् त्रिवलिभङ्गान् तरलयतेव चपलयतेव । पुन कि कुर्वता । सहविहरन्तीना नाभीकुहराणि गम्भीरयतेव अस्ताधयतेव । पुन कि कुर्वता । सहविहरन्तीना नखशुक्ती नखमुक्तास्फोटान् दीर्घयतेव आयामयतेव । पुन कि कुर्वता । सहविहरन्तीना स्त्रीणा आभरणमणीन् समन्तात् सर्वत्र प्रभापटलपल्लवितान् प्रभापटलै पल्लविता उल्लसितास्तान् कुर्वतेव । पुन कथभूतोऽहम् । तारागणमध्यगत शर्वरीपतिरिव ।पुन कथभूतोऽहम् । कल्पवल्लरीप्रवालपरिवारित सुरतरुरिव कल्पवल्लरीवेष्टित कल्पवृक्ष इव।पुन कथभूतोऽहम्। कनककेतकीकुड्मलान्तरालविलासरस कलहस इव सुवर्णकेतकीमुकुलाना मध्यगतस्स राजहस इव।पुन कथभूतोऽहम्। तत्कालोचितालापनपेशले तदवसरयोग्यवचनभाषणमनोहरैर्नर्मकेलिकिलैवकरक्रीडाचतुरै मुहुर्मुहु वारवार उपगृह्यमाणप्रसादपरम्पर उपगृह्यमाणा उपादीयमाना प्रसादपरम्परा उचितदानश्रेणि यस्मात् स तथोक्त । पुन कथभूतोऽहम्। पुरश्चारिदौवारिकनिवेद्यमानमार्गभूमिर्मदान्धसिन्धुर इव मदमत्तगजेन्द्र इव पुरश्चारिणो ये दौवारिका द्वारे नियुक्तास्तैर्निवेद्यमाना दर्श्यमाना मार्गभूमि पथिकभूमिका यस्य स तथोक्त ॥

हे राजन् श्रीमारदत्तमहाराज, तस्मिंश्च मनसिजविलासनिवासभामरसनामनिवासभवने यत्रसुन्दर पल्यङ्क अन्वदिश अह अनुदिदेश पल्यङ्क अलचकार इति क्रियाकारकसबन्ध । कथभूतोऽहम् । प्रतीहारपालिकया य प्रतीहार द्वार पालयति रक्षतीति प्रतीहारपालिकया द्वारपालिकया मनागीषत् विलम्ब्यमान कालक्षेप कार्यमाण । उक्त

र्वेशिकाना चापकोटीरिव विफलयन्त्या, नयनविभ्रमेण बाणाडम्बरमिव च निराचक्षाणया, वचनसौष्ठवेन गोपुरपरिघानिव प्रत्यादिशन्त्या, स्तनाभोगेन कपाटयुगलमिवापकुर्वाणया, रोमराजिनिर्गमेन वेत्रलतामिवाधिक्षिपन्त्या, उरुभारेण तोरणस्तम्भानिव विजयमानया, मेखलाजालेन चन्दनमालामिव पुनरुक्तयन्त्या, चरणनखस्फुरितेन रङ्गवलिमणीनिवासहमानया, वैकक्ष्यकलक्ष्यदक्षिणेतरकक्षान्तरविनिक्षिप्तकौक्षेयिकया प्रतापानुगतयेव मन्मथकीर्त्या, भुजगाधिष्ठितयेव कल्पलतिकया, सतडिद्गुणयेव बलाहकमालया, लाञ्छनलेखालङ्कृतयेव चन्द्रकलया, मधु-

---

च—'द्वास्थैर्द्वारे प्रतीहार'। कथभूतया प्रतीहारपालिकया। अमृतमतिमहादेवीलावण्यशेषादिवोत्पन्नया अमृतमर्वमहादेव्या लावण्यशेषात् उद्वरितलावण्यात् उत्पन्नया इव। मनाग् महादेव्या रूप धरन्त्या इत्यर्थ। किं कुर्वत्या प्रतीहारपालिकया। भ्रूविजृम्भितेन व्यापारेण अन्तर्वशिकाना राज्ञीना रक्षे नियुक्ताना पुरुषाणा चापकोटी धनुरग्राणि विफलयन्त्या तिरस्कुर्वत्या इव। पुन कि कुर्वत्या। नयनविभ्रमेण लोचनशोभया अन्तर्वशिकाना बाणाडम्बर शराटोप निराचक्षाणया इव। पुन कि कुर्वत्या। वचनसौष्ठवेन वाक्प्रगल्भत्वेन वाग्बलेन गोपुरपरिघान् प्रतोलीद्वारार्गलानि प्रत्यादिशत्या इव निराकुर्वत्या इव। वचनेन पुरुषान् द्वारपालकान् चालयन्त्या इव। पुन किं कुर्वत्या। स्तनाभोगेन स्तनोद्घाटनेन कपाटयुगल अररद्वय अपकुर्वाणया इव कपाटौ उद्घाटयन्त्या इव। पुन किं कुर्वत्या। रोमराजिनिर्गमेन रोमराजीदर्शनेन अन्तर्वशिकाना वेत्रलतामधिक्षिपन्त्या तिरस्कुर्वत्या इव। पुन किं कुर्वत्या। उरुभारेण उरुस्थलेन तोरणस्तम्भान् विजयमानया इव निराकुर्वाणया इव। 'विपराभ्या जे' इत्यात्मनेपदम्। पुन किं कुर्वत्या। मेखलाजालेन भगच्छादनवस्त्ररचनेन चन्दनमाला पुनरुक्तयन्त्या इव द्विगुणीकुर्वाणया इव। पुन कि कुर्वत्या। चरणनखस्फुरितेन पादनखतेजसा कृत्वा रङ्गवलिमणीन् नानावर्णरत्नचूर्णरचितमण्डनविशेषान् असहमानया इव तिरस्कुर्वाणया इव। कथभूतया प्रतीहारपालिकया। वैकक्ष्यकलक्ष्यदक्षिणेतरकक्षान्तरविनिक्षिप्तकौक्षेयिकया वैकक्ष्यवत्। तिर्यग्वक्षसि विक्षिप्त वस्त्र वैकक्ष्यकमुच्यते। वैकक्ष्यवत् लक्ष्येते वैकक्ष्यकलक्ष्ये ईदृशौ दक्षिणेतरकक्षान्तरयो अपसव्यबाहुमूलमध्ययोर्विनिक्षिप्तौ उत्तरासङ्गवस्त्रवत् धृतौ कौक्षेयिकौ खड्गौ यया सा तथोक्ता तया। पुन कथभूतया। प्रतापानुगतया प्रतापसहितया मन्मथकीर्त्या इव। पुन कथभूतया। भुजगाधिष्ठितया खड्गद्वययुक्तत्वात् सर्पद्वयावेष्टितया कल्पलतिकया इव श्रीचन्दनवल्ल्या इव। पुन कथभूतया। सतडिद्गुणया विद्युद्गुणसयुक्तया बलाहकमालया इव मेघमालया इव। पुन कथभूतया। लाञ्छनलेखाल-

करकुलकलितयेव पारिजातमञ्जरिकया, विकृताकल्परामणीयकेन सकुतूहलमवलोकनीयया, नि शेषविषयभाषावेषधिषणया, प्रणयशठभावेनार्धमूर्धप्रणामगलितकर्णावतसया प्रतीहारपालिकया मनाग्विलम्ब्यमान 'किमकाण्डे कठिनहृदया देवी। यतस्त्वमेव सवृतासि।' 'कथयामि। देवस्य किलाद्यापरैव काचित्प्रणयिन्यभूदिति निशम्य देवी महति कोपे कृतावेशेवास्ते। विज्ञापयत्यपि च मन्मुखेन—देवस्य तथैव पर्याप्तत्वादलमस्मासु

कृतया खड्गद्वयसहितत्वाच्चन्द्रकलया इव चन्द्रषोडशभागया इव । पुन कथभूतया । मधुकरकुलकलितया मधुकरवेष्टितया पारिजातमञ्जरिकया इव कल्पवृक्षवल्ल्यों इव । पुन कथभूतया । सकुतूहल कौतुकसहित यथा भवत्येव अवलोकनीयया निरीक्षणीयया । केन कृत्वा । विकृताकल्परामणीयकेन विकृतो विकार प्राप्त खड्गत्वात् आकल्पो वेषस्तस्य रामणीयक सुन्दरत्व तेन । पुन कथभूतया । नि शेषविषयभाषावेषधिषणया नि शेषा समस्ता ये विषया देशास्तेषा भाषासु वेषेषु च धिषणा बुद्धिर्यस्या सा तथोक्तया । तथा चोक्तम्—'मागध्यवन्तिका प्राच्या सौरसेन्यर्धमागधी । बाल्हीकी दाक्षिणात्या च सप्तभाषा प्रकीर्तिता ॥' पुन कथभूतया । प्रणयशठभावेन स्तोकस्नेहदर्शनेन अर्धमूर्धप्रणामगलितकर्णावतसया अर्धो मनाक् योऽसौ मूर्धप्रणामो मस्तकमात्रनमन तेन गलितो अध पतित कर्णावतस कर्णपूरो यस्या सा तथा तया । तथोक्तम्—'धूर्तवर्त्तूरयोर्मध्यस्थित पुसि शव स्मृत'। पुन कथभूतया । इत्यमुना प्रकारेण सपरिहास सवर्कर समुत्सृष्टगृहावग्रहणीदेशया समुत्सृष्ट परिहृतो गृहावग्रहण्या देहल्या देश प्रदेशो यया सा तथा तया । इतीति किम् । बलवान् खलु देव बलवत्तरो नरेन्द्रस्त्वम् । खल्विति वाक्यालकारे । अह निवारयितु अल समर्था न भवामि। पुन कथभूतया । इत्यमुना प्रकारेण विदितानुगतभावया विदितो विज्ञातो राज्युपरि युक्तो भाव परिणामो(?) अनुरागो यया प्रतीहारपालिकया सा तथोक्ता तया। इतीति किम् । किमकाण्डे कठिनहृदया देवी हे प्रतीहारपालिके, अकाण्डे अप्रस्तावे देवी अमृतमतिमहादेवी कि कठिनहृदया वर्तते अकोमलमना वर्तते । कि महादेव्या ममोपरि प्रेम न वर्तते इति राजा प्राह। यतो यस्मात् कारणात् त्व प्रतीहारपालिका एव अर्धमूर्धप्रणामा सती अनमनशीला सवृता मायाविनी च असि । प्रतीहारपालिका प्राह—देव, कथयामि अह ब्रवीमि । कस्य । देवस्य भवतो ब्रवीमि । देव शृणोतु मम वचनम् । तथा हि—अद्य इदानी देवी महति गुरुतरे कोपे क्रोधे कृतावेशेव आस्ते तिष्ठति । किं कृत्वा पूर्वम् । इत्यमुना प्रकारेण निशम्य कुतश्चित् श्रुत्वा । इतीति किम् । देवस्य किल अद्य अपरैव काचित् स्त्री प्रणयिनी स्नेहिनी अभूद्बभूव । न केवल देवी महति कोपे कृतावेशेवास्ते, कि तु इत्यमुना प्रकारेण अपि च तथा च मन्मुखेन मम मुखेन देवस्य विज्ञापयति । इतीति किम् । देवस्य भवतस्तथैव कयाचित्

कितवोपचारवैशिकेन—इति सचाटुकार देव, देवस्योपरि प्रसादनाय देव्या पादयो पतितायास्तदलक्तिकाविल मे भाल कि न पश्यति देव । अपि च—

नयननदनिदानैरेभिरश्रुप्रवाहै
स्तनकलशमुखाग्रव्यग्रधारासहस्रै ।
सुतनु हृदयमध्यस्थे प्रियेऽस्मिन्भवत्या
कथमिह बहिरेपा सज्यते मज्जनश्री ॥'

'खदिरिके, मामपि महादेवी प्रत्येवमुपालभेथा । ननु विदितमेवैतद्देव्या यथा न स्वप्नेऽपि मे विप्रलम्भनकरा काश्चिदपि प्रवृत्तय । किंतु तवैवेदमशेष धूर्तविलसितम् । त्व हि न भवसि सामान्येति किमह न जाने । कुला-

---

प्रियया पर्याप्तत्वात् परिपूर्णत्वात् अस्मासु अस्माक विषये कितवोपचारवैशिकेन कौटिल्योपचारमायया अल पूर्णम् । तथा इत्यमुना प्रकारेण सचाटुकार मिथ्यास्तवन यथा भवत्यव हे देव हे राजन्, देवस्योपरि तवोपरि देव्या प्रसादनाय प्रसन्नीकरणाय मे मम पादयो पतिताया देव्याश्चरणकमलयोर्लग्नाया तदलक्तिकाविल देव्यलक्तकचरणलाक्षारसेन आविल लिप्त मे मम भाल ललाट कि न पश्यति देव कि न निरीक्षसे इति सचाटुकारम् ॥

अपि च । **नयननदेत्यादि** । हे सुतनु हे शोभनकाये हे अमृतमतिमहादेवि, अस्मिन् प्रत्यक्षीभूते तव प्रिये प्राणवल्लभे हृदयमध्यस्थे सति अदूरवर्तिनि सत्यपि भवत्या त्वया इह अस्मिन् तव शरीरे वा एषा प्रत्यक्षीभूता अश्रुप्रवाहै कृत्वा मज्जनश्री स्नानलक्ष्मी बहिर्बाह्ये कथ केन प्रकारेण किमर्थं सज्यते । कथभूतै अश्रुप्रवाहै । नयननदनिदानै नयननदौ लोचनहृदौ निदान आदिकारण येषामश्रुप्रवाहाणा ते नयननदनिदानास्तै । पुन कथभूतैरश्रुप्रवाहै । एभि प्रत्यक्षीभूतै । पुन कथभूतै । स्तनकलशमुखाग्रव्यग्रधारासहस्रै स्तनावेव कलशौ कान्तिप्रेमरसामृतरसाधारत्वात् तयोर्मुखयोरग्रे व्यग्रा व्यापृता धाराणा छटाना सहस्रा येषा अश्रुपाताना ते तथोक्तास्तै । रूपकालकार ॥

राजा प्राह—हे खदिरिके धूर्ते, महादेवी प्रति मामपि एव मायाप्रकारेण उपालभेथा सनिन्दावचन त्व ब्रवीथा । ननु अहो धूर्ते खदिरिके, विदितमेव ज्ञातमेवैतत् देव्या यथा स्वप्नेऽपि, आस्ता तावत् अतिस्वप्नेऽपि, मे मम विप्रलम्भनकरा वञ्चनकरा काश्चिदपि का अपि प्रवृत्तयो न वर्तन्ते । किंतु तर्हि तवैव भवत्या एव इद प्रत्यक्षीभूत अशेष समग्र धूर्तविलसितं वञ्चनाचेष्टितम् । त्व भवती हि यस्मात् न भवसि सामान्या सर्वलोकस्य ईदृशी किमह न जाने । अपि तु जानाम्येव । तव भवत्या परनरस्य मल्लक्षणो लोकस्य

गत च तव परनरप्रतारणे परमनैपुण्यम्। अयमपि च जनो नन्वशेषविटकुट्टि-नीचूर्णघटितदेह एव न भवति भवत्याश्चेष्टिताना भूमि । तदलमत्र मुधाप्रया-सेन। गृहाणेद मुखताम्बूलम्। इत समागच्छ। भव पुरोवर्तिनी। मा भूरह-स्त्रियामयोरिवावयोर्मध्ये सध्येव समागमविलम्बिनी' इति विदितानुगतभा-वया, 'बलवान्खलु देव । नाहमल निवारयितुम्' इति सपरिहास समुत्सृष्ट-गृहावग्रहणीदेशया, निषिध्य च तिर्यक्प्रवृत्तकुण्डलमणिकिरणपल्लवितरत्ना-शुवलयेनोत्तालतरलाङ्गुलिना हस्तेन मया सहागच्छन्तमखिलमनुचरबलमी-षदाकेकरनिरीक्षणेन मनाग्रतिरहस्यगर्भसभाषणेन च प्रतिपदमुल्लास्यमान-मानस , कक्षान्तराणि वशया वनगज इव च तया नीयमान , सहेलमन्त - पुरप्रचारिभिरस्मद्दर्शनप्रवृत्तमनोनुरागवेगै कुब्जवामनकिरातकञ्चुकीभि कृ-

---

तस्य प्रतारणे परमनैपुण्य कुलागत च। न केवल त्वमेव, अहमपि तथेत्याह—ननु अयमपि जन अशेषविटकुट्टिनीचूर्णघटितदेह एव अशेषाश्च ते विटा कामुका कुट्टिन्यश्च तासा चूर्णघटितदेहो निष्पादितकाय एव वर्तते । भवत्या चेष्टिताना वञ्चनक्रियाणा भूमि पात्र न भवति न सजायते । अयमपि जन इति शेष । तत्तस्मात् कारणात् अल पूर्ण अत्र अस्मादृशे जने मुधाप्रयासेन निष्फलवञ्चनकरणप्रयासेन । गृहाण स्वीकुरु इद प्रत्य क्षीभूत मुखताम्बूल मम मुखताम्बूलोद्गारम् । इत एतस्मात् स्थानात् सम्यगक्षिसमुख आगच्छायाहि । पुरोवर्तिनी अग्रगामिनी च भव सजायस्व । आवयोर्मध्ये अमृत मतियशोधरमहाराजयोरन्तराले समागमविलम्बिनी मेलापकशीलका त्व मा भू मा भव । आवयो कयोरिव । अहस्त्रियामयोरिव अह्रिवस त्रियामा रात्रिरहस्त्रियामे तयोरह स्त्रियामयोरिव । यथा अहस्त्रियामयोर्मध्ये सन्ध्या समागमविलम्बिनी भवति तथा त्व मा भव । कथभूतोऽहम् । ईषत् मनाक् आकेकरनिरीक्षणेन कटाक्षावलोकनेन कृत्वा मनाक् रतिरहस्यगर्भसभाषणेन च सभोगगोप्यतत्त्वगर्भसभाषणेन च कृत्वा आलपेन च कृत्वा प्रतिपद पादारोपण प्रति उल्लास्यमानमानस आह्लाद्यमानमना । कि कृत्वा पूर्वम् । मया सह आगच्छन्त आयान्तमखिल समस्तमनुचरबल किंकरसमूह हस्तेन कृत्वा निषिध्य निवार्य च अत्रैव तिष्ठतु भवानिति । कथभूतेन हस्तेन । प्रतीहारपालिकाकरेण । तिर्यक्प्रवृत्तकुण्डलमणिकिरणपल्लवितरत्नाशुवलयेन तिर्यक्प्रवृत्ता चक्रप्रवृत्ता ये कुण्डलमणि-किरणा तै पल्लवितानि रत्नाशुभिवलयानि कङ्कणानि यस्मिन् हस्ते स तथोक्तस्तेन । पुन कथभूतेन हस्तेन । उत्तालतरलाङ्गुलिना उत्ताला उत्सुकास्तरला अङ्गुलय करशाखा यस्य हस्तस्य तथा तेन। पुन कथभूतोऽहम्। तया प्रतीहारपालिकया कक्षान्तराणि नीयमान गेहप्रकोष्ठकेषु प्राप्यमाण । क इव । वनगज इव यथा वनगज वशया हस्तिन्या कक्षान्त-राणि वनान्तराणि नीयते। पुन कथभूतोऽहम्। कुब्जवामनकिरातकञ्चुकिभि कृतेन विहितेन

तेन विकृतालापनर्तकैतवेन विकास्यमानलोचन, समन्तादाकुलाकुलविरलीभवत्सकलपरिजने यक्षकर्दमखचितकर्पूरदलदन्तुरितजातरूपभित्तिनि मृगमदशकलोपलिप्तरजतवातायनविवरविहरमाणसमीरसुरभिते सान्द्रस्यन्दसमार्जितामलकदेहलीशिरसि घुसृणरसारुणितमरकतपरागपरिकल्पितभूमितलभागे मनाङ्मोदमानमालतीमुकुलविरचितरङ्गवलिनि अनवरतदह्यमानकालागुरुधूपधूमधूसरितवितानपर्यन्तावलम्बितमुक्ताफलमाले कूर्चस्थान-

---

विकृतालापनर्तकैतवेन विकास्यमानलोचन आह्लाद्यमाननयन । कुब्जाश्च न्युब्जा गड्डुलपर्याया, वामनाश्च खर्वा ह्रस्वपर्याया, किराताश्च खदूरा कथ्यन्ते। किराताश्च भिल्लवेषा, कञ्चुकिनश्च वृद्धाण्डा कुब्जवामनकिरातकञ्चुकिनस्तै । तत्र कुब्जाना विचित्रकृतम्, वामनाना आलापा, किराताना नर्तनानि, कञ्चुकिना कैतवानि, विकृतानि च आलापाश्च नर्तनानि च कैतवानि च विकृतालापनर्तकैतव तेन विकास्यमानलोचन उल्लास्यमाननयन । कथभूतैस्तै । सहेल युगपत् सलील वा अन्त पुरप्रचारिभि शुद्धान्तमध्ये प्रवर्तिभि । पुन कथभूतै । अस्मद्दर्शनप्रवृत्तमनोनुरागवेगै अस्मद्दर्शनेन अस्माक विलोकनेन प्रवृत्ता सजाता मनोनुरागवेगा हृदयकृत्रिमस्नेहोत्सुकत्वानि येषा कुब्जादीना ते तथा तै । कथभूते वासभवने। समन्तादाकुलीकुलविरलीभवत्सकलपरिजने समन्तात् सवत्र आकुलाकुलोऽतिव्याकुल सन् विरलीभवत् दूरीभवत् सकल परिजन यत्र वासभवने तत्तथोक्त तस्मिन्। पुन कथभूते । यक्षकर्दमखचितकर्पूरदलदन्तुरितजातरूपभित्तिनि । 'कक्कोलागुरुकर्पूरकस्तूरीयक्षकर्दम ।' कुङ्कुमश्रीखण्डद्वय चेति केचित्। यक्षकर्दमेन खचिता लिप्ता कर्पूरदलै कर्पूरखण्डै दन्तुरिता सजातदन्ता इव जाता जातरूपभित्तय सुवर्णभित्तयो यस्य तत्तथोक्त तस्मिन्। पुन कथभूते । मृगमदशकलोपलिप्तरजतवातायनविवरविहरमाणसमीरसुरभिते मृगमदस्य कस्तूरिकाया शकलै खण्डैरुपलिप्तानि उपदिग्धानि यानि रजतवातायनानि रूप्यमयगवाक्षजालानि तेषा विवरेषु विहरमाण सचरन् योऽसौ समीरस्तेन सुरभित सुगन्धित तस्मिन्। पुन कथभूते। सान्द्रस्यन्दसमार्जितामलकदेहलीशिरसि सान्द्रो विलेपनविशेष तस्य स्यन्देन रसेन समार्जित लिप्त आमलकस्य स्फटिकमणेर्देहलीशिरो गृहावग्रहिणीमस्तक यस्य तत्तथा तस्मिन्। पुन कथभूते। घुसृणरसारुणितमरकतपरागपरिकल्पितभूमितलभागे घुसृणरसेन कुङ्कुमद्रवेणारुणितो अव्यक्तरागो योऽसौ मरकतपरागो नीलमणिचूर्ण तेन परिकल्पितो रचितो भूमितलभागो यस्य तत्तथा तस्मिन्। मरकतपरागशब्देनात्र धूलीशालवत् मरकतखण्डानि ग्राह्याणि । पुन कथभूते । मनाङ्मोदमानमालतीमुकुलविरचितरङ्गवलिनि मनाक् ईषन्मोदमाना विकसन्ती या मालती जाती तस्या मुकुलानि कुड्मलानि तै विरचिता शोभिता रङ्गवलिर्नानावर्णचूर्णरचितमण्डनविशेषो यत्र तत्तथा तस्मिन् । पुन कथभूते । अनवरतदह्यमानकालागुरुधूपधूमधूसरितवितानपर्यन्तावलम्बितमुक्ताफलमाले

विनिवेशितप्रसूतसमूहामोदमिलितालिकुलझङ्कारिणि सचारिमहेमकन्यकासोत्तसितमुखवासताम्बूलकपिलिके तुहिनतरुविनिर्मितवलीकान्तरमुक्तकुसुमस्रक्सौरभाधिवास्यमानसुरतावसानिकोपकरणवस्तुनि मणिपिञ्जरोपविष्टशुकसारिकामिथुनकथ्यमानमन्मथकथासनाथे सारसर्जितफलकोत्क्षेपिणा प्रसाधितकुतपवादनचपलेन समुद्गकव्यञ्जनाचमनकविलोपिना कलमूकलोकेन पर्याकुलितसौविदल्लपरिषदि विविधमणिमनोहराधिरोहिणीसरणिके सप्ततलप्रासादोपरितनभागवर्तिनि मनसिजविलासहसनिवासतामरस-

---

अनवरत निरन्तर दह्यमानो योऽसौ कालागुरुधूप तस्य धूमेन पर्यायान्तरेण धूसरिता ईषत्पाण्डुरीकृता वितानपर्यन्तावलम्बिताना मुक्ताफलाना शौक्तिकेयाना माला हारा यस्मिन् तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । कूर्चस्थानविनिवेशितप्रसूतसमूहामोदमिलितालिकुलझङ्कारिणि कूर्चस्थान सभोगोपकरणस्थापनप्रदेशस्तत्र विनिवेशिता स्थापिता ये प्रसूतसमूहा नानाविधपुष्पराशय तेषामामोदै परिमलैर्मिलितानि सभूतानि अलिकुलानि तेषा झङ्कार शब्दविशेषो यत्र तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । सचारिमहेमकन्यकासोत्तसितमुखवासताम्बूलकपिलिका यस्मिन् वासभवने तत्सचारिमहेमकन्यकासोत्तसितमुखवासताम्बूलकपिलिक तस्मिन् । पुन कथभूते । तुहिनतरुविनिर्मितवलीकान्तरमुक्तकुसुमस्रक्सौरभाधिवास्यमानसुरतावसानिकोपकरणवस्तुनि तुहिन कर्पूरस्तस्य तरवस्तेषा विनिर्मितानि घटितानि वलीकानि पट्टिकास्तेषामन्तरेषु मध्येषु मुक्ता बद्धा या कुसुमस्रज पुष्पमालास्तासा सौरभेण सौगन्ध्येन अधिवास्यमानानि सुगन्धीक्रियमाणानि सुरतावसानिकानि मैथुनावसाने भवानि उपकरणवस्तूनि व्यञ्जनादीनि यस्मिन् तत्तथोक्त तस्मिन् । पुन कथभूते । मणिपिञ्जरोपविष्टशुकसारिकामिथुनकथ्यमानमन्मथकथासनाथे मणिपिञ्जराणि रत्नघटितपक्षिगृहाणि तेषु उपविष्टानि स्थितानि शुकसारिकामिथुनानि करपादिकायुगलानि तै कथ्यमाना वाक्यप्रबन्धीक्रियमाणा या मन्मथकथा कामकथास्ताभि सनाथ सहित तस्मिन् । पुन कथभूते । कलमूकलोकेन षण्डसमूहेन पर्याकुलिता सौविदल्लपरिषत् तस्मिन् । कथभूतेन कलमूकलोकेन । सारसर्जितफलकोत्क्षेपि तेन । पुन कथभूतेन । प्रसाधितकुतपवादनचपलेन । पुन कथभूतेन । समुद्गकव्यञ्जनाचमनकविलोपिना समुद्गकः सपुटको भूषणाद्यावापिधान(?), व्यञ्जनानि च तालवृन्तानि, आचमनकानि उदकपानानि समुद्गकव्यञ्जनाचमनकानि विलोपयति दूरीकरोतीत्येवशील स तथा तेन । तेषु व्यापृतो लोकस्तिष्ठति विलम्ब करोति स तु स्थातु न ददाति । पुन कथभूते । विविधमणिमनोहराधिरोहिणीसरणिके विविधै श्वेतपीतहरितारुणकृष्णै मणिभी रत्नैर्मनोहरा या अधिरोहिण्यो निश्रेणिकास्तासा

नामनि वासभवने, सरसचन्दनतरुस्तम्भिकाचतुष्टयमध्यावतीर्णमुल्लपत्पारा-
पतपतङ्गपेशलप्रतिपादोपरिविन्यस्तपादमण्डलं तरङ्गितदुकूलपटप्रसाधितहं-
सतूलिकमन्तरान्तरा हरिचन्दनस्थासकाङ्कितपर्यन्तमविरलोपान्तपरिकल्पित-
धूपकूपिकाविवरविसरद्धूमपटलमुभयपार्श्वोपदर्शितमणिप्रदीपिकमुपधानद्वयो-
त्तम्भितपूर्वापरभागमुत्फुल्लकमलाकरमिव सरोवरमम्बुधरपरिवारितमिव श-
म्भुशिखरिणममरासुरगुरुमध्यवर्तिनमिव तुहिनकिरणमधरोत्तरसेतुबन्धावरु-

---

सरणि मार्गो यस्मिन् वासभवने तत्तथा तस्मिन् । पुन कथभूते । सप्ततलप्रासादोप
रितनभागवर्तिनि सप्ततल सप्तभूमौ योऽसा प्रासादो राजसदन तस्य उपरितनभागे
स्वयमष्टम भवत् वर्तते इत्येवशील तत्तथा तस्मिन् । पुन कथभूते । मनसिजविलासह
सनिवासतामरसनामनि मनसिजविलास कामसेवा स एव हस उभयपक्षशुद्धत्वात् तस्य
निवासाय स्थितये तामरस कमलमीदृश नाम यस्य वासभवनस्य तत्तथा तस्मिन् ।
कथभूत यन्त्रसुन्दर शयनीयाग्रम् । सरसचन्दनतरुस्तम्भिकाचतुष्टयमध्यावतीर्ण सरसा
नवीना या चन्दनतरुस्तम्भिका श्रीखण्डवृक्षलघुस्तम्भास्तासा चतुष्टयम् । पादचतुष्टयमि-
त्यर्थ । तस्य मध्ये अवतीर्ण आगतम् । पुन कथभूतम् । उल्लपत्पारापतपतङ्गपेशलप्र
तिपादोपरिविन्यस्तपादमण्डलम् उल्लपन्त उत्कर्षेण अव्यक्तशब्दान् कुर्वन्त पक्षिपक्षिणी
क्रीडासु वर्तन्ते पारापतपतङ्गास्तै पेशला मनोहरा ये प्रतिपादा पादचतुष्टयाध स्थितपादा
प्रतिपादास्तेषामुपरि विन्यस्त आरोपित पादमण्डल पल्यङ्कपादचतुष्टय यत्र यन्त्रसुन्दरे
तत्तथोक्तम् । पारापतशब्दै स्त्रीपुरुषयो कामोद्रेक उत्पद्यत इति कारणादित्यर्थ । पुन
कथभूतम् । तरङ्गितदुकूलपटप्रसाधितहसतूलिकम् तरङ्गिता लहरिता मीनविशेषेण निम्नोन्न
तीभूता दुकूलपटप्रसाधिता पट्टकूलवस्त्ररचिता हसतूलिका प्रास्तरणविशेषो यत्र तत्तथो
क्तम् । पुन कथभूतम् । अन्तरान्तरा हरिचन्दनस्थासकाङ्कितपर्यन्तम् अन्तरान्तरा मध्ये
मध्ये हरिचन्दनस्थासकै परमोत्तमचन्दनहस्तप्रतिबिम्बैरङ्कितश्चिह्नित पर्यन्त प्रान्तो
यस्य तत्तथोक्तम् । कथभूतमिव । उत्फुल्लकमलाकर विकसितकमलवन सरोवरमिव । पुन
कथभूतम् । अविरलोपान्तपरिकल्पितधूपकूपिकाविवरविसरद्धूमपटलम् अविरला अविच्छि-
न्नानि कटनिकटवर्तिन्य उपान्तेषु समीपेषु परिकल्पिता रचिता या धूपकूपिका धूपघटि
कास्तासा विवरेभ्यो विसरन्ति प्रसरन्ति धूमपटलानि पर्यायान्तरसमूहा यत्र तत्तथोक्तम् ।
कथभूतमिव । अम्बुधरपरिवारित कालमेघपरिवेष्टित शम्भुशिखरिण कैलासपर्वतमिव । पुन क-
थभूतम् । उभयपार्श्वोपदर्शितमणिप्रदीपिकम् उभयपार्श्वयो वामदक्षिणसमीपयोरुपदर्शित स
मीपयो स्थापिते मणिप्रदीपके रत्नप्रदीपिके यस्य तत्तथोक्तम् । कथभूतमिव । अमरासुरगुरु
मध्यवर्तिन बृहस्पतिशुक्रमध्यस्थित तुहिनकिरणमिव परिपूर्णचन्द्रमण्डलमिव । पुन कथ
भूतम् । उपधानद्वयोत्तम्भितपूर्वापरभागम् उपधानयोर्द्वयेन उच्छीर्षकयुगलेन उत्तम्भितौ

द्धमिव मन्दाकिनीप्रवाहमुच्छ्वसितमात्रेणापि तरलतरान्तरालविहितसुखसवेशमनेकविस्मयनीयस्मरग्रहावेशकर यन्त्रसुन्दरमन्वदिशम् ।

अत शयनतलमलकुर्वतीमपरामिव लक्ष्मीम्, अनिमिषनिवासान्नरलोकसुखतृष्णावतीर्णामिव सरस्वतीम्, अबलारूपपरिणतामिव कलासमितिम्, उपात्तमानुषीभावामिव सागराम्बराम्, अतिरोहितात्मशरीरामिव राज्याधिदेवताम्, अखिलसुखसारखानिमिव स्त्रीत्वमुपागताम्, अनङ्गतोरणस्रजमिव चरणपल्लवाभिरामाम्, अनङ्गभूषणावनिमिव स्फुरन्नखमणिपरम्पराम्, अनङ्गशरधिमिव पूर्वानुवृत्तजङ्घाभोगाम्, अनङ्गमण्डपिकामि-

---

पूर्वापरभागौ शिरोगपादभागौ यस्य तत्तथोक्तम् । कथभूतमिव । अधरोत्तरसेतुबन्धावरुद्ध अधरभागे अधोभागे उत्तरस्मिन् पूर्वभागे सेतुबन्धाभ्या अवरुद्ध निरुद्ध मन्दाकिनीप्रवाहमिव गङ्गानदीपूरमिव । यथासख्योपमालंकार । पुन कथभूतम् । उच्छ्वसितमात्रेणापि उल्लसनमात्रेणापि तरलतरान्तरालेन चपलतरमध्येन विहित सुखसवेशो अनायाससुरत यत्र तरलतरान्तरालविहितसुखसवेशम् । पुन कथभूतम् । अनेकविस्मयनीयस्मरग्रहावेशकरम् अनेकान् बहून् विस्मयनीयान् आश्चर्यकरान् स्मरग्रहावेशान् कामपिशाचप्रवेशान् करोतीति अनेकविस्मयनीयस्मरग्रहावेशकरम् ॥

अत एव एतस्मात् यन्त्रसुन्दरानुवेशादनन्तर पल्यङ्के उपवेशादनन्तर शयनतल शय्यातल अलकुर्वतीं मम पल्यङ्कोपर्युपविशन्तीं ता प्रसिद्धा अमृतमतिमहादेवीं अमृतमति नाम्नीं पट्टमहिषी अपश्यमह ददर्श । कथभूता ताम् । अपरा द्वितीया लक्ष्मीमिव राज्यश्रीमिव । पुन कथभूता ताम् । अनिमिषनिवासात् स्वर्गलोकात् नरलोकसुखतृष्णावतीर्णा मनुष्यलोकसौख्याभिलाषेण आगता सरस्वतीमिव । पुन कथभूताम् । अबलारूपपरिणतां स्त्रीरूपेण सजाता कलासमितिमिव द्वासप्ततिकलाश्रेणिमिव । पुन कथभूताम् । उपात्तमानुषीभावा गृहीतमानुषीस्त्रीपर्याया सागराम्बरामिव पृथ्वीमिव । पुन कथभूताम् । अतिरोहितात्मशरीरा प्रकटस्वरूपकया राज्याधिदेवतामिव राज्यस्याधिष्ठायिकामिव । पुन कथभूताम् । स्त्रीत्वमुपागता स्त्रीत्व प्राप्ता अखिलसुखसारखानिमिव सर्वसौख्यसारोत्पत्तिभूमिमिव । पुन कथभूताम् । चरणपल्लवाभिरामा मनोहरां अनङ्गतोरणस्रजमिव कदर्पतोरणमालामिव । यथा अनङ्गतोरणमाला पल्लवाभिरामा भवति । पुन कथभूताम् । स्फुरन्नखमणिपरम्पराम् देदीप्यमानपादनखरत्नमाला अनङ्गभूषणावनिमिव । यथा अनङ्गभूषणावनि स्फुरन्मणिपरम्परा भवति । पुन कथभूताम् । पूर्वानुवृत्त क्रमेण गोपुच्छाकारेण सजातो जङ्घाभोग पिण्डिकापरिपूर्णता यस्या सा तथा ता अनङ्गशरधिमिव अनङ्गस्य इषुधिमिव । पुन कथ-

वोरुस्तम्भश्रिताम्, अनङ्गयोगाभ्यासभूमिमिव विशालजघनस्थलाम्, अनङ्गजयापताकामिव विततरोमराजिदण्डिकाम्, अनङ्गजलकेलिवापिकामिव गम्भीरनाभिमण्डलाम्, अनङ्गावतरणवसतिमिव वलिविराजिताम् अनङ्गायुधयष्टिमिव मुष्टिमितमध्यभागाम्, अनङ्गशरासारवृष्टिमिव परिपूर्णपयोधराम्, अनङ्गवनवसुधामिव भुजलतानन्दिनीम्, अनङ्गादेशपत्रिकामिवालककलिपिलिखितभालमध्याम्, अभ्युत्तिष्ठन्तीमिव भ्रूलताविलासेन, स्वागतप्रणयिनीमिव बिम्बाधरस्फुरितेन, विहितासनप्रदानामिव नीवीनिवेशोल्लासेन, पाद्यक्रियोपयुक्तामिव कर्णकण्डूविनोदाडम्बरितह-

---

भूताम्। ऊरुस्तम्भश्रिता ऊरुस्तम्भाभ्या शक्तिस्थूणाभ्या श्रिता आश्रिता ऊरुस्तम्भश्रित ता अनङ्गमण्डपिकामिव कदर्पोपकारिकावसतिमिव। पुन कथभूताम्। विशालजघनस्थलाम् विशाल विस्तीर्णं जघनस्थल कट्यग्रभागो यस्या सा विशालजघनस्थला ता अनङ्गयोगाभ्यासस्य ध्यानानुशीलनस्य भूमि स्थानमिव। पुन कथभूताम्। विततरोमराजिदण्डिका वितता आयता रोमराजिदण्डिका रोमराजियष्टिर्यस्या सा तथा ताम् अनङ्गजयापताकामिव । पुन कथभूताम्। गम्भीरनाभिमण्डलाम् । अनङ्गजलकेलिवापिकामिव कदर्पजलक्रीडादीर्घिकामिव। पुन कथभूताम्। बलिविराजिता वलिविराजिता उदररेखा यत्र सा ताम् अनङ्गावतरणवसतिमिव कदर्पावतारगृहमिव। पुन कथभूताम्। मुष्टिमितमध्यभागा मुष्टिना सकुञ्चितकरेण मितो मापितो मध्यभागो शरीरमध्यप्रदेशो यस्या सा तथा ताम्। मध्यक्षामामित्यर्थ।अनङ्गायुधयष्टिमिव कदर्पधनुर्दण्डमिव। यथा कदर्पधनुर्मध्यभागे मुष्टिमित भवति। पुन कथभूताम्। परिपूर्णपयोधरा परिपूर्णौ नातिकृशौ नात्युन्नतौ नातिनिम्नौ परस्पर सलग्नौ पयोधरौ स्तनौ यस्या सा तथा ताम्। अनङ्गशरासारवृष्टिमिव कदर्पबाणसमूहवर्षणमिव। यथा पयोधरौ मेघौ जलवेगवद्वर्षणसहितौ भवत। पुन कथभूताम्। भुजलतानन्दिनी भुजलतामानन्दयतीत्येव साधु भुजलतानन्दिनी बाहुवल्ल्यानन्दकारिणी ता अनङ्गवनवसुधामिव। यथा कदर्पवनभूमि लताभिरानन्दिनी भवति। पुन कथभूताम्। अनङ्गादेशपत्रिकामिवालककलिपिलिखितभालमध्या अलकाश्चूर्णकुन्तला तेषा लिपिरक्षरविन्यासस्तया लिखितो भालमध्यो यस्या सा तथा ताम्। यथा अनङ्गादेशपत्रिका शासनपत्रिका लिपिलिखितमध्या भवति तामिव। पुन कथभूताम्। भ्रूलताविलासेन नेत्रोपरिरोमराज्युल्लसनेन अभ्युत्तिष्ठन्तीमिव अभ्युत्थान कुर्वतीमिव। पुन कथभूताम्। बिम्बाधरस्फुरितेन चलेन स्वागतप्रणयिनीमिव साध्वागता स्वामिव इति वदतीमिव। पुन कथभूताम्। नीवीनिवेशोल्लासेन स्त्रीकटीवस्त्रबन्धन नीवी तस्या निवेश स्थान तस्योल्लासेन उन्नमनेन विहितासनप्रदानामिव मण्डितासन्दीविश्राणनामिव। पुन कथभूताम्। कर्णकण्डूविनो

स्तनखप्रभाप्रवाहेण, अर्घमुत्क्षिपन्तीमिव प्रत्यङ्गनिर्गतरोमाञ्चकदम्बेन, संपादितमधुपर्कामिवालकवल्लरीव्यापारितबाहुमूलप्रदर्शनेन, आचामयन्तीमिव च शृङ्गाररसोत्तरङ्गितैः कटाक्षवीक्षितैः, धृतवासकसज्जिकास्थितिं ताममृतमतिमहादेवीमपश्यम् । अवलोक्य च ताम् अहो महाभाग, महारण्यनिर्गमनादिव तदा हि मे समुल्लसितं हृदयेन, दिव्याञ्जनोपदेहादिव प्रसन्नं चक्षुषा, अमृतवर्षाभिषेकादिव प्रशान्तं देहेन, सिद्धौषधिबन्धनादिव विरतं विरहज्वरेण, चिन्तामणिलाभादिव फलितं मनोरथैः, कामधेनुसमागमादिव चाभवत्कृतार्थागमः समस्तोऽपि प्रजापालनाश्रमः परिश्रमः ।

दाडम्बरितहस्तनखप्रभाप्रवाहेण कर्णस्य कण्डूः तस्याः विनोदाय विस्फोटनाय आडम्बरित उन्नामित उच्चालितो योऽसौ हस्तस्तस्य नखास्तेषां प्रभा तस्याः प्रवाहेण कृत्वा पाद्यक्रियोपयुक्तामिव पाद्यं पादप्रक्षालनोदकं तस्य क्रिया आचारस्तस्यामुपयुक्ता उद्यमपरा सा पाद्यक्रियोपयुक्ता ताम् । पुनः कथंभूताम् । प्रत्यङ्गनिर्गतरोमाञ्चकदम्बेन सर्वाङ्गसमुत्पन्नरोमहर्षणसमूहेन कृत्वा अर्घं पूजापात्रं उत्क्षिपन्तीमिव ददतीमिव । पुनः कथंभूताम् । अलकवल्लरीव्यापारितबाहुमूलप्रदर्शनेन अलकवल्ल्यां व्यापारितः प्रसारितो योऽसौ बाहुस्तस्य मूलप्रदर्शनेन कृत्वा संपादितमधुपर्कामिव संपादितो मधुपर्को दधिदूर्वाशमीपत्रश्रीखण्डकुङ्कुमाक्षतदानं दधिमधुघृतपाददानमपि यया संपादितमधुपर्का तामिव । पुनः कथंभूताम् । शृङ्गाररसोत्तरङ्गितैः शृङ्गारामृतरसेनोत्तरङ्गितैरुत्कल्लोलितैः कटाक्षवीक्षितैर्नेत्रापाङ्गविलोकितैः कृत्वा आचामयन्तीमिव उपस्पर्शयन्तीमिव आचमनं ददातीमिव अभ्युक्षणं प्रयच्छन्तीमिव वा । पुनः कथंभूतां ताम् । धृतवासकसज्जिकास्थितिं धृता कृता वासकसज्जिकायाः शृङ्गारकारिण्याः स्थितिः क्रिया यया सा तथा ताम् । तथा चोक्तम्—'उचिते वासके या तु रतिसंभोगलालसा । मण्डनं कुरुते हृष्टा सा वै वासकसज्जिका ॥' अहो महाभाग अहो महापुण्य श्रीमारदत्तमहाराज, तां अमृतमतिमहादेवीं अवलोक्य च तदा तस्मिन् काले हि निश्चयेन मे मम हृदयेन जीवस्थानेन समुल्लसितं सम्यगुल्लसितं आनन्दं प्राप्तम् । कस्मात् । महारण्यनिर्गमनादिव दण्डकारण्यनिस्तरणादिव । तदा मे मम चक्षुषा इन्द्रियेण प्रसन्नं प्रसादं प्राप्तं । कस्मात् । दिव्याञ्जनोपदेहादिव अमानसौषधाञ्जनम्रक्षणादिव । तदा मे मम देहेन प्रशान्तं प्रशान्तिः प्राप्ता । कस्मात् । अमृतवर्षाभिषेकादिव पीयूषवृष्टिस्नानादिव । तदा मे मम विरहज्वरेण विरहसंतापेन विरतं विनाशं प्राप्तं । कस्मात् । सिद्धौषधिबन्धनादिव मन्त्रादिसिद्धिमूलादिबन्धनादिव । तदा मे मनोरथैरभिलाषैः फलितं फलं प्राप्तम् । कस्मात् । चिन्तामणिलाभादिव चिन्तारत्नै प्राप्तिरिव । तदा मे समस्तोऽपि प्रजापालनाश्रमः राज्यप्रतिपालनक्षमः परि

ततस्तच्छयनतले दक्षिणतः ससबाधमुपविश्य तस्यास्ततस्तेन तेनार्धोक्तिसुभगेन मुग्धविदग्धभाषितेन मनागपरिसमाप्तव्यापारेण स्निग्धमधुरावलोकितेन ईषन्निषेधार्पणरसिकेन समालिङ्गितेनान्यैश्च तैस्तैरनङ्गनटरहस्योपदेशप्रगल्भवृत्तिभिर्विलासैस्तत्र तत्रावस्थान्तरं सुखस्रोतसि विजृम्भमाणमनःकलहंसः, वसन्त इव दक्षिणाशाप्रवृत्तमारुतः प्रवितर्क्य मनसिजरसो-

---

श्रमः खेदः कृतार्थागमः सफलोऽभवत् बभूव । कस्मात् । कामधेनुसमागमादिव च दिव्यगवीप्राप्त्या इव । समुच्चयालंकारः ॥

ततस्तदनन्तरं तच्छयनतले यन्त्रसुन्दरोपरि महादेवीपल्यङ्कोपरि निद्रामिव स्वापमिव अहं अकरवं चकार । किं कृत्वा पूर्वम् । दक्षिणतः अमृतमतिमहादेव्या अपसव्यपार्श्वेन स संबाधं शरीरसंघट्टनसहितं यथा भवत्येव उपविश्य स्थित्वा । ततस्तदनन्तरं तस्या अमृतमतिमहादेव्यास्तेन तेन कामिजनप्रसिद्धेन मुग्धविदग्धभाषितेन मुग्धं कोमलं अविज्ञातयथावत्स्वरूपं वा विदग्धं चतुरं यद्भाषितं वचनं तेन कृत्वा । तत्र तत्र तस्मिन् तस्मिन् अवस्थान्तरम् । कथंभूतोऽहम् । सुखस्रोतसि सुखप्रवाहे विजृम्भमाणमनःकलहंसः प्रसरन्हृदयराजहंसः । कथंभूतेन मुग्धविदग्धभाषितेन । अर्धोक्तिसुभगेन अर्धया उक्त्या मनोहरेण । न केवलं मुग्धविदग्धभाषितेन, अपि तु स्निग्धमधुरावलोकितेन स्निग्धं स्नेहसहितं मधुरं अमृतधारासमं अवलोकितं विलोकितं तेन । कथंभूतेन स्निग्धमधुरावलोकितेन । मनाक् ईषत् अपरिसमाप्तव्यापारेण अर्धविलोकितेन । न केवलं स्निग्धमधुरावलोकितेन, अपि तु समालिङ्गितेन च सम्यगाश्लेषणेन च । कथंभूतेन समालिङ्गितेन । ईषन्निषेधार्पणरसिकेन किंचिन्निषेधनं अङ्गार्पणं ताभ्यां रसिकेन रसवता । न केवलं भाषितावलोकितसमालिङ्गितैः । अन्यैश्च अपरैश्च तैस्तैर्विदग्धकामुकजनप्रसिद्धैर्विलासैः विच्छोकैः । कथंभूतैर्विलासैः । अनङ्गनटरहस्योपदेशप्रगल्भवृत्तिभिः अनङ्गः स एव नटः नानानृत्यकारकत्वात् तस्य रहस्यस्योपदेशः कामगोप्यतत्त्वशिक्षोपदेशः तस्य प्रगल्भा प्रौढतरा वृत्तिः प्रवृत्तिर्येषु विलासेषु ते तथा तैः । पुनः कथंभूतोऽहं निद्रामकरवम् । दक्षिणाशाप्रवृत्तमारुतः पिङ्गलाया नाड्याः प्रवर्तमानश्वासोच्छ्वासवायुः । अहं क इव । वसन्त इव यथा वसन्तः दक्षिणाशाप्रवृत्तमारुतो भवति अपाग्दिक्प्रवर्तमानपवनो भवति । तथा चोक्तं स्वरोदयशास्त्रे—'दाक्षिणात्योऽनिलः श्रेयान्कामसंग्रामयोर्नृणाम् । क्रियास्वन्यास्वन्यः स्याद्वामनाडीप्रभञ्जनः ॥' किं कृत्वा पूर्वम् । स्मरमन्दिरप्रासादं प्रवितर्क्य । स्मरमन्दिरं हृदये धृत्वा इति भावः । केन कृत्वा स्मरमन्दिरप्रासादं वितर्क्य । लोचनद्वयेन । कथंभूतेन । तरलतारोदयेन तरलश्चपलः तारः उज्ज्वलः उदयो यस्य लोचनद्वयस्य तत्तथोक्तं तेन । कस्मात्तरलत्वं लोचनद्वयस्येत्याह—उत्प्रेक्षते—मनसिजरसोल्लासादिव मनसिजः कंदर्पः तस्य रसो रागजलं तस्योल्लासादिव उल्लसनादिव । यथा जलोल्लासेन

ल्लासादिव तरलतारोदयेन लोचनद्वयेन कामसमीरसमागमादिव सपारिप्लवेनाधरपल्लवेन शृङ्गारामृतपानादिव सजातोत्सेकेन कपोलपुलकेन मदनानलसधुक्षणादिवोष्मलेन स्तनयुगलेनानन्यजपर्जन्याभिवर्षादिव च सान्द्रसङ्गेन तेनाङ्गेन सपादितहृदयोन्माद स्मरमन्दिरप्रासादम्, प्रस्तुत्य च चाटुकारपरिभाषामनोहरा प्रणत्युपोद्घातविस्तारिणीर्दण्डप्रदानानुतन्त्रप्रवृत्ताः स्मरसूत्रविवरणवतीस्तास्ता कथा, पुनर्द्विरेफ इव मकरन्दपानेन, राजहस

वस्तु तरल तार च भवति । पुनश्च केन कृत्वा । अधरपल्लवेन दन्तवास प्रवालेन । कथभूतेन । सपारिप्लवेन चपलत्वसहितेन । सस्फुरणेनेत्यर्थ । कस्मात् । उत्प्रेक्षते—कामसमीरसमागमादिव कदर्पवायुसमागमादिव यथा समीरेण वस्तु सपारिप्लव भवति पुनश्च केन कृत्वा । कपोलपुलकेन गण्डस्थलरोमहर्षेण । कथभूतेन । सजातोत्सेकेन सम्यक् सभूताधिकेन । कस्मात् । उत्प्रेक्षते—शृङ्गारामृतपानादिव यथामृतपानात् कपोलयो पुलक सजायते । पुनश्च केन कृत्वा । स्तनयुगलेन । कथभूतेन । उष्मलेन ऊष्मत्वसहितेन । कस्मात् । उत्प्रेक्षते—मदनानलसधुक्षणादिव यथा अनलसधुक्षणात् ऊष्मत्व सजायते । पुनश्च केन कृत्वा । तेन कामुकजनप्रसिद्धेन अङ्गेन शरीरेण । कथभूतेन । सान्द्रसङ्गेन सहस्वेदजलेन । कस्मात् । उत्प्रेक्षते—अनन्यजपर्जन्याभिवर्षादिव च अनन्यज कदर्प स एव पर्जन्यो मेघ सर्वलोकानन्दकारित्वात् प्रह्लादकत्वात् स्मरभूमिसेचनत्वात् च तस्य अभिवर्षादिव समन्तात् वर्षणादिव । कथभूत स्मरमन्दिरप्रासादम् । सपादितहृदयोन्माद सम्यग्विहितमनोहर्षम् । तथा चोक्तम्—'पारिप्लव नयनयोरधरप्रकम्प काम कपोलफलके पुलकप्रबन्ध । ऊष्मागम स्तनयुगे मकरन्दसङ्ग क्रीडाम्बुजे च नियत वनितासु राग ॥' पुनश्च कि कृत्वा निद्रामकरवम् । तास्ता कामुकजनप्रसिद्धा कथा प्रस्तुत्य प्रस्तावमानीय । कथयित्वा इत्यर्थ । कथभूता कथा । चाटुकारपरिभाषामनोहरा चाटुकारा स्नेहनमिथ्याप्रशसनानि । उक्त च—'अस्त्री चाटुश्चटु श्लाघा प्रेम्णा मिथ्याविकत्थनम् ।' चाटुकाराणा परिभाषा सभाषण तेन मनोहरा हृदयानुरञ्जना । पक्षे अनियमे नियमकारिणी परिभाषा शास्त्रविशेषस्ते यथा मनोहरा भवन्ति । पुन कथभूता । प्रणत्युपोद्घातविस्तारिणी प्रणत्या पादपतनेन उप समीपे मस्तकताडन प्रणत्युपोद्घातस्तेन विस्तारिणी विस्तरवती । पक्षे कथाप्रारम्भे मङ्गलार्थ इष्टदेवतानमस्कार प्रणतिस्तदनन्तरं उपोद्घात विवक्षितवस्तुनोऽवतारणक्रम ताभ्या प्रणत्युपोद्घाताभ्या विस्तारिण्य कथा भवन्ति । पुन कथभूता । दण्डप्रदानानुतन्त्रप्रवृत्ता दण्डप्रदानादनन्तरं पुरुषकारेण दानादनन्तरं अनुतन्त्रे पश्चात्सुरते प्रवृत्ता प्रवृत्तिं गता । पक्षे दण्डप्रदानेन दक्षिणापथेन (?) अनुतन्त्रैर्वार्तिकै प्रवृत्ता । पुन कथभूता । स्मरसूत्रविवरणवती ऊर्वोरुपरि ऊर्वौ स्थापन स्मरसूत्रधारण तस्य विवरणवती गोप्यस्थानप्रकटनवती । पक्षे

इव मृणालखण्डनेन, कुरङ्ग इव मृगीशृङ्गविलेखनेन, वनपादप इव लतावेष्टनेन, सिंह इव मेखलाधिरोहणेन, पुष्पाकर इव पिकवधूकूजितेन, उद्यावदिनपल्लव इव पूर्णकुम्भाश्रयणेन, करभ इव विटपाकर्षणेन, सरित्पतिरिवापगावर्तपरिवर्तकलनेन, मकर इव कल्लोलताडनेन, वनगज इव कमलिनीसर परिमलेन, द्रवन्निव विलीनयन्निव निमज्जन्निव विशन्निव निर्वापयन्निव च, तैस्तैरनन्यजन्मनो रसप्रसरै प्रणयकोपसवर्धितानुराग-

---

शास्त्रस्य मूलसूत्रविवरण वृत्तिग्रन्थेन भवति । पुनश्च किं कृत्वा निद्रामकरवम् । तया अमृतमतिमहादेव्या सह संवेशसुख सुरतसौख्य अनुभूय भुक्त्वा । केन कृत्वा । पुन मकरन्दपानेन अधरग्रहणेन सुरतसुखमनुभूय । क इव । द्विरेफ इव यथा द्विरेफो भ्रमर पुष्परसपानेन सुखमनुभवति । पुन केन कृत्वा । मृणालखण्डनेन अधरखण्डनेन । क इव । राजहंस इव यथा राजहंस कलहंस मृणालखण्डनेन सुखमनुभवति । पुन केन कृत्वा । मृगीशृङ्गविलेखनेन । क इव । कुरङ्ग इव यथा कुरङ्ग । पुन केन कृत्वा । लतावेष्टनेन बाह्वालिङ्गनेन । क इव । वनपादप इव यथा वनपादपो वल्लीवेष्टनेन सुखमनुभवति । पुन केन कृत्वा । मेखलाधिरोहणेन । क इव । सिंह इव यथा सिंह । पुन केन कृत्वा । पिकवधूकूजितेन [कोकिलजाया]क्वणितेन कृत्वा । क इव । पुष्पाकर इव यथा पुष्पाकरो वसन्त पिकवधूकूजितेन सुखमनुभवति । पुन केन कृत्वा । पूर्णकुम्भाश्रयणेन स्तनपरामर्शेन । क इव । उद्यावदिनपल्लव इव यथा उद्यावदिनपल्लव उत्सवदिवसप्रवाल पूर्णकुम्भाश्रयणेन सुखमनुभवति । पुन केन कृत्वा । विटपाकषणेन ताडनेन । क इव । करभ इव यथा करभ क्रमेलक विटपाकषणेन कटप्राकर्षेण सुखमनुभवति । पुन केन कृत्वा । आपगावर्तपरिवर्तकलनेन नाभिप्रदेशावलोकनेन । क इव । सरित्पतिरिव यथा सरित्पति समुद्र आपगाना नदीना आवर्तपरिवर्तकलनेन भ्रमरधारणेन सुखमनुभवति । पुन केन कृत्वा । कल्लोलताडनेन दोर्दण्डताडनेन । क इव । मकर इव यथा मकरो नक्र समुद्रकल्लोलताडनेन सुखमनुभवति । पुन केन कृत्वा । कमलिनीसर परिमलेन स्मरमन्दिरसुरतकरणेन । क इव । वनगज इव यथा वनगज विन्ध्यकुञ्जर कमलिनीसर परिमलेन पद्मिनीसयुक्तसरोवरनिमज्जनेन सुखमनुभवति । ध्वनिरयमलकार । तथा चोक्तम्—'अन्यार्थवाचकैर्यत्र पदैरन्यार्थ उच्यते । सोऽलकारो ध्वनिर्ज्ञेयो वक्तुराशयसूचनात् ॥' अह किं कुर्वन् । द्रवन्निव क्षरन्निव । विलीनयन्निव तन्मयीभवन्निव । निमज्जन्निव तन्मध्ये प्रवेश कुर्वन्निव । विशन्निव * । निर्वापयन्निव च निर्वाणसुखमात्मन प्रापयन्निव । क्रियासमुच्चयालकार । कथभूत संवेशसुखम् । तैस्तै प्रसिद्धैरनन्यजन्मन कामस्य रसप्रसरै रसप्रवाहै प्रणयकोपसवर्धितानुरा

मनुनयोपचारद्विगुणितस्नेहसङ्गमन्योन्यकलाकौशलोपचितरसवेगममर्यादमुल्लङ्घितक्रमास्पदमनपेक्षितवपु खेदमपुनर्लभ्यमिवापश्चिम तया सह सवेशसुखमनुभूय, उपान्तयन्त्रपुत्रिकोत्क्षिप्यमाणव्यजनपवनापनीयमानसुरतश्रम ,

गलिते नितम्बदेशात्काञ्चीगुणमण्डने नितम्बिन्या ।
नखरेखा पुनरधिका शोभा जनयन्ति जघनस्य ॥
भवति कचग्रहयोगात्सरलत्व कुन्तलेषु युवतीनाम् ।
तन्निक्षेपविधेरिव कुटिला श्वासास्तु जायन्ते ॥
दन्तक्षतमिदमधरे रमणीना नेति मन्मन कि तु ।
दग्धप्ररूढमन्मथतरोरय पल्लवोल्लास ॥

गम् । पुन कथभूतम् । अनुनयोपचारद्विगुणितस्नेहसङ्गम् अनुनयोपचारेण माननव्यवहारेण द्विगुणित पुनरक्त स्नेहसङ्ग प्रीतिमेलो यत्र सवेशसुखे तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । अन्योन्यकलाकौशलोपचितरसवेगम् अन्योन्य परस्पर कलाकौशलेन तद्विज्ञाननिपुणत्वेन उपचितो वृद्धिं गतो रसवेगो रागवेगो यत्र सवेशसुखे तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । अमर्यादमसख्यम् । पुन कथभूतम् । उल्लङ्घितक्रमास्पद अतिक्रान्तनिजस्थितिस्थानम् । पुन कथभूतम् । अनपेक्षितवपु खेद अगणितशरीरकष्टम् । पुन कथभूतम् । अपश्चिम द्वितीयकम् । किमिव । अपुनर्लभ्यमिव पुनर्न लभ्यते अपुनर्लभ्य तदिव । पुन कथभूतोऽहम् । उपान्तयन्त्रपुत्रिकोत्क्षिप्यमाणव्यजनपवनापनीयमानसुरतश्रम उपान्त समीपे उभयपार्श्वे वा यन्त्रपुत्रिका कलापुत्तलिका तया उत्क्षिप्यमाण प्रेर्यमाणो योऽसौ व्यजनपवनस्तालवृन्तवातस्तेन अपनीयमानो दूरीक्रियमाण सुरतश्रम सभोगखेदो यस्य स तथोक्त । पुन कथभूतोऽह निद्रामकरवम् । इति अमुना प्रकारेण भगवत श्रीमत कुसुमशरस्य कदर्पस्य चरितचिन्तासतानस्तिमितान्त करण चरितस्य चेष्टितस्य चिन्तासतानेन समूहेन स्तिमित निश्चल अन्त करण मनो यस्य मम सोऽह चरितचिन्तासतानस्तिमितान्त करण ।

इतीति किम्—**गलित इत्यादि** । नितम्बिन्या काञ्चीगुणमण्डने मेखलागुणाभरणे नितम्बदेशाद्गलिते सति जघनस्य नखरेखा पुनर्भूयोऽपि अम्बिका(धिका) शोभा जनयन्ति । सयुक्तशृङ्गाररस ॥

भवतीत्यादि । युवतीना कचग्रहयोगात् केशाना मुष्टिग्रहणयोगात् कुन्तलेषु सरलत्व भवति । श्वासास्तु कुटिला जायन्ते । कस्मात् । उत्प्रेक्षते—तन्निक्षेपविधेरिव तस्य कुटिलत्वस्य निक्षेपविधे परिहारदु खात् इव ॥

दन्तक्षतमित्यादि । रमणीना स्त्रीणा अधरे इद प्रत्यक्षीभूत दन्तक्षत व्रण न भवति । कि तर्हि । मन्मन मदीय चित्त इति वर्तते । इतीति किम् । दग्धप्ररूढमन्मथतरोरय

चक्षुषि लाक्षाराग कज्जलमधरे च मण्डन कुरुते।
दिग्वासस इव चित्रा वृत्तिर्मदनस्य विपरीता ॥
रमयति मनो नितान्त स्वेदोद्गमबिन्दुमञ्जरीजालम्।
लज्जित इव कुचमध्ये प्रविशति हार पुरध्रीणाम् ॥
उरसि नखक्षतपङ्क्तिर्वनिताना भाति सरसविनिवेशा।
स्मरशरशल्यविनिर्गमजनित प्रायेण मार्ग इव ॥
स्तनगलकपोलभुजगा राजन्ते करजराजय कुटिला।
मदनस्य युवतिवसतिषु निवासलिखिता प्रशस्तिरिव ॥

पल्लवोल्लास दग्ध किल रुद्रेण भस्मीकृत पश्चात् प्ररूढ प्रादुर्भूत मन्मथतरो कामवृक्षस्य अय प्रवालोल्लासो वर्तते। अपह्नुतिरयमलकार ॥

चक्षुषीत्यादि। चक्षुषि लोचने लाक्षाराग अलक्तको मण्डन कुरुते शोभा विदधाति। अधरे च दन्तवाससि कज्जल मण्डन कुरुते। मदनस्य वृत्ति यथेष्टित चित्रा आश्चर्यकारिणी। कस्मादाश्चर्यकारिणी तद्धेतुगर्भित विशेषणमाह—कथभूता वृत्ति। विपरीता विपर्यस्ता। कथ विपरीता। चक्षुषि कज्जल विलोक्यते तत्तु अधरे, अधरे लाक्षारसो विलोक्यते स तु चक्षुषि, यतो वर्तते तेन कारणेन विपरीता वृत्ति। कस्येव। दिग्वासस इव दिगम्बरस्येव। यथा दिग्वासस ध्यानयोगेन चक्षुषि रक्तत्व भवति, अधरे तु तृषायोगात् कृष्णत्व भवति। इत्यनेन कि सूचित भवति। पुरुषेण स्त्रीलोचन चुम्बितम्, तत्र लाक्षारसस्ताम्बूलरसो वा लग्न, लोचनस्य कज्जल तु पुरुषस्य अधरे लग्नम्। दीपकोपमाहेत्वलकार ॥

रमयतीत्यादि। पुरध्रीणा स्वेदोद्गमबिन्दुमञ्जरीजाल प्रस्वेदबिन्दुवल्लरीसमूहो नितान्त मनो रमयति। हारस्तु कुचयोर्मध्ये प्रविशति प्रवेश करोति। हार कथभूत। उत्प्रेक्षते—लज्जित इव मन्दाक्ष प्राप्तभव इव। रूपकोपमालकार ॥

उरसीत्यादि। वनिताना उरसि नखक्षतपङ्क्ति कामाङ्कुशव्रणराजि भाति शोभते। कथभूता नखक्षतपङ्क्ति। सरसविनिवेशा तत्कालदत्ता। पुन कथभूता। उत्प्रेक्षते—स्मरशरशल्यविनिर्गमनोत्पादित प्रायेण मार्ग इव भाति। उत्प्रेक्षादीपकालकार ॥

स्तनगलेत्यादि। स्तनगलकपोलभुजगा स्तनयो कुचयोर्गले ग्रीवायां कपोलयो गण्डस्थलयो भुजयोर्बाहुवल्ल्यो गच्छन्ति तिष्ठन्तीति स्तनगलकपोलभुजगा एवविधा करजराजयः नखक्षतपङ्क्त्यो राजन्ते। कथभूता करजराजय। कुटिला वक्रा। पुन कथभूता। मदनस्य सबन्धिनीषु युवतिवसतिषु युवतिप्रासादेषु निवासलिखिता उत्कीर्णा

नार्थिनि मलिनमुखत्व दातु कस्यापि युज्यते कर्तुम् ।
स्तब्धमविवेकि कठिन कुचयुग्म कोऽपि किं त्यजति ॥
नीचैर्वृत्तिर्येषा त एव नन्दन्ति चिरतर पुरुषा ।
नूपुरवत्किं सुरते महोत्सव' केशकुसुमेषु ॥

अपि च ।

पुष्पेष्वस्तशिलीमुखावलिरभून्नीलालकश्रीरिय
　नेत्रे श्रोत्रसमीपमाश्रितवती किंचिन्मिथो भाषितुम् ।
वक्त्र चुम्बितुमुन्नताविव कुचावस्या पुन सुभ्रुव
　काञ्चिस्थानसमृद्धिमत्सरितया मध्य कृशत्व गतम् ॥

स्तिरिव । एकस्यापि प्रशस्तौ बहुवचन सूचित वर्तते, तेन विभिन्नलिङ्गवचनमिति दोषो नास्ति । समुच्चयरूपकोत्प्रेक्षालकार ॥

नार्थिनीत्यादि । अर्थिनि पुरुषे कस्यापि दातु दायकस्य मलिनमुखत्व श्यामवदनत्व कर्तु विधातु न युज्यते न युक्त भवति । अमुमेवार्थ आक्षेपेण लक्षयति—कुचयुग्म स्तनयुगल कोऽपि कश्चित्पुरुष उदरस्थितो बालक सुरतारूढ पुरुषो वा किं त्यजति । अपि च कथभूत कुचयुग्मम् । स्तब्ध उन्नत अविवेकि अघटित कठिन कर्कशम् । पक्षे स्तब्ध सगर्व अविवेकि पात्रयदीक्षायामदक्ष कठिन निर्दय लब्ध वा । श्लेषाक्षेपालकार ॥

नीचैरित्यादि । येषा पुरुषाणा नीचैर्वृत्ति अनुद्धतत्व भवति निकृष्टपदस्थितिर्भवति त एव पुरुषा चिरतरं निरन्तरं नन्दन्ति वर्द्धन्ते । सुरते सभोगक्रियाया नूपुरवत् पादमञ्जीर इव केशकुसुमेषु शिर स्थितपुष्पेषु किं महोत्सवो भवति । आक्षेपालकार ॥

अपि च । पुष्पेष्वित्यादि । अस्या प्रत्यक्षीभूताया सुभ्रुव स्त्रिय इय प्रत्यक्षीभूता नीलालकश्री कृष्णकेशलक्ष्मीरभूद्बभूव । कीदृशी अभूत् । पुष्पेष्वस्तशिलीमुखावलि' पुष्पेषुणा कदर्पेण अस्ता प्रेरिता शिलीमुखावलि बाणपङ्क्ति तत्सदृशी अभूत् बभूव । कामस्य निर्वाणत्व सजातमित्यर्थ । अथवा पुष्पेषु कुसुमेषु नीलालकश्री अस्तशिलीमुखावलि' भ्रमररहिता सजाता । कचग्रहवशात् अस्या सुभ्रुव नेत्रे द्वे लोचने श्रोत्रसमीप आश्रितवती आश्रिते । आशिश्रियतुरित्यर्थ । किमर्थं श्रोत्रसमीपमाश्रितवती नेत्रे । किंचित् पूर्वं मिथ परस्पर भाषितु कथयितु अस्या सुभ्रुव कुचौ स्तनौ उन्नतौ सजातौ । किमर्थम् । वक्त्र चुम्बितुमिव आश्लिष्टुमिव । अस्या मध्य शरीर मध्यप्रदेश कृशत्वं श्यामत्व गत प्राप्तम् । कया । काञ्चिस्थानसमृद्धिमत्सरितया काञ्चिस्थानस्य मेखलास्थानस्य समृद्धेरुन्नतस्य मत्सरितया शुभद्वेषितया । उत्प्रेक्षालकार ॥

किं च ।

मनसिजकलभोऽय नूनमस्मिन्प्रदेशे
निवसति वनितानामूरुमूलप्रचार ।
यदिह तनुजराजिव्याजतो नाभिवाप्या
प्रसृतवपुरिवास्यालक्ष्यते हस्त एष ॥

इति भगवत कुसुमशरस्य चरितचिन्तासतानस्तिमितान्त‘करण स्तोकोन्मेषस्फुरितलोचनपर्यन्तो निद्रामिवाहमकरवम् ।

महादेवी तु मा स्वभावसुप्तमिवालक्ष्य, निभृतमाक्षिप्य मत्कण्ठदेशादुपधानीकृत करम्, अवेक्ष्य मुहुर्मुहुराकुलाकुलविलोचना मदीयाननम्, उत्सृज्य शनै शनै शयनम्, उपविधायार्धमुहूर्तमात्र बहिरन्तश्चाटनचापलत्वम्, अनुवितर्क्य नि सचारतया शून्यतावन्ध्यमिव राजभवनमध्यम्, अ-

---

कि च विशेषमाह—**मनसिजकलभ इत्यादि।** अय मनसिजकलभ कदर्पविक्कगज । गजबालक इत्यर्थ । नूनं निश्चयेन अस्मिन् प्रदेशे वनिताना स्मरमन्दिरप्रदेशे निवसति निवास करोति। कथभूतो मनसिजकलभ । ऊरुमूलप्रचार ऊर्वो सक्थ्नो मूले प्रचार प्रवर्तन यस्य स तथोक्त । अत्र निवसतीति कथ ज्ञायते । यत् यस्मात् कारणात् इह अस्मिन् प्रदेशे तनुजराजिव्याजत रोमावलीमिषेण अस्य मनसिजकलभस्य एष प्रत्यक्षीभूतो हस्त शुण्डादण्ड आलक्ष्यते दृश्यते। कथभूतो हस्त । नाभिवाप्या नाभिदीर्घिकाया प्रसृतवपुरिव दृश्यते प्रसृत दैर्घ्यमागत वपु शरीरं यस्य हस्तस्य प्रसृतवपु । वर्तमाना लकार ॥

कथभूतोऽह निद्रामकरवम्। स्तोकोन्मेषस्फुरितलोचनपर्यन्त स्तोक ईषदुन्मेषो मनाग्लोचनोद्घाटन तेन स्फुरित तेजसा व्याप्त लोचनयो पर्यन्तो प्रान्तो यस्य मम स तथोक्त ।

हे मारदत्त महाराज, महादेवी तु पट्टमहिषी तु आशु शीघ्र प्रस्थितवती चलिता । किं कृत्वा पूर्वम्। मां यशोधर स्वभावसुप्तमिव आलक्ष्य दृष्ट्वा । पुन किं कृत्वा। कर बाहु मत्कण्ठदेशात् निभृत शनै आक्षिप्य आकृष्य । कथभूत करम् । उपधानीकृत मया गण्डकीकृतम् । उच्छीर्षीकृतमिति यावत् । पुन किं कृत्वा । आकुलविलोचना सती अतिव्याकुलविलोचना सती मुहुर्मुहुर्वार वार मदीय मम आनन मुख अवेक्ष्य दृष्ट्वा । पुन किं कृत्वा । शनै शनै शयन पल्यङ्क उत्सृज्य परिहृत्य । पुन किं कृत्वा । बहिर्बाह्ये अन्तश्च मनसि अटनचापलत्व अर्धमुहूर्तमात्र क्षणार्ध उपविधाय कृत्वा । पुन किं कृत्वा। राजभवनमध्य अनुवितर्क्य नि सचारतया कस्यापि अप्रवेशतया शून्यतावन्ध्यमिव

वकीर्यात्मन शीलमिव धम्मिल्लकुसुमानि, परामृश्य सच्चरितमिवाङ्गरागम्, अविज्ञाय हितोपदेशमिव कर्णाभरणम्, अवधीर्य मत्प्रणयमिव हृदयभूषणम्, अवधूय प्रियसखीमिव काञ्चीदाम, निर्भर्त्स्य बान्धवमिव नूपुरयुगलम्, अपहाय वैहायकोचितपतिकेव सकल वलयादिक मण्डनम्, अन्यच्च राजमहिषीयोग्यमाकल्पम्, अतित्वरितमुपात्तनिजासन्नचरचामरधारिणीवेषा विधाय किंचिदर्धोद्दलितमुपकरणमुत्सङ्गाधिकरणमसधाय च कपाटपुटमाशु प्रस्थितवती । मयाप्यकृत्वा कालक्षेपम् 'अहो, महादेव्या कोऽप्यपर एव महासाहसव्यवसायो लक्ष्यते । यदस्यामर्धरात्रदेश्यायां निश्येकाकिन्यसती-

---

शून्यतासहितमिव । पुन किं कृत्वा । धम्मिल्लकुसुमानि सयतकेशपुष्पाणि अवकीर्य क्षरयित्वा । किमिव । आत्मन शीलमिव निजब्रह्मचर्यमुज्ज्वल विमुच्यते । पुन किं कृत्वा । अङ्गराग कर्पूरकस्तूरिकाचन्दनकुङ्कुमादिरसविलेपन परामृश्य दूरीकृत्य । किमिव । सच्चरितमिव सदाचारमिव । पुन किं कृत्वा । कर्णाभरण कर्णकुण्डलादिक अविज्ञाय अवगणय्य । कमिव । हितोपदेशमिव गुरुवचनमिव । पुन किं कृत्वा । हृदयभूषण मुक्ताफलादिहारादिक अवधीर्य दूरीकृत्य । कमिव । मत्प्रणयमिव । पुन किं कृत्वा । काञ्चीदाम कटिमेखला अवधूय दूरीकृत्य । कामिव । प्रियसखीमिव स्निग्धालीमिव । पुन किं कृत्वा । नूपुरयुगल पादहिञ्जीरद्वय निर्भर्त्स्य उत्तार्य । कमिव । बान्धवमिव । पुन किं कृत्वा । सकल समस्त वलयादिक करचरणकटकादिक मण्डनमाभरण अपहाय दूरीकृत्य । केव । वैहायकोचितपतिकेव विहायके करटके उचितो योग्य पतिर्भर्ता यस्या सा वैहायकोचितपतिका । रण्डेवेत्यर्थ । न केवलमेतत् । अन्यच्च राजमहिषीयोग्य पट्टराज्युचित आकल्प वेषम् अपहाय । परिहृत्येत्यर्थ । कथभूता प्रस्थितवती । अतित्वरित अतिशीघ्र यथा भवत्येवम् । कथभूता सती प्रस्थितवती । उपात्तनिजासन्नचरचामरधारिणीवेषा उपात्तो गृहीतो निजासन्नचर्या चामरधारिण्या प्रकीर्णकवीजिकाया वेष आकल्पो यया सा तथोक्ता । पुनश्च किं कृत्वा पूर्व प्रस्थितवती । किंचित् उत्सङ्गाधिकरण वैकक्षकादिकम् । अङ्के निक्षिप्त वस्त्र वैकक्षकमुच्यते । हृदये तिर्यग्धृत वस्त्र उपकरण अर्धोद्दलित अर्धलुप्त विधाय कृत्वा । पुनश्च किं कृत्वा पूर्व प्रस्थितवती । कपाटपुट अररकक्षयुगल असधाय अदत्वा । हे मारदत्त महाराज, मयापि कालक्षेप अकृत्वा अष्टवङ्कनामपद अष्टवङ्कनामधेय लेसिकापसद हस्तिपकेषु यचि(?) अनुनयन्ती मानापयन्ती(?) महादेवी दृष्टा । उक्त च—'कटिपादहस्तवक्ष पृष्ठाननकण्ठनिटिलदेशेषु । वक्रो यस्मात्तस्माद्विज्ञेयो ह्यष्टवङ्क इति ॥' कथभूतेन मया । इति अमुना प्रकारेण अवसितचेतसा निश्चितचित्तेन । इतीति किम् । अहो हहो जीव, महादेव्या कोऽपि अनिर्वचनीयो अपर एव अपूर्व एव महासाहसव्यवसायो लक्ष्यते महाद्भुतकर्मोद्यमो दृश्यते । कस्मात् । यत्

जनोचिताचरणेव लघुतरमुच्चलिता । तदलमत्र चित्तभ्रमकारिणा विचारचक्रेण । अवलोकयेयमहमेवास्यास्तावदाकूतपरिपाकम् ।' इत्यवसितचेतसा, सोत्तालं विहितनिजनिकटवर्तिखङ्गवहवेषेण गवेषयता च तत्पदवीम्, राजमन्दिरस्य प्रथमकक्ष्याया दक्षिणस्या दिशि युवराजविनोदहस्तिनो विजयमकरध्वजनामधेयस्यापाश्रयाविदूरवर्तिनि कटङ्करकुटीरके करिकवलावशिष्टयवसप्रस्तरविस्तारिण्यवगुण्ठितरज्जुपुञ्जपरिकल्पितशिरस्पदे निद्रायन्तम्, इभाभ्यङ्गकर्पटपिहितलज्जास्थानम्, अतिकठिनकचकण्टकोड्डमरमुण्डमण्डलम्, अनवानुपदीनापटलसमश्रवसम्, उत्तानकपिकराभोगनिभललाटम्, अङ्गारलिखितैकरेखासमानभ्रूकम्, उदञ्चनशुषिरातिशायिलोचनम्,

---

यस्मात् कारणात् अस्या प्रत्यक्षीभूताया अर्धरात्रदेश्याया मनागपि समाप्तनिशीथवेलाया निशि एकाकिनी एकिका असतीजनोचिताचरणेव पुंश्चलीलोकयोग्यचेष्टितेव लघुतर उच्चलिता उच्चचाल प्रस्थिता । तत्तस्मात् कारणात् अत्र विचारचक्रेण अलं पूर्णम् । कथंभूतेन विचारचक्रेण । चित्तभ्रमकारिणा हृदयसंदेहविधायकेन । अवलोकयेय विलोकयामि अहमेव स्वयमेव तावत् पश्यामि । किं विलोकयेयम् । अस्या महादेव्या आकूतपरिपाकं अभिप्रायावसानम् । अन्यकथितं नाहं मानयामीत्यर्थः । किं कुर्वता मया लेसिकापसदं अष्टवङ्कमनुनयन्ती दृष्टा । सोत्तालमुत्सुकतया विहितनिजनिकटवर्तिखङ्गवहवेषेण तत्पदवीं गवेषयता तस्या मार्गं अन्वेषयता विहितो निजनिकटवर्तिखङ्गवहवेषेण अङ्गरक्षकवेषेण तत्पदवीमन्वेषयता । किं कुर्वन्तमष्टवङ्कम् । कटङ्करकुटीरके निद्रायन्तं वृक्षशाखाकुत्सितकुट्यां स्वपन्तम् । कथंभूते कटङ्करकुटीरके । प्रथमकक्ष्याया राजमन्दिरस्य प्रकोष्ठके दक्षिणस्यां दिशि मन्दिरात् अवाक्ककुभि विजयमकरध्वजनामधेयस्य युवराजविनोदहस्तिनः यशोमतिकुमारक्रीडागजस्य अपाश्रयाविदूरवर्तिनि राज्यस्थानात् निकटवर्तिनि ईदृशे कुटीरके । पुनः कथंभूते । करिकवलावशिष्टयवसप्रस्तरविस्तारिणि करिणः कवलो ग्रासस्तस्मादवशिष्टः उर्वरित यवसः घासस्तस्य प्रस्तरः आस्तरणं विस्तरते विद्यते यत्र तत्तथोक्तं तस्मिन् । पुनः कथंभूते । अवगुण्ठितरज्जुपुञ्जपरिकल्पितशिरस्पदे अवगुण्ठितः कुण्डलीकृतः योऽसौ रज्जुपुञ्जः रज्जुसमूहस्तेन परिकल्पितं शिरस्पदं उच्छीर्षं यत्र तत्तथोक्तं तस्मिन् । कथंभूतं अष्टवङ्कम् । इभाभ्यङ्गकर्पटपिहितलज्जास्थानं इभानां हस्तीनां अभ्यङ्गकर्पटेन तैलक्षणवस्त्रेण पिहितं लज्जास्थानं कोशो येन स तथा तम् । पुनः कथंभूतम् । अतिकठिनकचकण्टकोड्डमरमुण्डमण्डलम् अतिकठिना भृशं कर्कशा ये कचकण्टकास्तैरुड्डमरं भयानकं मुण्डमण्डलं यस्य स तथोक्तस्तम् । पुनः कथंभूतम् । अनवा जीर्णा या अनुपदीना उपानत् तस्याः पटलसमे चर्मसदृशे श्रवसी कर्णौ यस्य स तथा तम् । पुनः कथंभूतम् । उत्तानकपिकराभोगनिभललाटम् उत्तानः स्फुटतटतलो योऽसौ कपिकरस्तस्याभोगो विस्तारस्तेन-

अर्धदग्धाजिनमलिनपक्ष्मपुटम्, अविषमभृतनलदण्डद्वयसदृशनासीरम्, उन्दुरविकर्तरितसघाटतटतुलितोभयदशनवसनम्, अतिपुराणकुजकोटरप्रतिमल्लगल्लम्, असमस्थापितवराटकविकटदन्तम्, अजश्मश्रुदुर्दर्शचिबुकमध्यम्, ऐरण्डकाण्डविडम्बिधमनीलगल्लनालम्, अवालवीरणदलघटितकिटिकास्थपुटवक्षसम्, उल्लम्बितमृतगोनसानुकारिक्षिपस्तिनिर्गमम्, अनिलभृतभस्त्राध्मातजठरम्, उदूखलानुकारिकटीभागम्, अग्निलङ्घितस्थाणुगण-

---

निभ सदृश ललाटो निटिलतट यस्य स तथा तम्। पुन कथभूतम्। अङ्गारलिखितैकरेखासमानभ्रूकम् अङ्गारेण मलिना लिखितैकरेखो ताभ्या समाने भ्रुवौ नेत्रोपरिरोमराज्यौ यस्य स तम्। पुन कथभूतम्। उदञ्चन नालिकेरपलकरङ्कस्तस्य शुषिरवत् अतिशायिनी अतिशयेन विरूपके लोचने नेत्रे यस्य स तथा तम्। पुन कथभूतम्। अर्धदग्धाजिनमलिनपक्ष्मपुटम् अर्धदग्ध सामिदग्ध यदजिन चर्म तद्वत् मलिनौ पक्ष्मपुटौ नेत्रपटले यस्य स तथा तम्। पुन कथभूतम्। अविषमभृतनलदण्डद्वयसदृशनासीरम् अविषमभृत सम धृत यत् नलदण्डद्वय तेन सदृश नासीर नासिका यस्य स तथा तम्। पुन कथभूतम्। उन्दुरविकर्तरितसघाटतटतुलितोभयदशनवसनम् उन्दुरैर्मूषिकै विकर्तरिते विविधकरटिते ये सघाटतटे चर्णकूपककर्णौ ताभ्या तुलिते उभये द्वे अपि दशनवसने ओष्ठौ यस्य स तथा तम्। पुन कथभूतम्। अतिपुराणकुजकोटरप्रतिमल्लगल्लम् अतिपुराणो जीर्णो योऽसौ कुजो वृक्षस्तस्य कोटरप्रतिम[ल्ल] कोटरसदृशो गल्लो गण्डो यस्य स तथा तम्। पुन कथभूतम्। असमस्थापितवराटकविकटदन्तम् असमस्थापिता पङ्क्तिरहिता ये वराटका कपर्दिकास्तद्वत् विकटा बहिर्निर्गता दन्ता यस्य स तथा तम्। पुन कथभूतम्। अजश्मश्रुदुर्दर्शचिबुकमध्यम् अजश्मश्रुवत् छागकूर्चवत् दुर्दर्शो दुर्निरीक्ष्यश्चिबुकमध्यो यस्य स तथा तम्। पुन कथभूतम्। ऐरण्डकाण्डविडम्बिधमनीलगल्लनालम् •

पुन कथभूतम्। अवालवीरणदलघटितकिटिकास्थपुटवक्षसम् अवालानि बृहन्ति यानि वीरणदलानि गाण्डरकपर्णानि तृणविशेषपत्राणि तैर्घटितानि गुम्फिता या किटिका कुटी तद्वत् स्थपुट उच्चावच वक्षो हृदय यस्य स तथा तम्। पुन कथभूतम्। उल्लम्बितमृतगोनसानुकारिक्षिपस्तिनिर्गमम् उल्लम्बितौ ऊर्ध्वमवलम्बितौ मृतगोनसौ उच्छूनसर्पौ तदनुकारी तत्सदृश क्षिपस्त्योर्बाह्वो निर्गम प्रसरो यस्य स तथा तम्। पुन कथभूतम्। अनिलभृतभस्त्राध्मातजठरम् अनिलेन वातेन भृता पूरिता या भस्त्रा लोहकारधमनी तद्वत् ध्मात वस्त्रत पूरित स्थापित जठर उदर यस्य स तथा तम्। पुन कथभूतम्। उदूखलानुकारिकटीभागम् उदूखलानुकारी उदूखलसदृश कटीभाग कटीप्रदेशो यस्य स तथा तम्। पुन कथभूतम्। अग्निलङ्घितस्थाणुगणनोरुकम् अग्निना वैश्वानरेण लङ्घितौ अर्धदग्धौ यौ

नोरुक्रम्, अतनुकूर्मकर्परप्रतिष्ठाष्ठीवत्प्रदेशम्, उच्छूनसिराग्रन्थिजटिलपिण्डिकम्, उन्निर्गतोत्कटघुण्टिकाकीकसम, अनेकविपादिकाविलविरलवक्राङ्गुलिफटत्कपाटम्, अघसघातमिव दुर्निरीक्ष्यम्, अमङ्गलस्थानमिव नितरामुद्वेजनीयम्, अखण्डमण्डूरकुलमिव मनुष्यरूपेण परिणतम्, अखिलमिव वैरूप्यमवचित्य वेधसा निष्पादितम्, अतिस्थूलश्वासस्फूर्जत्कुक्षिपरिसरम्, उद्धोषणधोरणघोषघर्घरितदिग्विवरम्, उद्दृप्तनिद्राभरव्यादीर्णवदनकन्दरम्, उपलसपुटनिष्पीडितमिव खर्वेतरपूर्वभागम्, उभयत परिकृष्ट-

---

स्थाणू कीलकौ तयोर्गणना उपमा ऊवो सक्थ्नोयस्य स तथा तम् । पुन कथभूतम् । अतनुकूमकर्परप्रतिष्ठाष्ठीवत्प्रदेशम् अतनुर्महान् कूर्मस्य कच्छपस्य कर्परप्रतिष्ठो खर्परसदृशौ अष्ठीवतोर्जानुनो प्रदेशौ स्थानके यस्य स तथा तम् । पुन कथभूतम् । उन्छून सिराग्रन्थिजटिलपिण्डिकम् उच्छूना श्वयथु प्राप्ता ये सिराग्रन्थयस्तासा जालानि तेजटिले सर्वत्रव्याप्ते पिण्डिके जङ्घे यस्य स तथा तम् । पुन कथभूतम् । उन्निगतोत्कटघुण्टिकाकीकसम् उन्निर्गते ऊर्ध्व प्रकटिते उत्कटे उद्रिक्ते उल्बणे घुण्टिक्योर्गुल्फयो कीकसे द्वे हड्डे यस्य स तथा तम् । पुन कथभूतम् । अनेकविपादिकाविलविरलवक्राङ्गुलिफटत्कपाटम् अनेकाभिर्बह्वीभि विपादिकाभिर्विचर्चिकाभि पादस्फोटैराविलौ व्याप्तौ विरलवक्राङ्गुली विरला अश्लिष्टा वक्रा अङ्गुलयो ययोस्तौ विरलवक्राङ्गुली ईदृग्विधो फटत्कपाटौ स्फुटितौ चरणौ यस्य स त तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । दुर्निरीक्ष्य दु खेन महता कष्टेन निरीक्षितु द्रष्टु शक्यो दुर्निरीक्ष्यस्तम् । दुर्दर्शमित्यर्थ । कमिव । अघसघातमिव पापसमूहमिव । पुन कथभूतम् । नितरामतिशयेन उद्वेजयति उद्वेगमुत्पादयतीति उद्वेजनीयस्तम् । 'कृत्यल्युटो बहुलम्' इति वचनात् कर्तर्यनीय । किमिव । अमङ्गलस्थानमिव । श्मशानमिवेत्यर्थ । पुन कथभूतम् । अखण्ड अशकल यन्मण्डूरकुल लोहमलराशि मनुष्यरूपेण परिणतमिव पयायमागतमिव । पुन कथभूतम् । अखिल पर्याप्त वैरूप्य कुत्सितरूपता अवचित्य गृहीत्वा वेधसा पूर्वजन्मपापकर्मणा निष्पादितमिव निर्मितमिव । पुन कथभूतम् । अतिस्थूलश्वासस्फूर्जत्कुक्षिपरिसरम् अतिस्थूलश्वासै बृहद्भि श्वासै स्फूर्जन् अप्रतिहतव्यापार कुक्षिपरिसर उदयपर्यन्तभूमिप्रदेशो यस्य स तथोक्तस्तम् । पुन कथभूतम् । उद्धोषणधोरणघोषघर्घरितदिग्विवरम् उद्धोषणाया उत्पटितनासिकाया ये घोरणघोषा निद्राशब्दास्तैर्घर्घरितानि बधिरितानि जठरीतानि दिग्विवराणि येन स तथा तम् । पुन कथभूतम् । उद्दृप्तनिद्राभरव्यादीर्णवदनकन्दरम् उद्दृप्तो हर्ष गत उन्माद प्राप्तो योऽसौ निद्राभर प्रमीलाविषयस्तेन व्यादीर्णा विदारिता वदनकन्दरा मुखगुहा यस्य स तथोक्तस्तम् । पुन कथभूतम् । खर्वेतरपूर्वभागम् खर्वेतरो ह्रस्व पूर्वकायो(भागो) यस्य स तथा तम् । उत्प्रेक्षते—

मिव दीर्घतरापरागम्, इह करिणिजनस्य दृष्टिविषमापतेदिति मषीपुण्ड्रक-मिव द्विपसमीपविनियुक्तम्, अखिलगजोपजीविफेलाजीवनमष्टवङ्कनामपद लेसिकापसदमूर्ध्वशुष्कशाल्मलीविटपकर्कशस्पर्शे स्थूले चरणाङ्गुष्ठमूले वि-निवेश्य मत्प्रेमप्रासादपरिलोपोद्रङ्गवज्रानलस्फुलिङ्गमिव करमुत्थापयन्ती, पुनरुत्थितेन च तेन किंचिदश्लीलमालपता विधुतुदमलिनेन वामहस्तेना-कृष्य कुरङ्गाङ्ककलङ्कसकाश केशपाशमङ्कुशप्रहारनिर्दयेन चेतरेण करेण हन्यमाना, 'अये प्रियतम, अलमलमनेनावेगेन । क्षमस्वैनमेकमनुचितसब-

---

उपलसपुटनिष्पीडितमिव पाषाणपटलद्वय चम्पितमिव । पुन कथभूतम् । दीर्घतरापरागम् दीर्घतर आयत अपराग कक्ष्याध कायो यस्य स तथा तम् । उत्प्रेक्षते—उभयत परि कृष्टमिव अपरकायोभयभागयोरातानितमिव । पुन कथभूतम् । द्विपसमीपविनियुक्तम् द्विपाना हस्तीना समीपे निकटे विनियुक्तमविकृतम् । किमिव । मषीपुण्ड्रकमिव कज्जलतिलक मिव । किमर्थम् । इति एतस्मात् कारणात् । उत्प्रेक्षते—इह अस्मिन् द्विपसमीपे करिणिजनस्य हस्तिपकसमूहस्य दृष्टिविष दृग्दोष आपतेत् आपतिष्यतीति कारणात् । इति शब्दोऽत्र उत्प्रेक्षाद्योतक । पुन कथभूतम् । अखिलगजोपजीविफेलाजीवनम् अखिलाना गजोपजी विना मीठादीना फेलाना उच्छिष्ट जीवन भोजन यस्य स तथा तम् । देवी अमृतमती कि कुर्वती दृष्टा । अष्टवङ्कस्य कर उत्थापयन्ती उच्चालयन्ती । कथभूत अष्टवङ्कस्य करम् । मत्प्रेमप्रासादपरिलोपोद्रङ्गवज्रानलस्फुलिङ्गमिव मदीयो योऽसौ प्रेम स्नेहो मत्प्रेम स एव प्रासादो राजसदन तस्य परिलोपोद्रङ्गमिव महाकाया वज्रानलस्य वज्राग्ने स्फुलिङ्गमिव अग्निकणमिव । कि कृत्वा पूर्वम् । चरणाङ्गुष्ठमूले पादज्येष्ठसमीपे विनि वेश्य उपविश्य । कथभूते चरणाङ्गुष्ठमूले । ऊर्ध्वशुष्कशाल्मलीविटपकर्कशस्पर्शे ऊर्ध्वशुष्को योऽसौ शाल्मलीविटप कूटशाल्मलितरुकटप्रस्तद्वत् कर्कश कठोर स्पर्शो यस्य तस्मिन् चरणाङ्गुष्ठमूले । स्थूले महति । देवी इति असुना प्रकारेण अनुनयन्ती दृष्टा । कथभूता अनुनयन्ती दृष्टा । पुन पुनरपि तेन अष्टवङ्केन लेसिकापसदेन उत्थितेन ऊर्ध्वीभूतेन किंचित् अपूर्व अश्लील असत्य वचन आलपता वदता हन्यमाना ताड्य-माना । कि कृत्वा पूर्वम् । वामहस्तेन केशपाश आकृष्य नामयित्वा । कथभूतेन वामहस्तेन । विधुतुदमलिनेन अभ्रपटलपिशाचवत्कालेन । कथभूत केशपाशम् । कुरङ्गाङ्ककलङ्कसकाश चन्द्रलाञ्छनसदृश कृष्णवर्णम् । केन कृत्वा हन्यमाना । इतरेण दक्षिणेन च करेण च हन्य माना । कथभूतेन इतरेण करेण । अङ्कुशप्रहारनिर्दयेन सृणिनिष्ठुरघातवत् निष्कृपेण । देवी इत्यनुनयन्ती दृष्टा । इतीति किम् । अये इति आदरे वर्तते । उक्त च—'सभ्रमे स्मरणे क्रोधे विषादे कथिते प्रिये ।' अये प्रियतम अहो स्वामिन्, अनेन प्रत्यक्षीभूतेन आवेगेन क्रोधेन अल अल पूर्ण पूर्णम् । एक अद्वितीय एन प्रत्यक्षीभूत अपराध दोष क्षमस्व सहस्व । कथभूतम-

न्धमपराधम् । आकर्णय तावत् । एषास्मि तव दासी । धृतौ च ते मया पादौ। इयं च वासनेयी मम कुशलेन मा विभासीत्, यद्यहमात्मवशेनैव स्थितवती । किं तु हतविधिनाहं मन्दभागवती परवती विहिता । स च तपनः क्षणमपि दुष्टग्रह इवागत्य न मां मुञ्चति । तत्किं नु खलु करोमि। नन्वहं हताशा। बलीयश्च मे निर्भागिन्या पुराकृतं दुष्कृतम्, येन त्वयि न शक्नोमि जीवितेशमनोनुरागवदनेन मुधागलल्लावण्यकेन कायेन सदा संनिधातुम्। तत्समागमसमये च यदि त्वामेव हृदये निधाय तेन सह नासे, तदास्यामेव निशि भगवती कात्यायनी मां खादतु। पृथिव्येनसां च भागिनी स्याम्। तत्प्रसीद। एष ते पादपतन

पराधम् । अनुचितसंबन्धम्। अयुक्तमित्यर्थः । आकर्णय तावत् शृणु अनुक्रमेण । एषा अहं प्रत्यक्षीभूता तव भवने दासी कर्मकरी। अस्मिन् समये धृतौ च मया ते तव पादौ । तव पादयोः शपथं करोमीत्यर्थः । इयं च प्रत्यक्षीभूता वासनेयी रात्री मम कुशलेन क्षेमेण मा विभासीत् मैव गमत्, यदि अहं आत्मवशेनैव स्वाधीनतया स्थितवती उत्सूर(?)कृतवती। किं तु हतविधिना निन्दितेन मृतेन वा ब्रह्मणा परवती विहिता पराधीनतां स्थितवती । कथंभूताहम्। मन्दभागवती अल्पपुण्या। स च तपनः कामं क्षणमपि मुहूर्तमपि दुष्टग्रह इव पिशाच इव आगत्य मां न मुञ्चति । तवाभिलाषेणैवाहं तिष्ठामीत्यर्थः । नु इति प्रश्ने। तत्तस्मात् कारणात् । खलु अनुनये वाक्यालंकारे वा। अहं किं करोमि मम को दोषः। विधेरेव दोष इत्यर्थः । नन्वहं हताशा विध्वस्तमनोरथा संजाता। उक्तं च—

'वाक्यालंकारवीप्सायां जिज्ञासानुनयेऽपि च। निषेधे खलुशब्दोऽयं विद्वद्भिरिह कथ्यते॥
नन्वाक्षेपे परिप्रश्ने वाक्यारम्भेऽवधारणे । प्रत्युक्तमदनुज्ञाननिषेधेऽनुनयेऽपि च ॥'

अये प्रियतम, मे मम निर्भागिन्या अपुण्यायाः दुष्कृतं पापं बलीयश्च बलवत्तरं वर्तते । कथंभूतं मे दुष्कृतम्। पुराकृतं पूर्वजन्मोपार्जितम्। येन दुष्कृतेन त्वयि विषये अनेन कायेन सदा सर्वकालं संनिधातुं निकटीभवितुं न शक्नोमि न समर्था भवामि । किंवत्। जीवितेशमनोनुरागवत् तव हृदयानुरागवत्। यथा त्वयि जीवितेशे मम मनोनुरागो वर्तते तथा कायेन समीपीभवितुं न शक्नोमीत्यथः । कथंभूतेन कायेन । मुधागलल्लावण्यकेन मुधा निरर्थकं निर्गलत्कान्तिकेन। तत्समागमसमये च यशोधरसुरतसमये च त्वामेव भवन्तमेव हृदये निधाय तेन सह यशोधरेण सार्धं यदि अहं नासे न तिष्ठामि, तदा अस्यामेव निशि रात्रौ भगवती परमेश्वरी कात्यायनी चण्डिका माता मां खादतु। पृथिव्येनसां पृथिवीपापानां च भागिनी च संबन्धवती च स्यां भवामि । तत्तस्मात् कारणात् प्रसीद प्रसन्नो भव। एष प्रत्यक्षीभूतस्ते प्रणयदण्डः प्रायश्चित्तकरणं पादपतन

प्रणयदण्ड' सभावय । इदमुपकरणम् । आलिङ्गच निर्वापयेमकान्यङ्गकानि। गतेनैव पर्याप्तमन्तरायेण ।' इत्यनुनयन्ती च दृष्टा ।

तदनु वडवानलपरिष्वङ्गमिव मे ससारसुखतरङ्गस्यापुनरागमनवेलजमिव विषयाभिलाषगजस्य तयोर्दुरभिसधिमात्मसमक्षविधिमवेक्ष्य, आशुशुक्षणिकक्षीकृत क्षितिरुह इव दह्यमानान्तर्देह , च्युतमर्यादमुद्र समुद्र इवानिवार्यकोपप्रसर , सैहिकेयगृहीतशिशिरकर इव विभिन्नाननकान्ति , आसन्नमरण प्राणिगण इव कम्पोत्तरलतरकरण , छिद्यमानलव पल्लव इव प्रवेपमाना-

---

मेव सभावय गृहाण । इद उपकरण कर्पूरकस्तूरिचन्दनविलेपनपुष्पादिकम् । इमकानि तुशितान्येतानि अङ्गकानि शरीराणि आलिङ्ग्य आलिङ्गन दत्वा निवापय सुखितानि कुरु । गतेनैवान्तरायेण पर्याप्तम् । एतावता कालेन यदह नागता तेनैव पूर्णमिति ॥

तदनु तत्पश्चात् तद्रवाय तस्य वधनिमित्त कोशात् खङ्गपात्रात् अर्धानुरोध अर्धे अनुरोध अनुवर्तन यस्य असे स अर्वानुरोधस्तम् । अर्धनिर्गतमित्यथ । एवविध असिं खङ्ग अह आकृष्टवान् अहमतानितवान्(?) । किं कृत्वा पूर्वम् । तयोरष्टवक्कामृतमत्योर्दुरभिसधि दुष्टाभिप्राय दुर्विलास मे मम आत्मसमक्षविधिं आत्मन प्रत्यक्षविधान अवेक्ष्य दृष्ट्वा । कथभूतस्य मे । ससारसुखतरङ्गस्य ससृतिशातकल्लोलस्य । कथभूत दुरभिसधिम् । वडवानलपरिष्वङ्गमिव । यथा तरङ्गस्य समुद्रस्य कल्लोलस्य वडवानलपरिष्वङ्ग और्वानलसबन्ध दु खदायी भवति, तथा मम तयोर्दुरभिसधि दु खदायी बभूवेत्यर्थ । पुन कथभूतस्य मे । विषयाभिलाषगजस्य । कथभूत दुरभिसधिम् । अपुनरागमनवेलजमिव । यथा गजो येन द्वारेण पीडितो भवति तेन द्वारेण पुनर्नायाति तद्वारमपुनरागमनवेलजद्वारमुच्यते । तथा विषयाभिलाषद्वारगमन रोचत इत्यथ । कथभूतोऽहम् । दह्यमानान्तर्देहो भस्मीक्रियमाणचित्त । जाज्वल्यमानहृदय इत्यर्थ । क इव । क्षितिरुह इव यथा क्षितिरुहो वृक्ष आशुशुक्षणिकक्षीकृत आशुशुक्षणिना अग्निना कक्षीकृत स्वीकृतो दह्यमानान्तर्देहो भवति । पुन कथभूतोऽहम् । अनिवार्यकोपप्रसर अनिषेध्यक्रोधप्रवृत्ति । क इव । समुद्र इव । कथभूत समुद्र । च्युतमर्यादमुद्र च्युता परिहृता मर्यादा येन स्थितेर्मुद्रा आकारो येन स च्युतमर्यादमुद्र यथा मर्यादारहित अनिवार्यकोपप्रसरो भवति । पुन कथभूतोऽहम् । विभिन्नाननकान्ति विभिन्ना दूरीकृता आननस्य मुखस्य कान्ति प्रभा यस्य स तथा । क इव । सैंहिकेयगृहीतशिशिरकर इव सिंहिकाया अपत्य पुमान् सैंहिकेयो राहुस्तेन गृहीतो गिलितश्चन्द्र इव । यथा अभ्रपिशाचगिलित शशाङ्को विभिन्नकान्तिर्भवति । पुन कथभूतोऽहम् । कम्पोत्तरलतरकरण कम्पेन वेपथुना उत्तरलतराणि चपलभराणि करणानि शरीरस्यावयवा यस्य स तथा । क इव । प्राणिगण इव । कथभूत प्राणिगण । आसन्नमरण । यथा प्राणिगणो जीववर्ग आसन्नमरणो निकटमृत्युस्तरलतर-

घरदल, त्रिपुरदाहप्रवृत्तमति पार्वतीपतिरिव भ्रुकुटिभङ्गुरितभालमध्य, ताप्यमानावगाह कटाह इव लोहिततरवक्ष स्थल, तिमिरवीचिकाभिरिवामर्षोत्कलिताभिरन्धीक्रियमाणलोचनस्तद्वधाय कोशादधानुरोधमसिमहमाकृष्टवान्। अभवच्च दैवात्तदैव मे प्रदीपबोधादिव मनस्तमस्तनुच्छेद । आ किमिदमहो कर्माहमनुष्ठातु व्यवसित । न खलु नार्य इव शुभमशुभ वा कर्म सहसैवारम्भन्ते विनीतमतय, नापि विपदि सपदि वा कृपणप्रकृतय इवाशु विक्रिया गच्छन्ति महानुभावा, न चाल्पमेधसामिव महीयसामुपपन्ना भवन्ति कामचारेण प्रवृत्तय, न चैतद्दृहन(ण) किंतु

देहो भवति। पुन कथभूतोऽहम्। प्रवेपमानाधरदल प्रवेपमान कम्पमान अधरदल दन्तच्छदो यस्य स प्रवेपमानाधरदल । क इव । पल्लव इव । कथभूत पल्लव । छिद्यमानलव छिद्यमानो द्विधाक्रियमाणो लवो विलासो यस्य स । यथा पल्लव भिद्यमानलव प्रवेपमानदलो भवति । पुन कथभूतोऽहम्। भ्रुकुटिभङ्गुरितभालमध्य भ्रुकुटिना भ्रूभङ्गेन भङ्गुरितो वक्रीकृतो भालमध्यो यस्य स तथा। क इव। पावतीपतिरिव रुद्र इव । कथभूत पार्वतीपति । त्रिपुरदाहप्रवृत्तमति त्रिपुरदाहे दैत्यविशेषस्य भस्मीकरणे प्रवृत्ता व्यापृता मतिर्यस्य स तथा । यथा त्रिपुरदाहप्रवृत्तमती रुद्रो भ्रुकुटिभङ्गुरितभालमध्यो भवति। पुन कथभूतोऽहम् । लोहिततरवक्ष स्थल रक्तीभूतहृदयप्रदेश । क इव। कटाहमि(इ)व लोहभाजनमिव । कथभूत कटाह । ताप्यमानो जाज्वल्यमान अवगाहो मध्यो यस्य स । ताप्यमानावगाह कटाहो लोहिततरो भवति। पुन कथभूतोऽहम्। अमर्षोत्कलिकाभि क्रोधकल्लोलैरन्धीक्रियमाणलोचन । कथभूताभिरमर्षोत्कलिकाभि । तिमिरवीचिकाभिरिव अन्धकारलहरीभिरिव । हे राजन् श्रीमारदत्तमहाराज, दैवात् कर्मयोगात् तदैव तस्मिन्नेव अस्मिन्क्षणकाले मे मम मनस्तमस्तनुच्छेदश्च चित्तस्थितक्रोधान्धकारकायच्छेदश्चाभवद्बभूव । कथभूताद्दैवात् । प्रदीपबोधादिव प्रदीपप्रज्वलनादिव। कथ मनस्तमस्तनुच्छेदो बभूव। तन्नेव विचिन्तयति—आ सतापे। उक्त च—'आ सतापप्रकोपयो ।' अहो आत्मन्, इद कर्म तद्द्वयवधकर्म अह यशोधर अनुष्ठातु कर्तु व्यवसित प्रवृत्त । विनीतमतय पुरुषा विद्वासो जना शुभमशुभ वा कर्म सहसैव आरभन्ते तथाविनीतमतयो नारभन्ते इत्यर्थ । क इव। नार्य इव। महानुभावा महान्त पुरुषा विपदि सपदि च लक्ष्मीसद्भावे आशु शीघ्र विक्रिया नापि न च गच्छन्ति प्राप्नुवन्ति। क इव। कृपणप्रकृतय इव मूर्खलोका इव। यथा कृपणप्रकृतयो लोका विपदि सपदि च आशु शीघ्र विक्रिया गच्छन्ति तथा महानुभावा विक्रिया न गच्छन्तीत्यर्थ । महीयसा गरीयसा अतिमहता पुरुषाणा कामचारेण प्रवर्तन विचारेण विपृच्छया प्रवृत्तयश्चेष्टितानि उपपन्ना प्राप्ता न च भवन्ति न सजायन्ते । केषामिव । अल्पमेधसामिव । यथा अल्पमेधस कामचारेण प्रवर्तन्ते तथा न गरीयासो प्रवर्तन्ते इत्यर्थ । न चैतद्दृहण किंतु प्रात

प्रातर्मयैव लज्जावनतमस्तकेन शिरः पिधाय स्थातव्यम् । शोचितव्यं च मयैव प्रणयिना पुरः पश्चात्तापदुःप्रतिष्ठानमिदमनुष्ठानम् । श्रोतव्या भविष्यन्ति मयैव कर्णकटुताकारा पुरजनस्य धिक्काराः । सुष्ठु मलिनीकृतं स्यान्मयैवात्मीयं मामीयं च कुलम् । सोढव्या मयैव स्वदुष्कृतनिरुत्तरविधाश्चित्तशल्यस्पृशः कुलवृद्धानामभिधाः । अहमेवोदाहरणं भविष्यामि दुर्बुद्धीनां कुटुम्बविघटने । कलुषतामेष्यत्येषैवास्थाने विनियोजिता खड्गलता । स्त्रीवधादयमजनि तपस्वीति मृतस्यापि मे न दुर्यशः प्रशान्तिमर्हति । शोकातङ्के पतिष्यति च सापराधसवित्रीमृतिदुःखितो युवराजः । परं च बह्वपराधे हि देहिनि क्षणमात्रव्यथाशरणं मरणमनुग्रह इव । यदि पुनरनवेक्षणमुपस्थितस्य,

---

प्रभाते मयैव यशोधरेण राज्ञा लज्जावनतमस्तकेन लज्जया अपत्रपया अवनतं नम्रीभूतं मस्तकं यस्य स तथा तेन शिरः पिधाय मस्तकमावृत्य स्थातव्यं स्थापनीयम् । चान्यत् प्रणयिना स्नेहिना पुरुषाणां पुरोऽग्रतो मयैव यशोधरेण राज्ञा शोचितव्यं शोचनीयं दुर्नयं दुर्विलसितं प्रकाशनीयम् । किं शोचितव्यम् । इदमनुष्ठानं अमृतमतिमहादेवीदुर्विलसनम् । कथंभूतमिदमनुष्ठानम् । पश्चात्तापदुःप्रतिष्ठानं अनुशयदुर्मूलम् । पुरजनस्य नगरलोकस्य धिक्काराः निन्दावचनानि मयैव श्रोतव्या भविष्यन्ति श्रवणीया भविष्यन्ति । कथंभूता धिक्काराः । कर्णकटुताकाराः कर्णयोः कटुकस्यागमनाः । उक्तं च—'आगत्याभिगते चैव कार इत्यभिधीयते ।' सुष्ठु अतिशयेन मलिनीकृतं स्यात् भवेत् । 'धातुसंबन्धे प्रत्ययाः' इति वचनात् यच्छब्दस्य ग्रहणम् । किं मलिनीकृतं स्यात् । मयैव आत्मीयं मदीयं मामीयं च मातुलीयं च कुलमन्वयः । कुलवृद्धानां मम कुले ज्येष्ठानां अभिधाः वचनानि मयैव सोढव्याः सहनीयाः । कथंभूता अभिधाः । स्वदुष्कृतनिरुत्तरविधाः स्वदुष्कृते निजस्त्रीवधलक्षणे पापे निरुत्तराणि प्रत्युक्ता अनिराकृताः विधा विधानानि प्रकाराणि येषामभिधानां ताः स्वदुष्कृतनिरुत्तरविधाः । पुनः कथंभूताः अभिधाः । चित्तशल्यस्पृशः चित्तस्य शल्यं स्पृशन्ति चित्तशल्यस्पृशः । मनोदुःखदायिन्य इत्यर्थः । कुटुम्बविघटने जनविनाशे दुर्बुद्धीनां पुरुषाणां उदाहरणं दृष्टान्तवचनं अहमेव भविष्यामि । एषा प्रत्यक्षीभूता खड्गलता अस्थाने विनियोजिता अविकृता सती कलुषतामेष्यति च । वरदायिनी जयकारिणी न भविष्यतीत्यर्थः । मे मम इति च दुर्यशः ईदृशमपयशः प्रशान्तिं नार्हति । इति च दुर्यशो न शाम्यतीत्यर्थः । इतीति किम् । अयं यशोधरः स्त्रीवधात् स्त्रीमारणात् तपस्वी चरकोऽजनि चर्मटकः संजातः । युवराजः श्रीयशोमतिकुमारः सापराधसवित्रीमृतिदुःखितः सदोषमातृमरणदुःखितः सन् शोकातङ्के च पतिष्यति पश्चात्तापरोगे पतिष्यतीति । परं च अपरं च बह्वपराधे बहुदोषे देहिनि प्राणिनि मरणं कृतं सत् अनुग्रह इव उपकार इव भवति । कथंभूतं मरणम् । क्षणमात्रव्यथाशरणम् अल्पकालदुःखमहम् । कथम् । हि निश्चयेन ।

असभाषणमासन्नस्य, उपेक्षण विज्ञपयत , अवधीरणमसमै परिभूयमानस्य, आशाभङ्गकरणमर्थयत ,प्रीतिवितरण तदनभिमतानाम्,अस्मरण प्रियगोष्ठीषु, अनवेक्षण तत्परिजनस्य, अपवार्य व्याहरण स्वप्रकाशेष्वप्यालापेषु,अनवसरानुसरणमसङ्गभावेष्वपि प्रस्तावेषु क्रियेत,स्यात्प्रत्यानीतश्चिरमस्थाने कृतसमय प्रणय। साधित चाभिमतम्। इदमेव च निश्चित्याविदितवृत्तान्तस्येव [1][तच्छयनतलमुपगम्य पुरावत्स्थितवत प्रलयकालकलितप्रसरस्य मकराकरस्येव] निर्मर्यादमन्तर्विकल्पकल्लोलदोलायमानमानसस्य, सा निवर्त्यात्मनो दुर्वि-

यदि पुन उपस्थितस्य आगतस्य पुरुषस्य अनवेक्षणमनवलोकन क्रियेत तर्हि अस्थाने अयोग्यस्थाने कृतसमय प्रणय कृतावसर स्नेहश्चिर दीर्घकाल प्रत्यानीतो निराकृत स्यात्। यदि पुन आसन्नस्य जीवस्य असभाषण अवक्तव्य क्रियेत तदा अस्थाने कृतसमय विहितावसर प्रणय चिर दीर्घकाल प्रत्यानीतो निराकृत स्यात्। यदि पुन विज्ञपयतो विज्ञापन कुर्वत पुरुषस्य उपेक्षण निरादर क्रियेत तदा अस्थाने कृतसमय प्रणयश्चिर प्रत्यानीत स्यात् मारितेन क्षणमात्रमेव दु ख स्यात्। तथा असमै परिभूयमानस्य पुरुषस्य यदि अववीरण निरादरण क्रियेत तदा अस्थाने कृतसमय प्रणयश्चिर प्रत्यानीत स्यात्। तथा अर्थयतो याचमानस्य पुरुषस्य यद्याशाभङ्गकरण क्रियेत तदा अस्थाने कृतसमय प्रणयश्चिर प्रत्यानीत स्यात् मारणे तु क्षणमात्रदु ख स्यात्। तथा तदनभिमताना द्वेषिणा पुरुषाणा यदि प्रीतिवितरण क्रियेत तदा अस्थाने कृतसमय प्रणयश्चिर प्रत्यानीत स्यात् मरणे कथम्। तथा प्रियगोष्ठीषु अस्मरण

। तथा तत्परिजनस्य तत्परिवारस्य अनवेक्षण अवीक्षण यदि क्रियेत तदा । तथा स्वप्रकाशेष्वपि आलापेषु निजायत्तेष्वपि आभाषणेषु यदि पुनरपवार्य व्याहरण आकाय प्रस्थापन क्रियेत इदानीमवसरो नास्ति इति च क्रियेत तदा अस्थाने कृतसमय प्रणयश्चिर प्रत्यानीत स्यात्। तथा असङ्गभावेष्वपि अनवसरानुसरण

। साधित च अभिमत निर्धारित च कार्यम्। इदमेव च निश्चित्य तया सह सभाषण न करिष्यामि इति निश्चय कृत्वा अविदितवृत्तान्तस्येव अविज्ञातदुर्विलसितस्येव तच्छयनतल महादेवीशय्या उपगम्य आगत्य पुरावत् स्थितवतो मम भुजपञ्जर अविनीतैरुपस्थत्य आश्रित्य च अविदितसाहसेव अविज्ञातदुर्विलसितेव अङ्गनिक्षेपमात्रेणैव शय्याया शरीरनिक्षेपमात्रेणैव अतिसान्द्रमतिबहुल सा अमृतमतिमहादेवी न्यद्रासीत् सुष्वाप। कथभूतस्य मम। निर्मर्याद अपर्यन्त अन्तर्विकल्पकल्लोलैरन्तर्मनसि ये विकल्पाश्चित्ताभोगाश्चित्तोन्नतयस्त एव कल्लोला महातरङ्गा तैर्दोलायमान कम्पमान मानस

१ एतत्कोष्ठान्तर्गतपाठ सटीकपुस्तके त्रुटित

ल्लसितमतित्वरितगतिजनित वातमन्तरेव जरयन्ती निरुन्धाना चोत्कम्पोत्तालितवारबाण हृदयतरङ्गिमाणमविनीतैरुपसृत्याश्रित्य च मम भुजपञ्जर कुजनिकुञ्जमिव व्याली, पर्जन्योत्सङ्गमिव सौदामिनी, कुत्कीलकन्दरमिव भुजङ्गी, जगदन्तरालमिव कालदूती, जलधिमध्यमिव मकरी, वनगहनमिव निशाचरी, निजाङ्गस्पर्शबीभत्सयेव मदीया तनुमशेषत कण्टकयन्ती, बहुकालमात्मदुष्कर्मण परिणतारम्भत्वादविदितसाहसेवाङ्गनिक्षेपमात्रेणैवातिसान्द्र न्यद्रासीत् ॥

न खलु विवृतेङ्गिताकारस्य पुस काचिदपि भवति कार्यसिद्धिरिति जानतो-

---

च्चित्त यस्य स अन्तर्विकल्पकल्लोलदोलायमानमानसस्तस्य । मम कस्येव । मकराकरस्येव समुद्रस्येव । कथभूतस्य मकराकरस्य । प्रलयकालकलितप्रसरस्य । कथम् । अमर्याद यथा भवत्येवम् । सा कि कुर्वती न्यद्रासीत् । हृदयतरङ्गिमाण हृदयकम्पन निरुन्धाना रोधयन्ती । कथभूत हृदयतरङ्गिमाणम् । उत्कम्पोत्तालितवारबाण उत्कम्पेन ऊर्ध्वश्वासेन उत्तालित उन्नलावनतीकृत वारबाण कञ्चुक येन हृदयतरङ्गिम्ना(म्णा) स तथा तम् । मम भुजपञ्जर किमिवाश्रित्य न्यद्रासीत् । कुञ्जनिकुञ्जमिव व्याली । यथा व्याली दुष्टहस्तिनी कुञ्जनिकुञ्ज लतादिपिहितोदरं स्थान आश्रित्य निद्रातीति सर्वत्र ग्राह्यम् । पुन किमिव । पर्जन्योत्सङ्गमिव सौदामिनी । यथा सौदामिनी विद्युत् पर्जन्योत्सङ्ग मेघप्रदेश आश्रित्य निद्राति । पुन किमिव । कुत्कीलकन्दरमिव भुजङ्गी । यथा भुजङ्गी सर्पिणी कुत्कीलकन्दर पर्वत गुहामाश्रित्य निद्राति । पुन किमिव । जगदन्तरालमिव कालदूती । यथा कालदूती यमशम्फली जगदन्तराल त्रैलोक्यमध्यमाश्रित्य निद्राति । पुन किमिव । जलधिमध्यमिव मकरी । यथा मकरी नक्री जलधिमध्यमाश्रित्य निद्राति । पुन किमिव । वनगहनमिव निशाचरी । यथा निशाचरी राक्षसी वनगहनमरण्यमध्यमाश्रित्य निद्राति । कि कुर्वती न्यद्रासीत् । मदीया तनु मम शरीर अशेषत सर्वमेव कण्टकयन्ती कण्टकित रोमाञ्चित कुर्वती । कथम् । उत्प्रेक्षते—निजाङ्गस्पर्शबीभत्सया इव निजाङ्गस्पर्शे मम शरीरसस्पर्शे बीभत्सया विचिकित्सया इव । कथभूता सती न्यद्रासीत् । अविदितसाहसेव अविज्ञातदुराचारेव । तदपि कस्मात् । बहुकाल दीर्घकाल आत्मदुष्कर्मणो निजपापस्य परिणतारम्भत्वात् जीर्णतामापातदुराचारत्वात् ॥

हे राजन्, सा तावन्मम भुजपञ्जरे सुप्ता मे मम मनश्चित्त मनागपि न प्रसीदति न प्रसन्न भवति । कि कुर्वतो मे । इतीदृश जानतोऽपि । इतीति किम् । विवृतेङ्गिताकारस्य इङ्गित च आकारश्च इङ्गिताकारौ विवृतौ उद्घाटितौ इङ्गिताकारौ यस्य पुस तथा तस्य असवृतेङ्गितस्य असवृताकारस्य च पुस पुरुषस्य काचिदपि खलु निश्चयेन कार्यसिद्धिर्न भवति । कि तु सवृतेङ्गिताकारस्य कार्यसिद्धिर्भवति इत्यर्थ. । इती-

ऽपि न मे मनागपि प्रसीदति मनः । पिशाचच्छलितस्येव शून्यहृदयता, महाशोकतप्तस्येव दीर्घतरमुच्छ्वसितम्, अग्निपतितस्येव परिवर्तनबहुलता, ज्वरितस्येवातीवमुखशोषः, कौसीद्योपहतस्येव मुहुर्मुहुर्विजृम्भणम्, उन्मत्तस्येव यत्किंचित्प्रलपनम्, निषादानुगताङ्गी कुरङ्गीव च न क्वचिदेव पदमाबध्नाति बुद्धिः, मनोऽपि घनदिनमिव बाढमन्धकारयत्याशाम्, आत्मनः क्षणमात्रमुद्योतमानमिव प्रतिभासते, भवति च पुनर्बाष्पजलप्रवाहदुर्दिनम् । अहो महदाश्चर्यम् । इयं हि पुरा स्वैरविहारेष्वपि रममाणा भग्नचरणेव नैकाकिनी पदमेकमपि ददाति, जलक्रीडासु बालमृणालस्पर्शेनापि संदिग्धजीवितेव मूर्छति, कुसुमावचयेष्वशोकदलकल्पितास्वपि शय्यासु शर्करिलदेशपतितेव न सु

दृशं जानतोऽपि मनो न प्रसीदति । तदा तस्य पुरुषस्य इङ्गिताकाराभ्यां मनसि दुःखं जायते त्रिवक्षैरिति(?)शेषः । तथा मे मम शून्यहृदयता अचैतन्यहृदयत्वम् । कस्येव । पिशाचच्छलितस्येव ग्रहगृहीतस्येव । तथा मे दीर्घतरमायतं उच्छ्वसितमुच्छ्वासः । कस्येव । महाशोकतप्तस्येव । यथा महाशोकतप्तस्य पुरुषस्य उच्छ्वसितं दीर्घतरं भवति । तथा तेन प्रकारेण मे मम परिवर्तनबहुलता वामदक्षिणपार्श्वपल्यट्ट(र्यट)नप्राचुर्यम् । कस्येव । अग्निपतितस्येव । यथा अग्निपतितः पुमान् बहुपरिवर्तनं करोति । तथा मे अतीवातिशयेन मुखशोषः । कस्येव । ज्वरितस्येव । यथा ज्वरितः पुमान् मुखशोषवान् भवति । तथा मे मुहुर्मुहुर्विजृम्भणं वारंवारं जृम्भाकरणम् । कस्येव । कौसीद्योपहतस्येव आलस्योपहतस्येव । तथा मे यत्किंचित्प्रलपनं यद्वा तद्वा अनर्थकवचनम् । कस्येव । उन्मत्तस्येव पीतमद्यस्येव । तथा मे बुद्धिर्मतिः क्वचिदेव क्वाप्येव पदं स्थानं नाबध्नाति न रचयति । केव । कुरङ्गीव । कथंभूता कुरङ्गी । यथा कुरङ्गी निषादानुगताङ्गी पृष्ठलग्नव्याधशरीरा क्वचिदपि पदं नाबध्नाति । तथा मे मम मनोऽपि बाढमतिशयेन आशां धनभोगाद्यभिलाषं अन्धकारयति । किमिव । घनदिनमिव । यथा वर्षादिनं आशा दिशः बाढमतिशयेन अन्धकारयति अन्धकारसहिता करोति । तथा मे मनः आत्मनः स्वस्य क्षणमात्रं मुहूर्तमपि प्रतिभासते । किमिव । उद्योतमानमिव उद्योतं कुर्वदिव । तथा मे मनः पुनर्बाष्पजलप्रवाहदुर्दिनं भवति अश्रुजलपूर्णं छन्नं संजायते । अहो राजन् । इति ईदृशं पर्यालोच्य सम्यग्विचार्य अखिलजनावसरसभामण्डपं अखिलजनावसरनामधेयं सभाजनाश्रयमुपागतोऽस्मि संप्राप्तः । इति पर्यालोच्य । इतीति किम् । अहो महदाश्चर्यम् अहो गुरुतरमाश्चर्यमिदम् । इयं अमृतमतिर्महादेवी हि निश्चयेन पुरा पूर्वं स्वैरविहारेषु अपि वनक्रीडादिषु रममाणा सती भग्नचरणेव भग्नपादेव एकाकिनी एकमपि पदं एकपदन्यासस्थानमपि न ददाति । इयं महादेवी जलक्रीडासु बालमृणालस्पर्शेनापि कोमलपद्मिनीकन्दस्पर्शेनापि संदिग्धजीवितेव मूर्छति मृतेव मूर्छां प्राप्नोति । इयं कुसुमावचयेषु चुण्टनेषु अशोकदलकल्पितास्वपि अशोकदलविरचितास्वपि शय्यासु शयनीयेषु शर्करिलदेशपतितेव कर्करसहितप्रदे-

खायते, मणिकुट्टिमेष्वपि संचरन्ती कण्टकोत्कटक्रमेव स्खलति, केलिकलहेष्वपि विमुच्यमाना कृतपिशाचोपद्रवेव विलपति, कथं चेदानीं तु सकुटीच्छुटिता घोटिकेव भृशायमानगमना तथाविधप्रहारसंपातेऽप्यन्यैव काचिद्भूतेव तिष्ठति, तृणसंस्तरेऽपि निवसन्ती न मनागपि दुःखायते, परुषमार्गप्रचारेष्वपि कक्षान्तरेषु प्रविष्टमाना रथारूढेव प्रयाति, वीरचर्यातिवर्तिन्यामप्यस्यां वेलायामवगणा न बिभेति । कथं तु नाम महिलानां स्वप्नेऽपि सरलभावः संभाव्यते, यासामन्तरनवाप्तावगाह इव मनःकुटिलतासरित्प्रवाहः कुन्तलच्छलेन ललाटतटेषु, भ्रूछद्मना श्रवणान्तरालेषु, विलोकनव्याजेन लोचनकुहरेषु, आलापमिषेण वदनकन्दरेषु, गतिविभ्रमेण चरणवर्त्मसु, बहिर्दर्शनपथमगात् । अत एव प्रावृषि वाहिनीनामिव सीमन्तिनीनां प्रायेण भवन्ति

शपतितेव न सुखायते न सुखं मन्यते । इयं मणिकुट्टिमेष्वपि रत्नबद्धभूमिष्वपि संचरन्ती गच्छन्ती कण्टकोत्कटक्रमेव कण्टकविद्धपादेव स्खलति चलति । केलिकलहेष्वपि विमुच्यमाना अवगणिता सती कृतपिशाचोपद्रवेव विलपति ग्रहगृहीतेव विलापान् करोति । कथं चेदानीं तु पुनः सकुटीच्छुटिता घोटिकेव भृशायमानगमना सकुटीच्छुटिता घोटकशालायास्त्रुटितबन्धना घोटिकेव भृशायमानगमना अतिवेगवद्गमना कथं संजाता तथाविधप्रहारसंपातेऽप्यन्यैव काचिद्भूतेव तिष्ठति तथाविधप्रहाराणां दक्षिणकरताडनानां संपातेऽपि संपतनेऽपि अन्यैव अपरैव काचिद्भूतेव तिष्ठति । तृणसंस्तरेऽपि खटप्रस्तरणेऽपि निवसन्ती मनागपि न दुःखायते न दुःखिनी भवति । परुषमार्गप्रचारेष्वपि कठिनमार्गगमनेऽपि कक्षान्तरेषु बृहत्प्रकोष्ठेषु प्रविष्टमाना गच्छन्ती रथारूढेव प्रयाति । वीरचर्यातिवर्तिन्यां वीरपुरुषैः अगम्यायां अप्यस्यां वेलायां परिणतायां रात्रौ अवगणा एकाकिनी न बिभेति न शङ्कते । कथं केन प्रकारेण । तु इति वितर्के । नामेति संभावनायाम् । महिलानां स्वप्नेऽपि । आस्तां तावज्जाग्रदवस्थायाम् निद्रायामपि । सरलभावो अकुटिलत्वं संभाव्यते संभवतीति कथं केन प्रकारेण विचार्यते । अपि न संभाव्यत इत्यर्थः । यासां महिलानां कुटिलतासरित्प्रवाहः वक्रतानदीपूरः अन्तर्मनसि अनवाप्तावगाह इवासमात इव । बहिर्बाह्ये दर्शनपथमवलोकमार्गं अगात् । केषु केषु दर्शनपथमगात् । कुन्तलच्छलेन ललाटतटेषु बहिर्दर्शनपथमगात् । भ्रूछद्मना श्रवणान्तरालेषु कर्णमध्यप्रदेशेषु बहिर्दर्शनपथमगात् । विलोकनव्याजेन लोचनकुहरेषु नेत्रच्छिद्रेषु बहिर्दर्शनपथमगात् । आलापमिषेण वदनकन्दरेषु बहिर्दर्शनपथमगात् । गतिविभ्रमेण गमनव्याजेन चरणवर्त्मसु पादमार्गेषु बहिर्दर्शनपथमगात् । अत एव कारणात् प्रावृषि वर्षाकाले वाहिनीनामिव नदीनामिव सीमन्तिनीनां प्रवृत्तयः प्रायेण

मलीमसा प्रवृत्तय । तथा हि—नावेक्षितो ममात्मनश्च कुलस्य परिवाद, न गणितो मे मनागप्यात्मन्यसाधारण प्रणय, नावलोकितानि प्रणयकलहेष्वपि मया विहितपरमार्थागसेन कृतान्यनुनयप्रसादनानि, न स्मृतमनुभूतपूर्वमिवाजन्मसवर्धित सहावसथसख्यम्, न चिन्तिता सकलजनमान्या स्वस्य पदवी, कथमिव न स्थिता मत्त परिभवाशङ्का, कथमिव न लज्जित सपत्नीजनस्य, कथमिव न बीभत्सितमयश पटहस्य, कथमिव च नावधारितमनन्यजनसुलभविलासाना सपादनम् । यद्यपि च 'स्त्रिय खलेषु रज्यन्ते दासहस्तिपकादिषु' इति 'अपात्रे रमते नारी' इति वचनमस्ति, तथापि वयोभोगश्चारुवेषिता कलासु विश्रुतत्व वा पुरुषाणा सगमयन्त्यसस्तुता अपि वनिता । न चास्यैतेष्वन्यतमोऽपि गुण । तर्किं नु खल्वस्या

मलीमसा मलदूषिता भवन्ति सजायन्ते । तथा हि तदेव निरूपयति—नावेक्षितो न विलोकितो मम यशोधरस्य आत्मनश्च स्वस्य महादेव्या कुलस्य परिवादो निन्दा । न गणितो न विचारितो मे मम मनागपि स्तोकोऽपि आत्मनि महादेव्या असाधारण प्रणय असमान स्नेह । नावलोकितानि न दृष्टानि प्रणयकलहेष्वपि स्नेहकोपेष्वपि मया कृतानि अनुष्ठितानि अनुनयप्रसादनानि मानापनयनप्रसन्नीकरणानि । कथभूतेन मया । विहितपरमार्थागसेन कृतसत्यार्थापराधेन । न स्मृत न चिन्तितम् । किं न चिन्तितम् । आजन्मसवर्धित जन्मपर्यन्त वृद्धिं नीत सहावसथसख्य सहवासमैत्र्यम् । कथभूत सहावसथसख्यम् । अनुभूतपूर्वमिव पूर्वमनास्वादितमिव । न चिन्तिता न विचारिता सकलजनमान्या सर्वलोकपूज्या स्वस्य पदवी महादेवीत्वपदम् । मत्त मत्सकाशात् परिभवाशङ्का पराभवभीति कथमिव कथ मनसि न स्थिता । सपत्नीजनस्य अध्यूढास्त्रीलोकस्य अविचितास्त्रीजनस्य कथमिव कथ न लज्जित कथ न व्रीडितम् । अयश पटहस्य अपकीर्तिध्वने कथमिव न बीभत्सित कथ न जुगुप्सितम् । कथमिव कथ च नावधारित न स्मृत अनन्यजनसुलभविलासाना अपरलोकदुर्लभभोगाना सपादनमुत्पादनम् । यद्यपि यदि च स्त्रिय खलेषु दासहस्तिपकादिषु कर्मकर्मठादिषु रज्यन्ते राग गच्छन्तीति यस्मात् 'अपात्रे रमते नारी' इति वचनमस्ति यस्मात्, तथापि तदपि वयोभोगो यौवनभोग कर्पूरकस्तूरीचन्दनादिक, चारुवेषिता रुचिरवस्त्राभरणादिकम्, कलासु ललितविपवित्तादिषु विश्रुतत्व प्रसिद्धिता वा पुरुषाणा सगमयन्ति सगम कारयन्ति । का कर्मतापन्ना सगमयन्ति मेलयन्ति । असस्तुता अपि वनिता अपरिचिता अपि स्त्री सगमयन्ति इति । न चैव अस्य कुब्जकस्य एतेषु गुणेषु वयोभोगचारुवेषिताकलाविश्रुतत्वादिषु अन्यतमोऽपि गुणो न वर्तते । तर्हि किमर्थं नु इति वितर्कयाम्यहम् । खल्विति वाक्यालकारे । अस्या अमृतमतिमहादेव्या

कच्चरलोचनाब्जेऽस्मिन्कुब्जे प्रीतिकारणम् । आ, अज्ञासिषमज्ञाशिषम् । एष हि किल निसर्गकलकण्ठतया शुष्कानपि तरूनपल्लवयतीत्यनेकश कथित कुमारेण । गृणन्ति च कलासु गीतस्यैव पर महिमानमुपाध्याया । सुप्रयुक्त हि गीत स्वभावदुर्भगमपि नर करोति युवतीना नयनमनोविश्रामस्थानम् । भवति कुरूपोऽपि गायन कामदेवादपि कामिनीना प्रियदर्शन । गानेन हि दुर्दशा अपि योषित पाशेनाकृष्टा इव सुतरा सगच्छन्ते । कुशलै कृतप्रयोग हि गेयमपनीय मानग्रहमपरमेव कचिदनन्यजनसाध्यमाधिमुत्पादयति मनस्विनीनाम् । अत एवोशन्ति नीतिवेदिन —तैरश्चोऽपि पुयोग स्त्रियो दूषयति, कि पुनर्न मानुष । न चैतासामकालताडितामिव प्रवृत्ताव-

---

कच्चरलोचनाब्जे कुत्सितनेत्रकमले अस्मिन् प्रत्यक्षीभूते कुब्जे भग्नपुष्टिके प्रीतिकारण प्रेमहेतु कि वर्तते । आ सतापे प्रकोपे वा । अज्ञासिषमज्ञासिष ज्ञातवान् ज्ञातवानह प्रीतिकारणम् । एष प्रत्यक्षीभूत कुब्ज । हि यस्मात् कारणात् । किलेति लोकोक्तौ । निसर्गकलकण्ठतया स्वभावेन मधुरस्वरतया शुष्कानपि तरून् उद्भवशुष्कानपि वृक्षान् पल्लवयति उल्लासयति नीरसानपि लोकान् रञ्जयतीति अनेकश अनेकवारान् कुमारेण यशोमतिना कथित प्रतिपादितम् । गृणन्ति च कथयन्ति च कलासु द्वासप्ततिसख्यासु मध्ये गीतस्यैव गानकलाया परमुत्कृष्ट महिमान उपाध्याया अध्यापका । सुप्रयुक्त हि गीत शोभनप्रयोगमानीत हि निश्चयेन स्वभावदुर्भगमपि नर निसर्गेण प्रीतिजनकमपि पुरुष युवतीना नयनमनोविश्रामस्थान नेत्रहृदयसुखोत्पादक स्थान करोति विदधाति । कुरूपोऽपि गायनो गायक कामिनीना कामदेवादपि कन्दर्पावतारादपि प्रियदर्शनो भवति । गानेन गीतेन हि निश्चयेन दुर्दशा अपि योषित दुर्लभदर्शना अपि स्त्रिय पाशेनाकृष्टा इव सुतरामतिशयेन सगच्छन्ते सगता भवन्ति । कुशलै सगीतशास्त्रनिपुणै कृतप्रयोग सुप्रयोगित हि निश्चयेन गेय गीत कर्तृभूत मनस्विनीना मानवतीस्त्रीणा मानग्रहमभिमानपिशाचमपनीय दूरीकृत्य अपरमेव अन्यमेव कचित् अपूर्व आधि मानसीपीडामुत्पादयति सजायते । कथभूत आधिम् । अनन्यजनसाध्यम् । गीत विना ईदृग्विध आधि कोऽपि नोत्पादयतीति भाव । अत एव कारणात् उशन्ति कथयन्ति । 'वश कान्तौ' इति धातो प्रयोगात् । के उशन्ति । नीतिवेदिन न्यायशास्त्रज्ञायका । किमुशन्ति । तैरश्चोऽपि पशुसबन्ध्यपि पुयोग पुरुषमेलापक स्त्रियो दूषयति स्त्रीणा दोषमुत्पादयति । कि पुनर्न मानुष मनुष्यसबन्धी पुयोग कि पुनर्न दूषयति । दूषयत्येव । न च नैव एतासा स्त्राणा अकालताडितामिव प्रवृत्तौ सभोगकरणे अपेक्षा शुचित्वादिवाञ्छा अस्ति । अपि तु नास्ति । प्रत्युत

पेक्षास्ति। प्रत्युत केतक्य इवाशुचिष्वेव वस्तुषु प्रायेण बध्नन्ति प्रीतिम्। उदाहरन्ति च—

'नैता रूपं प्रतीक्षन्ते नासां वयसि संस्थितिः।
विरूपं रूपवन्तं वा पुमानित्येव भुञ्जते॥' इति।

आः पाण्डुरपृष्ठे, त्वदालम्बनैकजीविते हि मयि दुष्कर्मैवमाचरन्ती कथं द्विधा न विदीर्णासि। अहो पर्याप्तं विषयसुखतर्षेण। तदिदानीं किमिमां परित्यज्य परमाज्ञाफलोपचर्यमैश्वर्यमनुभवामि। तन्न। विना हि विलासिनीजनेनारण्यमिवेदं राज्यम्, मृतकमण्डनमिवाभरणम्, पङ्कोपदेह इव विलेपनम्, सुप्तसंवाहनमिव शरीरसंस्कारः, प्रकरणमिव चामरातपत्राडम्बरः, कालहरणोपाय इव कलानामभ्यासः, तुण्डकण्डूविनयनमिव काव्याध्ययनम्,

---

विशेषेण केतक्य इव तृणराजजातय इव अशुचिष्वेव अमेध्येष्वेव वस्तुषु प्रायेण बहुलतया प्रीतिं बध्नन्ति। केतकीमूलेषु किल विष्ठा यदा भवति तदा केतक्य उल्लसन्ति। उदाहरन्ति च विद्वांसः। किमुदाहरन्तीति चेत्। अस्यायमर्थः—एताः स्त्रियो रूपं सुन्दरत्वं न प्रतीक्षन्ते प्रतिपालयन्ति। आसां स्त्रीणां वयसि यौवने संस्थितिः संस्था न वर्तते। विरूपं रूपहीनं रूपवन्तं वा सुन्दररूपं पुरुषं भुञ्जन्ते अनुभवन्ति। कथम्। इति एतस्मात् कारणात्। इतीति किम्। पुमान् पुरुषलिङ्गवान्। अयं पुमान् वर्तते इति मत्वा भुञ्जत इत्यर्थः। आः कोपे प्रपीडायां वा। हे पाण्डुरपृष्ठे कुलटे हे निर्भागिनि वा, त्वदालम्बनैकजीविते त्वमालम्बमाधारः एकमद्वितीयं जीवितं प्राणितं यस्य मम सोऽहं त्वदालम्बनैकजीवितस्तस्मिन् मयि विषये हि निश्चयेन एवममुना प्रकारेण दुष्कर्म पापमाचरन्ती त्वं कथं केन प्रकारेण द्विधा द्विप्रकारेण न विदीर्णासि न द्विखण्डं जातासि। अहो आश्चर्यम्। पर्याप्तं परिपूर्णं विषयसुखतर्षेण विषयेषु तृष्णया। तत्तस्मात् कारणात् इदानीमधुनैव किं इमां परित्यज्य स्त्रियं परिहृत्य परमुत्कृष्टं ऐश्वर्यं नापत्यं अनुभवामि भुञ्जेऽहम्। कथंभूतमैश्वर्यम्। आज्ञाफलोपचर्यं आज्ञा विशिष्टिः सैव फलं लाभस्तेन उपचर्यं पूज्यम्। तन्न तदपि साधु न भवति। हि यस्मात् स्त्रीर्मुक्त्वा ऐश्वर्यं भुज्यते चेत् विलासिनीजनेन विना स्त्राजनेन विना इदं राज्यं अरण्यमिव अटवीव वर्तते। स्त्रीजनेन विना आभरणं सुवर्णपरम्परा मृतकमण्डनमिव वर्तते। स्त्रीजनेन बिना विलेपनं कर्पूरकस्तूरीचन्दनादीनि पङ्कोपदेह इव कर्दमविलेपनमिव वर्तते। स्त्रीजनेन विना शरीरसंस्कारो देहमण्डनं सुप्तसंवाहनमिव सुप्तस्य निद्रितस्य पादमर्दनमिव वर्तते। स्त्रीजनेन विना चामरातपत्राडम्बरं प्रकीर्णकाणामाडम्बरं छत्राणामाटोपं प्रकरणमिव वर्तते क्षेत्रपालादीनां वर्धापनमिव वर्तते। स्त्रीजनेन विना कलानामभ्यासः लिखितपठनाद्यनुशीलनं कालहरणोपाय इव वर्तते वेलानिर्गमनमिव वर्तते। स्त्रीजनेन विना काव्याध्ययनं तुण्डकण्डूविनयनमिव ······

ग्रहाभिनिवेश इव मन्त्रचिन्तनम्, कारागारप्रवेशनमिव सभाप्रदानम्, वृथाजीवितपूत्कार इव गेयसमाचार , ससारसुखोत्सारणपटहनाद इव दुन्दुभीना ह्राद , शैलकन्दरावकाशा इव भवनविनिवेशा , पितृवनानीवोद्यानानि, जठरभृतिवेतनमिव प्रजापालनम्, नगरनापितकर्मेव प्रकृतीनामनुनयकरणम्, शुष्कनदीतरणमिव षाड्गुण्यप्रयोग , अन्धकारनर्तनमिव धनसंग्रहप्रयास , पुराकृतकर्मानुभवनार्थमिव च देहपोषणम् । अहो, किमिद विधातुरेकत्र विरुद्धगुणनिर्माणे परम नैपुणम् । यत्किंपाकफलमिवापातमधुर परिणामविरसश्च स एव भवति भाव , समुद्रकल्लोलानामिव यदेव जन्तूनामुत्पत्तिस्थान तदेव भवति विलयस्य च, माहेन्द्रविज्ञान इव यत्रैवेद मनो बाढमुत्कण्ठते तत्रैव भवति मुहु शिथिलादर च, पथिकसगतमिव य-

---

वतते । मन्त्रचिन्तन पञ्चाङ्गमन्त्रविचारण ग्रहाभिनिवेश इव पात्रधूननमिव वर्तते । सभाप्रदान सभामण्डन कारागारप्रवेशनमिव वर्तते । गेयसमाचार गीतसमीचीनाचार वृथाजीवितपूत्कार इव 'अहो लोका , जीवित वृथा' इति पूत्कार इव वर्तते । दुन्दुभीनां ह्राद पटहाना शब्द ससारसुख * कोऽपि मा भुक्ता इति डङ्करकल्याण(स्त्यान) इव वर्तते । भवनविनिवेशा नन्द्यावर्तस्वस्तिकादिगृहाणां विनिवेशा सस्थानानि शैलकन्दरावकाशा इव वर्तन्ते । उद्यानानि प्रमदवनादीनि पितृवनानि इव श्मशानानीव वर्तन्ते । प्रजापालन लोकरक्षण जठरभृतिवेतनमिव उदरपूरणमूल्यमिव वर्तते । प्रकृतीनामनुनयकरण ग्रामीणानामानयन नगरनापितकर्मेव यथा नगरनापित सर्वेषां कर्म करोति तथा वर्तते । षाड्गुण्यप्रयोग सधिविग्रहयानासनसश्रयद्वैधीभावप्रयोजन स्त्री विना शुष्कनदीतरणमिव निमज्जनमिव वर्तते । धनसग्रहप्रयास द्रव्यमेलनदु ख अन्धकारनर्तनमिव अन्धतमसनर्तनमिव वर्तते। देहपोषण शरीरपुष्टिकरण पुराकृतकर्मानुभवनार्थमिव पूर्वपापकर्मभोगार्थमिव वर्तते । अहो आश्चर्यम् । विधातुर्ब्रह्मण एकत्र विरुद्धगुणनिर्माणे इद परम उत्कृष्ट नैपुण निपुणत्व किं वर्तते । को भाव । यदीदृशी विहिता स्त्री तर्हि किमिति गुणहीना कृता । यतो यस्मात् कारणात् किंपाकफलमिव आपातमधुर पूर्वारम्भे सुस्वाद परिणामविरसश्च स एव भावोऽर्थो भवति इति विरुद्धगुणनिर्माणम् । समुद्रकल्लोलानामिव जन्तूना यदेवोत्पत्तिस्थान तदेव विलयस्य विनाशस्य चोत्पत्तिस्थान भवति । माहेन्द्रविज्ञाने इव पूर्वं इन्द्रजाले इव यत्रैव यस्मिन् स्थाने इदमेव मनो बाढ दृढमुत्कण्ठते हेवाक करोति वाञ्छापरं भवति तत्रैव तस्मिन्नेव स्थाने कलत्रादौ मुहुर्वारंवारं च शिथिलादर उदासीन च मनो भवति। पथिकसगतमिव अध्वगमे-

देवानन्दजनन तदेव भवति हेतुर्महत परितापस्य च, हरिद्रारागहृदयात्स्वामिन इव यत एव सर्वकर्मणामारम्भस्तत एव भवत्युपरमश्च। सप्रति हि मे विघटिततम पटलावकाशमिव सप्रकाश मानसम्, उल्लिखिततिमिरदोषमिव यथार्थदर्शनमनीष चक्षु। कौतस्कुतोऽयमन्यथा ममाद्य सुविवेकनिश्चयपरश्चित्तप्रसर। तथा हि—युवजनमृगाणा बन्धायानाय इव वनितासु कुन्तलकलाप, पुनर्भवमहीरुहारोहणोपाय इव भ्रूलतोल्लास, ससारसागरपरिभ्रमाय नौयुग्ममिव लोचनयुगलम्, दु खाटवीविनियातिकरमिव वाचि माधुर्यम्, मृत्युगजप्रलोभनकवल इवायमधरपल्लव, स्पर्शविषकन्दोद्भेद इव पयोधरविनिवेश, यमपाशवेष्टनमिव भुजलतालिङ्गनम्,

लापक इव यदेव स्थान वस्तु वा आनन्दजनन भवति तदेव स्थान तदेव वस्तु वा मनो महत परितापस्य च हेतु कारण भवति। हरिद्रारागहृदयात् अस्थिरञ्जितात् स्वामिनो नरेन्द्र इव यत एव सर्वकर्मणा आरम्भ सर्वनियोगानामुत्पत्तिर्भवति तत एव एतस्मादेव उपरमश्च विनाशश्च भवति। सप्रतीदानीम्। हीति निश्चयेन। मे मम मानस विघटिततम पटलावकाश दूरीकृताज्ञानसमूहप्रवेशमिव सप्रकाश सोद्योत मानस वर्तते। सप्रति मे चक्षुर्ज्ञानलोचन यथार्थदर्शनमनीष सत्यार्थावलोकनबुद्धिक वर्तते। किमिव। उल्लिखिततिमिरदोषमिव आन्ध्यपटलादिदोषो यस्य चक्षुष तत्तथोक्तमिव। यद्येव न भवति, अन्यथा भवति, तर्हि अय प्रत्यक्षीभूतो मम मे अद्य इदानीं सुविवेकनिश्चयपर विशिष्टविवेकनिर्णयपर चित्तप्रसरो मनोव्यापार कौतस्कुत कुत कुतो भव कौतस्कुत। तथा हि। तदेव अज्ञाननिराकरणमेव वर्णयति—वनितासु जनितात्यर्थरागासु स्त्रीषु कुन्तलकलाप केशभारो युवजनमृगाणा तृणलोकहरिणाना बन्धाय आनायो जालमिव वर्तते। वनितासु भ्रूलतोल्लास भ्रूवल्लीविभ्रम पुनर्भवमहीरुहारोहणोपाय इव पुनर्भव ससार स एव महीरुहो वृक्षस्तस्यारोहणे चटने उपाय इव वर्तते। वनितासु लोचनयुगल ससारसागरपरिभ्रमाय ससारसमुद्रपर्यटनाय नौयुग्ममिव प्रवहणद्वयबन्धनमिव वर्तते। वनितासु वाचि माधुर्य वचने मृष्टत्व दु खाटवीविनियातिकरमिव दु खमेव अटवी उद्यान तस्या विनियातिकरमिव वर्तते। यातनकारकमिव किंपाकफलवदिति भाव। वनितासु अयमेषोऽधरपल्लवो बिम्बोष्ठप्रवाल मृत्युगजप्रलोभनकवल इव मृत्युगजो हस्ती तस्य प्रलोभने स्वीकरणे कवल इव ग्रास इव वर्तते। वनितासु पयोधरविनिवेश स्पर्शविषकन्दोद्भेद इव स्पर्शेन छुपनेन विष यस्मात् स स्पर्शविष स चासौ कन्दो वर्तुल मूल तस्योद्भेद इव प्रादुर्भावो वर्तते। वनितासु भुजलतालिङ्गन बाहुवल्लयाश्लेषण यमपाशवेष्टनमिव कृतान्तस्य पाशेन निजशरीरे वेष्टनमिव वर्तते। वनितासु वलीना त्रय उदररेखात्रयमुत्पत्तिजरामरणवर्त्मेव जन्मजरामरण-

उत्पत्तिजरामरणवर्त्मेव वलीना त्रयम्, आलम्भनकुण्डमिव नाभिमण्डलम्, अखिलगुणविलोपनखरेखेव रोमराजीविनिर्गम , कालव्यालनिवासभूमिरिव मेखलास्थानम्, व्यसनागमनतोरणमिवोरुनिर्माणम्,

अपि च—

गुणग्रामविलोपेषु साक्षाद्दुर्नीतय स्त्रिय ।
स्वर्गापवर्गमार्गस्य निसर्गादर्गला इव ॥
विषवत्परिपाकेषु का विपत्तिं न कुर्वते ।
जनयन्ति न का प्रीतिमापाते मधुरेक्षणा ॥
नार्पयन्ति मन सङ्गे कुर्वन्ति विरहे भयम् ।
अपूर्वैव स्थिति काचित्खलानामिव योषिताम् ॥

मार्ग इव वर्तते। वनितासु नाभिमण्डल उदरगर्त आलम्भनकुण्डमिव वर्तते। यस्मिन् कुण्डे ब्राह्मणै पशवो हूयन्ते तत्कुण्डमालम्भनकुण्डमुच्यते । मारणकुण्डमित्यर्थ । वनितासु रोमराजीविनिर्गम उदरमूलात् नाभिपर्यन्त या रोमराजी विनिर्गच्छति सा । कथभूता । अखिलगुणविलोपनखरेखेव अखिलाना गुणाना कवित्ववाग्मित्वादीना विलोपने नखरेखेव नखलेखेव वर्तते । अत्र सर्वगुणाना विलोपो न भवतीति कृत्वा जनेन यथा नखेन कृत्वा भूमौ रेखा पात्यते तत्सूचनमिवेत्यर्थ । वनितासु मेखलास्थान गुह्य कालव्यालनिवासभूमिरिव कालो यम स एव व्याल कृष्णसर्प तस्य निवासभूमिरिव निवासस्थानमिव वर्तते । अत्र डलयोरैक्यात् श्लेषोपमा ज्ञातव्या । काल इत्यत्र लस्य डत्वम् । वनितासु ऊरुनिर्माण सक्थ्नो निर्मित व्यसनागमनतोरणमिव दु खनृपप्रवेशतोरणमिव वर्तते ॥

अपि च तथा च । **गुणेत्यादि** । गुणग्रामविलोपेषु गुणनगरोद्वासकरणेषु साक्षात् प्रत्यक्षेण स्त्रियो दुर्नीतयो अन्याया इव वर्तन्ते। यथा दुर्नीते ग्रामा न वसन्ति तथा स्त्रीभ्यो गुणा न भवन्तीत्यर्थ । कथभूता स्त्रिय । स्वर्गापवर्गमार्गस्य स्वर्गमोक्षाध्वन निसर्गात् स्वभावेन अर्गला इव स्वर्गमोक्षद्वारकपाटनिश्चलीकरणे काष्ठार्गला इव लोहार्गला इव वा । रूपकोपमालकार ॥

विषवदित्यादि । मधुरेक्षणा मधुराणि लोचनानि अमृतप्रायाणि इक्षणानि लोचनानि यासा ता मधुरेक्षणा स्त्रिय विषवत् ब्रह्मपुत्रवत् परिपाकेषु कर्मोदयेषु का विपत्तिं कामापद न कुर्वते न विदधते। अपि तु सर्वा विपत्तिं विदधतीत्यर्थ । आपाते अनुभवकाले का प्रीतिं स्नेह न जनयन्ति नोत्पादयन्ति । अपि तु सर्वामुत्पादयन्तीत्यथ । आक्षेपोपमालकार ॥

नार्पयन्तीत्यादि । सङ्गे मेलापके सति मनश्चित्त नार्पयन्ति । मनोगत न कथ

द्वेषं गच्छन्त्युपेक्षाया प्रीतौ प्रीतिं न तन्वते ।
रोषे तोषे च नारीणा सुखमस्ति न कामिषु ॥
प्रियोपचारसचारे कुले रूपे वयस्यपि ।
अन्येष्वपि गुणेष्वासामपेक्षास्ति न मृत्युवत् ॥
भ्रूर्धनुर्दृष्टयो बाणास्त्रिशूल च वलित्रयम् ।
हृदय कर्तरी यासा ता कथ नु न चण्डिका ॥
स्त्रीषु साक्षाद्विष दृष्टौ न सर्पेष्विति मे मन ।
तद्दृष्ट एव लोको हि दृश्यते भस्मता गत ॥
एतदेव द्वय तस्मात्कार्यं स्त्रीषु हितैषिभि ।
आहारवत्प्रवृत्तिर्वा निवृत्तिरथवापरा ॥

यन्तीत्यर्थ । विरहे विप्रलम्भे सति भय कुर्वन्ति । योषिता स्थिति स्वभाव काचिदनिर्वचनीया अपूर्वैव अभिनवैव वर्तते । केषामिव । खलानामिव । यथा खलाना स्नेहे सति हृदयस्थित कथयन्ति विघटिता सन्तो भयमुत्पादयन्ति । उपमालकार ॥

द्वेषमित्यादि । उपेक्षाया निरादरे सति द्वेषमप्रीतिं गच्छन्ति प्राप्नुवन्ति । प्रीतौ स्नेहे सति प्रीतिं न तन्वते स्नेह न कुर्वन्ति । नारीणा च रोषे तोषे च सति कामिषु कामुकेषु सुख नास्ति न भवति । जात्यलकार ॥

प्रियोपचारेत्यादि । आसा स्त्रीणा प्रियोपचारसचारे प्रियकरणप्रवेशे अपेक्षा वाञ्छा नास्ति । तथा कुले अपेक्षा नास्ति । तथा रूपे अपेक्षा नास्ति । तथा वयसि यौवने अपेक्षा नास्ति । तथा अन्येष्वपि पक्षादिषु गुणेषु अपेक्षा नास्ति । किंवत् । मृत्युवत् यथा मृत्योर्यमस्य प्रियकरणरूपवयोधनवतादिषु गुणेषु अपेक्षा वाञ्छा न भवति । समुच्चयोपमालकार ॥

भ्रूरित्यादि । यासां स्त्रीणा भ्रूर्धनुश्चाप वर्तते, दृष्टयो अवलोकनानि बाणा शरा सन्ति, वलित्रय उदररेखात्रय त्रिशूल वर्तते, हृदय कर्तरी वर्तते, उन्नतस्तनद्वयसयोगात् वक्रहृदयत्वात् च । ता स्त्रिय । नु इति वितर्के प्रश्ने वा । चण्डिका भवान्य कथ न भवन्ति । अपि तु भवन्त्येव । उपमाक्षेपालकार ॥

स्त्रीष्वित्यादि । स्त्रीषु साक्षात् प्रत्यक्षेण निश्चयेन वा दृष्टौ विष वर्तते, सर्पेषु दृष्टौ विष न वर्तते, इति ईदृश मे मम सोमदेवाचार्यस्य मन सकल्पो वर्तते । तद्दृष्ट एव ताभि स्त्रीभिर्दृष्टोऽवलोकितो लोको जनो भस्मता गत दृश्यते अवलोक्यते । न तु सर्पैर्दृष्टो भस्मता गतो दृश्यते । उत्प्रेक्षानुमानालकार ॥

एतदेवेत्यादि । हितैषिभि मोक्षार्थिभि पुरुषै एतदेवेदमेव द्वय तस्मात् कार

किं च। अपि त्यजत्येवोपायपटुभिरनुप्रविश्यमान सप्तार्चिरप्यात्मन स्वभावम्, अपि भवति विदितवेदितव्यैरुपयुज्यमान विषमप्यमृतम्, अपि शक्यते महासाहसैर्वश्यतामानेतु कैकसीनामपि कुलम्, अपि भवन्त्युपप्रलोभनप्रवीणैरुपचर्यमाणा क्रूरजन्तवोऽप्यनुलोमचरिता, सुलभाश्च खलु शिलानामपि मृदूकरणे सन्ति विधय, न पुन स्त्रीणाम्। इमा ह्यनिशमनुनीयमाना गृहमर्कटमिव विडम्बयन्ति पुरुषम्, उपचारैर्गृह्यमाणा दानदुर्भरा स मेष इत्यधिक्षिपन्ति, अपेक्षमाणा पशुमिव मन्यन्ते, हठादुपभुज्यमाना श्मशानकुटमिव परिहरन्ति, सेर्ष्यमनुयुज्यमाना भुजङ्ग्य इव दशन्ति, गुणवद्भ्यो निम्बादिवोद्विजन्ते, शुचिक्रियेषु मृत्पिण्ड इवाभिनिविशन्ते। अनुरज्यन्त्य

णात् कार्य कर्तव्य करणीयम्। कासु। स्त्रीषु। आहारवत् प्रवृत्तिर्वा प्रवर्तन वा कार्या, अथवा निवृत्तिर्नियम कार्य। कथभूता निवृत्ति। अपरा नीहारसदृशी। उपमालकार ॥

कि च। चूलिकारूप व्यावर्ण करोति। अपीति सभावनायाम्। त्यजत्येव परिहरत्येव उपायपटुभि उपायचतुरै पुरुषैरनुप्रविश्यमान मन्त्रादिना सेव्यमान सप्तार्चिरग्नि आत्मन स्वस्य स्वभावम्। दाहपावकत्वलक्षणत्व उष्णत्व त्यजति परिहरति पर स्त्रिय स्वभाव न त्यजन्तीत्यर्थ। तथापीति सभावनायाम्। भवति सजायते विदितवेदितव्यै मान्त्रिकतान्त्रिकादिभि पुरुषैरुपयुज्यमान उपयोगीक्रियमाण आस्वाद्यमान विषमपि हलाहलमप्यमृत भवति। तथापीति सभावनायाम्। शक्यते महासाहसैरत्यद्भुतकर्मकारिभि पुरुषै कैकसीनामपि कुल राक्षसीनामपि समूहो वश्यतामानेतु शक्यते। न कुस्त्रियो वश्यतामानेतु शक्या इत्यर्थ। तथापीति सभावनायाम्। उपप्रलोभनप्रवीणै लोभदर्शनविचक्षणै पुरुषैरुपचर्यमाणा आराध्यमाना क्रूरजन्तवोऽपि सिंहव्याघ्रादयोऽपि अनुलोमचरिता सानुकूला भवन्ति। नतु स्त्रिय सानुकूला भवन्ति। खलु सभावनायाम्। शिलानामपि पाषाणानामपि मृदूकरणे विधय सन्ति। इमा स्त्रियो हि निश्चयेन अनिश अनुनीयमाना मान्यमाना शिक्ष्यमाणा पुरुष नर विडम्बयति विगोपयन्ति। कमिव। गृहमर्कटमिव यथा गृहमर्कटो विडम्बते नानानर्तन कार्यते। उपचारै पूजादिभि गृह्यमाणा स्वीक्रियमाणा दानेन भर्तुमशक्या स पुमान् मेष छागविशेष इति एव अधिक्षिपन्ति तिरस्कुर्वन्ति। इमा स्त्रिय अपेक्षमाणा पुरुष पशुमिव मन्यन्ते। इमा स्त्रियो हठाद्बलात्कारेण उपभुज्यमाना सविश्यमाना पुरुष श्मशानकुटमिव घटमिव परिहरन्ति। इमा स्त्रिय सेर्ष्य कोपेन अनुयुज्यमाना पृच्छमाना भुजङ्ग्य इव दशन्ति चर्वन्ति। इमा स्त्रियो गुणवद्भ्य पुरुषेभ्यो निम्बादिव पिचुमन्दादिव कटुकतया उद्विजन्ते उद्वेग कुर्वन्ति। इमा स्त्रिय शुचिक्रियेषु पवित्राचारेषु पुरुषेषु मृत्पिण्डे इव अपवित्रमृत्पिण्डे इव अभिनिविशन्ते अभिप्राय कुर्वन्ति।

एव भवन्ति कारणमनर्थपरम्परायाः, हसन्त्य एव शल्ययन्त्यङ्गानि, पश्यन्त्य एव दहन्ति देहम्, आलपन्त्य एव स्खलन्ति मनसः स्थैर्यम्, आसजन्त्य एव कुर्वन्ति तृणादपि लघुतरं मनुष्यम्, आरक्ष्यमाणाः स्वच्छलेनैवारभन्ते दुष्कर्माणि। न चासामस्ति रक्षणोपायः। तथा हि—अनुश्रवः कृतरक्षाशल्याप्यहल्या किलाखण्डलेन सह सविवेश, हरदेहार्धाश्रितापि गिरिसुता गजासुरेण, यमजठरालयापि छाया पावकेन, एकवसनवैदेहकवधूर्मूलदेवेन, एवमन्याश्चोपाध्यायिकाप्रभृतयो निजपतिसमक्षमुपपतिभिः सहारेभिरे महा-

---

अपवित्रं मानयन्तीत्यर्थः। अनुरज्यन्त्य एव स्नेहं कुर्वन्त्य एव अनर्थपरम्परायाः कारणं हेतुः भवन्ति। हसन्त्य एव पुरुषस्य अङ्गानि शरीराणि शल्ययन्ति। पश्यन्त्य एव पुरुषस्य देहं दहन्ति भस्मीकुर्वन्ति। आलपन्त्य एव भाषमाणा मनसः चित्तस्य स्थैर्यं स्खलन्ति विनाशयन्ति। आसजन्त्य एव सङ्गं कुर्वन्त्य एव मनुष्यं मानवं तृणादपि खेदादपि लघुतरं अगुरुं कुर्वन्ति। आरक्ष्यमाणाः प्रतिपाल्यमानाः स्वच्छलेन निजकापटेन दुष्कर्माणि जारगमनलक्षणानि पापानि आरभन्ते मण्डयन्ति। न च नैव आसां स्त्रीणां रक्षणोपायोऽस्ति न विद्यते। तथा हि। तदेव निरूपयति—अनुश्रवः लौकिकी श्रुतिर्वर्तते कृतरक्षाशल्यापि कृतं रक्षाशल्यं रक्षाकण्टको यस्याः सा कृतरक्षाशल्या अहल्या गौतमभार्या। किलेति लोकोक्तौ। आखण्डलेन इन्द्रेण सह सविवेश मैथुनं चकार। एवं किल श्रूयते—गौतमकौशिकयोः सहातीव तपस्यतः तपःप्रभावप्रीतः प्रजापतिरहल्यां मानसीकामुत्पाद्यैकस्मै नाम परस्मै चन्द्रत्वं दातुमिच्छन्नासीद्बभूव। तत्र कौशिकः ऐश्वर्ये सति सर्वे विभव इति विचिन्त्य इन्द्रपदं गृहीत्वा तया सह रेमे। गौतमशापाच्च भगाङ्कितवपुर्बभूव। हरदेहार्धाश्रितापि हरस्य देहस्य अर्धमात्रापि सती गिरिसुता पार्वती गजासुरेण सह सविवेश क्रीडां चकार। तथा हि गिरिसुता हिमगिरिसुता गौरी गजरूपधारिणं हरं करेणुतया कुर्वन्ती भवन्ती स्वेच्छया कृतविहारा गजासुरेण सह रेमे। तद्दोषेण किल हरेण स गजासुरो मारित इति। यमजठरालयापि छाया पावकेन सह सविवेश इत्येवम्। तथा हि वत्सगोत्रजन्मा आकम्पनिस्तीर्थयात्रां चिकीर्षुरयं यमो धर्मराज इति मत्वा उपारूढयौवनां छायां नाम कन्यकां तस्मै स रक्षणार्थं समर्पयामास। सोऽपि यमस्तां छायां स्वकीयजठरे स्थापितवान्। एकदा तु तां छायां शरवणे निधाय मानसे सरसि स्नातुं गते यमे सा छाया पावकेन सह सविवेश। एकवसनवैदेहकवधूर्मूलदेवेन। तथा हि अयोध्यायां एकशाटो नाम वणिक् सर्वत्र अविश्वासी निजभार्यारक्षणार्थं पत्न्या सह एकवस्त्रं पिदधौ। शशिमूलदेवश्च तां वार्तामाकर्ण्यागत्य च तत्र कञ्चवलयपरिधानव्याजेन कृतसंकेतदेवे वर्षति निशीथिन्यां सप्ततलप्रासादाग्रवासभवनवर्तिनीमपि तत्पत्नीमुपजह्नु। एवमन्याश्च अपराश्च स्त्रियः उपाध्यायिकाप्रभृतयः निजपतिसमक्षं उपपतिभिः सह जारैः सार्धं महा

साहसानि । अतिक्षुल्लसर्गश्चाय मार्गो यथा न देवोऽपि ग्रहीतु शक्नोति महिलाना हृदयम् । कथमन्यथेमे पुरातन्यौ श्रुती—

पौंश्चल्याच्चलचित्तत्वान्नै स्नेह्याच्च स्वभावत ।
रक्षिता यत्नतोऽपीह भर्तृष्वेता विकुर्वते ॥
यदर्थे च मही त्यक्ता जीवितार्धं च हारितम् ।
सा मा त्यजति नि स्नेहा क स्त्रीणा वल्लभो नर ॥ इति ।

साहसानि आरेभिरे कृतवत्य । उपाध्यायिका इत्यस्य कथा—सौराष्ट्रदेशे वलभीनाम नगरे गर्गनामोपाध्यायस्य ब्राह्मणस्य पत्नी सोमश्री किल उपपतिसमागमाय कृतसकेता सती तमुपाध्यायमेवमभणत्—'भट्ट, पत्तनेन वा नयति लग्न । तद्दीक्षाया ममातीव कुतूहल वर्तते । लब्देवागमिष्यामि अन्यथास्य वाल्यमारितस्य पापभागिनी स्याम्' इति तमुपाध्याय प्रतार्य निर्गता सगम याचते । तेन जारेण सह पुन पथिकवेषधारिणा स्वगृहमागत्य तस्यैव खिद्यमानोपाध्यायस्य वत्सो रुदति । निजबालकाय स्तन ददती दुश्चरितमाचचार । तद्दर्शनावसरे तस्यैवोपाध्यायस्यान्तिके अष्टदशी लिपि शिक्षितुमागत श्रीवर्धनो नाम श्रावकस्ता सशिक्ष्य विरक्तो भूत्वा प्रवव्राज । अतिक्षुल्लसर्ग अतिसूक्ष्मसृष्टिकश्च पुनरय प्रत्यक्षीभूत स्त्रीणा मनोमार्ग यथा अतिक्षुल्लकप्रकारेण देवोऽपि आस्ता तावन्मनुष्यो महिलाना हृदय गृहीतु न शक्नोति । कथमन्यथा यदि क्षुल्लोऽय मार्गो न भवति तर्हि इमे द्वे पुरातन्यौ चिरंतने श्रुती द्वे वार्ते कथ वर्तेते । के ते द्वे वार्ते—

पौंश्चल्यादित्यादि । पुंश्चल्या भाव कर्म वा पौंश्चल्य तस्मात् । चलस्य[1] चित्तत्व तस्मात् । नि स्नेहस्य भावो नै स्नेह्य तस्मात् । चकार उक्तसमुच्चयार्थ । स्वभावतो निसर्गात् । यत्नतोऽपि सावधानतयापि रक्षिता प्रतिपालिता एता स्त्रिय इह ससारे भर्तृषु विकुर्वते विक्रिया कुर्वन्ति । जात्यलकार ॥

यदर्थे इत्यादि । अस्य कथा—पाटलिपुत्रपत्तनपतेरेकैव दुहिता सर्वशास्त्रप्रवीणा 'यो मा कलाभिर्जेष्यति तस्याह पत्नी भविष्यामि' इति कृतप्रतिज्ञा बभूव । इदमुदन्त श्रुत्वा छुकाराधिपतेस्तनुजस्तत्रागत्य ता जित्वा परिणीतवान् । अन्यदा प्रस्तावे तत्कन्यापितुर्महान् व्याधिरासीत् । तत्र केनचित्कुलाचार्यकेण एवमुपदिष्टम्—'यद्येतत्सुतया बलिविधान क्रियते तदाय जीवति' इति । तदाकर्ण्य राज्य त्यक्त्वा भार्या गृहीत्वा जामाता राजपुत्रो महाटव्या विवेश । तत्र च दुष्टसर्पेण सा राजपुत्री दष्टा । तन्मोहेन साहसकृताग्निप्रवेशाभिप्रायो जात । वनदेवताभि करुणा विधायैवमुक्त —'यदि स्वकीयमर्धमायुर्ददासि तदिय तव पत्नी जीवति ।' स तथैव प्रतिपद्य तया सह पुनरेकस्मिन् नगरे प्रविशन् प्रपाया सुप्त । तत्रैवावसरे कामचारादागतेन तन्नगरनिवासिना देवकेशिना प्रबोध्य नीता । पुनरुत्थितेन

---

१ 'चल चित्त यस्या ' इति बहुव्रीहेर्भावप्रत्ययो न्याय्य

अहो, क्वेयं नु खलु चित्तस्य वचनगोचरातिचारिणी पुरस्तात्सन्ध्याघनस्येव रागकलुषता, क्व चेदानीं क्षारजलधौतस्य वसनस्येव। निर्मलभावः क्व तादृशं पाशपतितस्य पक्षिण इव चक्षुषश्चापलम्, क्व चेदानीं कुलिशकीलितस्येव निश्चलभावः। हतविधे, किमपरः कोऽपि न तवास्ति वधोपायो येनैवमुपप्रलोभ्य प्राणिनः संहरसि। कथं हि त्वमेवमसि मध्यस्थो यदेवमसदृशे वस्तुनि देहिनः स्नेहयसि। मुधा च तवैवमतिदारुणकर्मणो धर्म इति प्रसिद्धिः। अहो, कथमिव लोकस्याहार्यगुणरमणीयतावपुषि वपुषि शुनः

तत्पतिना तदेव नगरं प्रविशन्ती तेन सह दृष्टा धृता च। 'क्व गच्छसि' इति विवादे संजाते तया प्रोचे—'अयं देशिको मम भर्ता भवति' इति। राजपुत्रः(आह)—'यद्येव यद्यन्मदीयं वनदेवतासमक्षं त्वया गृहीतं तन्मे समर्पणीयम्'। तयोक्तं(वादम्)—'समर्पितम्।' इत्युक्ते सति सा तत्कालं मृता। आचारदर्शिभिश्च स राजपुत्रः स्वयं पृष्टः—'कोऽयं वृत्तान्तः।' स च श्लोकं पपाठ—'यदर्थे च मही त्यक्ता जीवितार्धं च हारितम्। सा मां त्यजति निःस्नेहा कः स्त्रीणां वल्लभो नरः॥' मां त्यक्त्वा देशिकेन सह गच्छतीति तात्पर्यार्थः॥

अहो आश्चर्ये। नु वितर्के। खलु वाक्यालंकारे। क्व इयं पुरस्तात् पूर्वं मम चित्तस्य वचनगोचरातिचारिणी वक्तुमशक्या रागकलुषता। मम कस्येव। सन्ध्याघनस्येव। यथा सन्ध्याघनस्य रागकलुषता भवति। क्व चेदानीमधुना चित्तस्य निर्मलभावः। कथंभूतस्य मम चित्तस्य। क्षारजलधौतस्य वसनस्येव यथा क्षारजलेन धौतं श्वेतद्रव्योदकेन प्रक्षालितं वसनं निर्मलं भवति। क्व तादृशं मम चक्षुषश्चापलम्। कथंभूतस्य चक्षुषः। पाशपतितस्य पक्षिण इव यथा पाशपतितः पक्षी चपलो भवति। क्व चेदानीमस्मिन्नवसरे चक्षुषो निश्चलभावो वर्तते। कथंभूतस्य। कुलिशकीलितस्येव यथा कुलिशेन कीलितं विद्धं चक्षुः निश्चलं भवति। हतविधे पापिष्ठविधान, किं तवापरः कोऽपि अन्यः कोऽपि वधोपायो नास्ति न वर्तते येन कारणेन एवं अमृतमतिमहादेवीप्रकारेण उपप्रलोभ्य लोभं दर्शयित्वा वशयित्वा प्राणिनो जन्तून् मत्सदृशान् संहरसि मारयसि। कथं केन प्रकारेण। हि निश्चयेन। त्वं भवान् एवममुना प्रकारेण मध्यस्थः सर्वसाधारणो भवसि। यत् यस्मात् कारणादेव असदृशे वस्तुनि अतुल्ये पदार्थे देहिनो जन्तून् स्नेहयसि स्नेहयुक्तान् करोषि। एवं च सति भवतोऽतिदारुणकर्मणः अतिशयेन हिंसकस्य धर्म इति प्रसिद्धिः प्रख्यातिर्मुधा वर्तते। अहो आश्चर्यम्। कथमिव केन प्रकारेण लोकस्य निर्विवेकस्य वपुषि तर्षः तृष्णा कथं वर्तते। कथंभूते वपुषि। अहार्यगुणरमणीयतावपुषि अहार्यगुणेन सुगन्धवस्त्रादिसंयोगेन रमणीयता मनोहरत्वमवपुष्णातीति अहार्यगुणरमणीयतावपुट् तस्मिन्। कस्मिन् कस्येव। शुनः कुर्कुरस्येव यथा शुनः सारमेयस्य

स्वतालुक्षतलोहितपरिष्वक्ते शुष्के कीकस इव तर्षः । अताम्बूलमुखं ह्युपानत्करनिकेतनमिव करोति महोद्वेगं चित्तस्य । अनुपनीतं हि चक्षुः स्फुटितपिण्डगण्डमिव महतीं करोति विचिकित्सामन्तःकरणस्य । अविहितसंस्कारं हि शिरः क्षणादेव भवति गोगर्मुन्निवारणादपि कष्टतरम् । मनागेवोपेक्षितसृष्टिः शरीरयष्टिश्चर्मकृद्दृतिरिव विदधाति पिधेयनासमासन्नचरम् । अरे हतवृत्त चित्त, कथमिव त्वमत्र प्राप्तसंसारफलमिवाभिनिविशसे । प्रसरमलभमानं प्राणव्ययैरपि संगन्तुमिच्छसि, वियुज्यमानं परिमुषितसर्वस्वमिव ताम्यसि, अनुष्वजमानं ग्रहगृहीतमिवात्मानं विधमसि । अहो, किमिदमस्य जगतो महान्ध्यं यदनिशमस्यान्तःसारतामवबुद्ध्यमानमपि

शुष्के नीरसे कीकसे अस्थिनि तर्षो भवति । कथंभूते कीकसे । स्वतालुक्षतलोहितपरिष्वक्ते स्वस्यात्मनस्तालु काकुदं तत्र क्षतं व्रणं तस्मात् संजातं यत् लोहितं रुधिरं तेन परिष्वक्तम् आलिङ्गितमार्द्रं तस्मिन् । कुक्कुरः किल शुष्कमस्थि चवति, तस्य स्वतालुनि क्षतं भवति, तस्मात् निर्गतं रुधिरं पिबति, इदं किल अस्थ्नः समुद्गतं मन्यते, तथा कामी पुमान् निजसप्तमधातुनिर्गमेऽतिसुखं मन्यते, इदं किल सुखं स्त्रीसङ्गात् समुन्नतमिव । अताम्बूलं मुखं हि उपानत्करनिकेतनमिव चर्मकारगृहमिव चित्तस्य महोद्वेगं महादुःखं करोति । अनुपनीतं अकृतसंस्कारं हि चक्षुः लोचनमन्तःकरणस्य मनसो महतीं गुरुतरां विचिकित्सां घृणां करोति । किमिव । स्फुटितं विकसितं पिण्डे काये गण्डमिव व्रणविस्फोटमिव । अविहितसंस्कारम् अकृतसमार्जनं हि शिरो मस्तकं क्षणादेव तत्कालादेव भवति संजायते । कीदृशं भवति । गोगर्मुन्निवारणादपि गोमक्षिकाणामपनयवारणतालव्यजनादपि कष्टतरं निन्द्यतरं चास्ति । मनागेव स्तोकमेव उपेक्षितसृष्टिः निराहतकृतिः सती शरीरयष्टिः चर्मकृद्दृतिः चर्मकारचर्मप्रसेविका इव आसन्नचरं निकटवर्तिनं पुरुषं पिधेयनासं झम्पितनासिकं मुद्रितघ्राणं विदधाति करोति । अरे दुरात्मन् हतवृत्त नष्टाचार चित्त रे मन, त्वं भवान् अत्र अस्मिन् स्त्रीजने प्राप्तं संसारफलमिव कथमिव अभिनिविशसे अभिप्रायं करोषि । प्रसरं प्रवेशमलभमानं अप्राप्नुवत्सत् त्वं प्राणव्ययैरपि मरणमपि कृत्वा संगन्तुमिच्छसि सङ्गं कर्तुमीहसे । अरे चित्त, स्त्रीभ्यो वियुज्यमानं सत् मद्विप्रलम्भं प्राप्नुवत् सत् परिमुषितसर्वस्वमिव नष्टसर्वधनमिव ताम्यसि आकाङ्क्षां करोषि । अनुष्वजमानं स्त्रीजनसङ्गं प्राप्नुवत् सत् ग्रहगृहीतमिव आत्मानं विधमसि स्वं पीडयसि । अहो आश्चर्यम् । किं किमर्थं इदं अस्य जगतो लोकस्य महान्ध्यं चक्षुर्विकलत्वं यत् यस्मात् कारणात् अनिशं अस्य शरीरस्य स्त्रीजनस्य वा अन्तःसारतां अभ्यन्तरस्वरूपं अवबुद्ध्यमानमपि जानदपि जगत् भण्डैरिव वाह्यते

भण्डैरिव वाह्यते । न वेत्ति बहिश्छायाप्रतारितमुदुम्बरफलस्येवास्य कलेवरस्यान्तर्बीभत्सताम् । न चैतदथवा शोच्यम्, किं नु खल्वय वराक करोतु जन्तु । कर्मैव तावत्प्रथममनुकूल न भवति जीवलोकस्य । यत क्व निसर्गत पर्वदिवसानीव पुराकृतपुण्यलवविपाकदुर्लभानि प्राणिषु स्त्रीविलसितानि, क्व च तदुच्छेदनकरागम कृतान्तपञ्चकुलसम स्वच्छन्दवृत्तेर्गुणविद्वेषणस्याधर्मरुचेरज्ञानतिमिरस्यैश्वर्यमहाग्रहस्य च समवाय । यथाजनाभिप्रायमुपदर्शितविषयस्ते च ते चागमा प्रमाणम् । उपतर्पितदेवपित्रतिथिचेतसि हि पुसि किमप्यशुभ कर्म न भवति दोषायेति, तैस्तैर्निदर्शनैरभ्युपगमयितार प्रायेण समीपवर्तिन पुरुषा । यौवनाविर्भाव पुन कादम्बरीयोग इव पर मुमुक्षूणामपि नाविकार्य मनासिविश्राम्यति ।

नर्मसचिवैरिव वाह्यते । न वेत्ति । कि कर्तु न वेत्ति जगत् लोक । बहिश्छायाप्रतारित सत् त्वद्गुणवर्णनवञ्चित सत् उदुम्बरफलस्येव जन्तुफलस्येव अस्य कलेवरस्य अस्य शरीरस्य अन्तर्बीभत्सता अन्तर्मध्ये विरूपकत्व (सूकावनत्व) न वेत्ति जगत् । न चैतत् अथवा शोच्य न शोचनीय अथवा । नु वितर्के, खलु निश्चयेन, अय वराको जन्तु कि करोतु कि कर्तु न शक्नोति । कर्मैव पुराकृत कर्म तावत् अनुक्रमेण प्रथम पूर्व जीवलोकस्य जन्तुसमूहस्य अनुकूल हित न भवति । यतो यस्मात् कारणात् क्व निसर्गत स्वभावेन पर्वदिवसानीव दीपोत्सवादिदिनानीव प्राणिषु स्त्रीविलसितानि । कथभूतानि । पुराकृतपुण्यलवविपाकदुर्लभाणि पूर्वोपार्जितपुण्यलेशोदयेन दुष्प्राप्याणि वर्तन्ते । क्व च तदुच्छेदनकरागम पुण्योच्छेदनकरमिथ्यागम मिथ्याशास्त्रम् । तदुच्छेदनकरागम कथभूत । कृतान्तपञ्चकुलसम सिद्धान्तपञ्चकुलसमान । सूत्रधारायस्करादयो यथा पञ्चकुलानि आचारं लोपयन्ति तथा । स्वच्छन्दवृत्ते शिक्षाचारस्य (?) [प्रथमस्य], गुणविद्वेषणस्य [द्वितीयस्य], अधर्मरुचेस्तृतीयस्य, अज्ञानतिमिरस्य चतुर्थस्य, ऐश्वर्यमहाग्रहस्य च पञ्चमस्य । एतेषा पञ्चाना पञ्चकुलानामिव समवाय समुदाय पुण्योच्छेदनकर । मिथ्याशास्त्रमित्यर्थ । यथाजनाभिप्राय लोकमनोभिप्रायानुसारेण उपदर्शितविषय । यथा लोको वाञ्छति तथैव शास्त्र पठन्ति मिथ्यादृष्टय । ते च ते आगमा जगत्प्रसिद्धा सिद्धान्ता किल प्रमाणम् । तथा हि—उपतर्पिततदेवपित्रतिथिचेतसि यस्य पुस स तथा तस्मिन् इदृग्विधे हि निश्चयेन पुसि किमपि किंचिदपि अशुभ कर्म दोषाय न भवति इति पठन्ति । तैस्तै प्रसिद्धै निदर्शनै कुदृष्टान्तै अभ्युपगमयितार अङ्गीकर्तार कारयितारो वा प्रायेण समीपवर्तिन पुरुषा भवन्ति । यौवनाविर्भावस्तारुण्यप्रादुर्भाव पुनश्च कादम्बरीयोग इव मदिरापानमिव पर निश्चये । मुमुक्षूणामपि मोक्तुमिच्छूनामपि पुरुषाणा मनासि अविकार्य विकारमकारयित्वा

श्रीमद सर्वेन्द्रियाणा जनुषान्धत्वमिवाप्रतीकारमुपघातकरणम् । अनङ्गसिद्धान्त खलोपदेश इवानर्थभुजङ्गमानामुत्थापनदण्ड । कवय पुन पिशाचा इव विषयेषु विभ्रमयन्ति निसर्गादजिह्मान्यपि चित्तानि । डिण्डिमध्वनिरिव व्यसनव्यालप्रबोधनकर कलानामभ्यास । नियोगलाभ इवापातसुन्दर प्रसह्योन्मादयति सुविदुषोऽपि पुरुषान् । प्रणयिजनविलासो हृदयमुपनिपत्य दर्पयति च । याचितकमण्डनमिव छन्दानुवर्ती परिजन । तदेतेष्वेकमप्यलमुपहन्तु प्राणिन, किं पुनरमीषा न समवाय । तदहमेवमनुसभावयेयम्, स्वयमुचित कर्मानुष्ठातुमशक्तै स्वव्यसनतर्पणाय कामचारक्रियासु प्रवर्तन्ते विवेकविकला । न खलु जात्यपेक्षया पापमपाप धर्मो वा भवत्यधर्म । स्यादपि यदि कर्मविपाकस्तथैव दृश्येत, न चैवम् । तथा हि—

न विश्राम्यति न तिष्ठति । श्रीमदो लक्ष्मीमद सर्वेन्द्रियाणा पञ्चेन्द्रियाणा जनुषान्धत्वमिव । जन्मना अन्धत्वमिवाप्रतीकारमचिकित्सनीय उपघातकरण विनाशकारणम् । धनमद इत्यर्थ । अनङ्गसिद्धान्त कामशास्त्र खलोपदेश इव वञ्चकोपदेश इव अनर्थभुजङ्गमाना धनधान्यजीवितक्षयसर्पाणा उत्थापनदण्ड जाग्रत्करणयष्टि वर्तते । कवय पुन पिशाचा इव व्यन्तरा इव विषयेषु स्पर्शादिषु निसर्गात् स्वभावेन अजिह्मान्यप्यकुटिलान्यपि चित्तानि विभ्रमयन्ति भ्रान्तिमुत्पादयन्ति । डिण्डिमध्वनिरिव डमरुकशब्द इव व्यसनव्यालप्रबोधनकर दु खकालसर्पजागरणविधायक कलाना गीतनृत्यवादित्रादीना अभ्यासोऽनुशीलनम् । नियोगलाभ इव सचिवादिपदप्राप्तिरिव आपातसुन्दर प्रथमारम्भे मनोहर प्रसह्य हठात्कारेण उन्मादयति । कोऽसौ कान् उन्मादयति। सुविदुषोऽपि पुरुषान्। प्रणयिजनविलास स्त्रीजनाना भोग न केवल उन्मादयति हृदयमुपनिपत्य चेतस्यागत्य दर्पयति च दर्प कारयति च । याचितकमण्डनकरण तथा छन्दानुवर्ती इच्छानुसारी परिजन । केवल शोभायै भवतीति भाव ।

। तत्तस्मात् कारणात् अह यशोधर एवममुना प्रकारेण अनुसभावयेय विचारयामि। स्वयमेवात्मना उचित कर्म पुण्य कर्म अनुष्ठातुमशक्तै कर्तु असमर्थै स्वव्यसनतर्पणाय आत्मव्यसनपोषणाय कामचारक्रियासु स्वेच्छाचारेषु प्रवर्तन्ते व्यापार्यन्ते विवेकविकला निर्विवेकपुरुषा । न खलु जात्यपेक्षया पापमपाप वा भवति अधर्मो वा धर्मो भवति । धर्म करोतु धर्मो न भवतीत्यर्थ । स्यादपि पापमपाप भवेदपि । धर्मोऽधर्मो वा पापमपाप न वेति केचित्। कर्मविपाक कर्मोदयस्तथैव दृश्येत विपरीततया निरीक्षते पापात्सुख पुण्याद्दु ख अधर्मात्सुख धर्माद्दु ख च दृश्यते न चैव न च तथा दृश्यते किंतु पापाद्दु ख दृश्यते । तथा हि—त-

केवल महापुरुषेषु प्रतिष्ठा प्रत्यवसादयितुम्, दुर्जनेषु क्षणमात्र सखीभावमुपयाति । अलमतिविस्तरेण । अह तावत्परवशेनैव गलितमोहपाश इवाभूवम् । किं तु सकलजनविदितमप्रिय न मे किमप्यस्ति प्रव्रजत । पाणिपरिगृहीता भुजङ्गीव सकृदेव मोक्तुमशक्या चेय राज्यलक्ष्मी । कष्टश्च खलु महत्यैश्वर्ये देहिनामात्मलाभ, यत्र श्रायसमपि कर्माचरितु न लभ्यते स्वातन्त्र्येण । मन्ये च मद्दर्शनावलम्बनजीविता कुलदेवतेव न मामनुमस्यते तपस्यायामम्बादेवी । नवे च वयसि मयि सजातनिर्वेदे विधास्यन्तेऽशुभकर्मपरिणामा इव सहत्य मन्त्रिणो मनीषितस्यान्तरायम् । इयतोऽवस्थान्तरस्य हेतुर्लोकरञ्जनेनापि भविष्यति मे विष्टिरिव प्रस्थानविघातकारिण्यमृतमतिमहादेवी । दुष्करमसमग्रहसदोह इव श्रेयसि मामनुलोमयिष्यति सामन्तनिवह ।

साहसै कृत्वा उपस्थिताप्यागतापि सती केवल महापुरुषेषु महानुभावेषु प्रतिष्ठा शोभा प्रत्यवसादयितु विनाशयितु छलयति वञ्चयति । केव । राक्षसीव । यथा राक्षसी साहसैरागतापि सती सत्पुरुषेषु शोभा विनाशयति । तथा सा लक्ष्मीर्दुर्जनेषु क्षणमात्र मुहूर्तमेक सखीभाव सखीत्व उपयात्युपगच्छति । अलमतिविस्तरेण । पूर्व अह यशोधरस्तावदनुक्रमेण परवशेनैव पराधीनत्वेनैव गलितमोहपाश इव अभूव सजात । किं तु मे मम प्रव्रजतो दीक्षा गृह्णत अप्रिय किमपि नास्ति । कथभूतमप्रियम् । सकलजनविदित सर्वलोकविख्यातम् । एक पूर्वोक्त वैराग्यकारण विहाय अन्यन्मे विप्रिय वैराग्यकारण किमपि नास्ति । पाणिपरिगृहीता हस्तेन धृता भुजङ्गीव राज्यलक्ष्मी यत्र महत्यैश्वर्ये श्रायसमपि कर्म श्रेयस्करमप्याचरण स्वातन्त्र्येण स्वाधीनतया आचरितु न लभ्यते कर्तुं न शक्यते । 'शिंशिपादीना वृद्धेरपवाद ' इत्यनेन सूत्रेण आकारो वक्तव्य । शिंशिपाया इद शाशिपम् । तथा श्रेयसि भव श्रायसम् । मन्ये च जानामि च मद्दर्शनावलम्बनजीविता मदवलोकनाधारेण प्राणिता कुलदेवतेव गोत्रदेवीव अम्बादेवी चन्द्रमतिमहादेवी मन्माता तपस्याया प्रव्रज्याया नानुमस्यते नानुज्ञा दास्यति । नवे च वयसि यौवने मयि विषये सजातनिर्वेदे उत्पन्नससार शरीरभोगवैराग्ये मन्त्रिण सचिवा सहत्य एकत्रीभूय मनीषितस्य मनोवाञ्छितस्य अन्तराय विघ्न विधास्यन्ते करिष्यन्ति । क इव । अशुभकर्मपरिणामा इव पापकर्मोदया इव । इयत एतावत अवस्थान्तरस्य वैराग्यस्य हेतु कारणभूता लोकरञ्जनेनापि अमृतमति महादेवी अजितमहाराजनन्दना प्रस्थानविघातकारिणी तपोवनगमननिषेधका मे मम भविष्यति सजनिष्यति । केव । विष्टिरिव सप्तमकरणमिव । श्रेयसि श्रेयस्करे कर्मणि मोक्षसाधने सामन्तनिवहो मदाज्ञावर्तिनृपसमूह यत् अनुलोमयिष्यति सानुकूलो भविष्यति तद्दुष्करं दु साध्यम् । सामन्तनिवह क इव । असमग्रहसदोह इव विषमग्रहसमूह इव

प्रार्थिते वस्तुनि पाश इव करिष्यति गतिभङ्ग पादयो पतन्निसर्गप्रणयी युवराज । किमेकविषलतादोषादेव सकलमपि वनमुपहन्तु युक्तमिति विलपदन्त पुर शिवाकुलमिव विघ्नयिष्यत्यभिलषितयात्रासमयम् । तिर्यग्गमिष्यन्ति च पतत्रिण इव पुरवृद्धा कामितस्य प्रतिलोमनाय । यत ।

अप्रार्थितोऽपि जायेत पापायाग्रेसरो जन ।
धर्मानुष्ठानवेलाया निसर्गात्प्रतिलोमन ॥

तदहमत्र क नु खलूपायमारचयामि । अथवा रचित एवोपाय । तथा हि—यदीय विभावरी कुशलेन विभास्यति, तदा **सर्वावसर** सभामण्डपमास्थायाहूय चाम्बादेवीमखिल चानुचरलोकमिदमेकमशिक्षितमनुभूतपूर्वमनुचितमप्युपस्थितघङ्घलनिस्तरणो निकटकूटकपटमनुष्ठास्यामि । भवति हि

पिशाचवृन्दमिव । प्रार्थिते वस्तुनि तपश्चरणकरणे गतिभङ्ग करिष्यति गमनान्तराय विधास्यति । कोऽसौ । निसर्गप्रणयी स्वभावस्नेहवान् युवराजो यशोमतिकुमार । कि कृत्वा गतिभङ्ग करिष्यति । पादयो पतन् चरणग्रहण कुर्वन् । क इव । पाश इव । यथा पादयो पतित पाशो गतिभङ्ग करोति । कि एकविषलतादोषात् एव सकलमपि वन उपहन्तु युक्त छेत्तु साम्प्रतम् इति ईदृश विलपत् अर्थक ब्रुवत् अन्त पुर मत्पत्नीसमूह अभिलषितयात्रासमय तपोवनगत विघ्नयिष्यति अन्तरे एष्यति । किमिव । शिवाकुलमिव शृगालीसमूहमिव । तिर्यग्गामिष्यन्ति कामितस्य प्रतिलोमनाय तपोवनगमनविरोधनाय । के ते । पुरवृद्धा नगरमहर्द्धिका । क इव । पतत्रिण इव । प्रस्थाने अग्रमागता पक्षिण अपशकुन भवति । यतो यस्मात् कारणात् । **अप्रार्थित इत्यादि** । अप्रार्थितोऽपि अयाचितोऽपि जनो लोक पापाय पापनिमित्त अग्रेसरो जायेत वर्तको भवति । धर्मानुष्ठानवेलाया पुण्यकर्मविधानावसरे निसर्गात् स्वभावेन प्रतिलोमन प्रतिकूलो भवति । तत्तस्मात् कारणादह यशोधर अत्र तपोवनगमने । नु इति वितर्के । खलु निश्चयेन । कमुपायमारचयामि । अथवा रचित एवोपायो लब्ध एवोपाय । तथाहि । तमेवोपाय दर्शयति—यदि चेदिय विभावरी अद्यतनी रात्रि कुशलेन निर्विघ्नेन विभास्यति यास्यति, तदा तस्मिन् काले सर्वावसर नाम सभामण्डप आस्थाय तत्रोपविश्य । 'अधिशीङ्स्थासा कर्म' इति वचनादधिकरणे द्वितीया । अम्बादेवी चन्द्रमतीं अखिल अनुचरलोक च आहूय आकार्य इद वक्ष्यमाणलक्षणोपलक्षित निकटकूटकपट अनुष्ठास्यामि अनुष्ठान करिष्यामि । कथभूत निकटकूटकपटम् । एकमद्वितीयम् । पुन कथभूतम् । अशिक्षित न केनापि उपदिष्टम् । पुन कथभूतम् । अनुभूतपूर्व पूर्वमनुभवमागतम् । पुन कथभूतम् । अनुचितमपि अयुक्तम् । कस्मात् करिष्यतीत्याह तत्कारणगर्भित विशेषणमाह—

भिमतम् । तदविलम्बम् अम्ब मन्मनोरथाना कल्पलतिके, निशमय ममैका विज्ञप्तिम् । अयमामुक्तस्तत्रभवत्या प्रणामाञ्जलि । निसर्गैकस्वभाव समस्तकार्यप्रारम्भनिर्विघ्नमन्त्रप्रभाव सचिवलोक, त्वमपि मनागवधान कर्तुमर्हसि। उदितोदितकुलशीलादिगुणधरणे दुरापफलसपादनचिन्तामणे पुरोहित, सपादपतन याचितोऽसि। प्रयच्छेत प्रियशिष्याय कर्णम्। वीरश्रीविलासकमलाकर सकलदिग्वलयप्रसाधनकर सेनापते, भव व्यासङ्गमपहाय प्रयतचेता । कीर्तिसुधाधवलिताशेषराजनिवास महाहवभरारम्भनिर्व्यूढम-

---

दैवयोगात् सजातमुनिदर्शन सन् सजाततपश्चरणोद्यमश्च जनन्या प्रार्थित , 'हे पुत्र, प्रत्येक निजपत्नीगृहेषु एकैक दिन ससारसुखमनुभूय त्वया तपश्चरण कर्तव्यम्' इति तदुपरोधात् सदैवाभ्युपागम्य निजोद्यानवासिनो महामुने सकाशात् स्वकीयस्यायुषोऽल्पत्व उपनिशम्य अन्तराले एव प्रव्रजितवान्। तत्तस्मात् कारणात् अविलम्ब शीघ्रमेव हे अम्ब हे मातश्चन्द्रमते। हे कथभूते। मन्मनोरथाना कल्पलतिके मम दोहदाना पूरणे कल्पवल्लिके, तत्रभवत्या पूज्याया मया प्रणामाञ्जलि प्रणामसबन्धिहस्तयोजन अयमामुक्त कृत प्रणामाञ्जलिर्बद्ध । त्व ममैका विज्ञप्ति विज्ञापन निशमय शृणु। हे सचिवलोक, त्वमपि भवानपि मनागीषदवधानमेकाग्रता कर्तुमर्हसि । हे कथभूत । हे निसर्गैकस्वभाव अव्यभिचारप्रकृत । हे समस्तकार्यप्रारम्भनिर्विघ्नमन्त्रप्रभाव

निर्विघ्नो नि प्रत्यूहो मन्त्रप्रभावो यस्य स तथा तस्य सबोधन हे तथोक्त ।

। हे उदितोदितकुलशीलादिगुणधरणे उदितोदिता उदयवन्तोऽप्युदयवन्तो ये कुलशीलादिगुणा कुल शुच्यन्वयम्, शील च परस्त्रीपराङ्मुखत्वम्, आदिशब्दात् सद्वृत्तविधुरोपकारादय , ते च ते गुणा उपकारास्तेषा धरणिर्धरा तस्य सबोधन हे तथोक्त। आविष्टलिङ्गत्वात् स्त्रीत्व न त्यजति । हे दुरापफलसपादनचिन्तामणे दु खेन महता कष्टेन आप्तुमशक्यानि दुरापाणि तानि च तानि फलानि अपूर्वलाभास्तेषा सपादने प्राप्तिकरणे चिन्तामणि दिव्यरत्न तस्य सबोधन हे तथोक्त। हे पुरोहित शान्तिकर्मविधायक गुरो, सपादपतन चरणावलग्नपूर्वक याचितोऽसि त्व मया प्रार्थितोऽसि । इत एतस्मिन् विषये प्रियशिष्याय वल्लभविनेयाय मह्य कर्ण प्रयच्छ देहि । हे वीरश्रीविलासकमलाकर वीरश्रियो विलासाय कमलाकर कमलवन तस्य सबोधन हे तथोक्त। हे सकलदिग्वलयप्रसाधनकर सकल दिग्वलय तस्य प्रसाधन वशीकरण करोषीति स तथा तस्य सबोधन हे तथोक्त । हे सेनापते चमूनाथ, व्यासङ्गमनेकाग्रतामपहाय परित्यज्य प्रयतचेता सावधानमनास्त्व भव सजायस्व । हे कीर्तिसुधाधवलिताशेषराजनिवास कीर्ति सैव सुधा श्वेतचूर्ण इव तया धवलिता उज्ज्वलीकृता अशेषा समग्रा राजनिवासा नृपाणा मन्दिराणि येन स तथा तस्य सबोधन हे तथोक्त । हे महाहवभरारम्भनिर्व्यूढमहा-

हासाहस सामन्तसमाज, समाकर्णय सम्यगिममुदन्तव्यतिकरम्। राज्यलक्ष्मीरक्षाक्षमप्रतापप्रसर निखिलमण्डलेश्वरप्रणामकर्कशकर दौवारिक, निषीदावधारयितुमेन वृत्तान्तम्। एवमन्योऽपि य कश्चिन्मत्प्रणयी परिजन स क्षणमेकमनन्यमना शृणोतु। अद्य विभातशेषाया निशि स्वप्नमहमेवमदर्शम्—आत्मन किलापनीय राज्यभार **यशोमतिकुमार** इव निहितवान्। विहाय राजधानीमाश्रमावन्यामिव प्राविक्ष्य(क्ष)म्। उत्सृज्य कनकासनमुपलगहन इवोपविष्टवान्। अवमत्य राजमन्दिरमद्रिकन्दरमिवाशिश्रियम्। अवधूय वसुधाधिपत्यचिह्नानि तप श्रीलिङ्गानीव गृहीतवान्। परिहृत्य विषयरसमनुष्ठानमानस इवाभूवम्। विमुच्य भवादृश परिजन मुमुक्षुजनैरिव सग-

---

साहस महाहवभरारम्भेषु महासङ्ग्रामभारप्रारम्भेषु निर्व्यूहमानीतानि महासाहसानि महाद्भुतकर्माणि येन स तथा तस्य सबोधन हे तथोक्त। हे सामन्तसमाज मन्निविष्टवर्तिनृपसमूह, इम प्रत्यक्षीभूतमिममुदन्तव्यतिकर वृत्तान्तप्रघटक सम्यक्सावधानतया समाकर्णय समुखीभूय त्वमाकर्णय। हे राज्यलक्ष्मीरक्षाक्षमप्रतापप्रसर राज्यलक्ष्म्या रक्षाया प्रतिपालने क्षम समर्थ प्रतापप्रसरो यस्य तस्य सबोधन हे तथोक्त। हे निखिलमण्डलेश्वरप्रणामकर्कशकर निखिलाना मण्डलेश्वराणा परचक्राधिपतीना प्रणामे नम्रीकरणे कर्कश कठिनतर कर पाणिर्यस्य स तथा तस्य सबोधन हे तथोक्त। हे दौवारिक प्रतीहार, एन प्रत्यक्षीभूत वृत्तान्त मद्वार्ता अवधारयितु निषीद समुपविश। एवममुना प्रकारेण अन्योऽपि अपरोऽपि य कश्चित् मत्प्रणयी मयि स्नेहवान् परिजन कुटुम्बवर्ग वर्तते स सर्वोऽपि क्षणमेक अनन्यमना सावधानचित्त सन् शृणोतु। किमाकर्णयत इति चेत्—अद्य अस्या निशि रात्रौ अह यशोधर एव वक्ष्यमाणलक्षणोपलक्षितप्रकारेण स्वप्न अदर्श देर्शवानहम्[1]। 'यत्तृष्योरणि' इति वचनादगुणे गुण। कथभूताया निशि। विभातशेषाया विभात प्रभात शेष उवरितो यस्या निश सा विभातशेषा तस्याम्। पश्चिमरात्रावित्यर्थ। तत्किमित्याह—किलेति लोकोक्तौ शास्त्रोक्तौ वा निश्चये वा। आत्मनो राज्यभारं अपनीय दूरीकृत्य यशोमतिकुमारे युवराजे निहितवानिव स्थापितवानिव। राजधानी पत्तनमिद विहाय परित्यज्य आश्रमावन्या तपोवने प्राविक्षमिव प्रविष्टवानिव। कनकासन सुवर्णसिंहासनमुत्सृज्य परित्यज्य

अद्रिकन्दर पवतगुहा

आशिश्रियमिव आश्रितवानिव। वसुधाधिपत्यचिह्नानि छत्रचामरादानि अवधूय परित्यज्य तप श्रीलिङ्गानि तपोलक्ष्मीचिह्नानि पिच्छकमण्डल्वादीनि गृहीतवानिव जगृहे इव। विषयरस स्वाद परिहृत्य परित्यज्य अनुष्ठानमानसे[2] क्रियासरोवरे अभूवमिव बभूवेव।

---

१ 'दृष्टवानहम्' इति स्यात् २ 'अनुष्ठान्तर्मानसे क्रियाक्लेवरे' इति स्यात्

तोऽस्मि। परित्यज्य विलासिनीजनमरण्यलतावनमिवोपागूहिषम् । अवगणय्य बान्धवेषु परिचितत्वमटवीसत्त्वेष्विव प्रीतिं गतवान् । एवमन्यान्यप्यनेकश ससारसुखविमुखानि मत्पुराकृतपुण्यावसानसूचनोल्लेखानि चतुर्थपुरुषार्थसमर्थनोचितानि स्वप्नजातान्यद्राक्षम् । अवबुद्धश्च तदैवाह वदतापि केनचिद्विबोधित इव । सत्यफलाश्च भवन्ति प्रायेण निशावसानेष्ववलोकिता स्वप्ना । नापि मे तामसगुणमयी दोषमयी वा प्रकृति , येनान्यथापि सभाव्येरन् । न चामीष्विहामुत्र च विरोधाश्रित किंचिन्निरीक्षितम् । अपि च ।

भवादृश परिजन विमुच्य परित्यज्य मुमुक्षुजनैर्महामुनिभि सह सगतोऽस्मीव । विलासिनीजन स्त्रीसमूह परित्यज्य परिहृत्य अरण्यलतावन वनलताकान्तारं उपागूहिषमिव आलिङ्गितवानिव । बान्धवेषु भ्रात्रादिवर्गेषु परिचितत्व परिचय अवगणय्य परित्यज्य अटवीसत्त्वेषु हरिणादिषु प्रीतिं गतवानिव । एवमन्यान्यपि अपराण्यपि अनेकश अनेकविधानि स्वप्नजातानि समूहानि अद्राक्ष दृष्टवानहम् । कथभूतानि स्वप्नजातानि । ससारसुखविमुखानि आजवजवीभवत्सुखपराङ्मुखानि त्याजकानि । पुन कथभूतानि । मत्पुराकृतपुण्यावसानसूचनोल्लेखानि मम पुराकृतस्य पूर्वजन्मोपार्जितस्य पुण्यस्य शुभकर्मण अवसानस्य विनाशस्य सूचने ज्ञापने उल्लेखो उद्देशो येषा येषु यैर्वा तानि तथोक्तानि । पुन कथभूतानि । चतुर्थपुरुषार्थसमर्थनोचितानि चतुर्थस्य तुरीयस्य तुर्यस्य पुरुषार्थस्य मोक्षस्य समर्थने दृढीकरणे उचितानि । यथाह स्वप्नजातानि अद्राक्ष तदिव तद्वत् अवबुद्धश्च जागरितश्च । कथभूतोऽहम् । वदतापि केनचिद्विबोधित इव जागरित इव । इनीटो लोप । स्वप्नाश्च निशावसानेषु अपररात्रि(त्र)पर्यन्तेषु अवलोकिता प्रायेण सत्यफला भवन्ति । नापि मे मम तामसगुणमयी तामसी प्रकृतिर्वर्तते । सत्वरजस्तमोभिनिवृत्तत्वात् प्रकृतिस्त्रिविधा भवति । तत्र सत्वेन धर्मपरिणामेन निवृत्ता दैन्यगुणै सजाता तामसी । तत्र सात्विक्या प्रकृत्या य स्वप्नो दृश्यते स सत्यफलो भवति । तदन्यया प्रकृत्या य स्वप्नो दृष्ट स मिथ्याफलो भवति । तदह कथयामि तामसगुणमयी प्रकृतिर्न मे वर्तते । तथा दोषमयी वा प्रकृतिर्मे न वर्तते वा पित्तश्लेष्ममयी प्रकृतिर्नास्ति । तेनैते स्वप्ना सत्यफला ज्ञायन्ते, येन कारणेन अन्यथापि असत्यफला अपि स्वप्ना सभाव्येरन् । ज्ञायन्त इत्यर्थ । तथा चोक्त जगद्देवेन मणकविना—'रतिहासशोककोपोत्साहजुगुप्साभयोत्पन्न । वितथा क्षुधापिपासामूत्रपुरीषोद्भव स्वप्न ॥' न च नैव अमीषु स्वप्नेषु मध्ये इह अस्य जन्मन अमुत्र च भविष्यज्जन्मनो विरोधाश्रित विनाशक किञ्चित् किमपि निरीक्षितमस्ति । अपि च तथा च ।

श्रुतान्यधीतानि, मही प्रसाधिता, दत्तानि वित्तानि यथार्थमर्थिने ।
पुत्रोऽप्ययं वर्महरः प्रवर्तते, सर्वत्र संपूर्णमनोरथागमः ॥

विषयजोऽपि सुखतर्षो न मे मनः प्रायेण प्रत्यवसादयितुमीश्वरः । यतः ।

सकृद्विज्ञातसारेषु विषयेषु मुहुर्मुहुः ।
कथं कुर्वन्न लज्जेत जन्तुश्चर्वितचर्वणम् ॥

न श्रमान्तकसंपर्कात्सुखमन्यद्भवोद्भवम् ।
तेन सन्तः प्रतार्यन्ते यदि तत्त्वज्ञता हता ॥

बाल्ये विद्याग्रहणादीनर्थान्कुर्यात्, कामं यौवने, स्थविरे धर्मं मोक्षं चेत्यपि, नायमेकान्ततोऽनित्यत्वादायुषो यथोपपदं वा सेवेतेत्यपि श्रुतेः । अपि च ।

श्रुतानीत्यादि । श्रुतानि शास्त्राणि अधीतानि पठितानि । मही पृथ्वी प्रसाधिता वशीकृता । अर्थिने प्रियोजनवत्पुरुषाय यथार्थं यथोक्तं वित्तानि धनानि दत्तानि विश्राणितानि । पुत्रोऽपि अयं यशोमतिकुमारः वर्महरः कवचधरः प्रवर्तते । सर्वत्र सर्वस्मिन् कार्ये संपूर्णमनोरथागमः परिपूर्णमनोरथप्राप्तिकोऽहं वर्ते । समुच्चयालंकारः ॥

विषयज इत्यादि । विषयजोऽपि स्पर्शादिविषयोत्पन्नोऽपि सुखतर्षः सुखाभिलाषो मे मम मनः कमतापन्नं प्रायेण बाहुल्येन प्रत्यवसादयितुं खादितुं ईश्वरः समर्थो न वर्तते । यतः यतः कारणात् ।

सकृदित्यादि । सकृद्विज्ञातसारेषु सकृदेकवारं विज्ञातः परीक्षितः सारः श्रेष्ठत्वं बलं वा येषां विषयाणां ते सकृद्विज्ञातसारास्तेषु विषयेषु इष्टस्रग्वनिताचन्दनादिषु मुहुर्मुहुः वारंवारं चर्वितचर्वणं आस्वादितास्वादनं कुर्वन् अनुतिष्ठन् जन्तुर्जीवः कथं केन प्रकारेण न लज्जेत न लज्जां कुर्यात् । आक्षेपालंकारः ॥

न श्रमेत्यादि । श्रमान्तकसंपर्कात् श्रमान्तके सुरतक्रीडापर्यन्ते यः संपर्कः संस्पर्शः सुखानुमानं श्रमान्तकसंपर्कस्तस्मात् अन्यदपरं भवोद्भवं संसारोत्पन्नं सुखं निर्वाणं न वर्तते । तेन सुखेन यदि चेत् सन्तो विद्वांसः प्रतार्यन्ते वञ्च्यन्ते तर्हि तेषां तत्त्वज्ञता हता तत्त्वज्ञानं नष्टमेव । जातिरलंकारः ॥

बाल्ये इत्यादि । बाल्ये शिशुत्वे विद्याग्रहणादीन् विद्याभ्यासगुणादीन् अर्थान् कार्याणि कुर्यात् विदध्यात् । यौवने तारुण्ये कामं कामसेवां कुर्यात् विदध्यात् । स्थविरे वृद्धत्वे धर्मं मोक्षं च कुर्यात् । इत्यपि । यथोपपदं वा यथाप्रस्तावं वा कामादीन् सेवेत भुञ्जीत इत्यपि वचनं श्रुतेर्वेदस्य । अयं प्रत्यक्षीभूत एकान्ततो न वर्तते । कस्मात् । आयुषः आयुःकर्मणोऽनित्यत्वादस्थिरत्वात् । अपि च तथा च ।

ध्यानानुष्ठानशक्तात्मा युवा यो न तपस्यति ।
स जराजर्जरोऽन्येषा तपोविघ्नकर परम् ॥

तदहमेतत्स्वप्नदर्शनमशून्यपरामर्शन कर्तुमीहे, यदि तत्रभवन्तो न मे भवन्त्युत्सर्गाणामपवादा इव प्रतिबन्धोपाया । प्रत्युपपन्न चैतत् । पुरा हि युष्माकमेकैकश परिगणनातीतानि परिमुखेनाप्यभ्यर्थितान्यह सपादितवान् । भवद्भि पुनरशेषै किमेकमपि स्वयमभ्यर्थित न मे सपाद्यत इति । तथाप्यमी परमार्थेन प्रतिस्वप्नव्याजेन वा तपस्याया यदि न मामनुमस्यन्ते, निरस्याप्येतानात्महितमनुष्ठास्यामि । को नु खलु विघटित चेत स्फटिकवलयमिव मुधापि सधातुमर्हति । निसर्गादस्निग्धे हि म-

ध्यानेत्यादि । य पुमान् युवा तरुण सन् न तपस्यति तपो न विदधाति । कथभूत । ध्यानानुष्ठानशक्तात्मा ध्याने चिन्तानिरोधलक्षणे अनुष्ठाने क्रियाकरणे शक्त समर्थ आत्मा यस्य स तथा । स पुमान् जराजर्जरो जरया भग्नशरीरस्तपस्यन् सन् अन्येषामपरतपस्विना पर केवल तपोविघ्नकरो भवति । अन्यस्मात् निजशुश्रूषा कारयन्नित्यर्थ ॥

तत्तस्मात् कारणात् अहमेतदिद स्वप्नदर्शन अशून्यपरामर्शन सकलविचारण कर्तुमीहे इच्छामि, यदि चेत् तत्रभवन्तो यूय प्रतिबन्धोपाया निषेधोपाया मे मम न भवन्ति भवथ । भवन्त क इव । अपवादा इव । यथा अपवादा विशेषोक्तविधय उत्सर्गाणा सामान्योक्तविधीना प्रतिबन्धोपाया भवन्ति । 'उत्सर्गापवादयोरपवादो विधिर्बलवान्' इ[ति] वचनात् । प्रत्युपपन्न चैतत् प्रतिपन्न पालित भवतीद भवद्भि । पुरा पूर्व हि यस्मात् कारणात् युष्माक भवता एकैकश परिगणनातीतान्यगणितानि अभ्यर्थितानि प्रार्थितानि परिमुखेऽपि तत्सादितवान् । भवद्भिर्युष्माभि पुनरशेषैरपि सर्वैरपि स्वयमेकमभ्यर्थित मे मम कि न सपाद्यते इति नोत्पद्यते । तथापि भवद्भिर्मम प्रार्थित न सपाद्यते । अमी भवन्तो यदि मा तपस्यायाँ(या) तपश्चरणे न अनुमस्यन्ते गन्तु तर्हि प्रतिस्वप्नव्याजेन स्वप्नप्रतिपालितविशेषण परमार्थेन वा एतान् निरस्य निषेध्यापि आत्महित तपोवनगमन अनुष्ठास्यामि करिष्यामि । नु इति वितर्के प्रश्ने वा । खलु निश्चयेन । विघटित चेत मुधापि निरर्थकमपि सधातु कोऽर्हति । अपि तु न कोऽपि सधान कर्तु योग्यो भवति । किमिव । स्फटिकवलयमिव स्फटिकमणिकङ्कणमिव । यथा स्फटिकमणिवलय स्फुटित न कोऽपि सदधाति सधान करोति । निसर्गात्

१ 'बलवानिति' इति स्यात् २ 'नापि सपादि–' इति स्यात् ३ 'पालमिषेण पर–' इति स्यात्

नसि मरुभूम्यामिव वृथा भवन्ति परजनस्य रसानयनक्लेशा । अन्यत्र कृतनिश्चये हि चेतसि मरणोपदेश इव विफलो भवति निकटवर्तिना प्रतिकूलतया मन समागमनविनियोग । स्वभावनिष्ठुर हि मन शिलाशकलमिव न देवोऽपि शक्नोति पल्लवयितुम् । अभिनिवेशकर्कशे हि हृदये कुलिश इव न प्रवेश लभन्ते गुणवत्योऽपि वधूना प्रार्थना । किं च ।

देवस्यापि वच प्राय पुसि जाताग्रहग्रहे ।
ऊषरे वर्षवन्न स्याद्गुणकारि मनागपि ॥

इति सकल्प्य अवश्यमिह जन्मनि न मे शयनतलमारोहन्ति महिला इति

स्वभावेन अस्निग्धे स्नेहरहिते मनसि चित्ते । हि निश्चयेन । परजनस्य अन्यलोकस्य रसानयनक्लेशा वृथा भवन्ति । कस्यामिव । मरुभूम्यामिव मरुस्थले इव । यथा मरुभूमौ पर हस्ते पानीय दृष्ट्वा स्वय तृषिते सति नयनयो क्लेशा भवन्ति, तथा तप पिपासाया जन शृङ्गाररसदर्शन नेत्रयो सतापाय भवति । अन्यत्र प्रव्रज्यादौ कृतनिश्चये विहितनियमे चेतसि सति । हि निश्चयेन । निकटवर्तिना पुरुषाणा प्रतिकूलतया प्रतिलोमतया मन समागमन विनियोग चित्तस्य पश्चादायनाविकारो विफलो भवति । क इव । मरणोपदेश इव । त्व म्रियस्व इत्युपदेशवान् यथा कोऽपि किंचित् कर्तुमीहते तस्य पुरुषस्य मरणोपदेश कथ दीयते । स मरणोपदेशो दत्तोऽपि विफलो भवति । स्वभावनिष्ठुरं निसर्गेण कर्कश मन । हि यस्मात् । देवोऽपि आस्ता तावन्मनुष्य पल्लवयितु न शक्नोति उल्लासयितु न समर्थो भवति । किमिव । शिलाशकलमिव पाषाणखण्ड किं पल्लवान् मुञ्चति । अभिनिवेशकर्कशे अभिप्रायेण कठिने हृदये । हि निश्चयेन । वधूना प्रार्थना याचनानि गुणवत्योऽपि गुणकारिण्योऽपि प्रवेश संक्रमण न लभन्ते । कस्मिन्निव । कुलिशे वज्रे गुणप्रवेशो न भवति । किं च श्लोकमावेदयामि—**देवस्येति** । देवस्यापि वच प्रायो जाताग्रहग्रहे उत्पन्नाग्रहपिशाचे पुंसि मनागपि गुणकारि उपकारक न स्यात् । किंवत् । ऊषरे वर्षवत् क्षारभूमौ मेघवर्षणवत् । किं कृत्वा पूर्वं अखिलजनावसरसभामण्डपमुपागतोऽस्मि । इतीदृश सकल्प्य इति पूर्वोक्तमर्थं मनसि कृत्वा । न केवल इति सकल्प्य । इति च पर्यालोच्य विचार्य । इतीति किम् । अवश्य निश्चयेन इह जन्मनि अस्मिन् भवे मे मम शयनतल शय्या महिला स्त्रियो न आरोहन्ति नैव चढन्ति । कस्मिन् सति । निद्रादशा निद्रावस्था मयि अनुभवति सति । शङ्खेन ध्वनित कम्बुना गर्जितम् । अहो धर्मावलोक मारदत्त महाराज । शङ्खेन केनेव ध्वनितम् । मदभिमतसाधुकारवादेनेव मदभीष्टसाधुकारवचनेनेव । कथभूते मयि सति । प्रकाशान्धकारावृत्तिमन्थरितमन प्रसरे प्रकाशश्च उद्योत , अन्धकारश्च तम , तयोरावृत्तिरावरणं तया मन्थरितो मृतो मन प्रसरश्चित्तप्रवृत्तिर्यस्य स तथा तस्मिन् । वैराग्योद्वेगद्वयसहिते

च पर्यालोच्य लोकालोकाचल इव प्रकाशान्धकारावृत्तिमन्थरितमन प्रसरे विद्युदाभोगभङ्गुरे नभसीव निमेषोन्मेषाकुलितनयनपर्यन्ते स्वापप्रबोधव्यतिरिक्तामपरामेव काचिद्रसालामिव सकीर्णरसासराला निद्रादशामनुभवति मयि सति अहो धर्मावलोक, मदभिमतसाधुकारवादेनेव ध्वनित शङ्खेन, मत्प्रव्रजनमङ्गलरवेणेव समुच्छलित सगीतकनिनादेन, मत्कार्यपरिच्छेदेनेव स्फुटित पूर्वदिग्भागेन, मद्राज्याभिलाषेणेव विरलीभूत तारकनिकरेण, मन्मनसिजविलासेनेव विच्छायितमिन्दुबिम्बेन, मद्वैराग्यमनसेव विकसि-

---

इत्यर्थ । कस्मिन्निव । लोकालोकाचल इव उदयाचल इव अस्ताचल इव च । यथा उदयाचल अस्ताचलश्च प्रकाशान्धकारद्वयसहितो भवति । पुन कथभूते मयि सति । निमेषोन्मेषाकुलितनयनपर्यन्ते निमेषो मुद्रणम्, उन्मेष उन्मुद्रणम्, ताभ्यामाकुलितौ सयुक्तौ नयनपर्यन्तौ लोचनयो प्रान्तौ यस्य स तथा तस्मिन् । कस्मिन्निव । नभसीव व्योम्नीव । कथभूते नभसि । विद्युदाभोगभङ्गुरे विद्युत आभोगेन विस्तारेण भङ्गुर विनशनशील विद्युदाभोगभङ्गुरं तस्मिन् । यथा विद्युत् मेघमध्ये प्रविशन्ती अन्धकार करोति, उन्मिषन्ती प्रकाश करोति, तथा मम लोचनपर्यन्ते उन्मेषोन्मेषौ सजातावित्यर्थ । निद्रादशा कामिव । स्वापप्रबोधव्यतिरिक्ता स्वापेन प्रबोधेन व्यतिरिक्ताम् । सहितामित्यर्थ । पुन कथभूता निद्रादशाम् । अपरामेव अपूर्वामेव काचित् अनिर्वचनीया सकीर्णरसासराला समिश्ररसाधिकामिव रसालामिव भर्जिकामिव शिखरिणीमिव । यथा रसाला सकीर्णरसा मिश्ररसा भवन्ति । तथा चोक्तम्—'अर्धाटक सुचिरपर्युषितस्य दध्न खण्डस्य षोडशपलानि शितप्रभस्य । सर्पि पल मधुपल मरिचद्विकर्ष शुण्ठ्या पलार्धमपि चार्धपल चतुर्णाम् ॥ श्लक्ष्णे पटे ललनया मृदुपाणिघृष्टा कर्पूरधूलिसुरभीकृतभाण्डसस्था । एषा वृकोदरकृता सरसा रसाला यास्वादिता भगवता मधुसूदनेन ॥' द्वादशवल्लो भवेच्छाण —'शाण पाणितल मुष्टि कुडवमाढकम् । द्रोण वह च क्रमशो विजानीयाच्चतुर्गुणम् ॥' अहो धर्मावलोक, सगीतकनिनादेन गीतनृत्यवादित्रत्रिकेन समुच्छलितमुद्गतम् । कथभूतेन सगीतकनिनादेन । मत्प्रव्रजनमङ्गलरवेणेव मम दीक्षाग्रहणमङ्गलशब्देनेव । हे राजन्, पूर्वदिग्भागेन स्फुटित विकसितम् । कथभूतेन पूर्वदिग्भागेन । मत्कार्यपरिच्छेदेनेव मम दीक्षाग्रहणनिर्धारेणेव । हे राजन्, तारकनिकरेण तारकासमूहेन विरलीभूत तुच्छीभूत अल्पतया स्थितम् । कथभूतेन तारकनिकरेण । मद्राज्याभिलाषेणेव यथा मम राज्याभिलाषो विरलीबभूव । हे राजन्, इन्दुबिम्बेन चन्द्रमण्डलेन विच्छायित छायारहितेन सजातम् । कथभूतेनेन्दुबिम्बेन । मन्मनसिजविलासेनेव यथा मम कामभागेन नि प्रभेण बभूवे । हे राजन्, अरविन्दवृन्देन कमलसमूहेन विकसित स्फुटितम् । कथभूतेनारविन्दवृन्देन । मद्वैराग्यमनसेव यथा मम

तमरविन्दवृन्देन, मद्विषयसुखतर्षेणेव विघटित तम पटलेन, मन्मोहपाशेनेव विगलित सध्यारागेण, मद्वपुषेव लोकलोचनगोचरतामुपगतमरुणकिरणेन, मद्भवनविन्यासैरिव पर्याकुलित नगनिगमगोपुरसरित्प्रदेशैर्जनसमाजेन । तदन्वहमनवाप्तनिशानिद्रोऽपि वातायनविवरलब्धप्रसरेण रविणा प्रणयिनेव करस्पर्शात्प्रबोधित । सिन्धुर इव शय्यामुत्सृज्य, उत्तानवेदिनो हि नरस्य सुखसाधि कार्यमुदके विशीर्णं चूर्णमिव न भवति यत्नशतैरपि कर्तव्य प्रतिविधेयमित्यवधार्य, तस्या दुष्कर्मणो महादेव्या शरीरसगमादिव विहितौषस्यमज्जनो निर्वर्त्य च गोसर्गसमयसभविनमुपासनविधिम्,

वैराग्य चित्तेन उल्लसितम् । हे राजन्, तम पटलेन अन्धकारसमूहेन विघटित विनष्टम् । कथभूतेन तम पटलेन । मद्विषयसुखतर्पेणेव मम विषयभोग्याभिला षेणेव । हे राजन्, सध्यारागेण विगलित प्रात सध्या रक्तिमानावतिष्ठति । कथ भूतेन सध्यारागेण । मन्मोहपाशेनेव यथा मम मोहपाशो विगलित । हे राजन्, अरुणकिरणेन मरत्तमेण(?) लोकलोचनगोचरतामुपगतम् । कथभूतेन अरुणकिरणेन । मद्वपुषेव यथा मम शरीर लोकलोचनाना गम्यत्व प्राप्तम् । हे राजन्, जनसमा जेन च लोकसमूहेन पर्याकुलित व्याप्तम् । कि कृत्वा । नगनिगमगोपुरसरित्प्रदेशै पर्वत मार्गनगरद्वारनदीस्थानै लोकसमूहेन पर्याकुलित भावेनोक्तिरिय बभूवे ।कैरिव । मद्भवनवि न्यासैरिव यथा मद्भवनविन्यासै मम मन्दिररचनाभि जनसमाजेन सेवकसमूहेन पर्याकुलि तेन भूयते । हे राजन्, तदनु तदनन्तरमहमनवाप्तनिशानिद्रोऽपि सन् प्राप्तरात्रितन्द्रोऽपि सन् रविणा करस्पर्शात् किरणस्पर्शेन प्रबोधितो जागरित । कथभूतेन रविणा । वाता यनविवरलब्धप्रसरेण वातायनाना गवाक्षजालाना विवरैश्छिद्रै लब्ध आप्त प्रसर प्रवेशो येन स तथा तेन । पुन कथभूतेन रविणा । प्रणयिनेव सुहृदेव यथा प्रणयिना पुरुषेण करस्पर्शात् पाणिस्पर्शेन सुहृत्प्रबोध्यते । किं कृत्वा पूर्व अखिलजनावसरसभामण्डपमुपगतो ऽस्मि । शय्या शयनमुत्सृज्य । क इव । सिन्धुर इव । पुनश्च किं कृत्वा । इत्यमुना प्रकारेण अवधार्य सम्यग्विचार्य । इतीति किम् । उत्तानवेदिनो नरस्य अस्थिरस्य लोकस्य हि निश्चयेन सुखसाधि कार्यं अनायासेन कर्तव्यमपि कर्तव्य यत्नशतैरपि प्रतियत्नसहस्रैरपि प्रतिविधेय चिकित्सितव्य प्रच्छन्नीकरणीय न भवति न सजायते । तेन मया कस्याग्रे न कथितमित्यथ । किमिव । उदके विशीर्णं स्फुटित चूर्णं श्वेतद्रव्यमिव ताम्बूलरसमुपयोगि चूर्णमिव । कथभूतोऽहम् । विहितौषस्यमज्जन विहित कृत औषस्य प्राभातिक मज्जन स्नान येन स तथोक्त । कस्मात् । उत्प्रेक्ष्यते—तस्या महादेव्या शरीरसगमादिव अस्पृश्यस्पर्शादिव। कथभूतायास्तस्या । दुष्कर्मण दुराचाराया । पुनश्च कि कृत्वा पूर्वम् । निर्वर्त्य च निष्पाद्य च । क निर्वर्त्य । उपासनविधिं सेवाविधानम् । कथभूत उपासनविधिम् । गोसर्गसमयसंभविन

अपगतमोहबन्धे हि मनसि न खलु परोपनीत परिग्रहासङ्गो भवति कर्मपरिष्वङ्गायेत्यनुध्याय गृहीतोद्गमनीयमङ्गलदुकूल, समाचर्य तपश्चर्यानुरागेणेव हरिरोहणेनाङ्गरागम्, आदत्य हितोपदेशमिव कर्णाभरणम्, 'अहो गुणवता वर हार, खर सुरतविनोदेषु खेदितोऽसि । तदस्य प्रणयिन सर्वं क्षम्यताम्' इत्यनुनयेनेव कण्ठे गृहीत्वा मुक्ताफलभूषणानि, ईषत्प्राग्भारश्रीपरिणयोत्कण्ठयेव निधाय करे कङ्कणालकारम्, माजनि मम तपस्याया कोऽप्यन्तराय इति सिद्धशेषामिव शिरसि विनिवेश्य कुसुमानि, हस्तेकृत्य चेतिकर्तव्यतासारमिव ताम्बूलमखिलजनावसरसभामण्डपमुपगतोऽस्मि ।

मिलिते यथाभागमवस्थिते च सर्वस्मिन्ननुजीविलोके प्रवृत्ते च पुस्तक

योग्यम् । पुन कथभूतोऽहम् । गृहीतोद्गमनीयमङ्गलदुकूल गृहीत स्वीकृतमुद्गमनीय धौतवस्त्रयुगल मङ्गलदुकूल येन स तथोक्त । कि कृत्वा पूवम् । इत्यमुना प्रकारेण अनुध्याय चिन्तयित्वा । इतीति किम् । अपगतमोहबन्धे मनसि चित्ते हि यस्मात्कारणात् परोपनीत परिग्रहासङ्ग वस्त्रादिपरिग्रहस्वीकार कर्मपरिष्वङ्गाय कर्मबन्धाय खलु निश्चयेन न भवति न सजायते । पुनश्च कि कृत्वा पूर्वं अखिलजनावसरसभामण्डपमुपगतोऽस्मि । हरिरोहणेन गोशीर्षचन्दनद्रवेण अङ्गराग समाचर्य विलेपन कृत्वा । कथभूतेन हरिरोहणेन । तपश्चर्यानुरागेणेव दीक्षाग्रहणे अकृत्रिमस्नेहेनेव । पुनश्च कि कृत्वा पूर्वम् । कर्णाभरण कर्णकुण्डलद्वयमादत्य गृहीत्वा । कथभूत कर्णाभरणम् । हितोपदेशमिव यथा हितोपदेश कर्णे क्रियते । पुनश्च कि कृत्वा पूर्वम् । मुक्ताफलभूषणानि मौक्तिकादिहारादीनि कण्ठे गृहीत्वा । केन । इत्यमुना प्रकारेण अनुनयेनेव अनुकूलेनेव । इतीति किम् । अहो हहो गुणवता वर गुणिना श्रेष्ठ हे हार, खरमतिशयेन सुरतविनोदेषु सभोगक्रीडासु त्व खेदितोऽसि । तत्तस्मात् कारणात् अस्य मल्लक्षणजनस्य प्रणयिन स्नेहवत सर्व समस्त क्षम्यता त्वया क्षमाक्रियताम् । पुनश्च कि कृत्वा पूर्वम् । कङ्कणालकार करभूषण करे पाणौ निधाय आरोप्य । किमर्थम् । उत्प्रेक्ष्यते—ईषत्प्राग्भारश्रीपरिणयोत्कण्ठयेव ईषत्प्राग्भारश्री लक्ष्मी स्त्री ईषत्प्राग्भारश्रीस्तस्या परिणय पाणिपीडनविधि तस्योत्कण्ठयेव हेवाकेनेव । पुनश्च कि कृत्वा पूर्वम् । कुसुमानि पुष्पाणि शिरसि मस्तके विनिवेश्य धृत्वा । कथभूतानि कुसुमानि । इति कारणात् सिद्धशेषामिव सिद्धचक्रपुष्पमालामिव । इतीति किम् । मम मे तपस्याया तपश्चरणस्य कोऽपि कश्चित् अन्तरायो विघ्नो माजनि मैवाविर्भूतम् । पुनश्च कि कृत्वा पूर्वम् । ताम्बूल नागवल्लीदलसमुच्चय हस्तेकृत्य च पाणौ गृहीत्वा च । कथभूत ताम्बूलम् । इतिकर्तव्यतासारमिव दीक्षाग्रहणनिर्धारमिव अखिलजनावसरसभामण्डपमुपगतोऽस्मि ।

सर्वस्मिन् अनुजीविलोके सेवकजने मिलिते सति यथाभाग यथास्थानमवस्थिते अव

वाचनके चन्द्रमतिमम्बादेवी प्रति मूल प्रहेतुमिच्छया यावन्मनोरथसारथेः मन्त्रिणो मुखमवलोकयामि, तावत्स्वयमेव मय्येकपुत्रे परमवत्सलतया रात्रिकृतमन्तर वर्षशतमिव गणयन्तीमतियातयामवयोभिराप्तपुरुषैरधिष्ठितामुत्सुकोत्सुकमागच्छन्तीममरसरितमिव हसकुलपरिवृतामुत्फुल्लसितसरोजवनविहारिणीमिव सरस्वतीमखिलगुणानुगतामिव मत्पितु कीर्तिमनेककक्षान्तरविनियुक्तविनतमहासामन्तारुणमणिमौलिमयूखोन्मुखराजिरञ्जितोपसव्याना सध्यारागोत्तरीयवमनामुदयमानचन्द्राकृतिमिवापश्यम्, अभिमुखमुदचल च । उदयाचलसानुचरचन्द्रप्रतिमोदयविजृम्भितजल

स्थितिं कृतवति सति पुस्तकवाचनके च प्रवृत्ते सति चन्द्रमति अम्बादेवी मातर प्रति यावत् यावत्काल मूल लेख प्रहेतुमिच्छया मनोरथसारथे मनोरथसारथिनाम्नो मन्त्रिण मुख अह अवलोकयामि, तावत्काल स्वयमेव उत्सुकोत्सुकमुत्तालोत्ताल यथा भवत्येव आगच्छन्तीमुपढोकमाना अपश्य अह दृष्टवानिति क्रियाकारकसबन्ध । किं कुर्वतीं अम्बादेवीम् । मयि एकपुत्रे अद्वितीयतनुजे परमवत्सलतया उत्कृष्टस्नेहत्वेन रात्रिकृतमन्तर वर्षशतमिव गणयन्तीं समासतसमान(?) जानन्तीम् । कथभूता अम्बादेवीम् । आप्तपुरुषै निजमन्त्र्यादिहितपुरुषैरधिष्ठिता सहिताम् । कथभूतैराप्तपुरुषै । अतियातयामवयोभि अतीववृद्धवयोभि । उक्त च—'जीर्ण च परिभुक्त च यातयाममिद द्वयम् ।' पुन कथभूताम् । हसकुलपरिवृता अमरसरितमिव गङ्गानदीमिव । पुन कथभूताम् । उत्फुल्लसितसरोजवनविहारिणीं विकसितोज्ज्वलकमलखण्डसचारिणीं सरस्वतीमिव । पुन कथभूताम् । मत्पितुयशोर्धमहाराजस्य कीर्तिमिव । कथभूता कीर्तिम् । अखिलगुणानुगता सर्वगुणसहिताम् । पुन कथभूताम् । अनेककक्षान्तरविनियुक्तविनतमहासामन्तारुणमणिमौलिमयूखोन्मुखराजिरञ्जितोपसव्याना अनेकेषु बहुषु कक्षान्तरेषु गृहप्रकोष्ठकेषु विनियुक्ता विनता नम्रीभूता ये महासामन्ता महान्त सेवकनृपास्तेषा अरुणमणिभिरुपलक्षिता ये मौलयो मुकुटानि तेषा मयूखोन्मुखा किरणोन्मुखा या राजि श्रेणिस्तया रञ्जित रक्तीकृतमुपसव्यानमधोवस्त्र यस्या सा तथोक्ता ताम् । पुन कथभूताम् । सध्यारागोत्तरीयवसना सध्यारागवर्णं उत्तरीयवसन सव्यानमुपरितनवस्त्र यस्या सा ताम । पुन कथभूताम् । उदयमानचन्द्राकृतिमिव उदय प्राप्नुवत् यश्चन्द्रस्तस्य आकृतिमिव आकारमिव । न केवलमम्बादेवीमपश्यम्, अभिमुख समुख उदचलमह च उच्चचाल । न केवलमहमुदचलम, अपि तु त जगत्प्रसिद्ध सभामण्डप उपनीय अम्बादेवीमानाय्य महार्हासनपीठिकाया महासनपीठे उपावीविश उपवेशितवानहम् । न केवलमुपावीविशम्, अह चोपविष्टवान् । कथभूतोऽहम् । सिन्धुरिव समुद्र इव । कथभूत सिन्धु । उदयाचलसानुचरचन्द्रप्रतिमोदयविजृम्भितजल उदयाचलस्य सानौ शिखरे चरन्ती या चन्द्रप्रतिमा सा उदयाचलसानुचरी

सकल्लोल सिन्धुरिव पुनस्तच्चरणनखकरोत्सार्यमाणोत्तसकुसुमसौरभासक्तभृङ्गावर्जितोत्तमाङ्ग

पातालमूल स भुजङ्गपालो दिव स देवाधिपतिर्यथा च ।
मज्जीवनेनापि तथा त्वमेनामाचन्द्रतार वसुधा प्रशाधि ॥

इति विहिताशीर्वादोच्चार शिर समाघ्राणपरिकल्पितबालकालोचितोपचार सुखशयनसकथाभिर्मुहुर्मुहुर्मामालापयन्तीमर्पितहस्तावलम्बन पुर परिसरन्नमृतमरीचिमूर्त्यनुगतस्तदालोक इव त सभामण्डपमुपनीय महार्हासनपीठिकायामुपावीविशम्, उपाविश च तदादेशान्निजासने । प्रवृत्तासु च

सा चासौ चन्द्रप्रतिमा चन्द्रतनुस्तस्या उदयेन विजृम्भितानि प्रसृतानि जलानि पानीयानि यस्य सिन्धो स उदयाचलसानुचरच्चन्द्रप्रतिमोदयविजृम्भितजल । पुन कथभूत । सकल्लोल समहातरङ्ग । पुन कथभूतोऽहम् । पुन पुनरपि तच्चरणनखकरोत्सार्यमाणोत्तसकुसुमसौरभासक्तभृङ्गावजितोत्तमाङ्ग तस्या अम्बादेव्या चरणनखाना पादपुनर्भवाना करै किरणै उत्सार्यमाणानि उज्ज्वलतया तिरस्क्रियमाणानि उत्तसकुसुमानि मुकुटपुष्पाणि तेषा सौरभे सुगन्धताया आसक्ता लम्पटा भृङ्गा भ्रमरा यत्र उत्तमाङ्गे तच्चरणनखकरोत्सार्यमाणोत्तसकुसुमसौरभासक्तभृङ्गा तादृश आवजित स्वीकृत उत्तमाङ्ग मस्तक येन स तथोक्त । पुन कथभूतोऽहम् । इत्यमुना प्रकारेण विहिताशीर्वादोच्चार विहित कृत आशीर्वादोच्चारो यस्य स तथा । इतीति किम् ।

पातालेत्यादि । हे पुत्र, त्व मज्जीवनेनापि ममायुषापि त्व भवान् एना वसुधा तथा तद्वत् आचन्द्रमास्ताराश्च यावत् तावत्प्रशाधि प्रतिपालय यथा स जगत्प्रसिद्धो भुजङ्गपाल शेषनाग पातालमूल पाताल प्रशास्ति प्रतिपालयति । चान्यत् स देवाधिपतिर्देवेन्द्रो यथा दिव स्वर्ग प्रशास्ति । उपमालकार ॥

पुन कथभूतोऽहम् । शिर समाघ्राणपरिकल्पितबालकालोचितोपचार शिरसो मस्तकस्य समाघ्राणेन गन्धोपादानेन परिकल्पितो रचितो बालकालोचितो बालावस्थायोग्य उपचारो व्यवहारो यस्य स तथोक्त । अम्बादेवी कि कुर्वतीम् । सुखशयनसकथाभि सुखनिद्राकथाभिर्मुहुर्मुहुर्वारंवार मा आलापयन्ती मिथो भाषयन्तीम् । अह कथभूत । अर्पितहस्तावलम्बन अर्पित दत्त हस्तावलम्बन येन सोऽर्पितहस्तावलम्बन । अह कि कुर्वन् । पुर परिसरन् अग्रे अग्रे गच्छन् । पुन कथभूतोऽहम् । अमृतमरीचिमूर्त्यनुगतस्तदालोक इव चन्द्रमूर्त्यनुगत चन्द्रोद्द्योत इव । अह किं कृतवान् । तदादेशात् मातुर्निदेशात् निजासने सिंहासने उपाविश च उपविष्टवानह च । प्रवृत्तासु च

तासु तासु किवदन्तीषु वाचकः ससारस्वरूपनिरूपणप्रस्तावायातमिदमध्यगीष्ट।

जरैव धन्या वनिताजनाना यस्या समालिङ्गनभाजि पुसि।
अन्याङ्गनावीक्षणविभ्रमाणा न जातु जायेत समागमश्री ॥

ततश्च।

यावज्जरा जरयते न शरीरशक्ति
यावत्तमश्च न तनोति हृषीकवर्गे।
तावत्त्वमाचर विचार्य तदत्र किचि-
ज्जन्माङ्कुर पुनरय रमते न यत्र ॥

त्व मन्दिरद्रविणदारतनूद्भवाद्यै-
स्तृष्णातमोभिरनुबन्धिभिरस्तबुद्धि।
क्लिश्नास्यहर्निशमिम न तु चित्त वेत्सि
दण्ड यमस्य निपतन्तमकाण्ड एव ॥

सजातासु च तासु तासु जगत्प्रसिद्धासु किवदन्तीषु लोकवार्तासु वाचक ससारस्वरूपनिरूपणप्रस्तावायात भवस्वभावकथनावसरोपढौकित इद वक्ष्यमाणलक्षणोपलक्षित प्रकार सुभाषित अध्यगीष्ट अध्येष्ट अधीतवान्। पठितवानिति यावत्। इद किमिति चेत्, इत्याह—

जरैवेत्यादि। हे राजन्, वनिताजनाना स्त्रीजनाना मध्ये जरैव वृद्धावस्थैव धन्या पुण्यवती वर्तते। यस्या जराया समालिङ्गनभाजि आश्लेषवति पुसि पुरुषे अन्याङ्गनावीक्षणविभ्रमाणा अपरवनिताविलोकनशोभाना समागमश्रीरागमनलक्ष्मीर्जातु कदाचित् न जायेत नोत्पद्येत। अप्रस्तुतप्रशसालकार ॥

ततश्च तस्मात् कारणात्। **यावदित्यादि**। हे आत्मन्, यावत्काल जरा वार्धक्य शरीरशक्ति वपु सामर्थ्य न जरयते न ह्रापयते। च पुनर्न यावत्काल हृषीकवर्गे इन्द्रियसमूहे तमोऽन्धकार न तनोति न विस्तारयति। तावत्काल त्व भवान् तत्किंचिदत्रास्मिन् संसारे विचार्य पर्यालोच्य आचर आचरण कुरु। तत्किम्। यत्र यस्मिन् कर्मणि अय प्रत्यक्षीभूतो जन्माङ्कुर ससारप्रादुर्भाव पुनर्भूयोऽपि न रमते न क्रीडति। रूपकालकार ॥

त्वमित्यादि। हे चित्त हे आत्मन्, त्व भवत् मन्दिरद्रविणदारतनूद्भवाद्यै धनकलत्रपुत्रप्रभृतिभिस्तृष्णातमोभि काङ्क्षान्धकारै अस्तबुद्धिर्नष्टबुद्धि सन् अहर्निश निरन्तर क्लिश्नासि क्लेशवद्भवसि। कथभूतैस्तृष्णातमोभि। अनुबन्धिभि दोषोत्पादकै।

राजा—(स्वगतम् ।) साधु भो वाचक, साधु । यत , कथमिव त्वमद्य मच्चेत प्रविष्ट इव ब्रूषे । पुनरपि वाचको मामतीव ससारसुखासनाथासु कथासु दत्तावधानमुपलक्ष्य

को नाम न जगति जन कुशलै स्वस्य क्रियेत वशवर्ती ।
स्त्रीषु खलेष्विव विधिरपि मूढ खलु वश्यतोपाये ॥

इतीद च । **राजा**—(सविस्मय । स्वगतम् ।) अहो रात्रिप्रवृत्तवृत्तान्तवेदिन इवास्याद्य सरस्वती प्रेरयति वचासि । बाढमानन्दितश्चाहमनेन । न च स्वामिप्रसाद सेवकेषु प्रसिद्धश्चिन्तामणिरिव किमपि फलमसपाद्य विश्राम्यतीति । (प्रकाशम् ।) अहो **वसुवर्ष**, वितीर्यतामस्मै **सुभाषितवर्षाय** पारितोषि-

---

पापाश्रवजनकैरित्यर्थ ।

हे चित्त, त्व भवत् अकाण्ड एव अप्रस्तावे एव निपतन्त आगच्छन्त यमस्यान्तकस्य दण्ड इम प्रत्यक्षीभूत मरणलक्षणे न तु वेत्सि नैव जानासि । रूपकालकारोऽयम् ॥

राजा स्वगत आत्मगत निजचेतसि चिन्तयति—भो वाचक, साधु साधूक्तम् । यतो यस्मात् कारणात् अद्य अस्मिन्नहनि मच्चेतसि प्रविष्ट इव मे मनसि प्रवेश कृतवानिव त्व भवान् कथमिव केन प्रकारेण ब्रूषे व्यक्त वचसि । पुनरपि भूयोऽपि वाचक मा अतीव अतिशयेन ससारसुखासनाथासु ससारसुखरहितासु कथासु वार्तासु दत्तावधान उपलक्ष्य दृष्ट्वा इतीदृश इदमेतत् सुभाषित च पुनरभ्यगीष्ट । इद किम् ।

को नामेत्यादि । कुशलैर्विद्वद्भि विचक्षणपुरुषै जगति ससारे । नामेति सभावनायाम् । को जन पुरुष स्वस्यात्मनो वशवता आत्माधीनो न क्रियेत न विधीयते । अपि तु सर्वोऽपि जन कुशलै स्वस्य वशवर्ती क्रियत इत्यर्थ । स्त्रीषु वश्यतोपाये वशीकरणोपाये खलु निश्चयेन विधिरपि मूढो वशीकर्तु न जानाति । स्त्रीषु केष्विव । खलेष्विव पिशुनेष्विव । यथा पिशुनवशीकरणे विधिरपि मूढ इत्यर्थ । रूपकोपमालकार ॥

राजा श्रीयशोधरमहाराज सविस्मय साश्चर्य सन् स्वगतमात्मगत चिन्तयति—किं चिन्तयतीति चेत्, अहो आश्चर्यम् । अद्यास्मिन्नहनि अस्य वाचकस्य सरस्वती वाग्देवता वचासि वचनानि प्रेरयति नियोजयति । कथभूतस्यास्य । रात्रिप्रवृत्तवृत्तान्तवेदिन इव अद्य रात्रौ सजातप्रघट्टकज्ञापकस्येव । बाढमानन्दितश्चाहमनेन अनेन वाचकेन अह बाढमतिशयेन आनन्दितश्च । सेवकेषु प्रसिद्ध सिद्धि गत स्वामिप्रसाद किमपि किंचित् फललाभ असपाद्य अनुत्पाद्य न च विश्राम्यतीति नोपशम यातीति । स्वामिप्रसाद क इव प्रसिद्ध । चिन्तामणिरिव यथा चिन्तामणि प्राप्त सन् फलेन सपाद्य न विश्राम्यति । इति ईदृश विचिन्त्य राजा प्रकाश व्यक्तमुक्तवान् । किं उक्तवान् । अहो वसुवर्ष हे

कम्। **वसुवर्षः**—यथाज्ञापयति देव इति। तथा कृतवति **वसुवर्षे माता**—(स्वगतम्।) अहो, कुतोऽद्य मे पुत्रस्य भवभोगनिर्भर्त्सनपरासु कामिनीजनसंभावनभङ्गुरारम्भनिर्भरासु च गोष्ठीष्विदं परं मनः। किं नु खलु न महादेवीगेहं गतस्यास्य किमपि वैराग्यकारणमभूत्। ममानिच्छन्त्या एव हि पुत्रेणेयं महति स्वातन्त्र्ये स्थापिता। अतिप्रसक्तं च स्त्रीषु स्वातन्त्र्यं करपत्रमिव पत्युर्नाविदार्य हृदयं विरमति। कथितं च मे खाद्योपायनविनियुक्तया **रसायनसिद्धे**र्माहानसिकस्य सुतया **प्रियवदया** यथा—अम्बादेवि, तव स्नुषाया प्रणयपर इव दृश्यते तस्मिन्कुब्जे दृष्टिविनिपातः।' (प्रकाशम्।) वत्स, कथमिव लक्ष्मीविलासहंसाभिनवसमागमसरस्यपि वयसि चतुर्थपुरुषार्थप्रार्थनोत्थासु कथासु गततृष्णमपि सतृष्णमिवाद्य ते प्रतिभाति चेतः। वदनच्छायाप्यन्यथैव

भाण्डागारिक, अस्मै सुभाषितवर्षाय वाचकाय पारितोषिकं हृषदानं वितीर्यतां त्वया दीयताम्। वसुवर्षो भाण्डागारिको ब्रूते—यथा आज्ञापयति देव इति। वसुवर्षे तथा कृतवति पारितोषिकं दत्तवति सति माता स्वगतं चिन्तयति चन्द्रमती चेतसि विचारयति—अहो आश्चर्यं। अद्य अस्मिन् अहनि मे मम पुत्रस्य भवभोगनिर्भर्त्सनपरासु संसारभोगतिरस्करणतत्परासु कामिनीजनसंभावनभङ्गुरारम्भनिर्भरासु च स्त्रीजनानुकूलनस्वयंविनशनशीलारम्भगाढासु च गोष्ठीषु वार्तासु इदं परमुत्कृष्टं मनश्चित्तं कुतः संजातमिति। नु इति वितर्के। महादेवीगेहं गतस्य अस्य मम पुत्रस्य किमपि किंचिद्वैराग्यकारणं विरागत्वहेतुः किं खलु नाभूत् बभूव। मम मे अनिच्छन्त्या एव अनभिलषन्त्या एव हि यस्मात् पुत्रेण यशोधरेण इयममृतमतिर्महति गुरुणि स्वातन्त्र्ये स्वाधीनत्वे स्थापिता कृता। अतिप्रसक्तं अतिप्रसङ्गमागतं स्त्रीषु वनितासु स्वातन्त्र्यं स्वाधीनत्वं पत्युः भर्तुः हृदयं जीवस्थानमविदार्य अच्छित्वा न विरमति न विश्राम्यति। किमिव। करपत्रमिव क्रकचमिव यथा करपत्रं अविदार्य न विश्राम्यति। कथितं च निरूपितं च मे मम खाद्योपायनविनियुक्तया खाद्यस्य मोदकादेरुपायने प्राभृते विनियुक्तया अधिकारवत्या रसायनसिद्धिनाम्नो माहानसिकस्य रसवतीपाकस्य सुतया पुत्र्या प्रियवदया नाम्न्या। किं कथितम्। यथा हे अम्बादेवि, तव स्नुषाया तव पुत्रवध्वा प्रणयपर इव दृश्यते। को दृश्यते। तस्मिन् प्रसिद्धे कुब्जे अष्टवङ्कनाम्नि लेसिकापसदे निकृष्टहस्तिपके दृष्टिविनिपातो अवलोकनमिति प्रकाशमम्बादेवी व्यक्तमुवाच। अम्बादेवी किमुवाचेत्याह—हे वत्स पुत्र, लक्ष्मीविलासहंसाभिनवसमागमसरसि लक्ष्मीविलासो लक्ष्मीभोग एव हंसस्तस्य अभिनवसमागमे सरसि सरोवरप्रायेऽपि वयसि यौवने चतुर्थपुरुषार्थे मोक्षस्य प्रार्थने आकाङ्क्षणे उत्था उत्थानं यासु तास्तथोक्तासु ईदृग्विधासु कथासु वार्तासु गततृष्णमपि अभिलाषरहितमपि ते तव चेतो मनोऽद्य इदानीं सतृष्णमिव सतृष्णं कथमिव प्रतिभाति प्रतिभासते मम चमत्कारयति। हे वत्स, ते तव

ते दृश्यते । वपुरपि मलिनं कमलमिवातीव ते विच्छायम् । श्वासा अपि होमधूमोद्गमा इव तवाधरदलं मलिनयन्तो दीर्घतरमायच्छन्ते । लोचने अपि सान्द्रनिद्रोद्रेकदुर्दिने शत्रुकुलमिव ते मन्दस्पन्दे । मदारम्भे सामज इव मुहुर्मुहुरायासमायासि जृम्भितेषु । कर्मणि विनियुक्तस्तुरग इव न स्थिरस्तिष्ठसि चासने । **राजा**—(स्वगतम् ।) अहो, प्रारम्भे दैवस्य महती खलु कार्यघटनासु तत्परता, मातुश्च मयि सप्रश्नेषु । (प्रकाशम् ।) अम्ब, विज्ञापयामि स्वोपज्ञपथमुत्थितं कथयामास । मातापि निशम्यैनम्

यातु द्विषत्पक्षमदः समीक्षितुं प्रतीक्ष्यलक्ष्मीस्त्वमिहोदिताच्चिरम् ।
महीं च रत्नाकरवारिमेखलां सम क्षुधानमृजनेन रक्षतात् ॥

भवतः वदनच्छाया मुखप्रभापि अन्यथैवापरसदृशी दृश्यते विलोक्यते । हे वत्स, ते तव वपुरपि । हे वत्स, तव भवतः श्वासा अपि अधरदलं दन्तच्छदं मलिनयन्तो म्लानिं नयन्तो दीर्घतरं आयततरमायच्छन्ते निर्गच्छन्ति । श्वासाः क इव । होमधूमोद्गमा इव होमसम्बन्धिपर्यायान्तरप्रादुर्भाव इव । हे वत्स, ते तव लोचने अपि सान्द्रनिद्रोद्रेकदुर्दिने इव बहुलनिद्राधिक्येन दुर्दिने छदे मन्दस्पन्दे मन्दलोचने वर्तेते । किमिव । शत्रुकुलमिव यथा तव शत्रुकुलं मन्दस्पन्दं अल्पव्यापारं वर्तते । हे वत्स, मुहुर्मुहुः वारं वारं जृम्भितेषु मुखविनामेषु आयासं कष्टं आयासि आगच्छसि । क इव । मदारम्भे मदागमने सामज इव यथा सामजो गजः जृम्भितेषु आयासमागच्छति । हे वत्स, कर्मणि गमनादिक्रियायां विनियुक्तोऽधिकृतः आसने सिंहासने स्थिरो निश्चलो न तिष्ठसि । क इव । तुरग इव अश्ववर इव यथा कर्मणि विनियुक्तस्तुरग आसने स्थिरो न भवति । राजा यशोधरः स्वगतं आत्मगतं चिन्तयति । किं चिन्तयति इति चेत्—अहो आश्चर्यम् । प्रारम्भे कार्यघटनासु कार्यकरणेषु दैवस्य कर्मणः खलु निश्चयेन महती गुरुतरा तत्परता एकाग्रता वर्तते । मातुर्जनन्याश्च मयि विषये सप्रश्नेषु निरूपणासु महती तत्परता वर्तते । राजा प्रकाशं व्यक्तमुवाच—अम्ब हे मातः, विज्ञापयामि स्वोपज्ञपथं स्वकल्पितमार्गं उत्थितं स्वप्नोपलब्धं कथयामास कथितवान् । माता चन्द्रमती रणन्तं एनं उत्थितं स्वप्नं निशम्य श्रुत्वा मा इत्येवममुना प्रकारेण अबूबुधत् बोधयामास बोधितवती । माता किं कुर्वती । समन्तात् सर्वतः ब्रह्मविप्रुषः रक्षार्थं निष्ठ्यूतकणिका विकिरन्ती विविधं क्षरन्ती । कथं यथा भवत्येवम् । सभयं भयसहितं यथा भवत्येवम् । पुनश्च कथं यथा भवत्येवम् । सोद्वेगहृदयं सकम्पहृदयं यथा भवत्येवम् । पुनश्च कथं यथा भवत्येवम् । सानुकम्पोदयं च कारुण्योदयसहितं यथा भवत्येवम् । इत्येवं कथमिति चेत्—

यात्वित्यादि । हे पुत्र, अदः एतद् दुःस्वप्नदर्शनं द्विषत्पक्षं शत्रुपक्षं समीक्षितुमव

इति सभय सोद्वेगहृदय सानुकम्पोदय च समन्ताद्बाष्पविप्रुषो विकिरन्ती मामेवमबूबुधत्—पुत्र, सर्वशास्त्रेषु बुधसङ्घविदग्धोऽपि कथ त्वमद्याचारान्ध इवावभाससे। को हि नाम सचेतन स्वप्नेषु भक्तमुपलभ्य गोणि प्रसारयति। यदि च नियमेन सत्फला भवन्ति स्वप्नास्तर्हि हृतमेतदार्यकस्य त्रियामाया मोदकमन्दमठिकावलोकनादामन्त्रितमहीपतेरुपाख्यानम्। प्राणिनो ह्यनिलानलपीनसान्तरिता स्वप्नावस्थायामर्थजात भूतपूर्वमभूतपूर्व वा निरीक्षन्ते। कथितवती चाधुनैव मे पथि सहागच्छन्तीय तव धात्री दुहिता **वसन्तिका**, यथा—आर्याणि, प्रभातशेषाया निशि स्वप्ने किलाह यवागूरिव सवृत्तास्मि। भुक्ता च मन्मातु श्राद्धामन्त्रितैर्भूदेवैरिति।

लोकितु यातु गच्छतु। अय स्वप्न शत्रुपक्षे पतत्वित्यथ। त्व भवान् इह अस्मिन् भूमण्डले चिर दीर्घकालमुदितादुदय गच्छोदय आप्नुहि। कथभूतस्त्वम्। प्रतीक्ष्यलक्ष्मी पूज्यलक्ष्मीक सन्। रत्नाकरवारिमेखला समुद्रजलमर्यादा महीं च रक्षतात् प्रतिपालय। कथम। सम माधम्। केन समम्। स्नुषानप्तृजनेन स्नुषा च वधू। 'स्नुषा जनवधू' इति वचनात्। नप्ता च पुत्रस्य पुत्र। स्नुषानप्तारौ च तयोर्जनो वर्गस्तेन स्नुषानप्तृजनेन। समुच्चयालकार ॥

हे पुत्र, सर्वशास्त्रेषु बुधसङ्घविदग्धोऽपि विचक्षणोऽपि सन् कथ केन प्रकारेण त्व भवान् अद्य इदानीं आचारान्ध इव मूर्ख इव क्रियामूढ इव अवभाससे चमत्करोषि। नामेति सभावनायाम्। क पुमान् सचेतनो विचक्षणो हि निश्चयेन स्वप्नेषु भक्त व्रीहीन् उपलभ्य प्राप्य गोणि प्रसारयति नटप्रसेवक धरति। यदि च यदि चेत् नियमेन स्वप्ना सत्फला सत्यफला भवन्ति तर्हि एतज्जगत्प्रसिद्ध आर्यकस्य आचार्यकस्य आचार्यस्य उपाख्यान दृष्टान्तकथा हृत नष्ट आगत वा। कथभूतस्य आयकस्य। त्रियामाया रात्रौ मोदकमन्दमठिकावलोकनात् मोदकभृतच्छात्रशालादर्शनात् आमन्त्रितमहीपते सपरिवारनिमन्त्रितनृपस्य। हि यस्मात् कारणात् प्राणिन अनिलानलपीनसान्तरिता वातपित्तकफसहिता स्वप्नावस्थाया स्वप्नावसरे अर्थजात वस्तुसमूह भूतपूर्व वा पूर्वसजात वा अभूतपूर्व वा निरीक्षन्ते अवलोकयन्ति। कथितवती च निरूपितवती च अधुनैव इदानीमेव पथि मार्गे मे मम सहागच्छन्ती सममायान्ती इयमेषा तव धात्रीदुहिता भवत उपमातु पुत्री वसन्तिकानामधेया, यथा—हे आर्याणि हे स्वामिनि, प्रभातशेषाया निशि पश्चिमरात्रिप्रान्ते। किलेति निश्चयेन। अह स्वप्ने यवागूरिव उष्णिकेव क्षिप्रघटीव श्राणेव सवृत्तास्मि सजातास्मि। मन्मातु श्राद्धामन्त्रितैर्मज्जनन्या श्राद्धकरणे निमन्त्रितैराहूतैर्भूदेवैर्ब्राह्मणैर्भुक्ता चेति बुभुजे ॥

अपि च ।

निष्कण्टक राज्यमिद प्रवृद्धमिमे निदेशावहिताश्च भूपा ।
दिशो दशैतास्तव कामितानि यच्छन्ति चिन्तामणिभि समाना ॥
अमूनि पूर्वैर्भवतार्जितानि त्यागाय भोगाय वसूनि सन्ति ।
इच्छाविधेयश्च विलासिनीनामय गणस्तेऽप्सरसा सदृक्ष ॥
निष्कारण सर्वमिद विहाय त्व केन कामेन तपो हि कुर्या ।
स्वर्गापवर्गार्थमिद न सम्यग्दृष्टाददृष्ट खलु कि गरीय ॥
अथाज्ञया कोऽपि न वर्तते ते तत्रोत्सृज क्रोधविष न दोष ।
भयेन कि मन्दविसर्पिणीना कन्था त्यजन्कोऽपि निरीक्षितोऽस्ति ॥
दु स्वप्नशङ्का तव चेदथास्ति सत्त्वै समस्तै कुलदेवतायै ।
कृत्वा बलिं शान्तिकपौष्टिकार्थं पश्चात्प्रतिस्वप्नविधि विधेहि ॥

अपि च तथा च । **निष्कण्टकमिति** । हे पुत्र, निष्कण्टक क्षुद्रशत्रुरहित इद एतत् राज्य प्रवृद्ध वृद्धि गतम् । इमे भूपा सान्तवर्गा निदेशावहिताश्च तवाज्ञावर्तिन सावधाना वर्तन्ते । एता इमा दश दिशस्तव भवत कामितानि वाञ्छितानि यच्छन्ति ददति । कथभूता दिश । चिन्तामणिभि समाना समा ॥

अमूनीति । अमूनि एतानि पूर्वैर्यशोबन्धुयशोर्घान्तैर्भवतार्जितानि त्यागाय भोगाय अनुभवनाय वसूनि सन्ति । अय एष विलासिनीना कामिनीना गण समूहस्ते तव इच्छाविधेयश्च इच्छानुसारी वतते । 'विधेयो विनयग्राही' इति वचनात् । कथभूतो विलासिनीना गण । अप्सरसा सदृक्ष रम्भातिलोत्तमामेनकोर्वशीना सदृश ॥

निष्कारणमिति । इद सर्व पूर्वोक्त निष्कारण निष्प्रयोजन विहाय परिहृत्य त्व भवान् केन कामेन केनाभिलाषेण तपस्तपश्चरण हि निश्चयेन कुर्या विदध्या । इद तप स्वर्गापवर्गार्थं स्वर्गलोकमोक्षनिमित्त सम्यग् वर्तते । हे पुत्र, दृष्टात् प्रत्यक्षफलात् अदृष्टमप्रत्यक्ष खलु निश्चयेन कि गरीय कि गुरुतर वर्तेते । अपि तु न वर्तेत इत्यर्थ । वृत्तत्रयेण समुच्चयालकार , आक्षेपश्च ॥

अथेत्यादि । अथ चेत् हे राजन्, कोऽपि कश्चित् पुमान् ते तव आज्ञया आदेशेन सह न वर्तते नास्ति तत्र तस्मिन् पुरुषे क्रोधविष कोपहालाहल उत्सृज मुञ्च । तत्र क्रोध विषोत्सर्जने कोऽपि दोषो नास्ति । हे राजन्, मन्दविसर्पिणीना यूकाना भयेन भीत्या कोऽपि कन्था शीतनिवारण वस्त्र त्यजन् परिहरन् कि निरीक्षितोऽस्ति । अपि तु न दृष्टोऽस्ति । दृष्टान्ताक्षेपालकार ॥

दु:स्वप्नेत्यादि । हे पुत्र, अथ चेत् तव भवत दु स्वप्नशङ्का दुष्टस्वप्नभयमस्ति,

न चेद् मनागपिकमलौकिक वा । तथा हि—

मधुपर्के च यज्ञे च पितृदैवतकर्मणि ।
अत्रैव पशवो हिंस्या नान्यत्रेत्यब्रवीन्मनु ॥
एष्वर्थेषु पशून्हिंसन्वेदवेदार्थविद्विज ।
आत्मान च पशूश्चैव गमयत्युत्तमा गतिम् ॥

तथा वेदेऽप्यात्मश्रेयोर्थमशेषविघ्नोपशमनार्थं च राजसूयपुण्डरीकाश्वमेधगोसववाजपेयादिषु वर्षिकामेष्टिकारीरित्यादिषु च यज्ञेषु प्रवृत्तोऽय प्राणिवध स च वधो न भवति ।

तर्हि समस्तै सत्त्वै सर्वप्राणिवर्गै कुलदेवतायै बलिं कृत्वा पश्चात् प्रतिस्वप्रविधिं दुष्टस्वप्रशमनविधान विधेहि त्व कुरु । किमर्थम् । शान्तिकपौष्टिकार्थं शान्तौ भव नियुक्त वा यत् कर्म तत् शान्तिकम्, पुष्टौ शरीरादिपुष्टिनिमित्त भव नियुक्त वा यत्कर्म तत्पौष्टिकम्, शान्तिकपौष्टिके तयोरर्थं प्रयोजन यस्मिन् प्रतिस्वप्रविधिर्विधानकर्मणि तत् शान्तिकपौष्टिकार्थम् । जातिमात्रालकार ॥

न च नैव इद कुलदेवतायै सत्त्वैर्बलिविधानकरण मनागपिक मनाग्भव मनागपिक कदाचित्क न वर्तते वा अथवालौकिक न वतते लोको नाम प्रसिद्ध न वर्तते । तथा हि । तदेव निरूपयति—**मधुपर्के इत्यादि** । मनुर्मनुनामा ऋषिरितीदृशमब्रवीज्जगाद । इतीति किम् । पशवस्तिर्यञ्च अत्रैव एषु स्थानेषु हिंस्या हिंसनीया । अन्यत्र स्वादपोषणाद्यर्थे न हिंसनीया इत्यर्थ । अत्र कुत्र । मधुपर्के ब्राह्मणस्य गृहे ब्राह्मणो यदि प्राघूर्णक आयाति तदा तस्य पादौ प्रक्षाल्य दधिमधुघृत पादौ गृहीत्वा परिमुच्यते, महोक्ष महाजं वा मारयित्वा सर्वब्राह्मणो भोज्यते, चन्दनेन पुष्पमालया च पूज्यते इति मधुपर्के । यज्ञे यागकर्मणि । पितृदैवतकर्मणि पितृकर्मणि श्राद्धकर्मणि, देवतकर्मणि रुद्रादिपूजनविधाने । जाति ॥

एष्वित्यादि । एषु पूर्वोक्तेषु चतुर्षु अर्थेषु कार्येषु पश्चात् तिरश्चो हिंसन् मारयन् द्विजो ब्राह्मण आत्मान निजप्राणिन पशून् चैव तिरश्च चैव उत्तमा गतिं गमयति ऊर्ध्वान्तरिक्ष प्रापयति । कथभूतो द्विज । वेद वेदपाठ वेदार्थं च वेदवाच्य वेत्तीति वेदवेदार्थवित् । समुच्चयालकार ॥

तथा तेनैव मनुवचनस्मृतिशास्त्रप्रकारेण वेदेऽपि वेदशास्त्रेऽपि आत्मश्रेयोर्थं आत्मपुण्यार्थं अशेषविघ्नोपशमनार्थं च सर्वविघ्नविनाशनार्थं च अय प्राणिवध यज्ञेषु प्रवृत्त प्रवृत्तिं गत । केषु यज्ञेषु । राजसूयपुण्डरीकाश्वमेधगोसववाजपेयादिषु राजसूय च यत्र राजा हूयते, पुण्डरीकश्च यत्र हस्ती हूयते, अश्वमेधश्च यत्र तुरङ्गमो हूयते, गोसवश्च यत्र गौर्ब्राह्मणो हूयते, वाजपेय च वाज अन्न पेय प्रायेण ब्राह्मणादिभोजन पशुहोमश्च यत्र तद्वाजपेयम्, आदिशब्दात् अन्येऽपि यज्ञप्रकारा सन्ति तेषु तथोक्तेषु । न केवलमेतेषु

यत ।

यज्ञार्थं पशव सृष्टा स्वयमेव स्वयभुवा ।
यज्ञो हि भूत्यै सर्वेषा तस्माद्यज्ञे वधोऽवध ॥

इति । **राजा**—(कर्णौ पिधाय नि श्वस्य च ।) किं नु खलु न करोति देहिनामय मोहबन्ध , तस्य प्रसवभूमिरज्ञानसबन्धश्चेति, कर्कशोदर्कवितर्ककर्करसपातस्तिमितचेता क्षणमात्रमितिकर्तव्यताविमूढमन श्रोता इव भूत्वेदमवादीत्—प्रसीदाम्ब । वदामि किंचिदहम्, यदि तत्र भवती मयि दुष्पुत्रापवादपराग न विकिरति । **माता**—पुत्र, मैव मयि शङ्किष्ठा । प्रतिष्ठस्व न्यायनिष्ठुरतया गोष्ठीसौष्ठवेषु । न खलु केवलमह प्रसवधर्मिणी, कि तु भवत्पितु प्रसादात्सकलव्यवहारवेदिनी च । यद्येव युक्त एव पूर्वपक्ष. ।

यज्ञेषु प्राणिवध प्रवृत्त । वर्षिकामेष्टिकारीरित्यादिषु च वर्षिकामेष्टियोगविशेष , कारी च अप्रसूता गौर्यत्र हूयते इत्यादिषु च यज्ञेषु स च वध प्राणिवधो न भवति ॥

यत कारणात् । यज्ञार्थं पशव सृष्टा कृता स्वयमेवात्मना स्वयभुवा ब्रह्मणा । यज्ञो यागो हि निश्चयेन भूत्यै ऐश्वर्याय सर्वेषां याचकाचार्ययजमानादीनाम् । तस्मात् कारणात् यज्ञे यागे वध प्राणिहिंसा अवध इति ॥

राजा यशोधर कर्णौ पिधाय मुद्रयित्वा नि श्वस्य च निश्वासान् गृहीत्वा इदमवादीज्जगाद । इद किम् । देहिना प्राणिना अय मोहबन्ध किं नु खलु न करोति । अपि तु सर्वपापमुत्पादयति । तस्य मोहबन्धस्य प्रसवभूमिरुत्पत्तिस्थान अज्ञानसबन्धश्च कि न करोतीति । कथभूतो राजा । कर्कशोदर्कवितर्ककर्करसपातस्तिमितचेता कर्कशो निर्दयो योऽसावुदर्क उत्तरफल तस्य वितर्को विचारण स एव कर्करसपात पाषाणपतन तेन स्तिमित निर्व्यापार विचारपरं चेतो मनो यस्य स तथोक्त । राजा किं कृत्वा अवादीत् । क्षणमात्र अल्पकाल इतिकर्तव्यताविमूढमन श्रोता इव भूत्वा इतिकतव्यता कार्यनिर्धारस्तत्र विमूढ परिज्ञानरहित मन श्रोत चित्तसगति र्यस्य स तथोक्त । राजा किं अवादीत्—हे अम्ब हे मात , प्रसीद त्व प्रसन्ना भव । अह किंचित् किमपि वदामि ब्रवीमि । यदि चेत् तत्र तस्मिन् वचने उदिते सति भवती त्व मयि विषये दुष्पुत्रापवादपराग कुपुत्रनिन्दाधूलीं न विकिरति न विक्षिपति । माता आह—हे पुत्र, मयि विषये त्व एव दुष्पुत्रकथन मा शङ्किष्ठा मा भय त्व कार्षी । मा भैषीरित्यर्थ । हे पुत्र, न्यायनिष्ठुरतया गोष्ठीसौष्ठवेषु उपन्यासप्रगल्भासु प्रतिष्ठस्व प्रस्थापन कुरु पूर्वपक्ष विधेहि । 'समवप्रविभ्य –' इति वचनात् ष्ठा गतौ धातोरात्मनेपदम् । हे पुत्र, न खलु । न खल्विति वाक्यालकारे । अह केवल तव प्रसवधर्मिणी जन्मदायिनी न भवामीति, कि तु भवत्पितु प्रसादात् यशोधरमहाराजकारुण्यात् सकलव्यवहारवेदिनी च वर्ते । यदि एव तत पुत्र, मम पूर्वपक्षो युक्त एव । अह पूर्वमुपन्यास कुर्वे । तमेवोपन्यास करोति—यस्मात् कारणात् हे

यस्मात् 'न धर्मांश्चरेत्, एष्यत्फलत्वात्सशयितत्वाच्च। को ह्यबालिशो हस्तगत पादगत कुर्यात्। वरमद्यकपोत श्वोमयूरात्। वर साशयिकान्निष्कादसाशयिक कार्षापण' इति महान्खलु लोके लौकायतिकलोककोलाहल। स चात्मनो गर्भादिमरणपर्यन्ताया सुघट एव। **राजा**—

सत्य न धर्म क्रियते यदि स्याद्गर्भावसानान्तर एव जीव।

न चैवम्।

जातिस्मराणामथ रक्षसा च दृष्टि पर कि न समस्ति लोके॥

पुत्र, लोके खलु लौकायतिकलोककोलाहलो वादो महान् इत्यस्ति। इतीति किम्। न धर्मांश्चरेत्। कस्मात् धर्मान् न चरेत्। एष्यत्फलत्वात् धर्मचरणे फल भविष्यद्वर्तते न वर्तमानकाले धर्मचरणफल दृश्यते। न केवल एष्यत्फलत्वाद्धर्मान् चरेत्, सशयितत्वात्। न ज्ञायते धर्मचरणे फल भविष्यति न भविष्यति वा इति देहत्वाच्च धर्म न चरेदित्यर्थ। अमुमेवार्थं आक्षेपेण दृढयति—हि यस्मात् कारणात् क अबालिश को विद्वान् हस्तगत वस्तु सुवर्णादिक पादगत कुर्यात्। अर्थात् पादाभ्या गृह्णीयात्। हस्तौ निकटवर्तिनौ वर्तते, पादौ तु दूरस्थिताविति। तेन दृष्टमेव फल गृह्णीयात्, अदृष्ट तु परित्यजेत्। वरमितीषद्रुचौ। श्वोमयूरात् प्रातर्लभ्यमयूरात् अद्य अस्मिन्नहनि लभ्य कपोत पारापतो वर श्रेष्ठ। मयूरे मास महत्, कपोते मासमल्पम्। यस्मात् कारणात् च। वरमितीषद्रुचौ। साशयिकात् सशयभवात् निष्कात् अष्टशतप्रमाणसुवर्णात् असाशयिक निश्चित कार्षापण गद्याणकमेक सुवर्णवर श्रेष्ठम्। इति ईदृश खलु निश्चयेन लोके लोकमध्ये लौकायतिकलोककोलाहल चार्वाकलोकवाद साख्यलोकवादो वा। स चात्मन च चाभहितो (?) वर्तते। कोऽसौ लौकायतिकलोककोलाहलस्तमेवाह—गर्भादिमरणपर्यन्ताया गर्भादि शुक्रार्तवजीवसयोग, मरण शरीरेन्द्रियविषयैर्वियोग, तदन्ताया सुघट सुघटमान एव वर्तते॥

राजा प्राह—**सत्यमिति**। सत्य हे मात, त्वद्वचन सत्यम्। धर्मो न क्रियते न विधीयते यदि चेत् जीव आत्मा गर्भावसानान्तर स्यात् गर्भश्च अवसान मरण तयोर्वान्तर एव भवति। न चैव न च गर्भादिमरणपर्यन्तो जीवो वर्तते। कस्मात्। अमुमेवार्थं उत्तरार्धेन आक्षेपतया दृढयति—लोके जातिस्मराणा पुरुषाणा पर निश्चयेन दृष्टि कि न समस्ति। अपि तु समस्त्येव। यदि गर्भादिमरणपर्यन्तो भवति जीवस्तर्हि जातिस्मर पुमान् कथमेव वक्ति—अह पूर्वजन्मनि एवविधो बभूव। रक्षसा च दृष्टि कस्यचित् पित्रादिको दृष्ट्वा मृत्वा राक्षसो बभूव प्रेतावारो ... गृहीतवानिति श्रूयते। यदि जीव गर्भादिमरणपर्यन्तस्तर्हि व्यन्तर कथ सजात॥

स्वय कृत जन्तुषु कर्म नो चेत्सम समस्त खलु किं न लोक ।
भूतात्मक चित्तमिद च मिथ्या स्वरूपभेदात्पवनावनीव ॥

एव चेदमपि सगच्छते—

यदुपचितमन्यजन्मनि शुभाशुभ तस्य कर्मण प्राप्तिम् ।
व्यञ्जयति शास्त्रमेतत्तमसि द्रव्याणि दीप इव ॥

नव वयश्चारुतरास्तरुण्यो रम्याणि हर्म्याणि शिवा श्रियश्च ।
एतानि ससारतरो फलानि स्वर्ग परोऽस्तीति मृषैव वार्ता ॥
दोषस्त्वमीषा पुनरेक एव स्थैर्याय यन्नास्ति जगत्युपाय ।
तत्सभवे तत्त्वविदा पर स्यात्खेदाय देहस्य तप प्रयास ॥

स्वयमित्यादि । जन्तुषु स्वय कृत कर्म स्वयमुपार्जित कर्म चेन्नो वर्तते तर्हि समस्त लोक खलु सम समान कि न भवति राजकिंकरगुरुशिष्यसवननिर्धनादिक कथ घटते। इद चित्त एष आत्मा भूतात्मक यदुच्यते पृथिव्यप्तेजोवायुनिष्पन्न यदुच्यते तच्च मिथ्या असदेतत् । स्वरूपभेदात् विज्ञानसुखदु खादिगुणवान् जीव , भूतानि तु अचेतनानि तद्विपरीतानि वर्तन्ते। अस्मात् किं तत्स्वरूपभेदो वर्तते। पवनावनीव पवनश्चपल , अवनी तु स्थिररूपा। तद्वदात्मा चपलज्ञानादिगुणवाश्च, भूतानि तु अचेतनानि धारणादिगुणसयुक्तानि ॥

एव च भेदप्रकारे सति इदमपि आर्यावृत्त सगच्छते जन्मपत्रिकाया आदौ या लिख्यते । का चासावार्येत्याह—**यदुपचितमित्यादि** । यत् शुभाशुभ कर्म उपचित मुपार्जित अन्यजन्मनि तस्य कर्मण प्राप्ति उदय व्यञ्जयति प्रकटीकरोति । कि तत् कथभूतम् । शास्त्रमेतत् ज्योतिष्कशास्त्रम् । क इव । दीप इव तमसि द्रव्याणि घटपटादीनि व्यञ्जयति । यदि पूर्वजन्मसद्भावे उत्तरजन्मस्वरूप कथ ज्योति शास्त्र प्रकटयति । तेन ज्ञायते गर्भादिमरणपर्यन्तो जीवो नास्ति ॥

पुनश्च राजा प्राह—**नवमिति** । नव वयो नवीन यौवनम् । चारुतरास्तरुण्य , रम्याणि हर्म्याणि, शिवा शुभतरा श्रियश्च । एतानि ससारतरो फलानि वर्तन्ते। स्वर्ग परोऽस्ति इति वार्ता मृषैव मिथ्या वर्तते । कि तु यौवनस्त्रीधनादिक इदमेव स्वर्गो वर्तते ॥

दोष इति । अमीषा यौवनादीना पुनश्च एक एव दोषो वर्तते। यत् यस्मात् कारणात् जगति ससारे उपाय यौवनस्त्रीधनादिलक्षण सुखहेतु स्थैर्याय स्थिरत्वाय नास्ति । कि तु यौवनादिक सर्व अध्रुवमेव वर्तते । तदुक्त शुभचन्द्रेण महाकविना ज्ञानार्णवमहाशास्त्रे— 'गगननगरकल्प सगम वल्लभाना जलदपटलतुल्य यौवन वा धनादि । स्वजनसुतशरीरा दीनि विद्युच्चलानि क्षणिकमिति समस्त विद्धि ससारवृत्तम् ॥' तत्सभवे यौवनादीना स्थिरत्वसद्भावे तत्त्वविदा तत्त्वज्ञानिना पर केवल तप प्रयास देहस्य खेदाय स्यात् ॥

बालस्य मौग्ध्यान्न तपोधिकारो युवा तपस्येद्यदि तत्र दण्ड ।
कुटुम्बभाराधिकृतश्च मध्यो वृद्ध पुनर्वृद्धिसहाय एव ॥
परोपरोधादयमेवमात्मा मिथ्याग्रहग्रस्तमन प्रतान ।
स्वय विजानन्नपि दैवदूतैराकृष्य नीयेत भवभ्रमाय ॥

चरमोऽपि पक्ष श्रेयानेव। द्विधा खलु प्राणिनामापदो भवन्ति—सभवत्प्रतीकारा, कालकृतावताराश्च। तत्राद्यानामुपशमनाय प्रतिस्वप्नविधि श्रेय'-सनिधेरेव रणाजिरेषु राजव्यञ्जनव्याजेन द्विषद्विषधराणाममर्षविषवर्षस्य प्रतीकार इव। मध्यमस्तु पक्षोऽतीव मध्यम.।

बालस्येत्यादि। हे मात, बालस्य शिशोस्तपोधिकारो दीक्षाग्रहणनियोगो न वर्तते। कस्मात्। मौग्ध्यात् मुग्धस्वभावात्। यदि चेत् युवा तरुणस्तपस्येत् तप कुर्यात् तत्र तप करणे दण्ड प्रायश्चित्त वर्तते वपुर्दण्डन कष्ट वा भवति। मध्य अर्ध वृद्ध पुमास्तु कुटुम्बभाराधिकृतो भवति कुटुम्बोदरपूरण करोति। पुन पश्चात् वृद्धो वर्षीयान् वृद्धिसहाय एव कालान्तरेणोदर पूरयति। जात्यलकार। तथा चोक्त गुणभद्रेण महाकविना—'बाल्ये वेत्सि न किंचिदप्यपरिपूर्णाङ्गो हित वाहित कामान्ध खलु कामिनीद्रुमघने भ्राम्यन्वने यौवने। मध्ये वृद्धतृषार्जितु वसुपशु क्लिश्नासि कृष्यादिभि वार्धेवार्धमृत क जन्मफलिते धर्मो भवेन्निर्मल ॥' इति ॥

परोपरोधादित्यादि। परोपरोधात् मातृपित्रादि आक्षेपात् अय आत्मा एप जीवो मिथ्याग्रहग्रस्तमन प्रतानो मिथ्याग्रहोऽसत्यपिशाचग्रहस्तेन ग्रस्तो गृहीतो मन प्रतानो मनोव्यापारो यस्य स तथोक्त वर्तते। स्वयमात्मना विजानन्नपि विशेषेण चेतन्नपि दैवदूतै कृतान्तकिंकरैराकृष्य तान् नयित्वा भवभ्रमाय ससारपर्यटनाय नीयेत नीयते ॥

चरमोऽपि पक्ष शान्तिकपौष्टिकादिलक्षण श्रेयानेव शुभ एव वर्तते। परं प्राणिपातेन न श्रेयानित्यथ। हे मात, द्विधा खलु प्राणिना आपदो विपत्तयो भवन्ति। कौ तौ द्वौ प्रकारौ। सभवत्प्रतीकारा आसन्नापदा प्रतीकारा, कालकृतावताराश्च कृतान्तकृतोत्पत्तयश्च। तत्र तयोर्मध्ये आद्याना सभवत्प्रतीकाराणा आपदा उपशमनाय प्रतिस्वप्नविधि श्रेय सनिधेरेव पुण्याचरणादिव भवति। प्रतिस्वप्नविधि क इव। रणाजिरेषु सग्रामाङ्गणेषु राजव्यञ्जनव्याजेन द्विषद्विषधराणा शत्रुसर्पाणा अमर्षविषवषस्य क्रोधविषवर्षणस्य प्रतीकार इव विद्याधरभेषजमन्त्रतोयहवनादिप्रतीकार इव। मध्यमस्तु पक्ष स्वप्नशङ्का इत्यादि यत्पठित स अतीव मध्यम निकृष्ट ॥

अहोरात्र यथा हेतु प्रकाशध्वान्तजन्मनि ।
तथा महीपतिर्हेतु पुण्यपापप्रवर्तने ॥

उक्त च—

राज्ञि धर्मिणि धर्मिष्ठा पापे पापा' समे समा ।
राजानमनुवर्तन्ते यथा राजा तथा प्रजा ॥

इति । भूतसरक्षण हि क्षत्रियाणा महान्धर्म । स च निरपराधप्राणिवधे नितरा निराकृत स्यात् । नृपतिप्रतिष्ठानि च खलु देहिना व्यवहारतन्त्राणि वर्तन्ते । नृपत्यायत्ता पुण्यपापहेतवो वर्णाश्रमाणामाचारव्यवस्थाश्च । ते च नृपतय कामक्रोधाभ्यामज्ञानेन वा यथैव शुभमशुभ वा कर्मार भन्ते तथैव जानपदा अपि । श्रूयते हि—वङ्गीमण्डले नृपतिदोषाद्भूदेवे-

---

अह इति । अहश्च रात्रिश्च अहोरात्रम् । 'अह सर्वैकदेशसख्यातपुण्यवर्षादीर्घादिश्च रात्रि' इत्यनेन तत्पुरुषे अदन्तो निपात । यथा येन प्रकारेण हेतु कारण वर्तते । कस्मिन् । प्रकाशध्वान्तजन्मनि प्रकाशे प्रकाशोत्पादे अहर्दिवसो हेतु वर्तते, ध्वान्तजन्मनि अन्धकारोत्पादे रात्रिर्हेतुर्वर्तते । तथा तेन प्रकारेण महीपती राजा हेतु प्रत्यहो वर्तते । कस्मिन् । पुण्यपापप्रवर्तने पुण्यस्य प्रवर्तने, पापस्य च प्रवर्तने ॥

उक्त च—पूर्वभाषित वर्तते चाणक्यसूत्रमित्यर्थ । **राज्ञीत्यादि** । राज्ञि राजनि धर्मिणि धर्मिष्ठे सति प्रजा धर्मिष्ठा भवन्ति । पापे पापिष्ठे राजनि सति पापा प्रजा अपि पापिष्ठा भवन्ति । समे समाने मध्यस्थे राजनि प्रजा अपि समा मध्यस्था भवन्ति । प्रजा राजानमनुवर्तन्ते राजान छन्दानुसारिणो भवन्ति । यथा राजा यादृशो राजा तथा प्रजा प्रजा अपि तादृश्यो भवन्ति ॥

हे मात , भूतसरक्षण प्राणिना प्रतिपालन हि निश्चयेन क्षत्रियाणा राजपुत्राणा महान् गुरुतरो धर्मो वर्तते । स च धर्मो निरपराधप्राणिवधे निर्दोषजन्तुमारणे नितरा अतिशयेन निराकृतो निषिद्ध स्याद्भवेत् । नृपतिप्रतिष्ठानि च राजायत्तानि च खलु निश्चयेन देहिना प्राणिना व्यवहारतन्त्राणि व्यवहारशास्त्राणि क्रियविक्रियादिशास्त्राणि वर्तन्ते सन्ति । नृपत्यायत्ता राजाधीना पुण्यपापहेतव पुण्यपापकारणानि वर्णाश्रमाणा ब्राह्मणक्षत्रियवैश्य शूद्राणा ब्रह्मचारिगृहस्थवानप्रस्थभिक्षूणा च आचार आचरण व्यवस्था मर्यादाश्च वर्तन्ते । ते च नृपतय कामक्रोधाभ्या कामेन कोपेन चाज्ञानेन वा अज्ञानतया वा यथैव येनैव प्रकारेण शुभमशुभ वा पुण्यपाप वा कर्म आरभन्ते कुर्वन्ति तथैव तेनैव नृपतिप्रकारेणैव जानपदा अपि लोका अपि आरभन्ते । श्रूयते हि आकर्ण्यते हि—यस्मात् वङ्गीमण्डले

ग्वासवोपयोग , पारसीकेषु स्वसवित्रीमयोग , सिहलेषु च विश्वामित्रसृष्टिप्रयोग इति । ततश्च ।

यथैव पुण्यस्य सुकर्मभाजा षष्ठाशभागी नृपति सुवृत्त ।
तथैव पापस्य कुकर्मभाजा षष्ठाशभागी नृपति कुवृत्त ॥

अपि च ।

य शस्त्रवृत्ति समरे रिपु स्याद्य कण्टको वा निजमण्डलस्य ।
अस्त्राणि तत्रैव नृपा क्षिपन्ति न दीनकानीनशुभाशयेपु ॥

तन्मात , अहमैहिकामुत्रिकचरित्रानपत्रपस्तेषु प्राणिषु कथ नाम अस्त्र प्रयोजयामि । कि च ।

न कुर्वीत स्वय हिसा प्रवृत्ता च निवारयेत् ।
जीवित बलमारोग्य शश्वद्वाञ्छन्महीपति ॥

रत्नपुरपतने नृपतिदोपात् राजदोषात् भूदेवेषु ब्राह्मणेषु आसवोपयोग मद्यपानम् । तथा नृपतिदोषात् पारसीकेषु राश्वानदेशेषु स्वसवित्रीसयोग । तथा नृपतिदोषात् सिहलेषु च विश्वामित्रसृष्टिप्रयोग श्रूयते वर्णसकर आकर्ण्यते इति ॥

ततस्तस्मात् कारणात् । **यथेत्यादि** । यथैव येन प्रकारेण सुकर्मभाजा पुण्यकर्मणा लोकाना सुवृत्तो नृपति सदाचारो राजा पुण्यस्य षष्ठाशभागी भवति, तथैव तेनैव प्रकारेण कुकर्मभाजा पापकर्मणा लोकाना कुवृत्तो नृपति दुराचारो राजा पापस्य षष्ठाशभागी भवति ॥

अपि च तथा च । **य इत्यादि** । यो रिपु शत्रु समरे सग्रामे शस्त्रवृत्तिरायुधवान् स्यात् भवति । तथा च अथ वा निजमण्डलस्य निजदेशस्य य कण्टको धाव्यादिदायक भवति । तत्रैव शत्रौ नृपा राजानो अस्त्राणि क्षिपन्ति मुञ्चन्ति । न दीनकानीनशुभाशयेषु दीनेषु दुर्बलेषु कानीनेषु अकिंचित्करेषु शुभाशयेषु यतिवर्गादिषु अस्त्राणि न मुञ्चन्ति ॥

तत्तस्मात् कारणात् हे मात , अह ऐहिकामुत्रिकचरित्रानपत्रप इहलोकपरलोकाचरणे अनपत्रप अविद्ध सन् तेषु प्राणिषु दीनादिषु निरपराधेषु । नामेति सभावनायाम् । कथ केन प्रकारेण अस्त्र खड्गादिक प्रयोजयामि व्यापारयामि । अपि न कथमपीत्यर्थ ॥

कि च । मनाग्विशेष कथयामि—**नेति** । महीपती राजा स्वय आत्मना हिंसा प्राणिघात न कुर्वीत न कुर्यात् । प्रवृत्ता च अपरै कृता हिंसा निवारयेत् निषेधयेत् । महीपति किं कुर्वन् । जीवित दीर्घायुष्क बल शरीरस्य सामर्थ्य आरोग्य शश्वन्निरन्तर वाञ्छन्नभिलषन् ॥

यो दद्यात्काञ्चन मेरु कृत्स्ना चापि वसुधराम् ।
एकस्य जीवित दद्यात्फलेन न सम भवेत् ॥
यथात्मनि शरीरस्य दु ख नेच्छन्ति जन्तव ।
तथा यदि परस्यापि न दु ख तेषु जायते ॥

इति श्लोकत्रय गतवत्येव दिने **हिरण्यगर्भस्य** मन्त्रिण सुतेन **नीति-बृहस्पतिना** मामध्यापितवती भवत्येव । कथ नाम विस्मृता । विधेयमेव चाशुभमपि कर्म । को दोषो यदि हन्यमानस्येवात्मनो न भवेयु सुलभ्यान्यापदि विजृम्भितानि ।

सतर्पणार्थं द्विजदेवताना पुष्ट्यर्थमङ्गस्य च सन्त्युपाया ।
अन्येऽपि लोके बहव प्रशस्ता सन्त कुत पापमिहाचरन्ति ॥

शुक्रशोणितसभूतमशुचीना निकेतनम् ।
मास चेत्प्रीणयेद्देवानेतद्व्याघ्रानुपास्महे ॥

य इति । य पुमान् मेरुप्रमाण काञ्चन दद्यात् ददाति । कृत्स्ना चापि वसुधरा दद्यात् । एकस्य जीवितमभयदान दद्यात् । स पुमान् फलेन कृत्वा सम न भवेत् । जीवितदानस्य अधिकफल प्राप्नुयादित्यर्थ ॥

यथेति । यथा येन प्रकारेण आत्मनि शरीरस्य दु ख जन्तवो जीवा नेच्छन्ति, तथा तेन प्रकारेण यदि चेत् परस्यापि अन्यस्यापि जीवस्य यदि दु ख नेच्छन्ति तर्हि तेषु जीवेषु दु खमसात न जायते नोत्पद्यते ॥

इति एतत् श्लोकत्रय पद्यत्रितय गतवत्येव दिने ह्यस्तने दिवसे हिरण्यगर्भस्य नाम्नो मन्त्रिण सुतेन नीतिबृहस्पतिनाम्ना मा भवत्येव त्वमेव अध्यापितवती अपीपठत् । कथ केन प्रकारेण । नामेति सबोधने । विस्मृता विस्मृतवती । विधेयमेव च कर्तव्यमेव च अशुभमपि कर्म पातक कर्तव्यम् । को दोषो वर्तते, अपि तु न कश्चित्, यदि चेत् हन्यमानस्येव मार्यमाणस्येव आत्मनो निजजीवस्य न भवेयुर्न भवन्ति । कानि न भवन्ति । आपदि आपदाया सुलभ्यानि सुप्राप्याणि विजृम्भितानि व्याप्तप्रसरा ॥

सतर्पणार्थमित्यादि । द्विजदेवताना ब्राह्मणकुलदेवतादीना सतर्पणार्थं प्रीणनार्थम्, अङ्गस्य च शरीरस्य च पुष्ट्यर्थम्, अन्येऽपि जीवघातादपि बहव अनेके प्रशस्ता प्रशसनीया लोके लोकमध्ये उपाया सन्ति वर्तन्ते । तर्हि हे मात , सन्त सत्पुरुषा कुत कस्मात् कारणात् पाप हिसादि कर्म इह अस्मिन् ससारे आचरन्ति कुर्वन्ति ॥

शुक्रेति । हे मात , चेद्यदि मास कर्तृभूत देवान् प्रीणयेत् तर्पयेत । कथभूत मासम् ।

मिथ्या चाय प्रवाद पशूपहारेण देवतास्तुष्यन्तीति ।

हता कृपाणेन वनेऽपि जन्तवो बाढ म्रियन्ते गलपीडनाच्च ।
अदन्ति चैतान्स्वयमेव देव्यो व्याघ्रा स्तवार्हा परमत्र सन्तु ॥
कृत्वा मिष दैवमय हि लोको मद्ये च मासे च रतिं करोति ।
एव न चेद्दुर्गतिसगति स्याद्दुष्कर्मणा कोऽपर एव मार्ग ॥

यदि च हिंसैव परमार्थतो भवति धर्म, कथ तर्हि मृगयाया पापर्धिरिति रूढि, मासस्य च पिधायानयनम्, तत्सस्कर्तुर्गृहाद्बहिर्वास, रावणशाक इति नामान्तरव्यपदेश, पर्वदिवसेषु वर्जन च ।

शुक्रशोणितसभूत शुक्र पितु सप्तमो धातु, शोणित रुधिर मातुर्द्वितीयो धातु, ताभ्या सभूतमुत्पन्नम् । पुन कथभूतम् । अशुचीना निकेतन विष्ठादीना स्थानम् । तर्हि एतस्मात् गच्छत यूयम्, व्याघ्रान् द्वीपिन उपास्महे । तेऽपि यस्मात् मासेन प्रीयन्ते ॥

मिथ्या चाय प्रवाद असत्योऽय वाद । अय क । पशूपहारेण देवता तुष्यन्ति सतोषमाप्नुवन्ति इति ॥

हता इति । हे मात, जन्तवो वन । अपिशब्दात् नगरेऽपि । कृपाणेन हता सन्तो बाढमतिशयेन म्रियन्ते गतासवो भवन्ति । न केवल कृपाणेन हता । गलपीडनाच्च गलमोटनाच्च म्रियन्ते । छागादीना वस्त्रेण पूरयित्वा गलमोटन कृत्वा मारयित्वा मारयन्ति कर्मचाण्डाला स्तथापि म्रियन्ते । देव्य कुलदेवतादय स्वयमेव एतान् पशून् अदन्ति च किं नु खादन्ति च । अस्माद्दाने किमपेक्षा कुर्वन्ति । व्याघ्रास्तु स्तवार्हा स्तुतियोग्या पर निश्चयेन अत्र ससारे सन्तु भवन्तु । यतस्ते पशून् मारयित्वा स्वय भक्षयन्ति, देवतास्तु अस्मान् प्रेरयित्वा मरण कारयित्वा पश्चात् भक्षयन्ति । ततो देवता स्तवनार्हा न भवन्ति ॥

कृत्वेति । अय लोक पापिष्ठो जन दैव देवतासबन्धि मिष कृत्वा हि निश्चयेन मद्ये च मासे च रति करोति । देवता भवान्यादय किल मद्यपाने मासभक्षणे च रति कुर्वन्ति प्रीयन्ते इति कथयित्वा लोको मद्यादौ प्रवर्तते । एव देवतामिष चेत् न भवति तर्हि दुर्गतिसगति नरकादिसगति दुष्कर्मणा पापिष्ठाना अपरोऽन्य क एव मार्ग स्यात् । अपि तु न कश्चिन्मार्ग स्यात् । देवतामिष एव दुर्गतिमार्ग इत्यर्थ ॥

यदि च हे मात, हिंसैव जीववध एव परमार्थतो निश्चयाद्धर्मो भवति सजायते, तर्हि मृगयाया आखेटकस्य पापर्धिरिति रूढि प्रसिद्धि कथ केन प्रकारेण भवति । मासस्य च पिधायानयन आच्छाद्यानयन कथम्, तत्सस्कर्तु मासकारस्य गृहाद्बहिर्वास कथम्, 'रावणशाक' इति नामान्तरव्यपदेश मासस्य रावणशाक इति ईदृश नामान्तरकथन कथम्, पर्वदिवसेषु च अष्टमी चतुर्दशी अमावास्या एकादश्यादिदिनेषु वर्जन कथम् ॥

यावन्ति पशुरोमाणि पशुगात्रेषु भारत ।
तावद्वर्षसहस्राणि पच्यन्ते पशुघातका ॥

इति कथमिय पौराणिकी श्रुति ।

प्राणाघातान्निवृत्ति परधनहरणे सयम सत्यवाक्य
काले शक्त्या प्रदेय युवतिजनकथामूकभाव परेषाम् ।
तृष्णास्रोतोविबन्धो गुरुषु च विनति सर्वभूतानुकम्पा
सामान्य सर्वशास्त्रेष्वनुपहतविधि श्रेयसामेष मार्ग ॥

इति कथमेतत्सर्वपथीनमुवाच **वररुचिः** ।

होमस्नानतपोजाप्यब्रह्मचर्यादयो गुणा ।
पुसि हिसारते पार्थ चाण्डालसरसीसमा ॥

इति कथमिय **व्यासोक्ति** ।

यावन्तीति । यावन्ति पशुरोमाणि पशुगात्रेषु वर्तन्ते । हे भारत युधिष्ठिर महाराज, तावन्ति वर्षसहस्राणि तत्परिमाणा वषसहस्राणि पशुघातका नरकेषु पच्यन्ते । इतीदृशी इय एषा पौराणिकी श्रुति महाभारतशास्त्रश्रुति कथ वर्तते ॥

प्राणाघातादित्यादि । प्राणाघातात् प्राणव्यपरोपणात् निवृत्तिर्नियम , परधनहरणे परद्रव्यापहरणे सयमो यावज्जीवनियम , सत्यवाक्य अनृतवचनपरिहार , काले मुनिवेलाया शक्त्या निजवित्तानुसारेण प्रदेय दान भवति, परेषा परपुरुषाणा युवतिजनकथात मूकभाव । परस्त्रीणामप्रशसनमित्यर्थं । तृष्णास्रोतोविबन्ध तृष्णा लोभ सैव स्रोतो जल प्रवाहस्तस्य विबन्ध । परिग्रहपरिमाणमित्यर्थ । गुरुषु च दीक्षादेशकेषु विनतिर्नमस्कार , सर्वभूतानुकम्पा सर्वेषु निर्गुणेषु गुणवत्सु च भूतेषु अनुकम्पा कारुण्यम्, सामान्य सर्वसाधारण सर्वशास्त्रेषु जैनशैवादिषु ग्रन्थेषु श्रेयसा पुण्याना एष मार्ग अय मार्ग । कथभूतोऽय मार्ग । अनुपहतविधि । एत मार्ग कोऽपि नोल्लङ्घत इत्यर्थ । इति कथ केन प्रकारेण एतदिद सर्वपथीन सर्वसाधारण वररुचि कात्यायन उवाच ॥

होमेत्यादि । हे पार्थ हे अर्जुन, होमस्नानतपोजाप्यब्रह्मचर्यादय होमश्च अग्निमुखे देवतानामाहुति , स्नान च गङ्गाद्वारादौ जलस्नानम् । उक्त च—'गङ्गाद्वारे कुशावर्ते बिल्वके नीलपर्वते । स्नात्वा कनखले तीर्थे सभवेन्न पुनर्भवे ॥' तपश्च सातपनम् । उक्त च—'अह सायमह प्रातस्त्र्यहमद्यादयाचितम् । अह पर च नाश्नीयात्कृच्छ्र सातपन स्मृतम् ॥' जाप्य मन्त्रजाप , ब्रह्मचर्य च शीलरक्षण होमस्नानतपोजाप्यब्रह्मचर्याणि तानि आदिर्येषा सत्यवचनादीना ते तथोक्ता एते गुणा हिंसारते पुसि चाण्डालसरसीसमा चाण्डालतडागोदकवदग्राह्या । इतीदृशीयमेषा व्यासोक्तिर्व्यासस्य सत्यवतीपुत्रस्य उक्तिर्वचन कथ वर्तते ॥

भूषितोऽपि चरेद्धर्मं यत्र तत्राश्रमे रत ।
सम सर्वेषु भूतेषु न लिङ्ग धर्मकारणम् ॥

इति कथमिदमाह **वैवस्वतो मनुः** ।

अवक्षेपेण हि सताममता प्रग्रहेण च ।
तथा सत्त्वेष्वभिद्रोहादधर्मस्य च कारणात् ॥
विमाननाच्च मान्याना विश्वस्ताना च घातनात् ।
प्रजाना जायते लोपो नृपतेश्चायुष क्षय ॥

कथमिदमभाषत **षाड्गुण्यप्रस्तावे भारद्वाजः** ।

चातुर्मास्येष्वर्धमासिकम्, दर्शपौर्णमासयोश्चातूरात्रिकम्, राजनक्षत्रे गुरुपर्वणि च त्रैरात्रिकम्, एवमन्यासु चोपहतासु तिथिषु द्विरात्रमेकरात्र वा सर्वेषामघात घोषयेदायुर्बलवृद्ध्यर्थमिति कथमुपनिषदि वदति स्म **विशालाक्षः** ।

भूषितोऽपीति । भूषितोऽपि गृहस्थोऽपि चरेत्कुर्यात् । कम् । धर्मम् । अपिशब्दात् यतिरपि धर्म चरेत् । यत्र तत्र यस्मिन् कस्मिन् ब्रह्मचर्याश्रमे वानप्रस्थाश्रमे भिक्षुकाश्रमे वा रत धर्म चरेत् । स कथभूत । सर्वेषु भूतेषु जीवेषु सम समतापरिणाम । लिङ्ग जटिमुण्डीत्यादिक चिह्न धर्मकारण धर्महेतुर्न भवति । इतीदृशमिदमेतद्वैवस्वतो मनु आदित्यपुत्रो मनु कथमाह कथ ब्रवीति ॥

अवक्षेपेणेति । अवक्षेपेण तिरस्कारेण हि निश्चयेन सता साधूना शिष्टानाम्, असतामसाधूना प्रग्रहेण स्वीकारेण च, तथा तेनैव प्रकारेण सत्त्वेषु अभिद्रोहात् वधकारणात्, अधर्मस्य च कारणात् पापस्य प्रयोजनात्,

विमाननाच्चेति । मान्याना विमाननात् भङ्गकरणात्, विश्वस्ताना च घातनात्, प्रजाना लोकाना लोपो विनाशो जायते । नृपतेश्च नरेन्द्रस्य आयुष क्षयो जायते आयुस्त्रुट्यति । इदमेतद्वचन षाड्गुण्यप्रस्ताने सन्धिविग्रहयानासनसश्रयद्वैधीभावा षाड्गुण्या तदवसरे भारद्वाजो द्विज कथमभाषत कथमुक्तवान् ॥

चातुर्मास्येषु वर्षाकाले अर्धमासिक पञ्चदश दिनानि अघात घोषयेत् । दर्शपौर्णमासयो चातूरात्रिक । राजनक्षत्रे यस्मिन्नक्षत्रे राज्ञो जन्म बभूव, गुरुपर्वणि च सक्रान्त्यादिषु त्रैरात्रिक त्रिदिनानि सर्वेषा अघात घोषयेत् । एवममुना प्रकारेण अन्यासु च अपरासु च उपहतासु ग्रहणादिदूषितासु तिथिषु द्विरात्र द्वे दिने एकरात्र वा तस्मिन्नेव वासरे सर्वेषा अघात घोषयेत् आयुर्बलवृद्ध्यर्थम् । इतीदृश उपनिषदि वेदान्तशास्त्रे विशालाक्ष प्रभाकरऋषि कथ वदति स्म कथमुवाच ॥

आहार साधुजननिन्दितो मधुमासादिरिति कथ चेद् मृगयोपयोगानन्द शबरवृन्द निन्दितावादि **बाणेन** ।

माता—(स्वगतम् ।) अहो, मदीये सुते साप्रत जैनजनवात इव लग्न प्रतिभासते । विषमश्च खलु भवत्यय जन, यस्माच्चिर समयान्तरोपरचितप्रतीकाराण्यप्यन्येषा मनासि प्रायेण पश्यतोहर इव हरत्यार्हतो लोक । तद्वासनावासित हि चेतो न ब्रह्मणापि शक्यतेऽन्यथाकर्तुम् । दुश्चिकित्स्यश्च खलु करिणा कूटपाकल इव प्राणिना क्षपणकोपनीतश्चित्तस्याभिनिवेश । कथित च मेऽपरेद्युरेव **शिवभूतेः** पुरोहितस्यात्मजेन **शिवशर्मणा,** यथा—अम्बादेवि, राजाद्य भूमणिकाया गतस्तरुमूलनिवासिनमवाससमिन्द्रार्चितचरणनामधेयमद्राक्षीत् । तद्दर्शननिवारणे च कृतकापेयमपि मामवमत्य तेन सह महती वेलामिति प्रश्नोत्तरपरम्पराप्रवृत्तमुदन्तमकार्षीत्—

आहारो भोजन साधुजननिन्दित साधुलोकगर्हितो मधुमासादिरितीदृश इदमेतच्च मृगयोपयोगानन्द आखेटकजीवनानन्द शबरवृन्द निन्दिता गर्हिता बाणेन महाकविना कथमवादि कथमुक्तम् ॥

माता स्वगत निजमनसि चिन्तयति—अहो आश्चर्यम् । मदीये सुते साप्रत जैनजनवात जैनलोकवासना लग्न इव सगत इव प्रतिभासते मम चेतसि चमत्करोति । खलु वाक्यालकारे । अय जन एष लोको विषमश्च असाध्यश्च भवति । यस्मात् कारणात् चिर दीर्घकाल समयान्तरोपरचितप्रतीकाराण्यपि समयान्तरै शास्त्रान्तरैरुपरचिता प्रतीकारा चिकित्सितानि येषा मनसा तानि समयान्तरोपरचितप्रतीकाराणि अपरशासनविरचितवासनान्यपि अन्येषा अपरेषा लोकाना मनासि प्रायेण अर्हतो लोको जैनो लोको हरति निजवासना लगयति स्वशासन प्रत्यानयति। क इव । पश्यतोहर इव चौर इव। तद्वासनावासित जैनलोकभावनावासित चेतो मन ब्रह्मणा सृष्टिकर्त्रापि अन्यथाकर्तु जैनवासनारहित विधातु न शक्यते न समर्थेन भूयते । कथम् । हि स्फुटमेतत् । क्षपणकोपनीत दिगम्बरमुनिप्रापित चित्तस्य मनसोऽभिनिवेशोऽभिप्रायो दुश्चिकित्स्यश्च दु प्रतीकारश्च भवति । कथम् । खलु निश्चयेन । क इव । करिणा कूटपाकल इव हस्तिना सद्य प्राणहरज्वर इव । उक्त च—'पाकल कुलभैषज्ये पाकलो द्विरदज्वर' । कथित च निरूपित च मे मम अपरेद्युरेव अन्यस्मिन्नहन्येव शिवभूते शिवभूतिनाम्न पुरोहितस्य राजगुरुब्राह्मणस्य आत्मजेन शिवशर्मणा । किं कथितम् । यथा हे अम्बादेवि, राजा श्रीयशोधर अद्य अस्मिन्नहनि भूमणिकाया वनक्रीडाया गत तरुमूलनिवासिन वृक्षमूलस्थित इन्द्रार्चितचरणनामधेय अवासस दिगम्बरं अद्राक्षीद्विलोकितवान् । तद्दर्शननिवारणे च तद्गोष्ठीनिषेधे च कृतकापेय

को भगवन्निह धर्मो यत्र दया भूप सर्वसत्त्वानाम् ।
को नामाप्तो यत्र हि न सन्ति सासारिका दोषा ॥
तज्ज्ञाने क उपाय शास्त्र यच्चैकवाक्यतायातम् ।
तर्हि तप किं विषयव्यासङ्गविनिग्रहो यत्र ॥
जीव को यत्रैते भवन्ति बुद्ध्यादय स्वसवेद्या ।
तस्यामूर्तस्य सत शरीरबन्ध कथ भवति ॥
स्वकृतै कर्मभिरेष प्रयाति जीव शरीरबन्ध वा ।
वातेरितै परागैर्भवति यथा सगमो नभस ॥

मपि विहितचपललमपि मा शिवशमाणमवमत्य अवगणय्य तेन सह इन्द्रार्चितचरणनाम्ना दिगम्बरेण सह महतीं वेला इतीदृश उदन्त वार्तामकार्षीत् चकार । कथभूतमुदन्तम् । प्रश्नोत्तरपरम्पराप्रवृत्त मदीयेन राज्ञा प्रश्नपरम्परा कृता, तेन तदुत्तरपरम्परा दत्ता, तस्या प्रश्नोत्तरपरम्पराया प्रवृत्त सजात प्रश्नोत्तरपरम्पराप्रवृत्तस्तम् ॥

क इति । राजा प्राह—हे भगवन् हे इन्द्रार्चितचरणमुनिस्वामिन्, इह ससारे धर्म क । भगवानाह—हे भूप, सर्वसत्त्वाना सगुणनिर्गुणप्राणिना यत्र यस्मिन् धर्म दया कारुण्य वर्तते स धर्म । राजा प्राह—हे भगवन्, को नाम आप्तो देवो वर्तते । मुनिराह—यत्र दोषा हि निश्चयेन न सन्ति । के दोषा । सासारिका ससारे भवा सासारिका । सासारिका दोषा क्षुदादय । उक्त च—'क्षुत्पिपासा जरातङ्का जन्मान्तकभया स्मया । न रागद्वेषमोहाश्च यस्याप्ता सप्त कीर्तिता ॥' चकाराच्चिन्ता-रतिनिद्राविषादस्वेदविस्मया गृह्यन्ते । इत्यष्टादश दोषा ॥

तज्ज्ञान इति । राजा प्राह—तज्ज्ञाने आप्तपरिज्ञाने क उपाय । मुनिराह—एक वाक्यतायात पूर्वापरविरोधरहित यच्च शास्त्रम् । राजा प्राह—तर्हि हे भगवन्, तप कि दीक्षा का । मुनिराह—यत्र यस्मिन् तपसि दीक्षाया विषयव्यासङ्गविनिग्रह विषयाणा स्पर्शरसगन्धरूपशब्दाना व्यासङ्ग सगतिस्तस्य विनिग्रह परिहारो वर्तते ॥

जीव इति । राजा प्राह—जीव क आत्मा को वर्तते । मुनिराह—यत्र जीवे एते अमी बुद्ध्यादयो बुद्धिसुखदु खादयो भवन्ति वर्तन्ते । बुद्ध्यादयो गुणा कथभूता । स्वसवेद्या स्वेनैव सवेद्या आत्मनैव ज्ञापनीया । राजा प्राह—हे भगवन्, तस्यात्मन अमूर्तस्य सतो मूर्तिरहितस्य शरीरबन्ध कथ केन प्रकारेण भवति ॥

स्वकृतैरिति । मुनिराह—स्वकृतैरात्मनोपार्जितै कर्मभि कृत्वा एष जीव शरीरस्य बन्धं मेलन प्रयाति गच्छति । यथा येन प्रकारेण वातेरितैर्वायुप्रेरितै परागै रजोभि नभस आकाशस्य संगमो भवति मेलापक स्यात् ॥

तैरेव गर्भवासे स नीयते निजफलोपभोगार्थम् ।
अशुचिनि मदनद्रव्यैर्निपात्यते श्रोत्रियो यद्वत् ॥
अस्मादृशा स धर्म कथ तु निजशक्तितो व्रतग्रहणात् ।
किं व्रतमिह वाञ्छाया यो दर्शनपूर्वको नियम ॥
किं दर्शनमिदमाहुर्या श्रद्धा युक्तित पदार्थेषु ।
के पुनरमी पदार्था यैरेतद्वर्तते जगच्चक्रम् ॥

तत्प्रभृति न साभिलाष सेवते मधूनि, न मासमभिनन्दति, नाखेटकमनुमन्यते, न हव्यकव्यार्थमालभते पशून्, श्रुतिस्मृतिवाक्येषु च प्रतिकूलतया प्रयच्छत्युत्तराणीति । (प्रकाशम् । मुक्तौष्ठतया प्रसार्य समीपवर्तिन ।)

तैरिति । तैरेव कर्मभिरेव स जीव गर्भवासे समूर्छनगर्भोपपादनलक्षणानुभवजन्मस्थाने नीयते प्राप्यते । किमर्थ गर्भवासे नीयते । निजफलोपभोगार्थ निजस्य कर्मण शुभाशुभलक्षणस्य फलस्य सुखदु खलक्षणस्य उपभोगार्थं अनुभवनार्थम् । यद्वत् यथा मदनद्रव्यै र्धात्रीकोद्रवादिकैर्द्रव्यै श्रोत्रियश्चतुर्वेदपाठको ब्राह्मण अशुचिनि विष्ठाया निपात्यते निक्षिप्यते ॥

अथ राजा प्राह—**अस्मादृशामिति** । हे भगवन् । तु इति प्रश्ने । स पूर्वोक्त सर्वसत्त्वदयालक्षणो धर्म अस्मादृशा अस्मद्विधाना पुरुषाणा कथ केन प्रकारेण भवति । मुनिराह—निजशक्तित आत्मशक्त्यनुसारेण व्रतग्रहणात् व्रतस्वीकारात् । राजा प्राह—हे भगवन्, इह ससारे व्रत किम् । मुनिराह—हे राजन्, वाञ्छाया यो नियमो निरोधस्तद्व्रतम् । कथभूतो नियम । दर्शनपूर्वक सम्यक्त्वपूर्वक ॥

राजा प्राह—**किमिति** । हे भगवन्, इदमेतत् दर्शन सम्यक्त्व किं आहु किं ब्रुवन्ति मुनय । मुनिराह—हे राजन्, या पदार्थेषु जीवाश्रवबन्धसवरनिर्जरामोक्षलक्षणोपलक्षितेषु सप्तसु तत्त्वेषु श्रद्धा रुचिस्तद्दर्शनम् । श्रद्धा कथम् । युक्तित तर्कशास्त्रानुसारेण । राजा प्राह—हे भगवन्, अमी एते पुनश्च पदार्था के वर्तन्ते । मुनिराह—यै पदार्थैरेतदिद जगच्चक्र त्रैलोक्य वर्तते भवति । प्रश्नोत्तरालकार ॥

तत्प्रभृति इन्द्रार्चितचरणमेलापकमादि कृत्वा मधूनि मध्वादीनि क्षौद्राणि साभिलाष रुचिपूर्वक न सेवते न खादयति, मास नाभिनन्दति न प्रशसति, आखेटक पापर्धिं नानुमन्यते नानुमोदते, हव्यकव्यार्थं देवपितृकार्ये पशून् तिरश्च नालभते न हिनस्ति, श्रुतिस्मृतिवाक्येषु च प्रतिकूलतया पराङ्मुखतया उत्तराणि प्रयच्छति प्रतिवचनानि ददाति । प्रकाश चन्द्रमति प्रकट वदति—किं कृत्वा पूर्वम् । समीपवर्तिनो लोकान् मुक्तौष्ठतया अधरं दीर्घं

रे मम पुत्रस्य च तन्त्रस्य च सर्वस्वखादिन , प्रजाना च लञ्चालुञ्चा , निशाचरा , किमेवमस्मत्पुत्रो भवता नाशयितु युक्तम् । ननु सदाह निवारयामि भवत , यदुतायमद्याप्यपरिपक्वबुद्धि व्यलीकवैदग्ध्यात्मसमारोपितपण्डितमन्यभाव श्रीविलासरसवासनासजातसुकुमारप्रकृतिश्चन्द्रगहिल इव प्रसिद्धेष्वपि वस्तुषु विस्मयोत्फुल्ललोचनश्छिद्यमानगलश्छगल इवाहितकारिणोऽपि जनस्य मुग्धतयातीवमुखनिरीक्षणकुतूहली कदाचिदपि जगन्मोहनाभ्यस्तकौशलैरिन्द्रजालकैरिव दिगम्बरैर्न सगमयितव्य इति कोपसकम्पा वाचमुच्चारयन्ती तर्जयित्वा च मनाग्भ्रूक्षेपेण माम्—अहो असजातबुद्धिपरिपाक चार्वाक, समाकर्णय। ज्ञात खलु भवतोऽभिप्राय । तत्राहमेव समर्था दातुमुत्तरमित्यभिप्रेत्येदमवादीत्—

कृत्वा प्रसार्य आलम्भ दत्वा । रे अरे मम पुत्रस्य तन्त्रस्य च सैन्यस्य च सर्वस्वखादिन सर्वधनभक्षका , रे प्रजाना च लञ्चालुञ्चा उत्कोटग्राहका , रे निशाचरा पिशाचा , अस्मत्पुत्रोऽस्माक सुत भवता युष्माक एव दिगम्बरसगमकरणप्रकारेण नाशयितु किं युक्त किं विनाशयितु योग्यो भवति। ननु सदा अह भवतो युष्मान् निवारयामि निषेधामि, यदुत यत् अय अस्मत्पुत्र अद्यापि अपरिपक्वबुद्धिर्वर्तते । अय व्यलीकवैदग्ध्यात्मसमारोपित पण्डितमन्यभाव व्यलीकेन असत्येन वैदग्ध्येन विद्वत्तया आत्मनि समारोपित आनीत पण्डितमन्यभावो पण्डितमात्मान मन्यते पण्डितमन्य तस्य भावोऽभिप्रायो येन स तथोक्त । पुन कथभूतोऽयम् । श्रीविलासरसवासनासजातसुकुमारप्रकृति श्रियो विलासस्य रसस्य भोगानामनुरागस्य वासना तया सजाता सुकुमारा प्रकृति स्वभावो यस्य स तथोक्त । या गर्भिणी स्त्री चन्द्रग्रहणे सति षराया(?) स्वपिति तस्या पुत्रश्चन्द्रग्रहिलो भवति। तद्वदयमपि प्रसिद्धेष्वपि वस्तुषु विख्यातेष्वपि पदार्थेषु विस्मयोत्फुल्ललोचनो वर्तते। विस्मयेन आश्चर्येण उत्फुल्ले लोचने वितर्के सितनेत्र इद किमिति वदन्ति । छिद्यमानगल द्विधाक्रियमाणकण्ठ छगलश्छाग इव अहितकारिणोऽपि खाटकिनो जनस्य मुग्धतया अविज्ञातस्वरूपत्वेन अतीवातिशयेन मुखनिरीक्षणकुतूहली वक्त्रालोकनविनोदवान् । अरे कदाचित् अपि दिगम्बरै सह अस्मत्पुत्र न सगमितव्य न मेलनीय इति । कथभूतैर्दिगम्बरै । जगन्मोहनाभ्यस्तकौशलै जगता मोहने वशीकरणे अभ्यस्तमनुशीलित कौशल प्रवीणत्व यैस्ते तथा तै । पुन कथभूतैर्दिगम्बरै । इन्द्रजालकैरिव इन्द्रजालविद्याविद्भिरिव। इति कोपसकम्पा कोपेन कम्पवती वाच वाणीमुच्चारयन्ती मनाग्भ्रूक्षेपेण तर्जयित्वा निर्भर्त्स्य अहो यशोधर असजातबुद्धिपरिपाक अनुत्पन्नमनुषीभूय

•• इद वक्ष्यमाणलक्षणोपलक्षितप्रकारेण अवादीज्जगाद । इद कथमिति चेत् ।

न तर्पण देवपितृद्विजाना स्नानस्य होमस्य न चास्ति वार्ता ।
श्रुते स्मृतेर्बाह्यतरे च धीस्ते धर्मे कथ पुत्र दिगम्बराणाम् ॥
उद्भा पशूना सदृश ग्रसन्ते ये लज्जया शौचगुणेन हीना ।
त्वच परस्तै सह को हि गोष्ठीं करोतु देवद्विजनिन्दकैश्च ॥
नामापि पूर्व न समस्त्यमीषामभूत्कलौ दर्शनमेतदीयम् ।
देवो मनुष्य किल सोऽप्यनेकस्त एवमिच्छन्ति च निर्विचारम् ॥
धर्मे प्रमाण खलु वेद एव वेदात्पर दैवतमत्र नास्ति ।
यो वेद सम्यङ् न हि वेदमेन वर्णाश्रमाचारमसौ न वेद ॥
अथास्ति भक्तिस्तव दैवतेषु हर हरि वार्चय भास्कर वा ।
नयन्ति हृष्टा स्वपुरीं क्षणेन तुष्टा प्रयच्छन्ति च राज्यमेते ॥

नेति । हे पुत्र, एतेषा दिगम्बराणा धर्म देवपितृद्विजाना तर्पण न वर्तते, स्नानस्य होमस्य च वार्तापि नास्ति, श्रुतेर्वेदात् स्मृतेर्धर्मशास्त्रात् एते बाह्यतरे अतीवबाह्या वर्तन्ते, ईदृग्विधाना दिगम्बराणा धर्मे ते तव धी बुद्धि कथ वर्तते ॥

उद्भा इति । ये दिगम्बरा उद्भा ऊर्ध्वस्थिता पशूना सदृश तिरश्चा समान ग्रसन्ते भुञ्जन्ते । ये लज्जया अपत्रपया शौचगुणेन च मृत्तिकया पायुप्रक्षालनेन हीना वर्तन्ते । तै दिगम्बरै सह त्वत्त परस्त्वत्पर क पुमान् गोष्ठी वार्ता करोतु विदधातु । कथम् । हि स्फुटम् । कथभूतै दिगम्बरै । देवद्विजनिन्दकैश्च हरिहरहिरण्यगर्भादिदेवाना द्विजाना च ब्राह्मणाना निन्दकै अपवादकारकैश्च ॥

नामेति । हे पुत्र, एतदीय अमीषा दिगम्बराणा पूर्व कृतयुगत्रेताद्वापरादिषु नामापि न समस्ति वर्तते । एतदीय दर्शन दिगम्बरीय पूर्व न मत कलौ काले अभूद्बभूव । ते दिगम्बरा एव अमुना प्रकारेण निर्विचार यथा भवत्येव इच्छन्ति च मन्यन्ते च । एव कथमिति चेत् दिगम्बराणा मते मनुष्य किल देव सोऽपि अनेको बहुगणन ॥

धर्म इति । हे पुत्र, धर्म खलु वेद एव श्रुतिरेव प्रमाण वर्तते । वेदात्पर अत्र ससारे दैवत देवो नास्ति । वेद एव दैवतमित्यर्थ । य पुमान् सम्यक्प्रकारेण एन वेद इम वेद न हि नैव वेद विजानाति । उक्त च—'अहो भुवश्च पञ्चाना नवाना च विदेस्तथा । अडादयो निपात्यन्ते तिबादीना यथाक्रमात् ॥' य पुमान् वेद न वेद असौ पुमान् वर्णाश्रमाचारं चतुर्वर्णचतुराश्रमाचार न वेद न जानाति ॥

अथेति । हे पुत्र, अथ चेत् तव भवतो दैवतेषु भक्तिरनुराग अस्ति वर्तते । तर्हि त्व हरं श्रीमहादेवम्, हरिं वा लक्ष्मीकान्तम्, वा अथवा भास्कर श्रीसूर्यमर्चय पूजय ।

राजा—(स्वगतम् ।) अहो, निसर्गादङ्गारमलिने हि मनसि न भवति खलु सुधासबन्धोऽपि शुद्धये । यत ।

अन्तर्न विज्ञाय मुधानुरागिता स्वभावदुष्टाशयता विमूढता ।
युक्तोपदेशे च विगृह्य वादिता भवन्त्यमी तत्त्वनिबन्धहेतव ॥

अपि च ।

य कार्यवादेषु करोति सधा स्वपक्षहानौ च भवेद्विलक्ष्य ।
तत्र स्वय सामपरेण भाव्य केनाप्युपायेन फल हि साध्यम् ॥
इय हि तावज्जननी मदीया राज्यस्य साक्षादधिदेवता च ।
सर्वे तदस्या घटते विधातु प्रभुर्यदेवेच्छति तत्करोति ॥

एते देवा हृष्टा सन्त स्वपुरी निजनगरी रुद्रलोक विष्णुलोक उर्वन्तरिक्ष नयन्ति । कथम् । क्षणेन शीघ्रतया । एते देवा रुष्टा कोप प्राप्ता सन्त राज्य च प्रयच्छन्ति ददन्ति ॥

राजा श्रीयशोधरमहाराज स्वगत आत्मगत चिन्तयति—अहो आत्मन्, निसर्गात् अङ्गारमलिने हि निश्चयेन मनसि न भवति खलु सुधासबन्धोऽपि शुद्धये अमृतेन प्रक्षालनमपि निर्मलत्वात् न सजायते ॥

यत कारणात् । **अन्तरिति** । अन्तश्चित्त न विज्ञाय अज्ञात्वा मुधानुरागिता वृथास्नेह, स्वभावदुष्टाशयता वा स्वभावेन दुष्टहृदयत्व तत्, तृतीय विमूढता अज्ञानत्वम्, चतुर्थ युक्तोपदेशे च युक्तार्थनैव विगृह्य बलात्कारेण वादिता वादित्वम् । अमी एते चत्वार पदार्था तत्त्वनिबन्धहेतव तत्त्वज्ञाननिषेधकारणानि भवन्ति सजायन्ते ॥

अपि च तथा च । **य इत्यादि** । य पुमान् कार्यवादेषु कर्तव्यविचारेषु सधा प्रतिज्ञा करोति । यद्येव न भवति तदा मम जिह्वा छिद्यते इत्यादि प्रतिज्ञा करोति । स्वपक्षहानौ च निजपक्षनिग्रहस्थाने सति विलक्ष्य निष्प्रतिपत्तिको भवेत् । तत्र तस्मिन् पुरुषे स्वयमात्मन सामपरेण मृदुभाषिणा भाव्य भवितव्य भवनीयम् । केनाप्युपायेन फल साध्यम् । कथम् । हि स्फुटमिति शेष ॥

इयमित्यादि । इयमम्बादेवी हि निश्चयेन तावत्प्रथमतो मदीया मह्य हिता जननी माता वर्तते । न केवल जननी, राज्यस्य साक्षात् प्रत्यक्षीभूता अधिदेवता च अधिष्ठात्री वर्तते । तत्तस्मात् कारणात् अस्या अम्बादेव्या सर्व मयि निर्घाटनादिक विधातु कर्तु घटते सगच्छते । अमुमेवार्थ अर्थान्तरन्यासेन दृढयति—प्रभु स्वामी यदेव इच्छति तत्करोति ॥

---

१ 'तुष्टास्तोष' इति स्यात

(प्रकाशम् ।)

अज्ञानभावादथ चापलाद्वा कारुण्यतो वाधिगतावकाशः ।
पूर्वं त्वयैवाहितकैर्गुणैर्वा ब्रुवे यदि क्षन्तुमनास्त्वमम्ब ॥
पुत्रस्य पित्रानुचरस्य भर्त्रा शिष्यस्य वादो गुरुणा च सार्धम् ।
सुशिक्षितस्यापि सुमेधसोऽपि न श्रेयसे स्यादिह नाप्यमुत्र ॥
देवाभिषेकार्चनवन्दनानि जपप्रसंख्याश्रुतपूजनानि ।
यथा स लोकः कुरुते तथाम्ब प्रष्टव्य एवैष जनो भवत्या ॥
मर्त्येषु चेत्सद्मसु नाकिनां वा विधाय पुण्यं पितरः प्रयाताः ।
तेषामपेक्षा द्विजकाकभुक्तैः पिण्डैर्भवेद्वर्षकृतैर्न कापि ॥
गत्यन्तरे जन्मकृतां पितॄणां स्वकर्मपाकेन पुराकृतेन ।
तत्रापि किं तेन न दृष्टमेतत्तृप्तिः परेषां परतर्पिणीति ॥

राजा प्रकाशं स्फुटं ब्रवीति—**अज्ञानेत्यादि** । हे अम्ब, यदि चेत् अहं ब्रुवे उपन्यस्यामि तत्सर्वं भवती क्षन्तुमनाः क्षमाकर्तुहृदया भव । अहं कस्माद्ब्रुवे । अज्ञानभावात् अविज्ञातस्वरूपत्वात्, अथवा चापलाद्वा ब्रुवे, वा अथवा
पूर्वं त्वयेव भवत्यैव आहितकैर्गुणैः अहं ब्रुवे । तत्क्षन्तुमर्हसीत्यर्थः ॥

पुत्रस्येत्यादि । हे मातः, पित्रा जनकेन सार्धं सह पुत्रस्य वादः इह अस्मिन् जन्मनि श्रेयसे शुभाय न स्यान्न भवेत्, अमुत्र भाविभवेऽपि श्रेयसे न स्यात् । तथा अनुचरस्य किंकरस्य भर्त्रा स्वामिना सह वादः श्रेयसे न स्यात् । तथा शिष्यस्य गुरुणा सार्धं सह वादः श्रेयसे न भवति । कथंभूतस्य पुत्रस्य अनुचरस्य शिष्यस्य च । सुशिक्षितस्यापि विद्योपादानप्रापितस्यापि दत्तविद्यादानस्यापि । पुनः कथंभूतस्य । सुमेधसोऽपि शोभनबुद्धेरपि ॥

देवेत्यादि । हे अम्ब, यथा येन प्रकारेण प्रशस्त आर्हतो लोको देवाभिषेकार्चनवन्दनानि देवस्नपनपूजनस्तवनानि कुरुते, तथा जपप्रसंख्याश्रुतपूजनानि मन्त्रजालापध्यापनभारतीचर्चनानि कुरुते विधत्ते, तथा तेनैव प्रकारेण एष जनो लोको भवत्या त्वयैव प्रष्टव्यः । अहं किं कथयामीत्यर्थः ॥

मर्त्येष्वित्यादि । हे मातः, पितरः पूर्वजाः पुण्यं शुभं कर्म विधाय कृत्वा चेद्यदि मर्त्येषु मनुष्यभवेषु वा अथवा नाकिनां सद्मसु स्वर्गलोकेषु प्रयाता गतास्तर्हि तेषां पितॄणां द्विजकाकभुक्तैः ब्राह्मणवायसास्वादितैः वर्षकृतैः संवत्सरविहितैः कर्णागतैश्च पिण्डैः अपेक्षा न कापि भवेत् न काचित्संजायेत ॥

गत्यन्तर इत्यादि । हे मातः, पुराकृतेन पूर्वोपार्जितेन स्वकर्मपाकेन निजकर्मोदयेन गत्यन्तरे अन्यगतौ जन्मकृतां कृतजन्मनां पितॄणां पूर्वजानां तत्रापि गत्यन्तरेऽपि तैस्तैः पितृभिः किमेतत्तेन नैव दृष्टं विलोकितम् । एतत्किम् । परेषां ब्राह्मणादीनां तृप्तिस्तर्पणं

येनापि केनापि मिषेण मान्यैर्धर्मो विधेय स्वहितैकतान्यै ।
अनेन कामेन कृत पुराणैर्मार्गोऽयमात्माभ्युदयप्रवीणै ॥
निर्निमित्त न कोऽपीह जन प्रायेण धर्मधी ।
अत श्राद्धादिका प्रोक्ता क्रिया कुशलबुद्धिभि ॥

किं च ।

पर्वतीर्थातिथिश्राद्धवारवासरतारका ।
नित्य दातुमशक्ताना पुण्यायोक्ता पुरातनै ॥
जन्मैकमात्माधिगमो द्वितीय भवेन्मुनीना व्रतकर्मणा च ।
अमी द्विजा साधु भवन्ति तेषा सतर्पण जैनजन करोति ॥
द्वयेन मार्गेण जगत्प्रवृत्त गृहस्थवृत्त्या यतिकर्मणा च ।
तस्य द्वयस्यापि विभिन्नसृष्टे शीतोष्णवन्नैकतया प्रवृत्ति ॥

परतर्पिणी भवति पितॄणा तर्पिका भवतीति किं तेन न दृष्ट न ज्ञातम् । तेऽपि श्राद्धादिक न कुर्वन्ति न च तथा वर्तन्त ॥

येनापीत्यादि । हे मात , येनापि केनापि मिषेण छद्मना मान्य सत्पुरुषै धर्मो विधेय । कथभूतैर्मान्यै । स्वहितैकतान्यै आत्महिततन्निष्ठै । अनेन कामेन अनया इच्छया पुराणैश्चिरतनैरय मार्ग श्राद्धलक्षणो मार्ग कृतो विहित । कथभूतै पुराणै । आत्माभ्युदयप्रवीणैर्निजात्मसौख्याप्राप्तिविचक्षणै ॥

निर्निमित्तमित्यादि । हे मात , इह ससारे कोऽपि जनो निर्निमित्त कारण विना प्रायेण धर्मधी धर्मबुद्धिर्न वर्तते । अत एतस्मात् कारणात् कुशलबुद्धिभि श्राद्धादिका क्रिया प्रोक्ता ॥

किं चास्ति विशेष । **पर्वेत्यादि** । नित्य सर्वकाल दातु दान कर्तुमशक्ताना पुरुषाणा पुरातनैश्चिरतनैरेते अवसरा पुण्याय प्रोक्ता । एते के । पर्व च अमावास्यादिकम् , तीर्थं च गङ्गागोदावर्यादिकम् , अतिथयश्च प्राघूर्णका , श्राद्ध च पक्षमध्ये भोजनदानम् , वारश्च आदित्यादिक , वासरश्च यस्मिन् देवो पित्रादिको मृत , तारका रोहिण्यादिनक्षत्रम् , पर्वतीर्थातिथिश्राद्धवारवासरतारका ॥

जन्मेत्यादि । एक जन्म आत्माधिगम आत्मलाभ । उत्पत्तिरित्यर्थ । गर्भान्निसरणमित्यर्थ । द्वितीय जन्म व्रतकर्मणा च दीक्षाकर्मणा मुनीना यतीना भवेत्सजायते । अमी एते मुनयो द्विजा ब्राह्मणा साधु भवन्ति समीचीनतया सजायन्ते तेषा मुनिलक्षणानि द्विजानां सतर्पण चतुर्विधेन दानेन सप्रीणन जैनजन आर्हतो लोक करोति विदधाति । कथ भवत्योक्त द्विजाना सप्रीणन जैनाना न वर्तते ॥

द्वयेनेत्यादि । हे मात , द्वयेन मार्गेण जगदय मनुष्यलोक प्रवृत्त प्रचरितम् । तत्

स्नात्वा यजेताप्तमथागम वा पठेद्यदि ध्यानमुपाचरेद्वा ।
स्नान भवेदेव गृहाश्रिताना स्वर्गापवर्गागमसगमाय ॥
सरित्सरोवारिधिवापिकासु निमज्जनोन्मज्जनमात्रमेव ।
पुण्याय चेत्तर्हि जलेचराणा स्वर्गं पुरा स्यादितरेषु पश्चात् ॥

तदाह—

रागद्वेषमदोन्मत्ता स्त्रीणा ये वशवर्तिन ।
न ते कालेन शुध्यन्ति स्नानात्तीर्थशतैरपि ॥

षट्कर्मकार्यार्थमथान्नशुद्ध्यै होमो भवेद्भूतबलिश्च नाम ।
सुधान्धस स्वर्गसुखोचिताङ्गा खादन्ति किं वह्निगत निलिम्पा ॥

किम् । गृहस्थवृत्त्या गृहस्थाचारेण, यतिकमणा च यत्याचारेण च, तस्य द्वयस्यापि गृहस्थ यतिमार्गद्वयस्यापि एकत्वेन प्रवृत्त न वर्तते । कथभूतस्य तस्य । विभिन्नसृष्टे पृथगाचारस्य । कि तत् । शीतोष्णवत् । यथा शीत पृथगुष्ण पृथक् तथा गृहधर्म पृथक् यतिधर्म पृथक् ॥

स्नात्वेत्यादि । स्नात्वा आप्त सर्वज्ञवीतरागमर्हन्त यजेत, अथ अथवा अथान न्तर वा आगम जैनपुस्तक आगममयी सरस्वतीमूर्ति वा यजेत पूजयेत् । तथा चोक्तम्— 'बारह अङ्ग जिज्झा दसणतिलया चरित्त वत्थ हरा च । उदमुव्वाहरणा ये वेद द्वावसुय ढेवी यदि वा ॥' स्नात्वा पठेत् अध्ययन कुर्यात्, वा अथवा ध्यानमुपाचरेत् कुर्यात् । गृहाश्रिताना गृहस्थाना स्नान जलेन शरीरप्रक्षालन भवेदेव भवत्येव नास्ति निषेध । तत्स्नान किमर्थम् । स्वर्गापवर्गागमसगमाय गृहस्था पूर्व स्वर्ग यान्ति, ततश्च त्वा इहागत्य मोक्ष व्रजन्ति । जिनदीक्षयेति शेष ॥

सरिदित्यादि । हे मात , सरित्सरोवारिधिवापिकासु नदीतडागसमुद्रदीघिकासु निमज्जनोन्मज्जनमात्रमेव ब्रुडनमात्रमेव चेत् पुण्याय भवति तर्हि, जलेचराणा तडागज- लचराणा यादसा स्वर्ग पुरा स्यात्, इतरेषु ब्राह्मणादिगृहेषु पश्चात् स्वर्ग स्यात् ॥

तदाह तदुक्तम्—**रागेत्यादि** । ये पुरुषा रागद्वेषमदोन्मत्ता भक्षितधत्तूरसदृशा , ये पुरुषा स्त्रीणा वशवर्तिनो लम्पटा , ते पुरुषा कालेन दीर्घकालेनापि न शुध्यन्ति तीर्थ शतैरपि स्नानात् इति पूर्वभाषित वर्तते । तथा चोक्तम्—'दुष्टमन्तर्गत चित्त तीर्थस्नानान्न शुध्यति । शतशोऽपि जलैर्धौत सुराभाण्डमिवाशुचि ॥'

षट्कर्मेत्यादि । षटकर्मकार्यार्थं स्तम्भनमोहनवशीकरणोच्चाटनविद्वेषणमारणनिमित्त षटकर्मकार्यार्थ अथवान्नशुद्ध्यै अन्नपवित्रीकरणार्थं होमो भवेत् अग्निमध्ये आहुतीर्दीयते । न केवल होमो भवेत्, भूतबलिश्च व्यन्तराणा प्रीणनार्थं च । नामेति सभावनायाम् ।

तत् 'अग्निमुखा वै देवा' इत्यस्यायमर्थ—अग्निरिव भासुर मुख येषा ते तथा। चन्द्रमुखी कन्येतिवत्, न पुनरग्निरेव मुख येषामिति, प्रतीतिविरोधात्।

मोक्षार्थमुद्युक्तधिया नराणा स्नानेन होमेन च नास्ति कार्यम्।
गृहस्थधर्मो न यतेर्यतेर्वा धर्मो भवेन्नो गृहिण कदाचित्॥

तदुक्तम्—

विमत्सर कुचेलाङ्ग सर्वद्वन्द्वविवर्जित।
सम सर्वेषु भूतेषु स यति परिकीर्तित॥
आपस्नान व्रतस्नान मन्त्रस्नान तथैव च।
आपस्नान गृहस्थस्य व्रतमन्त्रैस्तपस्विन॥

सुधान्धस सुधा अमृतमेव भक्त येषा ते सुधान्धस स्वर्गसुखोचिताङ्गा निलिम्पा देवा वह्निगत अग्नौ वषट्कृत किं खादन्ति। अपि तु न खादन्तीत्यर्थ॥

तत्तस्मात् कारणात् अग्निमुखा व देवा' इत्यस्य वेदवाक्यस्य अयमर्थो वतत। अय क। अग्निरिव भासुर मुख येषा ते तथा। अग्निमुखा किवत्। चन्द्रमुखीत्युक्त तर्हि न कन्याया मुख चन्द्र एव वतते, किं तु चन्द्रसदृश मुख कन्याया वतत इत्यर्थ। न पुनरग्निरेव मुख येषा ते अग्निमुखा इत्यर्थो न वर्तते। कस्मात्। प्रतीतिविरोधात्। मुखस्य प्रतीतिदन्तौष्ठनासिकानेत्रकर्णादिकेभवेत्, न च तथा वर्तते॥

मोक्षार्थमित्यादि। मोक्षार्थं उद्युक्तधिया उद्यमपरबुद्धीना नराणा मुनीना स्नानेन होमेन च कार्यं नास्ति काय न वर्तते। गृहस्थधर्मो यतेर्न वर्तते। यतेर्वा धर्म कदाचिदपि गृहिणो नो भवेत्॥

तदुक्तम्—**विमत्सर इत्यादि।** विमत्सर परेषा शुभद्वेषरहित, कुचेलाङ्ग कुचेलमितिना वस्त्र तद्वदङ्ग मलिनसम यस्य स कुचलाङ्ग, सवद्वन्द्वविवर्जित सर्वेण द्वन्द्वेन कलहेन युद्धेन च विवजितो रहित। सर्वषु भूतेषु च सम समानबुद्धि स पुमान् यति परिकीर्तित यतिरिति कथित॥

आपेत्यादि। हे मात, आपस्नानम। जलस्नान। अथ 'अप्' इति व्यञ्जनान्तोऽस्ति, तथा 'आप' इति आकारान्तोऽप्यस्ति। तेन आपेन स्नान आपस्नानम्। व्रतस्नान व्रतेन स्नानम्। उपवासादिना स्नानमित्यथ। मन्त्रस्नानम्—'ओं अमृतोद्भवे अमृत श्रावय श्रावय स सें क्लीं ब्लू द्रॉं द्रा द्रीं द्री द्रावय द्रावय स हे ह्रीं क्ष्वी हस स्वाहा' इति मन्त्रस्नानम्। तथैव च तेनैव प्रकारेण आपस्नान गृहस्थस्य भवति। व्रतमन्त्रैस्तपस्विन स्नान भवति॥

न स्त्रीभि सगमो यस्य य' परे ब्रह्मणि स्थित ।
त शुचि सर्वदा प्राहुर्मारुत च हुताशनम् ॥

इति ।

ऋच सामान्यथर्वाणि यजूष्यङ्गानि भारत ।
इतिहास पुराण च त्रयीद सर्वमुच्यते ॥

ततश्च श्रुतिस्मृतिभ्यामतीव बाह्येऽद्यत्वेनार्हत्समये कथ नाम ज्योतिषाङ्गे वचनमिदमुक्तम्—

समग्र शनिना दृष्ट क्षपण कोपित पुन ।
तद्भक्तस्तस्य पीडाया तावेव परिपूजयेत् ॥

साख्य योगो लोकायत चान्वीक्षिकी। तस्या च स्याढस्ति स्यान्नास्तीति

नेत्यादि । यस्य स्त्रीभि सगमो न भवति, य पुमान् परे ब्रह्मणि आत्मभावनाया स्थितो वतते, त पुरुष सर्वदा शुचिं प्राहुर्ब्रुवन्ति। विद्वास इति शेष । मारुत च हुताशन शुचि प्राहु । यथा वायुस्पर्शश्चाण्डालेऽपि लग्न सन् राज्ञो नृपस्यापि लगति तत्र नास्ति दोष । अपि तु चाण्डालादप्यानीयते । यति पुनर्मारुतवत् नि सङ्ग कर्मेन्धनदहन शीलत्वात् ब्रह्मचारी सदा शुचिरिति प्रसिद्धश्च ॥

ऋच इत्यादि । ऋच ऋग्वेदवाक्यानि, सामानि सामवेदवाक्यानि, अथर्वाणि अथर्वणवेदमन्त्रा , यजूषि यजुर्वेदवाक्य काण्ड्य , अङ्गानि शिक्षाकल्पव्याकरण छन्दोविचितिज्योतिष निरुक्त चेति षडङ्गानि ।हे भारत युधिष्ठिरमहाराज, इतिहासो भारत रामायण च । अन्यदपि पुराणम्। चकारात् मीमासान्यायशास्त्र च विगृह्यते। इदमेतत्सर्व शास्त्र त्रयी उच्यते कथ्यते ॥

ततश्च तस्मात् कारणात् श्रुतिस्मृतिभ्या वेदधमशास्त्राणा अतीव बाह्ये बहिर्भूते अद्यत्वेन अद्यतनकालेन अर्हत्समये आर्हते सजाते सति कथ नाम ज्योतिषाङ्गे ज्योति शास्त्रे वेदाङ्गे इद वक्ष्यमाण वचन कथमुक्तम् । इद किमिति चेत्—

समग्रमित्यादि । समग्र परिपूर्ण यथा भवत्येव शनिना शनैश्चरेण दृष्ट सप्तम स्थाने स्थितिनावलोकित क्षपणो दिगम्बर कोपित । तद्भक्त शनिभक्त क्षपणभक्तश्च तस्य शने क्षपणकस्य च पीडाया धातुक्षवाबाधाया तावेव शनैश्चरक्षपणकावेन परिपूजयेत् पूजन कुर्यात् । नत्वन्य देव तत्पीडानिवारणार्थ पूजयेत् । उक्त च—'दशमतृतीये नवपञ्चमे चतुर्थाष्टमे कलत्रे च । पश्यन्ति पादवृद्ध्या फलानि चैव प्रयच्छन्ति ॥'

साख्यमित्यादि ।साख्य उलूक्यदर्शन सत्कार्यापरनामधेयम् , योगो नैयायक , लो

नग्नश्रमणक इति बृहस्पतिराखण्डलस्य पुरस्त समय कथ प्रत्यवतस्थे।

प्रजापतिप्रोक्ते च चित्रकर्मणि—

श्रमण तैललिप्ताङ्ग नवभिर्भित्तिभिर्युतम्।
यो लिखेत्स लिखेत्सर्वां पृथ्वीमपि ससागराम्॥

आदित्यमते च—

भवबीजाङ्कुरमथना अष्टमहाप्रातिहार्यविभवसमेता।
ते देवा दशताला शेषा देवा भवन्ति नवताला॥

वराहमिहरव्याहृते प्रतिष्ठाकाण्डे च—

विष्णोर्भागवता मयाश्च सवितुर्विप्रा विदुर्ब्राह्मणा
मातृणामिति मातृमण्डलविद शभो सभस्मा द्विज।

कायत चार्वाकमतम्, एतत्रय आन्वीक्षिकी विद्या कथ्यते। तस्या आन्वीक्षिकीविद्याया स्यादस्ति नास्ति इतीदृश वचन नग्न श्रमणको वदति। इत्येवप्रकारेण बृहस्पति सुराचार्य आखण्डलस्य पुरस्त समय क्षपणकशासन कथ प्रत्यवतस्थे कथ प्रतिपादितवान्॥

प्रजापतिप्रोक्ते च चित्रकर्मणि चित्रशास्त्रे। **श्रमणमिति।** श्रमण तैललिप्ताङ्ग श्रमणतीर्थंकरपरमदेव तैललिप्ताङ्ग कोटिभास्करसमानतेजस्क नवभि भित्तिभिर्युतम्। 'क्षालोऽथ वेदिरथ वेदिरथोऽपि सालवादीव(?)शाल इह वेदिरतोऽपि साल। वेदी च भाति सदसि क्रमत (?)यदीये यस्मै नमस्त्रिभुवनविभवे जिनाय॥' इति मधुमाधवीकथितक्रमेण नवभिर्भित्तिभियुतमित्याहु। यो लिखेत् यश्चित्रकरो लिखति स चित्रकर लिखति। सर्वा पृथ्वीमपि। अपिशब्दात् पाताल स्वर्गलोक च लिखेदित्यर्थ। कथ भूता पृथ्वीम्। ससागरामसख्यातसमुद्रसहिताम्। सर्वद्वीपावतीमित्यर्थ। इतीदृश प्रजापतिवचन कथम्॥

आदित्यमते सूर्यसिद्धान्ते। **भवेति।** भव ससारस्तस्य बीज रागद्वेषौ तस्याङ्कुरौ मोहनीय कर्म तस्य मथना क्षयविधायिन अष्टमहाप्रातिहार्यविभवसमेता अष्टौ च तानि महाप्रातिहार्याणि अशोकवृक्ष, दिव्यपुष्पवर्षणम्, योजनगामिनी वाक्, चतु षष्टिचामराणि, दिव्य सिंहासनम्, कोटिभास्कराधिकलोचनप्रियशरीरतेज, सार्धद्वादशकोटिपटहवाद्यानि, छत्रत्रय चोपर्युपरि वर्तितानि, एव विभव ऐश्वर्य तेन समेतास्तीर्थंकरपरमा देवा दशताला भवन्ति दशहस्तमाना भवन्ति। शेषा देवा हरिहरादय नवताला भवन्ति। तादृश वचन अर्हत्प्रतिमासूचक आदित्यमते कथम्॥

वराहमिहरव्याहृते वराहमिहराचार्यकथिते प्रतिष्ठाकाण्डे च प्रतिष्ठाध्याये इतीदृशं कथ यदि दिगम्बरमतं कलौ समुत्पन्नम्। इतीति किम्—**विष्णोरित्यादि।** विष्णोर्भागव

शाक्या सर्वहिताय शान्तमनसो नग्ना जिनाना विदु-
ये य देवमुपाश्रिता स्वविधिना ते तस्य कुर्यु क्रियाम् ॥

निमित्ताध्याये च—

पद्मिनी राजहसाश्च निर्ग्रन्थाश्च तपोधना ।
य देशमुपसर्पन्ति सुभिक्ष तत्र निर्दिशेत् ॥

तथा— उर्व भारवि-भवभूति-भर्तृहरि-भर्तृमेण्ठ-कण्ठ गुणाढ्य-व्यास भास-वोस-कालिदास बाण-मयूर नारायण कुमार-माघ-राजशेखरादिम-हाकविकाव्येषु तत्र तत्रावसरे **भरतप्रणीते** काव्याध्याये सर्वजनप्रसिद्धेषु तेषु तेषूपाख्यानेषु च कथ तद्विषया महती प्रसिद्धि । तस्मात्

ता विष्णो क्रिया प्रतिष्ठा भागवता वैष्णवा कुर्यु विदधु । मयाश्च आदित्योपजीविनो ब्राह्मणा सवितु श्रीसूर्यस्य क्रिया प्रतिष्ठा कुर्यु । विप्रा ब्राह्मणा क्रिया विदुर्जानन्ति । मातृणा सप्तमातृणा ब्रह्माणीन्द्राणीवाराहीभैरवीचामुण्डाकर्णमोटीचर्चाभिधानाना इति क्रिया प्रतिष्ठा मातृमण्डलविदो मातृमण्डलविज्ञायका कुर्यु । शभो, क्रिया सभस्मा भस्मसहितो द्विजो ब्राह्मण कुर्यात् इति अर्थवशाद्विभक्तिविपरिणाम । शाक्या बौद्धा सर्वहिताय बुद्धाय क्रिया प्रतिष्ठा कुर्यु । शान्तमनसो　　नग्ना
विदुर्जानन्ति ते तु जिनाना प्रतिष्ठा कुर्यु । ये पुरुषा लिङ्गिनो गृहस्था य देव उपाश्रिता सेवापरास्ते पुरुषा स्वविधिना निजशास्त्रोक्तविधानेन तस्य देवस्य क्रिया कुर्यु इति ईदृश वाक्य वराहमिहर कथमुक्तवान्, यदि कलौ दिगम्बरा उत्पन्ना ॥

निमित्ताध्याये च इतीदृश वचन कथम् । इतीति किम् । **पद्मिनीति** । पद्मिनी राजहसाश्च निर्ग्रन्थाश्च तपोधना पद्मिनी कमलिनी य देश यस्मिन् देशे सरादौ उपसर्पन्ति प्रादुर्भवन्ति तत्र तस्मिन् देशे सुभिक्ष निर्दिशेत् कथयेत् । य देश राजहसाश्च उपसर्पन्त्यागच्छन्ति तत्र देशे सुभिक्ष निर्दिशेत् ॥

तथा तेनैव प्रकारेण उर्वश्च भारविश्च भवभूतिश्च भर्तृहरिश्च भर्तृमेण्ठश्च कण्ठश्च गुणाढ्यश्च व्यासश्च भासश्च वोसश्च कालिदासश्च बाणश्च मयूरश्च नारायणश्च कुमारश्च माघश्च राजशेखरश्च ते आदिर्येषा हलायुध कात्यायनादीना ते च ते महाकवयस्तेषा काव्येषु तत्र तत्रावसरे तस्मिन् विदुषा प्रसिद्धे प्रघट्टके तथा भरतप्रणीते काव्याध्याये तथा सर्वजनप्रसिद्धेषु तेषु तेषु उपाख्यानेषु दृष्टान्तकथासु च कथ केन प्रकारेण तद्विषया दिगम्बरसबन्धिनी महती प्रसिद्धिर्वर्तते ॥

चत्वार एते सहजा समुद्रा यथैव लोके ऋतवोऽपि षट् च।
चत्वार एते समयास्तथैव षड् दर्शनानीति वदन्ति सन्त॰ ॥
यावत्समर्थं वपुरुद्धताया यावच्च पाणिद्वयमेति बन्धम्।
तावन्मुनीनामशने प्रवृत्तिरित्याशयेन स्थितभोजनास्ते ॥
बालाग्रकोटावपि यत्र सङ्गे निष्किंचनत्व परम न तिष्ठेत्।
मुमुक्षवस्तत्र कथ नु कुर्युर्मति दुकूलाजिनवल्कलेषु ॥
शौच निकाम मुनिपुगवाना कमण्डलो सश्रयणात्समस्ति।
न चाङ्गुलौ सर्पविदूषिताया छिनत्ति नासा खलु कश्चिदत्र ॥
वदन्ति जैनास्तमिहाप्तमेते रागादयो यत्र न सन्ति दोषा।
मद्यादिशब्दोऽपि च यत्र दुष्ट शिष्टै स निन्द्येत कथ नु धर्म॰ ॥

हे मात, तस्मात् कारणात्। **चत्वार इत्यादि**। यथैव एते सहजा स्वभावोत्पन्नाश्चत्वार समुद्रा वर्तन्ते, यथैव लोके ऋतवोऽपि हिमशिशिरवसन्तग्रीष्मवर्षाशरल्लक्षणा षट् वर्तन्ते, तथैव तेनैव प्रकारेण एते अमी चत्वार समया जैनजैमिनिशाक्यशकरागमा साख्यलोकायतद्वयषड्दर्शनानीतीदृश सन्तो वदन्ति प्रतिपादयन्ति ॥

यत्त्वयोक्तम् उद्धा ग्रसन्ते इति निन्दावचन तस्येदमुत्तरम्—**यावदिति**। यावत्काल उद्धताया ऊर्ध्वताया वपु समर्थं वर्तते, यावच्च पाणिद्वय बन्धमेति परस्पर मिलति, तावत्काल मुनीनां अशने प्रवृत्तिर्भवतीतीदृशेनाशयेन ते स्थितभोजना ॥

बालाग्रेति। बालाग्रकोटावपि यत्र सङ्गे परिग्रहे निष्किंचनत्व निष्परिग्रहत्व परममुत्कृष्ट न तिष्ठेत् भवति। तत्र दिगम्बरशासने मुमुक्षव अहो मात, दुकूलाजिनवल्कलेषु मतिं कथ नु कुर्यु। अपि तु न कुर्यु ॥

शौचमिति। तथा अशौच यत्त्वयोक्त तदप्यसत्। शौच निकाम मुनिपुगवानां कमण्डलो सश्रयणात् ग्रहणात् समस्ति। अङ्गुलौ सर्पविदूषिताया सर्पदष्टाया खलु कश्चित् पुमान् अत्र ससारे नासा नासिका न च छिनत्ति न छेदयति। यदपवित्रमङ्ग तदेव प्रक्षाल्यत इत्यर्थ ॥

वदन्तीत्यादि। एते जैना इह ससारे तमाप्त वदन्ति। त कम्। यत्राप्ते रागादयो दोषा न सन्ति। यत्र च धर्मे मद्यादिशब्दोऽपि अज्ञातवन्मद्यादिपानादिक तच्छब्दोऽपि दुष्टो दोषवान् भोजनादित्यागाय भवति स धर्म॰ शिष्टैर्विद्वद्भि। कथ नु इति प्रश्ने। निन्द्येत। न निन्द्यत इत्यर्थ ॥

यदि दिगम्बरमत॰

परेषु योगेषु मनीषयान्ध प्रीति दधात्यात्मपरिग्रहेषु ।
तथापि देव स यदि प्रसक्तमेतज्जगद्देवमय समस्तम् ॥
लज्जा न सज्जा कुशल न शील श्रुत न पूत न वर प्रचार ।
मद्येन मन्दीकृतमानसाना विवेकनाशाच्च पिशाचभाव ॥
आतङ्कशोकामयकेतनस्य जीवस्य दु खानुभवाश्रयस्य ।
देहस्य को नाम कृतेऽस्य मास सचेतनोऽद्यात्क्षणभङ्गुरस्य ॥

उक्त च—

तिलसर्षपमात्र यो मासमश्नाति मानव ।
स श्वभ्रान्न निवर्तेत यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥
सदिग्धेऽपि परलोके त्याज्यमेवाशुभ बुधै ।
यदि न स्यात्तत कि स्यादस्ति चेन्नास्ति को हत ॥

परेष्वित्यादि । परेषु जरासधकसादिषु योगेषु सबन्धेषु मनीषया कृत्वा यो देव अन्ध क्रोधान्ध वर्तते, यो देव आत्मपरिग्रहेषु सत्यभामारुक्मिणीप्रभृतिषु प्रीति दधाति, तथापि स हरिहरादिको यदि देवो भवति तर्हि एतत् प्रसक्त एष प्रसङ्ग सजात । एतत् किम् । समस्त जगद्देवमय वर्तते । य शत्रुषु द्वेष करोति, कलत्रादिषु प्रेम दधाति । तर्ह्यदेव कोऽपि नास्ति, सर्वे देवा वर्तन्ते ॥

लज्जेत्यादि । मद्येन मन्दीकृतमानसाना जडीकृतचेतसा रुद्रादीना लज्जा सज्जा छन्दोद्यमा न वर्तते, तथा मद्यपीना शील ब्रह्मचर्य कुशल निपुण न भवति, तथा पूत श्रुत न भवति, तथा प्रचार प्रवर्तन च वर श्रेष्ठो न भवति । एतत्पूर्वोक्त यदि न भवति, तर्हि कि भवति । विवेकनाशात् प्रमाददोषात् पिशाचभाव , मलिनव्यन्तरत्व पिशाचत्व मुच्यते, तद्भवति । उक्त च लक्ष्मीचन्द्रेण महामुनिना—'मुहु विलिहि विमुत्त इसुण हु ण्हुण मज्जहु दोसु । मतहो वहिणि जि अहिलस इत्थेन हु पायपवेसु ॥'

आतङ्केत्यादि । हे मात , जीवस्यास्य देहस्य कृतकार्याय को नाम सचेतनो प्रेक्षावान् पुमान् मासमद्यात् जरास भक्षयेत् । कथभूतस्य देहस्य । आतङ्कशोकामयकेतनस्य आतङ्कश्च सद्य प्राणहरो व्याधि , शोकश्च पश्चात्तापलक्षण , आमयश्च सामान्यरोग , तेषा केतनस्य निवासस्य । पुन कथभूतस्य देहस्य । दु खानुभवाश्रयस्य दु खोदयस्थानस्य । पुन कथभूतस्य । क्षणभङ्गुरस्य क्षणेन अल्पकालेन भङ्गुरस्य स्वयमेव विनाशनशीलस्य ॥

. उक्त च—**तिलेत्यादि** । यो मानव तिलसर्षपमात्र मासमश्नाति स मानव श्वभ्रान्न निवर्तेत न निर्गच्छेत् । कियत्कालम् । चन्द्रदिवाकरौ यावत् ॥

संदिग्धे इत्यादि । परलोके स्वर्गादौ सदिग्धेऽपि सदेहप्राप्तेऽपि बुधैर्विद्वद्भिरशुभ

मक्षिकागर्भसभूतबालाण्डकनिपीडनात् ।
जात मधु कथ सन्त सेवन्ते कललाकृति ॥

तथा च स्मृति —

सप्तग्रामेषु यत्पापमग्निना भस्मसात्कृते ।
तस्य चैतद्भवेत्पाप मधुबिन्दुनिषेवणात् ॥

यथाजनाकूतमय प्रवृत्त परस्परार्थप्रतिकूलवृत्त ।
विधौ निषेधे च न निश्चयोऽस्ति कथ स वेदो जगत प्रमाणम् ॥

तथा हि—मास चेदाचरितुमिच्छसि, आचर। किं तु विधिपूर्वकमाचरितव्यम्। तदाह—

प्रोक्षित भक्षयेन्मास ब्राह्मणाना तु काम्यया ।
यथाविधिनियुक्तस्तु प्राणानामेव चात्यये ॥

मद्यमासाद्यास्वादन पाप त्याज्यमेव परिहर्तव्यमेव। यदि चेत् परलोक न स्यात् किमपि रुचिर न स्यात् ततस्तर्हि कि स्यात्। अस्ति चेत् नास्ति कश्चार्वाको हतो निषिद्ध ॥

मक्षिकेति। मक्षिकाना सरघाना गर्भेषु सभूता उत्पन्ना ये बालाण्डकास्तेषा निपीडनात् निश्चोतनान्मधु मधुक्षौ जातमुत्पन्न सन्तो विद्वास कथ केन प्रकारेण सेवन्ते आस्वादयन्ति। कथभूत मधु। कललाकृति कललस्य गर्भवेष्टनस्य जरायुपटलस्याकृतिराकारो यस्य तत्तथोक्तम् ॥

तथा च स्मृतिरन्यदपि स्मृतिशास्त्र वर्तते—तत्किम्। **सप्तेति**। सप्तग्रामेषु अग्निना भस्मसात्कृते सति यत्पाप भवेत् तस्य पुरुषस्य च एतत् पाप भवेत् सप्तग्रामभस्मीकरणपाप भवेत्। कस्मात्। मधुबिन्दुनिषेवणात् इति ॥

यथेत्यादि। हे मात, स वेद श्रुतिशास्त्र जगत प्रमाण प्रमाणभूत **कथ भवति**। कथभूतो वेद । अय वेद यथाजनाकूत यथाजनेच्छप्रकृति यथाविषयादिक लोको वाञ्छति, वेदेऽपि तथैव वक्ति। अपर कथभूतो वेद। परस्परार्थप्रतिकूलवृत्त परस्परमन्योन्य अर्थप्रतिकूल पूर्वापरविरोधसहित वृत्त प्रवृत्तिं गत विधौ कर्तव्ये निषेधे च वेदे निश्चयो नास्ति ॥

तथाहि तदेव यथाजनाकूतप्रवर्तन दर्शयति—**मांसमित्यादि**। मासं चेदाचरितुमिच्छसि मासभक्षण कर्तुमिच्छसि तर्ह्याचर। किं तु विधिपूर्वकमाचरितव्य वेदोक्तप्रकारेण भक्षितव्यम् ॥

तदाह मांसभक्षणे कोऽसौ विधिस्तमेव निरूपयति—**प्रोक्षितमिति**। मांसं प्रो

क्रीत्वा स्वय वा ह्युत्पाद्य परोपहृतमेव च ।
अर्चयित्वा पितॄन्देवान्खादन्मास न दुष्यति ॥

मातरि स्वसरि वा चेत्प्रवर्तितुमिच्छसि, प्रवर्तस्व । किं तु विधिपूर्वकं प्रवर्तितव्यम् । तदाह—गोसवे ब्राह्मणो गोसवेनेष्ट्वा सवत्सरान्ते मातरमप्यभिलषतीति । उपेहि मातरमुपेहि स्वसारमिति । एवमन्येऽपि सन्ति यथालोकाभिप्राय प्रवृत्तास्ते ते विधय. ।

प्रसिद्धिरत एवास्य सर्वसाधारणी मता ।
को हि नाम भवेद्द्वेष्यो लोकच्छन्दानुवर्तन ॥

हिताहितावेदि जगन्निसर्गत परस्परस्त्रीधनलोलमानसम् ।
तत्रापि यद्यागम एष तन्मनोवशेन वर्तेत तदा किमुच्यते ॥

क्षित कुशमन्त्रवारिपूत भक्षयेत् खादयेत् । किमर्थम् । ब्राह्मणाना तु काम्यया ब्राह्मणानामिच्छया । क पुमान् भक्षयेत् । यथाविधिनियुक्त प्रोक्षणादिविधिनाधिकृत प्राणाना चैव अत्यये विनाशे सति विधिमकृत्वा न भक्षयेत् ॥

यथा च विधि दर्शयति—**क्रीत्वेति** । मास क्रीत्वा मूल्येन गृहीत्वा स्वय चात्मनैव हि निश्चयेन उत्पाद्य जीवविध्वसोत्कृतिपरोपहृतमेव वा पारणानीत वा पितॄन् देवाश्चार्चयित्वा मास खादन् पुमान् न दुष्यति न दोषवान् भवति । मातरि जनन्या स्वसरि भगिन्या वा चेद्यदि प्रवर्तितुमिच्छसि तर्हि प्रवर्तस्व मैथुन कुरुष्व । किं तु विधिपूर्वक प्रवर्तितव्यम् । तदाह तमेव विधि निरूपयति—गोसवे गोसवयज्ञे ब्राह्मणो नापर गोसवेन गोवधेन इष्ट्वा यज्ञ कृत्वा सवत्सरान्ते एकवर्षप्रान्ते मातरमपि जननीमपि । अपिशब्दात् भगिन्यादिमपि । परस्त्रियमभिलषति जन इति ईदृश वचन क्व वर्तते । उपेहि मातरमुपेहि स्वसारमिति । एव अमुना प्रकारेण अन्येऽपि अपरेऽपि विधय सन्ति वर्तन्ते वेदे ते ते प्रसिद्धा यथालोकाभिप्राय प्रवृत्ता ॥

प्रसिद्धिरित्यादि । अत एव कारणात् अस्य वेदस्य सर्वसाधारणी सर्वेषा सामान्या प्रसिद्धि ख्यातिर्मता अभीष्टा । अमुमेवार्थमर्थान्तरन्यासेन द्रढयति—नामेति सभावनायाम् । लोकच्छन्दानुवर्तन यथालोकाभिप्रायप्रवतन पुमान् को द्वेष्यो भवेत् । अपि तु न कश्चिद्द्वेषणीयो भवतीत्यर्थ । कथम् । हि । स्फुटमिति शेष ॥

हिताहितेत्यादि । हे मात , जगत् ससारो निसर्गत स्वभावेन हिताहितावेदि वर्तते । हित पुण्यमहित पाप ते द्वे वेत्तीत्येवशील हिताहितावेदि । पुन कथभूत जगत् । परस्परस्य अन्योन्यस्य च स्त्री च धन च तत्र लोल लम्पट मानस चित्त यस्य जगतस्त्तथोक्तम् । तत्रापि ईदृशे जगति यदि चेदेष आगमो वेदस्वरूपशास्त्र तन्मनोवशेन जग-

'सुरा न पेया, ब्राह्मणो न हन्तव्य' इत्यपि वचनमस्ति। 'सौत्रामणौ य एवविधा सुरा पिबति न तेन सुरा पीता भवति' इत्यपि। तथा 'ब्रह्मणे ब्राह्मणमालभेत' इति। अपि च—

शूद्रान्न शूद्रशुश्रूषा शूद्रप्रेषणकारिण।
शूद्रदत्ता च या वृत्ति पर्याप्त नरकाय ते॥
तथा मास श्वचाण्डालक्रव्यादादिनिपातितम्।
ब्राह्मणेन ग्रहीतव्य हव्यक्रव्याय कर्मणे॥

इत्यपि।

सद्य प्रतिष्ठितोदन्ते सिद्धान्ते परमाग्रह।
कि वेदोक्तैरिमै[1] (?) सूक्तैरेत षिङ्गानुपास्महे॥

दभिप्रायवशेन वर्तेत वर्तते, तदा तस्मिन् काले किमुच्यते कि कथ्यते। परस्परस्त्रीधन लोलमानस विशेषेण भवत्येव॥

अथ पूर्वापरविरोध वेदस्य दर्शयति—'सुरा न पेया मद्य न पेयम्, ब्राह्मणो न हन्तव्य' इत्यपि वचनमस्ति वेदे। तद्वाक्यविरुद्ध वाक्य यथा—सौत्रामणा यज्ञे य एवविधा सुरा पिबति य पुमान् एवविधा पैष्टीगौडीमाधवीलक्षणा सुरा मदिरा पिबति तेन पुसा सुरा पीता न भवति, इत्यपि वाक्य वर्तते। तथा च विरुद्ध वाक्य दर्शयति—ब्राह्मणमालभेत ब्रह्मणे सृष्टिकर्त्रे ब्राह्मण श्रोत्रिय आलभेत मारयेत्, इत्यपि च वाक्य वर्तते॥

अपि च तथा च मासविरुद्ध वाक्य दर्शयति—**शूद्रान्नमित्यादि**। शूद्रान्न शोभन कर्मणा द्रवतीति शूद्रस्तस्यान्नम्, शूद्रशुश्रूषा सेवा, शूद्रप्रेषणकारिण शूद्रस्य किंकरत्व कुर्वन्तीति, शूद्रदत्ता च पुनर्या वृत्तिराजीवनम्, ते प[र्याप्त] परिपूर्ण यथा भवत्येव नरकाय नरकपाताय भवतीति भाव॥

तथा च विरुद्ध वाक्यम्—**तथेति**। मास श्वचाण्डालक्रव्यादादिनिपातित शुना कुक्कुरेण, चाण्डालेन मातङ्गेन, क्रव्यादा व्याघ्रादयस्ते आदिर्येषा खरटिक्यादीना ते श्वचाण्डालक्रव्यादादयस्तैर्निपातित पशून् मारयित्वा गृहीत आनीत ब्राह्मणेन वेदपाठकेन ग्रहीतव्य ग्रहणीयम्। किमर्थम्। हव्यकव्याय कर्मणे देवपितृकार्याय, इत्यपि वचनमस्ति॥

सद्य इत्यादि। सद्यस्तत्काले प्रतिष्ठित उदन्तो वार्ता यत्र स सद्य प्रतिष्ठितोदन्तस्तस्मिन्नीदृग्विधे सिद्धान्ते परमाग्रहो यदि युष्माकमाक्षेपो वर्तते तर्हि इमै(१)र्वेदोक्तै सूक्तै सुभाषितै किम्। न किमपि। एत आगच्छत यूयम्। षिङ्गान् विटानुपास्महे सेवामहे वयम्। यदैव पृष्ट तदैवोत्तर पारदारिकविषये वर्तत एव॥

---

१ व्याकरणशास्त्रविरुद्धम् 'इमै' इति प्रयोगोपादान ग्रन्थकर्तुर्महदाश्चर्यकरम्

प्रमाण व्यवहारेऽपि जन्तुरेकस्थितिर्मत ।
को नामेत्थ विरुद्धार्थे सादरो निगमे नर ॥

यदि च वेदोक्तेन विधिना विधीयमाना हिसा न भवत्यधर्मसाधनम्, कथ तर्हि मार्यमाण पशुरेव सबोध्यते 'अन्वेन मातानुमन्यतामनुपितानुभ्रातानुसगन्धोऽनुसखा सयूथ्य ' इति ।

अथ पौरुषेयागमवच्चोदनाया विचारे महत्पातकम् । तदाह—

मानव व्यासवासिष्ठ वचन वेदसयुतम् ।
अप्रमाण तु यो ब्रूयात्स भवेद्ब्रह्मघातक ॥
पुराण मानवो धर्म साङ्गो वेदश्चिकित्सितम् ।
आज्ञासिद्धानि चत्वारि न हन्तव्यानि हेतुभि ॥

इत्येतन्मुखभाषितम् ।

प्रमाणमित्यादि । व्यवहारेऽपि वाणिज्यादौ जन्तुर्जीव एकस्थितिरेकवाक्यतायुक्त प्रमाण मत स्वीकर्तव्यम् । को नाम इत्थ पूर्वोक्तप्रकार विरुद्धार्थे निगमे वेदे नर पुमान् सादरो भवति । अपि तु न कश्चित् ॥

यदि च वेदोक्तेन विधिना निगमोक्तेन विधानेन विधीयमाना क्रियमाणा हिसा अधर्मसाधन न भवति तर्हि मार्यमाण पशु एवममुना प्रकारेण कथ सबोध्यते सबोधन प्राप्यते । एव कथमिति चेत्—अन्वेन हे पशो, एन हिंसकपुरुष माता अनुमन्यता ज्ञायताम् । अनुपिता अनुमन्यता ज्ञायताम् । अनुभ्राता अनुमन्यताम् । अनुसगन्ध सबन्धी अनुमन्यताम् । अनुसखा मित्रमनुमन्यताम् । कथभूत सखा । सयूथ्य । समानयूथे भव सयूथ्य

अथ पौरुषेयागमवत् यथा पौरुषेय शास्त्र विचार्यते तथा चोदनाया वेदस्य वचने विचारे विचारणाया महत्पातकम् ॥

तदाह—**मानवमिति** । मानव मनोरिद मानव व्यासवासिष्ठ व्यासस्येद व्यासम्, वसिष्ठस्येद वासिष्ठम्, व्यास च वासिष्ठ वचन शास्त्र वेदसयुत वेदोक्तमेव वर्तते । यस्तु पुमान् अप्रमाणमसत्य ब्रूयात्स ब्रह्मघातको भवेत् ब्राह्मणघातपातकी भवेत् स्यात् ॥

पुराणमिति । पुराण रामायण भारतादिकम्, मानवो धर्म स्मृतिशास्त्रम्, साङ्गो वेद शिक्षाकल्पव्याकरणच्छन्दोज्योतिषनिरुक्तलक्षणषडङ्गसहितो वेद, चिकित्सित च आयुर्वेदम्, एतानि चत्वारि शास्त्राणि आज्ञासिद्धानि । एतेषा वचनमेव मन्यते । हेतुभिर्न हन्तव्यानि हेतुवादेन निराकरणीयानि ॥

इति एतन्मुखभाषित कपोलकल्पितमिद श्लोकद्वय ज्ञातव्यम् ॥

दाहच्छेदकषाशुद्धे हेम्नि का शपथक्रिया ।

तस्मात्

दत्तानुपात्र सकलै प्रमाणैर्दृष्टेषु तत्त्वेषु भवेत्प्रमाणम् ।
अन्यत्र शास्त्र तु सता प्रवृत्त्यै पूर्वापरस्थित्यविरोधनेन ॥
उमापति स्कन्दपिता त्रिशूली सध्यासु यो नृत्यति चर्मवासा ।
भिक्षाशनो होमजपोपपन्न कथ स देवोऽन्यजनेन तुल्य ॥
देवेषु चान्येषु विचारचक्षुर्यथार्थवक्ता किमु निन्दक स्यात् ।
एव न चेत्तर्हि यथार्थदर्शी भानु प्रदीपोऽपि च निन्दक स्यात् ॥
यो भाषते दोषमविद्यमान सता गुणाना ग्रहणे च मूक ।
स पापभाक्स्यात्स विनिन्दकश्च यशोवध प्राणिवधाद्गरीयान् ॥

दाहेत्यादि । दाह अग्नितापः, छेदश्च द्विधाकरणम्, कषा कषप॰कोपरि रेखाप ताडनलक्षण ताडनम्य, एताभि परीक्षिते शुद्धे हेम्नि सुवर्णे शपथक्रिया शपथकरण न काचित् । दाहच्छेदकषाशुद्धे परीक्षाया अक्षमे हेम्नि शपथक्रिया का । न काचित्

तस्मात् कारणात्—**दत्तानुपात्रमित्यादि** । दत्तानुपात्र अतिसवादिस्वीकृतव्यव सकले प्रत्यक्षानुमानादिभि प्रमाणै दृष्टेषु तत्त्वेषु शास्त्रेषु प्रमाण सत्य भवेत् । अ परमते स्वर्गादौ अदत्तानुपात्रे अपरीक्षतो तत्त्वेषु शास्त्र तु सतां विद्वज्जनाना प्रवृत्त्यै प्रवर्त भवति । केन कृत्वा प्रमाणाय भवति । पूर्वापरस्थित्यविरोधनेन पूर्वापरविरोधरहितेनेत्यर्थ

उमापतिरिति । उमापति स्कन्दस्य पिता च स्कन्दस्य कार्तिकेयस्य पिता जन ब्रह्मचर्यभङ्गकारीति भाव । तथा त्रिशूली । शत्रुविद्वेषकारीति भाव । सन्ध्यासु यो नृत्य प्रभाते मध्याह्ने अपराह्ने यो नर्तन करोति । तथा चर्मवासा चर्मवासो वस्त्र यस्य चर्मवासा । इत्यनेन मोहवान् सूचित । तथा भिक्षाशन भिक्षाभोजनकारी । इत्य क्षुधादोष कथित । तथा होमजपोपपन्नो होमेन जपेन उपपन्न स जगत्प्रसिद्धो अन्यजनेन तुल्यो रथ्यापुरुषेण समानो देव कथम् । न कथमपीत्यर्थ ॥

देवेष्वित्यादि । देवेषु च पुनरन्येषु गुर्वादिषु विचारचक्षु दिगम्बरो यथार्थव सत्यवादी । उ इति सबोधने । हे मात, किं निन्दक गर्हक स्यात् । अपि तु न स्या एव न चेत् यदि निन्दक स्यात् तर्हि तदा यथार्थदर्शी यथार्थप्रकाशको भानुरपि प्रदी निन्दक स्यात् । सोऽपि यथार्थदर्शी वर्तते ॥

य इत्यादि । य पुमान् अविद्यमानमसन्त दोष भाषते च, सता साधूना गुण ज्ञानादीनां ग्रहणे च मूक अवाक् भवति, स पुमान् पापभाक् पापीयान् स्यात् । अवि मानदोषभाषित्वात स पुमान विनिन्दकश्च निन्दावान भवति । स पापभाक कथम । अत्र

अथायमाप्तः परः एव न स्यादेवंविधो रुद्रगुणोऽपरस्तु ।
परः पुनः किंगुणः एष देवः संसारदोषानुगतो न यो हि ॥
गुणाः कुतस्तस्य भवन्ति गम्याः शास्त्रात्प्रणीतात्स्वयमेव तेन ।
वने परोक्षेऽपि पतत्रिसार्थे दृष्टो ध्वनेस्तत्र विनिश्चयो हि ॥
सर्गस्थितिप्रत्यवहारवृत्तेर्हिमातपाम्भः समयस्थितेर्वा ।
आद्यन्तभावोऽस्ति यथा न लोके तथैव मुक्तागममालिकायाः ॥
श्रुतात्स देवः श्रुतमेतदस्मादिमौ हि बीजाङ्कुरवत्प्रवृत्तौ ।
हिताहितज्ञे स्वयमेव दैवात्कि पुंसि जातिस्मरवत्परेण ॥

वार्थमर्थान्तरन्यासेन द्रढयति—यशोवधो यशोघातनं प्राणिवधात् हिंसाकरणात् गरीयान् गुरुतरो वर्तते ॥

यतः । **अथेत्यादि** । अथ चेत् अयं आप्तो रुद्रगुणो रुद्रलक्षणो देवः स एवाप्तो युष्माभिः कथ्यते । परः एव अर्हन् देवो न स्यात् । एवेति निश्चये । एवंविधः आप्तत्वसहितो रुद्रगुणो वर्तते । अयं तु सर्वज्ञो वीतरागो न भवति इति चेत् उच्यते—तर्हि परो रुद्रगुणः पुनः पुनरपि एष देवः किंगुणो वर्तते । यो देवः । हि निश्चयेन । संसारदोषानुगतो न भवति ॥

गुणा इत्यादि । स देवः इति चेद्युष्माभिरुच्यते, तस्य गुणाः कुतः कस्मात् ज्ञातव्या भवन्ति शास्त्राद्गम्या भवन्ति । कथंभूताच्छास्त्रात् । तेनाप्तेन गुरुणा स्वयमेव प्रणीतात् उक्तात् तत्र शास्त्रे विनिश्चयो हि निश्चयेन ध्वनेस्तद्वाचनात् निश्चयो दृष्टो निश्चयो जातः । अमुमेवार्थं दृष्टान्तेन द्रढयति—वने विपिने परोक्षेऽपि दृष्टेरगम्येऽपि पतत्रिसार्थे पक्षिसमूहे ध्वनिविनिश्चयो दृष्टः सर्वैरपि विज्ञातः । यस्य पक्षिणः ईदृशो ध्वनिर्वर्तते स पक्षी अमुकः पक्षी भविष्यति तद्ध्वनिरेव पक्षी ज्ञायते तथा येन देवेन यत् शास्त्रं प्रोक्तं तस्माच्छास्त्रादेव दोषवान्निर्दोषो ज्ञायते ॥

सर्गेत्यादि । यथा येन प्रकारेण लोके लोकमध्ये सर्गस्थितिप्रत्यवहारवृत्तेः सर्गस्य सृष्टेः, स्थितेश्च सर्गस्थितिकालस्य प्रत्यवहारस्य संहारकालस्य च वृत्तेर्वर्तनस्य आद्यन्तभावो न वर्तते एतदुक्तं भवति । यथा सर्गादयो हिमसमयादयश्च अनादिकालेषु वर्तन्त एव । कथं वर्तन्त इति चेत् सर्गात् संहारो वर्तते, संहारात् सर्गो वर्तते, हिमादातपो भवति, आतपाद्वर्षाकालो भवति, तस्मात् पुनर्हिमकालो भवति, एकस्मादेकः सर्वदा वर्तते, तथैव तेनैव प्रकारेण मुक्तागममालिकायाः आद्यन्तभावो न वर्तते । देवश्रुतयोरपि आद्यन्तभावो नास्ति, मुक्ताद्देवात् आगमो भवति, आगमाच्छास्त्रान्मुक्तो देवो भवति ॥

तदेव निरूपयति—**श्रुतादित्यादि** । श्रुतादागमात् स जगत्प्रसिद्धो देवोऽर्हन् भवति । अस्माद्देवादेतत् श्रुतं भवति । इमावेतौ श्रुतदेवौ हि निश्चयेन बीजाङ्कुरवत् प्रवृत्तौ प्रवृत्तिं गतौ ।

असशय हेतुविशेषभावाद्यथोपल स्यात्कनक तथैव ।
अन्तर्बहिश्चास्तसमस्तदोषो ज्योति पर स्यादयमेव जीव ॥
अङ्गारवत्तद्धि न जातु शुध्येद्रूपान्तर वस्तुनि यत्र नास्ति ।
दृष्टो मणीना मलसक्षयेण तेज प्रभाव पटुभि कृतेन ॥
भूता भविष्यन्ति भवन्ति चान्ये लोकत्रयज्ञा क्रमश क्षितीशा ।
यथा तथाप्ता यदि को विरुद्धो बहुत्वमन्यत्र च बाढमस्ति ॥
हरि पुन क्षत्रिय एव कश्चिज्ज्योतिर्गणैस्तुल्यगुणो रविश्च ।
देवौ स्त एतौ यदि मुक्तिमार्गौ पृथुश्च सोमश्च कुतस्तथा न ॥

बीजादङ्कुरो भवति, अङ्कुराद्बीज भवति । हिताहितज्ञे हितज्ञमहितज्ञ च दैवात् पुण्यात् पुसि पुरुषे परेण कि कार्यम् । न किमपि । किवत् । जातिस्मरवत् । यथा जातिस्मर पुमान् अन्य न पृच्छति कि तु स्वयमेव जानाति, एव ज्ञानात् स्वयमेव जानाति । परेण कि कार्यम् । न किमपि कार्यमित्यर्थ ॥

असशयमित्यादि । असशय यथा भवत्येव हेतुविशेषभावात् कारणभेदस्य भावात् यथा उपल कनक स्यात् तथैव अन्तर्बहिश्च अन्त कर्मक्षयोपशमादिभाव, बहिश्च गुर्वाद्युपदेश, अस्तसमस्तदोष क्षीणकर्ममलकलङ्क अयमेव ससारी जीव पर ज्योति सिद्ध स्यात् ॥

अङ्गारेत्यादि । अङ्गारवत् अनिल्वत् तद्वत् तदेवात्मस्वरूप अभव्यजीवलक्षण जातु कदाचित् न शुद्ध्येत् शुद्धि न प्राप्नुयात् । तत्किम् । यत्र वस्तुनि [अ]भव्यलक्षणे पदार्थ रूपान्तर नास्ति । मिथ्यात्व मुक्त्वा कदाचिदपि य सम्यक्त्व न यात न शुद्ध्येदित्यर्थ । पटुभिर्विचक्षणै कृतेन विहितेन मलसक्षयेण विनाशेन मणीना रत्नाना तेज प्रभावो दृष्टो विलोकित । तथा चोक्त समन्तभद्रेण महर्षिणा—'दोषावरणयोर्हानिर्नि शेषास्त्यतिशायनात् । क्वचिद्यथा स्वहेतुभ्यो बहिरन्तर्मलक्षय ॥'

भूता इत्यादि । भूता अतीता, भविष्यन्तोऽनागता, भवन्तश्च वर्तमाना, अन्ये लोकत्रयज्ञायका क्रमशो न क्रमेण यथा क्षितीशा राजानस्तथा तेनैव क्षितीशप्रकारेण यदि चेत् आप्तास्तीर्थकरपरमदेवा भूता भविष्यन्ति भवन्ति तर्हि को विरुद्ध । न कश्चिद्विरुद्ध इत्यर्थ । अन्यत्र च परमते बहुत्व प्रचुरत्व बाढमतिशयेन अस्ति वर्तते, हरिहरहिरण्यगर्भनवग्रहतिथिदेवताद्वादशादित्यादिवत्[1] ॥

हरिरित्यादि । हरि श्रीनारायण पुन पश्चात् कश्चित् कोऽपि क्षत्रिय एव वर्तते । ज्योतिर्गणैस्तुल्यगुण शुक्रशनैश्चरादिसदृशो रविश्च वर्तते । एतौ द्वौ हरिरवी यदि मुक्ति-

---

१ अत्र प्रसिद्धसाहचर्याभावाद्ब्रह्मप्रजापतिशब्दवन्नानन्

अशेषमेतद्वपुषा बिभर्ति दशावतारेण स वर्तते वा ।
शिला प्लवादर्पति विस्मयार्हं मात कथ सगतिमङ्गतीदम् ॥
स्वय स कुष्ठी पदयो किलार्क परेषु रोगार्तिहरश्च चित्रम् ।
अजा परेषा विनिहन्ति वात स्वय तु वातेन हि सा म्रियेत ॥
माता—(स्वगतम् ।)
गत स काल खलु यत्र पुत्र स्वतन्त्रवृत्त्या हृदयेप्सितानि ।
कार्याणि कार्येत हठान्नयेन भयेन वा कर्णचपेटया वा ॥
युवा निजादेशनिवेशितश्री स्वयप्रभु प्राप्तपदप्रतिष्ठ ।
शिष्य सुतो वात्महितैर्बलाद्धि न शिक्षणीयो न निवारणीय ॥

मार्गौ देवौ स्त स्याताम्, तर्हि पृथुश्च आदिक्षत्रिय सोमश्च चन्द्रस्तथा देवौ कुतो न स्याताम् ॥

अशेषमित्यादि । हे मात , स हरिरेतदशेष जगद्वपुष शरीरेणोदरमध्ये बिभर्ति । वान्यद्दशावतारेण वतते य सवनिजशरीरेण बिभर्ति स दशावतारान् कुत स्थित्वा गृह्णाति । शिला प्लवादर्पति जले शिला तरतीति एतस्मादपि कथ केन प्रकारेण इद विस्मयार्ह सगाति अङ्गति व्रजति । कथ सङ्ग क्षत (?) इत्यर्थ ॥

स्वयमित्यादि । सोऽर्क किल पदयो पादयो स्वय कुष्ठी कुष्ठरोगवान् वर्तते । चित्र परेषु भक्तेषु रोगातिहरश्च रोगपीडाविनाशकश्च वतते । अमुमेवार्थ दृष्टान्तेनोच्छिनत्ति—अजा छागिका परेषा लोकाना वात विनिहन्ति । स्वय तु सा अजा वातेन वातरोगेण म्रियेत मृतिं गच्छेत् । इदमपि विस्मयार्थम् । किंतु अजा वातरोगेण न म्रियते इत्यर्थ ॥

माता चन्द्रमति स्वगतमात्मगत चिन्तयति—**गत इत्यादि** । स काल प्रस्ताव गतोऽतिक्रान्त । खलु निश्चयेन । यत्र काले पुत्रो यशोधर स्वतन्त्रवृत्त्या आत्माधीनत्वेन हृदयेप्सितानि कार्याणि कर्तव्यानि हठात् नयेन न्यायेन भयेन भीत्या वा कर्णचपेटया वा हस्ततलताडनेन वा कार्येत कार्यते । इदानी तु कार्याणि हठादिना कारयितु न शक्यत इत्यर्थ ॥

कस्मान्न कार्यते इदाना तु असो तावत्—**युवेत्यादि** । युवा शिशुर्न वर्तते । अपि च निजादेशनिवेशितश्री निजादेशे निवेशिता आरोपिता श्रीर्येन स तथोक्त । पुन कथ भूत । स्वयप्रभु स्वयमेव सर्वेषा स्वामी समर्थो वा । पुन कथभूत । प्राप्तपदप्रतिष्ठ प्राप्ता लब्धा पदे राज्यपदे प्रतिष्ठा शोभा येन स तथोक्त । तेन कारणेन शिष्य विद्यार्थी सुतो वा आत्महित पुरुषैर्बलाद्बलात्कारेण न शिक्षणीयो नापि निवारणीयो निषेधनीय । कथम् । हि । स्फुटमिति शेष ॥

(प्रकाशम् ।)

तवोपदेश खलु कि नु कुर्याद्विनीतचित्तस्य बहुश्रुतस्य ।
को नाम धीमॉल्लवणाम्बुराशेरुपायनार्थं लवण नयेत ॥
विचक्षण कि तु परोपदेशे न स्वस्य कार्ये सकलोऽपि लोक ।
नेत्र हि दूरेऽपि निरीक्षमाणमात्मावलोके त्वसमर्थमेव ॥
निघ्नन्ति नि सशयमेव भूपा पुत्र च मित्र पितर च बन्धुम् ।
स्वस्य श्रिये जीवितरक्षणाय राज्य कुत क्षान्तिपरायणानाम् ॥
तदस्य दु स्वप्नविधे शमार्थं सरक्षणार्थं निजजीवितस्य ।
दुर्वासना वत्स विहाय जीवैर्विधेहि यज्ञ कुलदेवताया ॥

किमङ्ग, महामुनिर्गौतम प्राणत्राणार्थमात्मोपकारिणमपि नाडीजङ्घ ।

प्रकाश सर्वेषा स्फुट माता ब्रूते—**तवेत्यादि** । हे पुत्र, तव भवत । खलु निश्चयेन नु इति प्रश्ने वितर्के वा । उपदेश माता शिक्षाकर्त्री कि कुयात् । अपि तु न किमपि कुर्यादित्यर्थ । त्व सर्वत्र विचक्षणो वर्तसे इत्यथ । कथभूतस्य तव । विनीतचित्तस्य वि नयपरहृदयस्य । पुन कथभूतस्य तव । बहुश्रुतस्य अनेकेषु शास्त्रेषु प्रवीणस्य । अमुमेवा प्राभृतीकरणार्थं दृष्टान्तद्वारेण द्रढयति—नामेति सभावनायाम् । को धीमान् क प्रेक्षावा पुरुष लवणाम्बुराशे लवणोदधिसमुद्रस्य उपायनार्थं प्राभृतीकरणार्थं लवणमक्षी नयेत नयति । अपि तु न कश्चिदित्यर्थ ॥

विचक्षण इत्यादि । हे पुत्र, त्व विचक्षणो वर्तसे । कि तु सकलोऽपि लोक समस्तो ऽपि जन । केवल त्वमेव न । परोपदेशे विचक्षणो भवति । न तु स्वस्य काय विचक्षण स्यात् । अमुमेवार्थं दृष्टान्तेन द्रढयति--हि यस्मात् कारणात् नेत्र चक्षुर्दूरेऽपि वस्तु निरीक्षमाण अवलोकयद्भवति । आत्मावलोके चक्षुर्विलोकने तु असमर्थमेव वर्तते ॥

निघ्नन्तीत्यादि । हे पुत्र, भूपा स्वस्य श्रिये लक्ष्मीनिमित्त जीवितरक्षणाय आ त्ममृत्युवञ्चनार्थं च नि सशयमेव पुत्र च निघ्नन्ति मारयन्ति, मित्रमभीष्ट निघ्नन्ति, पि तर च वप्तारं निघ्नन्ति, बन्धु निघ्नन्ति । अमुमेवार्थेन द्रढयति—क्षान्तिपरायणाना क्षम वता राज्ञा राज्य कुत । न कुतश्चिदित्यथ ॥

तदित्यादि । तत्तस्मात् कारणात् अस्य दु स्वप्नविधेर्विधानस्य शमाय शमनार्थं निज जीवितस्य आत्मायुष सरक्षणार्थं च । हे वत्स पुत्र, दुर्वासना दिगम्बरोपदेश विहा कुलदेवताया जीवै पशुभिर्यज्ञ विधेहि पूजां कुरु ॥

अङ्ग अहो पुत्र, गौतमो नाम महामुनि प्राणत्राणार्थं प्राणरक्षणार्थं आत्मोपकारिणम

जघान। विश्वामित्र सारमेयम्। एवमन्येऽपि शिबिदधीचिबलिबाणासुरप्रभृतीनामवनिपतीना सुरभितनयादीनामितरेषा च सत्त्वानामालम्भनेनात्मन शान्तिकर्माणि सम्यगारेभिरे ।

यथा जलै पङ्कजिनीदलाना पङ्कैर्न लेपो नभसो यथा च ।
राज्ञस्तथा शुद्धमतेर्न पापै सबन्धगन्धोऽस्ति कथचनापि ॥
विष विषस्यौषधमग्निरग्नेरिय प्रसिद्धिर्महती यथैव ।
पुण्याय हिंसापि भवेत्तथैव सर्वत्र हे पुत्र न षड्ढलानि ॥

नाडीजङ्घ वानर कि न जघान। अपि तु जघानैव। गौतम किल तीर्थे यात्रासु चलित । च्युतमार्गश्च महति कान्तारे पतित । पिपासोष्णशोष शुष्यति शेषकाय बुभुक्षाशुशुक्षणि सधुक्षमाणकुक्षिश्च स्वैरविहारिणा वानरेणोदकस्थान नीत । स मुनिस्तद्दर्शित तोय पीत्वा वानर मारयित्वा कृततत्पिशितभोजनो वन निस्ततार। हे पुत्र, विश्वामित्रो महामुनि सारमेय श्वान कृतोपकार कि न जघान । एषापि कथा तद्वदेव । एवममुना प्रकारेण अन्येऽपि राजान सुरभितनयादीना धेन्वादीनामितरेषा च अपरेषा सत्त्वाना प्राणिना आलम्भनेन मारणेन आत्मन स्वेषा शान्तिकर्माणि सम्यगारेभिरे आरब्धवन्त । तथा हि—शिबिदधीचिनौ राजानौ तयोर्मांसास्थिभ्या देवा आत्मनो विघ्नोपशमन वृत्रदानवक्षय कृतवन्त । बलिबाणासुरौ तयोर्द्वयोर्यज्ञे बन्धनालम्भनाभ्या निष्कण्टका देवा महीं चक्रु । शिबिदधीचिभ्या याग कृत, बलिबाणासुरौ मारितौ। प्रभृति शब्दात् वृत्रदानव च मारितवन्त । अवनिपतीना राज्ञा सुरभितनयादीना माहेयीप्रभृतीना च सत्त्वाना पशूना आलम्भनेन मारणेन आत्मन शान्तिकर्माणि अन्येऽपि राजान सम्यगारेभिरे। गोसवे यज्ञे ता माहेयी आलभ्य मारयित्वा प्राप्य च रन्तिदेवो मुनि स्वर्ग साधयामास। अत एव कारणात् चर्मप्रक्षालनात् चर्मण्(ण्व)ती नदी बभूव। तदस्थिप्रक्षालनाच्च अष्ठीवती नदी सजाता ॥

यथेत्यादि । यथा येन प्रकारेण जलै पङ्कजिनीदलाना पद्मिनीपत्राणा लेपो न भवति। नभस पङ्कैर्लेपो यथा न भवति। तथा तेनैव प्रकारेण शुद्धमते राज्ञ पापै सह सबन्धगन्ध कथचनापि प्रकारेण सबन्धगन्ध पापबन्धलेशोऽपि नास्ति ॥

विषमित्यादि । यथैव येनैव प्रकारेण विषस्यौषध विष भवति, अग्नेरौषध अग्निर्भवति, इय महती प्रसिद्धिर्वर्तते, तथैव तेनैव प्रकारेण हिसापि जीववधोऽपि पुण्याय श्रेयसे भवेत् सजायेत। हे पुत्र हे यशोधरमहाराज, सर्वत्र सर्वेषु क्षेत्रेषु षड्ढलानि न भवन्ति। क्वचिद्धीनानि, क्वचिदधीकानि, क्वचित् षडेव हलानि भवन्तीत्यर्थ ॥

गोब्राह्मणस्त्रीमुनिदेवताना विचारयेत्कश्चरित विपश्चित्।
श्रुतिस्मृतीहासपुराणवाचस्त्यजात्मना चेन्न तवास्ति कार्यम् ॥
न कापि पुस पुरुषार्थसिद्धि सूक्ष्मेक्षयातीवपरीक्षकस्य।
जगत्प्रवाहेण तु वर्तितव्य महाजनो येन गत स पन्था ॥
विलासिनीविभ्रमदर्पणानि कदर्पसतर्पणकारणानि।
क्रियाश्रमच्छेदकराणि हातु मधूनि को नाम सुधीर्यतेत ॥
मता समा मन्मथतत्त्वविद्भिर्मृता स्त्रियो मद्यविवर्जिताश्च।
ये भुञ्जते मासरसेन हीन ते भुञ्जते किं नु न गोमयेन ॥

यदि च मधुमासनिषेवणे महादोषस्तदा कथमेतन्महर्षिभिरुदाहृतम्—

गोब्राह्मणेत्यादि। गावश्च ब्राह्मणाश्च स्त्रियश्च मुनयश्च गोतमादयो देवताश्च विश्वादयो गोब्राह्मणस्त्रीमुनिदेवतास्तासा चरितमाचार को विपश्चित् विचारयेच्चर्चयेत्। अपि तु न कश्चिद्विपश्चिद्विचारयेदित्यर्थ। हे पुत्र, श्रुतिस्मृतीतिहासपुराणवाच श्रुति वेद, स्मृति धर्मशास्त्रम्, इतिहास इतिवृत्तम्, पुराणवाच रामायणमहाभारतादाना वचनानि त्व त्यज मुञ्च चेद्यदि आत्मना जीवेन सह तव कार्य नास्ति। जीवाथा चेत्तर्हि मा त्यज ॥

न कापीत्यादि। हे पुत्र, पुस पुरुषस्य कापि काचिदपि पुरुषार्थसिद्धिर्न भवति। कथभूतस्य पुस। सूक्ष्मेक्षया सूक्ष्मदृष्ट्या कृत्वा अतीवपरीक्षकस्य। जगत्प्रवाहेण तु लोकमार्गेण तु वर्तितव्य वर्तनीयम्। येन यथा मार्गेण महाजनो गत महान् लोक प्रवृत्त स पन्था स एव मार्ग। अर्थान्तरन्यासालकार ॥

विलासिनीत्यादि। हे पुत्रक, सुधी पुमान्। नामेति सभावनायाम्। स वृनि मध्वादीनि हातु परिहर्तु को यतेत यत्न कुर्यात्। अपि तु न कश्चिन् परिहरेदित्यर्थ। कथभूतानि मधूनि। विलासिनीविभ्रमदर्पणानि विलासिनीनामुत्तमस्त्रीणा विभ्रमाणा अवलोकने दर्पणानि आदर्शसदृशानि। पुन कथभूतानि। कदर्पस्य कामोद्रेकस्य सतर्पणे समुद्दीपने कारणानि हेतुभूतानि। पुन कथभूतानि। क्रियाश्रमच्छेदकराणि क्रियाणा क्षुरलिकादीना श्रमस्य छेदकराणि। आक्षेपालकार ॥

मता इत्यादि। हे पुत्र, मृता स्त्रियो मद्यविवर्जिताश्चापि समा मता। कै। मन्मथतत्त्वविद्भि कामशास्त्ररहस्यविचक्षणै पुरुषै। हे पुत्र, मासरसेन हीन ये भुञ्जते भोजन कुर्वते पुरुषा। नु इति वितर्के। गोमयेन सह गोविषा सह किं न भुञ्जते। अपि तु गोविट्सहित भोजन कुर्वन्तीत्यर्थ। उपमालकार ॥

यदि च यदि चेत् मधुमासनिषेवणे महादोषो वर्तते, तदा तस्मिन् काले एतद्वचन महर्षिभि कथ उदाहृत प्रोक्तम् ॥

'न मासभक्षणे दोषो न मद्ये न च मैथुने ।
प्रवृत्तिरेव भूताना निवृत्तेश्च महत्फलम् ॥' इति ।

कथ च हव्यकव्यविधिषु प्रबन्धेन तद्ग्रहणम् । तदाह—

'तिलैर्व्रीहियवैर्माषैरद्भिर्मूलफलेन च ।
दत्तेन मास प्रीयन्ते विधिवत्पितरो नृणाम् ॥
द्वौ मासौ मत्स्यमासेन त्रीन्मासान्हारिणेन च ।
औरभ्रेणाथ चतुर शाकुनेनैव पञ्च वै ॥
षण्मासाश्छागमासेन पार्षतेन हि सप्त वै ।
अष्टावेणस्य मासेन रौरवेण नवैव तु ॥
दश मासास्तु तृप्यन्ति वराहमहिषामिषै ।
शशकूर्मस्य मासेन मासानेकादशैव तु ॥

एतत्किम्—**नेत्यादि** । मासभक्षणे दोष पाप न वर्तते, न च मद्ये दोषो वर्तते, न चैव मैथुने दोषो वर्तते । कि तर्हि । भूताना प्रवृत्तिरेव भवति, निवृत्तेस्तु मद्यमासनियमात् महत्फल भवति ॥

कथ च केन प्रकारेण हव्यकव्यविधिषु देवे त्रिकार्यविधानेषु प्रबन्धेन शास्त्रेण कृत्वा तद्ग्रहण मासग्रहण वर्तते । तदाह तदेव निरूपयति—**तिलैरित्यादि** ।

द्वौ मासावित्यादि । द्वौ मासौ शास्त्रे मत्स्यमासेन मीनामिषेण पितरस्तृप्यन्ति । त्रीन् मासान् प्रतिस्रसमासास्वा (?) हारिणेन हरिणमासेन पितरस्तृप्यन्ति । अथानन्तर मौरभ्रेण वेषमासेन चतुरो मासान् पितरस्तृप्यन्ति । शाकुनेनैव पक्षिमासेनैव पञ्च मासान् पितरस्तृप्यन्ति ॥

षडित्यादि । वै निश्चयेन । छागमासेन षण्मासान् पितरस्तृप्यन्ति । पार्षतेन मृगविशेषमासेन सप्त मासान् पितरस्तृप्यन्ति । कथम् । हि निश्चयेन । वै इति पादपूरणे । अष्टौ मासान् एणमासेन कस्तूरीमृगमासेन पितरस्तृप्यन्ति । रौरवेण रुरुमृगेण नवैव मासान् पितरस्तृप्यन्ति ॥

दशेत्यादि । वराहमहिषामिषे शूकरमहिषमासैस्तु दश मासान् पितरस्तृप्यन्ति । शशकूर्मस्य मासेन शशकरक्षयमासेन एकादशैव मासान् पितरस्तृप्यन्ति ॥

संवत्सरं तु गव्येन पयसा पायसेन वा।
वार्ध्रीणसस्य मांसेन तृप्तिर्द्वादशवार्षिकी ॥' इति।

राजा—(स्वगतम्।)

ऐश्वर्यमेकं तिमिरं नराणामेवंविधो बन्धुगणो द्वितीयम्।
किं नाम पापं न करोतु जन्तुर्मदेन मोहेन च निर्विचारः ॥
श्रिया मनोदर्पकरैर्विलासैरापातरम्यैश्च विलासिनीनाम्।
प्रतारितान्तःकरणो दुरन्तां भवाटवीमेष विशत्यवश्यम् ॥
बलादमीभिर्विषयैर्वराकः प्रायेण जानन्नपि मोहितात्मा।
मृत्योः पुरीवारिविहारभाजां वन्यः करीवास्पदमापदां स्यात् ॥

(प्रकाशम्।)

नान्येषु पापं मनसा विचिन्त्यं साक्षात्स्वयं तत्क्रियते मयाद्य।
त्वया श्रुता किं नु कथा न लोके सशालिशिक्थस्य वसोः प्रसिद्धा ॥

संवत्सरमित्यादि। गव्येन पयसा गोदुग्धेन पायसेन वा संवत्सरं पितरस्तृप्यन्ति। वाध्राणसस्य गण्डकस्य मांसेन द्वादशवार्षिकी तृप्तिर्भवति ॥

राजा श्रीयशोधरः स्वगतं आत्मगतं चिन्तयति—**ऐश्वर्यमित्यादि।** ऐश्वर्यं नार्पत्यं एकं तावत् नराणां तिमिरमन्धकारं वर्तते। एवंविधो मात्रादिलक्षणो बन्धुगणो बन्धुवर्गो द्वितीयं तिमिरं वर्तते। नामेति संभावनायाम्। जन्तुः किं पापं न करोतु। अपि तु सर्वपापं करोत्वित्यर्थः। कथंभूतो जन्तुः। मदेनैश्वर्यगर्वेण मोहेन च एवंविधबन्धुवर्गमोहेन कर्मणा निर्विचारो निर्विवेकः। यथासंख्याक्षेपालंकारः ॥

श्रियामित्यादि। श्रिया लक्ष्म्या सत्या विलासिनीनां विलासैर्नवशोभाभिः प्रतारितान्तःकरणो वञ्चितमना एष जन्तुरवश्यं निश्चयेन दुरन्तां दुष्टस्वभावां भवाटवीं विशति प्रवेशं करोति। कथंभूतैर्विलासैः। मनोदर्पकरैः हृदयमदजनकैः। पुनः कथंभूतैः। आपातरम्यैः प्रथमप्रारम्भे रम्यैः। रूपकालंकारः ॥

बलादित्यादि। अमीभिरेतैर्विषयैरिष्टस्रग्वनिताचन्दनादिभिः कारणभूतैर्मोहितात्मा परेष जन्तुर्वराको वपटकः प्रायेण जानन्नपि विदन्नपि बलात् आपदामास्पदं स्यात्। क इव। वने भवो वन्यः करीव। यथा वन्यः करी मृत्योः पुरीवारिविहारभाजां मरणस्य नगरीविहारवतां करिधरणस्थानं वारिरुच्यते। तद्विहारज्ञोऽजमास्पदं स्यात्। रूपकदृष्टान्तालंकारः ॥

प्रकाशम्। यशोधरो राजा सर्वं स्फुटमुक्तवान् ॥

नान्येष्वित्यादि। हे मातः, अन्येषु जीवेषु पापं तत्क्षणं मनसा न विचिन्त्यं नो विचिन्तनीयम्। तत्पापं अद्य इदानीं मया यशोधरेण साक्षात्प्रत्यक्षेण कथं क्रियते। कर्तुं न

पिबेद्विष यद्यमृत विचिन्त्य जिजीविषु कोऽपि नरो वराक ।
किं तस्य तन्नैव करोति मृत्युमिच्छावशान्नैव मनीषितानि ॥
रजस्तमोभ्या बहुलस्य पुस पाप सता नैव निदर्शनाय ।
नाप्येनसामासजतामपेक्षा जातौ कुले वा रजसामिवास्ति ॥
जातिर्जरामृत्युरथामयाद्वा नृपेषु चान्येषु सम भवन्ति ।
पुण्यैर्जनेभ्योऽभ्यधिका क्षितीशा मनुष्यभावे त्वविशेष एव ॥
यथा मम प्राणिवधे भवत्या महान्ति दु खानि भवन्ति मात ।
तथा परेषामपि जीवहानौ भवन्ति दु खानि तदम्बिकानाम् ॥

शम्यत इत्यर्थ । हे मात , त्वया भवत्या । नु इति प्रश्ने । वसो वसुनरेन्द्रस्य लोके प्रसिद्धा कथा किं न श्रुता । कथभूतस्य वसो । सशालिशिक्थस्य शालिशिक्थमत्स्यसहितस्य । एतत्कथाद्वय कवि स्वयमेवाग्रे विस्तरेण कथयिष्यति । आक्षेपालकार ॥

पिबेदित्यादि । यदि चेत्कोऽपि कश्चिन्नरो मनुष्यो वराको हीनदीनो जिजीविषु जावितुमिच्छुरमृत विचिन्त्य पीयूषमिति कृत्वा विष हालाहल पिबेदास्वादयेत् , तस्य रसस्य तद्विष किं मृत्यु मरण नेव करोति । अपि तु करोत्येव । इच्छावशात् मनोरथवशात् मनीषितानि नैव भवन्ति । तथा धर्मबुद्ध्या पाप कुर्वन् किं पुण्य लभते । अपि तु नैव लभत इत्यर्थ । अर्थान्तरन्यासालकार ॥

रजस्तमोभ्यामित्यादि । रजस्तमोभ्या पापेन अज्ञानेन च बहुलस्य प्रचुरस्य पुस गोतमादेर्विश्वामित्रादेश्च पाप सता विद्वज्जनाना हेयोपादेयविवेकिना निदर्शनाय दृष्टान्ताय नेव भवति । तै पापिष्ठै स्थावरादिमासभक्षण पाप कृत तथा सत्पुरुषा न कुर्वन्ति इत्यर्थ । एनसा पापानामासजता सबध्यमानाना जातौ कुले वा मातृपक्षे अपेक्षा वाञ्छा कापि नास्ति । केषामिव । रजसामिव धूलीनामिव । यथा रजासि उड्डीयमानानि सर्वेषा मुपरि पतन्ति न कमपि वञ्चयन्तीत्यर्थ । उपमालकार ॥

जातिरित्यादि । जातिर्जन्म जरा मृत्यु , अथानन्तरमामयाद्वा नृपेषु अन्येषु चापर प्राणिषु सम समानया भवन्ति । तत्र क्षितीशा राजान पुण्यै कृत्वा जनेभ्य अभ्यधिका भवन्ति अतिरेकिणो भवन्ति । मनुष्यभावे तु अविशेष एव राजलोकयोर्न कश्चिद्विशे-षोऽस्ति । जाति , अतिशयालकारश्च ॥

यथेत्यादि । हे मात , यथा मम प्राणिवधे भवत्यास्तव महान्ति गुरूणि दु खानि भवन्ति । तथा परेषामपि जीवहानो तदम्बिकाना तन्मातृणा दु खानि भवन्ति । दृष्टान्ता लकार ॥

परस्य जीवेन यदि स्वरक्षा पूर्वे क्षितीशा कुत एव मम्रु ।
शास्त्रं तु सर्वत्र यदि प्रमाणं श्वकाकमासेऽपि भवेत्प्रवृत्तिः ॥
भवन्नकृत्यावहितो हि लोकः कदापि नेदं जगदेकमार्गम् ।
यद्धर्मबुद्ध्या विदधाति पापं तन्मे मनोऽतीव दुनोति मातः ॥
लोके विनिन्द्यं परदारकर्म मात्रा सहैतत्किमु कोऽपि कुर्यात् ।
मांसं जिघत्सेद्यदि कोऽपि लोलः किमागमस्तत्र निदर्शनीयः ॥
लोलेन्द्रियैर्लोकमनोनुकूलैः स्वाजीवनायागम एष सृष्टः ।
स्वर्गो यदि स्यात्पशुहिंसकानां सूनाकृतां तर्हि भवेत्स कामम् ॥
मन्त्रेण शस्त्रैर्गलपीडनाद्वा वेद्यां बहिश्चापि वधः समानः ।
स्वर्गो यदि स्यान्मखहिंसितानां स्वबान्धवैर्यज्ञविधिर्न किं तु ॥

परस्येत्यादि । परस्य गजवाज्यजादिजीवगणस्य जीवेन यदि चेत् स्वरक्षा भवति तर्हि पूर्वे चिरंतनाः क्षितीशाः कुत एव कस्मादेव मम्रुर्मृताः । यदि चेत् शास्त्रं तु सर्वत्र प्रमाणं भवति तर्हि श्वकाकमांसेऽपि प्रवृत्तिर्भवेत् । जात्यलंकारः ॥

भवन्नित्यादि । हे मातः, लोकोऽकृत्यावहितः पापकर्मणि सावधानो भवन् संजायमानो वर्तते । इदं जगत् कदापि कस्मिंश्चिदप्यवसरे एकमार्गमेकमताश्रितं न भवति । कथम् । हि निश्चयेन । यल्लोको धर्मबुद्ध्या पापं विदधाति तन्मे मम मनोऽतीव दुनोति उपतापं प्राप्नोति । जातिरियम् ॥

लोक इत्यादि । परदारकर्म परस्त्रीभोगो लोके जगति विनिन्द्यं विशेषेण गर्हणीयं वर्तते । एतत्परदारकर्म मात्रा सह जनन्या सह कोऽपि किमु कुर्यात् । अपि तु न कुर्यादित्यर्थः । यदि चेत् कोऽपि कश्चित् पुरुषः लोलो जिह्वालम्पटो मांसं जिघत्सेत् खादितुमिच्छेत् तत्र तस्मिन् मांसभक्षणे आगमः सिद्धान्तः वेदशास्त्रं किं किमथ निदर्शनीयः । अपि तु नोदाहर्तव्यमित्यर्थः । आक्षेपालंकारः ॥

लोलेत्यादि । लोलेन्द्रियैरिन्द्रियलम्पटैः लोकमनोनुकूलैर्यथालोकचित्तमनुलापुकैरेषोऽयं आगमो वेदसिद्धान्तः स्वाजीवनाय निजविषयपोषणाय सृष्टो रचितः । यदि चेत् पशुहिंसकानां गजवाज्यब्राह्मणादियज्ञकर्मणि वधकानां स्वर्गः स्यात् संजायते तर्हि स स्वर्गः काममतिशयेन सूनाकृतां खाटकिनां भवेत् संजायेत । आक्षेपालंकारः ॥

मन्त्रेणेत्यादि । मन्त्रेण अथर्वणमन्त्रेण सहिता वाक्येन वा शस्त्रैर्गलपीडनात् कण्ठमोटनाद्वा वेद्यां प्रालम्भनकुण्डे बहिश्चापि यागमण्डपबाह्ये वा वधो जीवघातः समानः सदृशपापो वर्तते । यदि चेत् मखहिंसितानां यज्ञे वषट्कृतानां पशूनां स्वर्गः स्यात्, त्रिद

मात , आकर्णयात्रोपाख्यानम्, यन्मयापरेद्युरेव विद्यानवद्यनामकादुपासकादुपश्रुतम् । तथा हि—किलाखण्डलसभाया ब्राह्मणाचरण प्रति विवदमानमनसौ द्वौ दिवौकसावेतत्परीक्षार्थमेकश्छगलच्छलेनापरस्तदाजीवनव्याजेन पाटलिपुत्रपुरबाहिरिकायामवतेरतु । तस्मिन्नेवावसरे सपञ्चाशत पञ्चशती छात्राणामध्यापयन्नुपाध्याय सकलवेदवेदाङ्गोपाङ्गोपदेशावधेय काङ्कायननामधेय षष्टितमीदृश प्राग्वश विधित्सुस्तत्रैवाजगाम । ईक्षाचक्रे च पुरुषेणाधिष्ठितमतीव महादेहमजम् । 'अहो, साधु भवत्ययमजास्तनधय खलु यज्ञकर्मणे' इत्यनुध्याय त गोधमेवमभ्यधात्—'अरे मनुष्य, समानीयतामित इतोऽय छागस्तव चेदस्ति विक्रेतुमिच्छा' इति । पुरुष —'भट्ट, विचिक्रीषुरेवैन यदि भवानिद मे प्रसादीकरोत्यङ्गुलीयकम् ।' उपाध्यायस्तथा

शाल्यो भवेत् तर्हि । तु इति प्रश्ने । स्वबान्धवै निजपुत्रादिकुटुम्बवर्गै यज्ञविधि कि न वर्तते । उपमालकार ॥

हे मात , अत्र जीववध उपाख्यान दृष्टान्तकथा त्वमाकर्णय यदुपाख्यान मया यशोधरेण अपरेद्युरेव परस्मिन्नहन्येव विद्यानवद्यनामकादुपासकात् श्रावकादुपश्रुतमाकर्णितम् । तथा हि । तदेवोपाख्यान दर्शयति—**किलेति** । आखण्डलसभाया सौधर्मेन्द्रसदसि ब्राह्मणाचरण प्रति विवदमानमनसौ विवाद कुर्वतौ । ज्ञानयत्नोपछन्देषु वद इति करे विमतौ आत्मनेपदमित्यर्थ । द्वौ दिवौकसौ एतत्परीक्षार्थ ब्राह्मणाचारपरीक्षार्थम् एको देवश्छगलच्छलेन अपरो देवस्तदाजीवनव्याजेन छगलाजीवनमिषेण पाटलिपुत्रपुरबाहिरिकाया नगरसमीपवने अवतरेतुरवतीर्णौ । तस्मिन्नेवावसरे सपञ्चाशत पञ्चशती सहस्रार्ध छात्राणा अध्यापयन् पाठयन् उपाध्याय पाठक सकलवेदवेदाङ्गोपाङ्गोपदेशावधेय चतुर्वेदषडङ्गोपाङ्गाना उपदेशे अवधेया मर्यादा यस्य स तथोक्त काङ्कायननामधेय षष्टितमीदृश प्राग्वश यज्ञ विधित्सु विधातुमिच्छु । 'प्राग्वश पुलिङ्गे यज्ञगृहम्' इति दुर्ग । तत्रैवाजगाम तस्यामेव नगरबाहिरिकाया आजगाम आगच्छति स्म । ईक्षाचक्रे च दृष्टवाश्च पुरुषणाधिष्ठित महाशूद्रेण सहित अतीव महादेह वृषभसदृशमजम् । अहो आश्चर्ये । अय अजास्तनधयश्छागीपुत्रो यज्ञकमणे खलु भवति । कथम् । साधु यथा भवति । इत्येवमनुध्याय चिन्तयित्वा त गोध भारभटपुरुष एव अभ्यधात् उक्तवान्—अरे मनुष्य । सोऽपि काङ्कायन आत्मान देव मन्यमान इति भाव । समानीयता प्राप्यता इत स्थानात् इत एतस्मिन् स्थाने अय छागस्तव चेदस्ति विक्रेतुमिच्छा इति उक्तवान् । पुरुषो मनुष्य आह—भट्ट, विचिक्रीषुरेव विक्रेतुमिच्छुरेवाहमेन छाग यदि भवान् इद मे मम प्रसादीकरोति प्रसन्नो भूत्वा अर्पयति । कि तत् । अङ्गुलीयक मुद्रिकाम् । उपाध्याय काङ्कायनस्त

विधायापवर्त्य च त पुरुषमात्मदेशीय शिष्यमादिशति—'अहो कुशिक वत्स, बलीयानयमजास्तनधय । तदतियत्नमुपसव्यानेन बद्ध्वानीयतामुदवसितम् । अहमप्येष तवानुपदमेवागच्छामि।' तथाचरति तच्छिष्ये स वसुधाया कुलिशकीलित इव निषण्ण सभूय सर्वैरपि तदन्तेवासिभिरुत्थापयितुमशक्य 'प्रीयन्तामत्रैवास्य चेटस्य मासेन विधिपूर्वक देवा पितरो ब्राह्मणाश्च' इत्यालापोल्बणरुषममर्षविषोन्मेषकलुषचक्षुषमाशु स्वयमेव वधायोद्धृतपर्वताकारपाषाणपरुष स छगलस्तमुपाध्याय मनुष्यवद्बभाषे—'ननु भट्टस्य किमर्थो महानेष प्रयास ' इति। भट्ट सभय सविस्मयश्च प्रत्याचष्ट—'महापुरुष, तव स्वर्गगमनाय' इति। छाग —'अन्ये खलु ते वराकतनव पशवो ये मखमिषेण भवता भक्षिता। अत्र तु प्रस्तरप्रतिमाकवलन इव केवल दन्तभङ्गस्तव' इति विचिन्त्य किंचिद्विहस्य च स्तस्तमस्त (?) पुनरेवमवोचत्—

था विधाय मुद्रिका दत्त्वा अपवर्त्य च प्रस्थाप्य च त पुरुष भारभट आत्मदेशीय आत्मनो मनागून शिष्यमादिशति—अहो कुशिकनामन्। वत्सेति कोमलालापे। बलीयानय अजास्तनधय। तत्तस्मात् कारणात् अतियत्न यथा भवत्येव उपसव्यानेन उत्तरीयवस्त्रेण बद्ध्वा सयम्यानीयता उदवसित मम गृहम्। अहमपि एष तवानुपदमेव भवत पश्चादेव आगच्छामि। आगमिष्यामीत्यर्थ। तच्छिष्ये तथा आचरति सति बद्ध्वा आनयति सति स छागो वसुधाया कुलिशकीलित इव निषण्ण सभूय मिलित्वा सर्वैरपि माधपक्षशतैरपि तदन्तेवासिभि भट्टान्तेवासिभिरुत्थापयितुमशक्य न शक्यत। प्रीयन्ता प्रीति प्राप्नुवन्तु अत्रैव अस्य छागस्य चेटस्य दासस्य मासेन विधिपूर्वक वेदोक्तविधिना देवा सवित्रादय पितर ब्राह्मणाश्च इत्यालापैरुल्बणरुषमुत्कटकोप यथा भवत्येव अमर्षविषोन्मेषकलुषचक्षुष अमर्ष स एव विष तस्योन्मेषेण प्रादुर्भावेण कलुषे आरक्ते चक्षुषी यस्य भट्टस्य स तथा तम्। आशु स्वयमेव वधाय उद्धृता उच्चलिता पर्वताकारा पाषाणास्तै परुष कर्कशो यो भट्ट स तथा तम्। स पूर्वोक्तश्छगलस्तमुपाध्याय मनुष्यवद्बभाषे उक्तवान्—नन्वहो, भट्टस्य किमर्थ केन कारणेन महान् एषोऽय प्रयास इत्युवाच। भट्टो मनुष्यवद्वदन्त छाग दृष्ट्वा सभय सविस्मयश्च प्रत्याचष्ट प्रत्युवाच—हे महापुरुष, तव भवत स्वर्गगमनाय प्रयाणाय मम प्रयास इत्युवाच। छागो मनसि चिन्तयति—अन्ये पशव खलु ते भवन्ति वराकतनवो अकिंचित्करशरीरा ये पशवो मखमिषेण भवता भक्षिता। अत्र तु मयि विषये प्रस्तरप्रतिमाकवलने बिम्बचर्वणे इव केवल तव दन्तभङ्गो भविष्यति। इति विचिन्त्य किंचिन्मनाग् विहस्य च स्तस्तमस्त(?) भट्ट प्रति पुनरेव वक्ष्यमाणलक्षणोपलक्षितप्रकारेण अवोचत् जगाद॥

'नाहं स्वर्गफलोपभोगतृषितो नाभ्यर्थितस्त्वं मया
सतुष्टस्तृणभक्षणेन सततं हन्तुं न युक्तं तव ।
स्वर्गं यान्ति यदि त्वया विनिहता यज्ञे ध्रुवं प्राणिनो
यज्ञं किं न करोषि मातृपितृभिः पुत्रैस्तथा बान्धवैः ॥' इति ।

तदनु भो महाराज, सा मदीयाम्बिका ममोक्तिषु निरुत्तरा सती परमुपायान्तरमपश्यन्ती 'लब्धप्रतिष्ठातन्त्रेषु हि राजपुत्रेषु स्वभावेन भवन्ति ज्ञातिविषये शाठ्यनिष्ठुराः समाचाराः । तदेते कुशलमतिभिः शान्तिकर्मणैव कर्तव्याः कार्येष्वभ्यन्तराः ' इति, तथा 'महत्यपि हि पुत्रे सवित्रीणां बालकाल इव चाटुकारस्नेहला एवालापाः श्लाघ्यन्ते, न पुनः कर्णकटुकाः ' इति च विचिन्त्य, 'मातः, अलमलमनेन ममाश्रेयस्करेणोपचारेण' इति मया सहबहुमानं

किमवोचदित्याह—**नाहमिति** । हहो भद्र, अहं छागः स्वर्गफलोपभोगतृषितो न भवामि स्वर्गभोगं न वाञ्छामि । मया त्वमभ्यर्थितः प्रार्थितो न वर्तसे यन्मां स्वर्गं प्रापय । अहं तु तृणभक्षणेन बदर्यादिपणचर्वणेन संतुष्टः संतोषं प्राप्तवान् । कथम् । सततं निरन्तरम् । किं करिष्यते । स्वर्गभोगिन् हे भद्र, तव भवतो वर्णोत्तमस्य हन्तुं कर्मचाण्डालवन्मारयितुं न युक्तम् । त्वया यज्ञे विनिहता मारिताः प्राणिनो ध्रुवं निश्चयेन यदि स्वर्गं यान्ति तर्हि मातृपितृभिस्तथा तव पुत्रैस्तथा तव बान्धवैस्तव भ्रातृभिः कृत्वा यज्ञं यागं किं न करोषि किं न विदधासि इत्युवाच ॥

तदनु तत्पश्चात् भो महाराज हे श्रीमारदत्तमहाराज, सा मदीयाम्बिका मम माता ममोक्तिषु मद्वचनेषु निरुत्तरा सती प्रत्युक्तिरहिता सती परमन्यत् उपायान्तरं अपश्यन्ती अनवलोकमाना सती इति विचिन्त्य पादयोर्निपत्य मामेवमभ्यर्थितवती प्रार्थयामास । इति किं विचिन्त्य । लब्धप्रतिष्ठातन्त्रेषु सर्वजगत्प्राप्तसमानसमुदायेषु हि निश्चयेन राजपुत्रेषु स्वभावेन ज्ञातिविषये कुटुम्बवर्गे शाठ्यनिष्ठुरा धूर्तत्वेन निर्दयाः समाचाराः कर्तव्यानि भवन्ति । तत्तस्मात् कारणात् एते राजपुत्राः कुशलमतिभिः शान्तिकर्मणैव सामोपायेनैव कार्येषु कर्तव्येषु अभ्यन्तरा आत्मवशाः कर्तव्याः इति । न केवलं इति विचिन्त्य । तथा तेनैव प्रकारेण इति च विचिन्त्य पर्यालोच्य । इतीति किम् । महत्यपि हि पुत्रे सवित्रीणां बालकाले इव शिशुप्रस्तावे यथा वाचा चाटुकारस्नेहला च प्रेम्णा मिथ्यासवनस्नेहपरा एव आलापा मिथ्याभाषणानि श्लाघ्यन्ते प्रशस्यन्ते, न पुनः कर्मकटुका आलापाः प्रशस्यन्ते । तेन अम्बिका विक्रियमाणा । मया यशोधरेण इत्यमुना प्रकारेण च विनिवार्यमाणा । इतीदृशं किम् । हे मातः, अलमलं पूर्णं पूर्णं अनेनोपचारेण पादपतनविनयेन । कथंभूतेन उपचारेण । मम अश्रेयस्करेण । कथं विनिवार्यमाणा । सहबहुमानं बहुमानसहितं तथा भवत्येवम् । पुनः कथं यथा भवति । अतिप्रकटितकरुणामयं अतिशयेन प्रादुर्भावेण कारुण्यमयानीति यथा भवत्ये

विनिवार्यमाणापि सप्रणयमतिप्रकटितकरुणामयमाविर्भूतबहुप्रश्रयं च पादयोर्निपत्य मामेवमभ्यर्थितवती—'पुत्र, अहमनाथेत्यनुकम्पया वा, मातेति वत्सलतया वा, मद्दर्शनायत्तजीवितेत्युपरोधेन वा, वृद्धेति दयालुतया वा, गुरुवचनमनुल्लङ्घनीयमित्याशयेन वा, भविष्यत्यवश्यमनेनाभ्यर्थितभङ्गेन पूर्वमाचरितस्यापि सुकृतस्य हानिरिति परामर्शेन वा, किमपरं कोऽपि नास्ति तव पण्डितमन्यभावस्यास्पदं* येन मयि जरत्यामेवमतीव विहितविचारचपलोऽसीत्युपालम्भनभयेन वा, युक्तमयुक्तं वा गुरुरेव जानातीति मार्गानुसारणेन वा, न भवति शुभं चेदनुष्ठानमहमेव स्यामेनसा भागीति मनीषया वा, चिरमियं महीयसि पदे स्थिता मयापमानिता सती न जीविष्यतीति संभावनेन

वम्। पुनः कथं यथा भवति। आविर्भूतबहुप्रश्रयं प्रकटीभूतप्रचुरविनयं यथा भवत्येवम्। एवं अभ्यर्थितवती। एवं कथमिति चेत्—हे पुत्र, यदि चेत् परलोकदोषाशङ्कनेन दुर्गतिगमनं भवेत्, अन्येन वा केनचित्कारणेन प्राणिघातनं प्रवर्तनेन व्याप्रियसे, तर्हि मा प्रावर्तिष्ठा मा प्रवर्तस्व। किंतु पिष्टकुक्कुटेन चूर्णकृतताम्रचूडेन कुलदेवतायै कुलदेवतानिमित्तं बलिं पूजां उपकल्प्य समर्पयित्वा तदवशिष्टं पिष्टं मांसमिति च परिकल्प्य मया सह अवश्यं निश्चयेन प्राशनीयं भक्षणीयमिति। कया कृत्वा प्राशनीयम्। इत्युमना प्रकारेण। अनुकम्पया वा कारुण्येन वा प्राशनीयम्। इतीति किम्। हे पुत्र, अहं अनाथा इति कारणात्। पुनश्च कया कृत्वा पिष्टं प्राशनीयम्। मम मातेयं वर्तते इति वत्सलतया वा स्नेहलतया वा। मद्दर्शनायत्तजीवितेत्युपरोधेन वा मम दर्शनायत्तं ममावलोकनाधीनं जीवितं ईदृशेन उपरोधेन आक्षेपेण वा। इयं वृद्धा वर्षीयसी वर्तते इति दयालुतया वा दयावत्तया वा। गुरुवचनं मातुः पितुश्च वचनं अनुल्लङ्घनीयमनङ्गीकरणस्यायोग्यमित्याशयेनाभिप्रायेण वा। अनेन साम्प्रतिकेन अभ्यर्थितभङ्गेन अभिलषितापूरणेन पूर्वं पूर्वकाले आचरितस्य विधिपूर्वकमनुष्ठितस्य सुकृतस्य पुण्यस्य हानिर्नाशोऽवश्यमेव भविष्यतीति परामर्शेन विचारेण वा। 'हे पुत्र, तव पण्डितमन्यभावस्य मूर्खत्वस्य आस्पदं प्रतिष्ठास्थानं किमपरं कोऽपि गुणो विधिर्वा नास्ति। अपि तु वर्तत एव। येन स्वभावेन गुणेन वा जरत्यां वर्षीयस्यामपि मयि एवमुक्तप्रकारेण अतीव अनिर्वचनीयं विहितविचारचपलोऽनुष्ठितविचारेण चपलश्चञ्चलोऽस्थिरप्रकृतिरसि' इत्युपालम्भनस्य अनिर्वचनीयतायाः भीतेर्भयेन वा। युक्तं योग्यं अयुक्तमयोग्यं वा गुरुरेव माता पिता वा जानातीति मार्गस्य सरणेरनुसरणेन स्वीकारेण वा। 'यदि शुभमनुष्ठानं न भवति तर्हि अहमेव एनसा पापाना भागी स्याम्' इति मनीषया बुद्ध्या वा। 'महीयसि पूज्यतमे पदे स्थाने स्थितापि मया अपमानिता सती इयं चिरं न जीविष्यति'

वा, पुरा हि तस्या एव मम प्रभवन्ति वचासि कुतो नाद्येति स्नेहानुगमनेन वा, नो चेदात्मानमेव करिष्यामि देवतोपहाराय त्वमेव तावदनुभवोभयकुलविशुद्ध श्रियोऽस्या फलमित्यपवादबीभत्सया वा, यदि परलोकदोषाशङ्कनेनान्येन वा केनचित्कारणेन प्राणिघातेन व्याप्रियसे, मा प्रावृतिष्ठा । किं तु विनिवेदितदक्षिणोत्सवैर्वेदविद्भिर्वाडवै परिश्रावितसकलसत्त्वोपहारफलोत्कटेन पिष्टकुक्कुटेन कुलदेवतायै बलिमुपकल्प्य तदवशिष्ट पिष्ट मासमिति च परिकल्प्य मया सहावश्य प्राशनीयम्' इति।

राजा—(स्वगतम् ।) 'अहो, महिलाना दुराग्रहनिरवग्रहाणि परोपघाताग्रहाणि च भवन्ति प्रायेण चेष्टितानि । स्त्रियो हि नाम भवन्तु भर्तृषु शय्याविषये पुत्रेषु च प्रतिपालनसमये प्रकाम निसृष्टार्था निरङ्कुशाचरणसमर्थाश्च, न पुन पौरुषेयेषु कर्मसु । यस्मात्कमलिनीदलेषु जलकणस्येव नारीणा मनसश्चञ्चलतरत्वादतीव नि सारत्वाच्च । पुरुषोऽपि गृहकार्यादन्यत्र स्त्रिय प्रमाण यन्नदीप्र-

---

इति सभावनेन विमर्शेन वा । 'तस्या पुरा अप्रत्यक्षकाले एव मम वचासि प्रभवन्ति, अद्य तत्समक्ष कुतो न प्रभवन्ति' इति स्नेहस्य प्रेम्णोऽनुगमनेन वा । 'नो चेत् नाङ्गीक्रियते मद्वाक्य चेत् देवतोपहाराय दृढैव तव मतिश्चेत् तर्हि अहमात्मानमेव देवतोपहाराय देवतावलये करिष्यामि । उभयकुलविशुद्धो मातापितृवशशुद्धस्त्वमेव तावद् अस्या श्रिय फलमनुभव भुङ्क्ष्व' इति अपवादबीभत्सया निन्दानादेयतया वा । कथभूतेन पिष्टकुक्कुटेन । वाडवै ब्राह्मणै परिश्रावितसकलसत्त्वोपहारफलोत्कटेन परिश्रावित विविधग्रन्थप्रमाणपूर्वक बोधित सकलसत्त्वाना प्राणिमात्रस्य य उपहारो बलिस्तस्य फल यत्र अतएवोत्कटस्तेन । कीदृशैर्वाडवै । विनिवेदितदक्षिणोत्सवै विशेषण निवेदितायै दक्षिणायै उत्सव उत्साहो येषा ते तथा तै । पुन कीदृशै । वेदविद्भि वेदाख्यग्याख्यान्विदन्ति ते तथा तै ।

राजा श्रीयशोधर स्वगतमात्मगत चिन्तयति—अहो इत्याश्चर्ये । महिलाना स्त्रीणा दुराग्रहनिरवग्रहाणि दुराग्रहेण अप्रतिषेध्येनाग्रहेणाभिनिवेशेन निरवग्रहाणि निष्प्रतिबन्धानि निर्निरोधानि परोपघाताग्रहाणि परोपघाते परहिंसायामाग्रहाणि चेष्टितानि कर्माणि प्रायेण बाहुल्येन भवन्ति । हि यत । नामेति सभावनायाम् । स्त्रिय भर्तृषु शय्याविषये सुरतसमये, च पुन पुत्रेषु प्रतिपालनसमये प्रकाम यथेच्छ निसृष्टार्थास्त्यक्तगृहकाया निरङ्कुशाचरणसमर्था श्वश्वादिभयरहित यथा भवति तथा आचरणे कार्यसपादने शक्ता भवन्तु । न पुन न तु पौरुषेयेषु पुरुषसाध्येषु कर्मसु । यस्मात्कारणात् नारीणा स्त्रीणा मनसश्चित्तस्य चञ्चलतरत्वादस्थिरत्वात् अतीव अत्यन्त नि सारत्वान्निर्बलत्वाच्च । कुत्र कस्येव । कमलिनीदलेषु पद्मिन्या पत्रेषु जलकणस्येव जलबिन्दोरिव । यथा पद्मपत्रेषु जलबिन्दोरस्थिरता

वाहपतित पादप इव न चिर नन्दति।स्त्री तु पुरुषमुष्टिस्थिता खड्गयष्टिरिव साधयत्यभिमतमर्थम्। अभिनिवेश च पुन पापपुण्यक्रियासु प्रधान निधानमामनन्ति मनीषिण ।बाह्यानीन्द्रियाणि तपनतेजासीव शुभेष्वशुभेषु च वस्तुषु सम विनिपतन्ति ।न चैतावता भवति तदधिष्ठातु कुशलेन चादृष्टेन सबन्ध। सकल्पोपपन्नप्रतिष्ठानि च देवसायुज्यभाञ्जि शिलाशकलानि किमत्यासादयन् पुरुषो न भवति लोके महापञ्चपातकी। सकृदेव चाशुभसकल्पमलिने मनसि दुरपवादकलुषिते सत्पुरुषचेतसीव दुर्लभा खलु पुनस्तत्प्रसन्नतायामुपाया । चिरेणापि च कालेन कृत कल्याणकर्मणा प्रचय प्रमादवशेन सकृदपि सजातविधिर्दुरभिसधि पावकनिक्षेपात्प्रासाद इव क्षणेन विनश्यत्यामूलत ।सकल्पेन

तथा नारीमनसोऽपि । यद्यस्मात्कारणात् पुरुषोऽपि गृहकार्यात्पाकादिकमतोऽन्यत्र स्त्रिय प्रमाण न चिर नन्दति । किं तु भोजनादिसमये पाकादिकमप्येव प्रमाणमङ्गीकरोति । क इव । नदीप्रवाहपतित नद्या प्रवाहे पतित पादपो वृक्ष इव । यथा नदीप्रवाहे पतित पादपो न चिर नन्दति शोभते स्थिरो भवति । स्त्री तु पुरुषमुष्टिस्थिता पुरुषस्य मुष्टौ स्थिता पुरुषपरतन्त्रा सती अभिमतमर्थं साधयति।केव। खड्गयष्टिरिव उत्तम खड्ग इव । कीदृक् । पुरुषमुष्टिस्थिता पुरुषस्य मुष्टौ स्थिता । न तु भीरो क्लीबस्य वा मुष्टौ स्थिता । मनीषिण पण्डिता पुनरभिनिवेशमासक्तिमेव पापपुण्यक्रियासु प्रधान मुख्य निधान स्थानम् आमनन्ति वर्णयन्ति । बाह्यानि चक्षुरादीनि इन्द्रियाणि शुभेषु पुण्यजनकेषु अशुभेषु पापजनकेषु च वस्तुषु कमसु तपनतेजासीव सूर्यातपा इव सम] युगपत् विनिपतन्ति प्रवर्तन्त । न च एतावता दर्शनादिमात्रेण तदधिष्ठातु दर्शनस्पर्शनादिकर्तु पुरुषस्य कुशलेन पुण्येन चान्यत् अदृष्टेन पापेन सबन्धो भवति । सकल्पोपपन्नप्रतिष्ठानि च सकल्पेन प्राप्तप्रतिष्ठाकर्माणि शिलाशकलानि पाषाणखण्डानि देवसायुज्यभाञ्जि देवसाम्यप्राप्तानि अत्यासादयन् आसादना कुर्वन् पुरुषो मनुष्य किं न भवति लोके महापञ्चपातकी । अपि तु भवत्येव। उक्त च—'स्वामिद्रोह स्त्रीवधो बालहिंसा विश्वस्ताना घातन लिङ्गभेद ।प्रायेणैतत्पञ्चक पातकाना कुर्यात्सद्य प्राणिन प्राप्तदु खान्॥' हिंसानृतस्तेयब्रह्मपरिग्रहेभ्यो वा न वा महापञ्चपातकीत्युच्यते।सकृदेव एकवारमपि च पुन अशुभसकल्पमलिने पापपरिणामदूषिते मनसि खलु निश्चयेन पुनस्तत्प्रसन्नताया मनोनिर्मलतायामुपाया दुर्लभा भवन्ति। कस्मिन्निव। दुरपवादकलुषिते दुरपवादमलिने सत्पुरुषचतसीव। चिरेणापि च कालेन कल्याणकर्मणा पुण्यकर्मणा प्रचय कृत सन् प्रमादवशेन असावधानतया सकृदपि सजातविधिरुत्पन्नविधानो दुरभिसधिर्नष्टाभिप्राय क्षणेन मुहूर्तेन आमूलतो मूलादपि पुण्यकर्मप्रचयो विनश्यति । क इव । पावकनिक्षेपात् प्रासाद इव अग्निमोचनात्

च भवन्ति गृहमेधिनोऽपि मुनय । यथा—**उत्तरमथुरायां** निशाप्रतिमास्थितस्त्रिदिवसूत्रितकलत्रपुत्रमित्रोपद्रवोऽप्येकत्वभावनमानसोऽर्हद्दासः । मुनयश्च गृहस्था । यथा—**कुसुमपुरे** चिरादाकर्णितश्रुतसुतसमरस्थितिरातापनयोगयुतोऽपि **पुरुहूतदेवर्षि** ।

अस्ति च जगत्प्रसिद्धमिदमुदाहरणम्—एकस्मिन्नेव किल कामिनीकलेवरे मुनिकामिकुणपाशिनामभिनिवेशनिमित्तो विचित्रनिषेक कर्मविपाक इति । किं च ।

नरेषु सकल्पवशेन मन्मथो यथा प्रवर्तेत पयश्च धेनुषु ।
तथैव कर्मण्युभयानि मानसाद्दधाति बोधाधिपतिर्विजृम्भितात् ॥

मन्दिरमिव । सकल्पेन पुण्यपरिणामेन च गृहमेधिनोऽपि मुनयो भवन्ति । यथेति दृष्टान्त । यथा येन प्रकारेण उत्तरमथुराया गोपाचलसमीपमथुराया निशाप्रतिमास्थित त्रिदिवेन देव विशेषेण सूत्रित कृत कलत्रपुत्रमित्राणा उपद्रवो मृतिर्यस्य स तथोक्तोऽपि एकत्वभावनमानस एकत्वानुप्रेक्षाभावनाचित्त सन् अर्हद्दासनामा श्रेष्ठी मुनिर्बभूव । तथा हि—उत्तरमथुराया किल अर्हद्दासनामा श्रेष्ठी चतुर्दशीनिशाया उपोषित सन् श्मशाने स्थित । स चिन्तयति—'एको मे शाश्वतो ह्यात्मा ज्ञानदर्शनलक्षण ।' इति भावना भावयन् श्मशानारण्ये स्थित । तद्व्रतप्रत्यवसादनपराभिर्नगरदेवताभि कृतोपद्रवो मनागपि मनसि क्षोभ गतवत मुनिमान्यता सपाये(?)ति । मुनयश्च सकल्पेन गृहस्था भवन्ति । यथा कुसुमपुरे पाटलिपुत्रनगरे चिरादाकर्णितश्रुतसुतसमरस्थिति हेरिकाच्छ्रुतनिजपुत्रस्य सग्रामस्थिति आतापनयोगयुतोऽपि सूर्यप्रतिमास्थितोऽपि पुरुहूतो नाम देवर्षि दिगम्बरो गृहस्थसदृशो बभूव । तथा हि—पाटलिपुत्रनगरे किल पुरुहूतनामा नृपति पुत्राय राज्यभार समर्प्य दीक्षा गृहीत्वा देवर्षिरिति नाम प्राप्त पर्वतमेखलाया आतापनयोगस्थितो बभूव । खेचरतोपासनायागतेन श्रावकेण सह कृतोदन्तालेखवाहकात् अरातिभि सह निजपुत्रस्याहवमाकर्ण्य जातामष । स तु चेतसा कृतसमरव्यवसाय शैलाटिनीघटित इव तिष्ठन् अवधिज्ञानिना आकाशचारणेन भगवता स सबोधित न खलु तदेव रूपमादाय एव चिन्तयितु युक्तमिति ॥

अस्ति च विद्यते च जगत्प्रसिद्ध सर्वलोके विख्यातमिदमुदाहरण दृष्टान्तवचनम् । तत्किम् । एकस्मिन्नेव केवले एव किलेति कामिनीकलेवरे मृतवेश्याशरीरे मुनिकामिकुणपाशिना मुनिश्च जिनमुनि , कामी च विटो वेश्यारत , कुणपाशिनस्तेषा मुनिकामिकुणपाशिना अभिनिवेशनिमित्त । अभिप्राये हेतु —विचित्रनिषेक विविधाश्रव कर्मविपाको वर्तते इति । श्मशाने मृतवेश्या दृष्ट्वा मुनिना चिन्तितम्—'कथमनया कामिन्या तपश्चरण न कृतम् । वृथैव मृतेति' । इत्युक्त्वा

इयमिज्या च मे मोहविह्वला कालरात्रिरिव दुष्परिहारा जानुभञ्जिनीव मे गतिभङ्गाय प्रतिवस्थिता। तदत्राहम् 'इतस्तटमितो व्याघ्र केनास्तु प्राणिनो गति' इतीदृशमन्यायमापतितो यद्यवगणयेयमस्या प्रतिश्रुतम्, तदेत एव समीपवर्तिनो 'देवबुद्धे फलमनाग्रह' इत्युपदिशन्तो भविष्यन्त्युपाध्याया। सकलजनसमक्ष परमपमानिता चेय जरती न जाने कि करिष्यति। स्वस्य च मनसि चोक्षापि(?) क्रियोत्प्रेक्षा। सा न भवति पुस श्रेयस्करी, या न रञ्जयति परेषा चेतासि।

तथा च लौकिकी श्रुति —किल बृहस्पति सद्वृत्तोऽपि चुङ्कारनगरे लोचनाञ्जनहरेण कितवेन मिथ्यापवाददूषित शतक्रतुसभाया प्रवेश न लेभे। अलब्धाशनाशेन तु षजकनाम्ना वाग्जीवनेन 'अय भिक्षाभ्रमणव्याजेनार्भकान्भक्षयति' इत्युपहतश्चक्रपाणिः परिव्राड्वाराणस्याम्। मधुपेषु मध्ये पीतपयाश्च मार्कण्डतापसस्तापसाश्रमेषु। ज्ञान च प्रतिकूलदैवोपनिपातमौषध-

---

नाकलोक गत प्रवेश नालभत। तथा चापरा कथा—अलब्धाशनाशेन अलब्धभोजनभोगेन तुशब्द कथान्तरे षजकनाम्ना षजक इति नाम यस्य तेन षजकनाम्ना वाग्जीवनेन बन्दिना अय एष परिव्राट् भिक्षाभ्रमणव्याजेन अर्भकान् भक्षयति इत्यनेन वचनेन उपहतो निन्दित। कोऽसौ। चक्रपाणि चक्रपाणिनामा परिव्राट् शिखाधारी नाम तपस्वी वाराणस्या वाराणसीनगरे प्रवेश न लेभे इत्येतत्। मधुपेषु मद्यपायिषु मध्ये पीतपयाश्च मद्यपीना स्नेहवशात् तन्मध्यवर्तिपीतदुग्धोऽपि मार्कण्डो नाम तापस अय मद्यपान कृतवानिति लोकैर्निन्दित तापसाश्रमेषु प्रवेश न लेभे। ज्ञान

मिव न भवति विहितोपयोगमप्यर्थक्रियाकारि। किं नु खल्वज्ञो द्वैपायनो येन स तादृश कर्म समाचचार। **पौलस्त्यो** नीतिशास्त्रेषु नाश्रौषीद्दाण्डक्योपाख्यानम्, येन स परदारानपाहरत्। **नहुषो** न सम्यगुपासिती गुरुकुले, येन सप्तर्षीन्सयुग्यानकार्षीत्। **प्रजापतिर्जड** एव एडो वा, येनात्मदुहितरि मनश्चकार। **वररुचिश्च** वृषलीनिमित्तमासवनिपोद्वहनमिति।

च ज्ञायकत्व प्रतिकूलदैवोपनिपात पायकर्मौ(?)षधमिव विहितोपयोगमपि कृतसेवनमपि अथ क्रियाकारि न भवति ज्ञानकार्यं न साधयति। किं नु खलु अज्ञो द्वैपायनो मुनिर्येन कारणेन स द्वैपायन तादृश द्वारावतीभस्मीकरणकर्म समाचचार सम्यगाचरितवान्। किंतु ज्ञान किं करोति, कर्मोदय प्रधानम्। अस्य कथा—उर्जयन्तौ गिरौ किल अरिष्टनेमिभगवत समवसरे नारायणो गणधरदेवेन चापृच्छन्—'हे भगवन्, एव समृद्धद्वारवत्या किं कुतोऽपि व्ययो भविष्यति।' इति। वरदत्त गणधर उवाच—'अनया चिन्तया किम्।' इति ब्रुवन्नपि हरिणा कृतनिबन्धो बभाषे—'द्वादशवर्षेषु गतेषु द्वैपायनकुमारात् दाहो भविष्यति।' तद्वचन द्वैपायन श्रुत्वा असत्य कर्तुमिच्छु गृहीतव्रक्ष द्वादशापि वर्षाणि पूर्वदेशे अतिक्रम्य अधिकमासमलक्षयन् द्वारवतीद्वारदेशे कृतकायोत्सर्ग पाणिविह्वलितमतिना मातङ्गेन विहितखलतिमस्तगुञ्जादाघ(?)श्च कोपात् अग्निकुमारो भूत्वा ता नगरी ददाह। पौलस्त्यो नीतिशास्त्रेषु नाश्रौषीत् पौलस्त्यो रावणनरेन्द्र नीतिशास्त्रेषु किं न अश्रौषीत् न शुश्राव। किं न श्रुतवान्। दाण्डक्योपाख्यान दाण्डक्यनृपकथान्तरम्, येन कारणेन स पौलस्त्य परदारान् परकलत्रमपाहरत् अपहृतवान्। अस्य कथा—दाण्डक्यो नाम राजा किल मृगयाया गत सन् सर्वस्यामटव्या प्रस्थितस्य ब्रह्मर्षेराश्रमपदे प्राप्तयौवना कन्याममभिलाषितवान्। तत ब्रह्मर्षिशापात् सबन्धुराष्ट्रो विननाश। नहुष नहुषो नाम राजा गुरुकुले सम्यक् उपासिता उपासनमुपासित विद्यते यस्य स उपासिती। व्याकरणे अधीतीत्यादिवत्। तथा चोक्तमाशाधरेण महाकविना—'अस्मिन्निमे स्वस्त्य(?)यान्ये भक्तिरागादधीतिनाम्। स्वस्तिमन्त स्वय शश्वत् सन्तु स्वस्त्ययन जिना॥' नहुषो नाम राजा गुरुकुले किं सम्यक् न उपासिती गुरुकुल किं न उपासितवान्, येन कारणेन सप्तर्षीन् सयुग्यान् वृषभवद्वाहनान् अकार्षीच्चकार। अस्य कथा—नहुष किल मनुष्यभावेऽपि व्रतमाहात्म्यात् ऐन्द्र पद लब्ध्वा बृहस्पते अपूर्ववाहन रथ सम्यग् समानयन् तन्निशम्य सप्तर्षीन् कृत्वा रथे योजितवान्। तत्र अगस्त्योऽतीव कष्टतया तदशगच्छत सर्प सर्पेति चक्रवत् विहित सौत्रतोदनस्य शापात् शेषो नाम सर्पो बभूव। प्रजापतिर्ब्रह्मा जडो निर्विवेक एव एडो वा बधिरो वर्तते, येन कारणेन आत्मदुहितरि निजसुताया मनश्चकार भोक्तुमियेष कालव्याजेन समागतायामात्मदुहितरि चित्त चकार। पुनर्जातविवेक 'स्मरस्य खल्वयमपराध' इति मत्वा हरलोचनानलगोचरतया मदन शशाप। भस्मितवानित्यर्थ।

(प्रकाशम् ।) अम्ब, न बालकेलिष्वपि मे कदाचित्प्रतिलोमता गतासि । न वेद्मि कथमद्यैव ते चन्द्रमतेरप्यस्थाने दुराग्रहमलीमसा मति समजनीति । तत्पर्याप्तमत्रालापपरम्परया । भवतु । भवत्येवात्र प्रमाणम् । उत्तिष्ठ । ननु तवैव पूर्यन्तामत्र कामितानि ।आहूय त्वमेवादिश कृकवाकुविनिर्माणे शिल्पिन । साधु समाज्ञापय त्वमेव भगवतीभवनशोभारम्भाय देवभोगिनम् । अनुशाधि त्वमेव यशोमतिकुमारस्य राज्याभिषेकदिवसगणनाय मौहूर्तिकान् । एवमन्यान्यपि विधापय त्वमेव देवद्विजपरिजनपूजापुर सराणि गृहकार्याणि । अहो वैरिकुलकमलाकरनीहार प्रतीहार, विसृज्यतामयमशेषोऽपि यथायथमनुजीविनिवह । अहमप्येष चिरप्रवृत्तवार्तासजातश्रमो मनागप्यस्माद्वसुमतीतिलकात्सभाम-

अत एवाग्निर्यथेष्टाशनोऽभवत् । 'बलवानिन्द्रियग्रामो विद्वांसमपि कर्षति' इति । वररुचिश्च कात्यायन वृषलीनिमित्त चेटीकारणेन आसवनिपो‌द्वहन मद्यघटोच्चालन चकारेत्येव । अस्य कथा—वररुचि स्खलितब्रह्मचर्यतया सकललोकाधिके नाम्नि वर्तमानो देवतागृहविलासिन्या तैस्तै कूटकपटचेष्टितैर्वश्यता नीत । श्यामक्रान्त यथा चोसा(?) तमेवमवोचत्—'सर्वमुपपन्नमेवेतत् । किं तु यदि मद्यघट निजशिरसि निधाय उज्जयिनीप्रदक्षिणा करोषि त्वम् ।' इति । सोऽपि कामान्धबुद्धिस्तथैव प्रत्यपद्यतेति ॥

यशोधरमहाराज प्रकाश व्यक्तमुवाच—अम्ब हे मात , बालकेलिष्वपि मे मम कदाचित् कस्मिंश्चिदवसरेऽपि प्रस्तावे प्रतिलोमता प्रतिकूलत्व न गतासि । न वेद्मि न जाने कथ केन प्रकारेण अद्यैवास्मिन्नेवाह्नि ते तव चन्द्रमतेरपि निर्मलबुद्धेरपि अस्थाने अयोग्याचरणे दुराग्रहमलीमसा दुष्टाग्रहे अतिमलिना मतिर्बुद्धि समजनि सजातेति । तत्तस्मात् कारणात् पर्याप्त अल अत्रास्मिन् कार्ये आलापपरम्परया बहुवचनतया । भवतु सजायताम् । भवत्येव त्वमेवात्रास्मिन्कार्ये कुर्कुटमारणतत्पललभक्षणलक्षे प्रमाण कर्तव्यतया सत्यरूपा। हे मात , उत्तिष्ठ उत्था भव । ननु निश्चयेन तवव भवत्या एव पूर्यन्ता अत्र कामतानि। आहूय आकार्य त्वमेव भवती एव आदिश आदश देहि कृकवाकुविनिर्माणे कुर्कुटकरणे शिल्पिनो लेपिकारान् । साधु रुचिर यथा भवत्येव समाज्ञापय आदेश देहि त्वमेव भगवतीभवनशोभारम्भाय कुलदेवतागृहशोभाकरणाय देवभोगिन देवब्राह्मण देवार्चकम् । अनुशाधि आदेश देहि त्वमेव यशोमतिकुमारस्य राज्याभिषेकदिवसगणनाय राज्याभिषेककरणे लग्नशोधनाय मौहूर्तिकान् । एवममुना प्रकारेण अन्यान्यपि गृहकार्याणि त्वमेव विधापय कारय । कथभूतानि गृहकार्याणि । देवद्विजपरिजनपूजापुर सराणि देवपूजाद्विजपूजापरिजनपूजाप्रभृतीनि । अहो हहो वैरिकुलकमलाकरनीहार शत्रुसमूहकमलवनहिमसमान हे प्रतीहार, विसृज्यता विमुच्यतामयमेष अशेषोऽपि सर्वोऽपि यथायथ यथाख्यान अनुजीविनिवह. किंकरसमूह । अहमपि एष चिरप्रवृत्तवार्तासजातश्रम बृहद्वेलासजाता-

ण्डपाददूरदेशवर्तिनि तस्मिन्मदनविलासनामनिवासभवने स्वैरविहाराय गच्छामि । तदनु तस्मिन्मयि शय्यातलमलङ्कृतवत्यहो विक्रमालंकार, सा मदीयामृतमतिमहादेवी दिवसादीयमादातुमागत्य गतात्कुसुमशेखरकात्पुष्पबटोर्मदनदमयन्तिकायाः प्रसाधिकाया दुहितुर्विनोदकलहसिकायाश्च सध्रीच्या सजातसकलसेवावसराया ससदि प्रवृत्तमुदन्तमाकर्ण्य, 'न खलु मे यामिनीसमाचरितसाहसादस्य वसुमतीपतेरपरमेवंविधकूटकपटानुष्ठानमस्ति । मन्ये च दुष्करमेवमस्यास्थिरचित्तस्य चिरकालभावीनि भविष्यन्त्यायूंषि । कुलवधूना ह्ययमन्यश्च देवद्विजाग्निसमक्षं मातापितृविक्रीतस्य कायस्यैव भवतीश्वरः, न मनसः । तस्य पुनः स एव स्वामी यत्रायमसाधारणः प्रवर्तते परः विश्रम्भविश्रमाश्रयः प्रणयः । तथा हि—

लापसमुत्पन्नखेदः मनागीषदप्यस्मात् एतस्मात् वसुमतीतिलकात् वसुमतीतिलकनामधेयात् सभामण्डपात् अस्थानीग्रहात् अदूरदेशवर्तिनि निकटवर्तिनि तस्मिन् मदनविलासनाम्नि निवासभवने मयि शय्यातलं पल्यङ्कतलमलङ्कृतवति सति अहो विक्रमालंकार पराक्रमपञ्चानन श्रीमारदत्त महाराज, सा मदीया मह्य हिता अमृतमतिमहादेवी दिवसादीयं दिनव्ययभागदेयं आदातुं ग्रहीतुं आगत्य गतात् गृहीत्वा व्याघुटितात् कुसुमशेखरकात् कुसुमशेखरनामधेयात् पुष्पबटोर्विद्यार्थिनः सकाशात् । न केवलं तस्मात् । मदनदमयन्तिकायाः मदनदमयन्तिकानामधेयायाः प्रसाधिकायाः शृङ्गारकारिकायाः दुहितुः पुत्र्याः विनोदकलहसिकायाश्च विनोदकलहसीनामधेयायाश्च सध्रीच्याः सख्याः पुत्र्याः सकाशात् सजातसकलसेवावसरायाः समुत्पन्नसर्वसेवाप्रस्तावायाः ससदि सभायां प्रवृत्तं सजातं उदन्तं वृत्तान्तमाकर्ण्य श्रुत्वा गविष्ठिरनामानं अमात्यं निजमन्त्रिणं प्रहितवती प्रेषयामास ममान्तिकं मुक्तवती । किं कृत्वा पूर्वम् । इति वितर्क्य पर्यालोच्य । इतीति किम् । न खलु मे मम यामिनीसमाचरितसाहसात् कृतदुर्विलासात् अपरं अन्यत् अस्य वसुमतीपतेः नरेन्द्रस्य एवंविधकूटकपटानुष्ठानं कूटमायामण्डले अनुष्ठानं कारणं नास्ति । मन्ये च अहमेव जाने एवममुना प्रकारेण अस्य यशोधरस्य अस्थिरचित्तस्य आयूंषि जीवितानि चिरकालभावीनि दीर्घाणि भविष्यन्ति तत् दुष्करं मन्ये । निकटतरमृत्युरेष वर्तते इत्यर्थः । कुलवधूना हि निश्चयेन अयं यशोधरः अन्यश्च एतस्माद्भिन्नोऽपरश्च कोऽपि देवद्विजाग्निसमक्षं प्रत्यक्षं मातापितृविक्रीतस्य दत्तस्य कायस्यैव शरीरस्यैवेश्वरः स्वामी भवति । न मनसः न तु चित्तस्य स्वामी भवति । तस्य मनसः पुनः स एव पुमान् स्वामी प्रभुर्भवति । स कः । यत्र यस्मिन्पुरुषे अयमेव प्रणयः विश्रम्भविश्रमाश्रयः विश्वासस्य दुःखनिवारणस्थानम् ।

पुरापि किं न रेमे गङ्गा सह महेश्वरेण, राधा नारायणेन, बृहस्पतिपत्नी द्विजराजेन, तारा च वालिना। महासत्त्वेषु हि जगति न किंचिदुष्करमस्ति। अन्यत्र विरक्ते चेतसि रागप्रत्यानयनात्। को हि नामाय पिण्ड इव तप्ता-तप्ते मनसि सधातुमर्हति। कि च परमकुहन एव पुरध्रीषु बुद्धिमानवाप्नोति स्वश्रेयसम्। अन्यथा कृत्याराधक इव ध्रुव पञ्चजन पञ्चतामञ्चेत्। भवेद्वावश्यमक्षिगत । तदेष यावन्न मयि रोषविष वर्षति तावदहमेवास्य तद्वर्षामि।

तथा हि तदेव निरूपयति—पुरापि पूर्वकालेऽपि महेश्वरेण सह गङ्गा कि न रेमे। अपि तु रेम एव। अस्य कथा—शन्तनोर्नाम नृपस्य पत्नी पाणिगृहीता वसन्तसमये किल कैलासपर्वते गङ्गानाम्नी सखीभि सह कृतदोलरतिस्तत्रैव उमया सह सचारै मन्त्री(?) स्वकीयगीतासकर्णनाकृष्ट ईश्वर भुक्तवती तामनुभूय भूतपतो श्रीमहादेवे गोरीचरित श्रितवती गिरिसुतया तमन्वेषमाणया तत्रागतया गङ्गया सार्धं ईश्वरमालोक्य वृत्तमिद प्रावर्तत—'का त्व सुन्दरि जाह्नवी किमिह ते भर्ता हरो नन्वय अम्भस्त्व किल वेत्सि मन्मथरस जानात्यय ते पति । स्वामिन् सत्यमिद न हि प्रियतमे सत्य कुत कामिनामित्येव हरजाह्नवीगिरिसुतासजल्पित पातु व ॥' राधा नारायणेन सह किं न रेमे। अपि तु रेम एव। राधा गोपी नारायणेन सह रति चकार इति सुप्रसिद्धमुपाख्यान एतत्। उक्त च—'अङ्गुल्या क कपाट प्रहरति कुटिले माधव किं वसन्तो नो चक्री कि कुलालो न हि धरणिधर किं द्विजिह्व फणीन्द्र । नाह घोराहिमर्दी किमसि खगपतिर्नो हरि कि कपीश इत्येव गोपवध्वा चतुरमभिहित पातु वश्चक्रपाणि ॥' बृहस्पतेर्वाचस्पते पत्नी भार्या द्विजराजेन चन्द्रेण सह किं न रेमे। अपि तु रेम एव। अस्य कथा—बृहस्पतिपत्नी चन्द्रस्य सह निधुवन विधाय बुधाभिधानमसुवत् बुधमलब्ध । अत एवासौ विधुर्गुरुशापात् कुष्ठी बभूव । तारा च वालिना सह कि न रेमे। अपि तु रेम एव । तारा सुग्रीवमहिला वालिना सह चिर चिक्रीडेति महती लौकिकी श्रुतिर्वर्तते । महासत्त्वेषु महासाहसेषु हि निश्चयेन जगति ससारे न किंचिदुष्करमतिदु साध्य किमपि नास्ति । अन्यत्र विरक्ते चेतसि रागप्रत्यानयनात्। विरक्ते मनसि राग प्रत्यानेतु न शक्यत इत्यर्थ । को हि नामाय पिण्डे इव तप्तातप्ते मनसि सधातुमर्हति। हि निश्चयेन। क पुमान्। नामेति सभावनायाम्। अय पिण्डे लोहगोलकाविव तप्तातप्त न युनक्ति अतप्तेन सह तप्त च युक्त तप्ते मनसि चित्ते द्वे सधातु मेलयितुमर्हति । अपि तु न कश्चिदर्हतीत्यर्थ । तप्तेन सह अतप्त न युनक्ति । किं चास्ति विशेष । परं केवलमकुहन एव ईर्ष्यारहित एव बुद्धिमान् पुमान् पुरंध्रीषु स्वश्रेयस कल्याणमवाप्नोति । ईर्ष्यालुस्तु म्रियत इत्यथ । अन्यथा कृत्या देव्या आराधक पुमान् इव यथा ध्रुव निश्चयेन पञ्चजन पुरुष पञ्चतामञ्चेत् मरण प्राप्नुयात्। भवेद्वावश्यमक्षिगत वाथवा अवश्य निश्चयेन अक्षिगतो द्वेष्यो भवेत्। तत्तस्मात् कारणात्

यथा चेय ममात्मजस्य राज्याभिषेकवार्ता प्रतिस्वप्नविधि किंवदन्ती च बाढ मुच्छलिता । सा यदि दैवात्तथैव परमार्थसती तदाचिरात्प्रकाम मे मनोरथा फलिता । सिद्ध च मे समीहितम् । न चैतदाश्चर्यम् । अनुकूल हि दैव करोति कुरङ्गमपि कण्ठीरवातिवर्तनम् । अचलानपि च विदारयति नलदण्डेन । केवलमत्रोत्तायकत्व परिहर्तव्यम् । उत्तायकस्य हि पुरुषस्य हस्तायातमपि कार्य निधानमिव न सुखेन जीर्यति । भवति च जीवितव्यसदेहाय । किं च न खलु बुभुक्षितवशादुदुम्बराणि पच्यन्ते । नाप्युद्भवच्छक्यते पातुम्' इति च वितर्क्य, तथा—

'अनुनयत वदत मधुर यत्कार्य तदपि मानसे कुरुत ।
रौति कल हि मयूर सविष च भुजङ्गम दशति ॥

एष राजा यावत्काल मयि ममोपरि रोषविष कोपपुत्र न वर्षति न रक्षति तावत्काल अह मेव अस्य राज्ञ उपरि तत् रोषविष वषामि मुञ्चामि । यथा च येन प्रकारेण इय एषा ममात्मजस्य राज्याभिषेकवार्ता प्रतिस्वप्रविधि किवदन्ती च दीक्षाग्रहण लोकवार्ता च बाढमतिशयेनोच्छलिता उद्गता वर्तते । सा किवदन्ती इय यदि चेत् दैवात् पुण्ययोगात् तथैव परमार्थसती सत्येन सत्या भविष्यति तदा अचिरादिदानीमेव प्रकाममतिशयेन मे मम मनोरथा फलिता वाञ्छितानि पूर्णानि सजातानि । मे मम समीहित सिद्ध च सेत्स्यत्येव । न च नैव एतत् मनोरथसिद्धिलक्षण कार्य आश्चर्य न वर्तते । अनुकूल हि दैव पुण्य यदा हित भवति तदा कुरङ्गमपि कण्ठीरवातिवर्तन करोति सिंहस्यापि मारक करोति । अचलानपि च विदारयति नलदण्डेन अनुकूल दैव अचलानपि च पर्वतानपि च नलदण्डेन पोटगलदण्डेन विदारयति शतखण्डीकरोति । अत्र कार्ये केवल उत्तायकत्व उत्सुकत्व अस्थिरत्व परिहर्तव्यम् । हि यस्मात् कारणात् उत्तायकस्यास्थिरस्य पुरुषस्य हस्तायातमपि कार्य निधानमिव सुखेनानायासेन न जीर्यति परिणमति । जीवितव्यसदेहाय च भवति । उत्तायकत्वे मरणमपि चोत्पद्यत इत्यर्थ । किच विशेषमाह—न खलु बुभुक्षितवशात् उदुम्बराणि जघनेफलानि सलपूसस्यानि न पच्यन्ते न परिणमन्ति । नापि नैव उद्भवदुत्कलत् जलादिक पातु शक्यते । आस्वादितु शक्यते इत्यर्थ । इति च वितर्क्य सचिव गविष्ठिर प्रहितवती । पुनश्च कि कृत्वा पूर्व सचिव प्रहितवती । इति च विमृश्य इति च पर्यालोच्य । इतीति किम् । तथा तेनैव प्रकारेण अनु[दा]त्तायकप्रकारेण ।

अनुनयतेत्यादि । अनुनयत यूय मानयत । मधुर कर्णामृतप्राय वदत ब्रूत । यूय यत्कार्य कर्तव्य मानसे चित्ते वर्तते तदपि तच्च कुरुत कुरुध्वम् । अमुमेवार्थ दृष्टान्तेन द्रढयति—मयूर शुक्लापाङ्ग सरस्वतीवाहन हि यस्मात् कारणात् कल मधुर रौति शब्द करोति । सविष विषसहित भुजङ्गम च दशति भक्षयति ॥

मूर्ध्ना वहति लोकोऽय यथा दग्धुमिहेन्धनम्।
अनुशील्य क्षय नेयस्तथारातिर्महात्मना ॥
पुसामसारसत्त्वाना किं कुर्याद्विक्रमक्रम ।
भस्मीभवन्ति काष्ठानि तेजसानुगतान्यपि ॥
ज्ञानवानपि कार्येषु जन प्रायेण मुह्यति ।
हस्तन्यस्तप्रदीपस्य कि न स्खलति शेमुषी ॥
प्राय सरलचित्ताना जायते विपदागम ।
ऋजुर्याति यथा छेद न वक्र पादपस्तथा ॥
रक्तभाव समस्ताना प्रदर्श्येदिति[1] य पुमान्।
आदित्यवत्स कि न स्यात्पादाक्रान्तजगत्त्रय ॥

मूर्ध्नेत्यादि। अय लोक यथा इन्धन काष्ठभार इह ससारे दग्धु भस्मीकर्तु मूर्ध्ना मस्तकेन वहति उच्चलति, तथा तनवेन्धनभारोघप्रकारेण अराति शत्रु अनुशील्य समाधान नीत्वा क्षय नेयो विनाश प्रापणीय । केन कर्तृभूतेन । महात्मना नीतिशास्त्रचक्षुना । दृष्टान्त ॥

पुसामित्यादि। पुसा असारसत्त्वाना सत्त्वरहिताना विक्रमक्रम पराक्रमपरिपाटि का किं कुर्यात् । अपि तु न किमपि कुर्यादित्यर्थ । अमुमेवार्थं दृष्टान्तेन द्रढयति—काष्ठानि इन्धनानि तेजसा अनुगतान्यपि अग्निना सहितान्यपि भस्मीभवन्ति दह्न्ते ॥

ज्ञानवानित्यादि। ज्ञानवानपि जन प्रायेण कार्येषु मुह्यति अज्ञानवान् भवति। आक्षेपेण द्रढयति—हस्तन्यस्तप्रदीपस्य करकृतदीपकस्य पुरुषस्य शेमुषी कि न स्खलति । अपि तु स्खलत्येव ॥

प्राय इत्यादि। सरलचित्ताना पुरुषाणा प्रायो भूयस्त्वेन विपदागम मरण जायते । अमुमेवार्थं दृष्टान्तेन द्रढयति—ऋजु सरल पादपो यथा छेद याति द्विधा भवति तथा वक्र पादप छेद न याति । एतावता कुटिलेनेव भवितव्यम् ॥

रक्तभावमित्यादि। य पुमान् [समस्तेषु रक्तभावमनुरक्ततामनुराग दर्शयेत्, स किं पादाक्रान्तजगत्त्रय पादेन चरणेनाक्रान्त जगत्त्रय येन तादृक् जगत्त्रयस्वामी न स्यात्। अपि तु स्यादेव । अमुमेवार्थं दृष्टान्तेन द्रढयति—आदित्यवत् । यथा सूर्य पूर्वमरुणता दर्शयति, तत किरणैर्जगत्त्रयमाक्रामति ॥

---

1 'दर्शयेदिति' इत्येव पाठो भवेत्

बहिर्मृदुर्लघूत्थान पूर्वं य स्यात्प्ररोहवत् ।
किमसौ न भिनत्त्येव प्राप्य काल महीभृत ॥
शूरोऽपि सत्त्वयुक्तोऽपि नीति वेत्ति न यो नर ।
तत्र सनिहिता नित्यमापद शरभोपमे ॥

अपि च ।

धूर्तेषु मायाविषु दुर्जनेषु स्वार्थैकनिष्ठेषु विमानितेषु ।
वर्तेत य साधुतया स लोके प्रतार्यते मुग्धमतिर्न केन ॥

इति च विमृश्य, शठप्रतिशठन्यायेन किमपि नि शलाके शिक्षयित्वा कुमारवयस्येनालकभञ्जनेनाधिष्ठित गविष्ठिरममात्य प्रहितवती। स तथैवागत्य प्रविश्य च निवेदितावसरो मामुन्मूलितमगमिवातीव परिम्लानम्, आ-

---

बहिरित्यादि । य पुमान्] पूर्वं प्रथम बहिर्बाह्ये मृदु कोमल स्यात् भवति, लघूत्थानश्च स्यात् गुर्वितरोत्पत्तिश्च भवति । किवत् । प्ररोहवत् पिप्पल्याङ्कुरवत् । असौ पुमान् काल प्राप्य महीभृत नृपात् कि न भिनत्ति । अपि तु भिनत्त्येव । यथा प्ररोहे अङ्कुरो मृदुर्लघूत्थान कालेन पर्वतमपि भिनत्ति । आक्षेप ॥

शूर इत्यादि । शूरोऽपि सत्त्वयुक्तोऽपि यो नर नीतिं न्यायशास्त्र न वेत्ति न जानाति, तत्र नरे नित्य आपदो मृत्यव सनिहिता समीपवर्तिन्यो भवन्ति । कथभूते तत्र नरे । शरभोपमे अष्टापदसदृशे । यथाष्टापदो मेघगर्जनेनैव म्रियते । उपमालकार ॥

अपि च तथा च । **धूर्तेष्वित्यादि** । धूर्तेषु वञ्चकेषु, मायाविषु सकपटेषु, दुर्जनेषु शत्रुषु, स्वार्थैकनिष्ठेषु आत्मकार्यतत्परेषु, विमानितेषु मानभङ्ग प्रापितेषु, पुरुषेषु य पुमान् साधुतया हिततया वर्तेत प्रवर्तेत स मुग्धमतिर्निर्विवेक केन पुरुषेण न प्रतार्यते। अपि तु सर्वेणापि वञ्च्यत इत्यर्थ । आक्षेपालकार ॥

पुनश्च कि कृत्वा अमात्य सचिव प्रहितवती। शठप्रतिशठन्यायेन शुकपिच्छलुञ्चनस्त्रीशिरोमुण्डनप्रकारेण किमपि अनिर्वचनीय नि शलाके एकान्ते गविष्ठिरं सत्यासत्य शिक्षयित्वा शिक्षा दत्त्वा। कथभूत गविष्ठिरम्। कुमारवयस्येन कुमारकालमित्रेण अलकभञ्जनेन अलकभञ्जननामकेन अधिष्ठित सहितम्। स गविष्ठिरो मा प्रति एवममुना प्रकारेण व्यजिज्ञपत्। तथैव नि शलाकशिक्षणप्रकारेण आगत्य उपढौक्य। न केवल आगत्य। किंतु प्रविश्य च तिलकभवनविलासनाम्नि भवने प्रवेश कृत्वा। कथभूत सन् प्रविश्य। निवेदितावसर द्वारपालेन सूचितावसर । पुनश्च किं कृत्वा व्यजिज्ञपत्। मा अवलोक्य दृष्ट्वा। कथभूत माम् । अतीव परिम्लान अतिशयेन गात्रविनामसहितम्। कमिव। उन्मूलित अगमिव यथोन्मूलित उत्पादित अगो

लिख्यपरामृष्ट चित्रमिव मलिनच्छायम्, अग्निलङ्घित रत्नमिव नष्टतेजसम्, उत्पाटितपक्ष तार्क्ष्यमिव गलितप्रभावमवलोक्य 'महान्खल्वस्य महीपतेर्नवग्रहस्येव गजस्य दौर्मनस्याभिनिवेश। कुतोऽन्यथाद्यैवाय नीलिकोपदेहदूषितदेहस्त्रिपथगाप्रवाह इव नितरा मलीमसच्छवि समयादि' इति परामर्शविस्मितान्तरङ्ग कृतागमनपर्यनुयोगश्चैव मा व्यजिज्ञपत्—'देव, देवीसमुखेनेदमाह—यदुत देव किलाद्य दु स्वप्नोपशमनार्थं भगवत्या कात्यायन्याः पिष्टकुक्कुटेन बलिमुपहर्तुमादृत इति कर्णपरम्परया श्रुतम्, तद्यदि सत्य तदास्तामसौ ताम्रचूडस्तावत्। अहमेवात्मना परिकल्पिततदुपहारवर्त्मना परितोषयामि भगवतीम्। प्रशाम्यन्तु देवस्य सर्वेऽपि प्रत्यूहव्यूहा। प्रवर्धता च देवस्ये-

---

त्क्ष परिम्लानो भवति। पुन कथभूतम्। मलिनच्छाय मलीमसतेजसम्। किमिव। आलिख्यपरामृष्ट चित्रमिव लिखित्वा(?)दिलोपितमालेख्यमिव। पुन कथभूतम्। नष्टतेजस दीप्तिरहितम्। किमिव। अग्निलङ्घित रत्नमिव यथाग्निनाकुलित माणिक्य नष्टतेजो भवति। पुन कथभूतम्। गलितप्रभाव नष्टमाहात्म्यम्। कमिव। उत्पाटितपक्ष तार्क्ष्यमिव लुञ्चितपत्र गरुडमिव। अवलोक्य कथभूत सन् गविष्टिर मा व्यजिज्ञपत्। इत्यमुना प्रकारेण परामर्शविस्मितान्तरङ्ग परामर्शेण विचारेण विस्मितमाश्चर्य प्राप्तमन्तरङ्ग यस्य स तथोक्त। पुन कथभूत सन्। कृतागमनपर्यनुयोग प्रश्नो यस्य स तथोक्त। किमथ भवानागत इति मया पृष्ट इत्यर्थ। इतीति किम्। महान् खलु अस्यैतस्य महीपतेर्यशोवरमहाराजस्य दौर्मनस्याभिनिवेश। उद्गतचित्तताभिप्राय इत्यर्थ। उक्त च—'दुर्विमाना अन्तर्मना स्यादुत्कमना'। कस्येव। नवग्रहस्य गजस्येव सद्योगृहीतस्य हस्तिन इव। कुतोऽन्यथा अद्यैवाय अन्यथा यद्यय दुर्मना न भवति तर्हि अद्यैव इदानीमेव अय राजा नितरामतिशयेन मलीमसच्छवि मलिनतादूषितकान्ति कुत समयादि सजात। क इव। त्रिपथगाप्रवाह इव गङ्गानदीपूरमिव। कथभूत त्रिपथगाप्रवाह। उज्ज्वलस्यापि गङ्गाप्रवाहस्य मलिनताहेतुगर्भित विशेषणमाह—नीलिकोपदेहदूषितदेह नीलिकया गुलिकया उपदेहेन उपचयेन मिश्रणेन दूषितो मलिनीकृत देह कायो यस्य त्रिपथगाप्रवाहस्य स तथोक्त। एव कथमिति चेत्—हे देव, देवीसमुखेन इद वचनमाह ब्रवीति। इद किमित्याह—यदुत यदेव देवो नरेन्द्र किलेति अद्य अस्मिन दिवसे दु स्वप्नोपशमनार्थं दु स्वप्नोपशान्त्यर्थं भगवत्या परमेश्वर्या कात्यायन्या कात्यायनीनामकुलदेवताया पिष्टकुक्कुटेन बलिं पूजा उपहर्तु दातु आदृत आदरपरो वर्तते इतीदृश कर्णपरम्परया लोकवार्त्तया श्रुत मया आकर्णितम्। तत् बलिदान यदि चेत सत्य वर्तते, तदा तस्मिन काले आस्ता तिष्ठतु असौ ताम्रचूडस्तावत्कालम्। अहमेव आत्मना स्वयमेव परिकल्पिततदुपहारवर्त्मना विहिततत्पूजामार्गेण भगवतीं भवानीं चण्डिका परितोषयामि प्रीणयामि। एवकृते देवस्य मम स्वामिन

दमाचन्द्रार्कमसमश्रीप्राज्य राज्यम् । न च मया विना भवति देवस्य कोऽप्यून प्रदेश । मद्विधाना हि देवस्य किकरीणामतीव सुलभत्वात् । नीतिरपि तथास्ति—

'आत्मान सतत रक्षेद्दारैरपि धनैरपि ।' इति ।

अथ ममैवविधे प्रेषणावरोधे देवो न करोति करुणा तदा मिथुनचरस्य पक्षिणश्चक्रवाकीव देवस्याह सहचर्यत एव रात्रौ वियुक्तासि, सरस कमलिनीवात एव जडरतासि, जलनिधेर्वेलेवात एव चपलासि, नभस शशिप्रतिमेवात एव सकलङ्कासि, विटपिनश्छायेवात एवान्योपभोग्यासि, कुलशैलस्य मेखलेवात एव क्षुद्राधिष्ठितासि, तपनस्य प्रभेवात एव सतापिकासि, रथस्य मार्गभूमिरिवात एव पाशुलासि, प्रदीपस्य शिखेवात एव

सर्वेऽपि प्रत्यूहव्यूहा विघ्नसमूहा प्रशाम्यन्तु उपशम यान्तु । देवस्य इद राज्य आचन्द्रार्क प्रवर्धता च । कथभूत राज्यम् । असमश्रीप्राज्य अनुपम यातु (?) । देवस्य मम प्राणवल्लभस्य कोऽपि प्रदेश किमपि स्थान न च मया विना ऊनो भवति । मद्विधाना मम सदृशाना किकरीणा दासीना देवस्य हि निश्चयेन अतीव सुलभत्वात् । नीतिरपि न्यायमार्गोऽपि तथास्ति—आत्मान सतत रक्षेत् प्रतिपालयेत् दारैरपि स्त्रीभिरपि धनैरपि । अथ चेत् मम एवविधे बलिविधानलक्षणे प्रेषणावरोधे कार्यकारणार्हणकर्तव्ये यदि देव करुणा दया न करोति मम मरण नेच्छति तदा तस्मिन् काले देवस्य मम वल्लभस्य अह सहचरी भवामि । केव । मिथुनचरस्य पक्षिणश्चक्रवाकस्य चक्रवाकीव । यशोधरश्चिन्तयति—अत एव कारणात् रात्रौ वियुक्तासि । पुनश्च केव सहचरी भवामि । सरस कमलिनीव । यशोधरश्चिन्तयति—अत एव जडरतासि मूर्खे कुब्जे रता वर्तसे । पद्मिनी तु जलरता भवति । पुनश्च केव सहचरी भवामि । जलनिधे वेलेव अब्धिविकृतिरिव । यशोधरश्चिन्तयति—अत एव कारणात् त्व चपला असि वर्तसे । पुनश्च केव सहचरी भवामि । नभस आकाशस्य शशिप्रतिमेव चन्द्रमूर्त्तिरिव । यशोधरश्चिन्तयति— अत एव कारणात् सकलङ्का कलङ्कसहिता असि वर्तसे । पुनश्च केव सहचरी भवामि । विटपिनो वृक्षस्य छायेव अनातप इव । यशोधरश्चिन्तयति—अत एव कारणात् अन्योपभोग्यासि जारभोग्या वर्तसे । पुनश्च केव सहचरी भवामि । कुलशैलस्य मेखलेव तटीव । यशोधरश्चिन्तयति—अत एव कारणात् क्षुद्राधिष्ठितासि क्षुद्रेण हीनेन कुब्जेन सहिता वर्तसे । यथा कुलशैलमेखला क्षुद्राधिष्ठिता व्याघ्रादिसहिता भवति । पुनश्च केव सहचरी भवामि । तपनस्य प्रभेव द्युतिरिव । यशोधरश्चिन्तयति—अत एव सतापिकासि सतापदायिनी वर्तसे । पुनश्च केव सहचरी भवामि । रथस्य मार्गभूमिरिव । यशोधरश्चिन्तयति—अत एव पाशुलासि कुलटा वर्तसे । मार्गभूमिरपि धूलीसहिता

मलिनोद्गारासि, वसन्तस्य वनलक्ष्मीरिवात एव मन्मथकथासनाथासि, मलयाचलस्य चन्दनलतेवात एव कटुस्वभावासि, गजस्य मदलेखेवात एव कामचारप्रवर्तनासि, हिमगिरेर्गङ्गेवात एव नीचानुगतासि, रत्नस्य रागवर्तिरिवात एव परभागघटितासि। एवमन्यदपि ममान्यथार्थोपकल्पनविषयमभिधाय तद्देवस्य सर्वदा राज्यसुख दायभागिनीव समाशतयानुभूयेदानीमेकाक्येव परमार्थेनोपस्थितप्रत्यवायवचनमनीषया वा देव प्रव्रजति। अह तु पुत्रस्य श्रियमनुभवन्ती गृह एव प्रतिष्ठामि। इत्यतीवासगतमुभयकुलानुचित शिष्टजनविगर्हित च। न चैवमावयोरनुष्ठानाधिष्ठितयो कोऽप्यागमविरोधो जनापवादानुबन्धो वा। तथा चोक्तम्—

भवति। पुनश्च केव सहचरी भवामि। प्रदीपस्य शिखेव ज्वालेव। यशोधरश्चिन्तयति—अत एव मलिनोद्गारासि धूमोद्गमनकारिणी वर्तसे। पुनश्च केव सहचरी भवामि। वसन्तस्य वनलक्ष्मीरिव मधुमासद्वयस्य वनलक्ष्मीर्यथा सहचारिणी भवति। यशोधरश्चिन्तयति—अत एव मन्मथकथासनाथासि कामकथासयुक्तासि। पुनश्च केव सहचरी भवामि। मलयाचलस्य चन्दनलतेव मलयपर्वतस्य चन्दनवल्लीव। यशोधरश्चिन्तयति—अत एव कटुस्वभावासि कटुपरिणामिनी वर्तसे। पुनश्च केव सहचरी भवामि। गजस्य मदलेखेव दानधारेव। यशोधरश्चिन्तयति—अत एव कारणात् कामचारप्रवर्तनासि यथेष्टपर्यटनासि। पुनश्च केव सहचरी भवामि। हिमगिरेर्गङ्गेव हिमाचलस्य जाह्नवीव। यशोधरश्चिन्तयति—अत एव नीचानुगतासि नीचानुगामिनी वर्तसे। पुनश्च केव सहचरी भवामि। रत्नस्य रागवर्तिरिव मणेस्तेजोवर्तिरिव। यशोधरश्चिन्तयति—अत एव कारणात् परभागघटितासि परस्य विटस्य भागाय निर्मिता वर्तसे। यथा रत्नवर्ति परभागेन शोभया घटिता भवति। एवममुना प्रकारेण अन्यदपि ममानेन अन्यथार्थोपकल्पनविषय काकुवक्रोक्तिविषय अभिधाय उक्त्वा तत्तस्मात् कारणात् देवस्य मम प्राणवल्लभस्य सर्वदा सर्वकाल राज्य सुख नार्पत सौख्य दायभागिनीव भागधेयभागिनीव समाशतया समभागतया अनुभूय भुक्त्वा इदानीं एकाकी एक एव देव एवममुना प्रकारेण देव प्रव्रजति दीक्षा गृह्णाति। देव किमर्थं प्रव्रजति। परमार्थेन मोक्षसुखाभिलाषकतया उपस्थितप्रत्यवायवचनमनीषया वा आगतया अनिराकरणबुद्ध्या वा। अह तु पुत्रस्य यशोमते श्रिय लक्ष्मीमनुभवन्ती भुञ्जाना गृह एव मन्दिर एव प्रतिष्ठामि। इति अतीव असगत अयुक्त वर्तते। न केवलमसगत उभयकुलानुचित श्वशुरपितु कुलायोग्यम्। शिष्टजनविगर्हित निन्दित च वर्तते। न च नैव एवममुना प्रकारेण आवयोस्तव मम च अनुष्ठानाधिष्ठितयो श्चारित्रायुक्तयो कोऽपि कश्चिदागमविरोधो न वर्तते। जनापवादानुबन्धो लोकापवाद सबन्धो वा न वर्तते। तथा चोक्तम्—सहचरी भवामि इत्युपरिवचनमस्ति।

'सत्यज्य ग्राम्यमाहार सर्वं चैव परिच्छदम् ।
पुत्रेषु दारान्निक्षिप्य वन गच्छेत्सहैव वा ॥
नास्ति स्त्रीणा पृथग्यज्ञो न व्रत नाप्युपोषितम् ।
पति शुश्रूषयेद्यत्तु तेन स्वर्गे महीयते ॥'

किं च—

'विशील कामवृत्तो वा गुणैर्वा परिवर्जित ।
उपचर्य. स्त्रिया साध्व्या सतत देववत्पति ॥' इति ।

तथा च श्रुति —किल वानप्रस्थभावेऽपि **रामस्य सीता** सधर्मचारिण्यासीत् । **द्रौपदी धनंजयस्य, सुदक्षिणा दिलीपस्य, लोपामुद्रागस्त्यस्य, अरुन्धती वशिष्ठस्य, रेणुका च जमदग्नेरिति** । पतिविरहे ह्येकेनाप्यङ्गुष्ठेन तपस्यन्त्य स्त्रियो भवन्त्यवश्य धिक्कारगोचरा । यथा **प्रयागे** प्रायोपवेशनस्थितापि **ब्रह्मबन्धू** ब्राह्मणी **गोविन्देन** परिव्राजा

सत्यज्येत्यादि । ग्राम्य सर्वलोकसाधारण आहार भुक्ति सत्यज्य, श्यामाकनीवारादिफलपत्रादौ च प्रवृत्तिं कृत्वेत्यर्थ । सर्व परिच्छद परिवार सत्यज्य पुत्रेषु उद्वहेषु दारान् कलत्राणि निक्षिप्य पुत्रान् समर्प्य वन गच्छेद्व्रजेत् वाथ वा दारै सहैव गच्छेत् ॥

नास्तीत्यादि । स्त्रीणा पृथग्भिन्नो यज्ञ क्रतुर्नास्ति, न व्रतम्, नापि उपोषितमुपवासो वर्तते । कि तर्हि । पतिं भर्त्तार शुश्रूषयेत् । यद्यस्मात् कारणात् नु इति वितर्क्ये तेनैव कारणेन स्त्री स्वर्गे महीयते पूज्यते ॥

किं च विशेषोऽस्ति—**विशील इत्यादि** । विशील शीलरहित , कामवृत्तो वा स्वेच्छाचारी वा, गुणैर्वा परिवर्जितो गुणरहितो वा । ईदृग्विध पति साध्व्या पतिव्रतया उपचर्य सेवनीय । कथम् । सततम् । किंवत् । देववत् ब्रह्मविष्णुमहेश्वरसूर्यादिवत् ॥

तथा च श्रुतिर्वेदेऽप्युक्तमस्ति—किलेति श्रूयते । वानप्रस्थभावेऽपि वनप्रस्थानकालेऽपि रामस्य काकुत्स्थस्य सीता जनकप्रतिपालिता सुता सधर्मचारिणी सहगमना आसीद्बभूव । धनजयस्यार्जुनस्य द्रौपदी पाञ्चाली द्रुपदनृपनन्दना वानप्रस्थभावे सधर्मचारिणी आसीत् । सुदक्षिणा दिलीपस्य सहचारिणी आसीत् । लोपामुद्रानाम्नी अगस्त्यभार्या अगस्त्यसहचारिणी आसीत् । अरुन्धतीनाम्नी वशिष्ठस्य सहचारिणी आसीत् । रेणुका च कन्या कुब्जजा जमदग्ने परशुरामस्य पितु सहचारिणी आसीत् । पतिविरहे भर्तुर्विप्रलम्भे हि निश्चयेन एकेनापि अङ्गुष्ठेन पादज्येष्ठेन तपस्यन्त्य कुर्वन्त्य स्त्रियो अवश्य निश्चयेन धिक्कारगोचरा भवन्ति । निन्द्या भवन्तीत्यर्थ । यथा धिक्कारप्रकारेण प्रयागे वटतितीर्थे प्रायोपवेशनस्थितापि सती ब्रह्मबन्धूनाम्नी ब्राह्मणी गोविं-

सह किल परीवादभागिनी बभूवेति। तथोक्तग्रहणदिवसे चाम्बदेव्या सह मदीये निलये प्रवहणं कर्तव्यमिति चाभ्यर्थ्य विरते तस्मिन्नहमिदमवादिषम्—'अहो सत्ययुधिष्ठिर गविष्ठिर, यदि नर्मकर्मणापि कदाचिन्महादेव्या प्रतिकूलमाचरितवानस्मि तदा त्वमेवात्र साक्षी। तदेव निवेदय देव्या—यदाह भवती तत्सर्वं देवेन प्रतिपन्नम्। अन्यत्र पूर्वमुत्थापितात्पक्षात्। इति निवेदितेतिकर्तव्ये सबहुमानं विसर्जिते च तदमात्ये मया चिन्तितम्—'अहो महादेव्यामतीव खलु सवीणताबहिःस्थायाम्। किं च—

राज्यस्थितं मामवहाय यैषा कुब्जेन सार्धं रतिमातनोति।
सा मे वनस्थस्य मुमुक्षुवृत्तेर्भवेत्सदाचारमतिः किलेति॥
देवैर्मनुष्यैरथ राक्षसैर्वा निसर्गतो गूढतरप्रचारा।
ईदृक्तया ज्ञातुमियत्तया वा न शक्यते स्त्रीजनचित्तवृत्तिः॥

न्देन परिव्राजा गोविन्दनामकेन शिखाधारिणा तपस्विना सह किलेत्यरुचौ परीवादभागिनी बभूव गोविन्देन भुक्तेति निन्दां प्राप। तथोक्तग्रहणदिवसे च अम्बदेव्या सह चन्द्रमत्या सार्धं मदीये निलये प्रवहणं कर्तव्यं गणभोजनं विधातव्यमिति ईदृशं चाभ्यर्थ्य याचयित्वा तस्मिन् गविष्ठिरे विरते सति अहं यशोधरः इदमीदृशमवादिषमुक्तवान्। किमवादिषमित्याह—अहो सत्ययुधिष्ठिर युधिष्ठिरमहाराजवत् सत्यवादिन्, हे गविष्ठिर महादेव्याः सचिव, नर्मकर्मणा प्रियकरेणापि कदाचित्कस्मिंश्चिदवसरे महादेव्या अमृतमतेः प्रतिकूलमहितं अहमाचरितवानस्मि कृतवान् वर्ते तदा त्वमेवात्र साक्षी तस्मिन् काले भवानेव प्रतिभूर्वर्तते। तत्तस्मात् कारणात् देव्याः मत्कान्ताया एवं निवेदय कथय। एवं कथमिति चेत्—यत्किमपि भवत्याहेति तत्सर्वं देवेन राज्ञा प्रतिपन्नमङ्गीकृतम्। पूर्वमुत्थापितात्पक्षादिति पूर्वमुक्तात्पक्षाद्देवीशरीरबलिदानकार्यादन्यत्र विना। इतीदृशं निवेदितेतिकर्तव्ये निर्धारितकार्यं सबहुमानमतिसमानसहितं यथा भवत्येवं तदमात्ये देव्याः मन्त्रिणि विसर्जिते सति मया यशोधरेण चिन्तितम्। किं विचारितम्। अहो महादेव्याः अतीवातिशयेन अबहिःस्थायाः आकारः उभौ खलु निश्चयेन सवीणता समीचीनत्वं वर्तते॥

किं च विशेषमाह—**राज्यस्थितमित्यादि**। राज्यस्थितमिदं राज्ये प्रवर्तमानं मामवहाय त्यक्त्वा यैषा महादेवी कुब्जेन सार्धं रतिं भोगानुभवमातनोति आचरति। सा देवी मे मम वनस्थस्य वने तिष्ठतः मुमुक्षुवृत्तेर्मोक्षाभिलाषिणः किलेत्यरुचौ सदाचारमतिर्भवेत् शीलवती सजायेत। आक्षेपः॥

दैवैरित्यादि। देवैरिन्द्रादिप्रमुखैः, अथ मनुष्यैः पुरुषैः, अथ राक्षसैः क्रव्यादैर्वा स्त्रीजनचित्तवृत्तिः ज्ञातुं न शक्यते। कथंभूता स्त्रीजनचित्तवृत्तिः। निसर्गतः गूढतरप्रचारा अतीव

इहैव वात्स्यायनगोत्रजस्य पुत्री भृगोः काञ्चनिकेतिनाम्नी ।
पतिं च पुत्रं च विटं च हत्वा भर्त्रा तु सार्धं दहनं विवेश ॥

अथवैतदप्यस्यामसंभाव्यम्। राभसिको हि लोकः प्रायेणान्धयष्टिरिव परामर्शमकृत्वा शुभाशुभाय वा कर्मणे तोलयत्यात्मानम्। इयं पुनः प्रकृत्यैव विषजातिरिव दुष्टस्वभावा, मकरदंष्ट्रेव कुशीलिनी, कर्णिसुतकथेव बहुकूटकपटवेष्टिता, कुमारविद्येवानेककुहुकवेदिनी, खङ्गीव जिह्वयापि स्पृशन्ती दारयत्यङ्गानि। छलयति च नियतिरिव बुद्ध्या बृहस्पतिमपि पुरुषम्। मदीयं तु विलसितं स्वहस्ताङ्गाराकर्षणमिव मे संजातम्। अस्याश्च खल्वबिल्वसंयोगसमम्।

कालश्च सकृदभ्येति यं नरं कालकाङ्क्षिणम्।
दुर्लभः स पुनः कालस्तस्य कर्म चिकीर्षतः ॥

गहनरूपा। चित्तवृत्तिः कथं ज्ञातुं न शक्यते। ईदृक्तया ईदृशी चित्तवृत्तिवर्तते, इयत्तया एतावती चित्तवृत्तिर्वर्तते, एतत् ज्ञातुं न शक्यते। अतिशयालंकारः ॥

इहैवेत्यादि। इहैव भरतक्षेत्रे उज्जयिन्या नगर्या वात्स्यायनगोत्रजस्य वात्स्यायनऋषिकुले संजातस्य भृगोर्भृगुनामब्राह्मणस्य पुत्री काञ्चनिकेतिनाम्नी पतिं च पुत्रं च विटं च कामुकं च एतत्त्रयं हत्वा भर्त्रा सार्धं तु दहनं विवेश गमनं चकार। आक्षेपः ॥

अथवा एतदपि अस्या महादेव्या असंभाव्यम्। इयं म्रियते इति न घटते, मा मारयिष्यति, इयं न मरिष्यतीत्यर्थः। किमितीयं न मरिष्यते, कस्मान्न मरिष्यते। यस्मात् कारणात् राभसिको हि लोको अविचार्य उत्सुकत्वेन कार्यकर्ता लोकः प्रायेण अन्धयष्टिरिव परामर्शमकृत्वा विचारणामविधाय शुभायाशुभाय वा यथा कर्मणे आत्मानं तोलयति संशयं नयति। यथा अन्धस्य पुरुषस्य यष्टिरविचारपूर्वं यत्र तत्र पतति तथा लोकः अविचार्य कार्यं करोति। लोकः खलु म्रियते, इयं तु न मरिष्यत इत्यर्थः। इयं महादेवी पुनः प्रकृत्यैव दुष्टस्वभावा वर्तते। केव। विषजातिरिव। यथा विषभेदः स्वभावेन दुष्टो भवति तथा इयम्। पुनः कथंभूता इयम्। मकरदंष्ट्रेव कुशीलिनी दुष्टशीला वर्तते। पुनः कथंभूता इयम्। कर्णिसुतकथेव मूलदेवचरित्रमिव बहुकूटकपटवेष्टिता वर्तते। पुनः कथंभूता इयम्। कुमारविद्येव कुमारो धूर्तशास्त्रकर्ता तस्य विद्येव अनेककुहुकवेदिनी मायाकारज्ञायिका वर्तते। पुनः कथंभूता इयम्। खङ्गीव वाधाणसीव जिह्वयापि स्पृशन्ती अङ्गानि दारयति। इयं देवी बुद्ध्या कृत्वा बृहस्पतिमपि पुरुषं बृहस्पतिसदृशमपि तं छलयति प्रतारयति। केव। नियतिरिव। मदीयं तु विलसितं मम चेष्टितं स्वहस्ताङ्गाराकर्षणमिव मे संजातम्। अस्याश्च विलसितं खल्वबिल्वसंयोगसमं संजातम्। यथा समुद्रमुक्ता कीलिका युगच्छिद्रे प्रविशति तथा इयमपि ॥

काल इत्यादि। कालश्च प्रस्तावः सकृदेकवारं अभ्येत्यागच्छति। यं कालकाङ्क्षिण

एतदेवार्थशास्त्रस्य नित्यमध्ययने फलम् ।
यत्परानभिसंधत्ते नाभिसंधीयते परैः ॥

इति मा च नीतिमसौ बहुधा पठति । स्वभावसुभगावेशोऽपि च शास्त्रोपदेशः स्त्रीषु शस्त्रीष्विव पयोलवः परं परोपघातायैव प्रभवति ।

किं च ।

इच्छन्गृहस्यात्मन एव शान्तिं स्त्रियं विदग्धां खलु कः करोति ।
दुग्धेन यः पोषयते भुजङ्गीं पुंसः कुतस्तस्य सुमङ्गलानि ॥

इति बुद्धिवृद्धैरुपदिश्यमानमिदं पूर्वमेव नाचरितम् । तदहमेवमाकलयेयम्—मत्तपःप्रत्यवायपरः सकलजनरञ्जनकरश्चायमस्याः सर्वोऽपि मृदुनोपायेन कार्योपक्रमः । श्रूयते ह्यात्मनः किल स्वच्छन्दवृत्तिमिच्छन्ती विषदूषितमद्यगण्डूषेण मणिकुण्डला महादेवी यवनेषु निजतनुज-

---

नरः प्रस्तावबाञ्छकः पुरुषः स पुनः कालोऽवसरः दुर्लभो भवति । किं कुर्वतः । तस्य कर्म चिकीर्षतः कर्म कर्तुमिच्छतः । अत्रायमर्थः—इयं जानाति यशोधरस्य मृत्युकरणे अयमेव प्रस्तावः स पश्चान्नायास्यति । जात्यलंकारः ॥

एतदित्यादि । एतदेवेदमेवार्थशास्त्रस्य नीतिशास्त्रस्य नित्यमध्ययने सदाकालपठने फलम् । एतत्किम् । यत् परान् शत्रून् अभिसंधत्ते वञ्चयति, परैः शत्रुभिर्न अभिसंधीयते न वञ्च्यते । जातिः ॥

इतीदृशीं मां मह्यं च नीतिं शास्त्रं असौ देवी बहुधा अनेकप्रकारेण पठति । स्वभावेन प्रकृत्या सुभगावेशोऽपि परेषां प्रीतिजनकाभिप्रायोऽपि शास्त्रोपदेशः स्त्रीषु विषयप्रकृतः सन् शस्त्रीष्विव असिपुत्रिकास्विव पयोलवो जललेशः परं केवलं परोपघातायैव प्रभवति संजायते ॥

किं च विशेषोऽस्ति—**इच्छन्नित्यादि** । गृहस्य निजावासस्यात्मनः जीवस्य शान्तिं निर्विघ्नतां इच्छन्नभिलषन् कः पुमान् खलु स्त्रियं विदग्धां चतुरां करोति । अपि तु न कश्चिदित्यर्थः । यः पुमान् भुजङ्गीं दुग्धेन पोषयते पुष्णाति तस्य पुंसः सुमङ्गलानि शोभनसुखानि कुतः । न कुतोऽपीत्यर्थः ॥

इतीदृशं शास्त्रं बुद्धिवृद्धैर्विद्वद्भिरुपदिश्यमानमिदं शास्त्रं पूर्वमेव आदितः एव मया नाचरितं न कृतम् । तत्तस्मात् कारणात् अहमेवममुना प्रकारेण आकलयेयं जानामि । एवं कथमिति चेत्—अस्या महादेव्याः सर्वोऽपि कार्योपक्रमः कार्यादितः मत्तपःप्रत्यवायपरः परमदीक्षाया दोषतत्परः । न केवलं मत्तपःप्रत्यवायपरः सकलजनरञ्जनकरश्च मृदुनोपायेन कोमलोपायेन वर्तते । श्रूयते हि यस्मात् कारणात् आत्मनः स्वस्य किलेत्यलीकवार्तायां यवनेषु म्लेच्छमण्डलेषु मणिकुण्डलानाम्नी महादेवी आत्मनः स्वच्छ-

राज्यार्थमजराज राजान जघान, विषालक्तकदिग्धेनाधरेण **वसन्तमतिः सूरसेनेषु सुरतविलासम्**, विषोपलिप्तेन मेखलामणिना **वृकोदरी दशार्णेषु मदनार्णवम्**, निशितनेमिना मुकुरेण **मदिराक्षी मगधेषु मन्मथविनोदम्**, कबरीनिगूढेनासिपत्रेण **चण्डरसा पाण्डुषु मुण्डीरम्**, इति ।

यत ।

यथोच्छिखण्डा मण्डूक्यो लोकविप्लवहेतव ।
तथा स्त्रिय स्वभावेन भर्तृव्यसनतत्परा ॥

साप्रत च मे समस्तापि कार्यपरिणति 'शिरो मुण्डयित्वा नक्षत्रप्रश्न' इतीम न्यायमनुसरति । न चास्ति मत्त परोऽतीव प्रमादी । यस्मात्

अन्त पुरे भूमिपतिर्मदान्ध करोति य सगतिमङ्गनाभि ।
तस्य ध्रुव स्यादचिरेण मृत्युर्बिलप्रवेशादिव दर्दुरस्य ॥

न्दवृत्तिं स्वेच्छाचारमिच्छन्ती निजतनुजराज्यार्थं विषदूषितमद्यगण्डूषेण विषमिश्रितसुरागुलगुलकेन अजराजनामान राजान जघान मारितवती । तथा च श्रूयते —सूरसेनेषु सूरसेननाम्नि देशे वसन्तमतिनाम्नी महादेवी विषालक्तकदिग्धेन विषेण मिश्रो योऽसावलक्तको लाक्षारसस्तेन दिग्धेन लिप्तेन अधरेण सुरतविलास नाम राजान जघान । तथा च श्रूयते—दशार्णेषु वृकोदरीनाम्नी महादेवी विषोपलिप्तेन मेखलामणिना कटिमेखलारत्नेन मदनार्णव नाम राजान जघान । तथा च श्रूयते—मगधेषु मगधनाम्नि देशे मदिराक्षीनाम्नी महादेवी निशितनेमिना तीक्ष्णधारेण मुकुरेण दर्पणेन मन्मथविनोद नाम राजान जघान । तथा च श्रूयते—पाण्डुषु पाण्डुनाम्नि देशे चण्डरसानाम्नी महादेवी कबरीनिगूढेन केशविन्यासगुप्तेन असिपत्रेण मुण्डीर नाम राजान जघानेति ॥

यत कारणात्—**यथेत्यादि** । यथा येन प्रकारेण उच्छिखण्डा शिखासहिता मण्डूक्यो दर्दुर्यं वर्षासु लोकविप्लवहेतव लोकाना उत्पातकारण भवन्ति । तथा तेनैव प्रकारेण स्वभावेन प्रकृत्यैव स्त्रियो भर्तृव्यसनतत्परा भवन्ति भर्तु कान्तस्य पक्षे राज्ञो दु खोपनिपातिन्यो भवन्ति । दृष्टान्तालकार ॥

साप्रत च मे मम समस्तापि कायपरिणति कर्तव्योदय शिरो मुण्डयित्वा क्षौर कर्म कृत्वा नक्षत्रप्रश्न नक्षत्रप्रच्छन इति इदृश इम एत न्याय नीतिं अनुसरति अनुगच्छति । इतिशब्देनोक्तार्थत्वात् प्रश्नशब्दात् प्रथमैव । उक्त च—'पुष्यपुनर्वसुरेवतीचित्राश्रवणधनिष्ठामृगाश्विनीहस्ताण्यगुणो नवभि क्षुरकर्म बलधृतिकार्यकर शुभकर्ता ।' इति । न चास्ति मत्त परो मत्पर अतीव प्रमादी ॥

यस्मात् कारणात्—**अन्त पुरे इत्यादि** । अन्त पुरे शुद्धान्ते भूमिपतियो राजा मदान्ध सन् अङ्गनाभि सगतिं करोति, तस्य भूमिपते ध्रुव अचिरेण मृत्यु स्यात् । बिलप्रवेशात् दर्दुरस्येव । दृष्टान्त ॥

इति प्रत्यहमधीयानोऽपि तस्या दुष्कर्मण सद्मनि सवासपर सम-भवम्। अपि च।

अज्ञानभावादथवा प्रमादादुपेक्षणाद्वात्ययभाजि कार्ये।
पुस प्रयासो विफल समस्तो गतोदके क खलु सेतुबन्ध ॥
विहाय शास्त्राण्यवमत्य मन्त्रिणो मित्राण्यवज्ञाय निरुद्धय बान्धवान्।
भवन्ति ये दुर्नयनीतयो नृपाश्चिराय तिष्ठन्ति न तेषु सपद ॥
न चापि मे सन्ति विनीतचेतसस्तुलासमा कार्यविचारकर्मणि।
अमी सदा ये च समीपवृत्तयो मन पर ते मदयन्त्युपाकृता ॥

अपि च।

प्रशास्ति य श्रोतृवशेन धर्मं नृपेच्छया यो निगृणाति कार्यम्।
अकल्पकामोपचयेन वैद्यस्त्रयस्त एते कलिकालपादा ॥

इतीदृश शास्त्र प्रत्यह निरन्तरमधीयानोऽपि पठन्नपि तस्या दुष्कर्मणो दुरात्मिकाया अमृतमते सद्मनि निवासे सवासपर सहवासतत्परोऽह समभव सजात ॥

अपि च तथा च। **अज्ञानेत्यादि**। अज्ञानभावात् ज्ञानरहितत्वात् अथवा प्रमादात् अनाव धानतया उपेक्षणाद्वा अनादराद्वा कार्य अत्ययभाजि कालातिपातसहिते सति पुस समस्त प्रयास श्रमो विफलो निरर्थको भवति। गतोदके जलनिर्गमे सति सेतुबन्ध पालिबन्ध क खलु वर्तते। न कश्चिदित्यर्थ। आक्षेप ॥

विहायेत्यादि। विहाय परित्यज्य शास्त्राणि नीतिसिद्धान्तान् अवमत्य अवगणय्य मन्त्रिण मित्राणि अवज्ञाय सखीन् अनादृत्य बान्धवान् निरुध्य आदृत्य ये नृपा दुर्नय-नीतयो भवन्ति तषु नृपेषु चिराय सपदो लक्ष्म्यो न तिष्ठन्ति नासते। जात्यलकार ॥

न चापीत्यादि। न चापि मे मम विनीतचेतस विनयग्राहिण न सन्ति न वर्त-न्ते। कथभूतास्ते विनीतचेतस। कार्यविचारकर्मणि तुलसमास्तुलासदृशदण्डसमाना न सन्ति। कार्यविचारका न सन्तीत्यर्थ। ये च अमी एते सदा समीपवृत्तयो वर्तन्ते निक-टवर्तिन सन्ति। ते पर केवल उपाकृता स्वीकृता सन्त मनो मानस चित्त मदयन्ति मदयुक्त कुर्वन्ति। ते शास्त्रबाह्या वतन्ते इत्यर्थ। उपमालकार ॥

अपि च तथा च। **प्रशास्तीत्यादि**। य पुमान् श्रोतृवशेन श्रावकाधीनत्वेनधर्मे क्रिया प्रशास्ति कथयति। य श्रोता यद्धर्मरतो भवति व्याख्यातापि त धर्ममुपदिशतीत्य र्थ। नृपेच्छया य कार्यं निगृणाति राजाभीष्ट मन्त्र मन्त्री कथयति। अकल्पकामोपचयेन ज्वरादिरोगपीडितपुरुषेच्छावर्धनेन कृत्वा यो वैद्यो भवति रोगिणो यादृश रोचते तादृशमे-वोपदिशति। ते एते पूर्वोक्ता धर्मशास्त्रमन्त्रकथकरोगीन्छासमानवेद्यास्त्रय कलिकालपादा

एकैकमेषा गुणमाकलय्य मया ह्यमी मन्त्रिपदे नियुक्ताः ।
सिंहेषु दृष्टं यदि नाम शौर्यं क्षेमास्ति किं तैः सह संगतस्य ॥
प्रवर्तते यो नृपतिः खलानां प्रमाणयन्नात्महिताय वाचः ।
नूनं स कल्याणमतिर्न किं स्यादाशीविषैः केलिकरो यथैव ॥
प्रतिक्षणं संशयितायुषो ये न येष्वपेक्षास्ति च कार्यवादे ।
त एव मन्त्रेऽधिकृता नृपाणां न ये जलौकासमवृत्तयश्च ॥

किं च ।

प्रजाविलोपो नृपतीच्छया स्यात्प्रजेच्छया चाचरिते स्वनाशः ।
न मन्त्रिणां वेधविधायिनीवत्सुखं सदैवोभयतः समस्ति ॥

भवन्ति । कलिकालः पापिष्ठः त्रिभिः पादैः प्रवर्तते । यद्यस्य चत्वारः पादा भवन्ति तदा सर्वं अधम एव वर्तेत इत्यभिप्रायः । रूपकालंकारः ॥

एकैकेत्यादि । एषां मन्त्रिपदे नियुक्तानां एकैकं गुणं दयावत्त्वादिकं आकलय्य ज्ञात्वा मया अनुमीयते मन्त्रिपदे नियुक्ता अधिकृताः । एकैकेन गुणेन कार्यकृतो न भवन्तीत्यर्थः । यदि चेत् । नामेति संभावनायाम् । सिंहेषु शौर्यं दृष्टमवलोकितं तर्हि तैः सिंहैः सह संगतस्य मिलितस्य पुंसः किं क्षेमास्ति कुशलं भवति । अपि तु न भवतीत्यर्थः । आक्षेपालंकारः ॥

प्रवर्तते इत्यादि । यो नृपतिः खलानां वाचः आत्महिताय प्रमाणयन् सन् प्रवर्तते । स नृपतिः नूनं किं कल्याणमतिर्न स्यात् । अपि तु भवत्येव । क इव कल्याणमतिर्भवेत् । आशीविषैः सर्पैः सह यथैव येन प्रकारेण केलिकरः पुमान् कल्याणमतिर्भवेत् । तथापीत्यर्थः । काकुवक्रोक्त्यलंकारः ॥

प्रतिक्षणमित्यादि । प्रतिक्षणं ये मन्त्रिणः संशयितायुषः संशयं प्राप्तजीवितव्याः असौ राजा अस्मान् मारयिष्यति इति भयभीतचेतसो भवन्ति । येषु मन्त्रिषु कार्यवादे मन्त्रोपदेशे अपेक्षा धनग्रहणेच्छा च नास्ति न विद्यते । त एव मन्त्रिणः मन्त्रे नृपाणां अधिकृता अधिकारिणो भवन्ति । ये मन्त्रिणः जलौकासमवृत्तयश्च न भवन्ति यथा जलौका रक्तपाः स्तने धृताः सत्यो रुधिरमाकर्षन्ति न तु क्षीरम्, तथा ये मन्त्रिणः दोषान् गृह्णन्ति न गुणान् उपदिशन्ति त एव मन्त्रिणः अधिकृताः । उपमालंकारः ॥

किं च विशेषमाह—प्रजेत्यादि । नृपतीच्छया राजेच्छया प्रजाविलोपः स्यात् । प्रजेच्छया आचरिते च स्वनाशो भवति । यतो राजा धनं धातुं न वाञ्छति । तेन कारणेन मन्त्रिणां उभयतः प्रकारेण राजेच्छया प्रजेच्छया चलतां मन्त्रिणां सदैव सुखं न समस्ति किंतु दुःखमेव भवति । किंवत् । वेधविधायिनीवत् यथा वेधविधायिनी घण्टिका मस्तके घट्टनेन कुट्यते, मुखे तु पाषाणादिको मुग्नभङ्गं करोति । उपमालंकारः ॥

तथाप्यमीभि कुशलोपदेशैर्भाव्य नृपे दुर्नयचेष्टितेऽपि ।
अन्ध स्खलेद्यद्यपि चात्मदोषादाकर्षक तत्र शपन्ति लोका ॥
यतो यथार्थं वदता नराणामात्मक्षय स्यात्परमेक एव ।
राष्ट्रस्य राज्ञो ध्रुवमात्मनश्च मिथ्योपदेशस्तु करोति नाशम् ॥
तदेतदित्थ मम दुर्नयेन दुर्मन्त्रिणा सश्रयणेन चैव ।
यथायथ कार्यमिद प्रयात देवोऽपि शक्तो घटनाय नास्य ॥
गविष्ठिरस्यापि मया पुरस्तात्किंचित्प्रतिज्ञाविषयीकृत च ।
सत्यच्युताना किमु जीवितेन राज्येन वा लोकविगर्हितेन ॥
दैवे तु पुस प्रतिकूलवृत्तौ विवेकिता नैव भवेद्गुणाय ।
किं लक्ष्मणस्यास्ति रणेषु भङ्ग सीतामसौ येन मुमोच राम ॥

तथापीत्यादि । तथापि यद्यप्येव उभयतोऽपि सुख न वर्तते तथापि दुर्नयचेष्टिते अन्यायकारके नृपे अमीभि मन्त्रिभि कुशलोपदेशै श्रेयस्करोपदेशै भाव्य भवितव्यम् । अमुमेवार्थ दृष्टान्तेन द्रढयति—अन्ध पुमान् आत्मदोषात निजचक्षुर्दोषात् यद्यपि स्खलेत् तथापि तत्र अन्धे आकर्षक अतानक पुमास लोकास्तत्र शपन्ति आक्रोशन्ति । मन्त्रिणमेव दूषयन्तीत्यर्थ । दृष्टान्तालकार ॥

यतो यथार्थमित्यादि । यतो यस्मात् कारणात् यथार्थ सत्य वदता नराणा मन्त्रिणा परं केवलमेक एव आत्मक्षय स्यात सचिव एव म्रियते । मिथ्योपदेशस्तु मिथ्यामन्त्रस्तु राष्ट्रस्य देशस्य राज्ञो नृपस्य आत्मनश्च सचिवस्य च ध्रुवमिति निश्चयेन नाश करोति विध्वस विदधाति । समुच्चयालकार ॥

तदित्यादि । तत्तस्मात् कारणात् एतत् पूर्वोक्त इद कार्य यथायथमात्मानुसारेण प्रयात नष्टम् । केन प्रणष्टम् । मम दुर्नयेन । न केवल मम दुर्नयेन दुर्मन्त्रिणा सश्रयणेन चैव । अस्य कार्यस्य घटनाय देवोऽपि न शक्त । समुच्चयालकार ॥

गविष्ठिरस्येत्यादि । गविष्ठिरस्यापि पुरस्तात् मया किंचिद्वचन प्रतिज्ञाविषयीकृत प्रतिज्ञातम् । प्रतिपन्नमित्यर्थ । तद्यदि न करोमि महादेवीमन्दिर न गच्छामि न च भुजे, तर्हि सत्यच्युताना पुरुषाणा जीवितेन प्राणितेन किमु । वाथ वा राज्येन किमु । न किमपि । कथभूतेन जीवितेन राज्येन च । लोकविगर्हितेन लोकैर्निन्दितेन । आक्षेपालकार ॥

दैवे इत्यादि । दैवे पुस प्रतिकूलवृत्तौ पराङ्मुखे सति विवेकिता चतुरत्व गुणाय नैव भवेत् गुणकारिणी न स्यात् । अमुमेवार्थं लोकप्रसिद्धदृष्टान्तेन द्रढयति—लक्ष्मणस्य सौमित्रे रणेषु किं भङ्गोऽस्ति भवति । येन कारणेन असौ राम श्रीसीता मुमोच वनमध्ये सीता एकाकिनीं मुक्त्वा लक्ष्मणस्य साहाय्य कर्तु गत । दृष्टान्ताक्षेपौ ॥

तदत्र दैवमेव शरणम् ।' इति विचिन्त्य किंचिन्निद्रासुखमनुभूय प्रबुध्य च

'कुर्वन्मन्दितिमन्दिरेषु करिणामानन्दलीलारस
नासाग्रस्फुरितेन केलिरभस वाजिव्रजाना वहन् ।
क्रीडाशैलनिकुञ्जकन्दरभुवा नृत्त दधन्केकिना-
मद्याय किमकाण्ड एव नगरे तूरध्वनि श्रूयते ॥'

इति **बुधप्रबोधं** सधिविग्रहिणमापृच्छमाने, वातायनोपान्तवर्तिनी निवर्त्य च नेत्रे

'नृत्यै सम वारविलासिनीना सगीतकस्यापि महाप्रबन्ध ।
गृहेषु सर्वेषु च पूर्णकुम्भा पुष्पाक्षतव्याकुल एष लोक ॥'

हे मारदत्त महाराज, त्रिशूलिनीनिलय चण्डिकाभवन अह अनुजगाम चन्द्रमतेर्मातु पृष्ठतो गतवान् । कि कृत्वा पूर्वम् । इतीदृश विचिन्त्य । इतीति किम् । तत्तस्मात् कारणात् अत्रास्मिन् कार्ये चण्डीभवनगमनादिकाय दैवमेव शरण गतिरिति । तथा चोक्तम्—'नेता यत्र बृहस्पति प्रहरण वज्र सुरा सैनिका स्वर्ग दुर्गमनुग्रह खलु हरेरैरावणो वाहन । इत्याश्चर्यबलान्वितोऽपि बलभिद्भग्न परै सगरे तद्व्यक्त ननु दैवमेव शरण धिग्धिग्वृथा पौरुषम् ॥' पुनश्च कि कृत्वा पूर्वम् । किंचिन्मनाक् निद्रासुखमनुभूय । पुन कि कृत्वा । प्रबुध्य च जागरित्वा च । कस्मिन् सति त्रिशूलिनीनिलयमनुजगाम । वैकुण्ठमतिना वैकुण्ठमतिनाम केन वरिष्ठकेन क्षेत्रपालेन इत्यागत्य विज्ञप्ते सति । कस्मिन् सति विज्ञप्ते । इत्यमुना प्रकारेण बुधप्रबोध बुधप्रबोधनामान सधिविग्रहिण महाद्भूत आपृच्छमाने मयि पृच्छति सति । इतीति किम् । भो सधिविग्रहिन् । **कुर्वन्नित्यादि** । अद्य अय अकाण्ड एव अप्रस्ताव एव नगरे तूरध्वनि कि श्रूयते । कि कुर्वन् ध्वनि । मन्दितिमन्दिरेषु राजमन्दिरेषु करिणा आनन्दलीलारस कुर्वन् । पुन कि कुर्वन् । नासाग्रस्फुरितेन घोणास्फुरणेन वाजिव्रजाना केलिरभस क्रीडोत्सुकत्व वहन् आचरन् । पुन कि कुवन् । केकिना मयूराणा नृत्त दधन् । कथभूताना केकिनाम् । क्रीडाशैलनिकुञ्जकन्दरभुवा क्रीडाशैलाना ये निकुञ्जा लतादिपिहितोदरस्थानानि तेषु कन्दरेषु भू स्थान येषा ते तथा तेषाम् । जात्यलकार ॥

किं कृत्वा पूर्व सधिविग्रहिणमापृच्छमाने मयि सति । वातायनोपान्तवर्तिनी गवाक्षसमीपवर्तमाने द्वे नेत्रे निवर्त्य च । पुनश्च कस्मिन् सति वरिष्ठकेन विज्ञप्ते । इत्यस्य च एतस्य च हेतुविमर्शजातचेतसि मयि सति कारणलोचनोत्पन्नमनसि मयि सति । इतीति किम्—**नृत्यैरित्यादि** । नृत्यै सम वारविलासिनीना सगीतकस्यापि गीतनृत्यवादित्रस्यापि महाप्रबन्ध प्रघट्टको वतते । सर्वेषु गृहेषु पूर्णकुम्भा मङ्गलकलशाश्च वर्तन्ते । एष लोक पुष्पाक्षतव्याकुलश्च वर्तते । समुच्चयालकार ॥

इत्यस्य च हेतुविमर्शजातचेतसि मयि, 'देव, परिकल्पितनिखिलनमसितोपचारा चन्द्रमतिमहादेवी सपरिवारा चण्डिकाचरणार्चनायोच्चलिता प्राप्ता च पुरवीथीमध्यम्, यतोऽयमाकर्ण्यते महानातोद्यध्वनि । तदर्थं चैष नगरे पौराणामुद्यामोद्यम । तत्र देव कालविलम्बनमकृत्वा सज्जीभवतु मज्जनादिषु क्रियासु ।' इत्यागत्य वैकुण्ठमतिना वरिष्ठकेन विज्ञप्ते तथैव तद्वचन सफलीकृत्य,

> न व्रतमस्थिग्रहण शाकपयोमूलभैक्षचर्या वा ।
> व्रतमेतदुन्नतधियामङ्गीकृतवस्तुनिर्वहणम् ॥

इत्यनुस्मृत्य, विहिततदाराधनोचिताचारे समारुह्याभ्रमूनाम करेणुकामाचार्यपुरोहितसखे भैरवीभवन प्रति गन्तुमुद्यते च तैस्तैरुपालिङ्गैरभावि,

---

कि विज्ञप्ते सति त्रिशूलिनीनिलयमनुजगाम । हे देव हे राजन्, चन्द्रमतिमहादेवी चण्डिकाचरणार्चनार्थमुच्चलिता उज्जगाम । कथभूता सती उच्चलिता । परिकल्पितनिखिलनमसितोपचारा निष्पादितसमस्तोपयाचितकव्यहव्यव्यवहारा । महादेवी सपरिवारा न केवल उच्चलिता पुरवीथीमध्य प्राप्ता उपढौकिता च । यत कारणात् अय आकर्ण्यते महान् आतोद्यध्वनि । तदर्थं चण्डिकाचरणार्चननिमित्त एषोऽय नगरे पौराणा उद्यामोद्यमो महोत्सवोत्साहो वर्तते । तत्र चण्डिकाचरणार्चने देवो राजाधिराज श्रीयशोधर कालावलम्बनमकृत्वा तेलामल नीत्वा मज्जनादिषु क्रियासु सज्जीभवतु उद्यतो भवतु । कि कृत्वा त्रिशूलिनीनिलयमनुजगाम । तद्वचन वैकुण्ठमतिनामवरिष्ठकवचन तथैव स्नानादिकर्मप्रकारेण सफलीकृत्य सफल विधाय । पुनश्च कि कृत्वा त्रिशूलिनीनिलयमनुजगाम । इत्यमुना प्रकारेण अनुस्मृत्य चिन्तयित्वा । इतीति किम् । नेत्यादि । उन्नतधिया महानुभावाना अस्थिग्रहण कर्णयो शङ्खकुण्डलधरण व्रत न भवति । वाथ वा शाकपयोमूलभैक्षचर्या शाक च व्यञ्जनमात्रभक्षणम्, पयश्च क्षीरपान जलपान वा, मूल च कन्दभक्षणम्, भैक्षचर्या च भिक्षासमूहभोजन व्रत न भवति । कि तर्हि व्रत उन्नतधिया पुरुषाणाम् । एतत् । किम् । अङ्गीकृतवस्तुनिर्वहणम् । अङ्गीकृतपदार्थनिर्वाह इत्यर्थ । पुनश्च कि कृत्वा त्रिशूलिनीनिलयमनुजगाम । तैस्तैरुपालिङ्गैर्दुर्निमित्तैरेव अभावि भूयते स्म, तथापि तदपि नियतिर्भवितव्यता केन पुरुषेण लङ्घ्यते इति वचन सत्यता नयन्निव । कस्मिन् सति उपालिङ्गैरभावि । मयि विहिततदाराधनोचिताचारे विहित कृत तस्याश्चण्डिकाया आराधने पूजने उचितो योग्य आचार क्रिया येन स तथा तस्मिन् । किं कृत्वा पूर्व अनुजगाम । अभ्रमूनाम करेणुका ऐरावणपत्नीनाम हस्तिनीं समारुह्य चढित्वा । कथभूते सति मयि । आचार्यपुरोहिता उच्येते सखायौ समीपवर्तिनो यस्य स तथा तस्मिन् ।

तथापि 'नियतिः केन लङ्घ्यते' इति सत्यतां नयन्निव 'हहो विवेकबृहस्पते, स्वभावत एव महासत्त्ववसते कण्ठगतेष्वपि प्राणेषु किमनुचितेनाचरितेनात्मनः प्रियं कर्तुं युक्तम्' इति मतिकयेव प्रतिलोमतया बृंहितमिङ्गितं च मतङ्गजगणिकया, 'कथमयं विद्वानप्यहितोपदेशाद्दुःखमकराकरवति भवोदन्वति निमङ्क्तुमुद्युक्तः' इति कृतकृपयेव कम्पितकम्पितमवन्या, 'अये दुर्वासनावश, विशामीश, कथमीदृग्विधेरभिसंधेरेष्यत्कल्मषनिषेकमातङ्कं भवान्सहिष्यते' इति सूचयतेव धूमधूसरतामुपगतमाशावलयेन, 'अयि पञ्चमीकलत्रलोकपाल, त्वज्जन्मजनितपुष्पवर्षेण दुरेनसोऽस्माद्दशमीस्थस्य भवतः कथं मया सोढव्या भविष्यन्ति चिताचित्रभानो

'राजाहः सखिभ्यः' इति वचनाददन्तो निपातः । मयि कथंभूते सति दुर्निमित्तैरभावि । भैरवीभवनं प्रति गन्तुमुद्यते च सति चण्डिकाप्रासादं प्रति चलितुं उद्यमं प्राप्ते सति । एवं दुर्निमित्तैरभावीति एवं कथमिति चेत्—इति मतिकया इव ईदृग्बुद्धिसहितया इव प्रतिलोमतया विपरीततया प्रसिद्धया अभ्रमुनामिक्या मतङ्गजगणिकया इभ्या बृंहितं गर्जितम्, न केवलं बृंहितं इङ्गितं चेष्टितं च । इतीति किम् । हहो अहो विवेकबृहस्पते यशोधरमहाराज, स्वभावत एव प्रकृत्यैव महासत्त्ववसते महाधर्मपरिणामनिवासे प्राणेषु कण्ठगतेष्वपि अनुचितेन आचरितेन आचारेण आत्मनः प्रियं कर्तुं युक्तं किम् । अपि तु न युक्तमित्यर्थः । अवन्या भूम्या कम्पितकम्पितं दुःखेन कम्पितम् । कथंभूतया अवन्या । उत्प्रेक्ष्यते—तस्मात् कारणात् कृतकृपया इव । इतीति किम् । अयं यशोधरो विद्वानपि अहितोपदेशात् पापोपदेशात् भवोदन्वति संसारसमुद्रे निमङ्क्तुं ब्रूडितुं कथमुद्युक्तः । कथंभूते भवोदन्वति । दुःखमकराकरवति दुःखमकरसहिते । आशावलयेन दिग्मण्डलेन धूमधूसरता धूमेन ईषत्पाण्डुरत्वं उपगतं प्राप्तम् । आशावलयेन किं कुर्वता । उत्प्रेक्षते—इतीदृशमभिप्रायं सूचयता इव कथयता इव । इतीति किम् । अये इति विषादार्थे । उक्तं च—'संभ्रमे स्मरणे चैव अये क्रोधविषादयोः ।' अये दुर्वासनावश दुष्टस्वभावपराधीन, अये विशामीश राजन् यशोधरमहाराज, ईदृग्विधे अभिसंधे मनोभिप्रायात् आतङ्कं दुःखसंतापं भवांस्त्वं कथं केन प्रकारेण सहिष्यते क्षमिष्यते । कथंभूतं आतङ्कम् । एष्यत्कल्मषनिषेकं एष्यत्समूहदानागमिष्यत् कल्मषनिषेकः पापबन्धो यत्रातङ्के स तथोक्तस्तम् । अम्बरेण उल्काज्वालाभिराडम्बरितं ओढोपितम् । कथंभूतेन अम्बरेण । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण शोकानलोल्बणेनेव शोकः पश्चात्तापः स एवानलो दाहसंतापकारकत्वात् तेन उल्बणमुद्रिक्तं तत्तथा तेन । इतीति किम् । अयि प्रश्ने अनुनये वा । अहो पञ्चमीकलत्रलोकपाल हे मध्यमलोकपाल, अस्माद्दुरेनसः अस्माद्दुष्टपापात् दशमीस्थस्य

कलुषितानिमिषमुखा शिखालेखा' इति शोकानलोल्बणेनेवोल्काज्वालाभिराडम्बरितमम्बरेण, 'अयि प्रतिपन्नोत्पथकथ पृथ्वीनाथ, तेषु तेषूत्सवेषु सपादितानन्ददुन्दुभिनादयामुष्मादनुदर्कशर्मण कर्मणस्त्वयि कथाशेषे सति कथ नु मया नाम कर्णकटुप्रभावस्त्वद्बान्धवहाराव श्रोतव्यो भविता' इति शोचनादिव प्रवृत्तबाष्पस्यन्दया दुर्दिनीभूत दिवा, 'त्वमेवमवश्यमहो राजन्, जानीहि। न खलु भवत्ययमायतिषु हिताय क्रियोपाय । तदलमत्राग्रहेण। निवृत्य गम्यता हर्म्यम्' इत्याचरितदाक्षिण्येन सुहृदेव प्रतिवात पाशु-

---

मृतस्य भवतस्तव चिताचित्रभानोश्चितानलस्य मृतकाग्ने शिखालेखा ज्वालाग्राणि कथ केन प्रकारेण मया मोटव्या सहनीया भविष्यन्ति। कथभूतेन मया। त्वज्जन्मजनित पुष्पवर्षेण त्वज्जन्मनि जनितो निष्पादित पुष्पवर्षा पुष्पवृष्टिर्येन मया स तथा तेन। कथभूता शिखालेखा। कलुषितानिमिषमुखा कलुषितानि मलिनीकृतानि अनिमिषाणा देवाना मुखानि यैस्ते तथोक्ता। दिवा भूमिसमीपवर्तिना आकाशेन दुर्दिनीभूत मेघच्छलीभूतम्। जलकणचूणन व्याप्तमित्यर्थ। कथभूतया दिवा। उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण शोचनात् शोककरणात् प्रवृत्तबाष्पस्यन्दया इव प्रवृत्त सजात बाष्पस्यन्द अश्रुपतन यस्या सा तथा तया। इतीति किम्। अयि कोमलालापे। अहो प्रतिपन्नोत्पथकथ अङ्गीकृतोन्मार्गवार्त्त पृथ्वीनाथ हे राजन्, अमुष्मात् एतस्मात् अनुदर्कशर्मण न विद्यते उदर्के उत्तरफले शर्म सुख यस्मिन् तत् अनुदर्कशर्म तस्मात् ईदृग्विधात् कर्मण कुर्कुटवधात् पापात् त्वयि भवति कथाशेषे सति मृतिं प्राप्ते सति। नु इति प्रश्ने। कथ केन प्रकारेण। नामेति सभावनायाम्। त्वद्बान्धवहाराव भवतो बन्धुवर्गस्य रोदनध्वनि कथ श्रोतव्यो भविता श्रवणीयो भविष्यति। न कथमपि श्रोतव्यो भविष्यतीत्यथ। कथभूतो हाराव। कर्णकटुप्रभाव। कर्णशूलप्राय इत्यर्थ। कथभूतया मया। तेषु तेषु प्रसिद्धेषु राज्याभिषेकपुत्रजन्मदिग्जयनादिषु उत्सवेषु सपादितानन्ददुन्दुभिनादया सपादित उत्पादित आनन्ददुन्दुभीना नादो यस्या सा तथा तया। पाशुलक्षणेन पाशवो रजासि लक्षण चिह्न यस्य स पाशुलक्षण तेन वायुना प्रतिवात समुखमायान्तम्। कथभूतेन पाशुलक्षणेन। उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण आचरितदाक्षिण्येन विहितप्रतिपत्तिना सुहृदा इव अभीष्टमित्रेणेव प्रतिवातम्। इतीति किम्। अहो राजन् हे पृथिवीपते यशोधरमहाराज, त्व भवान् एवममुना प्रकारेण अवश्य निश्चयेन जानीहि प्रतीहि। एव कथमिति चेत्—अय क्रियोपाय खलु आयतिषु उत्तरकालेषु हिताय सौख्याय न भवति। तत्तस्मात् कारणात् अत्र क्रियोपाये आग्रहेण आक्षेपेण अल पूर्णम्। निवृत्य व्याघुट्य हर्म्ये गृह गम्यता त्वया व्रज्यतामिति। आतपत्रेण भुवि निपतित निपत्यते स्म।

लक्षणेन, 'खरकिरणकरनिवारण एवाहं प्रभवामि, न पुनरापातचण्डे यमदण्डे' इति धियेव भुवि निपतितमातपत्रेण, 'न भवतीयं सा परागसततिर्यास्माभिः शक्यते निवारयितुम्। एषा त्वपरैव यन्निवारणे न कुशलः प्रलयकालानिलोऽपि' इति चिन्तयेव विनिकीर्णं विलासिनीकरेभ्यश्चामरनिवहेन, 'महापुरुष, एवमशुभाभिनिवेशेषु युष्मादृशेषु न चिरमस्मादृशैः कल्याणपरम्पराचिह्नविनिवेशैः सह समागमः' इति प्रकटितसाचिव्येनेव कुटिलितं पताकासतानेन, 'सर्वदा महोत्सवपुरश्चारिणामस्माकं किमेवमसदृशधर्मणि कर्मणि विनियोगो युक्तः' इति स्वदुःखनिवेदनादिव घर्घरितमातोद्यवाद्येन, 'यद्यपि देव कामं

कथम्। उत्प्रेक्ष्यते—इति धियेव। इतीति किम्। अहमातपत्रं खरकिरणकरनिवारणे सूर्यरश्मिनिषेधे एव प्रभवामि समर्थं भवामि। न पुनः आपातचण्डे यमदण्डे। आगमदुर्निवारे मरणकाले इत्यर्थः। पुनश्च केन दुर्निमित्तेनाभावि। विलासिनीकरेभ्यः वारवनिताहस्तकमलेभ्यः सकाशात् चामरनिवहेन विनिकीर्णं विविधं यत्र तत्र निपतितम्। किमिति विनिकीर्णम्। उत्प्रेक्ष्यते—इति ईदृश्या चिन्तया इव। इतीति किम्। इयं सा परागसततीरेणुमण्डली। सा का। या अस्माभिश्चामरैर्निवारयितुं निषेद्धुं शक्यते क्षम्यते। का तर्हि परागसततिः। एषा योगिना प्रत्यक्षीभूता अपरैव अन्यैव। एषा का। यन्निवारणे यस्याः परागसततेर्निषेधे प्रलयकालानिलोऽपि कल्पान्तकालवातोऽपि न कुशलो न समर्थो भवति। पुनश्च केनोपालिङ्गेनाभावि। पताकासतानेन कुटिलितं वक्रितम्। कथंभूतेन पताकासतानेन। उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण प्रकटितसाचिव्येनेव स्फुटीकृतमन्त्रित्वेनेव। हे राजन्, एवंविधं पातकं कर्तुं यदि यासि तत्त्वमेव याहि। अस्माभिस्तत्र न गम्यत इत्यर्थः। इतीति किम्। हे महापुरुष, युष्मादृशेषु पुरुषेषु अस्मादृशैः पुरुषैः सह समागमो न चिरं भवति। स्तोकेनैव कालेन अस्मद्विधैः विष्वयत(?) इत्यर्थः। कथंभूतेषु युष्मादृशेषु। एवममुना प्रकारेण जीववधे अशुभाभिनिवेशेषु पापकर्माभिप्रायेषु। अस्मादृशैः कथंभूतैः। कल्याणपरम्पराचिह्नविनिवेशैः कल्याणानां श्रेयसां परम्परा श्रेणिः बहूनि कल्याणानि तेषां चिह्नाय लाञ्छनाय विनिवेशो विन्यासो येषां अस्मादृशां ते तथा तैः। पुनश्च केनोपालिङ्गेनाभावि। आतोद्यवाद्येन वादित्रध्वनिना घर्घरितं कुत्सितशब्दितम्। कस्मात् घर्घरितम्। उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण स्वदुःखनिवेदनादिव स्वदुःखकथनादिव। इतीति किम्। हे महापुरुष, एवं ईदृग्विधे कर्मणि अशुभाचारे अस्माकं विनियोगोऽधिकारः किं युक्तः। अपि तु न युक्तो भवतीत्यर्थः। कथंभूते कर्मणि। असदृशधर्मणि विपरीतस्वभावे जीववधलक्षणे। कथंभूतानामस्माकम्। सर्वदा सर्वकालं महोत्सवपुरश्चारिणां पुत्रजन्मोत्सवमहामुनिबन्धनादिषु अग्रगामिनाम्। पुनश्च केनोपालिङ्गेनाभावि। तोरणेन पुरोऽग्रतः निपत्य तिर्यग्भूतम्। कस्मात् तिर्य-

क्रोधाभ्यामज्ञानेन वाद्यान्यथाभाव संजात, तथापि न खलु भवत्प्रसादान्निरन्तरश्रीविलासप्रकाशानामस्मादृशानामुपेक्षितुमुचितम्' इति बुद्ध्येव निपत्य पुरस्तिर्यग्भूत तोरणेन, 'क्षितिप, अद्यापि न किंचिद्विनश्यति । तदावासमनुसृत्यापरमेव किंचिदिहामुत्र च शिवकरप्रतिष्ठानमनुष्ठानमाचरितव्यम्' इत्युपदिशतेव पृष्ठत शब्दित दधिमुखेन, 'हे महीपाल, किं कोऽपि परोपरोधादात्मन्यात्मन्यश्रेयासि कुर्वन्नवलोकितोऽस्ति, येनत्थमकत्थने पथि प्रस्थितोऽसि' इत्युपहसतेवापाचीनतया वासितमादित्यसुतेन, एवमन्यैरपि सद्योदुरन्तफलप्रदायिसङ्गैस्तैस्तैरुपालिङ्गैरभावि, तथापि 'नियति' केन लङ्घ्यते' इति सत्यता नयन्निव त्रिशूलिनीनिलयमनुजगाम ।

ग्भूतम्। उत्प्रेक्ष्यते—इति बुद्ध्येव ईदृशेनाभिप्रायेण । इतीति किम् । यद्यपि यदपि देवो राजा कामक्रोधाभ्या रागद्वेषाभ्या अज्ञानेन व्यामोहेन वा अद्य इदानी अन्यथाभाव विपरीतपरिणाम सजात उत्पन्न, तथापि तदपि अस्मादृशाना अस्माक खलु निश्चयेन उपेक्षितु भवद्विषये अनादरं कर्तुं नोचित न युक्तम्। अन्तरेव भवन वारयाम, गन्तु न दद्म इति भाव । कथभूताना अस्मादृशानाम् । भवत्प्रसादात् त्वत्प्रसादात् निरन्तरश्रीविलासानां निरन्तरमविच्छिन्न श्रीणा विलासो भोग तस्य प्रकाश प्रादुर्भावो येभ्यस्ते तथा तेषाम् । पुन केनोपालिङ्गेनाभावि । दधिमुखेन गर्दभेन पृष्ठत शब्दित शब्द चक्रे । किं कुर्वता दधिमुखेन । उत्प्रेक्ष्यते—इतीदृश उपदिशतेव उपदेश ददतेव । इतीति किम् । क्षितिप, अद्यापि न किंचिद्विनश्यति किमप्यरुचिरं भवति । तत्तस्मात् कारणात् आवास राजमन्दिरं अनुसृत्य गत्वा अपरमेव इतरदेव किंचित्किमपि अनुष्ठानमाचरण आचरितव्य त्वया कर्तव्यम् । कथभूतमनुष्ठानम् । इहास्मिन्भवे अमुत्र च भविष्यज्जन्मनि शिवकर श्रेयस्करं प्रतिष्ठान मूल यस्यानुष्ठानस्य तच्छिवकरप्रतिष्ठानम् । पुनश्च केनोपालिङ्गेनाभावि । आदित्यसुतेन काकेन अपाचीनतया प्रतिकूलतया वासित रुत चक्रे । कि कुर्वता आदित्यसुतेन । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण उपहसतेव उपहास कुर्वतेव । इतीति किम् । हे महीपाल, परोपरोधात् पराग्रहात् अश्रेयासि पापानि कुर्वन् विदधन् किं कोऽपि अवलोकितोऽस्ति, येन कारणेन इत्थममुना प्रकारेण अकत्थने पथि अश्लाघनीये मार्गे त्व प्रस्थितोऽसि गन्तु प्रवृत्तोऽसि । कथभूतैरुपालिङ्गै । एवमीदृशैरन्यैरपि तैस्तै शकुनशास्त्रप्रसिद्धैरुपालिङ्गैरभावि । पुन कथभूतै । सद्योदुरन्तफलप्रदायिसङ्गै सद्यस्तत्काल दुरन्तो दुष्टस्वभाव तस्य फल प्रदायी फलदायक सङ्ग सगतिर्येषा तानि तथोक्तानि तै । नियति केन लङ्घ्यते इति । तथा चोक्त समन्तभद्रेण महामुनिना—'अलङ्घ्यशक्तिर्भवितव्यतेय हेतुद्वयाविष्कृतकार्यलिङ्गा । अनीश्वरो जन्तुरहं क्रियार्त सहत्य कार्येष्विति साध्ववादी ॥'

तत्र च सवित्र्या प्रोक्षितदक्षिणाना च ब्राह्मणाना वचनात्

सर्वेषु सत्त्वेषु हतेषु यन्मे भवेत्फल देवि तदत्र भूयात् ।
इत्याशयेन स्वयमेव देव्या पुर शिरस्तस्य चकर्त शस्त्र्या ॥
विज्ञानिना शिल्पविशेषभावादेवविधान्मेऽभिनिवेशतश्च ।
स हन्यमानो हि न कामवस्था सचेतनादप्यधिका चकार ॥
पिष्ट च मास परिकल्प्य तस्य महानसे प्रेषितवास्ततश्च ।
अन्येद्युरम्बासहितस्य देवी सा मे व्यधाद्भोजनमादरेण ॥
तया सुतेन स्नुषया च मात्रा सार्धं मुदैकत्र कृताशनस्य ।
सा दुष्टधीर्मे जननीयुतस्य सचारयामास विषामिषाणि ॥
वैद्याय दूता प्रहिता हि यावद्यावद्गृहेष्वौषधमीक्ष्यते च ।
जात नृपे दृष्टिविषं जनानामिति स्म तावद्विससर्ज लोकम् ॥

तत्र च त्रिशूलिनीनिलये सवित्र्या मात्रा सह प्रोक्षितदक्षिणाना ब्राह्मणाना वचनात्—

सर्वेष्वित्यादि । इतीदृशेन आशयेन स्वयमेव आत्मनैव यशोधरो देव्या पुरस्तस्य कुर्कुटस्य शिरो शस्त्र्या छुरिकया कृत्वा चकर्त सच्चिच्छेद । इतीति किम् । हे देवि चण्डिके, सर्वेषु सत्त्वेषु हतेषु यत्किमपि फल भवेत् तत्फल अत्र मे मम भूयाद्भवतु । अतिशयालकार ॥

विज्ञानिनामित्यादि । स कुर्कुट हन्यमानो हिंस्यमान सन् सचेतनात् जीवकुर्कुटादपि अधिका का अवस्था न चकार । अपि तु सर्वामप्यवस्था चकार । कस्मात् । विज्ञानिना लेपकराणा शिल्पविशेषभावात् विज्ञानिनामतिशयत्वात् । न केवल तस्मात् । एवविधात् सर्वजीववधसकल्पात् मे ममाभिनिवेशतश्च अभिप्रायाच्च । व्यतिरेकालकार ॥

पिष्टमित्यादि । तस्य कुर्कुटस्य पिष्ट च मास परिकल्प्य महानसे रसवतीगृहे अह प्रेषितवान् । ततश्च तस्माद्दिवसात् अनन्तरमन्येद्युरन्यस्मिन्नहनि सा देवी अमृतमतिरम्बासहितस्य मातृसहितस्य मे मम आदरेण भोजन व्यधात् चक्रे । रूपकालकार ॥

तयेत्यादि । सा अमृतमतिर्दुष्टधी पापिष्ठा मे मम विषामिषाणि विषभोजनानि सचारयामास प्रवेशितवती । कथभूतस्य मे । जननीयुतस्य । मम मदीयजनन्याश्च विषभोजन दत्तवतीत्यर्थं । कथभूतस्य मे । मात्रा सार्धं मुदा हर्षेण एकत्र कृताशनस्य एकस्मिन् भाजने उपविष्टस्य । न केवल मात्रा कृताशनस्य, किं तु तया प्रसिद्धया कुसुमावलीनामधेयया स्नुषया वध्वा सुतेन च यशोमतिनाम्ना पुत्रेण च सार्धं सह कृताशनस्य उपविष्टस्य । यशोमतिकुसुमावल्योरेक भाजनम्, चन्द्रमतियशोधरयोश्चैक भाजनमित्यर्थं । सहोक्त्यलकार ॥

वैद्यायेत्यादि । यावत् यावत्काल वैद्याय दूता प्रहिता, यावत् यावत्काल गृहेषु

एकान्तमालोक्य विकीर्य केशान्हा नाथ नाथेति गिर गिरन्ती ।
निपत्य मे वक्षसि दु खितेव रुरोध कण्ठ यमपाशिकेव ॥

अन्येऽपि ये स्त्रीष्वनुरक्तचित्ता विश्वासमायान्ति नरा प्रमत्ता ।
प्रायो दशेय ननु तेष्ववश्य नदीतटस्थेष्विव पादपेषु ॥

आकल्प परिपूर्णकामितफला काम भवन्तु प्रजा
क्षोणीशा प्रतिपालयन्तु वसुधा धर्मानुबद्धोत्सवा ।
सन्त सन्तु सरस्वतीप्रणयिन सार्ध श्रिय सगमै-
र्भूयादेष जिनोक्तिमौक्तिकलतारामस्त्रिलोकीमुदे ॥

औषध चेक्ष्यते, तावत् तावत्काल इति एतस्मात् कारणात् लोक विससर्ज स्म । स्म इति किलार्थे । ननु अतीतार्थे परोक्षतयैव अतीतार्थस्य प्रयुक्तत्वात् 'अन्यथा स्मेनातीते' इति वचनात् वर्तमानो प्राप्नोति । इतीति किम् । नृपे राजनि जनाना लोकाना दृष्टिविष जात समुत्पन्नम् । जात्यलकार ॥

एकान्तमित्यादि । एकान्त अडक्षीणमालोक्य दृष्ट्वा केशान् विकीर्य । हा इति खेदे । नाथ नाथ इति गिर वाणी गिरन्ती कथयन्ती मे मम वक्षसि दु खितेव निपत्य यमपाशिकेव यमपाशिकासदृशी कण्ठ रुरोध दीना चम्पितवती । तदन्तै पीडयित्वा वादिभवतीति पुष्पदन्त (?) । उपमालकार ॥

अन्येऽपीत्यादि । ये नरा अन्येऽपि न केवल यशोधर अपरेऽपि स्त्रीषु विषये अनुरक्तचित्ता अनुरागिता सन्त प्रमत्ता असावधाना विश्वासमायान्ति विश्रब्धा भवन्ति, अवश्य निश्चयेन इय दशा ईदृशी अवस्था प्रायो बाहुल्येन तेषु पुरुषेषु स्ववसितेषु भवति । कथभूतेषु । नदीतटस्थेषु तरङ्गिणीतटवर्तिषु पादपेष्विव वृक्षेष्विव । उपमालकार ॥

आकल्पमित्यादि । एष प्रत्यक्षीभूत अमृतमतिमहादेवीदुर्विलसनो जिनोक्तिमौक्तिकलताराम जिनवचनमुक्ताफलवल्लीवन त्रिलोकीमुदे त्रिभुवनानन्दाय भूयाद्भवतु । पुनश्च कि भूयात् । प्रजा लोका आकल्प प्रलयकालपर्यन्त परिपूर्णकामितफला काम भवन्तु सजायन्ताम् । क्षोणीशा वसुधा प्रतिपालयन्तु रक्षन्तु । कथभूता क्षोणीशा । धर्मानुबद्धोत्सवा धर्मेषु पूजादानादिषु अनुबद्धो उत्सव आनन्दो यैस्ते तथोक्ता । सन्तो विद्वास सरस्वतीप्रणयिन जिनवचनस्नेहिन सन्तु । कथम् । सार्ध सह । कै । श्रिय सगमैर्लक्ष्म्या सयोगै । अतिशयालकार ॥

मया वागर्थसभारे भुक्ते सारस्वते रसे ।
कवयोऽन्ये भविष्यन्ति नूनमुच्छिष्टभोजना ॥

इति सकलतार्किकलोकचूडामणे श्रीमन्नेमिदेवभगवत शिष्येण सद्योनवद्यगद्य पद्यविद्यावरचक्रवर्तिशिखण्डमण्डनीभवच्चरणकमलेन श्रीसोमदेवसूरिणा विरचिते यशोवरमहाराजचरिते यशस्तिलकापरनाम्नि महा काव्येऽमृतमतिमहादेवीदुर्विलसनो नाम चतुर्थ आश्वास ॥

मयेत्यादि । मया सोमदेवेन वागर्थसभारे शब्दसस्कारे शब्दार्थसस्कारसहिते सारस्वते रसे शास्त्रामृतरसे भुक्ते आस्वादिते सति येऽन्ये कवयो भविष्यन्ति सदुक्तशब्दार्थेभ्यो येऽन्यत् किंचिदपूर्वशब्दमर्थ च विद्यन्ते ते कवय नूनमिति निश्चयेन उच्छिष्ट भोजना फेलाभुज इव उच्छिष्ट भोक्ष्यन्ते । रूपकोपमालङ्कार ॥

इति सकलतार्किकलोकचूडामणे श्रीमन्नेमिदेवभगवत शिष्येण सद्योनवद्यगद्यपद्य विद्याधरचक्रवर्तिशिखण्डमण्डनीभवच्चरणकमलेन श्रीसोमदेवसूरिणा विरचिते यशोधर महाराजचरिते यशस्तिलकापरनाम्नि महाकाव्ये अमृतमतिमहादेवीदुर्विलसनो नाम चतुर्थ आश्वास । अयममृतमतिमहादेवीदुर्विलसनो नाम चतुर्थ आश्वासस्तस्याय परिच्छेद समाप्त इत्यर्थ । शेष व्याख्यान पूर्ववद्वेदितव्यम् ॥

इति श्रीविद्यानन्दिभट्टारकप्रियशिष्येण भट्टारकश्रीमल्लिभूषणगुरुपरमाभीष्टगुरुभ्रात्रा श्रीलक्ष्मीचन्द्रभट्टारकाभिमतेन सिहनन्दिगुरुमुहु प्रार्थनया यतिसिद्धान्तसागरव्याख्याकृति निमित्त भट्टश्रीनीलकण्ठविद्वद्ब्रह्मराक्षसनामरुद्रटादिनवनवतिमहावादिलब्धविजयेन तर्कव्याकरणच्छन्दोलङ्कारसिद्धान्तसाहित्यादिशास्त्रनिपुणमतिना प्राकृतव्याकरणाद्यनेकशास्त्ररचना-चञ्चुना सूरिश्रीश्रुतसागरेण विरचिताया यशस्तिलकचन्द्रिकाभिधानाया यशोधरमहाराजचरितचम्पूमहाकाव्यटीकायाममृतमतिमहादेवीदुर्विलसननाम्नश्चतुर्थस्याश्वासस्य चन्द्रिका परिसमाप्ता ॥

श्रीमानशेषभुवनाधिपतिर्जिनेन्द्र-
श्चन्द्रप्रभस्तव तनोतु मनीषितानि ।
यद्वीक्षणादपि मन कुमुदाकर स्या-
ल्लोकस्य लोचनदलामृतपूरसार ॥

त्व सर्वस्य सदागतिर्जिनपते त्व नाथ कर्मान्तभू-
स्त्व दाता वरदस्त्वमद्भुतरुची लोकेश ते ज्योतिषी ।
त्वन्नामामृतमत्र योगिविषय त्व देव तेज पर
त्व चानङ्गन सर्वगोऽपि नियत पाया समस्तो जगत् ॥

अथेदानी श्रीयशोधरमहाराजस्य भवभ्रमणवर्णनो नाम पञ्चम आश्वास श्रीसोमदेवसूरिणा प्रारभ्यमाणो यस्तस्यादौ अभीष्टदेवनमस्कारार्थं **श्रीमानित्याद्याह**—चन्द्रप्रभो जिनेन्द्रस्तव भवत मनीषितानि श्रेयासि तनोतु वर्धयतु । कथभूतश्चन्द्रप्रभ । श्रीमान् बहिरन्तर्लक्ष्मीविराजमान । पुन कथभूत । अशेषभुवनाधिपति अशेषाणि भूर्भुव स्वर्लक्षणानि त्रीणि जगन्ति तेषामधिपति स्वामी । कोऽसौ चन्द्रप्रभ । यद्वीक्षणादपि आस्ता तावत्स्नपनपूजनस्तवनजपनध्यानादिकम्, यस्य स्वामिन वीक्षणादपि मन कुमुदाकर चित्तकैरववन लोकस्य भव्यजीवगणस्य लोचनदलामृतपूरसार लोचनानि तान्येव दलानि तेषाममृतपूर अमृतधाराप्रवाहस्तेन सार मुक्तार्थं मोक्षामृतभृत(?) स्यादित्यर्थ । उपमालकार ॥

त्वमित्यादि । हे जिनपते, त्व भवान् सर्वस्य प्राणिगणस्य सदागति सर्वकालमेव शरण । अर्तिमथनसमर्थ इत्यर्थ । हे नाथ त्रिभुवनप्रभो, त्व भवान् कर्मान्तभू अष्टकर्मविनाशभूमि । हे भगवन्, त्व दाता अभ्युदयनि श्रेयससुखदायक । त्व वरद वाञ्छितवरदायक । हे लोकेश हे त्रिभुवनपते, ते तव ज्योतिषी ज्ञानदर्शनलक्षिते चक्षुषी वर्तेते । कथभूते ज्योतिषी । अद्भुतरुची आश्चर्यकारिणी रुक् दीप्ति लोकालोकप्रकाशिका ययोर्ज्योतिषोस्ते अद्भुतरुची । हे भगवन्, त्वन्नामामृत भवतो नामैव अमृत विद्यमानममृतमरण(?) यत्र तत्त्वन्नामामृत परमनिर्वाणसुखकारणत्वात् अत्र अस्मिन् ससारे योगिविषय योगिना गौतमादीगणधरादीना विषयो गम्यता यत्र तद्योगिविषयम् । हे देव परमाराध्य, त्व भवान् परमुत्कृष्ट तेजोऽग्निरूप । कर्ममलकलङ्कदाहकत्वात् । हे अनङ्गन, न विद्यमानाङ्गना स्त्री यस्य सोऽनङ्गनस्तस्य सबोधन हे तथोक्त । त्व च भवाश्च सर्वगोऽपि ज्ञानेन लोकालोकव्यापकोऽपि सन् नियतो मर्यादीभूत । चरमशरीरप्रमाणत्वात् । जगत् जगतिस्थितप्राणिगण समस्त अज्ञानात् पाया रक्ष । अथ भाव —क्षितिजलपवनहुताश

तदन्वहो सकलदिक्सीमन्तिनीसीमन्तसतानितप्रतापसिन्दूर दुरितविदूर, तस्माद्दुरन्तव्यसनव्यालव्यासङ्गपाशाद्दुरभिनिवेशात्

हिमालयाद्दक्षिणदिक्कपोल शैल सुवेलोऽस्ति लताविलोल ।
चकार य कान्ततयामरीणा वीतस्पृह नाम नगेषु चेत ॥

नयजमानाकाशसोमसूर्यादीश्च शभोरष्टमूर्तयस्तस्मै निरासार्थं परमेश्वरस्य चन्द्रप्रभस्य अष्टमूर्तिगमितवृत्तमिद युक्तम्। सदागतिरिति पदेन पवनमूर्ति सूचित । कर्मान्तभूरित्यनेन क्षितिमूर्तित्व सूचितम्। अस्यायमर्थ —कर्मणामन्त कर्मक्षयस्तस्य भू प्रायो गणधरादिव समूह भव्यगणो वा त अवति रक्षति इति कर्मान्तभू । कर्मान्तभू एतस्मात् पदात् 'अव रक्ष पालने' इत्यस्य धातोर्वर्तते तेन कर्मान्तभू अवतीति कर्मान्तभू । 'क्विप्' इत्यनेन क्विपि प्रत्यये 'सरिश्विव्यस्तिविमविज्वरित्वरामुपधाया ' इत्यनेन अकारेण सह वकारस्य ऊद्त्वादेश उशस्तेन समानलक्षणे सधौ कृते सति कर्मान्तभूरिति शब्द सजायते। 'वेर्लोपोऽपृक्तस्य' इति वचनात् क्विप्प्रतीयते। पश्चात् सौ सति विसर्गे सजायते। तेन कर्मान्तभूरिति निष्पद्यते । शब्दश्लेषोऽत्र । दाता इत्यनेन यजमानत्व सूचितम्। ज्योतिषी इत्यनेन सोमसूर्यौ कथितौ। त्वन्नामामृनमूर्त्यत्र जलमूर्तित्व प्रतिपादितम्। पर तेज इत्यनेन पदेन अग्निमूर्तित्व भगवत प्रतिपादितम्। सर्वगोऽपि इत्यनेन पदेन अनङ्गन इति सबोधनपदेन वा आकाशमूर्तित्वमुक्तमिति ज्ञातव्यम् । रूपकालकार , श्लेषालकारश्च कथ्यते ॥

तदनु तत्पश्चात् विषप्रयोगमारणादनन्तर अहो सकलदिक्सीमन्तिनीसीमन्तसतानितप्रतापसिन्दूर सकलाश्च ता दिशश्च ता एव सीमन्तिन्य स्त्रियस्तासा सीमन्तेषु शिरस्थकेशमार्गेषु सतानितो दीर्घीकृत प्रताप एव सिन्दूरो गर्भनागो यस्य स तथोक्तस्तस्य सबोधन हे तथोक्त । हे दुरितविदूर पापाद्विप्रकृष्ट। तस्मात् दुरभिनिवेशात् कुर्कुटवधपापाभिप्रायात्। कथभूतात् दुरभिनिवेशात् । दुरन्तव्यसनव्यालव्यासङ्गपाशात् दुरन्त दु स्वभाव यद्व्यसन दु खोपपातस्तदेव व्यालो दुष्टगज कालसर्पो वा तस्य व्यासङ्ग सगम स एव पाशो बन्धन यत्र दुरिदभिनिवेशे स तथोक्तस्तस्मात् । तस्याचलस्य सुवेलपर्वतस्य ऐशान्या दिशि ईशानकोणे उपत्यकाया पर्वतस्य समीपवर्तिन्या भूमौ निसर्गात् उदकवत्या स्वभावेन सजलाया य पादपोऽस्ति वृक्षो वर्तते, तत्र वृक्षे प्रचाकिना कुले मयूराणा कुले अह यशोधर अवाप्तजन्मा सप्राप्तजन्मा अभूवम् । इति क्रियाकारकसबन्ध । तस्य पर्वतस्य समीपे या नदी वर्तते, तस्या नद्यास्तटे यो वृक्षो वर्तते, तस्मिन् मयूरकुले अह मयूरो जात इत्यर्थ ॥

तस्य कस्य अचलस्य । **हिमालयादित्याह**—य शैल सुवेलो नाम पर्वतोऽस्ति । कथभूत शैल । हिमालयात् गङ्गाप्रसूतिपर्वतात् दक्षिणदिक्कपोल दक्षिणस्या दिश कपोल इव गण्डस्थल इव वर्तते । कथभूत शैल ।लताविलोलो लता विलोला मन्दवातकम्पिता-

नभः परिच्छेत्तुमिवोद्यतस्य द्रष्टुं दिगन्तानिव विस्तृतस्य ।
ऊर्ध्वत्वतिर्यक्त्वमहत्त्वमुच्चैर्न शक्यते यस्य जनेन मातुम् ॥
नमेरुसतानकपारिजातमाकन्दमन्दारमनोहरासु ।
यस्यामरा केलिकृतः स्थलीषु स्मरन्ति नो नन्दनकाननस्य ॥
फलैस्तरूणाममृतानुकूलैर्मणिप्रकाशैश्च दरीनिवेशैः ।
दिवौकसां सद्मसुखानि यत्र लोकः स्थितः प्रार्थयते न जातु ॥
यत्तुङ्गशृङ्गाग्रविलम्बिबिम्बः पर्यन्तनक्षत्रमणिप्रचुम्बः ।
आभाति राकातुहिनांशुमाली प्रसाधितं छत्रमिवाम्बरस्य ॥

श्चपला यत्र स तथा । यः शैलः कान्ततया मनोहरतया अमरीणां देवाङ्गनानाम् । नामेति संभावनायाम् । नगेषु पर्वतेषु वीतस्पृहं काङ्क्षारहितं चेतो हृदयं चकार कृतवान् । रूपकातिशयालंकारः ॥

नभः परिच्छेत्तुमित्यादि । यस्य सुवेलशैलस्य ऊर्ध्वत्वतिर्यक्त्वस्य च महत्त्वं गुरुत्वं उच्चैरतिशयेन मातुं जनेन न शक्यते न समर्थो भूयते । कथंभूतस्य शैलस्य । तत्कारणगर्भितं विशेषणमाह—नभ आकाशं परिच्छेत्तुमिव वा भङ्गमिव उद्यतस्योर्ध्वंगतस्य । कथंभूतस्य । दिगन्तान् द्रष्टुमिव विस्तृतस्य दीर्घतां प्राप्तस्य । उत्प्रेक्षालंकारः ॥

नमेर्वित्यादि । यस्य सुवेलशैलस्य स्थलीषु उन्नतप्रदेशेषु केलिकृतः क्रीडाकारिणः अमरा देवा नन्दनकाननस्य स्वर्गलोकवनस्य नो स्मरन्ति न अधिपन्ति । 'स्मृत्यर्थं कर्मणि' इति वचनात् कर्मणि षष्ठी । कथंभूतासु स्थलीषु । नमेरुसतानकपारिजातमाकन्दमन्दारमनोहरासु नमेरवश्च, सतानकाश्च, पारिजाताश्च । एते त्रयोऽपि देववृक्षविशेषा मानवतरुविशेषाश्च कथ्यन्ते । माकन्दाश्च आम्रतरवः, मन्दाराश्च देववृक्षविशेषा पारिभद्राश्च, तैर्मनोहरा हृदयानुरञ्जिकास्तासु । समुच्चयातिशयालंकारः ॥

फलैरित्यादि । यत्र सुवेलपर्वते स्थितो लोको दिवौकसां सद्मसुखानि विमानसौख्यानि जातु कदाचित् न प्रार्थयते । कैः कृत्वा सद्मसुखानि न प्रार्थयते । तरूणां फलैः कृत्वा । कथंभूतैः फलैः । अमृतानुकूलैः अमृतवदनुकूलानि स्वादुवन्ति तानि तैः । पुनः कैः कृत्वा । दरीनिवेशैर्गुहास्थानैः । कथंभूतैः । मणिप्रकाशैः रत्नतेजोवद्भिः । हेतूपमातिशयालंकारः ॥

यत्तुङ्गेत्यादि । यस्य सुवेलपर्वतस्य तुङ्गं यत् शृङ्गं तस्याग्रे उपरितनभागे विलम्बी स्थितिकरः बिम्बो मण्डलं यस्य राकातुहिनांशुमालिनः स यत्तुङ्गशृङ्गाग्रविलम्बिबिम्बः । एवंगुणविशिष्टो राकातुहिनांशुमाली पूर्णिमाचन्द्रः आभाति शोभते । कथंभूतो राकातुहिनांशुमाली । पर्यन्तनक्षत्रमणिप्रचुम्बः पर्यन्तेषु नक्षत्राण्येव मणयस्तान् प्रचुम्बतीति । कथमिव तुहिनांशुमाली । अम्बरस्य प्रसाधितं छत्रमिव । उपमालंकारः ॥

यश्चित्रमेघाम्बरमण्डिताङ्गः समन्ततश्चामरचारुसङ्गः ।
पूषातपत्रो द्विजगीतकीर्तिरिन्द्रोत्सवस्येव बिभर्ति लक्ष्मीम् ॥

यश्च क्वचित्कटिकटकदंष्ट्रोत्पाटिताटनिपुटकिनीकन्ददन्तुरदरवदनविन्यासः साट्टहास इव, क्वचिन्निकटतटतटाकोदरदरद्देहदौलेयकपालसकुलः प्रतिपन्नकपालिकुल इव, क्वचिन्निखिलतरूपनीतानेकनेत्रसंततिः शतधृतिरिव, क्वचित्प्रान्तप्रवृत्तापगाप्रवाहविषमवलनः पवनाशन इव, क्वचित्केसरिकिशोरखरनखरोत्खातकरिकुम्भस्थलोच्छलन्मुक्ताफलजालजटिलवल्लरीप्र-

---

यश्चित्रेत्यादि । यः पर्वतः इन्द्रोत्सवस्य लक्ष्मीं बिभर्तीव धरतीव । कथंभूतो यः । चित्रमेघाम्बरमण्डिताङ्गः चित्रा नानावर्णा ये मेघास्त एव अम्बराणि तैर्मण्डितमङ्गं यस्य स तथोक्तः । इन्द्रोत्सवपक्षे चित्रमेघानामावा(?)वस्तुविशेषः । अत एव इन्द्रसवास इति नाम वर्तते । पुनः कथंभूतो यः । समन्ततश्चामरचारुसङ्गः समन्ततः चामराणां चमरीमृगाणां समूहेन चारुसङ्गः । इन्द्रोत्सवपक्षे अमराणां चारुः सङ्गो यस्य इन्द्रोत्सवस्य स तथा । पुनः कथंभूतो यः । पूषातपत्रः पूषा श्रीभास्करः आतपत्रं यस्य । पक्षे पूषावत् सूर्यवत् तेजोविराजितः यस्य इन्द्रोत्सवस्य । पुनः कथंभूतो यः । द्विजगीतकीर्तिः द्विजैः पक्षिभिर्गीता कीर्तिर्यस्य स तथोक्तः । पक्षे द्विजैर्ब्राह्मणैर्गीता कीर्तिर्यस्य सः । श्लेषोपमालंकारः ॥

यश्चेति । यश्च सुवेलशैलः क्वचित् कस्मिंश्चित् स्थाने कटिकटकदंष्ट्रोत्पाटिताटनिपुटकिनीकन्ददन्तुरदरवदनविन्यासः कटिनां शूकराणां कटकः समूहस्तस्य दंष्ट्राभिरुत्पाटिता अटनिपुटकिनीनां तरलपद्मिनीनां ये कन्दा मूलानि तैर्दन्तुरः उन्नतदन्तो दराणां गुहानां वदनविन्यासो यस्य पर्वतस्य स तथोक्तः । उत्प्रेक्षते—साट्टहास इव । पुनः कथंभूतः । क्वचित् निकटतटतटाकोदरदरद्देहदौलेयकपालसकुलः तटस्य निकटे निकटतटे निकटतटवर्तीनि यानि तटाकानि सरोवराणि तेषामुदरेषु मध्येषु दरद्देहा विदार्यमाणशरीरा ये दौलेया दुलेः कमठ्या अपत्यानि दौलेयाः कच्छपास्तेषां कपालैः पृष्ठवंशैः सकुलो व्याप्तः स तथोक्तः । उत्प्रेक्षते—प्रतिपन्नकपालिकुल इव प्रतिपन्नमङ्गीकृतं कपालिनां रुद्राणां कुलं येन स तथा अङ्गीकृतरुद्रकुल इव । पुनः कथंभूतः । क्वचित् निखिलतरूपनीतानेकनेत्रसंततिः निखिलानां तरूणां उपनीता अनेकनेत्राणां तरुमूलानां मृगविशेषाणां च संततिः समूहो येन स तथोक्तः । उत्प्रेक्षते—शतधृतिरिव यथा इन्द्रः अनेकलोचनसहितो भवति । पुनः कथंभूतः । क्वचित् प्रान्तप्रवृत्तापगाप्रवाहविषमवलनः प्रान्ते समीपे प्रवृत्ता प्रवहन्त्यो या आपगा नद्यस्तासां प्रवाहाणां विषमं वक्रं वलनं यत्र स तथोक्तः । उत्प्रेक्षते—पवनाशन इव सर्प इव । पुनः कथंभूतः । क्वचित् केसरिकिशोरखरनखरोत्खातकरिकुम्भस्थलोच्छलन्मुक्ताफलजालजटिलवल्लरीप्रतानः केसरिकिशोराणां तरुणसिंहानां खराः कठिना ये नखरा नखास्तैरुत्खातानि विदारितानि यानि कुम्भस्थलानि शिरःपिण्डस्थलानि तेभ्य उच्छलन्ति यानि मुक्ताफलजालानि तैर्जटिला मिश्रिता

तान कामिनीकुन्तलसतान इव, क्वचिद्वनेचरसहचरीचरणनखनक्षत्रपवित्रोपत्यकानिचय सुरशिलोच्चय इव, क्वचिन्निर्झरजलजर्जरितशिलान्त कृतकुञ्जरतटाघात सामन्त इव, नाकलोक इव कुशिकसुतावलोक, शरदागम इव कृतकमलसमागम[1], सरस्वतीसभादेश इव पुण्डरीकावकाशोपदेश, समीक्षासिद्धान्त इव कपिलकुलकान्त, शुद्धान्त इव सकञ्चुकिवृत्तान्त, पवनमार्ग इव सदन्तोत्सर्ग, सरोवकाश इव पारापतनिवेशः,

---

वल्लरीणा वल्लीना प्रताना समूहा यत्र स तथोक्त । उत्प्रेक्षते—कामिनीना कुन्तलसतान इव । पुन कथभूत । क्वचित् वनेचरसहचरीचरणनखनक्षत्रपवित्रोपत्यकानिचय वनेचराणा भिल्लाना सहचरीणा ये चरणनखास्त एव नक्षत्राणि उडूनि उडवो वा तै पवित्र उपत्यकानिचय पर्वताधोभूमिसमूहो यस्य स । उत्प्रेक्षते—सुरशिलोच्चय इव मेरुगिरिरिव यथा मेरुगिरिर्नक्षत्रैर्मण्डितो भवति । पुन कथभूत । क्वचित् निर्झरजलजर्जरितशिलान्त निर्झरजलेन क्षरणपयसा जर्जरित शतखण्डीकृत शिलानामन्त प्रान्तो येन स तथोक्त । उत्प्रेक्षते—सामन्त इव देशपतिरिव । कथभूत सामन्त । कृतकुञ्जरतटाघात कृत कुञ्जरतटाना गजपार्श्वाना आघातो निष्ठुरप्रहारो येन स कृतकुञ्जरतटाघात । पुन कथभूत । कुशिकसुतावलोक कुशिकसुतानामुलूकानामवलोको लोचनद्युतिर्येन स तथा । उत्प्रेक्षते—नाकलोक इव यथा नाकलोक कुशिकसुतस्य इन्द्रस्य अवलोक दर्शन यत्र स तथोक्त ।पुन कथभूत ।कृतकमलसमागम कृतो विहित कमलाना मृगाणा समागम समुखागमन येन स तथा । उत्प्रेक्षते—शरदागम इव यथा शरदागम कृतकमलसमागम विहिताब्जसमागमो भवति । पुन कथभूत । पुण्डरीकावकाशोपदेश पुण्डरीकाणा व्याघ्राणा अवकाशस्य उप समीपे देश प्रदेशो यत्र स तथोक्त ।उत्प्रेक्षते—सरस्वतीसभादेश इव यथा सभादेश पुण्डरीकस्य श्वेतकमलस्य अवकाशेन(?) अभि यथा वा स्यात् उपदेशो व्याख्यान यत्र व्यञ्जकापरपर्याय । पुन कथभूत । कपिलकुलकान्त कपिलाना मर्कटाना कुलै समूहै कान्त, अथ वा मर्कटकुलाना कान्तोऽभीष्ट । उत्प्रेक्षते—समीक्षासिद्धान्त इव यथा समीक्षासिद्धान्त साख्यशास्त्र कपिलकुलस्य शिष्यवर्गस्य कान्तोऽभीष्टो भवति । पुन कथभूत । सकञ्चुकिवृत्तान्त सकञ्चुकिना सर्पाणा वृत्तान्त कृतकुण्डलीमच्चो यस्य स तथा । उत्प्रेक्षते—शुद्धान्त इव यथा शुद्धान्तो न (?) पर सकञ्चुकिवृत्तान्तो भवति स्थापत्यवार्तासहितो भवति । पुन कथभूत । सदन्तोत्सर्ग सत्समीचीन दन्ताना तटाना उत्सर्ग उत्कृष्टसृष्टिर्यस्य स तथा । उत्प्रेक्षते—पवनमार्ग इव यथा पवनमार्ग आकाश सदन्तोत्सर्ग समीचीनव्याप्तिको भवति। पुन कथभूत । पारापतनिवेश पारापतानां कलरवाणा निवेश स्थितिर्यत्र स तथा । उत्प्रेक्षते—सरोवकाश इव

---

1 'कमलस्तु मृगान्तरे' इति हैम

कात्यायनीनिलय इव विहितहेरम्बप्रणय, पिङ्गलेक्षणावास इव शाक्करनिवास, कल्याणापघन इव समदन, अनात्मवानपि सचेतक, अबीभत्सुरपि कपिध्वजचिह्न, अमेरुशरासनोऽपि सदुर्ग, अमनसिजरसोऽपि सजातभोगिनीसङ्ग, अरेवतीपतिरपिताललाञ्छन, अवैवधिकोऽपि विहङ्गिकाध्यासितस्कन्ध, अकुसुमायुधोऽपि सपुष्पबाण,

---

यथा सरोवकाश पारापतनिवेशो भवति। पुन कथभूत । विहितहेरम्बप्रणय विहितो हेरम्बैर्महिषै प्रणयो यत्र स तथा। उत्प्रेक्षते—कात्यायनीनिलय इव यथा कात्यायन्या निलय विहितहेरम्बप्रणयो कृतविघ्नराजस्नेहो भवति। पुन कथभूत । शाक्करनिवास शाक्कराणा गवा निवास शाक्करनिवास । उत्प्रेक्षते—पिङ्गलेक्षणावास इव यथा पिङ्गलेक्षणा वासो रुद्रावास शाक्करनिवासो वृषभनिवासो भवति। पुन कथभूत । समदन सह मदनै राजवृक्षैर्वर्तते इति समदन । उत्प्रेक्षते—कल्याणापघन इव यथा कल्याणापघन विवाहदिनशरीर समदनो भवति, समान सूरो वा। पुन कथभूत । अनात्मवानपि सचेतक ननु य अनात्मवान् अजितेन्द्रिय स सचेतक आत्मज्ञानवान् कथ भवति। विरुद्धमेतत्परिह्रियते—अनात्मवान् अचेत सचेतको हरीतकीवृक्षसहित । पुन कथभूत । अबीभत्सुरपि कपिध्वजचिह्न ननु यो अबीभत्सु बीभत्सुना पार्श्वेन रहित स कपिध्वजचिह्न वानरसहितध्वज कथ भवति। विरुद्धमेतत्परिह्रियते—अबीभत्सु अक्रूर कपयो मर्कटा ध्वजास्तरवश्चिह्न यस्य।पुन कथभूत ।अमेरुशरासनोऽपि सदुर्ग ननु यो अमेरुशरासनो अरुद्र स सदुर्ग पार्वतीसहित कथ भवति। विरुद्धमेतत्परिह्रियते—अमेरवो न मेरुवृक्षा शराश्च बाणतृणानि असनाश्च सर्जकवृक्षा प्रियालवृक्षाश्च यत्र स अमेरुशरासनोऽपि निश्चयेन स दुर्गो विषमप्रदेशसहित । पुन कथभूत । अमनसिजरसोऽपि सजातभोगिनीसङ्ग ननु यो अमनसिजरस कामरागरहित स सजातभोगिनीसङ्ग उत्पन्नभोग्यस्त्रीसङ्ग अवरुद्धस्त्रीसगम कथ भवति। विरुद्धमेतत्परिह्रियते—पर्वतस्य मनसिजरसो भवति अचेतनत्वात्। सजातभोगिनीसङ्ग उत्पन्नसर्पिणीसङ्ग सुखम्। पुन कथभूत । अरेवतीपतिरपि ताललाञ्छन ननु य अरेवतीपति बलभद्रो न भवति स ताललाञ्छनस्तालवृक्षसहितध्वज कथ भवति। विरुद्धमेतत्परिह्रियते—अरेवतीपतिर्बलभद्रो न भवति रेवतीक्षेत्ररहितस्त दुपलक्षण अन्येषामपि क्षेत्राणा अवस्थानत्वात् 'शिलाया सस्य न भवति' इति वचनात्। ताललाञ्छनस्तालवृक्षोपलक्षित । पुन कथभूत । अवैवधिकोऽपि विहङ्गिकाध्यासितस्कन्ध ननु य अवैवधिको न भवति स विहङ्गिकाध्यासितस्कन्ध कावघाकावेन समाश्रितस्कन्ध (?) कथ भवति । विरुद्धमेतत्परिह्रियते—न विद्यते वैवधिक तारोघसमूहो यस्य। विहङ्गिकाभि पक्षिणीभिरध्यासितस्कन्ध समाश्रिततटप्रदेश ।पुन कथभूत ।अकुसुमायुधोऽपि सपुष्पबाण ननु य अकुसुमायुध कामदेवो न भवति स पुष्पबाण कुसुमशर कथ भवति। विरुद्धमेतत्परिह्रियते—अकुरभूमि' सुष्ठु मा शोभा यस्य सुम आस-

किं च।

पाताले पादमूलोपलविलसदहिव्यूहवृत्तान्तकान्त-
स्तिर्यक्प्राग्भारभागाश्रयशबरवधूबन्धुराधित्यकान्तः।
ऊर्ध्वं गन्धर्वरामारतिरभसभरोल्लोलचूलाकराल-
स्त्रैलोक्यालोक्यलक्ष्मीर्जयति गिरिरयं मेरुलीलासरालः॥

तस्य सुरसुन्दरीसमाजसेवितसकलमेखलस्याचलस्यैशान्यां दिशि निसर्गादुदकवत्यामुपत्यकायामस्ति भो भुवनत्रयीव्यवहाराहितागण्यगुणपण्य, पुण्यजनानन्दावापः पादपः। यः खल्वनेकविकिरकुलकामिनीनिशितशिखोल्ले-

---

मन्तात् युधः सिंहगजादीनां युधः सङ्ग्रामो यत्र सः अकुसुमायुधः सह पुष्पैः वर्तते बाणास्तरुविशेषा यत्र॥

किं चास्ति विशेषः। **पाताले इत्यादि**। अयं गिरिरेष पर्वतो जयति। कथंभूतः। मेरुलीलासरालः मेरुपर्वतशोभासयुक्तः। कथंभूतोऽयं गिरिस्तत्कारणगर्भितं विशेषणमाह—पाताले पर्वतस्य अधस्तनभागे पादमूलोपलविलसदहिव्यूहवृत्तान्तकान्तः पादमूलस्य ये उपलास्तत्र विलसन्तः क्रीडन्तो ये अहिव्यूहाः सर्पसमूहास्तेषां वृत्तान्तेन कुण्डलीकृतशरीरपर्वतेन कान्तो मनोहरः जलस्वभावे, मेरुपक्षे नागदेवकथामनोहरः। पुनः कथंभूतः। तिर्यक्प्राग्भारभागाश्रयशबरवधूबन्धुराधित्यकान्तः तिर्यक्प्राग्भारस्य तिरश्चीनविस्तारस्य ये भागाः प्रदेशास्तत्र आश्रयो यासां शबरवधूभिः किरातकामिनीभिर्बन्धुरा या अधित्यकार्धभूमिस्तस्या अन्तो यस्य सः, मेरुपक्षे वरसहिता या वध्वः अमराङ्गनाविद्याधर्यादयस्ताभिर्बन्धुरः अधित्यकाया अन्तः पर्यन्तो यस्य। पुनः कथंभूतः। ऊर्ध्वं उर्ध्वप्रदेशेषु ये गन्धर्वा गायनास्तेषां रामास्तासां रतिरभसभरेण संभोगक्रीडावेगातिशयेन उल्लोला चपला या चूला अग्रं तया करालः उन्नतः, मेरुरपि गन्धर्वरामारतिमान् भवति। पुनः कथंभूतः। त्रैलोक्यालोक्यलक्ष्मीः त्रैलोक्यस्य अधोमध्योर्ध्वलक्षणस्य आलोक्या निरीक्षणीया लक्ष्मीः शोभा यस्य स तथा। हेतूपमालंकारः॥

भो भुवनत्रयीव्यवहाराहितागण्यगुणपण्य भुवनानां त्रयी त्रैलोक्यं तस्या व्यवहारा आहितमाचरितं अगण्यं गणनातीतं गुणपण्यं यस्य स तस्य संबोधनं हे तथोक्त मारदत्तमहाराज, तस्य पूर्वोक्तवर्णनस्य अचलस्य ऐशान्यां दिशि ईशानदिक्कोणे निसर्गात् उदकवत्यां उपत्यकायां पर्वतासन्नभूमौ पादपोऽस्ति। कथंभूतः पादपः। पुण्यजनानन्दावापः पुण्यजनानां यक्षाणां आनन्दस्य आवापः। कथंभूतस्याचलस्य। सुरसुन्दरीसमाजसेवितसकलमेखलस्य। यः पादपः कथंभूतः। खलु अनेकविकिरकुलकामिनीनिशितशिखोल्लेखनखमुखविलिख्यमानशाखाभुजशिखरः शिखानां चूलिकानां उल्लेखा अग्राणि तैरुपलक्षितानि नखमुखानि तैर्विलिख्यमानानि चुण्ट्यमानानि शाखानां

खनखमुखविलिख्यमानशाखाभुजशिखर, शिखरशिखाडम्बरितनिबिडनीडक्रीडदण्डजडिम्भतुण्डखण्ड्यमानकुपलपर्यन्त, कुपलपर्यन्तसचरच्चारणचमूविमानमणिकिङ्किणीजालविलुण्ठितविटपाग्रपल्लवपुटपटल, पल्लवपुटपटलान्तरालखेलद्वाचालकीरकुटुम्बिनीकृतकितवालापविस्मापितपथिकसार्थ, पथिकसार्थकथारथायातमिलितानेकदेशिकोचितविचित्रवार्ताकर्णनोदीर्णवचनवनदेवतोत्तरलतरलहस्ताहूयमानसहचरीनिचय, सहचरीनिचयकरकिशलयसवाहनसुखसुप्तागन्तुकलोकोपसेव्यमानबहलशीतलच्छायाच्छन्नतलदेश, छायाच्छन्नतलदेशाश्रयमूर्छदतुच्छवाञ्छागच्छदविच्छिन्नखिन्ना-

---

लताना भुजशिखराणि यस्य स तथोक्त । पुन कथभूत । शिखरशिखाडम्बरितनिबिडनीडक्रीडदण्डजडिम्भतुण्डखण्ड्यमानकुपलपर्यन्त शिखरस्य पादपशिखरस्य शिखा अग्राणि तत्र आडम्बरितानि विस्तृतानि निबिडानि यानि नीडानि मालकास्तत्र क्रीडन्तो ये अण्डजा पक्षिणस्तेषा डिम्भास्तेषा तुण्डानि तै खण्ड्यमानाश्छेद्यमाना कुपलपर्यन्ता यस्य स तथोक्त । पुन कथभूत । कुपलपयन्तसचरच्चारणचमूविमानमणिकिङ्किणीजालविलुण्ठित विटपाग्रपल्लवपुटपटल •
देवविशेषसैन्यव्योमयानानि तेषा मणिकिङ्किणीजालानि रत्नजडितसुवर्णक्षुद्रघण्टिकासमूहास्तैर्विलुण्ठितानि त्रोटितानि विटपाग्राणा शाखाकटप्रूणा पल्लवपुटपटलानि यस्य स तथोक्त । पुन कथभूत । पल्लवपुटपटलान्तरालखेलद्वाचालकीरकुटुम्बिनीकृतकितवालापविस्मापितपथिकसार्थ पल्लवपुटपटलान्तरालेषु प्रवालयोगसमूहमध्येषु खेलन्त्य क्रीडन्त्यो वाचाला बहुवचना या कीरकुटुम्बिन्य शुककामिन्यस्ताभि कृता विरचिता ये कितवालापा धूर्तमिथोभाषणानि तैर्विस्मापिता आश्चर्य प्रापिता पथिकसार्था यत्र पादपे स तथोक्त । पुन कथभूत । पथिकसार्थकथारथायातमिलितानेकदेशिकोचितविचित्रवार्ताकर्णनोदीर्णवचनवनदेवतोत्तरलतरलहस्ताहूयमानसहचरीनिचय पथि मार्गे चरन्ति पथिका सह अर्थेन धनेन वर्तन्ते इति सार्था ये लोकास्तेषा कथा एव रथा जिह्वारथास्तैरायाता आगता स्तेषा उचिता प्रस्तावागता विचित्राश्चमत्कारका या वार्ता किंवदन्त्यस्तासा आकर्णनेन उदीर्णवचना उल्बणवाचो या वनदेवतास्तासामुत्तरला श्चपला ये तरलहस्ता पाणयस्तैराहूयमानाव्याह्रियमाना सहचरीणा वनदेवभार्याणा निचय समूहो यत्र स तथोक्त । पुन कथभूत । सहचरीनिचयकरकिशलयसवाहनसुखसुप्तागन्तुकलोकोपसेव्यमानबहलशीतलच्छायाच्छन्नतलदेश सह चरन्ति सार्धं गच्छन्तीति सहचर्यो भार्यास्तासा निचयस्तस्य करकिशलयैर्यत्सवाहन पादमर्दन तस्मात् यत्सुख तेन सुप्ता निद्रा प्राप्ता ये आगन्तुकलोका पथिकजनास्तैरुपसेव्यमाना स्वीक्रियमाणा या बहला घना शीतला अनुष्णा छाया तया छन्न सवृतस्तलदेशो यस्य स तथोक्त । पुन कथभूत । छायाच्छन्नतलदेशा

ध्वन्यसंबाधकलहाकुलितपुर'प्रयातपान्थसदर्भ, पान्थसदर्भपरिभ्रमश्रमविश्राम्यदाश्रमार्भकदर्भगर्भितस्कन्धाभोगपरिसर, स्कन्धाभोगपरिसरोपरचितवनचरनिवासनिषण्णषिङ्गाध्वगमिथुनरतधृष्टताकुलितशकुन्तप्रज., प्रजापतिरिव प्रदर्शितानेकवर्णप्रसूति, निखिलभुवनविनिर्माणप्रदेश इव दलबहुल, काकुत्स्थकथावतार इव कपिकुलविलुप्यमानपलाशप्रसर', सत्रमण्डप इव द्विजराजविराजित, पर्जन्यागम इव श्यामलिताखिलदिग्व-

---

श्रयमूर्छदतुच्छवाञ्छागच्छदविच्छिन्नखिन्नाध्वन्यसबाधकलहाकुलितपुर प्रयातपान्थसदर्भ छायया अनातपेन च्छन्नो योऽसौ तलदेशोऽध प्रदेशस्तस्याश्रयाय वा मूर्च्छन्तो वर्धमाना या अतुच्छवाञ्छा प्रचुराभिलाषा तया आगच्छन्तो निमिलन्तोऽविच्छिन्ना अविरला खिन्ना श्रान्ता येऽध्वन्या पथिकास्तेषा सबाधेन सघट्टेनेन य कलहस्तेनाकुलितपुर प्रयात प्रथममागत पान्थसदर्भ पथिकसमूहो यत्र स तथोक्त। पुन कथभूत। पान्थसदर्भपरिभ्रमश्रमविश्राम्यदाश्रमार्भकदर्भगर्भितस्कन्धाभोगपरिसर पान्थाना सदर्भेण समूहेन सह परिभ्रम पर्यटन तस्मात् योऽसौ श्रमस्तेन विश्राम्यन्त विश्राम कुर्वन्तो ये आश्रमार्भकास्तपस्विबालकास्तेषा दर्भै कुशैर्गर्भित आच्छादित स्कन्धाभोग परिसर प्रकाण्डविस्तारपर्यन्तभूमिर्यस्य पादपस्य स तथोक्त। पुन कथभूत। स्कन्धाभोगपरिसरोपरचितवनचरनिवासनिषण्णषिङ्गाध्वगमिथुनरतधृष्टताकुलितशकुन्तप्रज स्कन्ध उच्यते तस्य आभोग तस्य परिसरे पुरस्ताद्भूमौ उपरचिता निर्मापिता ये वनचरनिवासा किरातभवनानि तेषु निषण्णा उपविष्टा ये षिङ्गाध्वगा विटपथिकास्तेषा मिथुनाना स्त्रीपुरुषयुग्माना रतस्य मैथुनस्य या धृष्टता वैपरीत्य निर्लज्जता तया आकुलिता शकुन्तप्रजा पक्षिबालका यत्र स तथोक्त। पुन कथभूत। प्रदर्शितानेकवर्णप्रसूति प्रदर्शिता प्रकटीकृता अनेकेषा बहूना वर्णाना श्वेतपीतहरितारुणकृष्णाना प्रसूतिरुत्पत्तिर्येन पादपेन स तथा। क इव। प्रजापतिरिव यथा प्रजापतिर्ब्रह्मा अनेकवर्णाना ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्राणा प्रसूतिमुत्पत्तिं प्रदर्शयति। पुन कथभूत। दलबहुल पत्रप्रचुर। क इव। निखिलभुवनविनिर्माणप्रदेश इव निखिलभुवनस्य विनिर्माणस्य रचनाया प्रदेश इव स्थानमिव। सोऽपि दलबहुल कारणबहुलो भवति। पुन कथभूत। कपिकुलविलुप्यमानपलाशप्रसर कपिकुलैर्वानरसमूहैर्विलुप्यमानस्त्रोट्यमान पलाशप्रसरो यस्य स तथा। क इव। काकुत्स्थकथावतार इव काकुत्स्थकथाया रामायणस्य अवतार इव प्रवेश इव यथा काकुत्स्थकथाया कपिकुलै सुग्रीवहनुमन्नलनीलाङ्गदवानरैर्विलुप्यमानो मार्यमाण पलाशप्रसर राक्षसव्यापारो यत्र स तथोक्त। पुन कथभूत। द्विजराजविराजित द्विजराजै पक्षिप्रधानै विराजित शोभित। क इव। सत्रमण्डप इव यथा सत्रमण्डपो दानशाला द्विजराजैर्मुख्यब्राह्मणैर्विराजितो भवति। पुन कथभूत। श्यामलिताखिलदिग्वलय

लय·, छन्द प्रस्तार इव पादप्रबन्धावरुद्धवसुध·, क्षितिपजययात्राकाल इव सुच्छायपत्र, काननश्रीप्रसाधितातपत्राभोग इव सुवृत्तमण्डल, पुण्योदयदिवस इव सपादितफलपरम्पर, शरणागतसभावनादिव दूरतरमभ्युत्थित, प्राघूर्णकपरिरम्भसभ्रमादिव प्रसारितशाखाभुजसहस्र, स्वविभवसमर्पणोपचारादिव बद्धपुटकुड्मलप्रणामाञ्जलि, सिद्धालय इवानेकशस्त्रिदशदयितोपयाचितपिष्टपञ्चाङ्गुलावरुद्धबुध्न, कुबेरपुरनिवास इव प्ररोहदोलादक्षयक्षकुलकुमार, पशुपतिरिव गामधिष्ठित समीपतरविनायकश्च,

---

श्यामलित नीलवर्णीकृत अखिल दिग्वलय येन स तथोक्त । क इव । पर्जन्यागम इव यथा पर्जन्यागमो वर्षाकाल श्यामलिताखिलदिग्वलयो भवति । पुन कथभूत । पादप्रबन्धावरुद्धवसुध पादप्रबन्धेन मूलसमूहेन अवरुद्धा व्याप्ता वसुधा पातालभूमिर्येन स तथा । क इव । छन्द प्रस्तार इव यथा छन्द प्रस्तार पादप्रबन्धेनाक्षरसघातसमूहैर्वसुधामवरुध्यते। पिङ्गल किल पादप्रस्तारान् कुर्वन् भूमिं प्राप्नुवन् समुद्रमध्ये पतित । उक्त च—'पादे सर्वे गुरावाद्याल्लघु न्यस्य गुरोरध । यथोपरि तथा शेष भूय कुर्यादमु विधिम् ॥ ऊने दद्याद्गुरूनेव यावत्सर्वेलघुर्भवेत् । प्रस्तारोऽय समाख्यातश्छन्दोविचितिवेदिभि ॥' इति । पुन कथभूत. । सुच्छायपत्र सुच्छायानि शोभनानि यानि पत्राणि यस्य स तथा । क इव । क्षितिपजययात्राकाल इव क्षितिपाना जययात्राकालो दिग्विजयगमनावसरो यथा सुच्छायपत्रस्तेजस्विवाहनो भवति । पुन कथभूत । सुवृत्तमण्डल सुवृत्त मुनिघ(?) मण्डल वर्तुलत्व यस्य स तथा । क इव । काननश्रीप्रसाधितातपत्राभोग इव काननश्रिय प्रसाधितो मण्डित आतपत्राभोग इव । पुन कथभूत । सपादितफलपरम्पर सपादिता उपढौकिता फलपरम्परा येन स तथा । क इव । पुण्योदयदिवस इव यथा पुण्योदयदिवस सुकृतविपाकफलपरम्परा सपादयति । पुन कथभूत । दूरतरमभ्युत्थित दूरतरं विप्रकृष्ट अभ्युत्थित पथिकाना सम्मुखमागत । कस्मात् । उत्प्रेक्षते—शरणागतसभावनादिव शरणागतानां पथिकादीना सभावनात् अनुकूलनादिव । पुन कथभूत । प्रसारितशाखाभुजसहस्र प्रसारित शाखाभुजसहस्र येन स तथा । कस्मात् । उत्प्रेक्षते—प्राघूर्णकपरिरम्भसभ्रमादिव प्राघूर्णकाना आगन्तुकाना परिरम्भसभ्रमात् आलिङ्गनादरादिव । पुन कथभूत । बद्धपुटकुड्मलप्रणामाञ्जलिर्बद्धो पुटकुड्मलै प्रणामाञ्जलिर्नमस्कारकरपोटक येन स तथा । कस्मात् । उत्प्रेक्षते—स्वविभवसमर्पणोपचारादिव निजसपत्प्रदानविनयादिव । पुन कथभूत । अनेकशोऽनेकवारान् त्रिदशदयिताना उपयाचितैर्नमसितैर्हैतकारै पिष्टपञ्चाङ्गुलै(?)श्चरोकैरवरुद्ध बुध्न मूलप्रदेशो यस्य स तथा । क इव । सिद्धालयो देवभवनमिव देवाङ्गनोपयाचितपिष्टपञ्चाङ्गुलावरुद्धबुध्नो यथा सिद्धालयो भवति । पुन. कथभूत । प्ररोहदोलादक्षयक्षकुलकुमार प्ररोहदोलासु जटाप्रेङ्खासु दक्षा यक्षकुलकुमारा यत्र स तथा । क इव । कुबेरपुरनिवास इव अलकानगरीमन्दिरमिव ।

नारायण इव वनमालाविभूषण' परिकल्पितभुजगशयनश्च, पितामह इव वय परिणत शुचिच्छदपरिच्छदश्च, स्कन्द इव मयूरासन सुरवाहिनीसगमश्च, तापस इव विहितवल्कलपरिग्रह कृतजटाबन्धश्च, समुद्र इव महासत्त्वसश्रय' प्रवालपाटलितकटनिश्च, सत्पुरुष इव प्रियालोकनः परार्थघटनानिघ्नश्च,

यश्चानवरतमखिलजनोपसेव्यमानसर्वस्व पवनवशविकाशधरेण पल्लवाधरेणोपहसतीव प्रतिवेशितरूनस्मिन्दु सचारे कान्तारे दैवादवाप्यमानसमा-

---

पुन कथभूत । समीपतरविनायकश्च समीपतरा वीना पक्षीणा नायका गरुडादयो यस्य स तथा । क इव । पशुपतिरिव यथा पशुपती रुद्रो गा वृषभ अधिष्ठितो भवति समीपत रलम्बोदरश्च भवति । पुन कथभूत । वनमालाविभूषण वनश्रेणीमण्डन परिकल्पित भुजगशयनश्च परिकल्पित रचित भुजङ्गै शयन स्थितिर्यत्र स तथा । क इव । नारायण इव यथा नारायणो वनमालाविभूषण वृन्दारिकाजालधरदैत्यभार्यासहितो भवति नागशय्याशयनश्च भवति । पुन कथभूत । वय परिणत वयोभि पक्षिभि परि समन्तात् नतो नम्रीभूतश्च शुचिभि पवित्रैश्छदै पर्णै परिच्छद परिवृत आच्छादितश्च । क इव । पितामह इव यथा पितामहो ब्रह्मा वय परिणतो वृद्धो भवति । शुचिच्छदो हसपक्षी स परिच्छदो वाहनो यस्य स तथा । पुन कथभूत । मयूरासन मयूराणामासनानि मालिका यत्र स मयूरासन । सुरवाहिनीसगमश्च सुरवाहिनी देवसेना तस्या सगमो मेलापको यत्र स तथा । क इव । स्कन्द इव कार्तिकेय इव यथा स्कन्द मयूरवाहनो भवति सुरवाहिनीसगमश्च गङ्गानदी सगमो भवति । पुन कथभूत । विहितवल्कलपरिग्रह कृतजटाबन्धश्च । क इव । तापस इव यथा तापस विहितवल्कलपरिग्रहो भवति विहितकेकिविकारश्च भवति । पुन कथभूत । महासत्त्वसश्रयो महत सत्त्वस्य बलस्य सश्रय प्रवालपाटलितकटनिश्च प्रवालैर्बालपल्लवै पाटलिता श्वेतरक्तीकृता कटनिस्तट येन स प्रवालपाटलितकटनि । क इव । समुद्र इव यथा समुद्रो महासत्त्वाना मकरादीना सश्रय आश्रयो भवति प्रवालैर्विद्रुमरत्नदक्षै पाटलितकटनिश्च भवति । पुन कथभूत । प्रियालोकन प्रियदर्शन परार्थघटनानिघ्नश्च परेषा लोकाना पक्षादीना च अर्थ प्रयोजन तस्य घटना तस्या निघ्नस्तत्पर । क इव । सत्पुरुष इव यथा सत्पुरुष प्रियालोकन परस्त्रीणा अवलोकनो भवति परोपकारतत्परश्च भवति ॥

यश्च पादप पल्लवाधरेण प्रतिवेशितरून्निकटवृक्षानुपहसतीव उपहास्य करोतीव । कथभूत पादप । अनवरतमखिलजनोपसेव्यमानसर्वस्व अखिलजनैरुपसेव्यमान उपजीव्यमान सर्वस्व सर्वसपद्यस्य स तथोक्त । कथभूतेन पल्लवाधरेण । पवनवशविकाशधरेण पवनवशेन कारणेन विकाश विकसन धरतीति तथा तेन । किमु-

गमनस्यार्थिजनस्याविधाय कमप्युपकारमरे खदिर, किं तवान्तःसारतया । सरल, वृथेदं सरलत्वम् । सपाक, मुधेयं राजवृक्षता । शाल्मले, निष्कारणं कण्टकितं वपुः । अर्जुन, आत्मखेदाय फलभारपरिग्रहः । तृणराज, निजफलविभवगोपनाय नितान्तं वृद्धिः । पूतीक, अर्थिजनाशाभङ्गाय मार्गावस्थितिः,

किं च ।

पान्थैः पल्लवलुण्टनं करटिभिः स्कन्धस्य संघट्टनं
सबाधो हरिभिः शकुन्तनिकरैः क्षोदस्तु किं वर्ण्यते ।
किं चान्यत्तव देवदेहसदृशस्त्रैलोक्यमान्यस्थिते-
रात्मीया इव यस्य याचकजनैः स्वच्छन्दसेव्याः श्रियः ॥

तमहो महाराज, विटपिनमधिवसति, तैस्तैः स्वैरविहारचरितैरनेकरत्नरचिता इव गिरिदरीर्विरचयति, विचित्रोद्गमस्तम्बतुरुम्बाडम्बरा इव शा-

---

पहसतीत्याह—अरे खदिर अरे भो दन्तधावन, अर्थिजनस्य कमप्युपकारं अविधाय तव अन्तःसारतया अन्तःकठिनतया किम् । न किमपि । कथंभूतस्य अर्थिजनस्य । अस्मिन् प्रत्यक्षीभूते दुःसंचारे कान्तारे कर्मिवात्मनि वने दैवात् दैवयोगात् अवाप्यमानसमागमनस्य । हे सरल हे देवदारु, इदं तव सरलत्वं वृथा । उपकारमकुर्वत इत्यर्थः । रे सपाक, इयमेषा राजवृक्षता मुधा । रे शाल्मले, तव निष्कारणं कण्टकितं वपुर्वर्तते । अरे अर्जुन, तव फलभारपरिग्रहः आत्मखेदाय वर्तते अखाद्यत्वात् । रे तृणराज तालतरो, निजफलविभवगोपनाय रक्षणाय नितान्तं वृद्धिः उन्नतत्वं वर्तते । अरे पूतीक करञ्जक, अर्थिजनाशाभङ्गाय मार्गावस्थितिस्तव वर्तते ॥

किं च मनाग्वर्णयामि—**पान्थैरित्यादि** । पान्थैः पल्लवानां लुण्टनं चुण्टनं क्रियते । करटिभिर्गजैः स्कन्धस्य प्रकाण्डस्य संघट्टनं संवसनं क्रियते । हरिभिर्वानरैर्वा सबाधं तव सबाधनं क्रियते । शकुन्तनिकरैः क्षोदः खननं क्रियते, स क्षोदः किं वर्ण्यते कथ्यते । किं च स्तोकमेवान्यत् तव भवतः । कथंभूतस्य । देवदेहसदृशः देवतासमानशरीरस्य । पुनः कथंभूतस्य तव । त्रैलोक्यमान्यस्थितेः त्रिभुवनजनमाननाचारस्य । यस्य तव श्रियः कर्मतापन्ना याचकजनैरर्थिलोकैरात्मीया इव स्वच्छन्दं सेव्या यथेष्टं भोग्या वर्तन्ते । समासोक्त्युपमालंकारः ॥

अहो महाराज मारदत्त नृप, प्रचलाकिनां कुले मयूरकुले अरं अवाप्तजन्मा । किं कुर्वति प्रचलाकिनां कुले । विटपिनं अधिवसति सति । 'उपान्वध्याङ्वसः' इत्यधिकरणे कर्मत्वम् । पुनश्च किं कुर्वति सति । तैस्तैः प्रसिद्धैः स्वैरविहारचरितैः स्वेच्छापर्यटनचेष्टितैः गिरिदरीः पर्वतगुहाः अनेकरत्नरचिता इव विरचयति सति । पुनश्च किं कुर्वति सति । शाखिशिखाः वृक्षाणां चूला

खिशिखा' कुर्वाणे, दुश्च्यवनचापचापलाविला इव दिशो दर्शयति, चारुचित्रोल्लेखा इव मेदिनीर्दधाने, विविधमणिमेचकिता इव सरसी सज्जयति, वनदेवताचामरचतुरा इव लतागृहावनीर्विनिर्माणे, केशपाशपेशला इवोपवनश्रिय सपादयति, शबरशिबिरशिखण्डमण्डनोचितकलापे, पुलिन्दसुन्दरीवतसीकृतचन्द्रके, वनेचरवनिताहितबर्हवलयविनोदे, नरेश्वरश्रीलाञ्छनपिच्छमूर्च्छिनि, महामुनिसयमोपधिनिबन्धनाङ्गरुहसकुले, प्रचलाकिना कुलेऽहमवाप्तजन्मा। कदाचित्स्वनि श्वासावसानसमीरसारितस्वल्पतरङ्गपरम्परम्, अतिजरण्डशिखण्डमण्डलीगतिस्खलितकलुषप्रसरम्, किमपि खे

विचित्रोद्गमस्तम्बतुरुम्बाडम्बरा इव उत्तसा पेया(?)इव कुर्वाणे विदधति सति। पुनश्च किं कुर्वति सति। दुश्च्यवनचापचापलाविला इव दिशो दर्शयति दुश्च्यवनस्य इन्द्रस्य चाप धनुस्तस्य चापल तेन आविला युक्ता दिश ककुभ दर्शयति प्रेक्षयति सति। पुनश्च किं कुर्वति सति। चारुचित्रोल्लेखा इव मेदिनी दधाने चारूणि यानि चित्राणि आलेख्यानि तैरुल्लेखास्तत्सहिता इव भूमी धरति सति। पुनश्च कि कुर्वति सति। विविधमणिमेचकिता इव सरसी सज्जयति नानामाणिक्यकर्बुरिता इव सरसी महासरोवराणि सज्जयति कुर्वति। पुनश्च किं कुर्वति सति। वनदेवताचामरचतुरा इव लतागृहावनीर्विनिर्माणे वनदेवताना चामरचतुरा इव प्रकीर्णकशोभिता इव लतामण्डपभूमीं रचयति। पुनश्च कि कुर्वति सति। केशपाशपेशला इव कुन्तलहस्तमनोहरा इव उपवनश्रिय उद्यानशोभा सपादयति उत्पादयति। कथभूते प्रचलाकिना कुले। शबरशिबिरशिखण्डमण्डनोचितकलापे शबराणा शिबिर पेटकस्तस्य शिखण्डो मस्तकानि तेषा मण्डनोचिता भूषणयोग्या कलापा पिच्छसमूहा यस्य स तथोक्त तस्मिन्। पुन कथभूते। पुलिन्दसुन्दरीवतसीकृतचन्द्रके पुलिन्दाना सुन्दरीभिर्वतसीकृतानि मुकुटीकृतानि कर्णपूरीकृतानि वा चन्द्रकानि पिच्छाग्राणि यस्य तत्तथोक्त तस्मिन्। पुन कथभूते। वनेचरवनिताहितबर्हवलयविनोदे वनेचराणा भिल्लाना वनितास्ताभ्यो हितो गुणकारको बर्हवलयविनोद पिच्छकङ्कणक्रीडा यस्य तत्तथोक्त तस्मिन्। पुन कथभूते। नरेश्वरश्रीलाञ्छनपिच्छमूर्च्छिनि नरेश्वराणा श्रीकारयोग्यानि लाञ्छनानि चिह्नानि यानि पिच्छानि तैर्मूर्च्छति वृद्धिं गच्छति इत्येवशील तत्तथा तस्मिन्। पुन कथभूते। महामुनिसयमोपधिनिबन्धनाङ्गरुहसकुले महामुनीना दिगम्बराणा सयमोपधि सयमोपकरण पिच्छिका तस्य निबन्धन कारण अङ्गरुहा रोमाणि तै सकुल व्याप्त तथोक्त तस्मिन्। प्रचलाकिना कुले अहमवाप्तजन्मेति सबन्ध। कदाचित्कस्मिंश्चिदवसरे पतङ्गजवनामकस्य पक्कणपते शबरालयस्वामिन आत्मजेन

दसमग्रमग्रेसरतरुणतररविकरनिकरनिरुध्यमानमार्गोदय , वेशन्तोपान्तात्तोयमादायासजातकलापोच्चयोऽप्यागामितत्संपत्तिवशात्प्रवृत्तप्रतीचीनचरणप्रचार , सच्चरित्रचिक्कस्य दुराचारचिक्कणस्य **पक्कणपतेः पतङ्गजवस्यात्मजेन गजशल्कनाम्ना** तत्रैव शकुन्तवातप्रमीसमूहमुपहन्तुमागतेन, सिन्धुररुधिरारुणहरिकण्ठकेशकान्तिभिर्दृष्टिदीधितिभिर्वीतसजालानीव दिक्षु प्रतन्वता, मयूरापाङ्गपाण्डुरैर्दशनदीप्तिप्रसरैराशामुखेषु मृगबन्धानिव प्रसारयता,

---

पुत्रेण गजशल्कनाम्ना अह अवलोकित । कथभूतोऽहम् । वेशन्तोपान्तात् अन्यसरोवरसमीपात् तटात् तोयमादाय पीत्वा प्रवृत्तप्रतीचीनचरणप्रचार प्रवृत्त सजात प्रतीचीनो विपरीत पश्चाद्गमन चरणप्रचार पादप्रवर्तन यस्य मम प्रवृत्तप्रतीचीनचरणप्रचारस्तोय पीत्वा पश्चात् चरणप्रचार । कस्मात् कारणात् । सजातपिच्छकलापस्तु वलकत्वान्न वर्तते यदार्द्रितभवन् भयात् पश्चाच्चरणाभ्या गच्छतीत्याह । तत्कारणमाह—असजातकलापोच्चयोऽपि अनुत्पन्नपिच्छकलापसमूहोऽपि आगामितत्संपत्तिवशात् आगामिनी भविष्यन्ती तस्य कलापोच्चयस्य या सपत्ति सपत् तस्या वशात् कारणात् । कथभूत तोयम् । स्वनि श्वासावसानसमीरसारितस्वल्पतरङ्गपरम्परम् स्वस्य नि श्वासस्य अवसानसमीरेन जलाचमनपाश्चात्य वायुना सारिता प्रेरिता स्वल्पतरङ्गपरम्परा अल्पलहरीश्रेणयो यस्य तोयस्य तत्तथोक्तम् । पुन कथभूत तोयम् । अतिजरण्डशिखण्डमण्डलीगतिस्खलितकलुषप्रसरम् अतिजरण्डा अतिवृद्धा या शिखण्डमण्डली चूडामण्डली तस्या गत्या आन्दोलितेन स्खलित स्फोटित कलुषप्रसर कश्मलव्याप्तिर्यस्य तोयस्य तत्तथोक्तम् । कथभूतोऽहम् । किमप्यपूर्व अनिर्वचनीय खेदसमग्र दु खपरिपूर्ण यथा भवत्येव अग्रेसरतरुणतररविकरनिकरनिरुध्यमानमार्गोदय अग्रेसरा अग्रगामिनो ये तरुणतरा प्रौढयौवना रविकरनिकरा प्रस्तावान्मयूरसमूहास्तै निरुध्यमान आद्रियमाण मार्गोदयो अध्वाग्र यस्य मम स तथोक्त । कथभूतस्य पतङ्गजवस्य आरण्यचाण्डालस्य । सच्चरितचिक्कस्य सदाचारालसस्य । पुन कथभूतस्य पतङ्गजवस्य । दुराचारचिक्कणस्य पापाचारेषु आसक्तस्य । कथभूतेन गजशल्कनाम्ना । तत्रैव वेशन्तोपान्ते शकुन्तवातप्रमीसमूह शकुन्ता पक्षिणो वातप्रम्यो वायुदेवतावाहनमृगास्तेषा समूह यूथ कर्मतापन्न उपहन्तु मारयितु आगतेनोपढौकितेन । किं कुर्वता गजशल्कनाम्ना । दृष्टिदीधितिभिर्लोचनकिरणै वीतसजालानि बन्धनसमूहान् दिक्षु दिशासु प्रतन्वता विस्तारयतेव । उक्त च—'वीत शस्त्रोपकरण बन्धने मृगपक्षिणाम् ।' कथभूतैर्दृष्टिदीधितिभि । सिन्धुररुधिरारुणहरिकण्ठकेशकान्तिभि सिन्धुरस्य यूथनाथस्य गजस्य रुधिरेण अरुणा अव्यक्तरागा य हरिकण्ठकेशा तद्वत्कान्ति शोभा येषा दृष्टिदीधितीना ते तथोक्तास्तै । पुन किं कुर्वता गजशल्कनाम्ना । दशनदीप्तिप्रसरै आशामुखेषु मृगबन्धान् मृगबन्धनानि प्रसारयतेव रोपयतेव । कथभूतैर्दशनदीप्तिप्रसरै । मयूरापाङ्गपाण्डुरै • • । पुन किं कुर्वता गजशल्कनाम्ना । भाविभवान्ध

भाविभवान्धकारपटलैरिव लताप्रतानदलैस्तिरोहिततनुना, शनिनेव मषीमाषाङ्गारकालकायेन पलिशदेशाश्रयिणा तेनान्तकेनेवावलोकित । पक्षाणामद्यापि पक्षतिप्रदेश एवासादितोदयत्वादतिदीनरयत्वाच्च रोदस्योरन्यतरस्मिन्नपि विषये विहर्तुमसमर्थ, परिगृह्य पञ्जरे कृतकारागारक्रिय, प्ररूढप्रचलाकप्रचयश्च, तज्जनकेन पौराङ्गनापाङ्गपताकितशालाया **विशालाया** पुरि **यशोमति**महाराजायोपायनीकृत, समवलोक्य च ता ससारसारावनी तन्निसर्गादेव सुन्दर मन्दिर च दैवादाविर्भूतभूतभवसभालन,

---

कारपटलैरिव लताप्रतानदलैस्तिरोहिततनुना लताना वल्लीना प्रतान समूहस्तस्य दलै तिरोहिततनुना आच्छादितशरीरेण । कथभूतैर्लताप्रता नदलै । भाविभवान्धकारपटलैरिव भावि भविष्यत् यद्भवान्धकार जन्मजन्माज्ञान तस्य पटलैरिव अज्ञानान्धकारसमूहैरिव । पुन कि कुर्वता गजशल्कनाम्ना । मषीमाषाङ्गारकालकायेन मषी च कज्जल माषाश्च तृष्यकणा अङ्गाराश्च विध्यताग्निखण्डानि तद्वत् काल कृष्णवर्ण कायो यस्य स तथा तेन । केनेव । शनिनेव सप्तमग्रहेणेव । पुन कि कुर्वता गजशल्कनाम्ना । पलिशदेशाश्रयिणा यत्र स्थित्वा मृगा हन्यन्ते स प्रदेश पलिश उच्यते । त देशमाश्रयतीत्येवमवश्य पलिशदेशाश्रयी तेन ईदृग्विधेन तेन गजशल्कनाम्ना पतङ्गजवपुत्रेण अन्तिकेनेव यमरूपेणेव । अहमवलोकित इति सबन्ध । कथभूतोऽहम् । रोदस्योर्द्यावाभूम्योरन्यतरस्मिन्नपि विषये स्थाने विहर्तु पर्यटितुमसमर्थ । न आकाशे न भूमौ विहर्तु समर्थ इत्यर्थ । कस्माद्विहर्तुमसमर्थ इत्याह—पक्षाणा पिच्छाना अद्यापि पक्षतिप्रदेशे एव पक्षति पक्षमूलेन य प्रदेश एव आसादितोदयत्वात् प्राप्ता प्रादुर्भूत्युदयत्वात् । तेन कारणेन आकाशे उदेतु असमर्थ । तर्हि भूमौ कथ विहर्तु असमर्थ इत्याह—अतिदीनरयत्वाच्च अतिदीनवेगत्वाच्च । तेन भूमावपि विहर्तु असमर्थ । परिगृह्य मा गृहीत्वा पञ्जरे पक्षिगृहे कृतकारागारक्रिय । बन्दीकृत इत्यर्थ । पुन कथभूतोऽहम् । प्ररूढप्रचलाकप्रचयश्च प्रादुर्भूतपिच्छकलापश्च । पुन कथभूतोऽहम् । तज्जनकेन गजशल्कस्य पित्रा पतङ्गजवेन विशालाया पुरि उज्जयिन्या पत्तने यशोमतये महाराजाय उपायनीकृत प्राभृतीकृत । कथभूताया विशालायाम् । पौराङ्गनापाङ्गपताकितशालायाम् पौराङ्गनाना अपाङ्गा कटाक्षप्रान्तास्तै पताकिता ध्वजसयुक्तीकृता शाला गृहाणि यत्र सा तथा तस्याम् । कथभूतोऽहम् । दैवात् आविर्भूतभवसभालन । प्रकटीभूतजातिस्मर इत्यर्थ । कि कृत्वा पूर्व जातिस्मरो जात । ता विशालानाम्नी पुरी समवलोक्य दृष्ट्वा । कथभूता ताम् । ससारसारावनीं ससारे यानि साराणि पुरुषरत्नादीनि तेषा अवनीं भूमिम् । न केवल ता समवलोक्य । तत्पूर्ववर्णनोपेत निसर्गादेव सुन्दर मन्दिर प्रासाद च समवलोक्य । पुन कथभूतोऽहम् । इत्यमुना प्रकारेण क्षण उपजातान्तर्बाष्पोदन्त उपजात

सैवेय नगरी, तदेव भवन, ता एव केलीधरा,
सैवैषा वनभू, स एव सरसीसारे विलासाचल, ।
सैवासौ वनिता, स एव तनयस्ते चैव मे बान्धवा-,
श्चित्र केवलमेक एव हि कथ जातोऽहमन्याकृति ॥

इति क्षणमुपजातान्तर्बाष्पोदन्त, पुनरन्त पुरकृशोदरीणा निवासतरुस्कन्धावरोहकाशैरिवोत्सङ्गदेशैर्गिरिशिखरैरिव पयोधरै प्रमदवनवल्लरीगहनैरिव बाहूपगूहनै सरोजसर.प्राणैरिव मुखाघ्राणै शयनकुञ्जकेलिचूलैरिव कुन्तलजालैर्विनोद्यमान, पुत्र इव प्रियोपचारेषु सहचर इव विहारकर्मसु दीपोत्सवादिगृह पर्वप्रासाद इव मण्डनविधिषु शिष्य इव नर्तनक्रियासु प्रणयस्थानमिवापरास्वपि क्रीडासु वरारोहाणा च स्वय

उत्पन्न अन्तबाष्पस्य लोचनमध्ये अश्रुपातस्य उदन्तो वृत्तान्तो यस्य स तथा ॥

इतीति किम्—**सैवेयमित्यादि**। सैव नान्या इय उज्जयिनी नगरी वर्तते । तदेव त्रिभुवनतिलकनामधेय भवन राजसदन वर्तते । ता एव केलीधरा क्रीडाभूमय वर्तन्ते । सैवैषा वनभूर्वर्तते । स एव पूर्वोक्त एव सरसीसारे सरोवरसमीपे विलासाचल क्रीडापर्वतो वर्तते । सैव असौ वनिता जनितात्यन्तरागा अमृतमतिमहादेवी स्त्री वर्तते। स एव यशोमतिनाम तनयो वर्तते । त एव च मे मम बान्धवा कुटुम्बवर्गा वर्तन्ते । चित्र आश्चर्यमेतत् । केवल एक एव हि कथ अन्याकृतिरन्यादृशोऽह जात इति । समुच्चयोपमालकार ॥

पुन कथभूतोऽहम् । पुन पुनरपि अन्त पुरकृशोदरीणा शुद्धान्तस्त्रीणा वरारोहाणा वा उत्सङ्गदेशै उपरितनप्रदेशैर्विनोद्यमान । कथभूतैरुत्सङ्गदेशै । निवासतरुस्कन्धावरोहकाशैरिव आवासवृक्षप्रकाण्डावरोहावतारसदृशैरिव। न केवलमुत्सङ्गदेशै, पयोधरैश्च विनोद्यमान । कथभूतै पयोधरै । गिरिशिखरैरिव। न केवल तै, बाहूपगूहनैश्च विनोद्यमान । कथभूतैर्बाहूपगूहनै । प्रमदवनवल्लरीगहनैरिव निशान्तसारिणा क्रीडोचितोद्यानवल्लीवनैरिव । न केवल तै, मुखाघ्राणै मुखचुम्बनैश्च विनोद्यमान । कथभूतैर्मुखाघ्राणै । सरोजसर प्राणैरिव कमलमण्डितसरोवरजीवितरिव । न केवल तै, कुन्तलजालैश्च विनोद्यमान । कथभूतै कुन्तलजालै । शयनकुञ्जकेलिचूलैरिव शय्यातरक्रीडाशिखण्डैरिव । पुन कथभूतोऽहम्। प्रतिनिकाय गृह गृह प्रति उपचार्यमान प्रतिपाल्यमान । क इव । प्रियोपचारेषु हितकरणेषु पुत्र इव उपचार्यमान ।पुन क इव। विहारकर्मसु सहचर इव उपचार्यमान । पुन क इव । मण्डनविधिषु भूषाविधानेषु पर्वप्रासाद इव दीपोत्सवादौ गृहमिवोपचार्यमान ।पुन क इव। नर्तनक्रियासु शिष्य इवोपचार्यमान ।पुन क इव। अपरास्वपि क्रीडासु रमणक्रियासु प्रणयस्थानमिव प्रेमवानिवोपचार्यमान । वरारोहाणा मत्तकामिनीना च पुन

नखनिस्तुषितमण्डलै कलमतन्दुलै प्रतिनिकायमुपचाय्यमान, क्षितिपतिना च तेन जेमनावसरेषु स्वहस्तवर्तितकायै प्रथमकवलै सभाव्यमान, तत्र लक्ष्मीविलासाकुले राजकुले सभास्तार इव प्रगल्भप्रचार सुखेनाहमासाचक्रे।

इतश्चास्ति खलु विन्ध्याद्दक्षिणस्या दिशि त्रिदशदेशाश्रयश्रीनिकट करहाटो नाम जनपद। यत्र

सस्यसपत्तिसक्षिप्तसीमाभुव, प्रचुरपथिकप्रियापणितपथिवस्तव।
सत्रवापीप्रपारामरम्योदया, पद्मिनीखण्डताण्डविततोयाशया।
श्रीविलासोत्सवस्खलितसुरसमितय, फुल्लफलपल्लवोल्लासिवनवृत्तय।

स्वय आत्मनैव नखनिस्तुषितमण्डलै नखैर्दूरीकृतनखसमूहैरेवविधै कलमतण्डुलै कुमुदशालिसदकैरुपचाय्यमान। क्षितिपतिना च राज्ञा च तेन यशोमतिना जेमनावसरेषु भोजनप्रस्तावेषु स्वहस्तवर्तितकायैर्निजकरनिर्मापितकायै प्रथमकवलैर्ग्रपिण्डै सभाव्यमान सतोष्यमान सन्। तत्र तस्मिन् लक्ष्मीविलासाकुले आभोगपरिपूर्णे राजकुले राजमन्दिरे सभास्तार इव सभ्य इव प्रगल्भप्रचार प्रौढप्रवेश सुखेनानायासेन अह मयूर आसाचक्रे स्थितवान्॥

इतश्च एकस्मिन् पार्श्वे खलु विन्ध्यात् विन्ध्याचलनामपर्वतात् दक्षिणस्या दिशि अपाच्या ककुभि करहाटो नाम जनपदोऽस्ति। कथभूत करहाट। त्रिदशदेशाश्रयश्रीनिकट त्रिदशदेशाश्रया स्वर्गसबन्धिनी श्री शोभा निकटे श्रियो वा निकट समीपवता स तथोक्त। यत्र करहाटे ग्रामविनिवेशिका ग्रामविन्यासा सन्ति। कथभूता। सस्यसपत्तिसक्षिप्तसीमाभुव सस्याना सपत्तय श्रियो यथा वा ताभि सक्षिप्ता व्याप्ता सीम्ना भुवो भूमयो येषु ग्रामविनिवेशिकेषु ते तथोक्ता। 'रैश्चतुर्भिर्युता स्रग्विणी समता'। पुन कथभूता। प्रचुरपथिकप्रियापणितपथिवस्तव प्रचुराभि बह्वीभि पथिकप्रियाभि अध्वगभार्याभि पणितानि क्रीतानि पथिवस्तूनि मार्गवस्तूनि येषु ते तथोक्ता। पुन कथभूता। सत्रवापीप्रपारामरम्योदया सत्राणि उपवनानि, वाप्यश्च दीर्घिका, प्रपाश्च पानीयशाला, आरामाश्च उद्यानानि च तानि तै रम्या मनोहरा उदया प्रादुर्भावा उन्नतयो वा येषा ते तथोक्ता। पुन कथभूता। पद्मिनीखण्डताण्डविततोयाशया पद्मिनीखण्डै कमलिनीवनै ताण्डविता नर्तितास्तोयाशया तडागानि यत्र ते तथोक्ता। पुन कथभूता। श्रीविलासोत्सवस्खलितसुरसमितय श्रीविलासोत्सवै लक्ष्मीभोगमहोत्सवै स्खलिता तिरस्कृता सुराणा समितय समूहा यैस्ते तथा। पुन कथभूता। फुल्लफलपल्लवोल्लासिवनवृत्तय फुल्लानि

पिकवधूरुतमनोहारिसर्वर्तव , सकलससारसुखसेवितागन्तव ।
समरभरभागिभटभाववादोत्कटा , खेलदुन्मदवृषोत्खाततटिनीतटा ।
त्यागभोगप्रभावाद्भुतख्यातय , शुद्धवर्णाश्रमाचरितविगतेतय ।
प्रवणशरणागतोद्धरणकुलकीर्तय , सन्ति धर्मार्थकामेषु समनीतय ।
सुकृतफलभूमयो ग्रामविनिवेशिका , कामितावाप्तिविजितामरोद्देशका ॥
अपि च यत्र

सोत्सेधसौधशिखराश्रयशातकुम्भ-
शुम्भत्प्रभाप्रभु नभ प्रविभाव्य भूय ।

फलानि व्युष्टय पल्लवाश्च तैरुल्लासिन उल्लसनशीला वनवृत्तय उद्यानवृत्तयो यत्र ते तथा । पुन कथभूता । पिकवधूरुतमनोहारिसर्वर्तव पिकवधूना रुतैर्मनोहारिण सर्वर्तव हिमशिशिरवसन्तग्रीष्मवर्षाशरदो यत्र ते तथा । पुन कथभूता । सकलससारसुखसेवितागन्तव सकलै ससारसुखैरिष्टस्रग्वनिताचन्दनादिभि सेविता आश्रिता आगन्तव पथिका यत्र ते तथा । पुन कथभूता । समरभरभागिभटभाववादोत्कटा समरभर सग्रामभार भजन्ते इत्येवशीला समरभरभागिनस्ते च ते भटास्तेषा भावोऽभिप्रायस्तेन वादो युद्ध तेन उत्कटा उल्बणा । पुन कथभूता । खेलदुन्मदवृषोत्खाततटिनीतटा खेलन्त उन्मदा हर्षवन्तो ये वृषा तैरुत्खातानि पतितानि तटिनीतटानि नदीकूलानि येषु ते तथा । पुन कथभूता । त्यागभोगप्रभावाद्भुतख्यातय त्यागभोगयोर्लक्ष्मीणा दानानुभवनयो प्रभावेण महिम्ना अद्भुता आश्चर्यकारिणी ख्याति प्रसिद्धिर्येषा ते तथोक्ता । पुन कथभूता । शुद्धवर्णाश्रमाचरितविगतेतय शुद्धा असकीर्णा ये वर्णा ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्रा , आश्रमाश्च ब्रह्मचारी गृही वानप्रस्थो भिक्षुश्चेति चत्वार आश्रमास्तेषा आचरितैराचरणैर्विगता विनष्टा ईतयो यत्र ते तथा । उक्त च—'अतिवृष्टिरनावृष्टिर्मूषका शलभा शुका । स्वचक्र परचक्र वा सप्तैते ईतय स्मृता ॥' पुन कथभूता । प्रवणशरणागतोद्धरणकुलकीर्तय प्रवणा अकुटिला ये शरणागतास्तेषामुद्धरणे रक्षणे कुलागता कीर्तिर्यत्र ते तथा । पुन कथभूता । धर्मार्थकामेषु समनीतय धर्मश्च अर्थश्च कामश्च तेषु समनीतय समानन्याया । धर्म विनाश्य धनमोपार्जयन्ते, अर्थ विनाश्य भोगान्भुञ्जते, भोगान्विनाश्य धर्मार्थौ न क्रियते इति भाव । पुन कथभूता । सुकृतफलभूमय सुकृतस्य यानि फलानि तेषा भूमय स्थानानि । पुन कथभूता । कामितावाप्तिविजितामरोद्देशका कामिताना वाञ्छितफलाना अवाप्तिप्राप्तिस्तया विजिता अमरोद्देशका स्वर्गलोका यैस्ते तथा । सकरालकार ॥

अपि च यत्र करहाटदेशे । **सोत्सेधेत्यादि** । यत्र कोका दिवापि कान्ताश्चक्रवाकीरर सु रहन्ति परित्यजन्ति । कस्मात् । सध्यागमादिव यथा सध्यागमे कोका कोकीस्त्यजन्ति । कि कृत्वा पूर्वम् । भूयो नभ प्रविभाव्य दृष्ट्वा । कथभूत नभ । सोत्सेधसौधशिख

सध्यागमादिव दिवापि रहन्ति कान्ता
कोका सर सु कृतकूजितकण्ठपीठा ॥

तत्र भवत इव सकलगोमण्डलाधिपते**र्गोधना**भिधानवसतेरस्ति खलु गोकुलविशाल **श्रीशाल** नाम धनधान्यधामारामनेदिष्ठ गोष्ठम्। यत्क्वचिदुन्निगलमण्डलवालाकुलितबस्तवर्करकम्, क्वचिद्गोपालपोतपारिप्लवोपद्रूयमानवृद्धवृष्णिकम्, क्वचिद्वत्सेक्षणक्षरत्स्तनधेनुदुग्धधाराधाव्यमानधरापीठम्, क्वचित्कालशेयकलशराशिविश्राणनप्रीयमाणातिथिपेटम्, क्वचित्पवनविनिवृत्तनिचिकीनिटिलनिकटनिक्षिप्यमाणदधिदर्भदूर्वाक्षतप्रसवम्, क्वचिद्दलित-

---

राश्रयशातकुम्भशुम्भत्प्रभाप्रभु सोत्सेधा उन्नता ये सौधास्तेषा शिखराश्रयशातकुम्भ सुवर्ण तस्य शुम्भन्ती शोभमाना या प्रभा तस्या प्रभु व्यापक तत्तथोक्तम्। कथभूता कान्ता। कृतकूजितकण्ठपीठा कृतकूजित कृतशब्द कण्ठपीठ यासा तास्तथा। कोकानामपि इदमेव विशेषणम्। तदा कृतकूजितानि कण्ठपीठानि येषा ते। हेतूपमालकार, भ्रान्तिमानलकारश्च ॥

हे राजन् हे मारदत्त महाराज, तत्र करहाटदेशे गोधनाभिधानवसते गोबिन्दस्य गोधननाम्न गोष्ठ श्रीशाल नाम गोकुलमस्ति। कथभूतस्य गोधनाभिधानवसते। सकलगोमण्डलाधिपते सकल च तद्गोमण्डल सुरभीना समूहस्तस्याधिपतिस्तस्य। कस्येव। भवत इव यथा भवान् सकलगोमण्डलाधिपति सर्वभूमण्डलस्य अधिपतिर्वर्तते। कथभूत गोष्ठम्। गोकुलविशाल अघ्न्याना समूहैर्बहुलम्। पुन कथभूतम्। धनधान्यधाम धनाना धान्याना च धाम स्थान वर्तते। पुन कथभूतम्। आरामनेदिष्ठ आरामाणा नेदिष्ठ समीपवर्ति। यद्गोष्ठ क्वचित् कस्मिश्चित्स्थाने उन्निगलमण्डलवालाकुलितबस्तवर्करकम् उन्निगला बन्धनरहिता ये मण्डलवाला शुनकशिशवस्तैराकुलिता विह्वलीकृता बस्ताना छागाना वर्करका शिशवो यत्र तत्तथोक्तम्। पुन कथभूतम्। क्वचित् गोपालपोतपारिप्लवोपद्रूयमानवृद्धवृष्णिकम् गोपालपोताना पारिप्लवेन उपद्रूयमाना वृद्धवृष्णिका यत्र तत्तथोक्तम्। अत्र पारिप्लव मैथुनक्रिया ज्ञातव्या। पुन कथभूतम्। क्वचित् वत्सेक्षणक्षरत्स्तनधेनुदुग्धधाराभिर्धाव्यमान प्रक्षाल्यमान धरापीठ यत्र तत्तथोक्तम्। पुन कथभूतम्। क्वचित् कालशेयकलशराशिविश्राणनप्रीयमाणातिथिपेटम् कालशेयस्य तक्रस्य कलशराशीनां विश्राणनेन प्रीयमाणो अतिथीना पेट समूहो यत्र तत्तथोक्तम्। पुन कथभूतम्। क्वचित् पवनविनिवृत्तनिचिकीनिटिलनिकटेषु ललाटपरिभागेषु निक्षिप्यमाणा दीयमाना दधिदर्भदूर्वाक्षतप्रसवा यत्र तथोक्तम्। पुन कथभूतम्। क्वचित् दलितदामदासेरकार्भकभ्रान्तिशङ्कितशकृत्करिखुरक्षुद्यमानाध्वनिदेशपल्लवम् दलितदामदासेरकार्भकाणां त्रुटितबन्धनोष्ट्रबालकानां

दामदासेरकार्भकभ्रान्तिशङ्कितशकृत्करिखुरक्षुद्यमानाघ्नदेशपल्लवम्, क्वचित्तरुणतराभीरोद्गूर्णघनद्रुघणघोरघातघूर्ण्यमानरणरभसक्षोभसधुक्षितरक्ताक्षकक्षम्, क्वचिदुन्माथनाथहरियूथयुद्धबाध्यमानप्रष्ठौहीपक्षम्, क्वचिद्बष्कयणीक्षीरप्रतीक्ष्यमाणगृहगृहावग्रहणीगृहदेवताकुलम्, क्वचिद्गोमिथुनपरिणयोत्फुल्लपल्लवस्वावासिनीजनोच्चार्यमाणमङ्गलम्, क्वचिद्दधिमन्थमन्थानध्वनिविनिवर्त्यमानभवनबर्हिणम्, क्वचिन्माहेयीदोहव्याहाराहूयमानपय पानपारपथिकगणम्, क्वचित्सदानदामिनीच्युतचपलतरतर्णकक्षोदरुदितदारकदीयमानजरतीरक्षाविधानम्, सुरसुरभिनिधानमिवैवमपराभिरपि गणतिथि-

---

भ्रान्त्या भ्रमणेन शङ्किता भीता ये शकृत्कर स्वर्णकास्तेषा खुरै क्षुद्यमाना अघ्ननिदेशपल्लव तृणभक्षणद्रोणीप्रवालानि यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । क्वचित् तरुणतराभीरोद्गूर्णघनद्रुघणघोरघातघूर्ण्यमानरणरभसक्षोभसधुक्षितरक्ताक्षकक्षम् तरुणतरा प्रौढयौवना ये आभीरा महाशूद्रास्तैरुद्गूर्णा उद्गामिता ये घना प्रचुरा द्रुघणा मुद्गरास्तेषा घोरघातैनिष्ठुरप्रहारैर्घूर्ण्यमाना मूर्च्छा प्राप्नुवन्तो रणरभसक्षोभेण युद्धवेगसचलनेन सधुक्षित क्रोधमित रक्ताक्षाणा महिषाणा कक्ष समूहो यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । क्वचित् उन्माथनाथहरियूथयुद्धबाध्यमानप्रष्ठौहीपक्षम् उन्माथा बलवत्तरा उन्मृता ये नाथहरयो वृषभास्तेषा यूथ समूहस्तस्य युद्धेन सप्रहारेण बाध्यमानो लोठ्यमान प्रष्ठौहीना बालगर्भिणीना गवा पक्ष परिग्रहो यत्र गोष्ठे तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । क्वचित् बष्कयणीक्षीरप्रतीक्ष्यमाणगृहगृहावग्रहणीगृहदेवताकुलम् बष्कयणीना प्रौढवत्साना गवां क्षीरेण प्रतीक्ष्यमाण पूज्यमान गृहस्य या गृहावग्रहणी देहली तस्या गृहदेवताना कुल यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । क्वचित् गोमिथुनपरिणयोत्फुल्लपल्लवस्वावासिनीजनोच्चार्यमाण मङ्गलम् गोमिथुनस्य धेनुवृषभस्य य परिणयो विवाहस्तस्मिन् उत्फुल्लपल्लवा विकसितपुष्पपल्लवसहिता या स्वावासिन्य अविधवा स्त्रियस्तासा जनेन समूहेन उच्चार्यमाण उद्गीयमान मङ्गल गीतधवल यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । क्वचित् दधिमन्थमन्थानध्वनिविनिवर्त्यमानभवनबर्हिणम् दधिमन्थे दध्यवलोडने योऽसौ मन्थानध्वनिर्मथनशब्दस्तेन विनिवर्त्यमाना नर्तन कार्यमाणा भवनबर्हिणो यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । क्वचित् माहेयीदोहव्याहाराहूयमानपय पानपारपथिकगणम् माहेयीना गवा दोहव्याहारेण दोहनध्वनिना आहूयमाना पय पानाय क्षीरपानाय पारपथिकाना परदेशभवाध्वगाना गणा समूहा यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । क्वचित् सदानदामिनीच्युतचपलतरतर्णकक्षोदरुदितदारकदीयमानजरतीरक्षाविधानम् सदानदामिनीच्युतो बन्धनार्गलनिर्गतश्चपलतरो योऽसौ तर्णको वत्सस्तस्य क्षोदेन चूर्णनेन रुदितो रोदन प्राप्तो योऽसौ दारक बालकस्तस्य दीयमान अर्प्यमाण जरतीना रक्षाविधान रक्षणकरण यत्र तत्तथोक्तम् । पुन

भिर्गृष्टिभि पूगतिथिभि परेष्टुकाभि सङ्कतिथिभि समासमीनाभि बहुतिथिभि सुव्रताभि सख्यातीताभि पलिक्नीभि विगतवेहद्वसावतोकासधिनीसृष्टिभिरुस्राभिर्वाजिवेसरवालेयकारेयजातिभिश्च प्रभूतम्, दधिदुग्धघृतोदधीनामिव समवायभूतम् । तत्र तस्य विक्रमासरालस्य व्रजपालस्य सद्मनि मृगदशवशे सा मदीया **चन्द्रमति**र्माता जवस्थानरूपातिरेकैरतिशयितसकलशालावृकलोक कौलेयको बभूव जातयुवभावश्च। योग्यस्वभाव खल्वय श्वेतपिङ्गलपराक्रमो निसर्गान्मार्गायुकक्रमश्च विश्वकद्रूरवनीन्द्राणा

कथभूतम्। प्रभूत प्रचुरम्। काभि प्रभूतम्। एव अपराभिरपि अन्याभिरपि गणतिथिभि र्बहुभिर्गृष्टिभि सकृत्प्रसूताभिर्गोभि । किमिव। सुरसुरभिनिधानमिव कामधेनूना स्थान मिव। पुनश्च काभि प्रभूतम्। पूगतिथिभि बहुभि परेष्टुकाभि प्रचुरप्रसूतिभिर्गोभि । पुनश्च काभि प्रभूतम् । सङ्कतिथिभिबहुभि समासमीनाभि प्रतिवर्षप्रसूतिभिर्गोभि । समासमान्यायैव(?)प्रतिवर्ष प्रसूयते। पुनश्च काभि प्रभूतम्। बहुतिथिभिर्बहुभि सुव्रताभि सुखसदोह्याभिर्गोभि । पुनश्च काभि प्रभूतम्। सख्यातीताभि बहुभि पलिक्नीभि अल्प दिनगर्भाभिर्गोभि । कथभूताभिर्गोभि । विगतवेहद्वसावतोकासधिनीसृष्टिभि वेहच्च गलितगर्भा गौ, वसा च वन्ध्या गौ, अवतोका च विषाणविकला गौ, सधिनी च गर्भिणी सती वृषभेणाक्रान्ता गौ, तासा सृष्टिर्वेहद्वसावतोकासधिनीसृष्टि । विगता विनष्टा वेहद्वसावतोकासधिनीसृष्टिर्यासा गवा तास्तथोक्तास्ताभि । एताभिर्दोषिणीभिर्गोभी रहित गोष्ठमित्यर्थ । उस्राभिर्गोभि प्रभूतम्। पुन कथभूत गोष्ठम्। वाजिवेसरवालेयकारेयजातिभि प्रभूतम् वाजिनश्च, वेसराश्च द्विशरीरा, वालेयकाश्च गर्दभा, आरेयाश्च मेषा, तेषा जातिभिश्च प्रचुरम्। पुन कथभूतम्। दधिदुग्धघृतोदधीनामिव समवायभूत दधिसागरक्षीरसागरघृतसागराणा समुच्चयमिव भूतम्। तत्र तस्मिन् गोष्ठे तस्य पूर्वोक्तस्य गोधननाम्नो गोकुलपते सद्मनि मृगदशवशे शुनककुले सा पूर्वोक्ता मदीया चन्द्रमतिर्माता कौलेयको बभूव कुर्कुर सजात । कथभूतस्य गोधननाम्न । विक्रमासरालस्य पराक्रमबहुलस्य । पुन कथभूतस्य। व्रजपालस्य गोकुलरक्षकस्य। कथभूत कौलेयक । जवस्थानरूपातिरेकै वेगबलरूपाधिकत्वै कृत्वा अतिशयितसकलशालावृकलोक अतिशयित अतिशय प्राप्त सकलशालावृकलोकाना मध्ये कुर्कुरजनाना मध्ये अतिशयवानित्यर्थ । पुन कथभूत । जातयुवभावश्च सजातयौवनश्च। तेन गोधननाम्ना दम्पतिना गोकुलस्वामिना तस्यामेव उज्जयिन्या पुर्या दैवात् सोऽपि कौलेयकोऽपि यशोमतिमहाराजाय प्राभृत आनायि प्राभृतीकृत । कि कृत्वा पूर्वम्। इत्यमुना प्रकारेणानुध्याय चिन्तयित्वा। इतीति किम्। अय विश्वकद्रू सारमेय खलु अवनीन्द्राणा मृगयाविनोदस्य अच्छोदनक्रीडाया. योग्यस्वभावो वर्तते। कथभूत । श्वेतपिङ्गल

---

१ 'समासमीना तु या सा प्रतिवर्ष प्रजायते' इत्यभिधानचिन्तामणि

मृगयाविनोदस्येत्यनुध्याय तेन दम्पतिना तस्यामेव मालवीमुखेन्दुमण्डनरजन्यामुज्जयिन्या यशोमतिमहाराजाय दैवात्सोऽपि प्राभृतमानायि । राजा त नित्यजागरूकसुतमवलोक्य स्वगतम्—

'निर्मासास्य कपिलनयन स्वल्पतीक्ष्णाग्रकर्ण
कुक्षिक्षाम पृथुलजघन पूर्णवक्ष प्रदेश ।
दुग्धस्निग्धप्रतनुदशन सारमेयो महीशा-
माखेटाय प्रजवचरण किचिदाभुग्नवाल ॥

मन्ये चानेन शरमासुतेनाकुरङ्गमिव हरिणलाञ्छनम्, अरक्ताक्षमिव महिषवाहनम्, अदंष्ट्रायुधमिवादिवराहचरितम्, अहर्यक्षामिव सिंहवाहिनीम्, असत्त्वसचाराश्च वनावनीधरधरा । मृगयामनोरथाश्चाद्य मे फलिष्यन्ति कामितकथा ।' प्रकाशम्—'मद्विनोदानन्दनमते पशुपते, इत

पराक्रम श्वेतपिङ्गलवत् सिंहवत् पराक्रम उद्यमो यस्य स तथा । पुन कथभूत । निसर्गात् मार्गायुकक्रम मार्गायुका मृगयाकुशला क्रमाश्चत्वार पादा यस्य स तथा । कथभूता यामुज्जयिन्याम् । मालवीमुखेन्दुमण्डनरजन्याम् मालवीनाम देशस्त्रीणा मुखानि तान्येव इन्दवस्तेषा मण्डने कान्तिकरणे रजनी पूर्णिमारात्रिस्तस्याम् । राजा यशोधरमतिस्त नित्य जागरूकसुत श्वान अवलोक्य स्वगत आत्मगत विचारयति ॥

निर्मासास्य इत्यादि । महीशाना आखेटाय पापर्द्धये सारमेय ईदृशो भवति । कथभूत । निर्मासास्य दुर्बलमुख । पुन कथभूत । कपिलनयन पीतरक्तलोचन । पुन कथभूत । स्वल्पतीक्ष्णाग्रकर्ण स्वल्प मनाक् तीक्ष्णाग्रौ तीक्ष्णप्रान्तौ कर्णौ यस्य स । पुन कथभूत । कुक्षिक्षाम । पुन कथभूत । पृथुलजघन । पुन कथभूत । पूर्णवक्ष प्रदेश स्थूलहृदयस्थल । पुन कथभूत । दुग्धस्निग्धप्रतनुदशन दुग्धवत् स्निग्धाश्चिक्कणा प्रतनव सूक्ष्मा दशना यस्य स तथा । पुन कथभूत । प्रजवचरण । पुन कथभूत । किंचिदाभुग्नवाल किंचिन्मनाक् आभुग्नो वक्रो वाल पुच्छो यस्य स तथा । रूपकजातिसमुच्चयालकार ॥

मन्येऽहमेव जाने । अनेन शरमासुतेन हरिणलाञ्छन चन्द्र अकुरङ्गमिव मन्ये । चन्द्रस्य कुरङ्गमय मारयिष्यतीत्यर्थ । महिषवाहन यम अरक्ताक्षमिव मन्ये । यमस्यापि महिष मारयिष्यतीत्यर्थ । आदिवराहचरित अदंष्ट्रायुधमिव मन्ये वराहरहित जाने । सिंहवाहिनीं भवानीं अहर्यक्षामिव मन्ये सिंहरहिता जाने । वनावनीधरधरा वनमटवी, अवनीधर पर्वत, धरा पृथ्वी, एता असत्त्वसचाराश्च मन्ये । सत्त्वाना प्राणिना मृगव्याघ्रवराहभूगोचरप्राणिन असचारान् अप्रवेशान् मन्ये । मृगयामनोरथाश्च पापर्द्धिदोहदाश्च अद्य मे मम कामितकथा फलिष्यन्ति । प्रकाश स्फुटमाह—मद्विनोदानन्दनमते मत्क्रीडावर्ध

इत समानीयतामय यक्षपुरुष ।' पशुपति —'यथाज्ञापयति देव ।' राजा प्राप्तमेन श्वान सम हस्ताभ्या परामृश्य प्रलोभ्य तत्प्रियैस्तैस्तैर्वस्तुभिर्निष्ठीव्य च तदानने 'यत्राह क्वचिदवतिष्ठे तत्राय वराहवैरी सयमनीय ' इत्युक्त्वा वान्तादगणिमुख्यायाकाण्डमृत्यवे समर्पयामास ।

एव स्वाचरितोपचितप्रयोगाद्विधिनियोगाद्द्वयोरप्यावयोस्तत्र पूर्वभवानुभूतभूमिव्यासे नृपनिवासे सह सवसतोरेकदा निशान्तनिवासाशयानामन्त -पुरपुरध्रिकालकारविकृतकायाना शम्भलीनाममृतमतिमहादेवीदर्शनायाशु प्रकाशितगतिकेलीना गमनाभिनिवेशवशरसद्रसनामुक्तमणिकिङ्किणीजा-

---

नबुद्धे पशुपते हे शुनकपाल, इत इत एतस्मात् स्थानात् एतस्मिन् स्थाने अयमेष यक्ष पुरुष समानीयता उपढौक्यताम् । पशुपतिर्ब्रूते—यथा आज्ञापयति देवस्तदह करोमि । राजा इत्युक्त्वा इति भणित्वा अकाण्डमृत्यवे नाम्ने वान्तादगणिमुख्याय वान्तादाना शुना ये गणय प्रतिपालकास्तेषा मुख्य तस्मै तथोक्ताय समर्पयामास दत्तवान् । इतीति किम्। भो अकाण्डमृत्यो, यत्र क्वचित् अह अवतिष्ठे तिष्ठामि तत्र स्थाने अय वराहवैरी श्वा सयमनीयो बन्धनीय । कि कृत्वा पूर्वमकाण्डमृत्यवे बभाण । एनमेत श्वान प्राप्त सम हस्ताभ्या परामृश्य स्पृष्ट्वा । पुन कि कृत्वा पूर्वम् । तत्प्रियै तस्य वल्लभैस्तैस्तैर्वस्तुभि प्रलोभ्य लोभयित्वा । पुन कि कृत्वा पूर्वम । तदानने तस्य मुखे निष्ठीव्य च ॥

एवममुना प्रकारेण विधिनियोगात् कर्मवशात् द्वयोरपि मयूरशुनकपर्याययोरावयोर्यशोधरचरमयूरचन्द्रमतिचरशुनकयोस्तत्र तस्मिन् त्रिभुवनतिलकनाम्नि नृपनिवासे सह स वसतो सह तिष्ठतो । एकदा एकस्मिन् प्रस्तावे सौधस्य अधिरोहणाध्वना आरोहणमार्गेण सप्तम तल अध्यारूढोऽस्मि अह चढितोऽस्मि । कथभूताद्विधिनियोगात् । स्वाचरितोपचितप्रयोगात् स्वेनात्मना यदाचरितमुपार्जित कर्म तेनोपचित पुष्टि नीत प्रयोगो व्यापारो यस्य स तथोक्तस्तस्मात् । कथभूते नृपनिवासे । पूर्वभवानुभूतभूमिव्यासे पूर्वे भवे यशोधरचन्द्रमतिभवान्तरे अनुभूतो भुक्तो भूमिव्यासो भूमिविस्तारो यस्य नृप निवासस्य स तथा तस्मिन् । अह कथभूत सन् सप्तम तलमारूढ । शम्भलीना दासीना नूपुरनादेन मञ्जीरशब्दितेन विनोद्यमानमानस विनोद्यमान रम्यमाण मानस यस्य स तथा । कथभूताना शम्भलीनाम् । निशान्तनिवासाशयाना अन्त पुरवसतिचेतसाम् । पुन कथभूताना शम्भलीनाम् । अन्त पुरपुरध्रिकालकारविकृतकायाना अन्त पुरस्य या पुरध्रिकास्तासामलकारैर्विकृतो विकार प्राप्त कायो यासा तास्तासाम् । पुन कथभूताना शम्भलीनाम्। अमृतमतिमहादेवीदर्शनाय मेलनाय आशु प्रकाशितगतिकेलीनाम्। कथभूतेन नूपुरनादेन । गमनाभिनिवेशवशरसद्रसनामुक्तमणिकिङ्किणीजालकलकोलाहलेन गमनाभिनिवेशोऽभिप्रायस्तस्य वशेन अधीनतया रसञ्छब्दायमान रसनाया कटिमेखलायां

लकलकोलाहलेन सजलजलधरध्वनिनेव नूपुरनादेन विनोद्यमानमानस **सुभगकदर्पा**भिधस्य सौधस्याधिरोहणाध्वना सप्तम तलमध्यारूढोऽस्मि ।

तत्र च क्षणमात्रमिव स्थित्वा प्रतिनिवृत्तासु प्रतीपदर्शिनीष्वह भूतभवानुभूतभवनभूमिसभावनाविर्भूतान्त करणतया मनाग्विलम्बमानस्ता **ममृतमति**महादेवी तेन कुब्जेन सह विहितमोहनामवलोक्य प्रवृद्धानवधिक्रोधविधुरधीलोचन कोपाटोपत्रुटत्त्रोटिशल्कोल्काजालवर्षविष्यन्दनैस्तुण्डतण्डनै , निबिडावेशवशविशीर्यमाणबर्हविहिताकालकेतूद्गतिभि पक्षप्रहतिभि , कीकसावसानविश्रान्तनखमुखमार्गोद्गलद्रुधिरधाराकाण्डताण्डवित-

---

मुक्त बद्ध यन्मणिकिङ्किणीजाल अनेकविधमाणिक्यघटितसुवर्णक्षुद्रघण्टिकासमूहस्तस्य कलो मधुरो योऽसौ कोलाहल प्रचुरशब्दस्तेन। पुन कथभूतेन नूपुरनादेन । सजलजलधरध्वनिना सजलो जलेन सह वर्तमानो यो जलधरो मेघस्तस्य ध्वनिरिव शब्दो यस्य तेन इव । कथभूतस्य सौधस्य। सुभगकदर्पाभिधस्य सुभगकदर्प इत्यभिधा नाम यस्य तथा तस्य ॥

तत्र तस्मिन् सुभगकदर्पनामसौधसप्तमतले मनाग्विलम्बमान सन् तेन शुनीसूनुना चन्द्रमतिचरकुर्कुरेण समवर्तिवशा यमाधीना दशा अह आनिन्ये प्रापित । कया कृत्वा मनाग्विलम्बमान । भूतभवानुभूतभवनभूमिसभावनाविर्भूतान्त करणतया भूतोऽतीतो योऽसौ भवो यशोधरभवान्तर तस्मिन् अनुभूत भुक्त यद्भवन गृह तस्य भूमे सभावना सस्मरण तया आविर्भूत यदन्त करण मनस्तस्य भावस्तत्ता तया । किं कृत्वा पूर्वम् । तत्र च सौधे क्षणमात्रमिव स्थित्वा ईषत्कालमुत्थो भूत्वा । कासु सतीषु मनाग्विलम्बमान । तासु प्रतीपदर्शिनीषु स्त्रीषु प्रतिनिवृत्तासु व्याघुटितासु । किं कृत्वा पूर्वम् । ता प्रसिद्धा अजिनमहाराजपुत्रीममृतमतिमहादेवी तेन कुब्जेन सह विहितमोहना कृतसुरतक्रीडा अवलोक्य दृष्ट्वा । अह कथभूत सजात । प्रवृद्धानवधिक्रोधविधुरधीलोचन प्रवृद्धोऽनवधिरमर्यादीभूतो योऽसौ क्रोधस्तेन विधुर विकलस्तअन्ध(?) धीलोचन यस्य मम स तथोक्त । पुन कथभूतोऽहम् । तयो कुब्जकामृतमत्योराचरितसुरतसुखा तराय कृतसभोगसुखविघ्न । कै कृत्वा कृतान्तराय । तुण्डतण्डनैश्चञ्चुघातै । कथभूतैस्तुण्डतण्डनै । कोपाटोपत्रुटत्त्रोटिशल्कोल्काजालवर्षविष्यन्दनै कोपस्य योऽसावाटोपस्तेन त्रुटन्ती शतखण्डीसजायमाना या त्रोटिश्चञ्चुस्तस्या शल्कानि खण्डानि तान्येव उल्काजाल पतत्सारमण्डल तस्य वर्षो वर्षण तेन विष्यन्दनानि शल्कानि येषु तुण्डनेषु तानि तथोक्तानि तै । पुन काभि कृत्वाचरितसुरतसुखान्तराय । पक्षप्रहतिभि वामदक्षिणपक्षप्रताडनै । कथभूताभि । निबिडावेशवशविशीर्यमाणबर्हविहिताकालकेतूद्गतिभि निबिडो गाढो योऽसौ आवेश क्रोधस्तस्य वशात् विशीर्यमाणानि यानि बर्हाणि पिच्छानि तैर्विहिता अकाले केतूद्गति अक

सध्यारागसततिभिः कृकाहतिभिश्च तयोराचरितसुरतसुखान्तरायं, सबाधविरिध्वावधानसविधशरीरिकया कयाचित्परिवारदारिकया सुप्रतिष्ठेन कयाचिद्वेत्रलतया कयाचित्तालवृन्तेन कयाचित्प्रकीर्णदण्डिकया कयाचिद्वाङ्गुलीजालेन कयाचिदनुपदीनया, तथापराभिरपि समुत्साहितसौविदल्लसद शरीराभिरवरोधविलासिनीभिश्च तेन तेनोपकरणकलापेनातिनिर्दयहृदय प्राणप्रयाणपर्यन्तजर्जरितकाय, केकिनमेनमापादितामृतमतिमहादेवीद्रोह धरत बध्नीताहत मारयतेति परिदेवनमुखरमुखीभि सोपानमार्गेण निलोठित, शुनीसूनुना च तेन ममायमेतन्मयूरमारणे प्रेरणोप-

---

स्मात्केतुग्रहस्य उद्गति उदयो याभिस्तत्पक्षप्रहतिभि । पुन काभि कृत्वाचरितसुरतसुखान्तराय । कृकाहतिभि शिरोग्रीवस्य आहतिभिस्ताडनै । कथभूताभि । कीकसावसानविश्रान्तनखमुखमार्गोद्गलद्रुधिरधाराकाण्डताण्डवितसध्यारागसततिभि कीकसानामस्थ्नामवसानेषु विश्रान्तानि तत्र लग्नानि यानि नखानि च मुख च तेषा मार्गास्तेषु उद्गल्त्य ऊर्ध्वमुच्छलन्त्यो या रुधिरधाराश्छटास्ताभिरकाण्डे ताण्डविता विस्तारिता सध्यारागसततय पटलानि याभि कृकाहतिभिस्तास्तथोक्तास्ताभि । पुन कथभूतोऽहम्। कयाचित् परिवारदारिकया कुटुम्बदास्या अतिनिर्दयहृदय यथा भवत्येव प्राणप्रयाणपर्यन्तजर्जरितकाय सुप्रतिष्ठेन पतद्ग्रहेण ताम्बूलादिभाजनसपुटकेन । कथभूतया दारिकया । सबाधविरिध्वावधानसविधशरीरिकया (?)। कयाचिद्दारिकया वेत्रलतया कृत्वा जर्जरितकाय, कयाचिदन्यया तालवृन्तेन व्यजनेन जर्जरितकाय, कयाचिद्दारिकया प्रकीर्णदण्डिकया जर्जरितकाय, कयाचिद्वाङ्गुलीजालेन पूगफलादिप्रसवकेन जर्जरितकाय, कयाचित् अन्यतरया अनुपदीनया उपानहा कृत्वा जर्जरितकाय। तथा दारिकाणा प्रकारेण अपराभिरपि अवरोधविलासिनीभिश्च अन्त पुरनारीभिश्च तेन तेन प्रसिद्धेन उपकरणकलापेन कर्पूरकरण्डदर्व्यादिकेन जर्जरितकाय । कथभूताभिरवरोधविलासिनीभि । समुत्साहितसौविदल्लसद शरीराभि समुत्साहिता नि न प्रापिता सौविदल्लाना स्थापत्याना बुद्धाण्डकाना सदस समूहस्य शरीराणि याभिस्तास्तथोक्ताभि । पुन कथभूताभिरवरोधविलासिनीभि । इत्यमुना प्रकारेण परिदेवनमुखरमुखीभि रोदनविलपनवाचालवक्त्राभि । इतीति किम्। एनमेत केकिन मयूर आपादितामृतमतिमहादेवीद्रोह आपादितो निष्पादितोऽमृतमतिमहादेव्या द्रोहो वधो येन स तथा तम्। धरत गृहीत यूयम्, बध्नीत बन्धन प्रापयत यूयम्, आहत ताडयत यूयम्, मारयत जीवग्राह गृह्णीत यूयम्। प्राणविनाश प्रापयत यूयमित्यर्थ । एव कृत्वा सोपानमार्गेण निलोठित । आरोहणमार्गेण यापित इत्यर्थ । शुनीसूनुना चन्द्रमतिचरकुर्कुरेण तेन

क्रम इति मन्यमानेनापदान्तरेऽवसनशरीरतया समागत समवर्तिवशा दशामहमानिन्ये ।

क्षितिपतिना च तेन समीपसपादितद्यूतेन मुञ्च मुञ्चेम चित्रपिङ्गलम-तीवत्वरगल गिरता सारकेलिमपहायाकर्षेण शीर्षदेशे दृढदत्तप्रहारकल सोऽपि भण्डिलस्तामेव दिवसकरात्मजाश्रयस्थामवस्थामनुससार ।

राजा गलनिर्गतप्राणयोरावयोरकामकृतामुपसपन्नतामवेत्य शोकातङ्क-सकुलकाय

प्रासादमण्डनमणौ रमणीविनोदे
क्रीडावनीधरशिलातलचित्रलेखे ।

पूर्वोक्तेन इति इदृश मन्यमानेन मानता आपदान्तरे निकटे अवसनशरीरतया अह समागत सन् समवर्तिवशा यमवशा दशामवस्था आनिन्ये आनीत ।इतीति किम् । एतन्मयूरमारणे अय मम प्रेरणोपक्रमो ज्ञात्वारम्भ उपक्रम ॥

सोऽपि भण्डिलश्च श्वा तामेव अवस्था अनुससार आश्रित । कथभूता अवस्था आनिन्ये । दिवसकरात्मजा दिवसकरात्मजा सा श्रीभास्करान्वयस्य आश्रये तिष्ठतीति या अवस्था सा ताम् । मरणावस्था प्रापेत्यथ । भण्डिल कथभूत । क्षितिपतिना यशो मतिना नृपेण आकर्षेण फलकेन कृत्वा शीर्षदेशे मस्तकोपरि दृढदत्तप्रहारकल दृढा निष्ठुरा दत्ता विश्राणिता प्रहारस्य कला अवस्था यस्य भण्डिलस्य स तथा । कि कृत्वा पूर्वम् । सारकेलिमपहाय सारिप्रासक्रीडा परित्यस्य । कथभूतेन क्षितिपतिना । समीप सपादितद्यूतेन निकटतरनिष्पादितदुरोदरक्रीडेन । कि कुर्वता क्षितिपतिना । इममेत चित्रपिङ्गल मयूर मुञ्च मुञ्च अतीवत्वरगल अतिशयेन वेगवद्गलाशब्द यथा भवत्येव गिरता शब्दायता ॥

राजा यशोमतिकुमार इत्येवमन्वतिष्ठत् चकार । कि कृत्वा पूवम् । आवयोर्मयूर शुनकयोरकामकृतामनिच्छोत्पन्नामुपसपन्नता मृत्युमवेत्य विज्ञाय । कथभूनयोरावयो । गलनिर्गतप्राणयो गलाभ्या निर्गता नि सृता प्राणा ययोस्तौ तयो । कथभूतो राजा । शोकातङ्कसकुलकाय शोक एव आतङ्को रोगस्तेन सकुलो भृत कायो यस्य स तथा । पुनश्च किं कृत्वा पूर्वम् । इत्यमुना प्रकारेण सशोच्य शोक कृत्वा । इतीति किम्—

प्रासादेत्यादि । हे मयूर, त्वयि भवति कीर्तिशेषे मृते सति वधूना स्त्रीणा केलि करतालविधि क्रीडाहस्तताडनविधानम् । नामेति सभावनायाम् । क करिष्यति को विधा स्यति । अपि तु न कश्चित् करिष्यतीति भाव । कथभूत केलिकरतालविधिम् । नृत्तानुग

को नाम केलिकरतालविधिं वधूनां
नृत्तानुग त्वयि करिष्यति कीर्तिशेषे ॥
सिंह सुखं निवसतादचलोपकण्ठे
सोत्कण्ठमेणनिचयश्चरतात्स्थलीषु ।
सत्त्वा परेऽपि विपिने विलसन्त्वशङ्क
नाकं गतोऽयमधुना ननु विश्वकद्रु ॥

इति सशोच्य 'हहो स्वपरजनपरीक्षणमायाकार मायाकार, कार्यन्तामनयोर्भूदेवसदोहसाक्षिणी पितृलोकसब्रह्मचारिणी पावकप्रदानवैहायिकान्वाहार्यपुर सरसमया क्रिया । प्रदाप्यन्तामनयोर्नाम्ना जननीजनकयोरिव सर्वत्र सत्रसभामण्डपाधिपा प्रपा' इत्यन्वतिष्ठत् ।

नर्तनानुसारि । कथंभूते त्वयि । प्रासादमण्डनमणौ प्रासादस्य राजसदनस्य मण्डने भूषणे मणि शिरोरत्न तस्मिन् । पुन कथंभूते त्वयि । रमणीविनोदे । पुन कथंभूते त्वयि । क्रीडावनीवरशिलातलचित्रलेखे क्रीडावन्या योऽसौ वरस्तस्य शिलातल उपरितनभागस्तस्मिन् चित्रलेखायलेखा यस्माद्येन वा स तथा तस्मिन् । रूपकाक्षेपालकार ॥

सिंह इत्यादि । अयमेष विश्वकद्रु श्वा नाक गत । ननु निश्चयेन । अधुना अचलोपकण्ठे सिंह सुख यथा भवत्येव निवसतात् । एणनिचय सोत्कण्ठ यथा स्यात् तथा स्थलीषु वनस्थानेषु चरतात् चरतु यथेष्ट विचरतु वा । परेऽपि सत्त्वा विपिने अशङ्क यथा भवत्येव विलसन्तु विशेषेण क्रीडन्तु । हेत्वलकार ॥

पुन इतीति किम् । हहो अहो स्वपरजनपरीक्षणमायाकार स्वश्च परश्च योऽसौ जनस्तस्य परीक्षणे मायाकार मानस्य श्रीनारायणवत्परीक्षक हे मायाकार हे प्रतीहार, कार्यन्ता विधाप्यन्ताम् । का । अनयो क्रिया । कथभूता क्रिया । भूदेवसदोहसाक्षिणी ब्राह्मणसमूहप्रत्यक्षा । पुन कथभूता । पितृलोकसब्रह्मचारिणी पितृलोकसदृशा । पुन कथभूता । पावकप्रदानवैहायिकान्वाहार्यपुर सरसमया पावकप्रदान चाग्निसस्कार , वैहायिकश्च कारटक , अन्वाहार्यश्च मृतस्य मासिकक्रिया ते पुर सरा प्रभृतय षाण्मासिकसावत्सरिकादय समया काला यासु तास्तथा ता । अनयोर्मयूरशुनकयोर्नाम्ना निमित्तेन । एतावुद्दिश्येत्यर्थ । प्रदाप्यन्ता प्रकर्षेण विश्राणनानि कार्यन्ताम् । का प्रदाप्यन्ताम् । प्रपा पानीयशाला । किंवत् । जननीजनकयोरिव चन्द्रमतियशोधरयोरिव । प्रपा क्व प्रदाप्यन्ताम् । सर्वत्र मम सर्वस्मिन्नपि देशे । कथभूता प्रपा । सत्रसभामण्डपाधिपा सत्र भोजनशाला, सभाश्च गोष्ठिशाला , मण्डपाश्च छत्रादिनिलया , तेषा अधिपा अधिकारिणो वियोगिनो यासु प्रपासु तास्तथोक्ता ॥

समस्तसत्त्वसदयहृदय, शुभधामोदय, पुनरस्ति खलु खेचरीसंगीतकमुखरचूलिकाचक्रवालात्सुवेलशैलादपरदिग्देवताविनोदायतनं **शिखण्डिताण्डवमण्डनं** नाम वनम् । यदेव देहिनो वर्णनविषयतां नयन्ति । तथा हि—दुर्जनहृदयमिव दुःप्रवेशम्, प्रलयकालमिव भयानकम्, निगद्यागममिव गहनावसानम्, बुद्धाण्डकमिवालब्धमध्यसंचारम्, राजकुलमिव क्षुद्रलोकाधिष्ठितम्, वामेक्षणाचरितमिव स्वभावविषमम्, निःस्वामिकमिवामर्यादव्यवस्थम्, छत्रभङ्गमिव बहुकण्टकोपद्रवम्, खलोपदेशमिव दुरन्तम्, नृपतिचित्तमिव दुःखोपसेव्यम्, समराङ्गणमिव सखड्ग-

---

हे समस्तसत्त्वसदयहृदय हे सर्वजीवकरुणामानस, हे शुभधामोदय हे पुण्यतेजःप्रादुर्भाव, हे मारदत्त महाराज, पुनः पुनरपि मयूरभवशुनकभवान्तरादनन्तरं द्वितीयं भवान्तरं वर्ण्यते । तथा हि—सुवेलशैलात् अपरदिग्देवताविनोदायतनं अपरदिक् पश्चिमदिक् सैव देवता तस्या विनोदायतनं क्रीडामन्दिरं शिखण्डिताण्डवमण्डनं नाम खलु वनमस्ति । कथंभूतात् सुवेलशैलात् । खेचरीसंगीतकमुखरचूलिकाचक्रवालात् खेचरीसंगीतकं गीतनृत्यवादित्रत्रयं तेन मुखरं चूलिकाचक्रवालं शिखरमण्डलं यस्य सुवेलशैलस्य स तथा तस्मात् । यद्वनमेव देहिनो विद्वांसो वर्णनविषयतां नयन्ति वर्णनगोचरत्वं प्रापयन्ति । तथा हि तदेव वर्णनं करोति—कथंभूतं शिखण्डिताण्डवमण्डनं वनम् । दुष्प्रवेशं दुःखेन प्रवेष्टुं शक्यम् । किमिव ।दुर्जनहृदयमिव यथा दुर्जनहृदयं दुष्प्रवेशं भवति । दुर्जनहृदयं प्रवेशं कर्तुं न शक्यते । पुनः कथंभूतम् । भयानकम् । किमिव । प्रलयकालमिव यथा कल्पान्तकालो भयानको भवति । पुनः कथंभूतम् । गहनावसानं अवसाने गहनम् । किमिव । निगद्यागममिव गणितशास्त्रमिव । पुनः कथंभूतम् । अलब्धमध्यसंचारं न लब्धो मध्यसंचारो यस्य तत्तथोक्तम् । किमिव । बुद्धाण्डकमिव आत्मज्ञानमिव । पुनः कथंभूतम् । क्षुद्रलोकाधिष्ठितं व्याघ्रादिसहितम् । किमिव । राजकुलमिव यथा राजकुलं असहिष्णुलोकसहितं भवति । पुनः कथंभूतम् । स्वभावविषमम् । किमिव । वामेक्षणाचरितमिव यथा स्त्रीणां आचरितं स्वभावेन विषमं वक्रं भवति । पुनः कथंभूतम् । अमर्यादव्यवस्थितं अपर्यन्तस्थितिकम् । किमिव । निःस्वामिकमिव यथा निःस्वामिकं नगरादिकं अमर्यादव्यवस्थं भवति अवधिनियमेन कथंचिच्चलति । पुनः कथंभूतम् । बहुकण्टकोपद्रवं सूक्ष्मतीक्ष्णकण्टकोपद्रवसहितम् । कमिव । छत्रभङ्गमिव यथा छत्रभङ्गः क्षुद्रशत्रूपद्रवसहितो भवति । पुनः कथंभूतम् । दुरन्तमन्तरहितम् । कमिव । खलोपदेशमिव यथा खलानामुपदेशो वञ्चकानां शास्त्रान्तरं दुष्टस्वभावं भवति । पुनः कथंभूतम् । दुःखोपसेव्यं दुःखेनाश्रयणीयम् । किमिव ।

सघट्टम्, वेतालकुलमिव महादेहभीषणम्, कलिङ्गवनमिव दन्तिदुर्गमम्, स्वर्धुनीप्रवाहमिव कृताष्टापदावतारम्, नाटेरमिव सचित्रकम्, वर्षारात्रमिव घनमेघरावम्, रघुवंशमिव मागधीप्रभवम्, चन्द्रमिवामृतास्पदम्, गिरिसुताचरितमिव विजयाविस्तृतम्, जलनिधिमिव जम्बुकाध्युषितम्, रथचरणपाणिमिव सुदर्शनाधारम्, युधिष्ठिरमिव मरुद्भवार्जुननकुलसहदे-

नृपतिचित्तमिव यथा नृपतिचित्तमाराधयितु न शक्यते । पुन कथंभूतम् । सखङ्गसघट्ट सह खङ्गसघट्टेन गण्डकयुद्धेन वर्तत इति सखङ्गसघट्टम् । किमिव । समराङ्गणमिव

। पुन कथंभूतम् ।

महादेहभीषणम् । किमिव । वेतालकुलमिव व्यन्तरादिशेषसमूहमिव । पुन कथंभूतम् । दन्तिदुर्गम दन्तिभि पर्वतैर्दुर्गमम् । किमिव । कलिङ्गवनमिव यथा कलिङ्गवन दन्तिभिर्दुर्गम भवति । पुन कथंभूतम् । कृताष्टापदावतार कृत अष्टापदै शरभैरवतार प्रवेशो यत्र वने तत् । किमिव । स्वर्धुनीप्रवाहमिव यथा स्वर्धुनीप्रवाह अष्टापदै कैलासपर्वतैरवतरति । पुन कथंभूतम् । सचित्रक सह चित्रकैर्व्याघ्रविशेषैर्वर्तते इति सचित्रकम् । कमिव । नाटेरमिव यथा नाटेरो नट सचित्रक आश्चर्यजनको भवति । पुन कथंभूतम् । घनमेघराव घनमेघरावैर्घनैर्बहुलैर्मेघरावैर्मयूरैर्वर्तत इति घनमेघरावम् । कमिव । वर्षारात्रमिव यथा वर्षारात्रो वर्षाकालो घनमेघराव प्रचुरमेघशब्दो भवति । पुन कथंभूतम् । मागधीप्रभव मागधीना पिप्पलीना प्रभवो यत्र तत्तथोक्तम् । कमिव । रघुवंशमिव यथा रघुवंश मागध्या दिलीपभार्याया सुदक्षिणानाम्न्या प्रभवो वर्णन अस्तित्व यत्र स तथा तम् । पुन कथंभूतम् । अमृतास्पद अमृताया गुरूच्या आस्पद स्थानम् । कमिव । चन्द्रमिव यथा चन्द्रोऽमृतस्य सुधाया आस्पद वर्णयन्ति । पुन कथंभूतम् । विजयाविस्तृत विजयाभिर्हरीतकीभिर्विस्तृतम् । किमिव । गिरिसुताचरितमिव यथा गिरिसुताचरित विजयया गौरीसख्या विस्तृत भवति । पुन कथंभूतम् । जम्बुकाध्युषित शृगालै सेवितम् । किमिव । जलनिधिमिव यथा जलनिधि समुद्र जम्बुकेन वरुणदिक्पालेन अध्युषितो भवति । पुन कथंभूतम् । सुदर्शनाधार सुदर्शनानामौषधिविशेषाणामाधार स्थानम् । कमिव । रथचरणपाणिमिव यथा नारायण सुदर्शननाम्नश्चक्रस्य आधारो भवति । 'चक्र सुदर्शने' इति वचनात् । पुन कथंभूतम् । मरुद्भवार्जुननकुलसहदेवानुग मरुद्भवो वातोत्पत्ति , अर्जुन केकी अर्जुनो वृक्षविशेष , नकुल सर्पवैरी, सहदेवा बला, मरुद्भवार्जुननकुलसहदेवास्ताननुगच्छतीति मरुद्भवार्जुननकुलसहदेवानुगम् । कमिव । युधिष्ठिरमिव यथा युधिष्ठिरो मरुद्भवेन भीमसेनेन अर्जुनेन पार्थेन अनुगच्छति अनुगमन करोति । अथवा मरुद्भवार्जुननकुलसहदेवा

१ पाणिनीयतन्त्रानुसारेण 'वर्षारात्रिमिव' इति भवितव्यम्, समासान्तविधायकसूत्रानुपलम्भात्

वानुगम्, सुभटानीकमिवाभीरुप्रतिष्ठितम्, दुग्धोदधिमथनमिव लक्ष्मीसनाथम्, छन्दःशास्त्रमिव जातबृहतीकम्, समर्थस्थानमिव तपस्विनीप्रचुरम्, धूर्जटिजटाजूटमिव चन्द्रलेखाध्यासितम्, युगत्रयावसानमिव कलिपरिगृहीतम्, दिवसमिव सार्कमण्डलम्, अनम्बरिषमप्यरिमेदःस्फारम्, अमाहेश्वरमपि जातशिवप्रियम्, अवेदवचनमपि गायत्रीसारम्,

---

अनुगा यस्य स तथा तम्। पुनः कथंभूतम्। अभीरुप्रतिष्ठितं अभीरुरिन्दीवरी तया प्रतिष्ठितं सहितम्। उक्तं च—'वातमूली बहुसुता अभीरुरिन्दीवरी स्थिरपत्रा' इति यावत्। किमिव। सुभटानीकमिव यथा सुभटानीकं सुभटसैन्यं अभीरुप्रतिष्ठितमकातरप्रतिष्ठितं भवति। पुनः कथंभूतम्। लक्ष्मीसनाथं लक्ष्म्या मरडश्रृङ्गीसहितं भवति। किमिव। दुग्धोदधिमथनमिव यथा क्षीरसागरमथनं लक्ष्मीसनाथं भवति। पुनः कथंभूतम्। जातबृहतीकं जाता उत्पन्ना बृहत्यः क्षुद्रवार्ताक्यो यत्र तत्तथोक्तम्। किमिव। छन्दःशास्त्रमिव यथा छन्दःशास्त्रं जातबृहतीकं ध्यक्षरच्छन्दोजातिसहितं भवति। पुनः कथंभूतम्। तपस्विनीप्रचुरं तपस्विनीभिः मुण्डीकह्राराभिः प्रचुरम्। किमिव। समर्थस्थानमिव आश्रमस्थानमिव यथा समर्थस्थानं तपस्विनीभिः प्रव्रजिताभिर्बहुलं भवति। पुनः कथंभूतम्। चन्द्रलेखाध्यासितं चन्द्रलेखाभिर्वाकुचीभिरध्यासितमाश्रितम्। किमिव। धूर्जटिजटाजूटमिव श्रीमहादेवजटाबन्धमिव यथा धूर्जटिजटाजूटं चन्द्रलेखाध्यासितं शशिकलासहितं भवति। पुनः कथंभूतम्। कलिपरिगृहीतं विभीतकतरुसहितम्। किमिव। युगत्रयावसानमिव युगानां कृतयुगत्रेताद्वापराणां त्रयं तस्यावसानमिव पर्यन्तमिव यथा युगत्रयावसानं कलिपरिगृहीतं भवति दुःखमकालसहितं भवति। पुनः कथंभूतम्। सार्कमण्डलं सह अर्कमण्डलेन विकीरणवनेन वर्तत इति सार्कमण्डलम्। उक्तं च—'अर्काह्ववसुकास्फोटगणरूपविकारणाः। मन्दारश्चार्कपर्णानि शुक्लेऽलर्कप्रतापसौ॥' किमिव। दिवसमिव यथा दिवसः दिनं सार्कमण्डलं श्रीसूर्यमण्डलसहितं भवति। पुनः कथंभूतम्। अनम्बरिषमप्यरिमेदःस्फारं ननु यत् अनम्बरिषं अयुद्धं तत्कथं अरिमेदःस्फारं अरीणां मेदसा चतुर्थधातुना स्फारं प्रचुरं कथं भवति। विरुद्धमेतत्। परिह्रियते—अनम्बरिषं नृपरहितं अपि निश्चयेन अरिमेदो विट्खदिरस्तेन स्फारं प्रचुरम्। पुनः कथंभूतम्। अमाहेश्वरमपि जातशिवप्रियम्। ननु यत् अमाहेश्वरं रुद्ररहितं भवति तत् जातशिवप्रियं जाता उत्पन्ना शिवा पार्वती प्रिया यस्य तज्जातशिवप्रियं कथं भवति। विरुद्धमेतत्। परिह्रियते—मा च लक्ष्मीर्हि निश्चयेन ईश्वरः स्वामी ताभ्यां रहितं अमाहेश्वरं अपि निश्चयेन जातशिवप्रियं जातमुत्पन्नं शिवप्रियं तरुविशेषस्तत्तथोक्तम्। उक्तं च—'शिवमल्ली पाशुपत एकाष्ठीलो बुक्को वसुः।' शिवप्रियमिति। अथवा महेश्वरो देवता यस्य तत् माहेश्वरम्, न माहेश्वरं अमाहेश्वरम्। ननु यत् अमाहेश्वरं तत् जातशिवप्रियं कथं भवति तस्य शिवः प्रियो न भवति।

अकविलोकगणनमपि सकालिदासम्, अप्रथमाश्रममपि ब्रह्मचारिबहुलम्, अस्याद्वादसमयमपि सवर्धमानम्, अदिग्गजकुलमपि सवामनम्, अराकाननमपि ससोमम्, अराक्षसक्षेत्रमपि सपूतनम्, अमहानवमीदिनमपि

विरुद्धमेतत्। परिह्रियते—न विद्यते मा लक्ष्मीर्हि निश्चयेन ईश्वरश्च यत्र अरण्यस्य। निस्वामित्वात् प्रायेणेति भाव । अपि निश्चयेन जातशिवप्रिय जाता शिवप्रिया धत्तूरवृक्षा यत्र तत्तथोक्तम्। पुन कथभूतम्। अवेदवचनमपि गायत्रीसारम्। ननु यत् वेदवचन न भवति तत् गायत्रीभि षष्ठीभिश्छन्दोजातिभि सार कथ भवति। विरुद्धमेतत्। परिह्रियते—अवेदाना स्त्रीपुनपुसकवेदरहिताना मुनीना वचनानि यत्र अरण्यवासित्वात् अवेदवचन निश्चयेन गायत्रीभि खदिरवृक्षै सार मनोहर कठिन वा इति। पुन कथभूतम्। अकविलोकगणनमपि सकालिदासम्। ननु यत् कविलोकगणनारहित तत् सकालिदास कालिदासकविसहित कथ भवति। विरुद्धमेतत्। परिह्रियते—अक कष्ट तस्य विलोकनस्य दर्शनस्य गणना यत्र तत्तथोक्त अपि निश्चयेन सकालिदास आम्रतरुसहित भवति। पुन कथभूतम्। अप्रथमाश्रममपि ब्रह्मचारिबहुलम्। ननु यत् प्रथमाश्रमरहित भवति ब्रह्मचार्याश्रमरहित भवति तत् ब्रह्मचारिबहुल कथम्। विरुद्धमेतत्। परिह्रियते—अप्रथमान आसमन्तात् श्रम कष्ट यत्र तत् अप्रथमाश्रम ब्रह्मचारिबहुल पलाशतरुप्रचुर इति सुस्थम्। पुन कथभूतम्। अस्याद्वादसमयमपि सवर्धमानम्। ननु यत् स्याद्वादसमय न भवति एकान्तमय भवति तत् सवर्धमान चरमतीर्थकरसहित कथ भवति। विरुद्धमेतत्। परिह्रियते—अस्याद्वादसमय शून्यारण्यत्वात् शब्दावसररहित सवर्धमान एरण्डतरुसहितम्। पुन कथभूतम्। अदिग्गजकुलमपि सवामनम्। ननु यत् अदिग्गजकुल दिग्गजेन्द्रकुलरहित भवति तत् सवामन यमदिग्गजसहित कथ भवति। विरुद्धमेतत्। परिह्रियते—अविद्यमानदिग्गजकुल शब्दसमूहो यत्र अपि निश्चयेन सवामन भुक्त सत् वमन कारयति वामनो मदनवृक्षस्तत्सहितम्। उक्त च—'ऐरावण पुण्डरीको वामन कुमुदोऽञ्जन । पुष्पदन्त सार्वभौम सुप्रतीकश्च दिग्गजा ॥' 'ऐरावण पुण्डरीक पुष्पदन्तोऽथ वामन । सुप्रतीकाञ्जनौ सार्वभौम कुमुद इत्यपि ॥' इति पञ्जिकाकार । 'अभ्रमुश्चैव कपिला ताम्रकर्णी च वामना । अनुपाञ्जनवत्यो च शुभ्रदन्ती च पिङ्गला ॥' इति दिग्गजाना भार्याश्चैता । पुन कथभूतम्। अराकाननमपि ससोमम्। ननु यत् राकाया पूर्णिमाया आनन न भवति तत् ससोम चन्द्रसहित कथ भवति इत्यपि विरुद्धम्। नैवम्। अविद्यमाना राकानना दृष्टरज कन्या यत्र तत् अराकानन अपि निश्चयेन ससोम हरीतकीवृक्षसहितम्। पुन कथभूतम् । अराक्षसक्षेत्रमपि सपूतनम्।

। पुन कथभूतम्। अमहानवमीदिनमपि स

समातृनन्दनम्, असौधतलमपि सनि श्रेणीकम्, अराजसदनमपि सलेख पत्रम्, अत्र्यम्बकमपि सत्रिनेत्रम्, असभलीपाटकमपि सलम्बस्तनीकम्, असमनीकरसिकमपि सकवचम्, अक्षयकालदिनमपि नष्टदिग्दिनाधिपेन्दुदर्शनम् ।

मातृनन्दनम् । ननु यत् महानवमीदिन न भवति नवदुर्गादिवसाना मध्ये प्रान्त्यदिवस महानवमीदिन हिंसादिनत्वान्महानवमीत्युच्यते, यत् महानवमीदिन न भवति तत् समातृनन्दन समातृणामानन्दकर कथ भवति इत्यपि विरुद्धम् । नैवम् । अमेन रोगेण हाहाकारशब्देन उपलक्षित नवमीदिन अष्टाङ्गाना नवमो रोग समातृनन्दन करञ्जवृक्षसहित इति सुस्थम् । पुन कथभूतम् । असौधतलमपि सनि श्रेणीकम् । ननु यत् असौधतल राजसदनोपरिभाग न भवति तत्सनि श्रेणीक अधिरोहिणी सहित कथ भवति इत्यपि विरुद्धम् । परिह्रियते—सुधाया समूह सौध न सौध असौधतल भूमितल यस्य तत् असौधतल प्रायेण निर्जलप्रदेश सनि श्रेणीक खर्जूरीवृक्षसहितम् । पुन कथभूतम् । अराजसदनमपि सलेखपत्रम् । ननु यत् राजसदन न भवति सलेखपत्र दूतादीना लेखपत्रसहित कथ भवति इदमपि विरुद्धम् । परिह्रियते—न विद्यते राज्ञा सदन समीचीनजीवित यत्र तदराजसदन अपि निश्चयेन सलेख पत्र ताडतरुसहितमिति सुस्थम् । पुन कथभूनम् । अत्र्यम्बकमपि सत्रिनेत्रम् । ननु यत् अत्र्यम्बक रुद्ररहित भवति तत् सत्रिनेत्र त्रिलोचनसहित कथ भवति । विरुद्धमेतत् । नैवम् । अत्रिऋष्यादेस्त्रैयम्बक गमनशीलमाष्टक न भवति व्युत्पत्तिस्तु यथा कथचन सत्रिनेत्र नालिकेरतरुसहितम् । पुन कथभूतम् । असभलीपाटकमपि सलम्बस्तनीकम् । ननु यत् सभलीपाटक न भवति तत् लम्बस्तनीसहित वृक्षनारीसहित कथ भवति । इदमपि विरुद्धम् । परिह्रियते—न सभली समीचीनफलका पाटयति निराकरोति असभलीपाटक अपि निश्चयेन सलम्बस्तनीक चिश्चावृक्षसहितम् । पुन कथभूतम् । असमनीकरसिकमपि सकवचम् । ननु यत् असमनीकरसिक सग्रामानुराग न भवति तत् सकवच कर्पाससहित कथम् । इदमपि विरुद्धम् । नैवम् । असमा अकृतलात् वक्रा नीरा क्षुद्रनद्यो निर्झरोत्पन्ना नद्यस्तासा रसिक जल यत्र तत् असमनीकरसिक अपि निश्चयेन सकवच पर्पटसहित इति सुस्थम् । पुन कथभूतम् । अक्षयकालदिनमपि नष्टदिग्दिनाधिपतेन्दुदर्शनम् । ननु यत् क्षयकालदिन न भवति तत् नष्टदिग्दिनाधिपेन्दुदर्शन कथ भवति दिनाधिप सूर्य इन्दुश्च दिनाधिपेन्द्वोर्दर्शन दिनाधिपेन्दुदर्शन दिशश्च दिनाधिपेन्दुदर्शन च दिग्दिनाधिपेन्दुदर्शनानि नष्टानि न दृष्टानि दिग्दिनाधिपेन्दुदर्शनानि यत्र तत् तथोक्तम् । इदमपि विरुद्धम् । नैवम् । न ईषत् क्वचित्क्षयकराणा सिंहव्याघ्रादीना दिनमवसरो यत्र तत्तथोक्तम् । अपि निश्चयेन दिशो न लभन्ते पूर्वादयो दिशो न ज्ञायन्ते सघनत्वात् चन्द्रसूर्यादयोऽपि न दृश्यन्ते इति सुस्थम् ॥

अपि च । क्वचिद्रक्ततुण्डकुटुम्बिनीलपनचापलच्युतोच्चिलिङ्गावचयवञ्चनसरब्धव्याधयुद्धमध्यागतसहचरीप्रणीतफूत्कारकोलाहलकुत्कीलकुञ्जकुहरम्, क्वचिदुपलम्बाप्रलम्बस्तम्बविलम्बमानजानकोशात्रासितहरिणप्रयाणभरभीतभल्लूकनिकरम्, क्वचिदनेकनाकुनिर्गतनिर्मोकालोकनकुपितकलापिनीपोतखरनखरमुखावलिख्यमानमेदिनीवदनम्, क्वचिदनवरतमृगमार्गमार्गणश्रमश्रान्तविलातवेल्लिकोच्चुलुञ्चितचुरीवारिवीक्षणातुरतरक्षुचक्षुर्दुर्लक्ष्यनगनिम्नगापुलिनम्, क्वचिड्डामरिकनिकायसायकविद्धवृद्धवराहविरसविरसितस्रवत्कुरङ्गा-

---

अपि च तथा च । क्वचित् कस्मिश्चित् स्थाने । कथभूत वनम् । रक्ततुण्डकुटम्बिनीलपनचापलच्युतोच्चिलिङ्गावचयवञ्चनसरब्धव्याधयुद्धमध्यागतसहचरीप्रणातफूत्कारकोलाहलकुत्कीलकुञ्जकुहरम् रक्ततुण्डाना शुकाना कुटुम्बिन्य प्राणवल्लभास्तासा लपनानि मुखानि तेषा चापलेन च्युतानि अध पतितानि उच्चिलिङ्गानि दाडिमफलानि तेषा अवचयो रक्षण तस्य वञ्चने ग्रहणे सरब्ध प्रारब्ध यत् व्याधयुद्ध तस्य मध्ये आगता युद्धनिवारणार्थं प्रविष्टा या सहचर्यस्ताभि प्रणीत कृतो योऽसौ फूत्कारस्तेन कोलाहलमव्यक्तशब्द कुत्कीलस्य पर्वतस्य कुञ्जकुहर लतादिपिहितोदरगह्वरमध्य तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । क्वचित् कस्मिश्चित् स्थाने उपलम्बाप्रलम्बस्तम्बविलम्बमानजानकोशात्रासितहरिणप्रयाणभरभीतभल्लूकनिकरम् उपलम्बा लतास्तासा प्रलम्ब प्रतानस्तस्य स्तम्बा गुल्मानि तेषु विलम्बमाना ये जानका अरण्यवृषभा वानरा वा तैरुत्रासिता भय प्रापिता ये हरिणास्तेषा प्रयाण पलायन तस्य भरेण अतिशयेन भीतो भय प्राप्तो भल्लूकाना शृगालानां निकर समूहो यत्र वने तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । क्वचित् कस्मिश्चित् स्थाने अनेकनाकुनिर्गतनिर्मोकालोकनकुपितकलापिनीपोतखरनखरमुखावलिख्यमानमेदिनीवदनम् अनेके बहवो ये नाकवो वल्मीकानि तेभ्यो निर्गता नि सृता ये निर्मोका सर्पकञ्चुलिकास्तेषामालोकनेन कुपिता ये कलापिनीपोता मयूरीबालकास्तेषा खराणि व्रणितानि नखरमुखानि चेत्यन्तविग्रहास्तैरवलिख्यमान विदार्यमाण मेदिनीवदन भूमिमुख यत्र तत्तथोक्तम् । भ्रान्तिमानलकार । पुन कथभूतम् । क्वचित् कस्मिश्चित् स्थाने अनवरतमृगमार्गमार्गणश्रमश्रान्तविलातवेल्लिकोच्चुलुञ्चितचुरीवारिवीक्षणातुरतरक्षुचक्षुर्दुर्लक्ष्यनगनिम्नगापुलिनम् अनवरत मृगाणा मार्गमार्गणेन पथान्वेषणेन य श्रम कष्ट तेन श्रान्ता कष्ट प्राप्ता ये विलातवेल्लिका भिल्लाना बालकास्तैरुच्चुलुञ्चिताश्चुण्टिताश्चुर्यो वालुकावापिकास्तासा वारिवीक्षणेन आतुरा व्याकुला ये तरक्षवोऽरण्यशुनकास्तैर्दुर्लक्ष्यमिव लोकयितुमशक्य दुष्प्रवेश नगनिम्नगाना पुलिन वालुकाद्वीप 'तोयोत्थित तत्पुलिनम्' इति वचनात् तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । क्वचित् कस्मिश्चित् स्थाने डामरिकनिकायसायकविद्धवृद्धवराहविरसविरसितस्रवत्कुरङ्गाङ्गनागर्भनिर्भरम् डामरिकनिकायस्य चौरसमूहस्य सायका बाणास्तैर्विद्धास्ताडिता ये वृद्ध

ङ्गनागर्भनिर्भरम्, क्वचिदुन्मदमहिषमण्डलारब्धरणविषाणसघट्टोच्छलत्स्फुलिङ्गसङ्गशीर्यमाणागमाग्रपल्लवभरम्, क्वचिद्द्विपसपत्नपादपाटितेभकुम्भस्थलोत्प्रवाहवहल्लोहितविधीयमानवियच्छत्रारुणमणिदण्डडम्बरम्, क्वचिदविच्छिन्नविहारवानरनिकरविकीर्यमाणनीडक्रोडोड्डीनाण्डजच्छदच्छन्नाम्बरम्, क्वचिदभ्रकषानोकहप्रकाण्डमण्डलीक्रीडोड्डमरडाकिनीकरालितोत्सर्गम्, क्वचिद्घनघूकघोरघूत्कारघूर्ण्यमाणपुराणविटपिकोटरप्रसूतवायसीवर्गम्, क्वचिद्बलवद्बलालोन्मूलितद्रुमलाकुलकलभप्रचारम्, क्वचिच्छिलोच्चयनिकुञ्ज

वराहा जरच्छूकरास्तेषा विरसविरसितै कर्कशशब्दितै स्रवन्त पतन्त कुरङ्गाङ्गनाना गर्भा उदरसत्त्वास्तैर्निर्भर व्याप्तम् । पुन कथभूतम् । क्वचित् कस्मिश्चित् स्थाने उन्मदमहिषमण्डलारब्धरणविषाणसघट्टोच्छलत्स्फुलिङ्गसङ्गशीर्यमाणागमाग्रपल्लवभरम् उन्मदा मदोन्मत्ता ये महिषा वाहद्विषस्तेषा मण्डल समूहस्तेन आरब्ध कृतो योऽसौ रण सग्राम । 'अस्त्रिया समरानीकरणम्' इति वचनात् रणशब्दस्य पुनपुसकत्वम् । तस्मिन् विषाणसघट्टेन शृङ्गप्रहारेण उच्छलन्तो ये स्फुलिङ्गास्तेषा सङ्गेन शीर्यमाणो विध्वस्यमानोऽगमाना वृक्षाणा अग्रपल्लवभर उपरितनप्रवालसमूहो यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । क्वचित् कस्मिश्चित् स्थाने द्विपसपत्नपादपाटितेभकुम्भस्थलोत्प्रवाहवहल्लोहितविधीयमानवियच्छत्रारुणमणिदण्डडम्बरम् द्विपसपत्नपादै सिंहचरणै पाटित विदारित यत् इभकुम्भस्थल तस्मात् उत्प्रवाह ऊर्ध्वप्रवाह सत् वहत् उच्छलत् यत् लोहित रुधिर तेन विधीयमान वियच्छत्रस्य अरुणमणिदण्डडम्बरो रक्तरत्नदण्डाटोपो यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । क्वचित् कस्मिश्चित् स्थाने अविच्छिन्नविहारवानरनिकरविकीर्यमाणनीडक्रोडोड्डीनाण्डजच्छदच्छन्नाम्बरम् अविच्छिन्नविहारा निरन्तरपर्यटना ये वानरास्तेषा निकरेण समूहेन विकीर्यमाणा निष्कास्यमाना उड्डीयमाना नीडक्रोडेभ्यो मालकोपरिष्टात् उड्डीना विहायसि गता ये अण्डजा पक्षिणस्तेषा छदा पत्राणि तैश्छन्नमम्बरमाकाश यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । क्वचित् कस्मिश्चित् स्थाने अभ्रकषानोकहप्रकाण्डमण्डलीक्रीडोड्डमरडाकिनीकरालितोत्सर्गम् अभ्रकषा अत्युन्नता ये अनोकहा वृक्षास्तेषा प्रकाण्डा समूहास्तेषा मण्डली श्रेणिस्तस्या क्रीडोड्डमराक्रीडानयाचिकर्षी(?) डाकिन्य शाकिन्यस्ताभि करालितो रौद्रीकृत उत्सर्ग सृष्टिर्यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । क्वचित् कस्मिश्चित् स्थाने घनघूकघोरघूत्कारघूर्ण्यमानपुराणविटपिकोटरप्रसूतवायसीवर्गम् घना ये घूकास्तेषा घूत्कारा शब्दविशेषास्तैर्घूर्ण्यमाणा(ना) ये पुराणविटपिनो जीर्णवृक्षास्तेषा कोटरेषु विवरेषु प्रसूता प्रसूतिं प्राप्ता वायसीना काकीना वर्ग समूहो यत्र तत्तथोक्तम् । क्वचित् कस्मिश्चित् स्थाने बलवद्बलालोन्मूलतद्रुमलाकुलकलभप्रचारम् बलवान् प्रचण्डो योऽसौ बलालो वायुस्तेनोन्मूलिता ये द्रुमला द्रुमसमूहास्तेराकुला विह्व

कुञ्जरभज्यमानकुञ्जराजिकूजितजरत्खञ्जनमनस्कारम्, क्वचिच्चित्रककुलाघ्रातपृषतखरखण्ड्यमानकदलीप्रबालान्तरङ्गम्, क्वचिदनन्यसामान्योदन्यानुद्रुतद्रवद्रङ्कुजिह्वावलिह्यमानमृगतृष्णिकातरङ्गम्, क्वचित्प्रचण्डगण्डकवदनविदार्यमाणरुरुरुधिरदुरीक्षवृक्षानीकम्, क्वचिन्नि शल्यशल्लकशलाकाजालकील्यमानरल्लकलोकलोकम्, एवमपरैरपि सत्त्वैरनायकावकाशदेशमिव बाध्यमानपरस्परजीवितम्।

यत्र च वल्लयोऽपि मृगादनीप्राया, वीरुधोऽपि व्याघ्रीसमदर्शना,

लीभूता ये कलभा गजबालकास्तेषा प्रचार पर्यटन यत्र तत्तथोक्तम्। पुन कथभूतम्। क्वचित् कस्मिश्चित् स्थाने शिलोच्चयनिकुञ्जकुञ्जरभज्यमानकुञ्जराजिकूजितजरत्खञ्जनमनस्कारम् शिलोच्चयाना ये निकुञ्जा लतादिपिहितोदरास्तत्र कुञ्जरैर्भज्यमाना तोद्यमाना या कुञ्जराजि वृक्षश्रेणिस्तत्र कूजितेन शब्दितेन उपलक्षितो जरत्खञ्जनाना जराजीर्णखञ्जरीटाना मनस्कारश्चित्ताभोगो यत्र तत्तथोक्तम्। पुन कथभूतम्। क्वचित् कस्मिश्चित् स्थाने चित्रककुलाघ्रातपृषतखरखण्ड्यमानकदलीप्रबालान्तरङ्गम् चित्रककुलैर्व्याघ्रविशेषसमूहैराघ्राता दन्तैर्वृता ये पृषता मृगास्तेषा खरै खण्ड्यमान कदलीना मृगविशेषाणा प्रकृष्टा बाला शिशवस्तेषा अन्तरङ्ग मनोहर यत्र। अथवा कदलीना बालद्रुमाणा प्रवाला पल्लवास्तेषा अन्तरङ्ग मध्यो यत्र तत्तथोक्तम्। पुन कथभूतम्। क्वचित् कस्मिश्चित् स्थाने अनन्यसामान्योदन्यानुद्रुतद्रवद्रङ्कुजिह्वावलिह्यमानमृगतृष्णिकातरङ्गम् अनन्यसामान्या अतिशयवती या उदन्या तृषा तया अनुद्रुता पीडिता द्रवन्तो धावन्तो ये रङ्कवो मृगास्तेषा जिह्वाभी रसनाभिरवलिह्यमाना मृगतृष्णिकानामतरङ्गा कल्लोला यत्र तत्तथोक्तम्। क्वचित् कस्मिश्चित्स्थाने प्रचण्डगण्डकवदनविदार्यमाणरुरुरुधिरदुरीक्षवृक्षानीकम् प्रचण्डा बलवत्तरा ये गण्डका वार्ध्रीणस खड्गिनो जीवायकशृङ्गा इति यावत्तेषा वदनैर्विदार्यमाणाश्छिद्यमाना ये रुरवो मृगास्तेषा रुधिरैर्दुरीक्ष दुष्प्रेक्ष्य वृक्षानीक वृक्षसमूहो यत्र तत्तथोक्तम्। पुन कथभूतम्। क्वचित् कस्मिंचित्स्थाने नि शल्यशल्लकशलाकाजालकील्यमानरल्लकलोकलोकम् नि शल्या निर्भया ये शल्लका शललिनो जन्तुविशेषा सर्वाङ्गशलका कण्टका सिद्रा इति देशात् सेधा इति अनन्तनाथलाञ्छनविशेषजन्तवस्तेषा शलाका लोहतन्तुसदृशास्तासा जालानि समूहास्तै कील्यमाना विध्यमाना रल्लका मृगविशेषास्तेषा लोकलोका विश्वलोका यत्र तत्तथोक्तम्। एवमपरैरपि सत्त्वै बाध्यमानपरस्परजीवित बाध्यमान मार्यमाण परस्पराणा जीवित यस्य तत्तथोक्तम्। पुन कथभूतम्। अनायकावकाशदेशमिव नृपरहितदेशमिव॥

यत्र च वने वल्लयोऽपि वल्ल्योऽपि मृगादनीप्राया मृगादनी लताविशेष, पक्षे मृगानदन्ति भक्षयन्ति मृगादन्यो लुब्धकभार्या प्रायेण। यत्र च वीरुधोऽपि भिल्लु-

तरवोऽपि निस्त्रिंशपत्रसमालोका, तृणान्यपि विषाणीव घ्राणादेव मनोमोहनकराणि । किं च ।

यदग्रिमोद्गमस्थूलस्तबकाभोगसगमम् ।
सिंहशावकुलाकीर्णं महानीलनगोपमम् ॥
धत्ते यद्विकिराकीर्णकुड्मलाविलभूचयम् ।
करिवैरिप्रभिन्नेभकुम्भमुक्ताफलश्रियम् ॥

अपि च ।

ब्रह्माजिह्मितमण्डला हरिकुलव्यालोलशैलस्थली
स्थाणुस्थानविसस्थुलापि समभूच्चित्र तथापीदृशी ।

न्योऽपि वल्ल्योऽपि व्याघ्रीसमदर्शना व्याघ्री बृहती करण्डकारिका तत्सम दर्शन यत्र वीरुत्सु, पक्षे व्याघ्री द्वीपिनी तत्सम दर्शन यासु ता । यत्र च तरवोऽपि निस्त्रिंशपत्रसमालोका निस्त्रिंशपत्राणा सेहुण्डवृक्षाणा समालोको दर्शन यत्र तरुषु, पक्ष निस्त्रिंशपत्राणा निर्दयवाहनजीवाना समालोको यत्र । यत्र च तृणान्यपि खटा अपि विषाणीव विषसदृशानि घ्राणादेव गन्धोपादानादेव मनोमोहनकराणि चित्तस्य अचेतनजनकानि । मारकाणीत्यर्थ ॥

किंच । विशेषव्यावर्णन करोति—**यदित्यादि** । तद्वन कथभूत वर्तते । अग्रिमोद्गमस्थूलस्तबकाभोगसगमम् अग्रिमा प्रथमा ये उद्गमाना पुष्पाणा स्थूलस्तबका बृहद्गुच्छकास्तेषामाभोग परिपूर्णता तस्य सगमो यत्र वने । पुन कथभूतम् । सिंहशावकुलाकीर्णं सिंहबालकसमूहव्याप्तम् । पुन कथभूतम् । महानीलनगोपम
भवति । उपमा ॥

धत्ते इत्यादि । यद्वन विकिराकीर्णकुड्मलाविलभूचय धत्ते विकिरै पक्षिभिराकीर्णानि पतितानि यानि कुड्मलानि कोरकाणि कलिकास्तैराविलो व्याप्तो भूचयो भूमिभागस्तथा त धरति । कथभूत धत्ते । करिवैरिप्रभिन्नेभकुम्भमुक्ताफलश्रियम् करिवैरिण सिंहास्तै प्रभिन्ना विदारिता ये इभकुम्भा गजकुम्भस्थलानि तेषा मुक्ताफलश्रीर्मौक्तिकशोभा यस्मिन् ॥

अपि च । **ब्रह्मेत्यादि** । या अटवी ब्रह्माजिह्मितमण्डला ब्रह्मणा पलाशवृक्षेण आ समन्तात् जिह्मित विषमीकृत मण्डल भूमिभागो यत्र सा तथोक्ता । ननु या अटवी ब्रह्माजिह्मितमण्डला ब्रह्मणा अवक्रप्रदेशा सा सव्याधा कथ भवति । विरुद्धमेतत् । परिह्रियते—ब्रह्मभि पलाशवृक्षैरा समन्ताज्जिह्मितमण्डला विषमप्रदेशा । पुन कथभूता । हरिकुलव्यालोलशैलस्थली हरिकुलेन यादववशेन व्यालोला मनोहरा शैलस्थली रैवतपर्वतस्थली सा समधूत्सवा मधुदैत्योत्सवसहिता कथ भवति । इत्यपि विरुद्धम् । नैवम् । हरिकुलै सिंहसमूहै व्यालोलशैल

सव्याधा समधूत्सवा समदनोत्सर्गा च सर्वाटवी
को नामैवमिहाखल सह खलैर्वासो यदेषामपि ॥

तत्र चिल्लचिकिताणकैकलोचनाया बाढमवगाढमध्यमावस्थानायामेणान्वेषणधिषणनिषादपरिषत्सबाधप्रधावत्स्खलनखरखेदखञ्जाखिलखुरायामनेकमृगशृङ्गसघट्टोन्मृष्टलोमतया निस्त्रिंशनिशातशाणाकारायामिव परुषतरुतनुपृ-

---

स्थली लोकाना(?)तयोत्पादकत्वात् चपलपर्वतस्थला अत एव समधूत्सवा सह मधुभि क्षौद्रैरुत्सवो यस्या सा समधूत्सवा । मधुर्वसन्तोऽपि तत्र वर्तत एव इति सुस्थम् । पुन कथभूता । स्थाणुस्थानविसस्थुला स्थाणुस्थानेन श्रीमहादेवस्थानेन विसस्थुला शिथिल भवति सा समदनोत्सर्गा कदर्पसृष्टिसहिता कथ भवति । कदर्पस्तु स्थाणुना भस्मीकृत तस्योत्कृष्ट सर्गस्तस्य कथ इति विरुद्धम्। नैवम्। स्थाणूना छिन्नाग्रभागाना तरूणा स्थानेन विशेषसस्थुला व्याप्ता अपि निश्चयेन समदनोत्सर्गा मदनोत्सर्गैराटवृक्षसृष्टिसहित इति सुस्थम् । उक्त च—'चित्तस्थमप्यनवलम्ब्य हरेण जाड्या त्क्रुद्धा बहि किमपि दग्ध मनङ्गबुद्धया । घोरामवापसहितेन कृतामवस्था क्रोधोदयाद्भवति कस्य न कार्यहानि ॥ तथापि ईदृशी अभूत् । ईदृशी कीदृशी । सव्याधा समधूत्सवा समदनोत्सर्गा सर्वाटवी अभूत् [[1]इममेवार्थं अर्थान्तरन्यासेन दृढयति—**को नामेत्यादि** । इह अस्मिन् ससारेऽखल खललोकरहित एव क पुमान् । न कश्चिदित्यर्थ । नामेति सभावनायाम् । यद्यस्मात् कारणात् एषामपि ब्रह्मविष्णुमहेश्वराणामपि खलैर्दुर्जनै सह सार्ध वासो वसतिर्वर्तते यथासख्यार्थान्तरन्यासालकार ॥]

हे राजन्, तत्र वने परुषतरुतनुपृषत्या सेहुल्या तथाविधेनैव परुषतरुतनुना पृषतेनैव सेहुलेन गर्भावासविषयता नीत । कथभूताया पृषत्याम् । चिल्लचिकिताणकैकलोचनाया चिल्ल दूषिकोपहृत चिकित अणक कुत्सित एक एकमेव लोचन नेत्र यस्या स तथोक्ता तस्याम्। पुन कथभूताया पृषत्याम्। बाढमतिशयेन अवगाढमध्यमावस्थानाया अवगाढ प्राप्त मध्यमावस्थान सकीर्णोदरस्थान यया सा तस्याम् । पुन कथभूतायाम् । एणान्वेषणधिषणनिषादपरिषत्सबाधप्रधावत्स्खलनखरखेदखञ्जाखिलखुरायाम् एणाना मृगाण अन्वेषणधिषणया अवलोकनबुद्ध्या निषादाना व्याधाना परिषद समूहस्य योऽसौ सबाध प्रधावो निकटप्रधावन तत्स्खलन गमनभङ्गस्तस्मात् खरोऽतिशयवान् योऽसौ खेद क तेन खञ्जा खोडा अखिलाश्चत्वारोऽपि खुरा शफा यस्या सा तथोक्ता तस्याम् । पुन कथभूतायाम् । अनेकमृगशृङ्गसघट्टोन्मृष्टलोमतया निस्त्रिंशनिशातशाणाकारायामिव अनेके बहवो ये मृगास्तेषा शृङ्गाणि निशातशाणानि तेषा सघट्टेन भटभेटकेन उन्मृष्टानि घृष्टानि यानि लोमानि शरीरकण्ठकास्तेषा भावस्तत्ता तया तत्कारणेन निस्त्रिंशाना निशातैस्तीक्ष्णकरणै

---

[1] एतत्कोष्ठान्तर्गतपाठ केनचित्प्रक्षिप्त

षत्या तथाविधेनैव पृषतेन गर्भावासविषयता नीत, पुनरकाण्डचण्डतडिद्दण्डसघट्टभयप्रभावादपरिपूर्णविषय एव प्रसवसमये लब्धात्मलाभमात्र, सवित्र्या शून्यस्तन्यस्तनतयानुपशान्ताशनाशय, शष्पाङ्कुरेषु च तृप्तिमलभमान, पवनाशनाशनाश्रयाशयतया शक्रशिर प्रदेशान्विषाणमण्डलेनोच्चिखनिषु.,

अन्यत्र कुरुते जन्तुर्यत्सुख दु खमेव वा ।
तदुप्तबीजवत्क्षेत्रे भूय फलवदात्मनि ॥

इति न्यायाद्यथाह पुरा जन्मनि शिखावलपर्यायस्तेनाग्निजन्मना स्व-

---

यच्छाण शस्त्रोत्तेजनयन्त्र तस्या आकारो मूर्तिर्यस्या सा तथोक्ता तस्याम्। कर्कशशरीरायामित्यर्थ । तथाविधेनैव कारणेन खोडेन धृष्टरोम्लापृषतेन सेहुलेन गर्भावासविषयता नीत इति सबन्ध । हे राजन्, पुन पुनरपि मयूरमरणादनन्तर अह पृषत परासुरभव मृतो बभूव । कथभूतोऽहम्। प्रसवसमये लब्धात्मलाभमात्रो दिवसमात्र एवाह मृत । कथभूते प्रसवसमये । अपरिपूर्णविषये एव अल्पमासैरेव जनित इत्यर्थ । कस्मादपरिपूर्णविषये जनित । अकाण्डचण्डतडिद्दण्डसघट्टभयप्रभावात् अकाण्डे अप्रस्तावे वर्षाकाल विनापि चण्डो बलवत्तरो योऽसौ तडिद्दण्डास्तसघट्टेन पर विद्युता सह भटभेटकेन यदुत्पन भय तस्य प्रभावात्। न्यूनमासैरित्यर्थ । पुन कथभूतोऽह परासुरभवम्। सवित्र्या सेहुल्या शून्यस्तन्यस्तनतया क्षीररहितस्तनत्वेन अनुपशान्ताशनाशय अविनष्टभुक्ताश । बुभुक्षित इत्यर्थ । पुन कथभूतोऽहम्। शष्पाङ्कुरेषु तृप्तिमलभमान बालतृणेषु भक्षितेषु तृप्तिमनाप्नुवन् । पुन कथभूतोऽहम् । विषाणमण्डलेन दन्तसमूहेन शक्रशिर प्रदेशान् वल्मीकशिखरप्रदेशान् उच्चिखनिषुरुत्खातुमिच्छु पवनाशनाशनाश्रयाशयतया पवनाशनाना सर्पाणा अशन भक्षण तस्याश्रयस्तत्सबन्धी आशयश्चित्त यस्य स पवनाशनाशनाश्रयाशयस्तस्य भावोऽभिप्राय पवनाशनाशनाश्रयाशयता तया तथोक्तया। पुन कथभूतोऽहम् । इति न्यायात् यथा येन प्रकारेण पुरा जन्मनि मयूरभवान्तरे अह शिखावलपर्याय मयूरपर्यायस्तेन चन्द्रमतिचरेण अग्निजन्मना शुना स्वकीयदष्ट्राक्रकचकदर्थ्यमानता नीतस्तथा तेनैव प्रकारेण एनमपि चन्द्रमतिचरसर्पमपि स्वकीयदष्ट्राक्रकचकदर्थ्यमानता नीतवान्। 'अर्थवशाद्विभक्तिपरिणाम' इति न्यायात् नीञो धातो कर्तरि परिणाम । इति न्यायादिति किमित्याह—

अन्यत्रेत्यादि । जन्तुर्जीवोऽन्यत्रान्यस्मिन् प्राणिनि यत् किमपि सुख दु खमेव वा कुरुते तत् सुख दु ख च आत्मनि निजजीवे भूय पुन फलवद्भवति प्रचुरफलदायक भवति। किंवत् । क्षेत्रे उप्तबीजवत् यथा क्षेत्रे सस्याधिकरणे उप्तमारोपित बीज प्रचुरफलदायक भवति ॥

कीयदंष्ट्राक्रकचकदर्थ्यमानता नीतस्तथैनमपि कृष्णत्वं शनेरिव, कुटिलतां स्त्रीभ्यः, क्रौर्यं कृतान्तात्, वृषविध्वंसबुद्धिमसुरेभ्यः, विषाश्रयत्वं जलधेः, पिशितप्रियत्वं यातुधानेभ्यः, परोपद्रवं च दुर्जनेभ्यः समादायासादित-सरीसृपाकारं वामलूरविवरप्रविष्टार्धशरीरं बलादाकृष्य पुरीतत्प्रतानमिव मेदिनीकुरङ्गिकायाः, लाङ्गूलमिव महीसिंहिकायाः, मूलमिवानन्तालतायाः, मृणालमिव भूमिकमलिन्याः, वेणिदण्डमिव क्षमाराक्षस्याः, पौनःपुन्य-प्रवृत्तोत्फणप्रहारजर्जरितवदनमुत्कृत्यमानमिवासृग्वरायाम्, उच्छलन्तमिव क्षतजेषु, स्फुरन्तमिव तरसेषु, त्रुट्यन्तमिव सिरासु, स्फुटन्तमिवास्थिषु,

---

कथंभूतं एनम्। आसादितसरीसृपाकारं प्राप्तसर्पाकारम्। किं कृत्वा पूर्वम्। शनेः रविपुत्रात् कृष्णत्वं कालत्वं समादाय। पुनश्च किं कृत्वा। स्त्रीभ्यो नारीजनेभ्यः कुटिलतां वक्रत्वं समादाय। पुनश्च किं कृत्वा। कृतान्तात् यमात् क्रौर्यं क्रूरत्वं समादाय। पुनश्च किं कृत्वा। असुरेभ्यः वृषविध्वंसबुद्धिं मूषिकविनाशमतिं समादाय। यथा असुरा वेदोत्पादकत्वेन वृषस्य धर्मस्य विध्वंसबुद्धिं समाददति। पुनश्च किं कृत्वा। जलधेः समुद्रात् विषाश्रयत्वं हालाहलरक्षणमुखत्वं समादाय। यथा जलधिः समुद्रो विषस्य ब्रह्मपुत्रस्य वासमाश्रयो भवति। पुनश्च किं कृत्वा। यातुधानेभ्यो राक्षसेभ्यः पिशितप्रियत्वं समादाय। यथा यातुधानाः पिशितप्रिया भवन्ति। पुनश्च किं कृत्वा। दुर्जनेभ्यः परोपद्रवं परेषां दुःखजननं समादाय कदर्थ्यमानतां अहं नीतवान्। बलादाकृष्य हठादुत्पाद्य। पुनः कथंभूतं एनम्। वामलूरविवरप्रविष्टार्धशरीरं वामलूरस्य वल्मीकस्य विवरे प्रविष्टं मध्ये गतं अर्धशरीरं यस्य स तथोक्तस्तम्। पुनः कथंभूतम्। मेदिनीकुरङ्गिकायाः भूमिमृग्याः पुरीतत्प्रतानमिव अन्त्रोच्चयमिव। पुनः कथंभूतम्। महीसिंहिकायाः लोकभक्षिकत्वात् लाङ्गूलमिव पुच्छमिव। पुनः कथंभूतम्। अनन्तालतायाः अनन्ता पृथ्वी सा एव लता वल्ली ब्रह्माकाशव्यापिकत्वात् तस्या मूलमिव जटामिव। पुनः कथंभूतम्। भूमिकमलिन्याः भूमिरेव कमलिनी लक्ष्मीनिवासस्थानत्वात् तस्या मृणालमिव पद्मिनीकन्दमिव। पुनः कथंभूतम्। क्षमाराक्षस्याः क्षमा पृथ्वी सा राक्षसी सर्वजनभक्षिकत्वात् तस्या वेणिदण्डमिव ग्रन्थितकेशयष्टिमिव बलादाकृष्य कदर्थ्यमानतां अहं नीतवान्। पुनः कथंभूतं एनम्। पौनःपुन्यप्रवृत्तोत्फणप्रहारजर्जरितवदनम् पुनः पुनर्भवं पौनःपुन्यम्। 'अव्ययानां स्वरादिलोपः' इति वचनात् अलोपः। पौनःपुन्येन प्रवृत्ताः सञ्जाता ये उत्फणप्रहारा उन्नतफणाघातास्तैर्जर्जरितं क्षीणं वदनं यस्य सरीसृपस्य स तथोक्तस्तम्। किं कुर्वन्तमेनम्। उत्कृत्यमानमिवासृग्वरायां असृग्वरायां त्वचि विषये उत्पाद्यमानमिव। पुनः किं कुर्वन्तम्। क्षतजेषु रुधिरेषु उच्छलन्तमिवोर्ध्वं गच्छन्तमिव। पुनः किं कुर्वन्तम्। तरसेषु मांसेषु स्फुरन्तमिव चमत्कुर्व-

विवर्तमानमिवान्त्रेषु, समीपतरकदम्बस्तम्बशायिना प्रबलजाङ्गलकवलाविल-गलगुहाघोरघुरुघुरारवप्रतिबोधितेन गतमेव श्लोकं तत्रैव जन्मनि सफलयता तरक्षुणा भक्ष्यमाणस्तेन पृषदाकुना समकालमेवाहं परासुरभवम् ।

पुनरहो कविलोकपङ्कजविकासभास्कर, सौजन्यरत्नाकर, अस्ति खलु तेष्वेव त्रिदिवनिवासोचितकिंवदन्तीषु अवन्तीषु इन्दुमणिमेखलेव पद्मा-वतीविलासिन्या, जलकेलिदीर्घिकेव मालवावनीपालविलासिनीनाम्, नि-त्योत्सवपताकेव भुजङ्गमलोकस्य, वरणमालेव मार्गमहीधराणाम्, मुक्ताव-

---

न्तमिव । पुनः किं कुर्वन्तम् । सिरासु स्व(?)सासु त्रुट्यन्तमिव बुध्यन्तमिव । पुनः किं कुर्वन्तम् । अस्थिषु स्फुटन्तमिव कटकटायमानमिव । पुनः किं कुर्वन्तम् । अन्त्रेषु पुरीततसु विवर्तमानमिव अन्तः शरीरं बहिः कुर्वन्तमिव । कथंभूतोऽहम् । तरक्षुणा अरण्यश्वुना भक्ष्यमाणः । किं कुर्वता तरक्षुणा । गतमेव श्लोकं पूर्वोक्तमेवानुष्टुपं तत्रैव जन्मनि तद्भवे एव सफलयता सत्यार्थतां नयता । कोऽसौ गतश्लोक इत्याह । अहं कथं परासुरभवम् । तेन पूर्वोक्तेन चन्द्रमतिचरेण पृषदाकुना दीर्घपृष्ठेन सह समकालमेव युगपदेव । आवां द्वावपि मृताविल्यर्थः । सर्पो मया भक्षितोऽहं तरक्षुणा भक्षित इत्यर्थः । कथंभूतेन तरक्षुणा । समीपतरकदम्बस्तम्बशायिना वल्मीकस्य समीपतरो योऽसौ कदम्बो धूलीकदम्बो धाराकदम्बो वा तस्य स्तम्बः प्रकाण्डस्तत्र शेते तिष्ठतीत्येवंशीलस्तथा तेन । पुनः कथंभूतेन । प्रबलजाङ्गलकवलाविलगलगुहाघोरघुरुघुरारवप्रतिबोधितेन प्रबलं वरिष्ठं यज्जाङ्गलं सर्पमांसं तस्य कवलो ग्रासस्तेन आविला भृता गलगुहा स्थूलस्य(?) कण्ठकन्दरा तस्या घोरो भयानको योऽसौ घुरुघुरारवोऽव्यक्तशब्दस्तेन प्रतिबोधितो जागरितस्तेन ॥

पुनः पुनरपि पृषतसर्पभववर्णनादनन्तरम् । अहो कविलोकपङ्कजविकासभास्कर कविना लोकाः समूहास्त एव पङ्कजानि कमलानि वैदुष्यसौगन्धगुणयुक्तत्वात् तेषां विकासे आन-न्दोत्पादने भास्करः श्रीसूर्यः स तथा तस्य सबोधनं हे तथोक्त । हे सौजन्यरत्नाकर सौजन्यं परोपकारस्तदेव रत्नमनर्घ्यमाणिक्यं तस्य आकरः तस्य सबोधनं हे तथोक्त । हे श्रीमारदत्तमहाराज, तेष्वेवावन्तीषु विषये । खलु वाक्यालंकारे । सिप्रा नाम नदी अस्ति वर्तते इति क्रियाकारकसंबन्धः । कथंभूतेषु अवन्तीषु । तेष्वेव पूर्वोक्तेष्वेव । पुनः कथंभूतेषु । त्रिदिवनिवासोचितकिंवदन्तीषु त्रिदिवनिवासानां देवानां उचिता योग्या किंवदन्ती वार्ता येषामवन्तीनां ते तथोक्तास्तेषु तथोक्तेषु । कथंभूता सिप्रा नाम नदी । पद्मावतीवि-लासिन्या उज्जयिनीपुरीकमनीयकामिन्या इन्द्रमणिमेखलेव चन्द्रकान्तरत्नमेखलेव । पुनः कथंभूता । मालवावनीपालविलासिनीनां मालवस्य ये अवनिपालास्तेषां विलासि-नीनां जलकेलिदीर्घिकेव जलक्रीडावापिकेव । पुनः कथंभूता । भुजङ्गमलोकस्य पाताललोकस्य नित्योत्सवपताकेव नित्यमहोत्सववैजयन्तीव । पुनः कथंभूता । मार्गमहीधराणां मार्गपर्व-

लीव मेदिनीदेवताया, कीर्तिवैजयन्तीव प्रभवभूधरस्य, सेकसारणिरिव सिन्धुरत्नाङ्कुराणाम्, शरसृष्टिरिव च जगत्प्रसाधनमतीना प्रजापतीनाम्, भोगवतीव पद्माधिष्ठिता भुजङ्गलोकोचिता च, राज्यलक्ष्मीरिव कुवलयोपगता द्विजभोगभूता च, काननश्रीरिव सवरप्रचुरा मुनिजनगोचरा च, सीतेव लक्ष्मणानुगता रामानन्दिता च, भारतकथेव धृतराष्ट्रावसाना जातव्यासाधिष्ठाना च, आस्फूर्जितमूर्तिरिव कान्तावलोकना प्रसाधितबलिस-

---

ताना वरणमालेव। पुन कथभूता। मेदिनीदेवताया मुक्तावलीव मुक्ताफलमालेव। पुन कथभूता। प्रभवभूधरस्य एतदुत्पत्तिपर्वतस्य कीर्तिवैजयन्तीव कीर्तिपताकेव। पुन कथभूता। सिन्धुरत्नाङ्कुराणा समुद्ररत्नाङ्कुराणा सेकसारणिरिव सेचनकृत्रिमनदीव। पुन कथभूता। प्रजापतीना नरेन्द्राणा शरसृष्टिरिव बाणसृष्टिरिव। कथभूताना प्रजापतीनाम्। जगत्प्रसाधनमतीना पृथ्वीमण्डलबुद्धीनाम्। पुन कथभूता सिप्रा। पद्माधिष्ठिता कमलमण्डिता भुजङ्गलोकोचिता च कामुकलोकयोग्या च। केव। भोगवतीव अहिपुरीव। यथा भोगवती पद्माधिष्ठिता पद्मनामनागदेवतासहिता, भुजङ्गलोकोचिता सर्पसमूहयोग्या च भवति। पुन कथभूता। कुवलयोपगता उत्पलैरुपमण्डिता द्विजभोगभूता च। केव। राज्यलक्ष्मीरिव। यथा राज्यलक्ष्मी कुवलयोपगता पृथ्वीमण्डलमण्डिता, द्विजाना ब्राह्मणाना भोगभूता च भवति। पुन कथभूता। सवरप्रचुरा जलबहुला मुनिजनगोचरा च तापसपक्षिसहिता च। केव। काननश्रीरिव वनलक्ष्मीरिव। यथा काननश्री सवरप्रचुरा श्टङ्गतरुसहितचतुष्पदजीवबहुला आश्रवनिरोधसहिता, मुनिजनाना दिगम्बराणा गोचरा च भवति। पुन कथभूता। लक्ष्मणानुगता सारसपङ्क्तिसहिता रामानन्दिता च रामाणा स्त्रीणा आनन्दकारिणी च। केव। सीतेव जनकतनयेव। यथा सीता लक्ष्मणेन सौमित्रिणा अनुगता, रामानन्दिता रामेण दशरथनन्दनेन आह्लादिता च भवति। पुन कथभूता। धृतराष्ट्रावसाना धृतराष्ट्रा हसा अवसानयोरुभयतटयोर्यस्या सा जातव्यासाधिष्ठाना च जातमुत्पन्न व्यासस्य विस्तारस्य अधिष्ठान मूल यस्या सा तथा च। केव। भारतकथेव भरतो नाम कौरवपाण्डवाना पूर्वज कश्चित् तस्यापत्यानि भारता कौरवपाण्डवास्तेषा कथेव पुराणसदृशी। यथा भारतकथा धृतराष्ट्रावसाना धृतराष्ट्रो नाम दुर्योधनपिता तस्य अवसान मरण यस्या कथाया सा धृतराष्ट्रावसाना जातमुत्पन्न व्यासेन सत्यवतीपुत्रेण अधिष्ठान पीठबन्धो यस्या सा जातव्यासाधिष्ठाना च भवति। पुन कथभूता। कान्तावलोकना कान्त मनोहर अवलोकन यस्या सा प्रसाधितबलिसताना च प्रसाधितो बलिसतान पूजासमूहो यस्या सा तथा च। केव। आस्फूर्जितमूर्तिरिव इन्दुमूर्तिरिव। यथा आस्फूर्जितमूर्ति कान्ताना सुन्दरीणा अवलोकनसहिता, प्रसाधितबलिसताना च प्रसाधितो वशीकृतो बलेर्दानवविशेषस्य सतानो यया सा तथा च भवति।

ताना च, सुधासृष्टिरिव कुमुदावहा विहितदेवमहा च, विपणिवीथिरिव सौगन्धिकावसथा ग्राहकमठपत्रिसनाथा च, सकमलकल्लोलकलशाभिषेकतोषितोपान्ताश्रमाश्रयविप्रा सिप्रा नाम नदी ।

यत्र मदोन्मुखमरालकुलकामिनीचरणचारचलद्विकचकञ्जकिञ्जल्कपुञ्जपिञ्जरतरङ्गम्, अखर्वगर्वदार्वाघाटपेटकपर्यटनलुण्ठ्यमानपुटकिनीपुटपटलान्त-

---

पुन कथभूता । कुमदावहा कुमुदानि श्वेतोत्पलानि आवहति धत्ते सा विहितदेवमहा च विभ्य पक्षिभ्यो हिता विहिता, देवाना नृपाणा मह उत्सवोयस्या सा देवमहा, विहिता चासौ देवमहा च विहितदेवमहा च । 'कर्मधारे च सञ्ज्ञे तु पुवद्भावो विधीयते' इति विहिताशब्दस्य पुवद्भाव । केव । सुधासृष्टिरिव । यथा सुधासृष्टिरमृतसृष्टि कुमुदावहा कौ पृथिव्या मुदमावहति मुद करोति तथा, विहितदेवमहा च विहित उत्पादितो देवाना मह पूजा यस्या सा तथा च भवति । देवपूजायामादौ जल विलोक्यते तद्धेतुत्वात् । पुन कथभूता । सौगन्धिकावसथा सौगन्धिकाना रक्तकमलाना कह्लाराणा च आवसथ निवासो यस्या सा तथा ग्राहकमठपत्रिसनाथा च ग्राहा मकरादय कमठा कच्छपा पत्रिण पक्षिणस्तै सनाथा सहिता च। केव। विपणिवीथिरिव हट्टावलीव । यथा विपणिवीथि सौगन्धिकाना सुगन्धिवस्तुपण्याना आवसथ स्थान यस्या विपणिवीथौ सा तथा, ग्राहका सुग धतैलादिक्रयका मठपतयो गृहस्था तै सनाथा सहिता च भवति । पुन कथभूता । सकमलकल्लोलकलशाभिषेकतोषितोपान्ताश्रमाश्रयविप्रा सकमलकल्लोला पुष्पसयुततरङ्गास्त एव कलशा घटास्तेषामभिषेकेण सेचनेन तोषिता हर्ष प्रापिता उपान्ताश्रमाश्रया नदीसमीपगृहे आश्रिता विप्रा ब्राह्मणा यया सा तथोक्ता सिप्रा नाम नदी ॥

यत्र यस्या सिप्राया नगराङ्गनानिवहैर्नगरस्त्रीसमूहै जलक्रीडावसरेषु पय पानीय उत्कलिकाविलोदय उत्कलिकाभिस्तरङ्गै कृत्वा आविलोदय अनच्छोदय क्रियते विधीयते । कथ भूत पय । मुक्ताफलद्युतिचय मौक्तिकचूर्णसदृशमिव आविलोदय अनच्छ क्रियते । किमिव। विरहिणीहृदयमिव विप्रलब्धपुरध्रीचित्तमिव। यथा विरहिणीहृदयमुत्कलिकाभिरुत्कण्ठाभिराविलोदयमनच्छ भवति। पुन कथभूतम्। मदोन्मुखमरालकुलकामिनीचरणचारचलद्विकचकञ्जकिञ्जल्कपुञ्जपिञ्जरतरङ्गम् मदोन्मुखा मदमागता या मरालकुलकामिन्यो हसभार्यास्ता सा चरणचारै पादचेष्टितै चलन्ति प्रचलन्ति यानि विकचानि विकसितानि कञ्जानि कमलानि तेषा किञ्जल्कपुञ्ज केसरसमूहस्तेन पिञ्जरा पीतरक्तास्तरङ्गा कल्लोला यस्य पयसस्तत्तथोक्तम्। पुन कथभूतम्। अखर्वगर्वदार्वाघाटपेटकपर्यटनलुण्ठ्यमानपुटकिनीपुटपटलान्तरङ्गम् अखर्वो दीर्घतरो गर्वो येषा ते अखर्वगर्वास्ते च ते दार्वाघाटा सारसास्तेषा पेटक समूहस्तस्य पर्यटनेन सञ्चरणेन लुण्ठ्यमानाना पुटकिनीना कमलिनीना पुटपटलाना पुटसमूहानामन्तरङ्ग मध्यो यत्र

रङ्गम्, उत्तरलतरतरत्कारण्डोच्चण्डतुण्डकाण्डखण्ड्यमानखरदण्डदलोल्लसत्कल्लोलम्, अनेकमल्लिकाक्षकुटुम्बिनीकदम्बचुम्ब्यमानजम्बालजालजटिलजलदेवतादोलम्, अनवरतरतिकलहमोदमेदुरमिथुनचरपतङ्गपक्षचापलोच्छलच्छीकरासारसिच्यमानतीरतरुनिकरम्, अन्योन्यापघनघनाघट्टकुपितकुम्भीरभयभ्राम्यत्ककुभकुहूत्कारमुखरम्, आवाचाटबकोटचेष्टितचकितकमलमूलनिलीयमानपोताधानम्, अम्बुरुहकुहरविहरदवहारविघ्नितवैखानसकुसुमोञ्छनविधानम्, उदीर्णदर्पदीवितुमुलकलिकोलाहलावलोकमूकमू-

---

तत्तथोक्तम्। पुनः कथंभूतम्। उत्तरलतरतरत्कारण्डोच्चण्डतुण्डकाण्डखण्ड्यमानखरदण्डदलोल्लसत्कल्लोलम् उत्तरलतराश्चपलतरास्तरन्त उन्मज्जन्तो ये कारण्डाः चक्रवाकास्तेषामुच्चण्डानि मुखानि तान्येव काण्डा बाणास्तैः खण्ड्यमानानि कर्तमानानि यानि खरदण्डदलानि कमलपत्राणि तैः सह उल्लसन्त उच्छलन्तः कल्लोला यत्र तत्तथोक्तम्। पुनः कथंभूतम्। अनेकमल्लिकाक्षकुटुम्बिनीकदम्बचुम्ब्यमानजम्बालजालजटिलजलदेवतादोलम् अनेके बहवो ये मल्लिकाक्षा हंसविशेषास्तेषां कुटुम्बिन्यो हंसीविशेषास्तासां कदम्बानि समूहास्तैश्चुम्ब्यमानानि मुखैः स्पृश्यमानानि यानि जम्बालजालानि सैवलसमूहास्तैर्जटिला कर्बुरा जलदेवतानां दोला प्रेङ्खा यत्र तत्तथोक्तम्। उक्तं च—'रक्तैर्वक्त्रैः सचरणैः राजहंसान्विभावयेत्। श्यामलैर्मल्लिकाक्षास्तु धार्तराष्ट्राः सितेतरैः॥' पुनः कथंभूतम्। अनवरतरतिकलहमोदमेदुरमिथुनचरपतङ्गपक्षचापलोच्छलच्छीकरासारसिच्यमानतीरतरुनिकरम् अनवरतं निरन्तरं योऽसौ रतिकलहः रतियुद्धं तेन मोदो हर्षस्तेन मेदुराः सस्नेहा ये मिथुनचरपतङ्गाः चक्रवाकपक्षिणस्तेषां पक्षचापलेन पत्रचपलत्वेनोच्छलन्तः उत्पतन्तो ये शीकरा जलकणसमूहास्तैः सिच्यमानाः आर्द्रीक्रियमाणास्तीरतरुनिकरास्तटवृक्षसमूहा यत्र तत्तथोक्तम्। पुनः कथंभूतम्। अन्योन्यापघनघनाघट्टकुपितकुम्भीरभयभ्राम्यत्ककुभकुहूत्कारमुखरम् अन्योन्यानां परस्पराणां ये अपघनाः शरीराणि तेषां घनाघट्टो निबिडभटभेटकस्तेन कुपिता ये कुम्भीरा नक्रास्तेषां भयात् भ्राम्यन्त उड्डीयमाना ये ककुभा बालकुक्कुटास्तेषां कुहूत्कारैरव्यक्तशब्दैर्मुखरं वाचालम्। पुनः कथंभूतम्। अवाचाटबकोटचेष्टितचकितकमलमूलनिलीयमानपोताधानम् अवाचाटा मौनिनो ये बकोटा बकास्तेषां चेष्टितैः व्यापारैः चकितानि भीतानि कमलमूले निलीयमानानि पद्ममूलेषु प्रविशन्ति पोताधानानि क्षुद्रमत्स्यसमूहा यत्र तत्तथोक्तम्। पुनः कथंभूतम्। अम्बुरुहकुहरविहरदवहारविघ्नितवैखानसकुसुमोञ्छनविधानम् अम्बुरुहाणां कुहरेषु विहरन्तः पर्यटन्तो ये अवहारा जलव्यालाः। ग्राहा इत्यर्थः। तैर्विघ्नितमन्तरायं प्राप्तं वैखानसानां तापसानां कुसुमोञ्छनविधानं कमलादिचुण्टनविधानं यत्र तत्तथोक्तम्। पुनः कथंभूतम्। उदीर्णदर्पदीवितुमुलकलिकोलाहलावलोकमूकमूककलोकम् उदीर्णदर्पा उत्कटमदा ये दीवयः जलसर्पास्तेषां तुमुलो रौद्रो

कक्लोकम्, उन्मत्तमकरकरास्फालनोत्ताललहरिकोत्तालितारविन्दकन्दरद्रवन्मकरन्दबिन्दुचन्द्रकावचयचटुलचञ्चरीकमेचकवीचिकानीकम्, उद्दामोदकद्विपदशनदश्यमानमृणालिनीसकलसारप्रसरम्, अतुच्छकच्छपाच्छोटमूर्छत्पाठीनपृष्ठपीठीलुठदुद्दण्डडिण्डीरपिण्डशिखण्डिततटिनीनिकटकर्करम्, उपान्तसैकतोल्लोलवालीविहारवाचालवारलम्, अदूरजकुजकुञ्जकुलायक्रीडत्कुररकूजितबहलम्, अमृतस्रोत इव सुखस्पर्शावदातम्, आमलकशिलातलमिव स्वच्छकलम्, इन्दुमणिनि स्यन्दनमिव सुभगावलोकनम्,

---

योऽसौ कलिर्युद्ध तस्य कोलाहलस्य कलकलशब्दस्य अवलोकेन दर्शनेन मूकादाग्रहिता मूककलोका मण्डूकसमूहा यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । उन्मत्तमकरकरास्फालनोत्ताललहरिकोत्तालितारविन्दकन्दरद्रवन्मकरन्दबिन्दुचन्द्रकावचयचटुलचञ्चरीकमेचकवीचिकानीकम् उन्मत्ता उत्कर्षेण मद प्राप्ता ये मकरा जलहस्तिनस्तेषा कराणा शुण्डादण्डानां आस्फालनेन उत्ताला उत्सुका वेगवत्यो या लहरिका वीचयस्ताभिरुत्तालितानि कम्पितानि यानि अरविन्दानि तेषा कन्दरेभ्य कोशेभ्यो द्रवन्तो निर्गलन्तो ये मकरन्दबिन्दवस्तेषा चन्द्रकानि

लहरीसमूहा यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । उद्दामोदकद्विपदशनदश्यमानमृणालिनीसकलसारप्रसरम् उद्दामा उल्बणा ये उदकद्विपा जलहस्तिनस्तेषा दशनैर्दश्यमानाश्चर्व्यमाणा मृणालिनीना पद्मिनीना सकला समग्रा अभ्यग्रा सारप्रसरा कन्दविस्तारा यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । अतुच्छकच्छपाच्छोटमूर्छत्पाठीनपृष्ठपीठीलुठदुद्दण्डडिण्डीरपिण्डशिखण्डिततटिनीनिकटकर्करम् अतुच्छा बृहतो महान्तो गण्डशैलसदृशा ये कच्छपास्तेषा आच्छोटेन आस्फालनेन मूर्छन्त सदीप्यमाना क्षुभ्यन्तो ये पाठीना सहस्रदंष्ट्रा मत्स्यास्तेषा प्रशस्त पृष्ठ पृष्ठपीठी तत्र लुठन्तो ये उद्दण्डा प्रचण्डा डिण्डीरपिण्डा फेनराशयस्तै शिखण्डिता मुकुटवन्त कृता तटिनीना नदीना निकटेषु उभयकूलसमीपेषु कर्करा पर्वतदन्ता येन पयसा तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । उपान्तसैकतोल्लोलवालीविहारवाचालवारलम् उपान्तेषु समीपेषु यानि सैकतानि सिकतामयानि द्वीपानि पुलिनानि तेषु उल्लोला लोला वाल्यो लहर्यस्तासु विहारेण पर्यटनेन वाचाला शब्दवत्यो वारला हसभार्या यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । अदूरजकुजकुञ्जकुलायक्रीडत्कुररकूजितबहलम् अदूरे जाता अदूरजा निकटवर्तिनो ये कुजा वृक्षास्तेषा कुञ्जेषु ये कुलाया पक्षिगृहा मालकास्तेषु क्रीडन्तो ये कुररा उत्क्रोशपक्षिणस्तेषा कूजितैरव्यक्तशब्दितैर्बहल प्रचुरम् । पुन कथभूतम् । सुखस्पर्शावदातम् सुखस्पर्शेन सौख्योत्पादकस्पर्शेन अवदातमुज्ज्वलम् । किमिव । अमृतस्रोत इव पीयूषप्रवाह इव । पुन कथभूतम् । स्वच्छकलम् स्वच्छा कला कायो यस्य तत्तथोक्तम् । किमिव । आमलकशिलातलमिव ।

अव्यय ज्योतिरिव जनितजगत्प्रणयम्, अलकवल्लरीतरङ्गभङ्गिभिर्वदनारविन्दामोददुर्दिनैर्भुजलतावानीरसततिभि कुचकोकमिथुनमनोहरैर्वलिवञ्जुलवल्लीविलासिभिर्नाभिमण्डलावर्तोदात्तैर्नितम्बपुलिनस्थलश्लाघिभिरूरुकरिमकरकराभोगहृदयगमै पादनखमयूखफेनस्फीतै प्रतिनदीप्रवाहैरिव नगराङ्गनानिवहैर्जलक्रीडावसरेषु विरहिणीहृदयमिवोत्कलिकाविलोदय क्रियते मुक्ताफलद्युतिचय पय । अपि च ।

करिमकरमुखोद्गीर्ण यस्यामर्ण पुन पतद्भाति ।
सुरमिथुनकलहविगलितमुक्ताफलभूषणभ्रान्ति ॥

पुन कथभूतम् । सुभगावलोकनम् सुभग प्रीतिजनक अवलोकन यस्य पयसस्तत्तथोक्तम् । किमिव । इन्दुमणिनि स्यन्दनमिव चन्द्रकान्तमणिद्रव इव । पुन कथभूतम् । जनित जगत्प्रणयम् उत्पादितसकललोकप्रीतिकम् । किमिव । अव्यय ज्योतिरिव केवलज्ञानमिव । कथभूतैर्नगराङ्गनानिवहै । प्रतिनदीप्रवाहैरिव अपरनदीपूरैरिव । पुन कथभूतै । नदीधर्मै विशिष्टानि विशेषणान्याह—अलकवल्लरीतरङ्गभङ्गिभि अलकवल्ल्यस्तरङ्गभङ्ग कल्लोलरचना येषु नगराङ्गनानिवहेषु ते तथा तै । पुन कथभूतै । वदनारविन्दामोददुर्दिनै वदनान्येवारविन्दानि तेषामामोदेन परिमलेन दुर्दिनाश्छन्नास्ते तथा तै । पुन कथभूतै । भुजलतावानीरसततिभि भुजलता बाहुवल्ल्यस्ता एव वानीरसततयो वेतससमूहा येषु ते तथा तै । पुन कथभूतै । कुचकोकमिथुनमनोहरै कुचा एव कोकमिथुनानि चक्रवाक्युगलानि तैर्मनोहरा मनोरञ्जनचतुरास्ते तथा तै । पुन कथभूतै । वलिवञ्जुलवल्लीविलासिभि वलय उदररेखास्ता एव वञ्जुलवल्ल्यो लताविशेषास्ताभिर्विलसन्त्युल्लसन्तीत्येवशीला वलिवञ्जुलवल्लीविलासिनस्तै । पुन कथभूतै । नाभिमण्डलावर्तोदात्तै नाभिमण्डलान्येव आवर्ता भूपास्तैरुदात्ता मनोहरास्ते तथा तै । पुन कथभूतै । नितम्बपुलिनस्थलश्लाघिभि नितम्बा स्त्रीकटीपश्चाद्भागास्त एव पुलिनस्थलानि जले क्रमेणोत्थित द्वीप पुलिन प्रशस्तानि पुलिनानि पुलिनस्थलानि तेषा श्लाघा प्रशसा विद्यते येषा ते तथा तै । पुन कथभूतै । ऊरुकरिमकरकराभोगहृदयगमै ऊरव सक्थीनि त एव करिमकरकराभोगा जलहस्तिजलग्राहशुण्डादण्डविस्तारास्तैर्हृदयगमा मनोहरास्ते तथा तै । पुन कथभूतै । पादनखमयूखफेनस्फीतै पादनखमयूखा एव फेना डिण्डीरपिण्डास्तै स्फीता प्रचुरास्ते तथा तै ॥

अपि च तथा च । **करीत्यादि** । यस्या सिप्राया नद्यामर्णो जल करिमकरमुखोद्गीर्ण जलहस्तिनक्रमुखैरुद्गीर्ण उद्गापितम् । पुन पुनरपि आकाशात् अध पतत् भाति शोभते । कीदृश भाति । सुरमिथुनकलहविगलितमुक्ताफलभूषणभ्रान्ति सुराणा मिथुनानि

जलदेवीकरयन्त्रैरुपरिष्टाद्यत्र वारि विक्षिप्तम् ।
दुर्वर्णदण्डदीप्तिं दधाति विपदातपत्रस्य ॥
षट्चरणचलितजलरुहमकरन्दस्यन्दबिन्दुकन्दलितम् ।
यस्या पाथ श्लथयति घुसृणमति पौरलोकस्य ॥
चपलकलहसबालकपरिप्लुत षट्पदोऽम्बुजे भाति ।
यस्या धर्मभयादिव पलायमानोऽघसघात ॥
मध्यमधुलुब्धमधुकरकुलभाण्ड पुण्डरीकमुद्दण्डम् ।
हरति हरिन्मणिकलशा सितातपत्रश्रिय यत्र ॥
उद्गतमकरन्दरज सिताम्बुज यत्र मोदमन्थरितम् ।
उपरिचलधूलिधूसरधवलच्छत्रच्छविं छुपति ॥

स्त्रीपुरुषयुग्मानि तेषा कलहो मैथुन(?)कटस्तेन विगलितान्यध पतितानि यानि मुक्ताफल भूषणानि तेषा भ्रान्ति सादृश्य यत्र तत्तथोक्तम् । उपमालकार ॥

जलदेवीत्यादि । यत्र यस्या जलदेवीकरयन्त्रै कृत्वा उपरिष्टात् आकाशे विक्षिप्त विकीर्ण वारि जल विपदातपत्रस्य दुर्वणदण्डदीप्तिं दधाति रूप्यमयदण्डशोभा धरति । रूपकोपमालकार ॥

षट्चरणेत्यादि । यस्या सिप्राया पाथो जल पौरलोकस्य घुसृणमतिं कुङ्कुमद्रव स्वीकाराभिलाष श्लथयति शिथिलयति । तत्कारणगर्भित विशेषणमाह—कथभूत पाथ । षट्चरणचलितजलरुहमकरन्दस्यन्दबिन्दुकन्दलित षट्चरणा भ्रमरा तै चलितानि कम्पितानि यानि जलरुहानि कमलानि तेषा मकरन्दस्यन्दबिन्दव पुष्परसक्षरणविषस्तै कन्दलित निश्चितम् । हेत्वलकार ॥

चपलेत्यादि । यस्या सिप्राया अम्बुजे कमले षट्पदो भ्रमरो भाति शोभते । कथभूतो भाति । अघसघात इव पापसमूह इव । किं कुर्वाण अघसघात इव भाति । धर्मभयात् पलायमानो नश्यत् । षट्पद कथभूत । चपलकलहसबालकपरिप्लुत चपलो योऽसौ कलहसबालक कलहसशिशुस्तस्य मुखेन परिप्लुत उपद्रुत । प्रतिवस्तूपमालकार ॥

मध्येत्यादि । यत्र यस्या पुण्डरीक श्वेतकमल कर्तृभूत सितातपत्रश्रिय हरति तिरस्करोति । कथभूता सितातपत्रश्रियम् । हरिन्मणिकलशा हरिन्मणेरश्मगर्भरत्नस्य कलश कुम्भो यस्या सा तथा ताम् । कृष्णरत्नकलशामित्यर्थ । कथभूत पुण्डरीकम् । मध्यमधुलुब्धमधुकरकुलभाण्ड मध्यमधुलुब्धो मकरन्दलम्पटो योऽसौ मधुकरो भ्रमरस्तस्य कुल जातिस्तस्य भाण्डमाधार । पुन कथभूतम् । उद्दण्ड जलान्निर्गतम् ॥

उद्गतेत्यादि । यत्र यस्या सिप्राया नद्या सिताम्बुज श्वेतकमल उपरिचलधूलिधूसर

सपत्नपुरच्छाय तलदेशे यत्र राजते वारि ।
उन्मीलितभुजगजगत्सुरलोकालोकदर्पणद्युति च ॥
ईशानशीर्षोचितविभ्रमाणि वैखानसावासनिरन्तराणि ।
नीराणि यस्या सुरशेखराणि सरिद्वरावारिमनोहराणि ॥
देवार्चनासङ्गविधौ जनाना यस्या प्रसूनाञ्जलिगन्धलुब्ध ।
विनिर्गलत्पूर्वभवाघसङ्घ समन्ततो भाति मधुव्रतौघ ॥
यस्या प्रवाह सरित प्रकाम बलिप्रसूनप्रकराभिराम ।
रत्नोत्करापूरितसत्रवृत्तेर्महाध्वजस्येव तनोति कान्तिम् ॥

धवलच्छत्रच्छविं छुपति उपरितनभागे चला चपला या धूली रज तया धूसर ईषत्पाण्डुर धवलमुज्ज्वल यच्छत्र तस्य छवि शोभा ता छुपति स्पृशति । 'छुपतिस्पृशसस्य शत्तुदादौ वर्तते ।' कथभूत सिताम्बुजम् । उद्गतमकरन्दरज उद्गतमुज्ज्वलितमुपरिगत वा मकरन्देन पुष्परसेनोपलक्षित रज परागो यत्र सिताम्बुजे तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । मोदमन्थरित मोदेन परिमलभारेण मन्थरित नम्रीभूतम् । हेतूपमालकार ॥

सपत्नेत्यादि । यत्र यस्या तलदेशे अध प्रदेशे नगरस्याधोभागे वारि राजते । कथभूत वारि । सपत्नपुरच्छाय प्रतिबिम्बितोज्जयिनीनगरप्रतिबिम्बम् । पुन कथभूतम् । उन्मीलितभुजगजगत् उन्मीलन्नागलोको यत्र वारिणि तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । सुरलोकालोकदर्पणद्युति सुरलोकस्य स्वर्गलोकस्य मध्यगता आलोकभूतास्य आलोकाय विलोकनाय दर्पणस्य आदर्शस्य द्युति शोभा यस्य वारिणस्तत्तथोक्तम् । स्वर्गनगरदर्शनदर्पणसदृशमित्यर्थ । हेतूपमालकार ॥

ईशानेत्यादि । यस्या सिप्राया नीराणि । कथभूतानि । सरिद्वरावारिमनोहराणि गङ्गानदीजलसदृशानि । पुन कथभूतानि । ईशानशीर्षोचितविभ्रमाणि ईशानो महादेवस्तस्य शीर्षस्तस्मिन् उचितविभ्रमाणि योग्यशोभानि । पुन कथभूतानि । वैखानसावासनिरन्तराणि वैखानसाना तापसानामावासैर्गृहै निरन्तराणि अविच्छिन्नानि । पुन कथभूतानि । सुरशेखराणि सुराणा शेखराणि मुकुटानि । मस्तकेषु धारणीयानीत्यर्थ ॥

देवार्चनेत्यादि । यस्या नद्या मधुव्रतौघो भाति । कथम् । समन्तत सर्वत्र । कथभूतो मधुव्रतौघ । देवार्चनासङ्गविधौ देवपूजावसरविधाने जनाना प्रसूनाञ्जलिगन्धलुब्ध पुष्पाञ्जलिगन्धलम्पट । पुन कथभूत । विनिर्गलत्पूर्वभवाघसङ्घ विनिर्गलन् विनिर्गच्छन् पूर्वभवाना जन्मान्तराणा अघसङ्घ पापसमूह इव । उपमालकार ॥

यस्या इत्यादि । यस्या सरित प्रवाह प्रकाम महाध्वजस्य इन्द्रध्वजस्य यज्ञविशे

चिलीचिमनिरीक्षणा सितसरोजहासोल्बणा
कलक्वणितवारलाविलसदावलीमेखला ।
उपान्तपुलिनाननोच्छलितवीचिनादानुगा
मन पुरजनस्य या हरति कामिनीवापगा ॥

तस्या प्रमादमालवीजलकेलिसरस्या सरितो जलक्रीडोत्तालजलदेवता-

षस्य कान्तिं शोभा तनोति । कथभूत प्रवाह । बलिप्रसूनप्रकराभिराम बल्यर्थं पूजार्थं यानि प्रसूनानि तेषा प्रकरै अभिरामो मनोहर । कथभूतस्य महाध्वजस्य । रत्नोत्करापूरितसत्रवृत्ते रत्नोत्करैरापूरिता सत्रस्य गृहस्य वृत्तिर्येन स तथा तस्य । उक्त च— ‘जिनपूजाया भेदा पञ्च भवन्ति । तत्र नित्यमह , चतुर्मुखम् , कल्पवृक्ष , आष्टाह्निकम् , ऐन्द्रध्वज इति । तत्र नित्यमह निजगृहात् गन्धपुष्पाक्षतादीनि जिनगृहाय निवेदन चैत्यचैत्यालय च कृत्वा ग्रामक्षेत्रादीना शासनदान मुनिजनपूजन च नित्यमह , मुकुटबद्धै क्रियमाणा पूजा महामह । सर्वतोभद्रश्चतुर्मुखमिति कथ्यते । कल्पवृक्ष अर्थिन प्रार्थितानर्थै सतर्प्य चक्रवर्तिभि क्रियमाणो मह कल्पवृक्ष उच्यते । आष्टाह्निक आषाढकार्तिकफाल्गुनमासेषु शुक्लपक्षेषु अष्टम्या पूर्णिमापर्यन्त स्नपनपूजादिक क्रियमाण आष्टाह्निकमुच्यते । ऐन्द्रध्वज इन्द्रादिभि क्रियमाणो मह समवसरणादौ ऐन्द्रध्वज उच्यते ।’ दृष्टान्तालकार ॥

चिलीचिमेत्यादि । या आपगा सिप्रा नदी पुरजनस्य मनो हरति चोरयति । केव । कामिनीव वश्येव । कथभूता आपगा । चिलीचिमनिरीक्षणा
। पुन कथभूता । सितसरोजहासोल्बणा
। पुन कथभूता । कलक्वणितवारलाविलसदावलीमेखला कल मधुर क्वणित शब्दित यासा ता कलक्वणितास्ताश्च ता वारला हसभार्यास्तासा विलसन्ती उल्लसन्ती या आवली श्रेणि सैव मेखला कटिमेखला यस्या सा तथोक्ता । वेश्यापि कटिमेखलासहिता भवति । पुन कथभूता । उपान्तपुलिनाननोच्छलितवीचिनादानुगा उपान्तेषु समीपेषु यत्पुलिन तोयमध्ये वालुकाद्वीप तदेवानन तत्रोच्छलिता उत्पतिता या वीचयो लहर्यस्तासा नादेन शब्देन अनुगच्छति चलति या सा तथोक्ता । वेश्यापि उल्लसन्ती गीतादिक करोति । स्रग्विणीछन्द । उपमालकार ॥

अहो मारदत्त महाराज, तस्या सरित सिप्राया नद्या सबन्धिनि महाह्रदे अगाधजलाशये पुनरह यशोधर पृथुरोमा मत्स्य समभूव सजातोऽस्मि । कथभूतायास्तस्या । प्रमादमालवीजलकेलिसरस्या प्रमादेन अलसतया मालवीना मालवदेशोद्भवस्त्रीणा जलकेल्यर्थं जलक्रीडार्थं सरसी महासरोवर तस्या । कथभूते महाह्रदे । जलक्रीडोत्तालजलदेवता-

हस्तोदस्तसलिलासारधारासहस्रसपादितानेकगगनतलशतह्रदे महाह्रदे व्यतिक्रम्य त पृषतपर्यायोदन्तमसरालशयालुप्रमाणदेह पुनरहमहो महाराज, **रोहिताक्ष**नामा पृथुरोमा समभूवम् । यस्मिञ्जलक्रीडारते

कूलकषा मग्नतनौ मयि स्यादुन्मग्नकाये प्रतनुप्रवाहा ।
स्थिते तिरश्चीनतया च सिन्धु सा सेतुबन्धश्रियमादधाति ॥

सापि मदीयाम्बा कृतकृष्णपन्नगतनुत्यागात्तत्रैव शिशुमारतया जन्मासादयामास ।

एकदा नु तस्यामेव सीकरासारतारकितसकलहरिति सरिति निदाघदाहदारुणरसेषु शुचिसमाशाखादिवसेषु

हस्तोदस्तसलिलासारधारासहस्रसपादितानेकगगनतलशतह्रदे जलक्रीडायामुत्ताला या जलदेवतास्तासा हस्तोदस्त ऊर्ध्व क्षिप्तो योऽसौ सलिलासारो जलसमूहस्तस्य धाराभि सपादिता उत्पादिता अनेका च गगनतले शतह्रदा विद्युतो यस्मिन् महाह्रदे स तथा तस्मिन् । कि कृत्वा अह पृथुरोमा समभूवम् । त पूर्वोक्त पृषतपर्यायोदन्त सहेलकपर्यायवार्ता व्यतिक्रम्य । अह सहेलको मृत्वा पृथुरोमा सजात इत्यर्थ । कथभूत पृथुरोमा । असरालशयालुप्रमाणदेह असरालो महान् योऽसौ शयालुरजगरस्तेन प्रमाणस्तत्सदृशो देहो यस्य स तथोक्त । पुन कथभूत पृथुरोमा । रोहिताक्षनामा रोहिताक्ष इति नाम यस्य स तथा । मुचुकुन्दपुष्पसदृशरक्तश्वेतशरीर इत्यर्थ । यस्मिन् रोहिताक्षे जलक्रीडारते सति ।

कूलकषेत्यादि । सा सिन्धु सिप्रा नदी मयि रोहिताक्षे पृथुरोम्णि मग्नतनौ सति कूलकषा तटमुद्रुजा स्याद्भवेत् । मयि उन्मग्नकाये सति बहिरुच्छलिते सति प्रतनुप्रवाहा अल्पपूरा स्यात् । मयि तिरश्चीनतया तिर्यक्त्वेन स्थिते सति सेतुबन्धश्रिय सेतुबन्धशोभा आदधात्याचरति । दीपकालकार , अतिशयश्च ॥

सापि पूर्वोक्ता मदीयाम्बा चन्द्रमति कृतकृष्णपन्नगतनुत्यागात् कालसपर्याय परिहृत्य तत्रैव सिप्राया महारुद्रे शिशुमारतया शिशुमारत्वेन रौद्रजलचरजन्मा जन्म भवान्तर आसादयामास प्राप्तवती ।

एकदा एकस्मिन्नवसरे नु पुन शुचिसमाशाखादिवसेषु ज्येष्ठमासदिनेषु तस्यामेव सरिति सिप्राया नद्या पुराङ्गना नगरस्त्रिय क्रीडन्ति स्म क्रीडा चक्रु । कथभूताया तस्या सरिति । सीकरासारतारकितसकलहरिति सीकरासारैरुच्छलितजलकणसमूहैस्तारकिता सजाततारका सकला अपि हरितो दिशो यया सा तथा तस्या । कथभूतेषु शुचिमासदिवसेषु । निदाघदाहदारुणरसेषु-निदाघदाहेन घर्मसतापेन दारुणो रस- सप्तमो रसो येषु

भ्रश्यत्कर्णवतंसकाः सरलितप्रान्तप्रलम्बालकाः
　　शीर्यत्कज्जललोचनाः परिगलद्गण्डस्थलीचन्दनाः ।
उत्कम्पस्तनमण्डलाः प्रविलसल्लीलाब्जबाहाकुलाः
　　क्रीडन्ति स्म पुराङ्गनाः प्रियतमैरासेव्यमाना इव ॥

तत्रैवावसरेऽषडक्षीणाक्षोभक्षामनिद्रोद्रेकेणातुच्छपुच्छाच्छोटनोच्छलद-विच्छिन्नच्छटस्वच्छसलिलकल्लोलकल्पितजलदेवतानिकेतकेतुमालेन निज-निरवधिप्रधावप्रारम्भैर्मथ्यमानपयस्यां कलशीमिव फेनाविलावर्तमण्डलां

ते तथोक्तास्तेषु । 'ज्येष्ठे शुक्रशुचिस्त्वयम् । आषाढे' इत्यमरकोषे वर्तते । पञ्जिकाकारेण जिनदेवनाम्नाचार्येण शुचिशब्देन ज्येष्ठ एव व्याख्यातः । तदभिप्रायेण अस्माभिरपि शुचिशब्देन ज्येष्ठ एवोक्तः । एवंविधं निदाघरौद्रत्वं ज्येष्ठ एव वर्तते, न त्वाषाढे । वृषसंक्रान्तिमासत्वात् । उक्तं च ब्राह्मणशास्त्रे—'गोमासे गोगवाक्रान्ते गोरसे गगनं गते । गोपदं गोरसं दत्वा गोसहस्रफलं भजेत् ॥' इति ।

कथंभूताः पुराङ्गनाः । **भ्रश्यदिति ।** भ्रश्यत्कर्णवतंसकाः भ्रश्यन्ति जलवेगेन अधः पतन्ति कर्णानां अवतंसकानि कर्णपूरा यासां तास्तथोक्ताः । पुनः कथंभूताः । सरलितप्रान्तप्रलम्बालकाः सरलिता अवक्रीभूताः प्रान्तेषु प्रलम्बा दीर्घा अलकाः केशा यासां तास्तथोक्ताः । पुनः कथंभूताः । शीर्यत्कज्जललोचनाः शीर्यत् गलत् कज्जलमस्यञ्जनं येषां तानि शीर्यत्कज्जलानि तत्सदृशानि लोचनानि यासां तास्तथोक्ताः । पुनः कथंभूताः । परिगलद्गण्डस्थलीचन्दनाः परि समन्तात् गलन्ति गण्डस्थलीनां प्रशस्तकपोलानां चन्दनानि विलेपनरचना यासां तास्तथोक्ताः । पुनः कथंभूताः । उत्कम्पस्तनमण्डलाः उत्कम्पानि उल्लसितानि सोल्लासानि स्तनमण्डलानि कुचभरा यासां तास्तथोक्ताः । पुनः कथंभूताः । प्रविलसल्लीलाब्जबाहाकुलाः प्रविलसन्ती शोभमाना लीला यासां ताः प्रविलसल्लीलाः अब्जबाहा कमलवत् भुजास्ताभिराकुला अनवस्थिताः । पुनः कथंभूताः । प्रियतमैर्निजवल्लभैरासेव्यमाना इव सुखक्रीडाया भुज्यमाना इव । यथा प्रियतमैरासेव्यमाना अङ्गना भ्रश्यदवतंसाः सरलकेशाः विसरत्कज्जललोचनाः चन्दनपत्रवल्लीरहिताः चपलस्तनमण्डना नृत्यद्बाहश्च भवन्ति । उपमालंकारः ॥

तत्रैवावसरे पुराङ्गनानां क्रीडासमये तेन चुलुकीसूनुना शिशुमारीसुतेन तासु नगराङ्गनासु मध्ये यशोमतिमहाराजमहादेव्याः कुसुमावल्याः सबन्धित्वेन कुब्जलिका दासी मदनमञ्जरिका नामा अग्राहि जगृहे । गृहीता इत्यर्थः । कथंभूतेन चुलुकीसूनुना । अषडक्षीणाक्षोभक्षामनिद्रोद्रेकेण अषडक्षीणानां मत्स्यानां क्षोभेन भेषजचलनेन क्षामं क्षीणं । उड्डीनमित्यर्थः । निद्राया प्रमीलायाः स्वप्नस्य उद्रेकः आधिक्यं यस्य स तथा तेन । पुनः कथंभूतेन । अतुच्छपुच्छाच्छोटनोच्छलदविच्छिन्नच्छटस्वच्छसलिलकल्लोलकल्पितजलदेवतानिकेतकेतु-

कूलवन्तीं कुर्वता प्रतिक्षणसधुक्ष्यमाणक्षुदाशुशुक्षणिक्षपितकुक्षिकक्षेण नीरेचरत्यक्षपक्षभक्षणाक्षिप्तक्षणेनेव शूलाक्षपतिना तेन चुलुकीसूनुना मा ग्रहीतु प्रत्यावृत्तेन तासु जलकेलीसक्तस्वान्तासु मध्ये यशोमतिमहाराजमहादेव्या कुब्जलिका मदनमञ्जरिका नामाग्राहि।

ततस्तद्वृत्तान्ताकर्णनकुपितमति स महीपतिराहूयादिदेश सकलजलव्यालविलोपनाय वैवस्वतसैन्यसनिभ सत्वर सचरद्धीवरनिकरम्। ते च कैवर्तास्तदादेशादुत्तरलतरोत्तानकराचरितक्ष्वेलिताः सत्वर लगुडगलजाल-

---

मालेन अतुच्छ प्रचुरं यत् पुच्छाच्छोटन पुच्छस्य आस्फालन तेनोच्छलत् ऊर्ध्वं गच्छत् अविच्छिन्नच्छट अखण्डधार स्वच्छ निर्मल यत् सलिल जल तस्य कल्लोलै कल्पिता रचिता जलदेवताना जलाधिष्ठातॄणा देवताना निकेते गृहे केतुमाला सेतूज्ज्वला पङ्क्तिर्येन चुलुकीसूनुना स तथोक्तस्तेन। चुलुकीसूनुना कि कुर्वता सता कुब्जलिका अग्राहि। कूलवन्तीं नदी फेनाविलावर्तमण्डला फेनै डिण्डीरपिण्डैराविल व्याप्त आवर्तमण्डल भ्रमणसमूह यस्या कूलिन्या सा तथा ता कुर्वता विदधता। कूलवन्तीं कामिव। कलशीमिव दधिमन्थिनीव। कथभूता कलशीम्। निजनिरवधिप्रधावप्रारम्भै निजो योऽसौ निरवधिप्रधाव आमर्यादभूतवेगवद्गतिस्तस्य प्रारम्भै राभस्यै मथ्यमानपयस्या मथ्यमान विलोड्यमान पयस्य दधि यस्या सा मथ्यमानपयस्या ताम्। पुन कथभूतेन चुलुकीसूनुना। प्रतिक्षणसधुक्ष्यमाणक्षुदाशुशुक्षणिक्षपितकुक्षिकक्षेण क्षण क्षण प्रति प्रतिक्षण सधुक्ष्यमाण सदीप्यमानो योऽसौ क्षुदाशुशुक्षणिर्बुभुक्षाग्निस्तेन क्षपित पीडित कुक्षिकक्ष उदरवन यस्य स तथा तेन। पुन कथभूतेन। नीरेचरत्यक्षपक्षभक्षणाक्षिप्तक्षणेन नीरेचरा मत्स्यास्तेषा(?)त्यक्ष समस्तोऽपि योऽसौ पक्ष पितृमातृपुत्रादिपरिग्रहस्तस्य भक्षणे आक्षिप्त प्रारब्ध क्षणोऽवसरो येन स तथा तेन। केनेव। शूलाक्षपतिनेव यमेनेव। कथभूतेन। मा रोहिताक्ष मत्स्य यशोधर चर ग्रहीतु गृहीत्वा भक्षितु प्रत्यावृत्तेन व्याघुटितेन। कथभूतासु तासु पुराङ्गनासु। जलकेलीसक्तस्वान्तासु • • 'विचितानि यासा तास्तथोक्तास्तासु॥

ततस्तदनन्तर तद्वृत्तान्ताकर्णनकुपितमति मदनमञ्जरिकाग्रहणश्रवणक्रुद्धबुद्धि स महीपति यशोमतिमहाराज सत्वर सचरद्धीवरनिकर समुखमागच्छन्मत्स्यवेधिसमूहं आहूय आकार्य सकलजलव्यालविलोपनाय सर्वजलदुष्टग्रहविनाशाय आदिदेश आदेश दत्तवान् आदिष्टवान्। कथभूत सचरद्धीवरनिकरम्। वैवस्वतसैन्यसनिभ यमकटकसदृशम्। ते च कैवर्ता सचरद्धीवरा तदादेशात् यशोमतिमहाराजस्यादेशात् ता प्रसिद्धा तरङ्गिणीं सिप्रानदीं सत्वरं अवतेरु. अवतरन्ति स्म। कथभूता कैवर्ता। उत्तरलतरोत्तानकराचरितक्ष्वेलिता उत्तरलतरा वेगवत्तरा उत्ताना अनधोमुखा ये करा हस्ततलास्तैराचरि

व्यग्रपाणयस्तरीतर्पतुवरतरङ्गतरण्डवेडिकोडुपसपन्नपरिकरास्ता तरङ्गिणीम वतेरु ।

उड्डीनाण्डजडिम्भमाकुलभवन्नालीकिनीकानन
कूलोत्तालबिलान्तरालचलनग्लानालगर्दार्भकम् ।
प्राय पङ्किलगर्तगर्वरमिलद्दौलेयबाल मुहु
स्तत्स्रोत कलुषीबभूव विवशग्राह विगाहत्तत ॥

पुनरहमहमिकया तत्सरित्स्रोतसि तेषु विहितसकलजलचरग्रहणोपायेषु तस्य चौलूकेयस्य यमदंष्ट्राकोटिकुटिल पपात गलनाले गल । तत्सगमान्मम

तानि कृतानि क्ष्वेलितानि आस्फोटितानि वर्करिका यैस्ते तथोक्ता । पुन कथभूता । लगुडगलजालव्यग्रपाणय लगुड लकुटदण्ड, गलश्च मत्स्यवेधनलोहकण्टक, जाल च आनाय लगुडगलजालानि तेषु व्यग्रा व्यापृता पाणयो येषा ते तथोक्ता । पुन कथ भूता । तरीतर्पतुवरतरङ्गतरण्डवेडिकोडुपसपन्नपरिकरा तरीश्च नौका, तर्पश्च तृणमयघो टक, तुवरतरङ्गश्च दौविकफलतरणोपाय, तरण्डश्च फलकम्, वेडिका च क्षुद्रनौका, उडु पश्च परिहारनौका चर्मावनघातै सपन्न परिपूर्ण परिकर परिवारो येषा ते तथोक्ता ॥

उड्डीनाण्डजेत्यादि । ततस्तदनन्तर स्रोत सिप्रानदीजलपूर कलुषीबभूव अनच्छ सजातम् । कथभूत स्रोत । उड्डीनाण्डजडिम्भम् उड्डीय गगने स्थिता अण्डजाना पक्षीणा डिम्भा बालका यस्मिन् तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । आकुलभवन्नालीकिनीकाननम् आकुल भवत् कम्पमान भवत् नालीकिनीना पद्मिनीना कानन यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । कूलोत्तालबिलान्तरालचलनग्लानालगर्दार्भक कूलयोरुभयोस्तटयोरुत्ताला उत्सुका बिलान्तरालेषु बिलमध्येषु चलनेन ग्लाना निर्भग्नोद्यमा अलगर्दाना जलसर्पाणा अर्भका बालका यत्र तत्तथोक्तम् । पुन कथभूतम् । प्राय पङ्किलगर्तगर्वरमिलद्दौलेयबाल प्रायो बाहुल्येन पङ्किला सकर्दमा ये गर्तास्तेषा मध्ये ये गर्वरा महिषास्तै मिलन्त एकत्रीभवन्तो दौलेयबाला कच्छपशिशवो यत्र तत्तथोक्तम् । कथ कलुषीबभूव । मुहुर्वार वारम् । पुन कथभूत स्रोत । विवशग्राह विवशा परवशा ग्राहा मकरादयो यत्र तत्त थोक्तम् । स्रोत किं कुवत् । विगाहत् विलोडत् । अतिशयालकार ॥

पुन पुनरपि नदीप्रवाहे अवगाहनानन्तर अहमहमिकया परस्पराहकारेण तत्सरि त्स्रोतसि तन्नदीप्रवाहे तेषु कैवर्तेषु विहितो रचित सकलाना जलचराणा मकरादीना ग्रहणस्य उपायो यैस्ते तथोक्तास्तेषु सत्सु तस्य चौलूकेयस्य चुलकीपुत्रस्य शिशुमा रस्य गलनाले गल लोहकण्टक पपात पतित । कथभूतो गल । यमदंष्ट्राकोटिकु टिल यमस्य दंष्ट्रा दाढा तस्या कोटिरग्र तद्वत् कुटिलो वक्र । तत्सगमात् शिशुमार

चोपरि भ्रमदकालचक्रकराल जालम् । पुनरस्मद्ग्रहणानन्दितमनोभिस्तैर्मत्स्य- वेधिभिरानीत मा त च स महीपतिरवलोक्य पितृसतर्पणार्थं द्विजसमा- जसत्त्ररसवतीकाराय समर्पयामास । तत्र च तदुपयोगमात्रतया प्रत्यहमु त्कृत्यमानकार्यैकदेश

अह पिता पूर्वभवेऽस्य राज्ञ पितामही चाम्बुचरोऽयमासीत् ।
इय व्यवस्था ननु नाविदानीमस्मत्सुखार्थं च विधि किलैष ॥

इति विचिन्तयन्स चाह च कथकथमपि जीवितमत्यजाव ।

पुनरहो धर्मधनजय, तामेव समस्ताद्भुतजननीमुज्जयिनीं निकषा तमताजिनजेणाजीवनोटजाकुले बम्बूलबदरीकरीरप्रायक्षुपाक्षिप्तपर्यन्तस्थले कङ्काहिनामके ग्रामधामके स जलव्यालो महत्युरभ्रसदर्भे छगली बभूव । अह

सगमात् ममोपरि च जाल पपातेत्येवम् । कथभूत जालम् । भ्रमदकालचक्रकराल भ्रमत् भ्रमण कुर्वत् यत् अकालचक्र अप्रस्तावे यमचक्र तद्वत् कराल रौद्रम् । पुन पुनरपि अस्मद्ग्रहणानन्दितमनोभिरस्माक स्वीकरणेन हृष्टचित्तैस्तै प्रसिद्धैर्मत्स्यवेधिभि कैवर्तैरानीत मा यशोधरवर रोहिताक्ष मत्स्य च त चन्द्रमतिचर शिशुमार अवलोक्य स यशोमति महाराजनामा महीपति पितृसतर्पणार्थं द्विजसमाजसत्त्ररसवतीकाराय समर्पयामास दापि तवान् । द्विजसमाज इति ब्राह्मणसमूहस्य सत्त्ररसवतीकाराय । ब्राह्मणरूपकारायेत्यर्थ (?)। समर्पयामास ॥

हे राजन् मारदत्त महाराज, स च शिशुमारोऽह च रोहिताक्षमत्स्य कथकथमपि महता कष्टेन जीवित अत्यजाव त्यक्तवन्तौ । अह च कि कुर्वन् । इतीदृश विचिन्तयन् पर्यालोचयन् । कथभूतोऽहम् । तत्र ब्राह्मणसत्त्रशालाया तदुपयोगमात्रतया ब्राह्मणभोजनमा त्रतया प्रत्यह दिन दिन प्रति उत्कृत्यमान उत्पाट्यमानश्छेद्यमान कार्यैकदेश सन् । नित्य प्रतिछेद्यमान कार्यैकदेश मृतेति सबन्ध इति केचित् ॥

अहमित्यादि । अस्य राज्ञ यशोमतिमहाराजस्य पूर्वभवे अह पिता वर्ते । अयमम्बुचर शिशुमारश्च पितामही पितृमाता आसीत् । इदानी ननु निश्चयेन इय ईदृशी व्यवस्था नौ आवयोरिदानीं वर्तते । किलेत्यरचौ । एष विधि कर्तव्यता ब्राह्मणभोजनेन अस्मत्सुखा र्थमस्मत्प्रीणनार्थं च वर्तते । जात्यलकार ॥

पुन पुनरपि अहो धर्मधनजय धर्मेण धनुषा धनजय अर्जुन । महाराजपक्षे धर्म एव धन धर्मधन तेन जयति तज्जयति वा स्वीकरोतीति धर्मधनजयस्तस्य सबोधन क्रियते— हे धर्मधनजय धर्मधनोपार्जक, ता पूर्वोक्तामेव उज्जयिनी निकषा । उज्जयिनीनगर्या समीप इत्यर्थ । कङ्काहिनामके कङ्काहिरिति नाम यस्य एवविधे ग्रामधामके ग्रामस्थाने स पूर्वोक्तो जलव्यालश्चन्द्रमतिचर शिशुमार महती बृहती छगली अजा बभूव । कथभूता उज्जयिनीम् । समस्ताद्भुतजननीं अनेकाश्चर्योत्पत्तिस्थानम् । कथभूते कङ्काहिनामके । तमताजिनजेणाजी

च तत्रैव छगल । पुनरावयोर्व्यतिक्रान्ते वर्करभाववृत्तान्ते जातस्मरस्मय-स्तामेवाहमजामतिक्रामन्नखिलोरणक्षोभक्षुभितचित्तेनाविकटाधिपतिनातीव - तीक्ष्णविषाणविनिर्मितमर्मप्रहार सौम्यधातुपातानन्तरमेव प्रेतभावमनुसर-न्स्वयभूरिवात्मनात्मानमुत्पादयामास । अभूव चातिक्रान्तेषु कतिचिद्विप-क्षेषु प्राप्तप्रसवावसर ।

अत्रान्तरे स **यशोमतिकुमार** पापर्द्धिप्रवृद्धमनस्कारस्तत्फलमिहैव जन्मनि दर्शयन्निव विदूरितनिखिलराजलक्ष्मीचिह्न कूटशाल्मलितरू-

---

वनोटजाकुले तमत ऊर्णामयमास्तरणम्, अजिनजेण चर्मपल्याणम्, तद्द्वयमाजीवन उदर पूरणव्यवसायो येषा ते तमताजिनजेणाजीवनास्तेषा उटजानि गृहाणि तैराकुल व्याप्त त मताजिनजेणाजीवनोटजाकुल तस्मिन् । पुन कथभूते कङ्काहिनामके । बम्बूलबदरीकरीर प्रायक्षुपाक्षिप्तपर्यन्तस्थले बम्बूलाश्च किङ्किनीतरव, बदर्यश्च गोटावृक्षा, करीरा गूढपत्र वृक्षा । उक्त च—'करीर वज्रपत्र च शाकपुष्प मृदूफलम्। ग्रन्थिली तीक्ष्णसार तु चक्रक क्षीणकण्टकम् ॥' ते प्रायेण क्षुपाश्च लघुवृक्षाणामग्राणि तैराक्षिप्त वेष्टित पर्यन्तस्थल यस्य तत्तथोक्त तस्मिन् । छगली कस्मिन् बभूव । उरभ्रसदर्भे मेषसमूहे । अह च यशोधर रोहिताक्षमत्स्यस्तत्रैव कङ्काहिनामके उरभ्रसदर्भे छगलोऽभूवम् । अर्थवशा द्विभक्तिपरिणाम उत्तमैकवचन प्रथमोत्तमसमानक्रियापदत्वात् । पुन पुनरपि आ वयोश्छगलीछगलपर्याययो वर्करभाववृत्तान्ते शिशुमारच्छगल प्रपद्य वृके व्यतिक्रान्ते सति जातस्मरस्मयोऽह उत्पन्नकन्दर्पदर्पस्तरुण सन् तामेव चन्द्रमतिचरीमजा छगलीं अह अतिक्रामन् अभिगच्छन् उड्डीयमान सन् अखिलोरणक्षोभक्षुभितचित्तेन अखिलाश्च ते उरणाश्च मेषास्तेषा क्षोभेण चलनेन क्षुभित क्रोध प्राप्त चित्त यस्य स तथा तेन ईदृ ग्विधेन अविकटाधिपतिना अविना मेषाणा कट कटक समूहस्तस्य अधिपति स्वामी तेन मेषसमूहस्वामिना कर्तृभूतेन अतीवतीक्ष्णविषाणविनिर्मितममप्रहार अतीव अ तिशयेन तीक्ष्णे सूक्ष्माग्रे विषाणे शृङ्गे ताभ्या विनिर्मित मर्मप्रहारो जीवस्थाननिष्ठुरघात एवगुणविशिष्टोऽह सौम्यधातुपातानन्तरमेव शुक्रक्षरणादनन्तरमेव प्रेतभाव मरण अनु सरन् प्राप्नुवन् स्वयभूरिव ब्रह्मेव आत्मना आत्मानमुत्पादयामास । तस्यामेव अह यशोधरच्छाग पुनरपि द्वितीय वार छागो भूत्वा गर्भे स्थित इत्यर्थ । न केवल गर्भे स्थित कतिचिद्विपक्षेषु कतिचिन्मासेसु अतिक्रान्तेषु सत्सु प्राप्तप्रसवावसर लब्धज न्मसमयश्च अह अभूव अभवम् ॥

अत्रान्तरे अस्मिन्नवसरे मम जन्मप्राप्तिसमये स यशोमतिकुमार कुसुमावली-महादेवीकान्त मृगयार्थ आखेटकार्थ निश्चक्राम निर्गत । कथभूतो यशोमतिकुमार । पापर्द्धिप्रवृद्धमनस्कार पापर्द्धौ आखेटकक्रियाया प्रवृद्धो मनस्कारश्चित्ताभोगो यस्य स

छुम्बनबन्धनैरिव लताप्रतानैर्गाढोद्ग्रन्थितमौलिर्नरकान्धकारकालकार्दमिकांशुकाधिकृतकायकपरिकर श्वभ्राटवीप्रवेशदण्डकसकाण्डकोदण्डोच्चण्डदोर्दण्डमण्डल कीनाशपाशाकारवागुरोत्तसितास प्रादुर्भवद्दुरन्तपातकपातपिशुनैरिव श्वगणिभि समाचरितपुरप्रचार कृतान्तानीकभीकरैरनणुकोणोत्कूणितपाणिभि किरातै परिवृत पतिरिव सकलसत्त्वसबाधसाधितमति

तथोक्त ।पुन कथभूत । विदूरितनिखिलराजलक्ष्मीचिह्न विदूरितानि निखिलानि राजलक्ष्मीचिह्नानि छत्रचामरध्वजादानि येन स तथोक्त । यशोमतिकुमार कि कुर्वन्। इहैव जन्मनि अस्मिन्नेव भवे तत्फल आखेटफल दर्शयन्निव लोकाना निशामयन्निव। आखेटकक्रियाकारक पुमान् भविष्यद्भवे राजलक्ष्मीचिह्नच्युतो भवतीति अस्मिन्नेव भवे दर्शयन्निव। पुन कथभूत । लताप्रतानै वल्लीसमूहेर्गाढमतिशयेनोद्ग्रन्थित ऊर्ध्व बद्धो मौलिर्मस्तक येन स तथोक्त । कथभूतैर्लताप्रताने । कूटशाल्मलितरुलुम्बनबन्धनै रिव। पुन कथभूत । नरकान्धकारकालकार्दमिकाशुकाधिकृतकायकपरिकर नरकान्धकारवत् काल कार्दमिक कर्दमेण रक्तम्। कृष्णवर्णमित्यथ । अशुक वस्त्र तेन अधिकृतो नियुक्त कायकपरिकर शरीरवेषो यस्य स तथोक्त । पुन कथभूत । श्वभ्राटवीप्रवेशदण्डकसकाण्डकोदण्डोच्चण्डदोर्दण्डमण्डल श्वभ्रो नरक स अटवी वेडम्बर तस्य प्रवेशाय तत्सवरणाय दण्डक क्षुद्रमार्गस्तत्सदृश सकाण्ड बाणसहित कोदण्ड धनुस्तत्रोच्चण्ड प्रकर्षेण प्रचण्ड दोर्दण्डमण्डल यस्य स तथोक्त । पुन कथभूत । कीनाशपाशाकारवागुरोत्तसितास कीनाशस्य यमस्य पाशो बन्धन तस्याकारस्तदुपमा यस्या सा कीनाशपाशाकारा सा चासौ वागुरा मृगबन्धनी तया उत्तसितौ मुकुटितौ असौ भुजशिखरे यस्य स तथोक्त । पुन कथभूत । श्वगणिभि कुर्कुराणा स्वामिभि समाचरित सम्यगनुष्ठित पुरप्रचारो अग्रेसरत्व येन स समाचरितपुरप्रचार । कथभूतै श्वगणिभि । प्रादुर्भव[illegible]रन्तपातकपातपिशुनै प्रादुर्भवत् प्रकटीभवत् यत् दुरन्त दुष्टस्वभाव पातक तस्य पात आगमन तस्य पिशुनैरिव। पुन कथभूत । किरातै परिवृत । कथभूतै । कृतान्तानीकभीकरै कृतान्तानीकवत् यमसन्यवद्भयानकै । पुन कथभूतै । अनणुकोणोत्कूणितपाणिभि अनणुमहती कोणा दण्ड तेन उत्कूणिता सकुचिता पाणयो येषा ते तथा तै । पुन कथभूत । सकलसत्त्वसबाधसाधितमति सकलसत्त्वाना सर्वजीवाना सबाधे सम्यग्लोटने साधिता स्वीकृता मतिर्येन स तथोक्त । क इव । पतिरिव भृतक इव। कि कृत्वा पूर्व मृगयार्थ निश्चकाम । इतीदृश नीति नीतिशास्त्रमधीतामपि अवमत्य अनादृत्य । इतीति किम्।

'स्तेनद्विषद्विषव्यालश्वापदप्रभव भयम् ।
शर्मधर्मविरामश्च मृगयाया महीपते ॥'

इति नीतिमधीतामप्यवमत्य मृगयार्थं निश्चक्राम । प्रविवेश च वनदेवताविनिवेदिततदागमनमिव प्रशान्तसमस्तसत्त्वसचार कान्तारम् । स्थलबिलजलान्तरालविहारिणा प्राणिनामद्यापि चित्रगुप्तेनापरिमृष्टमानत्वादनासादितहिस कोपारुणान्तैरपाङ्गप्रसरै स्वामर्षदेवताया शोणितोपहारमिव विकिरस्तस्य छगलाविकैलकसनाथस्य यूथस्य मध्येन प्रत्यावर्तमानस्तिर्यग्गति

स्तेनेति । महीपतेर्नरेन्द्रस्य मृगयाया भयमुत्पद्यते । कथभूत भयम् । स्तेनद्विषद्विष व्यालश्वापदप्रभव स्तेनाश्चौरा , द्विषन्तश्च शत्रव विष च हालाहलम् , व्यालाश्च सर्पा , श्वापदाश्च सिंहव्याघ्रादय , तेभ्य प्रभवमुत्पन्नम् । न केवल महीपतेर्मृगयाया भय भवति, किं तु शर्मधर्मविरामश्च भवति। शर्म च सुखम् , धर्मश्च पूजादानोपवासादिलक्षण , शर्मधर्मौ तयोर्विरामो विनाश शर्मधर्मविराम । चकार उक्तसमुच्चयार्थं । तेन शीलभङ्ग प्रजा विलोपादिक च लभ्यते ॥

न केवल मृगयार्थं निश्चक्राम, किं तु कान्तार दुर्गम वर्त्म प्रविवेश च प्रविष्टवांश्च । कथभूत कान्तारम् । प्रशान्तसमस्तसत्त्वसचार प्रशान्त उपशान्त समस्तसत्त्वाना मृगादिजीवाना सचार प्रवेशो यत्र कान्तारे तत्तथोक्तम् । तदागमे सति सर्वे मृगादयो जीवा पलायाचक्रिरे इत्यर्थ । पुन कथभूतम् । उत्प्रेक्ष्यते—वनदेवताविनिवेदिततदागमनमिव वनदेवताभिर्विनिवेदित कथित तदागमन यत्र कान्तारे तद्वनदेवताविनिवेदिततदागमनम्। कान्तारप्रवेशानन्तर किं कृतवानित्याह—ता मदीया मातर मन्मातृचरीमजामारूढ वत्र नाथ (?) निर्बिभेद विदारितवान्। केवल मदीया मातर च छगली च निर्बिभेद। कथभूत सन् निर्बिभेद । अनासादितहिस अप्राप्तहिंसाकर्मक । अलब्धमृगादिक इत्यर्थ । कस्माद नासादितहिस । स्थलबिलजलान्तरालविहारिणा स्थलविहारिण , बिलविहारिण , जल विहारिणो मत्स्यादय , अन्तरालविहारिण पारापतलावचटकादय , स्थलबिलजलान्तराल विहारिणस्तेषा तथोक्ताना प्राणिना जीवाना अद्यापि वर्तमानकालेऽपि चित्रगुप्तेन यमकायस्थेन अपरिमृष्टमानत्वात् गतायुष्कतारहितत्वात् । अलब्धहिंस इत्यथ । चित्र गुप्तादयोऽमी यमस्य आक्षपटलिका । यशोमतिकुमार किं कुर्वन् । कोपारुणान्तै क्रोधेन रक्तमध्यै अपाङ्गप्रसरैर्लोचनप्रान्तविस्तरै कटाक्षरक्ततेजोभि स्वामर्षदेवताया निजक्रोधदेवताया शोणितोपहार रुधिरपूजा विकिरन्निव विक्षिपन्निव । किं कुर्वाण । तस्य पूर्वोक्तस्य यूथस्य छगलसमूहस्य मध्येन कृत्वा अन्तरेण विधाय प्रत्यावर्तमान पश्चाद्व्यावुटन् । कथभूतस्य यूथस्य । छगलाविकैलकसनाथस्य छगल्यश्च छगला , अविना मेषाणा समूह आविकम् , ऐलकाना गारडकाना बहच्छागाना समूहमैलक छगलाविकैलकानि तै

मार्गोल्लेखेन कपोलस्थलीचुम्बनोन्मुखपुङ्खेनायोमुखेन शरव्यीकृतवस्तवृन्दारकस्ता मदीया मातरं च निर्बिभेद । तावता चापर्याप्तपरितोष स्वयमेव तदुदरमवदारयत् । ददर्श च मामनलावलग्नशकलिनमिव विवर्तमानवपुषम् । आयुष शेषत्वादविहितप्रमीतभावमवाप्तसमस्तसूपशास्त्राधिगमपाटवाय पौरोगवाय पोषणार्थमर्पयत् । तदन्वहं गेह एव पोष्यमाणतनूना छागलधेनूना शून्यस्तनावलेहलालोपदिग्धदेहस्तस्मिन्नेव रसवतीगृहे सकलरसप्रसाधनविधिव्यतिकराधिकविवेकेषु पाचकलोकेषु पिशितपाकोपदेशदानदुर्ललितहृदयामात्मदुष्कर्मो-

---

सनाथ सहितस्तस्य तथोक्तस्य । पुन कथभूत । अयोमुखेन शरव्यीकृतवस्तवृन्दारक । कथभूतेन अयोमुखेन । तिर्यग्गतिमार्गोल्लेखेन स तथा तेन । पुन कथभूतेन । कपोलस्थलीचुम्बनोन्मुखपुङ्खेन प्रशस्ता कपोलस्थली तस्याश्चुम्बन मुखस्पर्शन तस्मिन् उन्मुख समुखीभूत पुङ्ख पत्राग्र यस्य स तथा तेन । स यशोमतिस्तावता छगलछगलीद्विखण्डीकरणेन निर्भेदनेन अपर्याप्तपरितोष परिपूर्णसतोषकरणार्थं स्वयमेव तदुदर अजाकुक्षि अवदारयत् विदारयामास । न केवलमवदारयत्, विवर्तमानवपुष कम्पमानशरीर मा यशोधरमज ददर्श च दृष्टवाश्च । कथभूत माम् । अनलावलग्नशकलिनमिव अङ्गारपुञ्जोपरि धृतमासमिव । न केवल मा ददर्श, पौरोगवाय अजपालाय पोषणार्थं प्रतिपालनार्थं अर्पयच्च दत्तवाश्च । उक्ता च पौरोगवस्य व्युत्पत्ति —पुरोऽग्रे गोमास जल वा यस्या सा पुरागुस्तस्या अय पौरोगव । सूपकार इत्यर्थं । कथभूताय पौरोगवाय । अवाप्तसमस्तसूपशास्त्राधिगमपाटवाय अवाप्त प्राप्त समस्तसूपशास्त्रस्य सर्वपाकसिद्धान्तस्य अधिगमपाटव परिज्ञानपटुत्व येन स तथोक्तस्तस्मै । कथभूत माम् । अविहितप्रमीतभाव अविरचितमृत्युम् । मा न मारितवानित्यर्थ । कस्मान मारितवान् । आयुष शेषत्वात् कियत् काल आयुरद्यापि वर्तते यस्मात् । तदनु तत्पश्चात् पौरोगवसमर्पणादनन्तरमह यशोधरच्छागो गेह एव राजमन्दिरे एव तस्मिन्नेव रसवतीगृहे महानसमन्दिरे कतिचित्त्रिंशद्रात्रान् कतिचिन्मासान् अतिवाहयामास निर्गमितवान् । कथभूतोऽहम् । पोष्यमाणतनूना वर्धमानशरीरिकाणा छागलधेनूना छगलीना शून्यस्तनावलेहलालोपदिग्धदेह शून्यस्तनावलेहेन दुग्धरहितस्तनास्वादनेन लालया सृणिकया सिहिन्या उपदिग्धो लिप्तो देहो येन स तथोक्त । कि कुर्वन् कतिचिन्मासान् अतिक्रान्तवान् । इति ईदृश विचिन्तयन् । कि कृत्वा पूर्वं विचिन्तयन् । अमृतमतिमहादेवी कथमपि केनचित्प्रकारेणापि विदित्वा ज्ञात्वा । कथभूताममृतमतिम् । पाचकलोकेषु रसायनपाचकसमूहेषु मध्ये पिशितपाकोपदेशदानदुर्ललितहृदयां पिशितस्य मासस्य पाकस्तस्योपदेशदाने शिक्षादाने दुर्ललितमासक्त हृदय यस्या सा तथोक्ता ताम् । कथभूतेषु

दयात्तत्रैव भवे सपन्नसितश्वित्रगात्रीमनवरतदरद्देहद्रवास्वादासीदन्मन्दमक्षिकाक्षेपक्षोभपात्रीमतिपूतिपूयपिहितनासिकसविधसचरत्परिवारा स्वकीयेन दारिकाजनेन 'इय खलु हले, पापकर्मा सकलदुराचारागारा अमृतमतिमहादेवी त निखिलभुवनमाननीयमनङ्गावतार यशोधरमहाराज गरलप्रयोगाद्दृष्टान्तकीर्ति विधाय तत्फलेन सप्रति सजाता सकलकुष्ठाधिष्ठानम्' इति द्वन्द्वमितस्ततो मन्त्रयमाणेन राजपरिजनलञ्जिकासमाजेन च कृतधिक्कारपरम्परा कथमपि विदित्वा, कथ नाम

अलिकुलमिद लूतातन्तुप्रतानविधूसर
मनसिजधनुर्जात जीर्यत्तनुस्थिति पिञ्जनम् ।

पाचकलोकेषु । सकलरसप्रसाधनविधिव्यतिकराधिकविवेकेषु सकलाश्च ते रसा मधुराम्लकटुतिक्तकषायलवणलक्षणा आस्वादास्तेषा प्रसाधनविधिस्तस्य व्यतिकरे प्रघट्टके अधिकोऽतिरिक्तो विवेकश्चातुर्यं येषा पाचकलोकाना ते तथोक्तास्तेषु । पुन कथभूताम मृतमतिम् । आत्मदुष्कर्मोदयात्तत्रैव भवे सपन्नसितश्वित्रगात्रीं आत्मन पापकर्मोदयात्तत्रैव भवे सपन्न सित श्वेत श्वित्र कुष्ठ गात्रे शरीरे यस्या सा तथा ताम् । पुन कथभूताम् । अनवरतदरद्देहद्रवास्वादासीदन्मन्दमक्षिकाक्षेपक्षोभपात्रीम् अनवरत दरन् विदार्यमाणो योऽसौ देहस्तस्य द्रव पूयादिक तस्य आस्वादाय आसीदन्त्य आगच्छन्त्यो मन्दा प्रचुरा या मक्षिकास्तासा क्षेपे क्षोदे योऽसौ क्षोभ गात्रमोटन तस्य पात्री भाजन ता तथोक्ताम् । पुन कथभूताम् । अतिपूतिपूयपिहितनासिकसविधसचरत्परिवारा अतिशयेन पूतिर्दुर्गन्ध यत् पूयं नष्टरुधिर तेन पिहिता नासिका येन सोऽतिपूतिपिहितनासिक ईदृग्विध सविधे समीपे सचरन् प्रविशन् परिवारो यस्या सा ताम् । पुन कथभूताम् । राजपरिजनलञ्जिकासमाजेन नृपपरिवारदासीसमूहेन च चकारात् अन्येन च लोकेन इत्यमुना प्रकारेण कृतधिक्कारपरम्परा विहिततिरस्कारश्रेणिम् । कथभूतेन राजपरिजनलञ्जिकासमाजेन । इतस्ततो यत्र तत्र द्वन्द्व स्त्रीपुरुषयुग्म मन्त्रयमाणेन आहूयता । इतीति किम् । हले सखि । खल्विति वाक्यालकारे । इयमेषा अमृतमतिमहादेवी सप्रति सकलकुष्ठाधिष्ठान अष्टादशकुष्ठकोष्ठागारं सजाता सबभूव । केन । तत्फलेन पापफलेन । कथभूतेयम् । पापकर्मा पापिष्ठा । पुन कथभूता । सकलदुराचारागारा सर्वदुर्विलसितमन्दिरप्राया । कि कृत्वा पूर्व कुष्ठाधिष्ठान जाता । त यशोधरमहाराजं गरलप्रयोगात् दृष्टान्तकीर्ति विधाय मृत कृत्वा । कथभूत तम् । निखिलभुवनमाननीय सर्वजगद्वन्दनीयम् । पुन कथभूतम् । अनङ्गावतारं कामस्वरूपम् । न केवल राजपरिजनलञ्जिकासमूहेन कृतधिक्कारपरम्परा च । अन्यत् स्वकीयेन दारिकाजनेन च अमृतमतिमहादेवीदासीसमूहेन च । इति विचिन्तयन् कतिचित्रिंशद्रात्रानतिवाहयामास इत्यत्र इतीति किम् । कथ केन प्रकारेण । नामेति सभावनायाम् ।

अलिकुलमिति । इदमेतत् अलिकुल केशकलाप लूतातन्तुप्रतानविधूसरम् । कथम-

कुवलयवन धत्ते दैन्य दवाग्निसमाश्रय

घुणदरभरभ्रस्यत्स्तम्भप्रभावमभूद्वपु ॥

अथवा न चैतदाश्चर्यम्। यत ।

स्वामिद्रोह, स्त्रीवधो, बालहिसा, विश्वस्ताना घातन, लिङ्गभेद, ।

प्रायेणैतत्पञ्चक पातकाना कुर्यात्सद्य प्राणिन प्राप्तदु खान् ॥

इति विचिन्तयन्कतिचित्रिंशद्रात्रानतिवाहयामास।

इतश्च कलिङ्गविषयेषु महति महिषीसमुदये अहो स्वकीययश कुसुमसौरभोन्मादितबुधमधुपसमाज महाराज,

रक्तप्रान्तविलोललोचनयुग प्रोथप्रतिष्ठानन

प्रोत्कूणाग्रविषाणभीषणवपुर्नीलाञ्जनाद्रिप्रभ ।

भूदिति सब ध । लूताना ऊर्णलताना मर्कटीना ये तन्तवो लालासूत्राणि तेषा प्रतान समूहस्तद्वद्विधूसर विरूपकमीषत्पाण्डुरम्। कथ जातमित्यर्थ । मनसिजधनुर्भ्रूयुगल पिञ्जन कर्पासविकारविखण्डन कथ जातमभूत्। कथभूत पिञ्जनम्। जीर्यत्तनुस्थिति जीर्यन्ती शतखण्डीभवन्ती तनो कायस्य स्थिति स्वरूप यस्य तत्तथोक्तम्। इद कुवलयवन नेत्रयुगल दैन्य दीनत्व शोभारहितत्व धत्ते धरति । कथभूत दैन्यम्। दवाग्निसमाश्रय दावानलदग्धमिव। दृश्यत इत्यर्थ । इदमेतद्वपु शरीर कथमभूत्। घुणदरभरभ्रस्यत्स्तम्भप्रभाव घुणा कीटकास्तेषा दराश्छिद्राणि तेषा भर समूहस्तेन भ्रस्यन् अध पतन् योऽसौ स्तम्भ स्थूणास्तस्येव प्रभाव शोभा यस्य वपुषस्तथोक्तम्।

अथवा युक्तोऽयमर्थ । एतदाश्चर्य न भवति। कुत कारणात्। यत ।

स्वामीति। एतदिद पातकाना पञ्चक प्राणिनो जीवान् सद्यस्तत्काल तस्मिन्नेव भवे प्राप्तदु खान् लब्धानेतान् कुर्यात् विदध्यात्। एतत् किम्। यत स्वामिद्रोहो राजहत्या, स्त्रीवध, बालहिसा, विश्वस्ताना घातन दत्ताभयदानाना हननम्, लिङ्गभेद शेफश्छेदनम्। कथम्। प्रायेण बहुलतया इति क्रियाकारकसबन्ध ॥

अहो स्वकीययश कुसुमसौरभोन्मादितबुधमधुपसमाज अहो मारदत्त महाराज, स्वकीययशास्येव कुसुमानि तेषा सौरभेण सौगन्ध्येन उन्मादित उन्मत्तीकृतो हर्ष प्रापितो बुधमधुपाना विद्वज्जनभ्रमराणा समाज समूहो येन स तथोक्तस्तस्य सबोधन क्रियते हे तथोक्त हे महाराजाधिराज। इतश्च एतस्मिन् प्रस्तावे कलिङ्गविषयेषु दन्तपुरोपलक्षितकोटिशिलादेशेषु केचिदाहु । महति महिषीसमुदये गवेरीणा यूथमध्ये।

रक्तेति। सा छागी चन्द्रमतिचरी अजा क्षुरप्रवाणेन खण्डिता सती मृत्वा पुन पुनरपि कासरो महिष अभूद्बभूव। कथभूत कासर । रक्तप्रान्तविलोललोचनयुग रक्तप्रान्त लोहितपर्यन्त विलोल चपल लोचनयुग यस्य स तथोक्त । पुन कथभूत ।

उत्कर्णः पृथुकन्धरो गुरुखुरः स्थूलत्रिकोरःस्थलः
सा मृत्वा कमनीयवालधिरभूच्छागी पुनः कासरः ॥

पुनरसावशेषमहिषपरिषदतिशायशरीरसंनिवेशः सार्थपार्थिवस्वीकारवशात्

सुखदुःखानुभवार्थं निजकर्मगलग्रहात्सुदूरोऽपि ।
जालावलग्नतिमिवज्जन्तुर्यमसमयमायाति ॥
यत्र सुखं वा दुःखं लिखितं निटिले यथास्य दैवेन ।
तत्रायाति प्राणी पाशाकृष्टः पतत्रीव ॥

प्रोथप्रतिष्ठाननः प्रोथप्रतिष्ठं नासिकासमीपं आननं यस्य स तथा । पुनः कथंभूतः । प्रोत्कूणाग्रविषाणभीषणवपुः प्रोत्कूणाग्रे विषाणे शृङ्गे ताभ्यां भीषणं भयानकं वपुः शरीरं यस्य स तथा । पुनः कथंभूतः । नीलाञ्जनाद्रिप्रभः नीलाद्रिर्नीलपर्वतः, अञ्जनाद्रिरस्ताचलः, तद्वत् प्रभा कान्तिर्यस्य स तथोक्तः । कृष्णवर्ण इत्यर्थः । पुनः कथंभूतः । उत्कर्णः ऊर्ध्वश्रवाः । पुनः कथंभूतः । पृथुकन्धरो विस्तीर्णग्रीवः । पुनः कथंभूतः । गुरुखुरः अलघुशफः । पुनः कथंभूतः । स्थूलत्रिकोरःस्थलः त्रिकं च पृष्टवंशाधरप्रवेशः, उरःस्थलं च अग्रतोभागः, स्थूले मांसले त्रिकोरःस्थले यस्य स तथा । पुनः कथंभूतः । कमनीयवालधिः कमनीयो वालधिः पुच्छो यस्य स तथा । जात्युपमालंकारः ॥

पुनः पुनरपि असौ कासरः पूर्वोक्तचन्द्रमतिचरीमहिषः सार्थपार्थिवस्वीकारवशात् सार्थे पार्थिवः सार्थाधीशो नायकस्तस्य स्वीकारवशात् क्रयणाधीनत्वात् । केनचिद्विक्रीतः सार्थपार्थिवेन क्रीत इत्यर्थः । तद्वशात् । तां एकानसीमुज्जयिनीं पुरीं अनुप्राप्य गत्वा तस्यामेव यस्यां नद्यां शिशुमारः पूर्वमभूत्तस्यामेवापगायां कथाशेषतामवाप
कथंभूतः कासरः । अशेषमहिषपरिषदतिशायशरीरसंनिवेशः ••
। इति ईदृशं सुभाषितद्वयं सत्यतां नयन्निव सत्यार्थतां प्रापयन्निव । इतीति किम् ।

सुखदुःखेत्यादि । जन्तुर्जीवो यमसमयं मृत्युशासनं आयाति आगच्छति । किमर्थम् । सुखदुःखानुभवार्थं सुखं वा दुःखं वा तयोरनुभवार्थं भोगार्थम् । कथंभूतो जन्तुः । सुदूरोऽपि अतिविप्रकृष्टोऽपि । कस्माद्यमशासनमायाति । निजकर्मगलग्रहात् निजकर्मणा गले स्वीकारात् । जन्तुः किंवत् । यथा जालावलग्नः आनाये पतितः तिमिर्मत्स्यो यमसमयं आयाति । उपमैव ॥

यत्रेत्यादि । प्राणी जीवस्तत्र तस्मिन् स्थाने आयात्यागच्छति । तत्र कुत्र । यत्र यस्मिन् स्थाने सुखं वा दुःखं वा अस्य प्राणिनो निटिले ललाटे दैवेन विधात्रा यथा येन प्रकारेण लिखितं लिपिविषयीकृतम् । प्राणी क इव । पाशाकृष्टः पाशेनाताानितः पतत्रीव पक्षीव । उपमालंकारः ॥

इति सत्यता नयन्निव ता विलासिनीविलासहसावतारसरसीमेकानसीमनुप्राप्य तस्यामेवोभयतीरावतीर्णतमालतरुपतितप्रसूनपरागपरवशवेगायामापगाया प्रतिपन्नपयोवगाहविहरण, अहिनकुलवज्जातिजनितामर्षोत्कर्षान्धान्त करण, यशोमतिमहाराजवाजिसजनितदौर्जन्यप्रकरण, तन्नृपतिनिर्दिष्टनैकटिकानीककरकीलितचतुश्चरण, प्रस्फोटनस्फारमारुतस्फुरत्खदिराङ्गारनिकरपूरितकरण, समन्तादभीक्ष्णाशुशुक्षणिक्षतक्षिप्यमाणक्षारवारिवर्षण, कर्णकटुघोरारवरसनशल्यितपुरदेवताधिषण, त्र्यूषणकषायोल्बणा-

---

कथभूतामेकानसीम्। विलासिनीविलासहसावतारसरसी विलासिनीना विलासहसा भोगहसास्तेषामवताराय अवतरणाय सरसी महासरोवरसदृशीम्। कथभूताया आपगायाम्। उभयतीरावतीर्णतमालतरुपतितप्रसूनपरागपरवशवेगाया उभयतीरयोर्वाक्तटे च अवतीर्णा उत्तीर्णा। स्थिता इत्यर्थ। ये तमालतरव कालस्कन्धवृक्षास्तेभ्य पतित क्षरितो य प्रसूनपराग पुष्परजस्तस्य परवश पराधीनो वेगो रयो यस्या सा तथोक्ता तस्या तथोक्तायाम्। कथभूत कासार। प्रतिपन्नपयोवगाहस्य जलविलोडनस्य विहरण पर्यटन येन स तथोक्त। पुन कथभूत। अहिनकुलवत् सर्पबभ्रुवत् जातिजनितामर्षोत्कर्षान्धान्त करण जातिस्वभावेन जनित उत्पादितो योऽसावमर्षोत्कर्ष क्रोधोत्कृष्टता तेन अन्ध अपश्यत् अन्त करण मनो यस्य स तथोक्त। पुन कथभूत। यशोमतिमहाराजवाजिसजनितदौर्जन्यप्रकरण यशोमतिमहाराजस्य वाजिन पट्टवाहस्य सजनित सम्यगुत्पादित दौर्जन्यप्रकरण मृत्युप्रस्तावो येन स तथोक्त। पुन कथभूत। तन्नृपतिनिर्दिष्टनैकटिकानीककरकीलितचतुश्चरण तन्नृपतिना यशोमतिमहाराजेन निर्दिष्ट आदिष्टो योऽसौ नैकटिकानीक किंकरसमूहस्तस्य करै कीलिता कीलकशृङ्खलादिना निश्चलीकृताश्चतुश्चरणा पादा यस्य स तथोक्त। पुन कथभूत। प्रस्फोटनस्फारमारुतस्फुरत्खदिराङ्गारनिकरपूरितकरण प्रस्फोटनाना सूर्पाणा ये स्फारमारुता प्रचुरवायवस्तै स्फुरन्तो जाज्वल्यमाना ये खदिराङ्गारा वालपत्रकाष्ठाग्निखण्डानि तेषा निकरै पूरितानि आच्छादितानि करणानि शरीरावयवा यस्य स तथोक्त। पुन कथभूत। समन्तादभीक्ष्णाशुशुक्षणिक्षतक्षिप्यमाणक्षारवारिवर्षण समन्तात् सर्वत अभीक्ष्ण निरन्तर आशुशुक्षणेरग्नेः क्षतेषु स्फुटितप्रहारेषु क्षिप्यमाण प्रेर्यमाण क्षारवारिवर्षण लवणजलवर्षण यस्मिन् स तथोक्त। पुन कथभूत। कर्णकटुघोरारवरसनशल्यितपुरदेवताधिषण कर्णाना कटव स्फोटका घोरा रौद्रा ये आरवा शब्दास्तेषा रसनेन आरटनेन शल्यिता दु खीकृता पुरदेवताना धिषणा बुद्धिर्येन स तथोक्त। पुन कथभूत। त्र्यूषणकषायोल्बणालन्दकोदकादानविनिरूढनिखिलगोर्वरगण त्र्यूषणस्य शुण्ठीमरिचपिप्पलचूर्णस्य कषाय क्वथितजल तेनोल्बणमुत्कट यत् अलन्दकोदक अलन्दक मृत्तिकाकुण्ड तत्र धृत

लन्दकोदकादानविनिरूढनिखिलगोर्वरगण , नरकदु खवेदनादप्यसह्यव्यथावेगमातङ्कसङ्गमनुभवन्निरमददाहदूषितविटप पादप इव कथाशेषतामवाप, तथाहमपि तया जाङ्गलभक्षणाक्षिप्तचित्तयामृतमतिमहादेव्या प्रत्यहधगद्धगितीद्धोद्धानमध्यभटित्रीकृतैकचरणश्चरमाधिकरणा दशामशिश्रियम् ।

पुनरहो धर्मधौरेय, अस्ति खल्विहैव रत्नाकरमेखलिन्यमरलोकोत्तम्भनस्तम्भेनेव मेरुणालङ्कृतनाभिमण्डले जम्बूलक्ष्मणि द्वीपे विजयार्धो नाम पर्वत । य

यदुदक जल तस्यादान तृषाक्रान्तत्वात् गृहण तेन विनिरूढो निर्गत पश्चिमद्वारेण निष्क्रान्तो निखिलो गोर्वरगणो गोमयराशिर्यस्य कासारस्य स तथोक्त । कासार किं कुर्वन् । आतङ्कसङ्ग दु खसगतिमनुभवन्भुञ्जान । कथभूतमातङ्कसङ्गम् । नरकदु खवेदनादपि निरयासातपीडनादपि असह्यव्यथावेग असह्योऽसहनीयो व्यथावेगो दु खवेगो यस्य आतङ्कसङ्गस्य स तथा त अनुभवन् । कासर क इव आतङ्कसङ्गमनुभवन् । पादप इव वृक्ष इव । कथभूत पादप । इरंमददाहदूषितविटप इरमदो मेघ स्तस्य दाहो ज्योति । वज्राग्निरित्यर्थ । तस्य दाहेन भस्मीकरणेन दूषितो भस्मीकृतो विटप कटप्रु शाखाटोपो यस्य स तथोक्त । हे राजन्, तथा तेनैव प्रकारेण अहमपि यशोधर चरायोनिसभव छागोऽपि चरमाधिकरणा दशा मरणावस्था अशिश्रिय आश्रितवानहम् । कथभूतोऽहम् । तया अमृतमतिमहादेव्या प्रत्यहधगद्धगितीद्धोद्धानमध्यभटित्रीकृतैकचरण प्रत्यह निरन्तर धगद्धगिति जाज्वल्यमान इद्ध दीप्त यदुद्धान अस्मत्त अधिश्रयणी चुल्ली । अन्तिका इति यावत् । तन्मध्ये भटित्रीकृत पाचित एकचरण पश्चिमपाद श सहितोऽङ्घ्रि यस्य स तथोक्त । कथभूतया अमृतमति महादेव्या । जाङ्गलभक्षणाक्षिप्तचित्तया जाङ्गलस्य मासस्य भक्षणे आक्षिप्त आसक्त चित्त मनो यस्या सा तथा ।

पुन पुनरपि महिषच्छागभववर्णनादनन्तर अहो धर्मधौरेय धर्ममहाप्रवर्तक, इहैव अस्मिन्नेव जम्बूलक्ष्मणि द्वीपे जम्बूवृक्षोपलक्षिते द्वीपे विजयार्धो नाम । खलु वाक्यालकारे। पर्वतोऽस्ति । कथभूते जम्बूद्वीपे । रत्नाकरमेखलिनि रत्नाकरो लवणसमुद्रो मेखला कटिमेखला विद्यते यस्य स तथा तस्मिन् । पुन कथभूते जम्बूद्वीपे । मेरुणा सुराचलेन अलकृतनाभिमण्डले अलकृत शोभित नाभिमण्डल पृथुप्रदेशो यस्य स तथा तस्मिन् । कथभूतेन मेरुणा । अमरलोकोत्तम्भनस्तम्भेनेव अमरलोकस्य स्वर्गस्योत्तम्भन अवष्टम्भ तेन स्तम्भेनेव । यो विजयार्धावनीध्र यो विजयार्धपर्वतश्चकास्ति शोभते । कथभूतो विजयार्धावनीध्र । नट इव नर्तकोऽन्यथा चकास्ति । तत्कारणगर्भितानि विशेषणानि आह—

गन्धर्वाखर्वपर्वानकनिनदनदत्कदराभोगरम्य
स्वर्गस्त्रीगीतकान्ताटनिरमरतरुश्लाघ्यशाखाक्षिपस्ति ।
गङ्गातुङ्गोत्तरङ्गोच्छलदनणुकणासारहाराभिराम
प्रोत्तालानर्तनीतिर्नट इव विजयार्धावनीध्रश्चकास्ति ॥

किं च ।

पादान्तलक्ष्मीरपर पयोधि पूर्वोऽम्बुधिर्यस्य शिरस्यदश्री ।
शय्यावकाशा च वसुधरेय जातामरस्त्रीजनसेवितस्य ॥
उल्लोलकल्लोलकरप्रचारात्पूर्वापरौ स्वप्नुमिव स्थितस्य ।
सीमन्तसवाहनयोरिवाब्धी जातोद्यमौ यस्य गिरेश्चकास्त ॥

गन्धर्वेति । गन्धर्वाखर्वपर्वानकनिनदनदत्कदराभोगरम्य गन्धर्वाणा देवगायकाना अखर्वा अह्रस्वा ये पर्वानका उत्सवपटहास्तेषा निनदा ध्वनयस्तैर्नदन्त प्रतिशब्द कुर्वन्तो ये कदराभोगा गुहाना परिपूर्णविस्तारास्तै रम्यो मनोहर । यत्र नटो नृत्यति तत्रानका शब्द कुर्वन्ति । पुन कथभूत । स्वर्गस्त्रीगीतकान्ताटनि स्वर्गस्त्रीणा गीतै कान्ता मनोहरा अटनि कटिनीतट यस्य स तथोक्त । यत्र नटो नृत्यति तत्र स्त्रियो गायनानि गायन्ति । पुन कथभूत । अमरुतरुश्लाघ्यशाखाक्षिपस्ति अमरतरुणा श्लाघ्या प्रशसनीया शाखा लतास्ता एव क्षिपस्तयो भुजा यस्य स तथोक्त । नटोऽपि भुजाभ्या नृत्यति । पुन कथभूत । गङ्गातुङ्गोत्तरङ्गोच्छलदनणुकणासारहाराभिराम गङ्गाया स्वर्गनद्यास्तुङ्गा उन्नता उत्तरङ्गा उत्कृष्टकल्लोलास्तेभ्य उच्छलन्त आकाशे उत्पतन्तो ये अनणुकणा स्थूलजलबिन्दवस्तेषामासार समूह स एव हारो मुक्ताफलमाला तेनाभिरामो मनोहर । नटोऽपि हारशोभितो भवति । पुन कथभूत । प्रोत्तालानर्तनीति प्रोत्ताला उत्सुका आनर्तस्य भ्रामर्या नीतिर्नयो यस्य स तथोक्त । नटोऽप्युत्तालनर्तनो भवति । युग्म श्लेषोपमा ॥

किं च विशेषोऽस्ति ।

पादान्तेत्यादि । यस्य विजयार्धावनीध्रस्य अपर पयोधि पश्चिमसमुद्र पादान्तलक्ष्मी पादपङ्क्तिशोभा वर्तते पदिकाविशेषो वर्तते । यस्य च पूर्वोऽम्बुधि शिरस्यदश्री मस्तकोच्छीर्ष वर्तते । यस्य च इय वसुधरा शय्यावकाशा शयनीय जाता । तनुपल्यङ्कस्योपरि स्त्रीजनो विलोकते सोऽस्य को वर्तते इति । तत्कारणगर्भित विशेषणमाह—कथभूतस्य यस्य । अमरस्त्रीजनसेवितस्य अमरस्त्रीजनेन सेवितो भुक्तस्तस्य । रूपकहेत्वलकार ॥

उल्लोलेत्यादि । यस्य विजयार्धस्य गिरे पर्वतस्य पूर्वापरौ अब्धी समुद्रौ सीमन्तसंवाहनयो मस्तकसमार्जने पादमर्दने च जातोद्यमाविव चकास्त शोभेते । कस्मात् । उल्लोलकल्लोलकरप्रचारात् उल्लोलाश्चपला कल्लोला महान्तस्तरङ्गास्त एव करास्तेषा प्रचार

यत्राम्बुधि पुष्करवत्स्थिताङ्गे तरङ्गहस्ताहतकंदरास्य ।
शक्रप्रचेत पुरकामिनीना नृत्ताय वृत्त कुतपीव भाति ॥

तत्र विद्याधरसुन्दरीविलासमणिदर्पणदृषदि वारणाङ्कितमेखले सततस्यन्ददुर्दिनदरीसरत्समीरसीकरासारिणि सुरतश्रमखिन्नखचरसहचरीसेव्यमानसतानकच्छाये सुरानोकहकुहरविहरमाणमधुकरीकुलकलहगलत्प्रसू

व्यापारण तस्मात्। यस्य कथभूतस्य। स्वप्तु स्थितस्येव निद्राकर्तृव्याप्तृतस्येव। यथासख्योत्प्रेक्षालकार ॥

यत्रेत्यादि । यत्र यस्मिन् विजयार्धावनीध्रे अम्बुधि कुतपीव मार्दङ्गिक इव भाति। यत्र गिरौ कथभूते। पुष्करवत् मृदङ्गमुखवत् स्थिताङ्गे व्यापृतकाये। अम्बुधि कथभूत । तरङ्गहस्ताहतकदरास्य तरङ्गावेव हस्तौ ताभ्यामाहते ताडिते कदरास्ये गुहामुखे येनाम्बुधिना स तथोक्त । ननु वादन नतननिमित्त भवति, तत्किं नर्तनमित्याह। तत्कारणगर्भितमम्बुधेर्विशेषणमाह—अम्बुधि कथभूत । शक्रप्रचेत पुरकामिनीना नृत्ताय वृत्त शक्रश्च पूर्वदिक्पाल इन्द्र, प्रचेताश्च पश्चिमदिक्पालो वरुण, तयो पुरे द्वे नगरे तयो कामिन्य तासा तथोक्ताना नृत्ताय नर्तनाय वृत्तो व्यावृत्त । रूपकोपमालकार ॥

तत्र तस्मिन् विजयार्धावनीध्रे मन्मथमथनाभिधानावसरश्चारणमहर्षि मन्मथमथन इति अभिधानस्य नाम्न अवसरो योग्यता यस्य स तथा चारणमहर्षिराकाशगामी मुनि सूर्यप्रतिमागतो बभूव कायोत्सर्गेण स्थित। किं कृत्वा पूर्वम्। निर्दरैकदेश निर्भयप्रदेश अस्यास्य आश्रित्य स्थित। कथभूते विजयार्धावनीध्रे। विद्याधरसुन्दरीविलासमणिदर्पणदृषदि विद्याधराणा गगनचराणा या सुन्दर्य कमनीयकामिन्यस्तासा विलासो नेत्रविभ्रमस्तस्यावलोकनाय मणिदर्पणसदृशा दृषद पाषाणशिलातला यस्मिन्स तथोक्तस्तस्मिन्। पुन कथभूते। वारणाङ्कितमेखले । पुन कथभूते। सततस्यन्ददुर्दिनदरीसरत्समीरसीकरासारिणि सततस्यन्देन जलस्रवणेन दुर्दिना मेघच्छिन्ना या दर्यो गुहास्तासु सरत्समीरेण प्रवर्तमानवायुना ये सीकरासारा जलकणसमूहास्ते विद्यन्ते यत्र स तथा तस्मिन्। पुन कथभूते। सुरतश्रमखिन्नखचरसहचरीसेव्यमानसतानकच्छाये सुरतश्रमेण मैथुनखेदेन खिन्ना श्रान्ता ये खचरसहचर्यो विद्याधराणा स्त्रियस्ताभि सेव्यमाना आश्रियमाणा सतानकच्छाया देववृक्षच्छाया यत्र स तथा तस्मिन्। पुन कथभूते। सुरानोकहकुहरविहरमाणमधुकरीकुलकलहगलत्प्रसूनमकरन्दामोदिनि सुरानोकहाना कल्पवृक्षाणा कुहरेषु विहरमाणानि मधुकरीकुलानि तेषा कलहेन युद्धेन गलत्प्रसूनाना पतत्पुष्पाणा यो मकरन्द पुष्परसस्तस्यामोद परिमलो विद्यते यत्र स

नमकरन्दामोदिन्यभ्रलिहशिखरोत्सङ्गसगतगगनगणिकोपवीणनमनोहरे मयुमिथुनसगीतकानन्दिनि निर्दरैकदेशमध्यास्य किल चरमदेहधारी भगवान्सरस्वतीसरिज्जलकेलिकुञ्जरो **मन्मथमथनाभिधानावसरश्चारणमहर्षि**

मन्दस्पन्दीभवति हृदये बाह्यचिन्ताविदूर-
व्यापारेऽस्मिन्करणनगरे योगमग्ने च पुसि ।
यत्रावृत्तिं भजति कुलिश वज्रिणापि प्रयुक्त
पुष्पास्त्राणा कुसुमधनुषस्तत्र का नाम वृत्ति ॥

इति विचिन्त्य निष्पन्नयोगिलोकोदाहरणतपश्चर्य सूर्यप्रतिमागतो बभूव ।

तथा तस्मिन् । पुन कथभूते । अभ्रलिहशिखरोत्सङ्गसगतगगनगणिकोपवीणनमनोहरे अभ्रलिहानि उन्नतानि यानि शिखराणि तेषामुत्सङ्गेषु उपरितनभागेषु अङ्केषु सगता मिलिता या गगनगणिका गगनाङ्गना विद्याधराणा सबन्धित्वेन या गणिका वेश्यास्तासामुपवीणनेन वीणावादनेन मनोहरो मनोज्ञ स तथा तस्मिन् । पुन कथभूते । मयुमिथुनसगीतकानन्दिनि मयुमिथुनाना किंनरयुगलाना यत्सगीतक नृत्यवादित्रत्रय तेन आनन्दो हर्षो विद्यते यत्र स तथा तस्मिन् । कथभूतो मन्मथमथनचारणर्षि । किल निश्चयेन चरमदेहधारी इव मुक्तिगामी भगवान् इन्द्रादीनामाराध्य । पुन कथभूत । सरस्वतीसरिज्जलकेलिकुञ्जर सरस्वती द्वादशाङ्गशास्त्र सैव सरित् पापमलप्रक्षालनत्वात् तस्या जल शब्दलक्षण वारि तस्य या केलिरनुभवनक्रीडा तस्या कुञ्जरो गजेन्द्र स तथोक्त । कि कृत्वा पूर्वम् । इतीदृश विचिन्त्य पर्यालोच्य । इतीति किम् ।

मन्दस्पदीत्यादि ।यत्र यस्मिन् सूर्यप्रतिमागमने वज्रिणापीन्द्रेणापि प्रयुक्त प्रेरित कुलिश वज्र आवृत्तिं अभिवृत्ति न भजति न प्रवर्तते तत्र तस्मिन् प्रतिमागमने कुसुमधनुष कदर्पपुष्पास्त्राणाम् । नामेति सभावनायाम् । का वृत्ति का प्रवृत्तिर्भवति । अपि तु न कापीत्यर्थ । कदर्पबाणा न प्रवर्तन्त इत्यर्थ । कस्मिन् सति । हृदये मनसि मन्दस्पन्दीभवति सति न किंचिदपि चलति सति । स्थिरीभूते सतीत्यर्थ । पुनश्च कस्मिन् सति कामबाणा न प्रवर्तन्ते । अस्मिन् करणनगरे इन्द्रियलक्षणपत्तने बाह्यचिन्ताविदूरव्यापारे सति बाह्यस्पर्शरहिते सति गन्धवर्णलक्षणा पञ्च विषयास्तेषा चिन्ताया अभिलाषस्य विदूरो विप्रकृष्टो व्यापार प्रवृत्तिर्यस्य करणनगरस्य तत्तथा तस्मिन् । पुनश्च कस्मिन् सति । पुसि आत्मनि च योगमग्ने धर्मशुक्लध्यानद्वये एकलोलीभाव सजाते सति । आक्षेपालकारोऽतिशयालकारश्च । मन्दाक्रान्ता छन्द ॥

कथभूतो मन्मथमथन । निष्पन्नयोगिलोकोदाहरणतपश्चर्य निष्पन्ना समभ्यस्तध्यानद्वया योगिलोका ध्यानिना समूहास्तेषामुदाहरण दृष्टान्तवचन तपश्चर्या तपश्चरण यस्य स तथोक्त ॥

तस्यैव स्थितस्य महर्षेरलोकाकाशवत्स्वभावादेव सकलैरपि जन्तुभिरनुल्लङ्घनीयमाहात्म्यस्य हिमवन्महीधरस्य स्कन्धाधानानि काननानि विलोकितुमुच्चलित **कन्दलविलासो** नाम विद्याधर **कंदर्पदर्पणाया** प्रियतमाया समक्ष **मदनविनोद** नाम विमान स्खलितगमनमवेक्ष्य जातवैलक्ष्यस्तत्साधुसमाधिविध्वसनधिया बहुरूपिणीं विद्यामनुध्याय विधाय च तडिद्दण्डसघट्टस्फुटद्ब्रह्माण्डखण्डैरिव घोरघोषप्रचण्डै, प्रलयकालप्रसूतिदिवसैरिव जनितसमस्तसत्त्वसाध्वसै, क्षयक्षपान्धकारैरिव भीषणाकारै, उत्क्षिप्तकृतान्तदृष्टिपातैरिवोल्काजालकरालद्योतै, यमायुधविद्धैरिव मुशल-

---

तस्य महर्षेर्मन्मथमथनस्य एवममुना प्रकारेण सूर्यप्रतिमागमने प्रतिमागतप्रकारेण स्थितस्य कन्दलविलासो नाम विद्याधर । कन्दल युद्ध विलासो विस्तारो यस्य स कन्दलविलास इति व्युत्पत्ति । महति मानयुक्तो विद्याधरो वियच्चर चण्डकर्म आचरन् उपसर्ग कुर्वन् रत्नशिखण्डिनाम्ना विद्याधरचक्रवर्तिना व्यलोकि दृष्ट । कथभूतस्य मन्मथमथनस्य महर्षे । स्वभावादेव सकलैरपि जन्तुभि अनुल्लङ्घनीयमाहात्म्यस्य अनुल्लङ्घ्य महिमा यस्य तस्य । किंवत् । अलोकाकाशवत् यथा अलोकाकाशस्य माहात्म्य सकलैरपि जन्तुभिरनुल्लङ्घनीय भवति । कन्दलविलासो नाम विद्याधर कथभूत । हिमवन्महीधरस्य क्षुद्रहिमवत्पर्वतस्य षट्कुलपर्वताना मध्ये प्रथमकुलपर्वतस्य स्कन्धाधानानि उपरिस्थितानि काननानि विलोकितु उच्चलितो विमानोत्पतित । कथ चण्डकर्म आचरन् कथमुपसर्ग कुर्वन् । कदर्पदर्पणानाम्न्या प्रियतमाया समक्ष प्रत्यक्ष यथा भवत्येव चण्डकर्माचरन् । कि कृत्वा पूर्वम् । मदनविनोद नाम विमान व्योमयान स्खलितगमन अवेक्ष्य दृष्ट्वा । कथभूत कन्दलविलास । जातवैलक्ष्य समुत्पन्ननिष्प्रतिपत्तिक । किं कृत्वा पूर्वम् । तत्साधुसमाधिविध्वसनधिया मन्मथमथनमुनिध्यानविघ्नकरणबुद्ध्या बहुरूपिणी विद्या अनुध्याय चिन्तयित्वा । पुनश्च किं कृत्वा पूर्वम् । घनाघनैर्मेघैरावृतमाच्छादित गगन विधाय च कृत्वा । कथभूतैर्घनाघनै । घोरघोषप्रचण्डै भयानकशब्दबलवत्तरै । कैरिव । तडिद्दण्डसघट्टस्फुटद्ब्रह्माण्डखण्डैरिव तडिद्दण्डाना सघट्टेन भटभेटकेन स्फुटन्ति शतखण्डीभवन्ति ब्रह्माण्डखण्डानि त्रैलोक्यशकलानि येषु घोरघोषप्रचण्डेषु ते तथोक्तै । पुन कथभूतै । जनितसमस्तसत्त्वसाध्वसै उत्पादितसर्वजीवभीतिभि । कैरिव । प्रलयकालप्रसूतिदिवसैरिव सहारसमयोत्पत्तिदिनैरिव । पुन कथभूतै । भीषणाकारै भयानकमूर्तिभि । कैरिव । क्षयक्षपान्धकारैरिव । पुन कथभूतै । उल्काजालकरालद्योतै उल्काजालाना तारापतनसमूहाना करालोऽतिरौद्रो द्योतो येषा ते तथा तै । कैरिव । उत्क्षिप्तकृतान्तदृष्टिपातैरिव उत्क्षिप्ता उत्पतिता कृतान्तस्य दृष्टिपाताश्चक्षुरवलोकितानि ते तथा तैरिव । पुन कथभूतै । मुशलप्रमाणवारिधारावर्षिभि मुशलप्रमाणा

प्रमाणवारिधारावर्षिभि, स्फुटितामरलोकशैलशिखरैरिवापतत्पृथीयपाषाणै, असितशिलाधिष्ठानबन्धैरिव ज्योतिर्वसतीनाम्, असमयतमिस्रासमागमैरिव भुवनवलयस्य, अकाण्डकपाटघटनैरिव दक्षकन्यानाम्, अनवसरसहारवासरैरिव नेत्रवृत्तानाम्, अकालकालायसचूर्णोपहारैरिव क्षिते, घनाघनैरावृत गगनमाभरणभुजगमाभीलैर्वेतालैराकम्पिताखिलभूगोलैर्बलालैश्च दुर्दशा दिश प्रसाध्य स्वय च समाचरितमातङ्गवेषश्चण्डकर्माचरन्नेन योगिनमुपासितुमागतेन रत्नशिखण्डिनाम्ना विद्याधरचक्रवर्तिना व्यलोकि चुकुपे च।

पुन 'अरे कदाचाराचार पराकदुरात्मन् खलपुरोभागिन् विद्याधराधम

अतिस्थूला वारिधारा जलच्छटा वर्षन्तीत्येवशीलास्ते तथा तै। कैरिव। उत्प्रेक्ष्यते—यमायुधविद्धैरिव यमदण्डेन कृनच्छिद्रैरिव। पुन कथभूतै। आपतत्पृथीयपाषाणै आपतन्त आगच्छन्त पृथीयसो विस्तीर्णा पाषाणा येभ्यस्ते तथा तै। कैरिव। उत्प्रेक्ष्यते—स्फुटितामरलोकशैलशिखरैरिव स्फुटिता भेद प्राप्ता ये अमरलोकशैला स्वर्गपर्वतास्तेषा शिखरैरिव कूटैरिव। पुन कथभूतै। ज्योतिर्वसतीना चन्द्रसूर्यग्रहनक्षत्रताराग्रहाणा असितशिलाधिष्ठानबन्धैरिव असिता कृष्णवर्णा या शिलास्तासामधिष्ठानबन्धैरिव गर्भापूरसमूहैरिव। पुन कथभूतै। भुवनवलयस्य पृथ्वीमण्डलस्य असमयतमिस्रासमागमैरिव अकालकालरात्रिसमागमैरिव। पुन कथभूतै। दक्षकन्याना तारकाना अकाण्डकपाटघटनैरिव अकालकवाटरचनैरिव। पुन कथभूतै। नेत्रवृत्ताना लोचनव्यापाराणा अनवसरसहारवासरैरिव अकाण्डप्रलयकालदिवसैरिव। पुन कथभूतै। क्षिते पृथिव्या अकालकालायसचूर्णोपहारैरिव अकालेऽप्रस्तावे कालायसस्य लोहस्य चूर्णोपहारैरिव क्षोदप्रकारैरिव। पुनश्च किं कृत्वा चण्डकर्म समाचरन्। दिशो हरितो दुर्दशा दुरवस्था प्रसाध्य कृत्वा। कै कृत्वा दिशो दुर्दशा प्रसाध्य। वेतालै कृत्वा। कथभूतैर्वेतालै। आभरणभुजगमाभीलै आभरणस्य सबन्धिनो ये भुजगमा सर्पास्तैराभीलैर्भीषणै। पुनश्च किं कृत्वा दिशो दुर्दशा प्रसाध्य। बलालै प्रचण्डवातै। कथभूतैर्बलालै। आकम्पिताखिलभूगोलै आकम्पितश्चालितोऽखिल समग्रो भूगोलो पृथ्विमण्डल यैस्ते तथा तै। पुन कथभूत कन्दलविलासो विद्याधर। स्वय चात्मना समाचरितमातङ्गवेष सम्यगाचरितो गृहीत मातङ्गस्य चाण्डालस्य वेष आकल्पो येन स तथोक्त। कथभूतेन विद्याधरचक्रवर्तिना रत्नशिखण्डिनाम्ना। एन मन्मथमथननामान योगिन ध्यानिन उपासितुमागतेन सेवितुमुपढौकितेन। न केवल कन्दलविलासो विद्याधरश्चण्डकर्म समाचरन् व्यलोकि दृष्ट। किं तु चुकुपे च तस्योपरि कोपश्चक्रे च।

नभश्चरचक्रवर्ती इति वदन् तस्य कन्दलविलासस्य समस्ता अपि समग्रा अपि विद्या

खेचरखेट विहायोगमयाप्य वियच्चरखेल हेठ नरकनिवास पापाचार बहुकुमतिभृतचित्त गुणमटह निहीन गन्धर्वलोकापसद मातरिपुरुष सकलसत्वानन्दनीयतपसि त्रिभुवनमान्ययशसि भगवति परब्रह्मासनमुपगतवति किमेवमाचरितुमुचितम् । न चेह महामुनिसनिधाने शास्त्राणामिवास्त्राणा व्यापारस्यावसर । तदन्यथापि ते व्यपनयामि समुन्नद्धभावम्' इति वदन्दुर्जनाविनयसमवर्ती स नभश्चरचक्रवर्ती तस्य समस्ता अपि विद्याधरलोकलक्ष्मीलाञ्छनाश्चिच्छेद विद्या । शशाप च 'भविष्यस्यनेन दुश्चेष्टितेनावन्तिषु

श्चिच्छेद छेदितवान् । इतीति कि वदन् । पुन पुनरपि इति वदन् । इतीति किम् । अरे कदाचाराचार अरे कुत्सिताचार । अरे पराकदुरात्मन् पराकेन वधेन दुरात्मा तस्य सबोधन क्रियते अरे पराकदुरात्मन् । उक्त च—'पर पराक शशन पोषण तत्र यो वध ।' अरे खलपुरोभागिन् खलाना दुर्जनाना पुरोभागी अग्रेसर खलपुरोभागी तस्य सबोधन क्रियते अरे खलपुरोभागिन् । अरे विद्याधराधम विद्याधराणा मध्ये अवमो निकृष्ट विद्याधराधमस्तस्य तिरस्कार क्रियते अरे विद्याधराधम । अरे खेचरखेट खेचराणा मध्ये खेट कुत्सित खेचरखेटस्तस्य सबोधन निर्घाटन हे तथोक्त । उक्त च—'कुपूज्यकुत्सितोऽवद्यखेटगर्हणका समा ।' अथवा 'खिट उत्रासने' इति धातो प्रयोगात् खेट उत्रासक इत्यर्थ । अरे विहायोगमयाप्य विहायोगमाना विद्याधराणा याप्यो निन्द्य विहायोगमयाप्यस्तस्य सबोधन हे तथोक्त । अरे वियच्चरखेल वियच्चराणा मध्ये खेलो नद्यस्तस्य सबोधन हे तथोक्त । अरे हेठ अरे बाधाकर । अरे नरकनिवास नरके निवासो यस्य स तथा तस्य सबोधनम् । अथवा नरकस्य गूथस्य निवासस्तस्य सबोधनम् । अशुलित(?) इत्यर्थ । अरे पापाचार पापमेवाचारो यस्य स तथा तस्य सबोधन हे तथोक्त । अरे बहुकुमतिभृतचित्त बह्वी कुमतिर्माया तया भृत परिपूर्ण चित्त यस्य स तथा । अरे गुणमटह गुणैर्मटहो लघुस्तस्य सबोधनम् । अरे निहीन अरे नीच । अरे गन्धर्वलोकापसद गन्धर्वलोके विद्याधरलोके अपसद । अपाङ्क्तेयपतित इत्यर्थ । अरे मातरिपुरुष मातृमैथुन । भगवति गुणै इन्द्रादीनामाराधनीये एवमाचरितुमुपसर्ग कर्तुं कि उचित युक्तमेतत् । अपि तु नोचितम् । कथभूते भगवति । सकलसत्त्वानन्दनीयतपसि सर्वजीवाह्लादकचरित्रे । पुन कथभूते । त्रिभुवनमान्ययशसि त्रैलोक्यपूज्यपुण्यगुणकीर्तने । पुन कथभूते । पर ब्रह्मासन ध्यान उपगतवति प्राप्ते । इह अस्मिन् महामुनिसनिधाने समीपे शास्त्राणामिव अस्त्राणा शस्त्राणा व्यापारस्य प्रवृत्ते अवसरो न च नैव वर्तते । तत्तस्मात् कारणात् अन्यथापि शस्त्रैर्विनापि ते तव समुन्नद्धभाव दृप्तत्व व्यपनयामि इति वदन् । कथभूत नभश्चरश्चक्रवर्ती । दुर्जनाविनयसमवर्ती दुर्जनानामविनयस्य समवर्ती कृतान्त स तथा । कथभूता विद्या । विद्याधरलोकलक्ष्मीलाञ्छना विद्याधरलोकसपच्चिह्नानि । न केवल

राजधान्या मातङ्गसमवृत्तिश्चण्डकर्मनामको दण्डपाशिक' । स खेचर स्वयकृतानर्थवशात्तच्छापेन भूगोचरता प्रतिपद्यमानस्त भगवद्विघ्नकर्तिन चक्रवर्तिनमुपसृत्यावनतमुखाब्ज सन्नेवमवादीत्—'नाथ, भवतु नामैवम् । कथमन्यथैतन्मदीय दुष्कर्म विफलोदय स्यात् । स एष निसर्गजन्माभाव सरसामिव स्वामिनाम्, य· खलु युक्तायुक्तकारिषु सेवकेषु स्वच्छकलुषभावो नाम । तत्क्षम्यतामिदमेक स्खलितमपुण्यभाजोऽस्य जनस्य । अनुगृह्यता च शापावसानमनीषया पुनर्विद्याधरलोकावाप्तिकरणवरेण' इत्यभिधाय तत्पादयोरुपरि निपपात । स महामुनिगणवर्णनोदीर्णकीर्तिनर्ती विद्याधरचक्रवर्ती

विद्याश्छिच्छेद । शशाप च शाप ददौ । कि शशाप । अनेन दुश्चेष्टितेन दुरनुष्ठितेन अवन्तिषु राजधान्या उज्जयिन्या नगर्या दण्डपाशिक कोट्टपालो भविष्यसि । कथभूतो दण्डपाशिक । मातङ्गसमवृत्ति चाण्डालसमानजीविक । पुन कथभूत । चण्डकर्मनामक चण्डकर्मेति कुत्सित नाम यस्येति चण्डकर्मनामक । स खेचर कन्दलविलासिनामा स्वयकृतानर्थवशात् स्वयमेव विहितार्थविघ्नात् तच्छापेन रत्नशिखण्डशापेन भूगोचरता भूमिगोचरत्व प्रतिपद्यमानोऽङ्गीकुर्वाण त रत्नशिखण्डचक्रवर्तिन उपसृत्य पादयो पतित्वा अवनतमुखाब्ज नम्रीभूतमुखकमल सन् एव अवादीत् एव जगाद । कथभूत चक्रवर्तिनम् । भगवद्विघ्नकर्तिन गुरूपसर्गविच्छेदकम् । एव कथमिति चेत् हे नाथ । नामेति सभावनायाम् । एव भवतु । कोट्टपालो भविष्यामि । अन्यथा यदि भूगोचरो न भविष्यामि तर्हि एतन्मदीय दुष्कर्म पापकर्म विफलोदय कथ स्यात् । अपि तु न कथमपि स्यादित्यर्थ । हे नाथ, स जगत्प्रसिद्ध एष प्रत्यक्षीभूत स्वामिना प्रभूणा निसर्गजन्माभाव स्वाभाविकपरिणामो वर्तते । केषामिव । सरसामिव सरोवराणा यथा । स क । य खलु भाव सेवकेषु युक्तायुक्तकारिषु स्वच्छकलुषभावो नाम स्वच्छत्व कलुषत्व च भवति । यथा सरोवराणा सेवका स्नानादिकर्तार युक्ते जलभोगे स्वच्छतैव भवति । यदा तु अयुक्त बहुतर स्नानादिक कुर्वन्ति तदा सरोवराणा कलुषत्व भवति । तथा स्वामिना सेवका यथा युक्ते कर्मणि वर्तन्ते तदा स्वामिना स्वच्छभावो भवति । यदा तु सेवका अधिकतया प्रवर्तन्ते तदा स्वामिना कलुषभावो भवत्येव । तत्तस्मात् कारणात् इदमेतदेक स्खलितमेकोऽपराध अपुण्यभाज पापिष्ठस्य अस्य मल्लक्षणस्य जनस्य सेवकस्य क्षम्यता त्वया सह्यताम् । न केवल क्षम्यताम्, शापावसानमनीषया शापस्यान्तबुद्ध्या पुनरपि विद्याधरलोकावाप्तिकरणवरेण अनुगृह्यता च अनुग्रह क्रियता च । इतीदृश विज्ञापन अभिधाय उक्त्वा तत्पादयोरुपरि रत्नशिखण्डचरणयोरुपरि निपपात कन्दलविलास पतितवान् । स जगत्प्रसिद्धो विद्याधरचक्रवर्ती इतीदृश परामृश्य सम्यक् चित्ते विचार्य उपजातानुक्रोश· सजातकारुण्य सन् उवाच । कथभूतो विद्याधरचक्रवर्ती । महामुनिगुणवर्णनोदीर्णकीर्तिनर्ती महामुनीना परमदिगम्बराणा

दण्ड एव हि नीचाना विनयाय न सत्क्रिया ।
ऋजुत्वे जिह्मकाष्ठस्य नाग्नेरस्ति परो विधि ॥
य कोप सापराधेषु य प्रसादोऽनुवर्तिषु ।
स्वामिनस्तेन लोकोऽय गुणकार्यपरायण ॥

इति परामृश्य, उपयुज्य च तस्य भगवत पर्युपासनविशेषाल्लब्धमवधिमुपजातानुक्रोश 'खचर, मा ताम्य । उत्तिष्ठ । न खलु प्रभूणा देवानामिव तोषरोषयो सेवकेषु शुभमशुभ वा फलमसपाद्य तदैव प्रत्यावर्तते शासनम् । तदाकर्णयान्यदेव तव तल्लोकावाप्ते' कारणम् । तथा हि—अस्ति खलु सकलसासारिकसुखोपकरणरत्नाकरावनिसङ्गेषु **कलिङ्गेषु** द्विरदमदामोदमन्दकन्दरोदरपरिसरत्पवनपानपरमधुकरालीनीलमणिमेखलाङ्कितनितम्बवसुधरस्य

गुणवर्णनेन उदीर्णा उत्पन्ना उत्कटा चासौ कीर्तिस्तया कृत्वा नृत्यति हर्षभरनिर्भरो नर्तन करोतीत्येवशील स तथा । इतीति कि परामृश्य ।

दण्डेत्यादि । नीचाना विनयाय शिक्षापणाय दण्ड प्रवर्तते । कथम् । हि निश्चयेन । न तु सत्क्रिया सत्कारो विनयायोपवर्तते । अमुमेवार्थं दृष्टान्तेन द्रढयति—जिह्मकाष्ठस्य वक्रदारुणस्य ऋजुत्वे सरलकरणे अग्नेर्वैश्वानरात् परो द्वितीयो विधि कर्तव्य नास्ति ॥

य इत्यादि । स्वामिनो नरेन्द्रस्य सापराधेषु सदोषेषु य कोपो भवति । अनुवर्तिषु सानुकूलेषु य प्रसादो दानादि वा समानो वर्तते । तेन कोपेन प्रसादेन च अय लोक गुणकार्यपरायणो भवति गुणकर्तव्यतत्परो भवति ॥

पुनश्च कि कृत्वा पूर्वम् । अवधिमुपयुज्य च अवधिज्ञानेन ज्ञात्वा च । कथभूत अवधिम् । तस्य भगवतो मन्मथमथनस्य मुने पर्युपासनविशेषाल्लब्ध शत्वाद् विशेषेण प्राप्तम् । कि च हे खचर, मा ताम्य मा खेद कुरु । उत्तिष्ठ उत्थो भव । यत प्रभूणा नरेन्द्राणा खलु निश्चयेन शासनमादेशस्तदैव तस्मिन्नेव शापावसरे न प्रत्यावर्तते न व्यावुट्टति । केषामिव । देवानामिव । कि कृत्वा पूर्वम् । तोषरोषयो सेवकेषु तोषे सति शुभ रोषे सति अशुभ वा फल असपाद्य । तत्तस्मात् कारणात् आकर्णय शृणु त्वम् अन्यदेव अपरमेव तव भवतस्तल्लोकावाप्ते विद्याधरलोकप्राप्ते कारण अह कथयामि । तथा हि—तदेव निरूपयति । खल्विति वाक्यालकारे । कलिङ्गेषु कलिङ्गदेशेषु सुदत्तो नाम राजास्ति । कथभूतेषु कलिङ्गेषु । सकलसासारिकसुखोपकरणरत्नाकरावनिसङ्गेषु सकलानि च तानि सासारिकसुखानि इष्टस्रग्वनिताचन्दनादीनि तेषा उपकरण आधारभूता या रत्नाकराणा रत्नखनीना अवनि भूमिस्तस्या सङ्गो मेलापको येषु ते तथा तेषु । कथभूत सुदत्तो नाम राजा । महेन्द्रमहीधरस्य महेन्द्रपर्वतस्य अधिपति । कथभूतस्य महेन्द्रमहीधरस्य । द्विरदमदामोदमन्दकन्दरोदरपरिसरत्पवनपानपरम-

महेन्द्रमहीधरस्याधिपति सजातमेदिनीरतचित्तोऽपि द्विजातिस्तूयमानवृत्त. अकारणरोषप्रमत्तोऽपि नि शेषशिष्टाचारप्रवृत्त **सुदत्तो** नाम राजा ।

यस्य विभवाभिवृद्धिस्तर्कुकलोकसतर्पणाय, विद्यावैशारद्य विद्वज्जनोपचरणाय, शौर्यपर्याय शरणागतरक्षणाय, राज्यावर्जनपरिग्रह प्रजापरित्राणाय, प्रभुत्वावलम्बन समाश्रितभरणाय, क्षात्रचरित्रवृत्ति परार्थकरणाय, देवताप्रसादन सत्पुरुषवरवितरणाय, साहसोत्साहानुष्ठान महामुनिप्रत्यूहनिबर्हणाय, वीरविक्रम साधकसाध्वसापहरणाय, सात्त्विकत्वमादिक्षत्रियधृतधर्मनिर्वहणाय ।

धुकरालीनीलमणिमेखलाङ्कितनितम्बवसुधरस्य द्विरदाना योऽसौ मदो दान तस्यामोदस्तेन मन्दा स्यन्दा या कन्दरास्तासामुदरेषु मध्येषु परिसरन् समन्तात् पर्यटन् योऽसौ पवनस्तस्य पानपरा आस्वादनलम्पटा या मधुकराली सैव नीलमणिमेखला कटिनी तया अङ्किता नितम्बवसुधरा तदभूमिर्यस्य स तथा तस्य । पुन कथभूत सुदत्तो नाम राजा । सजातमेदिनीरतचित्त म्लेच्छस्त्रीसभोगमना अपि द्विजातिस्तूयमानवृत्त । ननु यो म्लेच्छभार्यारतचित्त स द्विजातिस्तूयमानवृत्त ब्राह्मणस्तूयमानाचार कथ भवति । विरुद्धमेतत् । परिह्रियते—मेदिनी आसमुद्रान्तपृथ्वी तस्या रतचित्त पालनमना अपि निश्चयेन द्विजातिभि श्रवणब्राह्मणै श्लाघ्यमान सद्वृत्त इति शुद्धम् । पुन कथभूत । अकारणरोषप्रमत्तोऽपि अकारणरोषि अपि नि शेषशिष्टाचारप्रवृत्त निर्हेतुककोपेन प्रवृत्त कथमिति विरुद्धम् । नैवम् । अको अकुत्सित आसमन्तात् योऽसौ रणरोष सग्रामकोपस्तेन प्रकर्षेण मत्तो हर्ष प्राप्त अत एव नि शेषेषु शिष्टाचारेषु प्रवृत्त इति स्वस्थम् ।

यस्य सुदत्तस्य विभवाभिवृद्धि धनवृद्धि तर्कुकलोकसतर्पणाय याचकजनसम्यक्प्रीणनाय वर्तते । यस्य विद्यावैशारद्य शास्त्रचतुरता विद्वज्जनोपचरणाय विद्वज्जनाना पण्डिताना उपचरणाय पूजनाय वर्तते । यस्य शौर्यपर्याय सुभटत्वानुक्रम शरणागतरक्षणाय शरणागताना प्रतिपालनाय वर्तते । यस्य राज्यावर्जनपरिग्रह राज्योपार्जनस्वीकार प्रजापरित्राणाय प्रजालोकरक्षणार्थ वर्तते । यस्य प्रभुत्वावलम्बन सामर्थ्याश्रयण समाश्रितभरणाय सेवकलोकपोषणाय वर्तते । यस्य क्षात्रचरित्रवृत्ति क्षत्रियाणामिद क्षात्र क्षतत्राणलक्षण तच्च तच्चरित्र च आचारस्तस्य वृत्ति प्रवृत्ति पराथकरणाय परप्रयोजनपोषणार्थ वर्तते । यस्य देवताप्रसादन देवाना प्रसन्नीकरण सत्पुरुषवरवितरणाय सत्पुरुषाणा वरदानार्थ वर्तते । यस्य साहसोत्साहानुष्ठान साहसस्याद्भुतकर्मण उत्साहानुष्ठानमुद्यतमनिधान महामुनिप्रत्यूहनिबर्हणाय मुनीना उपसर्गनिवारणार्थ वर्तते । यस्य वीरविक्रम जयकुमारवत्पराक्रम साधकसाध्वसापहरणाय साधकानां विद्यादेवतावशकराणा साध्वसस्य भयस्य अपहरणाय निर्नाशार्थम् । यस्य सात्त्विकत्व प्रसादलक्षणत्व आदिक्षत्रियधृतधर्मनिर्वहणाय निर्वाहनिमित्तम् ।

यस्य च जनन्य. परकलत्राण्येव, बन्धुवर्ग समाश्रितलोक एव, कुटु-म्बक सप्तसमुद्रावधि वसुधैव, जीवित सत्यप्रतिपालनमेव, महाव्यसन परोपकारनिघ्नतैव, व्रताचरण क्षितिरक्षणमेव, योग्योद्योग प्रजाकार्यानु शासनमेव, दक्षिणादक्षत्व जगद्व्यवहारव्यवस्थापनमेव, अवभृथस्नान परत्रेह च हितवृत्तिप्रवृत्तिषु स्वातन्त्र्यमेव, वीरत्वमरिषड्वर्गविजय एव, असिधाराव्र-तमन्यायखण्डनमेव, ऐश्वर्यमाज्ञानुल्लङ्घनमेव ।

यस्य वासतोष श्रुतेषु, तर्ष सत्पुरुषसग्रहेषु, मूकभाव स्वकीयगुण-स्तवनेषु, बधिरत्व दुर्जनोपदेशेषु, दर्शनपरावृत्तिरनर्थसगमेषु, काम पु ण्यार्जनेषु, अक्षमा परोपतापेषु, विद्वेषो व्यसनेषु, असतृप्ति सुभाषितश्र-वणेषु, आसक्ति पुन सद्गोष्ठीषु ।

यस्य च परिमितत्व वाचि, कालहरण कलासु, आशादर्शन दिग्विज-

यस्य च जनन्यो मानर परकलत्राण्येव परदारा एव । यस्य बन्धुवर्ग सर्गसमूहो भ्रातृवर्ग समाश्रितलोक एव । यस्य कुटुम्बक परिवारवर्ग सप्तसमुद्रावधि वसुधैव आस मुद्रान्ता भूमिरेव भूमिस्थितलोक एव । यस्य जीवित　　सत्यप्रतिपालनमेव
। यस्य महाव्यसन　　परोपकारनिघ्नतैव
। यस्य व्रताचरण　　क्षितिरक्षणमेव
। यस्य योग्योद्योग उचितोद्यम प्रजाकार्यानुशास नमेव प्रजाना कार्य कर्तव्य तस्य अनुशासन शिक्षापणमेव । यस्य दक्षिणादक्षत्व दानचा तुर्य जगद्व्यवहारव्यवस्थापनमेव पृथ्वीमण्डलस्थितलोकत्रयविक्रियादिनिश्चलीकरणमेव । यस्य अवभृथस्नान यज्ञान्तस्नान परत्रेह च परलोके इहलोके च हितवृत्तिप्रवृत्तिषु पुण्य प्रवर्तनेषु स्वातन्त्र्यमेव स्वाधीनतैव । यस्य वीरत्व सुभटत्व अरिषड्वर्गविजय एव काम-क्रोधलोभमानमदहर्षनिषेध एव । यस्य असिधाराव्रत तीक्ष्णत्वनियम अन्यायखण्डन मेव । यस्यैश्वर्य प्रभुत्व आज्ञानुल्लङ्घनमेव आदेशप्रतिपालनमेव ।

यस्य सुदत्तस्य । वा अनुक्तसमुच्चये । असतोषस्तृष्णालुता श्रुतेषु वर्तते । तर्षो लोभ सत्पुरुषसग्रहेषु महापुरुषस्वीकारेषु । मूकभावो मौनित्व स्वकीयगुणस्तवनेषु निजगुणश्ला घासु । बधिरत्व दुर्जनोपदेशेषु सूचकवचनाकर्णनेषु । दर्शनपरावृत्तिर्लोचनाचरण अनर्थ सगमेषु अलाभसगतिषु । कामोऽभिलाष पुण्यार्जनेषु । अक्षमा क्रोध परोपतापेषु । परै परेषा यदा सताप क्रियते तदा क्षमा न करोतीत्यर्थ । विद्वेषो अक्षीगतत्व अप्रीतिर्वा व्यसनेषु द्यूतादिसप्तव्यसनेषु । असतृप्तिरघ्राणत्व सुभाषितश्रवणेषु । आसक्ति अनुबन्ध पुन सततावृत्ति सद्गोष्ठीषु विद्वदुपन्यासेषु ।

यस्य सुदत्तस्य परिमितत्व अल्पदायित्व वाचि वचने वर्तते । न तु दाने । कालहरण

ययात्रायाम्, श्रवणगतत्व पूर्वपुरुषचरितेषु, अवधीरणमात्मसुखानाम्, अनवसर कलिकालविजृम्भितस्य, महासात्त्विक सकलजगदभ्युद्धरणेषु, ऐश्वर्य विश्वभरतायाम्, न पुनरमीषा द्वन्द्वानि तस्य वदान्यताया प्रत्युपकृतिषु मान्यजनसभावनाया स्वच्छन्दवृत्तिषु च विषयभावमाजग्मु॰।

यस्य चात्मसधानविनीतवृत्तय परविग्रहप्रशमनकुशला स्वभावगुणप्रण-

दिनगमन कलासु लिखितपठितादिषु वर्तते। न तु रिरकालेन(?)दानम्। आशादर्शन दिशामवलोकन दिग्विजययात्राया याने वर्तते। न त्वाकाङ्क्षायापन तत्कालेन दान इत्यर्थ। श्रवणगतत्व श्रुतिदान पूर्वपुरुषचरितेषु पुराणपुरुषकथाकर्णनेषु। न तु विज्ञप्तिकाया अनाकर्णनम्। अवधीरणमनादर आत्मसुखानाम्। आनन अर्थिजनाना अवधीकरणम्। अनवसरोऽप्रस्ताव कलिकालविजृम्भितस्य दुष्टकालप्रसरस्य। न तु अर्थिजनाना अवसरो वर्तते दानस्य सदा अवसरोऽस्तीत्यर्थ। महासात्त्विक प्रसन्नतायुक्तत्व सकलजगदभ्युद्धरणेषु सकललोकोपजीवनेषु वर्तते। ऐश्वर्य भूमिपत्व विश्वभरताया सर्वलोकपोषणतायाम्। न पुनरमीषा द्वन्द्वानि युगलानि तस्य सुदत्तस्य वदान्यताया प्रीयपूर्वकन्यागतायाम्। अमीषा केषाम्। परिमितत्व कालहरण प्रथम द्वन्द्व स्वल्पन ददाति तत्काल ददाति च। आशादर्शन अवगतत्व च द्वितीय द्वन्द्व तत्काल ददाति। प्रथम शृणोतीत्यर्थ। अवधारणमनवरतश्च तृतीय द्वन्द्व दानमेव अनादरो नास्ति। अस्माक बन्धुवर्गो मृतोऽस्ति। इदानी दानस्यावसरो नास्ति। इत्यनवसरकथन तद्द्वय नास्ति। महासात्त्विक ऐश्वर्य चतुर्थ द्वद्व सद्दधर्मित्वे पुमान् दाने सावद्य मन्यते तेन दान न ददाति ऐश्वर्य प्रभुत्वे अर्थिजन चेतसि नानयति मदान्मन(?) ददाति तद्द्वयमत्र नास्ति। उक्त च—'प्रियो वा दानशीलश्च वदान्य परिकीर्तित।' एतदुक्त भवति—परिमितत्व कालहरण च दानताया नास्ति महासात्त्विकत्वे ऐश्वर्य च स्वच्छन्दवृत्तिषु स्वेच्छाचारेषु नास्तीति एतानि चत्वारि द्वन्द्वानि। तदेषु चतुर्मुखस्थानेषु विषयभाव गोचरत्व यस्य नाजग्मुरित्यर्थ। यथासख्यालकार॥

यस्य च सुदत्तमहाराजस्य बाणा एव शरा एव सचिवा मन्त्रिणो वर्तन्ते। परे तु सचिवा केवल सभाशोभार्थं ससद्विराजनार्थम् अस्थावराणि जङ्गमानि अलकरणानि आभरणानि वर्तन्ते। ननु सचिवा सधिविग्रहादिकार्य कुर्वन्ति किं वर्तते किं एव तत्कार्यगर्भितानि विशेषणान्याह—कथभूता बाणा। आत्मसधानविनीतवृत्तय आत्मन स्वस्य सधाने योजने विनीता प्रश्रिता वृत्तिर्येषा बाणाना ते तथोक्ता। पुन कथभूता। परविग्रहप्रशमनकुशला परेषा शत्रूणा विग्रहस्य सग्रामस्य प्रशमने कुशला दक्षा। सचिवा अपि विग्रह प्रशमयन्ति। पुन कथभूता। स्वभावगुणप्रणयिन स्वभावेन प्रकृत्या गुणप्रणयिन स्वप्रत्यञ्चास्थायिनो भवन्ति। सचिवा अपि षड्गुणस्नेहिनो भवन्ति। पुन कथभूता। परिप्राप्तश्रवणा परिप्राप्त श्रवण कर्णे येषा कर्षणवेलायां

यिन परिप्राप्तश्रवणा बाणा एवासाध्यसाधनोत्सवाः सचिवा , परे तु केवल सभाशोभार्थमस्थावराण्यलकरणानि । स्वपरप्रजाना सपत्त्यापत्तिकरमसहाय साहसमेव पुरोहित , परस्तु सर्वदिवसेषु वसुवितरणस्थानम् । अशेषशात्रववलयस्खलनहेतुरव्याजवर्य शौर्यमेव सेनापति , परस्तु भृत्यभरणीयसमयसूचन चेतनम् । उपकरणमखिलसमुद्रावधिवसुधातले दुर्वारप्रसरपर्यमैश्वर्यमेव द्विषद्दण्डधर. प्रतीहार , परस्तु सेवकानामुपासनावसरनिवेदनस्तीर्थपुरुष । समराङ्गणेषु परहृदयगमप्रवणानि शस्त्रसप्रेषणान्येव दूतप्रणिधय , परे तु राजनीतिप्रपञ्चा । त्रिदशैरप्यप्रतिहता दोषाप्रपाता एव दुर्गभूमय , परास्तु विभव-

---

ते तथोक्ता । सचिवा अपि कर्णे शयित्वा चिद्वहन्ति । पुन कथभूता । असाध्यसाधनोत्सवा असाध्यस्य शत्रो साधने पञ्चत्वप्रापणे उत्सवो उद्यमो येषा ते तथोक्ता । सचिवा अपि असाध्य साधयन्ति । यस्य सुदत्तमहाराजस्य साहसमेव अद्भुत कर्मैव पुरोहितो राजगुरुर्वर्तते । परस्त्वपर पुरोहित सर्वदिवसेषु अमावास्यादिषु दिनेषु वसुवितरणस्थान धनप्रदानपद वर्तते । कथभूत साहसम् । स्वपरप्रजाना सपत्त्यापत्तिकरं स्वपरप्रजानामापत्तिकरमापद्विधायकम् । पुरोहित मन्त्रादिना स्वप्रजाना सपत्तिं करोति । परप्रजाना विपद विदधाति । पुन कथभूतम् । असहाय अमण(?) । पुरोहितोऽपि एक एव भवति । यस्य च सुदत्तमहाराजस्य शौर्यमेव सुभटत्वमेव सेनापतिश्चमूनायको वर्तते । परस्तु सेनापति भृत्यभरणीयसमयसूचन किंकरपोषणकालकथक· चेतन सजीवमरण वर्तते । साधन प्रियमस्ति । कथभूत शौर्यम् । अशेषशात्रववलयस्खलनहेतु अशेषाणा विश्वेषा शात्रवाणा वैरीणा लयस्खलनस्य सेवावष्टम्भनस्य हेतु कारणम् । पुन कथभूतम् । अव्याजवर्यं निसर्गेण मुख्यम् । यस्य च सुदत्तमहाराजस्य ऐश्वर्यमेव प्रभुत्वमेव प्रतीहारो वर्तते । परस्तु प्रतीहार सेवकानामुपासनावसरनिवेदन सेवावसरकथकस्तीर्थपुरुषो यात्राभूतो पुरुषो वर्तते । कथभूत प्रतीहार । द्विषद्दण्डधर द्विषत्सु शत्रुषु दण्डो दण्डनिपातन दण्डकारण धरति करोतीति द्विषद्दण्डधर । कथभूतमैश्वर्यम् । अखिलसमुद्रावधिवसुधातले चतुसमुद्रमर्यादभूमण्डले दुर्वारप्रसरपर्य दुर्वारो दुर्निवार प्रसरपर्य प्रवृत्ति पर्यायो यस्य दुर्वारप्रसरपर्यम् । यस्य च सुदत्तमहाराजस्य शस्त्रसप्रेषणान्येव खड्गादिमोचनान्येव दूतप्रणिधय दूताश्च सदेशशासनहरा । सधिविग्रहासधिविग्रहिण प्रणिधयश्च हैरिका दूतप्रणिधयो वर्तन्ते । परे उद्भूतप्रणिधयो राजनीतिप्रपञ्चा अर्थशास्त्रविस्तारा । कथभूतानि शस्त्रसप्रेषणानि । समराङ्गणेषु परहृदयगमप्रवणानि शत्रुहृदयविदारणचतुराणि । दूतप्रणिधयोऽपि परचित्तोपलक्षका भवन्ति । यस्य सुदत्तमहाराजस्य दोषाप्रपाता एव दोषाणामप्रपात एव अनागता एव दुर्गभूमयो जलदुर्गवनदुर्गगिरिदुर्गलक्षणा वर्तन्ते । परास्तु

विनियोगद्वाराणि। वेधसाप्यतुलित बाहुबलविजृम्भितमेव वप्र, परस्तु विनोदरदनिनामपाश्रयभूमि। वनमृगैरप्यनुलङ्घनीयप्रभावाज्ञैव प्राकार, परस्तु पुरस्य पांशुस्पर्शविनिवारणपरिच्छेद। सकलसपत्नव्याप्तिकदर्थनसमर्थनावतार सव्येतर कर एव परिघा, परे तु दौवारिकाणा विश्रामविष्टराणि। दुर्वृत्तारातिकुलनिमज्जनजलाधारा खड्गधारैव परिखा, परा तु नगराङ्गनाना जलक्रीडाधिकरणानि। समस्तक्षितिरक्षणक्षम पराक्रम एव परिवार, परस्तु श्रीविलासाडम्बर। निजकीर्तिसुधाधवलितापघन त्रिभुवनमेव विहारहर्म्याणि, पराणि तु राज्यलक्ष्मीचिह्नानि। चतुरुदधिमेखलावनमनोहरा वसुधैव प्रियकलत्राणि, पराणि तु वशाभिवृद्धिनिबन्धनानि धर्मक्षेत्राणि।

दुर्गभूमयो विभवविनियोगद्वाराणि विभवाना लक्ष्मीणा विशेषेण नियोगद्वाराणि अधिकारद्वाराणि वर्तन्ते। कथभूता दोषाप्रपाता। त्रिदशैरपि अप्रतिहता अविध्वस्ता। यस्य च सुदत्तमहाराजस्य बाहुबलविजृम्भितमेव भुजसामर्थ्यप्रसर एव वप्रो वर्तते। वप्रो दुर्गाधारोच्चय। परस्तु वप्रो विनोदरदनिना क्रीडागजाना अपाश्रयभूमिराश्रयस्थानम्। कथभूत बाहुबलविजृम्भितम्। वेधसापि अतुलितमकलितम्। यस्य आज्ञैव शिष्टिरेव प्राकारो दुर्गो वर्तते। परस्तु प्राकार पुरस्य पांशुस्पर्शविनिवारणपरिच्छेद पांशूना रजसा स्पर्शस्य छुपनस्य विनिवारणाय परिच्छेदो निषेधोपकरण वर्तते। कथभूता आज्ञा। वनमृगैरपि अनुलङ्घनीयप्रभावा अनुलङ्घनीयो अलोपनीय प्रभावो माहात्म्य यस्या सा तथा। यस्य च सुदत्तमहाराजस्य सव्येतरो दक्षिण कर एव हस्तश्च परिघा अर्गला वर्तते। परे तु परिघा दौवारिकाणा विश्रामविष्टराणि खेदापनोदासनानि। कथभूत कर। सकलसपत्नव्याप्तिकदर्थनसमर्थनावतार सकलसपत्नाना शत्रूणा व्याप्ते प्रसरस्य कदर्थने भञ्जने समर्थन अवसर अवतारो यस्य करस्य स तथोक्त। यस्य च सुदत्तमहाराजस्य खड्गधारैव परिखा वर्तते। परा तु परिखा नगराङ्गनाना जलक्रीडाधिकरणानि स्थानानि वर्तते। कथभूता खड्गधारा। दुर्वृत्तारातिकुलनिमज्जनजलाधारा दुर्वृत्ताना दुराचाराणामरातीना कुलानामन्वयाना निमज्जने ब्रुडने जलाधारा दुर्वृत्तजलस्याधिष्ठानम्। यस्य च सुदत्तमहाराजस्य पराक्रम एव बलमेव परिवार परिच्छेदो वर्तते। परस्तु परिवार श्रीविलासाडम्बरो लक्ष्मीविभ्रमाटोप। कथभूत पराक्रम। समस्तक्षितिरक्षणक्षम सर्वपृथ्वीपरिपालनसमर्थ। यस्य च सुदत्तमहाराजस्य त्रिभुवनमेव विहारहर्म्याणि क्रीडागृहाणि वर्तन्ते। पराणि तु विहारगृहाणि राज्यलक्ष्मीचिह्नानि राज्यलक्ष्म्याश्चिह्नानि वर्तन्ते। कथभूत त्रिभुवनम्। निजकीर्तिसुधाधवलितापघन निजकीर्तिरेव सुधा श्वेतद्रव्यद्रवस्तया धवलितानि उज्ज्वलीकृतानि अपघनानि शरीराणि यस्य तत्तथोक्तम्। यस्य च सुदत्तमहाराजस्य वसुधैव प्रियकलत्राणि

यस्य चाहवाङ्गणरङ्गेष्वनवरतमुक्तशरासारवर्षविकर्तरितमुखमण्डलानामहितकबन्धाना नर्तनक्रियासु परमेकान्तरसिकता, न पुनरितरास्वर्थदूषणपरासु। असमसमरावसरेष्वाश्चर्यशौर्यपरितोषितानाममरवृन्दारकाणामानन्दातोद्यवादनेषु प्रकर्षतृष्णालुता, न पुनरितरेषु शरीरायासकरेषु। त्रिविष्टपकुटीकोटरविहारिणा नरनिलिम्पाम्बरचरलोकेन निजविजयनामाङ्कसुभगस्य गीतस्य गायने नितरा स्पृहयालुता, न पुनरितरस्य हृदयहरिण हरस्य। कदनमेदिनीषु दुर्वारवैरिशिरोविदारणेषु महती मृगयाव्यसन-

---

वर्तन्ते। पराणि तु प्रियकलत्राणि धर्मक्षेत्राणि दानादिकर्मस्थानानि। कथभूतानि धर्मक्षेत्राणि। वशाभिवृद्धिनिबन्धनानि वशस्य अन्वयस्य या अभिवृद्धि समन्तात् वर्धन तस्य निबन्धनानि कारणानि। क्षेत्रे हि वशाना त्वचिसारवृक्षाणा अभिवृद्धिभवति। कथभूता वसुधरा। चतुरुदधिमेखलावनमनोहरा चत्वार उदधय तेषा मेखलावनानि तैर्मनोहरा।

यस्य च सुदत्तमहाराजस्य अहितकबन्धाना अहिताना शत्रूणा कबन्धानि शिरोरहितकायास्तेषा नर्तनक्रियासु नृत्यचेष्टासु पर केवल एकान्तरसिकता एकान्तेन अतिशयेन रसिकता रागहृदयता वर्तते। न पुनरितरासु कामिनीना नर्तनक्रियासु रसिकता वर्तते। कथभूतासु इतरासु। अर्थदूषणपरासु धनदोषतत्परासु। कथभूतानामहितकबन्धानाम्। आहवाङ्गणरङ्गेषु सग्रामाङ्गणनृत्यभूमिषु अनवरतमुक्ता प्रहिता ये शरा बाणास्तेषा आसारास्तेषु वर्षो वेगवद्वर्षण तेन विकर्तरितानि विशेषेण खण्डितानि मुखमण्डलानि तेषा तथोक्तानाम्। यस्य च सुदत्तमहाराजस्य असमसमरावसरेषु विषमसग्रामकालेषु अमरवृन्दारकाणा देवेषु प्रधानदेवाना सबन्धिषु आनन्दातोद्यवादनेषु वादित्रशब्दितेषु प्रकर्षतृष्णालुता प्रकर्षेणातिशयेन तृष्णालुता तृष्णत्व वर्तते। न पुनरितरेषु ततविततघनसुषिरेष्वातोद्यवादनेषु तृष्णालुता वर्तते। कथभूतेषु इतरेषु। शरीरायासकरेषु कायकष्टकारेषु। कथभूतानाममरवृन्दारकाणाम्। आश्चर्यशौर्यपरितोषिताना आश्चर्य आश्चर्योत्पादक यत् शौर्य सौभट्य तेन परितोषिता आनन्द प्रापिता ये अमरवृन्दारकास्तेतथोक्तास्तेषाम्। यस्य च सुदत्तमहाराजस्य नरनिलिम्पाम्बरचरलोकेन नराश्च भूमिगोचरा, निलिम्पाश्च देवा, अम्बरचराश्च विद्याधरास्तेषा लोक समूहस्तेन निजविजयनामाङ्कसुभगस्य स्वकीयविजयजितनृपानामाङ्कण तेन सुभगस्य प्रीतिजनस्य गीतस्य गायने गानकरणे नितरामतिशयेन स्पृहयालुता आकाङ्क्षिता वर्तते। न पुनरितरस्य गीतस्य शृङ्गारादे स्पृहयालुता वर्तते। कथभूतस्य इतरस्य। हृदयहरिणहरस्य मनोमृगमोहकस्य। कथभूतेन नरनिलिम्पाम्बरचरलोकेन। त्रिविष्टपकुटीकोटरविहारिणा त्रिविष्टप त्रैलोक्यम्। त्रयाणा विष्टपाना समाहार त्रिविष्टपमिति वचनात्। तदेव कुटीकोटर गृहमध्य तत्र विहरति इत्येवशील त्रिविष्टपकुटीकोटरविहारी तेन तथोक्तेन। यस्य च सुदत्तमहाराजस्य कदनमेदिनीषु दुर्वारवैरि

परवशता, न पुनरितरेषु निरपराधेषु वनमृगेषु। नृपयज्ञाजिराष्टापदभूमिकाया चरगमगतिबन्धैररातिचतुरङ्गेषु प्रकाम द्यूतदुर्ललितता, न पुनरितरेषु नरपालकुलकलङ्कधरेषु। सकलरत्नाकरमणिमेखलाया वसुमतीयोषाया नितान्त सक्तता, न पुनरितरेषु वपुर्धर्मधनविध्वसनेषु विलासिनीजनेषु। अनन्यसामान्यजन्योपार्जितजयानिलविजृम्भितेन सुभटकुटजाटवीविलुण्ठनपटुनावलेपानलेन दुर्धर्षाणा विद्विषामशेषयश पानेष्वतीवशौण्डता, न

शिरोविदारणेषु निवारशत्रुकुम्भस्थलच्छेदनेषु महती गुर्वी मृगयाव्यसनपरवशता आखेटकनिर्बन्धनपराधीनता वर्तते। न पुनरितरेषु निरपराधेषु वनमृगेषु मृगयाव्यसनपरवशता वर्तते। यस्य च सुदत्तमहाराजस्य नृपयज्ञाजिराष्टापदभूमिकाया नृपयज्ञस्याजिरं सग्रामाङ्गण तदेव अष्टापदभूमिका तुरङ्गफलभूमिका तस्या चरगमगतिबन्धै चरगमो हैरिकप्रेषणम्, गतिबन्धा शत्रुसैन्यप्रदेशस्य अप्रदामानि, चरगमगतिबन्धास्तै कृत्वा अरातिचतुरङ्गेषु अरातीना हस्त्यश्वरथपदातिषु प्रकाममतिशयेन द्यूतदुर्ललितता विजिगीषया अविचारिता वर्तते। न पुनरितरेषु चतुरङ्गेषु सारिपासक्रीडासु द्यूतदुर्ललितता दुरोदरस्य क्रीडाया अनिवारिता वर्तते। कै। चरगमगतिबन्धै चर परगृहे सारिप्रवेश। परसारिहननमित्यर्थ। गम परगृहग्रहणम्। परगृहे यानमित्यर्थं। गतिबन्धो परसाराबन्धन चरगमगतिबन्धास्तै। कथभूतेषु इतरेषु। नरपालकुलकलङ्कधरेषु नरपालाना नृपतीना कुले अन्वये कलङ्कधरेषु लाञ्छनकरेषु। यस्य च सुदत्तमहाराजस्य वसुमतीयोषाया पृथ्वीवनिताया नितान्त सक्तता निर्बन्धता प्रवर्तते। न पुनरितरेषु विलासिनीजनेषु सक्तता वर्तते। कथभूताया वसुमतीयोषायाम्। सकलरत्नाकरमणिमेखलाया

रत्नकटिमेखला यस्या रत्नवतीयोषाया सा तथा तस्याम्। कथभूतेष्वितरेषु। वपुर्धर्मधनविध्वसनेषु वपुर्विध्वसन राजयक्ष्मादिरोगोत्पत्ति, धर्मविध्वसन मैथुनक्रिया ग्रामसंख्याजीवहिंसनम्, धनविध्वसन राज्यदूषितापत्तिवत् तेषु। यस्य च सुदत्तमहाराजस्य विद्विषा शत्रूणा अशेषयश पानेषु सर्वपुण्यगुणकीर्तनास्वादनेषु अतीवशौण्डता मद्यपता वर्तते। न पुनरितरेषु आसवेषु मद्यपानेषु शौण्डता वर्तते। कथभूतेषु आसवेषु। ऐहिकामुत्रिकफलविलोपनोद्भवेषु इहलोकपरलोकसुखफलविलोपने गर्विष्ठेषु। कथभूताना विद्विषाम्। अवलेपानलेन दुर्धर्षाणां अवलेपो गर्व स एवानलस्तेन दुर्धर्षाणा अनाकलनीयानाम्। कथभूतेन अवलेपानलेन। अनन्यसामान्यजन्योपार्जितजयानिलविजृम्भितेन अनन्यसामान्य अनुपम जन्य सग्रामस्तस्मिन् उपार्जित स्वीकृतो योऽसौ जय शत्रुपक्षपराभव स एवानिलो वातस्तेन विजृम्भित स तथा तेन। पुन कथभूतेन अवलेपानलेन। सुभटकुटजाटवीविलुण्ठनपटुना सुभटा एव कुटजा शक्रतरवस्तेषामटवी वन

पुनरितरेष्वैहिकामुत्रिकफलविलोपनोद्धवेष्वासवेषु । अकाण्डजगदुपद्रवदानवेषु मानवेषु दण्डपारुष्ये बाढ मनोमनीषितानि, न पुनर्भ्रूलतोल्लासवशवर्तनेषु परिजनेषु । रणकेलिकुड्ूलानामरीणामायोधनवसुधायामभिमुखीभावकरणेषु वच कर्कशव्यवहारे परम नैपुण्यम्, न पुनरवलोकनमात्रविनयपरिष्वजासु प्रजासु । अखण्डब्रह्माण्डडिम्बडमरकरालै प्रतिपक्षव्यालै सचितस्य कीर्तिकुलधनस्यापहारे गाढ गृध्नुता, न पुनरात्माभ्युदयप्रणयिभिरुपार्जितस्य द्रविणोर्जितस्य । सपरायधरावारिषु शत्रुशल्लकीनगभङ्गप्रलोभनेन गजग्रहणेषु महान्ति कुतूहलानि, न पुनरितरेण चौरचारपाशादिनोपायव्यतिकरेण । आसारमवनैश्वर्यसुरभिषु यशश्चन्दनवन्दनेषु साभिलाष मन, न पुनरितरेषु क्षणमात्रपरिमलमनोहरानुबन्धेषु गन्धेषु । अपरजनासाधारणेषु गुणमणिविभूषणेषु महानाग्रह, न पुनरितरेषु देहखेदावहेषूपलशकलनिवहेषु । नि-

---

तस्या विलुण्ठन भस्मीकरण तत्र पटुना दक्षेण । यस्य च सुदत्तमहाराजस्य अकाण्डजगदुपद्रवदानवेषु अकाण्डे जगत उपद्रवकरणे दानवेषु दैत्यप्रायेषु मानवेषु दण्डपारुष्ये कर्कशदण्डे बाढ मनोमनीषितानि चित्तमनोरथा वर्तन्ते । न पुन परिजनेषु दण्डपारुष्ये मनोमनीषितानि वर्तन्ते । कथभूतेषु परिजनेषु । भ्रूलतोल्लासवशवर्तनेषु भ्रूक्षेपमात्रेण स्वाधीनेषु । दण्डपारुष्य न वर्तत इत्यर्थ । यस्य च सुदत्तमहाराजस्य रणकेलिकुड्मलाना सग्रामक्रीडाबद्धोत्कण्ठानामरीणा आयोधनवसुधाया सग्रामभूमौ अभिमुखीभावकरणेषु सग्रामार्थमायतेषु वच कर्कशव्यवहारे अतिकठिनभाषणे परम नैपुण्य वर्तते । न पुन प्रजासु वाक्पारुष्य वर्तते । कथभूतासु प्रजासु । अवलोकनमात्रविनयपरिष्वजासु समुखावलोकनमात्रेण विनयवतीषु । यस्य च सुदत्तमहाराजस्य अखण्डब्रह्माण्डडिम्बडमरकरालै अखण्ड परिपूर्ण ब्रह्माण्ड पृथ्वीमण्डल तस्य डिम्बो विल्वो विनाशस्तस्मात् डमरो भय तेन करालास्ते तथा तै । एवविधै प्रतिपक्षव्यालै शत्रुकालसर्पै कर्तृभूतै सचितस्य रक्षितस्य कीर्तिकुलधनस्य कीर्तिरेव कुलधन तस्य अपहारे उद्दालने गाढ गृध्नुता लोभिष्ठता वर्तते । न पुनरात्माभ्युदयप्रणयिभि आत्मन स्वकीये अभ्युदये उन्नत्या प्रणयिनस्तैरुपार्जितस्य द्रविणोर्जितस्य प्रशस्तधनस्यापहारे गृध्नुता न पुनर्वर्तते । यस्य च सुदत्तमहाराजस्य सपरायधरावारिषु सगरभूमिगजधरणभूमिगजधरणखातासु शत्रुसल्लकीनगभङ्गप्रलोभेन शत्रव एव शल्लकीनगा वृक्षास्तेषा भङ्गस्य प्रलोभनेन लोभदर्शनेन कृत्वा गजग्रहणेषु हस्तिना स्वीकरणेषु महान्ति गुरूणि कुतूहलानि विनोदा वर्तन्ते, न पुनरितरेण चौरचारपाशादिना उपायव्यतिकरेण चौराश्च भिल्लादय, चाराश्च हैरिका, पाशाश्च

खिलजगन्मङ्गलविधानामन्त्रेषु सच्चरित्रेष्वभीक्ष्ण रक्षणप्रयत्न, न पुन सर्व-जनसाधारणाधिकरणेषु प्राणेषु ।

यस्य च सप्तसमुद्रमेखलावनिविलोकनजातकौतुकस्याभूदभिमुखीभावः शत्रूणा प्राभृतेषु, न शस्त्राणाम् । विग्रह प्रणतिषु, नापकारमनीषायाम् । द्विधा भाव सेवाकर्षकेषु, नोपचारकार्याणाम् । पतन भृत्यभावेषु, न चामराणाम् । प्रसारण सर्वस्वार्थणेषु, नातपत्राणाम् । प्रबन्ध कण्ठकुठारेषु, न मदविजृम्भितानाम् । प्रतापावलम्बनमसहायसाहसादेशविधिषु, नैश्वर्यसभावनायाम् । आरोपण शिरसि प्रणामाञ्जलिषु, न धनुषि मौर्वीणाम् ।

यस्य च निजप्रतापसपादितोत्सवभराया विश्वभरायामनन्यसामान्यमात्मैश्वर्यमवलोकमानस्य रथचमूचक्रचर्याचूर्णितनि शेषशैलचूलेषु हयानीकोद्रेकखरखुरोद्धूतधूलीपटलपूरितसकलपातालमूलेषु करटिघटाकराटोप विलुण्ठितसमस्तमहाटवीगहनेषु सुभटसैन्यदोर्दण्डदलितनिखिलसालवलनेषु द्विषद्विषयेषु प्रर कात्यायनीप्रतिमास्वेव दुग्रत्वमवतस्थे ।

एव तस्य कलिङ्गाधिपते सप्तधापयोराशिरत्नालकारपात्र कुलकलत्रमिवावनिवलय निहालयत स्वभावादेव दयार्द्रहृदयस्य धर्मामृतरसास्वाढदोहदविदूरितससारसुखोदयस्य 'शमलकलश इवाय कायो बहिष्कृतयत्ननिर्ने(र्णे)जनोऽपि न जहाति निजा प्रकृतिम्, अत्याधानकाष्ठमिव देहिना भवद्दु खपरशुपाताय विषयोपसेवनमाधुर्यमिति विदन्तोऽपि कथमनया बहि प्रदर्शितापातसुन्दराडम्बरयावसानविरसया पासुलयेव श्रिया प्रतार्यन्ते मुग्धबुद्धय क्षोणीश्वरा ' इति परामर्शश्लथसाम्राज्यसहाभिनिवेशस्य पूतिपुष्पमिव केवल त्वचि मनोहर वर्णिनीजन वितर्कयत 'को नु खलु विश्वभरेश्वरेषु विशापतिर्यो

पाशमण्डनानि ते आदिर्यस्य उपायव्यतिकरस्य तथा तेन ईदृग्विधेन उपायव्यतिकरेण उपायप्रघट्टकेन गजग्रहणेषु महान्ति कुतूहलानि वर्तन्ते[1] ।

---

१ अनेकदेशीयेषु बहुषु पुस्तकेषु दृष्टेष्वपीत परं टीकापाठो नोपलभ्यते न जाने टीकाकर्त्रास्थान एव पूर्तिर्विहिता, उत टीकासमाप्तित पूर्वमेव नामशेषताम-ङ्गीचकारेति महान्सदेह इत उत्तरं टिप्पण्यायलकृतो मूलग्रन्थो मुद्रणीयो भविष्यति

न विवेश कीनाशनगरम्, य चेय निसर्गचपला न तत्याज लक्ष्मी, येन सम जगामेय भूमि, यस्मै न दुद्रोह प्रयत्नपरिपालितोऽपि स्त्रीलोक, यस्मादवरुहे जन्मजरामरणवर्गेण, यस्य न बभूवुराधिराक्षस्य, यस्मिन्न लेभिरे गोचरता ससाराररणिसमुत्थानोल्लोला प्रायेण दु खानलज्वाला' इत्यनादीनवोपदेशविशीर्यमाणमोहपाशस्य विततमप्यात्मनो विभव परलोकावलोकनप्रतिसरमिवाकलयत 'हहो सरसापराधगोचरखचर, एकदा प्रणामोन्मुखलेखवैखानसीमुखमण्डनघनघुसृणरसलोहितकरे विकचनिचुलमञ्जरीजालशेखरितशैलशिरोदृषदि सिन्दूरपरागपिञ्जरितसुरवारणकुम्भस्थले हरिरोहिणारुणितगगनगमनाङ्गनाकपोलशालिनि प्रवालाङ्कुरोत्करनिकीर्णदिक्चक्रवाले रविकान्तशिलासचारितदहनवर्तिनि तमिस्त्ररजस्वलतया पुरस्तादपसरन्तीषु नक्षत्रपङ्क्तिषु रक्ताम्बरशोभामिव बिभ्राणे अनवरतखचरसहचरीकरविकीर्यमाणरक्तचन्दनद्रवद्विगुणशोणिम्नि सवितृबिम्बे, नृपजनोदाहरणकथास्विव विशालता गतासु दिक्षु, निर्मुक्तनीलनिचोलेष्विव प्रकटाकृतिषु प्रासादशिखरेषु, क्षितीश्वरेष्विव राजहसोपसेव्यमानकोशेषु पौष्करेयकाननेषु, प्रफुल्लकमलकाननमधुपानमत्त इव मन्दमन्दसचारिणि प्रवाति वैभातिके मरुति, प्रत्यावृत्तेषु च दत्तदक्षिणेषु द्विजेष्विव राजकुलाना सेवावसरेषु कृतास्थानस्य प्रविश्य तलवर परिमुषितनगरनापितप्राणद्रविणसर्वस्वमेकमैकागारिकमानीया दर्शय वस । राजा तमवलोक्य धर्मस्थीयाना मुख्यानि विलोकिष्ठ धर्मस्थीया देवानेन मलिनात्मना मलिम्लुचेन द्वितयसाहसमनुष्ठितमेका तावद्रात्रिर्मुखितान्यच्च सुषुप्तमनुष्यहिंसा कृता । तदस्य पाटच्चरस्य चक्रीवदारोहणोच्छिष्टशालाजिरराजबन्धविडम्बनपूर्वकश्चित्रो बन्ध कर्तव्यो यथाय नक्षत्रवाणिजो दशभिर्द्वादशभिर्वा दिवसैरसून्विसृजति' ।

राजा स्वगतम् 'अहो कष्ट खलु प्राणिना क्षत्रगोत्रेष्वयमाविर्भाव, यतो यदि न्यायनिष्ठुरतया क्षोणीश्वरा क्षितिरक्षासु दक्षन्ते तदावश्य पापोपनिपात. परलोकक्षर्तिसपातश्च । तदुक्तम्—'नरकान्त राज्य बन्धनान्तो

नियोग' इति। अथ न दक्षन्ते वर्णाश्रमव्यवस्थाविलोप कापुरुषतोल्लापश्च। तथा हि ।

क्षीयेताय क्षणाल्लोक क्षतरक्ष क्षितीश्वरै ।
लक्ष्मीक्षय क्षये तस्य कि राजत्व च जायते ॥

तदसाध्यव्याधिपरिग्रहीतदेहवदस्य राज्यस्य परित्याग एव स्वास्थ्य नान्यथा' इत्यवधार्य ।

एषोऽह मम कर्मशर्म हरते तद्बन्धनान्यास्त वै
ते क्रोधादिवशा प्रमादजनिता क्रोधादयस्त्वव्रतात् ।
मिथ्यात्वोपचितस्ततोऽस्मि सतत सम्यक्त्ववान्सयमी
दक्ष क्षीणकषाययोगतपसा कर्तेति मुक्तो यति ॥

इति च सुभाषितमात्मनिते निधाय, तेषु कतिपयेषु गणरात्रेष्वनुजस्य राज्यश्रिय समर्प्य, प्रतिपन्नजिनरूपोचिताचरणश्चतुर्थमाश्रममशिश्रियत् ।

अस्तीदानीं तस्यामेवैकानस्याममरमिथुनमान्यमानमणिमयूरकूट सहस्रकूट नाम निजमहिमावधीरितामरावतीर्वसति या नयनीतिरिव नवभूमिका, योगास्थितिरिव विहितवृषभेश्वरावतारा, साख्यजनतेव कपिलतालयशालिनी, अमरगुरुभारतीव निवारितपरलोकदर्शना, मीमासेव निरूप्यमाणनियोगभावनादिप्रपञ्चा, पिटकत्रयपद्धतिरिव योगाचारगोचरा, महापुरुषमैत्रीव स्थिराधिष्ठाना, सत्सचिवप्रयुक्तिरिव सुघटितसधि , अभिनवविलासिनीव सुकुतूहलविलोकना, कुचभारविद्येव बहुविस्मयावहा, विजयसेनेव बाहुबलविदिता, रूपगुणनिकेव सुपार्श्वागता, कुबेरपुरीव यक्षमिथुनसनाथा, नन्दनवनलक्ष्मीरिवाशोकरोहिणीपेशला, शभुसमाधिविध्वसवेलेव प्रकटरा रतिजीवितेशा, सुकविकृतिरिव चित्रबहुला, मुनिमतगतिरिव चरणकरणानन्दिनी, भरतपदवीव विधिलयनाट्याडम्बरा, पुरदरपुरीव सनिहितैरावता, हरपरिषदिवासीनसौरभेया, शिशिरगिरिदरीव निलीनोपकण्ठकण्ठीरवा, मन्थानाचलतटीव रमोपशोभिता, सत्पण्यसस्थेव प्रलम्बितकुसुमशरा, सुरशैलाटनिरिव सविधवि-

धुम्रभ्रमण्डला, पाण्ड्यमुद्रेव शकुलियुगलाङ्किता, सच्छकुनसपत्तिरिव पूर्ण-कुम्भाभिरामा, कैटभाराततिनुरिव कमलाकरसेविता, समवसरणसभेव प्रसाधितसिहासना, अजडाशयानुगतापि जडनिधिमती, उन्मीलिताहिलोकापि सकलजनोपभोग्या, अहोमशालापि प्रत्यक्षहुताशना, निस्पृहोपभोग्यापि समणिनिचया, विहितमर्त्यावतारापि प्रदर्शितदेवालया ।

यत्र चाभिषेकसलिलेषु कलुषता, मलयजेषु जडघर्षणम्, अक्षतेषु मुशलाभिघात , स्रक्पुष्पे गुणविमुखता, चरुषु रससकर , प्रदीपेषु मलिनोद्गार , धूपधूमेष्ववसानवैरस्यम्, फलस्तककेषु पलाशोपरोध , कुसुमाञ्जलिषु विनिपात , स्तुतिषु परलोकप्रार्थनम्, जपेषु गूढमन्त्रप्रयोग , प्रसख्यानेषु देहसन्नता, अगुरुदहनशालाजिरेषु मलीमसमुखत्वम्, मुनिषु धर्मगुणविजृम्भणम्, प्रसूनोपहारेषु शिलीमुखसपात , पटहेषु कराहति , नमसितेषु पदबन्ध , रङ्गवलिषु परभागकल्पनम्, यतिचरित्रेषु विग्रहदण्डश्रुति , सोपानेषु विषमता, देहिनीषु लङ्घनापराध , सूपाटीषु करग्रहणम्, अररेषु द्विधाभाव , शास्त्रेषु परदूषणश्रवणम्, उपन्यासयोग्यासु विगृह्यवाद , पर्वक्रियासु वर्णसकीर्णता, विनेयविनयेषु भ्रुकुटिकरणम्, वातायनेषु बहुमार्गता, केतुकाण्डेषु स्वभावस्तब्धत्वम्, वैजयन्तीषु परप्रणेयता, मणिवितानेषु गुणनिगूहनम्, रजनिमुखेषु गलग्रहोपदेश , शकुनावासेषु विलयविलसितम्, लिपिकरेषु चाञ्जनोपार्जनम् ।

यस्याश्च प्रतिदिवस दिविजसभाजनै पौरजनैरुपहितानि भगवत स्वकीयपादमुद्रितकुगत्रयपतेर्जिनपतेर्मज्जनमङ्गलानि विद(?)मानाया सकृत्प्रकान्ताभिषेकमहोत्सवलज्जित इव जातखर्वतरभाव पुरो निवसति मन्दर । अपि च ।

यामेव प्रादुष्यदनल्पसकल्पनो विनेयजन. ।
विदूरभावादुत्प्रेक्षापक्षता नयति ॥

श्रीरेषा स्वर्गसिन्धो किमु पवनबलोल्लोलकल्लोलवार
स्वर्णच्छायाप्रतानस्तदनु विसरति व्योम्नि कोऽय प्रकार. ।

दुग्धद्योतावदाता दिशि दिशि च तत कान्तयो भान्ति मन्ये
स्थानेऽस्मिञ्जैनसौधावलिरुपरि लसत्केतुसौवर्णकुम्भा ॥

किं च ।

मेरुस्पर्धविवृद्ध्यवन्ध्यशिखरोल्लेखस्खलज्ज्योतिषो
यस्या व्यस्यदुपान्तभित्तिविलसद्रत्नासरालत्विष' ।
तुङ्गोत्सङ्गतमङ्गसङ्गविवशव्याधारसारादरा
स्वर्गावासनिवास' ' सरसा सजज्ञिरे नामरा' ॥

या च

कि पुण्यपुञ्जनिकरस्त्रिजगज्जनाना
लोकेष्वमात्किमु यश प्रथित जिनानाम् ।
इत्थ वितर्कवसति ' विभाति
विश्वभराम्बरदिशा प्रविभक्तभावा ॥

ततो महामुनिजनाराधनविनीतवनदेवताविकीर्णप्रसूनोपहारपरिसरत्परिमलोद्याने यदा तेन त्रिजगती स्तूयमानवृत्तेन भगवता **सुदत्तेन** सह तव वादाविरोधस्य धर्मावबोधो भविष्यति, तदा भवतो भविष्यन्ति प्रेषणानवधाः पुनरपीमा विद्या , भविष्यन्ति च भवान्नभश्चरप्रभुप्रभाव ' इत्युक्त्वा तदनुचानचरणार्चनोपचितागण्यपुण्यतया समस्तमहाभागभुवनचक्रवर्ती स **विद्याधरचक्रवर्ती** जगामाभिलषित विषयम् । अम्बरचरोऽप्याजगा**मोज्जयिनीम्** ।

इतश्च तस्यामेवोरगपुरीस्पर्धिन्या**मुज्जयिन्या**मदूरदेशवर्तिनि भाविभवदुरितकन्दैरिवास्थिवृन्दैरुत्पाण्डुरितवाहिरिके, मूर्तिमद्भि कर्मभिरिव चर्मभि. कर्मीरगोपानसीपर्यन्ते, पुरोजन्मदु खानलज्वालाभिरिव वल्लूरमालाभि पाटलोटजच्छदिषि, तमस्काण्डखण्डापसदैरिव कङ्कच्छदैर्धूसराङ्गणे, कृष्णलेश्यापटलैरिव करटकुलैरुत्कलुषितगेहाग्रभागभुवि, निरयनिवासिभिरिव कुणपकलेवरेषु युद्धोद्धबान्ध(?)दूद्भि मृगव्यद्भि(?)रुद्वेजनीयनिवेशे, जनंगमावासोद्देशे, तस्माद**मृतमति**महादेवीकृतापराधा प्रयोगाद्य**शोमति**-

महाराजवाजिविनाशोद्योगाच्च व्यतीत्य त वस्तकातराक्षभावमह सा च मदीयाम्बिका चरणायुधान्वये सहैव जन्म प्रत्यपद्यावहि। तदनन्तरमेव च वृषदशदंष्ट्राक्रकचगोचरतयावयोर्लोकान्तरगिरि मातरि पुन काकतालीयन्यायेन कृतकोणिकोत्कलिकामालवालिकातीव जरत्कुटीरनिकटे कुरटकुलायकोटरे चिरादवहिता सती कर्णाभ्यर्णवर्णनिर्णयेनावा निगृह्य परिगृह्य च तनूद्वहनिर्विशेष पोषयामास।

व्यतीतस्वभावे च कदाचिदसावासन्नविद्याधरीजनकेलिनर्मा **चण्डकर्मा** समाचरितस्वैरविहारस्तत्र स्वपचपाटकोपकण्ठभूमिकायामावामेकस्या तावसायिसुतस्य हस्तगतौ समालोक्यासद्रूपसपदालोकविस्मितमनस्कारस्तुष्टिप्रदानोत्पादितदिवाकीर्तिनन्दनानन्द समादायानीय च **यशोमति**-महाराजायादीदृशत्। राजाप्यावामवेक्ष्य जाताश्चर्य 'अहो, अपर एव कोऽप्यनयो शकुनयो सकलताम्रचूडकुलातिशायी शरीरसनिवेश' इति विमृश्य '**चण्डकर्मन्**, तिष्ठतु तावदेतत्तवैव हस्ते पत्त्ररथमिथुनम्। अहमिदानीमेवेम पुष्परथ सनाथीकृत्यैतत्कर्णीरथारूढविलासिनीजनपरिवृत सहान्त-पुरेण पीठमर्दविटविदूषकनायकसामाजिकलोकानुगत सहस्रकूटचैत्यालयोपवने मकरध्वजपूजार्थं व्रजिष्यामि। तत्र पुनर्युद्धविनोदायेद प्रदर्शयितव्यम्'। **चण्डकर्मा** 'यथाज्ञापयति देव' इत्यभिधाय निश्चक्राम। आजगाम च गैरिकरसारुणितपटकुटीप्रभाजालविराजमानकुजराजीकमनेकोपकार्यापर्यायपरिगतपर्यन्तावनीक तदुद्यानम्। तत्र च शकुनसर्वज्ञेनासुरिणा भागवतेन नक्षत्रपाठकेन **धूमध्वजेन** द्विजातिना खन्यवादविदा **हरप्रबोधेन** जटिना खरपटौषधबुधेन **सुगतकीर्तिना** शाक्येन सह मुधा सबन्धसाधुकस्कन्धावलम्बितपतगपञ्जर स **चण्डकर्मा**

मदनशरचित्रकान्तैर्वनदेवीपाणिपेशलप्रान्तै ।
अधरदलरागपटलश्लाघ्यैरिव काननश्रीणाम् ॥
तरुणीचरणास्फालनसक्रान्तालक्तकद्रवोद्रेकम् ।
विकिरद्भिरिव पलाशैरशोकमालोकयत कान्तम् ॥

तन्मूलनिवासवन्त सुदत्तभगवन्त च । स्वगतम्—'अहो कथमनेन भगवता परलोकलाञ्छनकरावकाश' कथनीयता नीत शरीरसभवाभिनिवेशः क्लेश । यत ।

कार्श्यं क्षुत्प्रभव कदन्नमशन शीतोष्णयो पात्रता
पारुष्य च शिरोरुहेषु शयन मह्यास्तले केवले ।
एतान्येव गृहे वहन्त्यवनति यान्त्युन्नति कानने
दोषा एव गुणीभवन्ति मुनिभिर्योग्ये पदे योजिता ॥

तदलमत्र विकल्पपरम्परया । सभाषामहे तावदेन सयमिनम् । न खलु रत्नाकरकल्लोला इव प्रायेण भवन्ति मुनय शून्यशीला ।' तत समुपसद्य निषद्य च तत्र च विवादाध्येषणोत्कर्षकलुषधिषण किलैवमाह सूरि —

'अहो विवेकशून्यानामात्मानर्थाश्रया क्रिया ।
न ह्यङ्गोद्वेगतो मुक्तिर्नृणा मरुकुरङ्गवत् ॥

यस्मादेष खलु

अकर्ता निर्गुण शुद्धो नित्य सर्वगतक्रिय ।
अमूर्तश्चेतनो भोक्ता पुमान्कपिलशासने ॥

स यदा दु खत्रयोपतप्तचेतास्तद्विघातकहेतुजिज्ञासोत्सेकितविवेकश्रोता स्फाटिकाश्मानमिवानन्दात्मानमप्यात्मान सुखदु खमोहावपरिवर्तैर्महदहकारादिविवर्तै कलुषयन्त्या सत्त्वरजस्तम साम्यावस्थापरनामवत्या सनातनव्यापिगुणाधिकृते प्रकृते स्वरूपमवगच्छति, तदायोमयगोलकानलतुल्यवर्गस्य बोधवद्धहुधानकससर्गस्य सति विसर्गे सकलज्ञानज्ञेयसबन्धवैकल्य कैवल्यमवलम्बते तदा द्रष्टु स्वरूपेऽवस्थानमिति वचनात् । ततश्च

अनुभवत पिबत खादत विलसत मानयत कामित लोका ।
आत्मव्यक्तिविवेकान्मुक्तिर्ननु किं वृथा तपत ॥'

धूमध्वजः—

'घृष्यमाणो यथाङ्गार शुक्लता नैति जातुचित् ।
विशुध्यति कुतश्चित्त निसर्गमलिन तथा ॥

न चापरमिषस्तावि समर्थोऽस्ति यदर्थोऽय तप' प्रायशः सफलायास' स्यात् । यत ।

द्वादशवर्षा योषा षोडशवर्षोचितस्थिति पुरुष ।
प्रीति परा परस्परमनयो स्वर्ग स्मृतः सद्भि ॥

ततश्च—

विहाय देशस्य सुखानि येषा दु खेन सौख्येषु मनीषितानि ।
ते कोरकै. कर्षणकारशीला शालीन्पुनर्नूनमुपाहरन्ति ॥'

हरप्रबोधः—

'अन्यथा लोकपाण्डिस्य वेदपाण्डित्यमन्यथा ।
अन्यथा तत्पद शान्त लोक क्लिश्नाति चान्यथा ॥

भगवतो हि गर्भस्य सकलजगदनुग्रहसर्गो दक्षिणो वामश्च । तत्र लोकसचारणार्थं दक्षिणो मार्ग । तदाह—

प्रपञ्चरहित शास्त्र प्रपञ्चरहितो गुरु ।
प्रपञ्चरहित ज्ञान प्रपञ्चरहित शिव ॥
शिव शक्तिविनाशेन ये वाञ्छन्ति नराधमा ।
ते भूमिरहिताद्बीजात्सन्तु नून फलोत्तमा ॥

भुक्तिमुक्तिप्रदस्तु वाममार्ग परमार्थत । तदाह—

अग्निवत्सर्वभक्षोऽपि भवभक्तिपरायण ।
भुक्ति जीवन्नवाप्नोति मुक्तिं तु लभते मृत ॥

इममेव च मार्गमाश्रित्याभाषि **भासेन** महाकविना—

पेया सुरा प्रियतमामुखमीक्षणीयं
ग्राह्य स्वभावललितोऽविकृतश्च वेष ।
येनेदमीदृशमदृश्यत मोक्षवर्त्म
दीर्घायुरस्तु भगवान्स पिनाकपाणि ॥'

सुगतकीर्तिः—'आत्मग्रह एव प्राणिना तावन्महामोहावन्ध्यान्ध्यम् । यत ।

सपश्यत्यात्मान तस्यात्मनि शाश्वत स्नेह ।
स्नेहात्सुखेषु तृष्यति तृष्णा दोषास्तिरस्कुरुते ॥
आत्मनि सति परसज्ञा स्वपरविभागात्परिग्रहद्वेषौ ।
अनयो सप्रतिबद्धा सर्वे दोषा प्रजायन्ते ॥

विगलिताग्रहे चात्मग्रहे निराश्रवचितोत्पत्तिलक्षणो निरोधापरनामपक्षो मोक्ष स्वलक्षणेऽक्षिणामक्षूण । तदाह—

यथा स्नेहक्षयाद्दीप प्रशाम्यति निरन्वय ।
तथा क्लेशक्षयाज्जन्तु प्रशाम्यति निरन्वय ॥

एव च सति केशोल्लुञ्चनतप्तशिलारोहणकेशदर्शनाशब्रह्मचर्यादय केवलमात्मोपघातायैव । तदुक्तम्—

वेदप्रामाण्य कस्यचित्कर्तृवाद' स्नाने धर्मेच्छा जातिवादावलेप ।
सतापारम्भ क्लेशनाशाय चेति ध्वस्तप्रज्ञाना पञ्चलिङ्गानि जाड्ये ॥

इदमेव च तत्त्वमुपलभ्यालापि **नीलपटेन**—

पयोधरभरालसा स्मरविघूर्णितार्धेक्षणा
क्वचित्सलयपञ्चमोच्चरितगीतडङ्कारिण ।
विहाय रमणीरमूरपरमोक्षसौख्यार्थिना-
महो जडिमडिण्डिमो विफलभण्डिपाखण्डिनाम् ॥

स्त्रीमुद्रा झषकेतनस्य महती सर्वार्थसपत्करी
ये मोहादवधीरयन्ति कुधियो मिथ्याफलान्वेषिण ।
ते तेनैव निहत्य निर्दयतर मुण्डीकृता लुञ्चिता
केचित्पञ्चशिखीकृताश्च जटिन कापालिकाश्चापरे ॥'

चण्डकर्मा—साध्वाह खलु **सुगतकीर्तिः** । यत ।

पश्यन्ति ये जन्म मृतस्य जन्तो पश्यन्ति ये धर्ममदृष्टसाध्यम् ।
पश्यन्ति येऽन्य पुरुष शरीरात्पश्यन्ति ते नीलकपीतकानि ॥

ततश्च प्राणापानसमानोदानव्यानव्यतिकीर्णेभ्य कायाकारपरिणतिसकीर्णेभ्यो वनपवनावनिपवनसख्येभ्य पिष्टोदकगुडधातकीप्रमुखेभ्य इव मदश-

क्ति पर्णचूर्णक्रमुकेभ्य इव रागसपत्तिस्तदात्मकार्यगुणस्वभावतया चैतन्यमुपजायते । तच्च गर्भादिमरणपर्यन्तपर्यायमतीत सत्पादपात्पतित पत्रमिव न पुन प्ररोहति । तथा च परलोकभावे जलबुद्बुदस्वभावेषु जीवेषु मदशक्तिप्रतिज्ञाने किमर्थोऽय लोकस्यात्मसपत्न प्रयत्न । तदपहायामीषा जीवन्मृतमनीषाणा मनीषितमेतत्कुलाश्रयैराश्रेयम् ।

यावज्जीवेत्सुख जीवेन्नास्ति मृत्योरगोचर ।
भस्मीभूतस्य शान्तस्य पुनरागमन कुत ॥

भगवन्,

रिक्तस्य जन्तोर्जातस्य गुणदोषावपश्यत ।
विलब्धा बत केनामी सिद्धान्तविषयग्रहा ॥

किं च ।

असमाधिकरो वादस्तत्त्वाख्यान विरुद्धबोधानाम् ।
भवति हि कोपाय पर शिक्षा व्यालेष्विव गजेषु ॥

अपि च ।

व्याक्रोशी व्यापहासी वा विपर्यस्तै सदोदिते ।
स्वस्य मौर्ख्यमुपेक्षायामहो कष्टाविशिष्टता ॥
स्तौतु निन्दतु वा लोको विचित्ररुचिनायक ।
तथापि सज्जनैर्भाव्य यथा तत्त्वोपदेशनै ॥

इत्यनुध्याय

दशनोस्रैर्दिश कुर्वन्सपुण्याङ्कुरिता इव ।
सूरि सूनृतवागेव बभाषे स्वरितस्वर ॥
बन्धमोक्षौ सुख दु ख प्रवर्तननिवर्तने ।
यद्येष प्रकृतेर्धर्म कि स्यात्पुस प्रकल्पनम् ॥
अकर्तापि पुमान्भोक्ता क्रियाशून्योऽप्युदासिता ।
नित्योऽपि जातससर्ग सवर्गोऽपि वियोगभाक् ॥
शुद्धोऽपि देहसबद्धो निर्गुणोऽपि शमुच्यते ।
इत्यन्योन्यविरुद्धोक्त न युक्त कापिल वच. ॥

किं च।

विष्वग्व्यापी भवेदात्मा यदि व्योमवदञ्जसा।
सुखदुःखादिसद्भावः प्रीतयेताङ्गवद्बहिः॥
नित्ये मूर्ते सदा पुंसि कर्मभिः स्वफलैरिभिः।
कुतो घटेत संबन्धो यथाकाशस्य रज्जुभिः॥

घृष्यमाणाङ्गारवदन्तरङ्गस्य विशुद्ध्यभावे कथमिदमुदहारि कुमारिलेन—

विशुद्धज्ञानदेहाय त्रिवेदी दिव्यचक्षुषे।
श्रेयःप्राप्तिनिमित्ताय नमः सोमार्धधारिणे॥

कथं चेदं वचनमजर्यम्—

समस्तेषु वस्तुष्वनुस्यूतमेकं समस्तानि वस्तूनि यन्न स्पृशन्ति।
वियद्वत्सदा शुद्धिमद्यत्स्वरूपं ससिद्धोपलब्धिः स नित्योऽहमात्मा।

कथं चेयं श्रुतिः समगस्त—

न ह वै सशरीरस्य प्रियाप्रिययोरपहतिरस्ति।
अशरीरं वा वसन्तं प्रियाप्रिये न स्पृशते॥

इति। ततश्च।

मलकलुषतायातं रत्नं विशुद्ध्यति यत्नतो
भवति कनकं तत्पाषाणो यथा च कृतक्रियः।
कुशलमतिभिः कैश्चिद्धन्यैस्तथाप्तनयाश्रितै-
रयमपि गलत्क्लेशाभोगः क्रियेत परः पुमान्॥

रागाद्युपहतः शंभुरशरीरः सदाशिवः।
अप्रामाण्यादनुत्पत्तेः कथं तत्रागमोत्सवः॥

तदुक्तम्—

वक्ता नैव सदाशिवो विकरणस्तस्मात्परो रागवा-
न्द्वैविध्यादपरं तृतीयमिति चेत्तत्कस्य हेतोरभूत्।
शक्त्या चेत्परकीयया कथमसौ तद्दानसंबन्धतः
संबन्धोऽपि न जाघटीति भवता शास्त्रं निरालम्बनम्॥

एवं च सतीदं न संगच्छते—

अदृष्टविग्रहाच्छान्ताच्छिवात्परमकारणात्।
नादरूपं समुत्पन्नं शास्त्रं परमदुर्लभम्॥

रागादिभिरुपद्रुतस्यापि रुद्रस्याप्तताम्नाः क्लेशकर्मविपाककषायैरपरामृष्टः पुरुषविशेष ईश्वर इति

ऐश्वर्यमप्रतिहतं सहजो विराग-
स्तृप्तिर्निसर्गजनिता वशितेन्द्रियेषु।
आत्यन्तिकं सुखमनावरणा च शक्ति-
र्ज्ञानं च सर्वविषयं भगवंस्तवैव॥

इति च विरुध्यते। अन्यथाभूतस्याप्ततायाम्

आस्तां तवान्यदपि तावदतुल्यकक्ष-
मैश्वर्यमीश्वरपदस्य निमित्तभूतम्।
त्वच्छेफसोऽपि भगवन्न गतोऽवसानं
विष्णुः पितामहयुतः किमुतापरस्य॥ इति,

रथक्षोणीयन्ता शतधृतिरगेन्द्रो धनुरथो
रथाङ्गे चन्द्रार्कौ रथचरणपाणिः शर इति।
दिधक्षोस्ते कोऽयं त्रिपुरतृणमाडम्बरविधि-
र्विधेयैः क्रीडन्त्यो न खलु परतन्त्राः प्रभुधियः॥

इति च ग्रहिलभाषितम्। तथेदमपि न प्राग्रहरम्।

अज्ञो जन्तुरनीशोऽयमात्मनः सुखदुःखयोः।
ईश्वरप्रेरितो गच्छेत्स्वर्गं वा श्वभ्रमेव वा॥ इति,

भोग्यामाहुः प्रकृतिमृषयश्चेतना शक्तिशून्या
भोक्ता नैनां परिणमयितुं बन्धवर्ती समर्थः।
भोगेऽप्यस्मिन्भवति मिथुने पुष्कलस्तत्र हेतु-
र्नीलग्रीव त्वमसि भुवनस्थापनासूत्रधारः॥ इति च,

आकाशकल्पस्य सदाशिवस्य परं प्रतिप्रेरकता न युक्ता।
स्वयं पराप्रेषित एव शंभुर्भवेत्परप्रेरयितेति चिन्त्यम्॥

जगत्कर्तृवादश्च पूर्वमेव चिन्तत । तथा हि—

कर्ता न तावदिह कोऽपि धियेच्छया वा
दृष्टोऽन्यथा कटकतावपि सम्प्रसङ्ग ।
कार्यं किमत्र सदनादिषु तक्षकाद्यै-
राहृत्य चेत्त्रिभुवन पुरुष करोति ॥

कर्मपर्यायत्वे चेश्वरस्य सिद्धसाध्यता । तदाह—

विधिर्विधाता नियति स्वभाव कालो ग्रहश्चेश्वरदैवकर्म ।
पुण्यानि भाग्यानि तथा कृतान्त पर्यायनामानि पुराकृतस्य ॥

कथमचेतन कर्म परोपभोगार्थं प्रवर्तत इति चेत्तन्न ।

रत्नायस्कान्तवातादेरचितोऽपि पर प्रति ।
यथा क्रियानिमित्तत्व कर्मणोऽपि तथा भवेत् ॥

तदुक्त **रत्नपरीक्षायाम्**—

न केवल तच्छुभकृन्नृपस्य मन्ये प्रजानामपि तद्विभूत्यै ।
यद्योजनाना परत शताद्धि सर्वाननर्थान्विमुखीकरोति ॥
विष्टि कर्मकरादीना चेतनाना सचेतनान् ।
द्रष्टा चेष्टा विधेयेषु जगत्स्रष्टरि सास्तु व ॥

तस्मादिद सुभाषितद्वयमत्रावसरवत् ।

स्वय कर्म करोत्यात्मा स्वय तत्फलमश्नुते ।
स्वय भ्रमति ससारे स्वय तस्माद्विमुच्यते ॥
नमस्यामो देवान्ननु हतविधेस्तेऽपि वशगा
विधिर्निन्द्य सोऽपि प्रतिनियतकर्मान्तफलद ।
फल कर्मायत्त यदि किमपरै कि च विधिना
नम सत्कर्मभ्य प्रभवति न येभ्यो विधिरपि ॥
सोऽह तदेव पात्र तान्येतानि च गृहाणि दातृणाम् ।
इति नित्य विदुषोऽपि च दुराग्रह कोऽस्य नैरात्म्ये ॥
सतानो न निरन्वये विसदृशे सादृश्यमेतन्न हि
प्रत्यासत्तिहिते कुत समुदय का वासना वास्थिरे ।

तत्त्वे वाचि समस्तमानरहिते ताथागते सांप्रत
धर्माधर्मनिबन्धनो विधिरय कौतस्कुतो वर्तताम् ॥
दृष्टात्ययात्तत्त्वमदृष्टमेष प्रसाधयेच्चेद्वचनासराल ।
तदा खरोऽक्ष्णो श्रुतितो विषाणे विधन्निषेधैश्च जयी कुलाल (?) ॥

कि च ।

नाह नैव परो न कर्मभिरिह प्रायेण बन्ध' क्वचि
द्बोक्ता प्रेत्य न तत्फलस्य च वदेदित्थ स बौद्धो यदि ।
कस्मादेष तप समुद्यतमनाश्चैत्यादिक वन्दते
कि वा तत्र तपोऽस्ति केवलमय धूर्तैर्जडो वञ्चित ॥
तदहर्जस्तने हेतो रक्षो दृष्टेर्भवस्मृते ।
भूतानन्वयनाज्जीव प्रकृतिज्ञ. सनातन' ॥
पृथिव्यादिवदात्मायमनाद्यनिधनात्मक ।
मध्ये सत्त्वात्कुतस्तत्त्वमन्यथा तव सिध्यति ॥
कायाकारेषु भूतेषु चित्त व्यक्तिमवाप्नुवत् ।
तदात्मगुणकार्यत्वै प्रकल्पेत यदि त्वया ॥
जलान्मुक्तानल काष्ठाच्चन्द्रकान्तात्पय प्लव ।
भवन्व्यजनतो वायुस्तत्त्वसख्या विहापयेत् ॥
जलादिषु तिरोभूता दुर्वरादेस्तदुद्भवे ।
धरादिषु तिरोभूता चित्ताचित्तमपीष्यताम् ॥
पुसि तिष्ठति तिष्ठन्ति शरीरेन्द्रियधातव ।
यान्ति यातेऽन्यथैतासा सत्त्वे सत्त्व प्रसज्यताम् ॥
विरुद्धगुणससर्गादात्मा भूतात्मको न हि ।
भूजलानलवातानामन्यथा न व्यवस्थिति' ॥
विज्ञानसुखदु खादिगुणलिङ्ग पुमानयम् ।
धारणे रणदाहादिधर्माधाराधरादय ॥

अथ मतम्—

पित्तप्रकृतिर्धीमान्मेधावी क्रोधनोऽल्पकामश्च ।

किंचिद्दुष्कृतमकार्षीत् । कथं वा तदन्वभूत् ।' 'भगवन्, समाकर्णय । अस्यामेवोज्जयिन्यामस्यैव यशोमति महाराजस्य वंशे

आसीच्चन्द्रमतिर्यशोधरनृपस्तस्यास्तनूजोऽभव-
　त्तौ चण्ड्या कृतपिष्टकुक्कुटबलीक्ष्वेडप्रयोगान्मृतौ ।
श्वा केकी पवनाशनश्च पृषतो ग्राहस्तिमिश्छागिका
　भर्तास्यास्तनयश्च गर्वरपतिर्जातौ पुनः कुक्कुटौ ॥

ततः प्रशान्ताशयाशेषमलजालास्ते पञ्चापि लोकपाला इव तं सुदत्तभगवन्तं प्रणम्य जगृहुः पाण्डुतनया इव सद्दर्शनपूर्वकाणि त्रिदशैरपि दुरापाणि श्रावकव्रतानि। प्रयुक्तलोकायतमतधर्मा अचिरसमाजः नभश्चरपदावाप्तिशर्मा चण्डकर्मापि धर्मावबोधात्परिपूर्णशापावधिः पूर्वविद्यासदोहासादसंपादिताम्बरविहारः समाचरितसहचराश्चर्यव्यवहारः प्रविचचार खेचरनिवेशं देशम् ।

तदनु चावामप्यहो मारदत्तमहाराज, सुदत्तभगवद्भाषितपुरावृत्तवृत्तान्तश्रवणेनातीवजातनिर्वेदौ तद्गतपरिग्रहाच्चेदानीं खल्वावयोरभिस्पृष्टबीजवन्नाविर्भावः कर्मणामित्यानन्दनादोदीर्णनिगरणावदूष्यवपुषावपि दूष्याभ्यन्तरस्थितः स यशोमतिमहाराजः शय्योत्सङ्गमागतायाः कुसुमावलीमहादेव्याः शब्दवेधित्वकौशलं दर्शयितुं शयनासन्नशरकुरलीमध्यादकर्मीणकायमेकं सायकमादाय विव्याध। ततश्च विधातुः कल्मषशेषमनुविभावयिषोर्वशात्परित्यक्तकुक्कुटपर्याययोरशुचौ लालाहारे कृमिजालसमाकुले बभूव । तद्देव्यारपर इव निरयनिलये गर्भे पुनरावयोर्जन्म । आवाभ्यामवाप्ताधाना च सा किल यशोमतिमहीपालप्रणयपादपप्रथमकन्दली कुसुमावली महादेवी रहसि

नेत्रे विलासविरले शरपाकपाण्डु
　गण्डद्वयं हरितरत्नरुची कुचाग्रे ।
मध्यो वलित्रयखिलस्तनुजावलीय-
　मुत्तम्भितेव विकटा वनिता सुगर्भे ॥

जातस्वागताय तस्मै महीशाय निजदोहदान्येवमाशशंस—'देव, विधीयतां विष्वग्घुष्टेन सर्वेषामपि सत्त्वानामभयप्रदानम्। देव, निवार्यतां कल्यपालापणेषु

मैरेयव्यवहार'। देव, प्रतिषिध्यता महानसेषु क्रव्यागम.। देव, प्रस्तूयन्तामेवमपरा अपि तास्ता क्रिया यत्र नोपयोगो मकारादिपत्रयस्य। देव, श्रवणकुतूहलानि महान्ति मे जीवदयागमेषु। देव, खरमवलोकनाभिलाष सयतोपास्तिषु। देव, पर मनोरथा सयमपरायणीना तापसीना चरणाराधनेषु।' राजा 'नूनमेवविधप्रसादाद्देवीदोहदादस्मिन्गर्भेऽवतीर्णस्य कस्यचित्सुकृतिनो भविष्यति महती खल्वार्हती वासना। भवतु नामैवम्। तथाप्येतदभिलाष पूरयितव्य एव। अन्यथा

गर्भिणीना मन खेदात्स्यादपत्येष्वकल्पता।
लताना फलसपत्ति कुतो मूलव्यथागमे॥'

इति वितर्क्य, आहूय च यथायथाप्रसिद्धिप्रवृत्ताख्यान्नरान्मुखात्तथैवान्वतिष्ठत्। सापि देवी व्यतिक्रम्य किल चिक्कसाकीर्णोरुपयोधरव्यवस्थामवस्थामवाप्य चावीसमयमसूतावाममृतमथनवेलेव लक्ष्मीचन्द्रमसौ पुनरावयो कृते **यशस्तिलक** इति **मदनमति**रिति च वशोचिते मातृदोहदाश्रिते **चाभयरुचिरित्यभयम**तिरिति च नामनि। व्यतिक्रान्तवति च शैशवे, जातवति च सकलकलाकमलिनीकुलावतारसरसि कुमारवयसि, तव सपत्नाननेष्विव समधिकमधिरूढवति कुन्तलेषु कृष्णत्वे, तव गुणेष्विव विशीलता प्रतिपन्नेषु लोचनेषु, तव यशसीव परिपूर्णवति वदनमण्डले, तव वैरिवर्ग इव क्षामतामाश्रितवति मध्यभागे, तव पराक्रमेष्विव प्रकटता गतेषु समस्तेष्वपि निम्नोन्नतदेशेषु प्रदेशेषु, अस्य खल्व**भयरुचि**कुमारस्य राजा करिष्यति भविष्यन्त्या पक्षतौ युवराजकण्ठिकाबन्धमिमाश्चा**भयमति** भर्तृदारिका दास्यत्यहिच्छत्राधिपतये क्षत्रियायेत्यमात्यपरिवारवनितास्वाविर्भवन्तीषु जनश्रुतिषु, स **यशोमति**महीपाल स्वय करार्पितदशैरशृङ्खलामाल' सह श्वगणिभिर्जोषधिषणपुरुषालापोल्लास्यमतिरेकदा पापर्द्धिबुद्ध्या विधीतविषयमनुसरंस्तत्सहस्रकूटोद्यानप्रसूनपरिमलाघ्राणवलितलोचनालियुगलस्तं **सुदत्त**भगवन्तमवलुलोके। नर्मसचिवकुमारोऽ**जमारः** 'क्षितिपते, दुष्करमस्य मुनेरमस्य मुनेरवलोकनादद्य भविष्यति पापर्द्धि सफलर्द्धि। राजा मनागाविभ्रमनाश्चुक्षोभ। अत्रावसरे **सुदत्त**भगवद्वन्दनार्थमा-

गतेन प्रणयप्रश्रयाश्रयेण कल्याणमित्रनाम्ना वैदेहकेश्वरेण स विशापतिरेवमूचे—'राजन्, किमकाण्डे मन्युमलिनमाननम् ।' अजमारः—'राजश्रेष्ठिन्, एतस्यामङ्गलीभूतस्य नग्नस्यावलोकनात् ।' कल्याणमित्रः—'राजन्, मैवमभिनिवेश कृथा । एष खलु भगवान्पुरा कलिङ्गाधिपतिस्तव पितुरन्वयसबन्धादेव नितरा माननीय सकलदिक्चक्रविक्रमाक्रान्तविनतसामन्तमुखमुकुरुन्दीकृतचरणनखमण्डलोऽभिसारिकामिव स्वयमागता श्रिय चपलाङ्गनामिवावमत्य निखिललोकमहनीये तपसि वर्तमान परमेष्ठी कथ नामावैशिकलोकलोचनानन्देन त्वया मनसाप्यवमन्तव्य । किं च ।

सुखानुभवने नग्नो नग्नो जन्मसमागमे ।
बाल्ये नग्न शिवो नग्नो नग्नश्छिन्नशिखो यति ॥
नग्नत्व सहज लोके विकारो वस्त्रवेष्टनम् ।
नग्ना चेय कथ वन्द्या सौरभेयी दिने दिने ॥
पापिष्ट पापहेतुर्वा यश्चानिष्टविचेष्टिनम् ।
अमङ्गलकर वस्तु प्रार्थितार्थविघाति च ॥
ज्ञानध्यानतप पूता सर्वसत्त्वहिते रता ।
किमन्यन्मङ्गल लोके मुनयो यद्यमङ्गलम् ॥
भाव क्वापि भवेद्राज्ञा सर्वातिथ्यक्रम सम ।
किं व्योमापाश्रय पूषा पक्षपातात्प्रकाशते ॥
लोलेन्द्रिया दुराम्नाया परेच्छावशवृत्तय ।
अशक्तास्तत्पद गन्तु ततो निन्दा प्रचक्रिरे ॥
धर्मकर्मोद्यतोऽप्येष मुनिलोकस्त्वया यदा ।
नीयेत वमति देव तदा कास्य तप क्रिया ॥
वने वा नगरे वापि वपु शेषा मुनीश्वरा ।
निर्विघ्न यत्तपस्यन्ति तन्माहात्म्य तव प्रभो. ॥
अल दुराग्रहैर्नाथ मान्यमेतन्मुनि प्रति ।
प्रतिबध्नाति हि श्रेय पूज्यपूजाव्यतिक्रम' ॥

तत्पर्यासमनया दुर्वासनया । गच्छ । वन्दामहे तप प्रभावप्रणतनिखिलदि-

क्पालमौलिमणिवेदिकाधिदेवतायमानचरणमेन परमेष्ठिनम् । अतस्तौ द्वावपि मेरुमिव सूर्याचन्द्रमसौ त भगवन्त प्रदक्षिणीकृत्य कृतप्रणामौ च पुर प्रत्यक्षोदयौ नयविनयाविवोपविविशतु । भगवान्नरेश्वरमुररीकृत्योद्धृत्य च भविष्यल्लक्ष्मीलतोल्लासप्रथमपल्लवोल्लेखमिव पञ्चशाखम्

कामधेनुरखिलोत्सवसङ्गे श्रीसमागमनसूचनदूती ।
देवमानवमनोरथसिद्धिर्धर्मवृद्धिरियमस्तु सदा व ॥

अपि च ।

त्व वीरवैरिवनितानयनेन्दुकान्त
निष्पन्दसपदि मतोऽसि नरेश राजा ।
आदित्य एव च भवान्नहिताङ्गनाङ्ग-
निस्तोकशोकतपनोपलदीपनेषु ॥'

राजा 'कास्माकमेवविधानि मनोदुर्विलसितानि । क्व चेय भगवतामस्तुङ्कारकल्याणपरम्पराशसनपरायणता । तदत्रास्य दुश्चरितस्य निजशिर कमलेन भगवच्चरणार्चनमेव प्रायश्चेतन नान्यत् ।' इति परमपराक्रमतया नि:सीमसाहसतया च कृताभिनिवेशो मुनीशेन महीश किलैवमादिदिशे—'विशापते, मैव मस्था । चित्तानि हि देहिना स्वभावचञ्चलतयाकूपारकल्लोलजलानीवोच्चावचविषयवृत्तान्तानि भवन्ति । तदल दुरभिनिवेशेन ।' **यशोमति**महाराज सशिर कम्पम्—'अहो, भगवतामतीन्द्रियेष्वपि पदार्थहृदयेषु सातिशया शेमुषी' इति क्षणमात्र विस्मृत्य भगवन्तमापप्रच्छे—'भगवन्, किं नाम मे मनो दुरभिनिवेशमध्यशेत । भगवान्क्केत्याद्याश्रय तदाशयमुपादिशत् । **कल्याणमित्रः**—'काश्यपीपते, नैतदाश्चर्यम् । अय हि भगवान्महर्द्धिसपन्नतयाष्टाङ्गमहानिमित्तनिलय सर्वावधिसमक्षसाक्षात्कृतसकलवस्तुविषय करतलामलकमिव कालत्रयत्रिलोकोदरविवरवर्तिसमर्थमपि पदार्थसार्थं कलयति । तदन्यदेव किंचिदेतत्सभासभाजनकर नष्टमुष्टिचिन्तालाभालाभसुखदु खजीवितमरणजन्मान्तरगोचरमापृष्टव्य । क्षितिपति: (सानुनयम्)—भगवन्, मम पितामहो यशोर्घमहाराजस्तादृश लोकोत्तर चरित्रमाचर्येदानीं किं नु

खलु लोकमध्यास्ते पितामही **चन्द्रमतिः** पिता **यशोधर**महाराजोऽमृतमतिश्च माता ।' भगवान्—'समाकर्णय ।

राजन्यशोर्घनृपति पलित विलोक्य
निर्विद्य ससृतिसुखेषु मुनिर्बभूव ।
राज्ये **यशोधर**नृप तनय निवेश्य
तत्याज निस्पृहतया तृणवद्विभूतिम् ॥
जैनागमोचितमुपास्य तपश्चिराय
प्रायोपवेशनविधानविमुक्तकाय. ।
ब्रह्मोत्तर त्रिदशवेशमवाप्य जात-
स्तत्कल्पलेखयतिरद्भुतमासमेत ॥

ब्रह्मपुत्रविधिना सह मात्रा त **यशोधर**नृप विनिपात्य ।
जातकुब्जरतिरङ्गविरामात्पञ्चम निरयमाप तवाम्बा ॥

या च **चन्द्रमति**स्तव पितामही यश्च **यशोधर**महाराजस्तव पिता तौ द्वावपि द्विजातिभिराश्राविसकलसत्त्वोपहारफलस्य पिष्टताम्रचूलस्यालम्भनवल्लनाभ्याममृतमतिप्रयुक्तसौल्किकेयवशात्प्रेत्य निरवधीनि दु'खानि बहुषु भवान्तरेष्वनुभूय साप्रत तवैव यमलतयापत्यमाजग्मतु ।' **राजा** (स्वगतम्)—पिष्टकुक्कुटपापोपयागाभ्यामपि पितामही चैतावतीमवस्थामवापत् । नाकलेयमधुना ममाजन्म स्वयनिहितजलस्थलाकाशचरप्राणिपिशितरसपुष्टवपु सरस पुरुदशस इव सदैव हिसाध्यवसायसक्तचेतस के भविष्यन्ति लोका । तत्पर्याप्त मम सासारिकसुखाभिलाषेण । (प्रकाशम्)भगवन्, अय जन्तुरमोघमघसघातघनतया पातालतलमुपनिपतन्नुद्ध्रियता दीक्षाप्रदानहस्तावलम्बनेन' इत्यभिधाय पपात भगवत्पादयोरुपरि । कृतपादपतन. परामम‍र्श चैवम् ।

महदपि पाप विलयति पुण्याप्तिमनोरथ सुतुच्छोऽपि ।
कि नाल्पो रविरेष त्रिभुवनमात्र तमो हन्ति ॥
अत ऊर्ध्वं वा प्राणी स्वय कृतैरेष कर्मभिर्याति ।
कूपस्य यथा खनिता यथा च कर्ता निकेतस्य ॥

ऊर्ध्वाधोगतिहेतुर्लघुगुरुकर्मप्रयोगत स्वस्य ।
स्वयमेव भवति जन्तुस्तुला तु तव कि विषादेन ॥'

भट्टारक —अहो धर्मधौरेय, प्रधानगुणगन्धननिधान, उत्तिष्ठ । श्रूयता तावदिदमुभयलोकव्यवहारसर्वस्वम् । इय हि बहि प्रदर्शितमनोरमागमारमासृग्धारेव विमुच्यमाना भवति जीवितव्यसदेहाय देहिनाम् । चिरपरिचितालोक' प्रणयिलोक काय इव परित्यज्यमान करोति दूरे शरीरिणा प्राणान्। समभ्यस्तधर्मणि कर्मणि विनियुज्यमान पुमान्वारीगत करीवातीवान्तर्मनायते सत्क्रियासु । तादात्विकापवापस्तनुभृता स्वैरालाप इव सुलभ खल्वभिनिवेशो न निर्वाहेषु । दिव्यचक्षु स्खलिताावाकर्षकमिव सहसा कृते कर्मणि शपन्ति लोका । पुरश्चारक प्रतिश्रुत्य व्रताद्रणादिवापद्रवत्सु भवति च लोकद्वयविघातिनी कौलीनता । अपि च ।

चित्त स्वभावमृदु कोमलमेतदङ्ग-
माजन्मभोगसुभगानि तवेन्द्रियाणि ।
एतत्तु चित्तवपुरिन्द्रियवृत्तिरोधा-
दु ख तपस्तदलमत्र नृपाग्रहेण ॥

कल्याणमित्रः—क्षितिपते, साध्वाह भगवान् ।

राजा—कल्याणमित्र, सत्यमेवैतत् । किं तु ।

मार्दवाधिकतर कलधौत तापताडनसह च निसर्गात् ।
एवमेव वपुरुत्तमपुसा सपदा च विपदा च सहिष्णु ॥

ततस्तपश्चरणकरणपरिणतान्त करण पुनरहो **मारदत्त**, समाहूय सपरिवारावावा पूर्वभववृत्तान्तमकथयत् । तदाकर्णनाच्च सजातजातिस्मरणौ बन्धुबाष्पाम्बुभि सह मूर्छावशाद्भुवि निपतितकरणावनवरतजलजडाशुकव्यजनसीकरासारशीतलानलोपलालनशीलिभि , मन्दचन्दनस्पन्दोपदेहसदयहृदयै , आर्द्रार्द्रकमलदलमृणालनिचयसचारणपरपाणिभि , अविरलजम्बालमञ्जरीजालपरिचर्योपादनपेशलाशयै , सरसरम्भागर्भपरिरम्भसभावनप्रणयिभि., अपरिमितोसीरपरिषत्परिमलनकारणपरायणै., घनघनसारपारीस्फारपानीयसेचनचतुरचेतोभि । एवमन्यासु च तासु तासु प्रत्युज्जीवनकरप्र-

क्रियासु क्रियासु महादरोदारैः परिवारैः कृतादाश्वासनादानन्दमङ्गलैः सद्भिर्मनतिचिरादेव कालादुत्थितावनवधिवेल पुनश्चिरजीवनजनोचिताशीर्वादैर्विहितसबोधनै 'तात, तावदत्र भवतामसत्कृतकर्मणो जन्मान्तरातङ्कमर्मणश्च समाकर्णनादिद मुहुर्लक्ष्मीपराङ्मुख मनोऽभूत् । आवा पुनरद्यापि तदातङ्कपावकचुम्बितचित्ताविव भवन्तौ कथ नामास्यामासजाव' इति विहिताग्रहावपि सकलकुलवृद्धसमक्षतया सताने विनिवेश्योचितमाचरत् ।

मायारामसमा रमा सुखमिद दु खावलेखोन्मुख
　स्वप्नालोकनय सुहृत्परिचय कान्ता कृतान्ते हिता ।
उत्साहोऽपि च देहगेहविषयो य सोऽप्यनित्योदय-
　स्तत्त्वालोकविलुप्तचित्ततमसा पुसा भवेदुत्सव ॥

इति चिन्तयतोर्गतेषु कतिपयेषु च दिवसेषु पुनर्नावयोर्मुनिजनमान्यप्रवृत्तेरन्यत्रासनाद्यभिनिवेश इति विहितसमग्रावभिषिच्य राज्ये यशोधनाभिधानरत्न सापत्नमनुजन्मानमङ्गस्य चाष्टवर्षदेशीयतयार्हद्रूपायोग्यत्वादिमा देशयतिश्लाघनीयाशा दशामाश्रित्य तेन भगवता सह विहरमाणावत्रागतौ भवद्धटानयनभरादेतत्सभान्तराम् । धर्मावधानयत्नरत्नदीपदीप्तिविदूरितमतिमिथ्यात्वमहान्धकारवृत्तो मारदत्त प्रतिक्षण शुभाशयामृतप्रवाहप्रविगलन्निखिलाञ्जन सपौरपुरदेवतापरिजन पुरा स्वय दुर्वासनया च कृतेषु निरवधिषु दुश्चरित्रेष्वतीवबीभत्सयान्त शाल्यित इव कृतशरीरविधूननस्तन्मुनिकुमारमिथुनकथाकर्णनादिम समस्तमपि ससारसुखसगम स्वप्नेन्द्रजालसम समाकर्णयन्करकमलमुकुलावचूलमौलि सबहुमानमन केलिस्त मुनिकुमारमेवमभाषत—'अहो विदग्धनाथ, नि सामान्यसुकृतसुलभदर्शनसनाथ, दुरन्तपातालपतज्जन्तुहस्तावलम्ब, निखिलभुवनमानसोल्लासनशर्मधर्मामृतवर्ष, प्रतिबिम्बहिताहितविवेकदिग्धमूढविधुरबान्धवलोकप्रीणनाचाराश्रय, श्रीमाधवखलीकृतसकलजगज्जायाशरमारमुनिकुमार, नि शेषलोकाभ्युद्धरणजन्मना परमाप्तसमवर्त्मना दैवादवाप्तालोकनेन तत्रभवतानुग्रहणीय खल्वय जन स्वकीयाचारणसमानभाजनतया मुनिकुमार । निसर्गतुङ्गिमानन्दमन्दर, करुणारसस्पन्दकन्दर, समाकर्णय । स्वभावसव्यस्य विदितवेदितव्यस्य हि

भगवत सर्वमुपपन्नमेतत् । कि त्वहमेवविधे कर्मण्यद्यापि गुरुणाभ्यनुज्ञातसमावर्तनो न भवामि । तदेहि । गच्छाव शरणागतजनमनोरथानुकूल तत्पादमूलम् ।

राजा—(स्वगतम् ।) अहो आश्चर्यम् । यत ।

अह प्रजाना मम देवतेयमेतत्त्रयस्यैष तथास्य चान्य ।
गुरुस्तदर्थान्तरगा महत्ता वेश्येव दूर समुपागतेयम् ॥

(प्रकाशम् ।) मुनिकुमार, अल विलम्बितेन । एतर्हि प्रतिष्ठावहे त भगवन्त भदन्तमुपासितुम् ।

य स्याद्वाद्यपि सर्वयौक्तिकनयक्षोदक्षमैतिह्यधी-
नैष्किचन्यभराशयोऽपि जगत सर्वार्थसिद्ध्याश्रय ।
दृष्टादृष्टफलप्रसूतिचरितोऽप्यासश्च मध्यस्थता-
मात्मस्थोऽपि समस्तग स भवत श्रेयस्कृते स्ताज्जिन ॥

अरालकालव्यालेन ये लीढा साप्रत तु ते ।
शब्दा श्रीसोमदेवेन प्रोत्थाप्यन्ते किमद्भुतम् ॥

उद्धृत्य शास्त्रजलधेर्नितले निमग्नै
पर्यागतैरिव चिरादभिधानरत्नै ।
या सोमदेवविदुषा विहिता विभूषा
वाग्देवता वहतु सप्रति तामनर्घाम् ॥

इयता ग्रन्थेन मया प्रोक्त चरित यशोधरनृपस्य ।
इत उत्तर तु वक्ष्ये श्रुतपठितमुपासकाध्ययनम् ॥

इति सकलतार्किकलोकचूडामणे श्रीमन्नेमिदेवभगवत शिष्येण सद्योनवद्यगद्यपद्यविद्याधरचक्रचक्रवर्तिशिखण्डमण्डनीभवच्चरणकमलेन श्रीसोमदेवसूरिणा विरचिते यशोधरमहाराजचरिते यशस्तिलकापरनाम्नि महाकाव्ये भवभ्रमणवर्णनो नाम पञ्चम आश्वास ।

षष्ठ आश्वास ।

श्रीमानत्रान्तरे सूरि सुदत्तोऽवधिबोधत ।
बुद्ध्वा [1]तदागम तत्र ययौ सयमधीः स्वयम् ॥
तत्रागमान्मुनेर्मान्यान्सभा चुक्षोभ भूभुज ।
रत्नाकरस्य वेलेव पार्वणेन्दुसमागमात् ॥
विधाय विधिवत्सूरे सपर्यां तत्र भूपतौ ।
आसीने सत्युवाचेदमसौ मुनिकुमारक ॥

भगवन्, अस्ति खलु [2]केन्द्रान्तरालखेलल्लेलिहानेशान[3]कपर्दचन्दनद्रुमालवालायमानमन्दाकिनीजलकेलिकलहसेन सुरसुन्दरीलोचनचकोरकुल[4]सतर्पणार्पितामृतासारसृष्टिना [5]सरस्वतीस्रवणतीर्थोपासनतापसेन [6]मनोजविजयार्जनावर्जितजन्मना रजनिवल्लरीकुसुमस्तबकसुन्दरेण [7]त्रिदिवदीर्घिकार्जुनाम्बुजकुञ्जविजयमूर्तिना [8]कौस्तुभैरावतपारिजातामृतेन्दिरासोदरेण मृगमदकर्दमालिखितललामलिपिविलोपिना विदलच्छदातुच्छतापिच्छगुलुञ्छाविच्छिन्नच्छायाछुपा लाञ्छनेनालङ्कृतिमतक्षीरोदनन्दनेन [10]चन्द्रमसा मुद्रित प्रतिपर्वसपन्नफलपरम्परोऽप्युदितोदितविभूतिरहितकीर्तिस्तम्भनिर्भेदभिदूना यदूना वश । तत्राभवन्निखिललोकचिन्तामणीयमानचरणो रणोत्सवतारसिकसपत्नाङ्गनालोचनचन्द्रकान्तमणिप्रणालजलप्रवाहिनीहारकिरणोदयो दयोचिताचरणानन्दितविनीतावनीपालदारको दारकोग्रतरकरवालविनिर्भिन्नारीभकुम्भस्थलोच्छलन्मुक्ताफलनिकरतारकितगगनतलो नतलोकपालचूडामणिमरीचिवलयालवालविलसत्क्रमाशोकपल्लवश्री श्रीविरामसीमाश्रितश-

---

१ तेषा मारदत्तादीनामागमने प्राणिवधो माभूदिति धी २ मुण्डमालामध्ये क्रीडत्सर्प ईदृश ईशानरुद्र ३ जटाजूट एव चन्दनवृक्षस्तस्य आलवालायमान यन्मन्दाकिनीजल तत्र या क्रीडा तत्र राजहसेन चन्द्रेण मुद्रितो लक्षितो यदुवश ४ सतर्पणार्थम् ५ नद्या स्रवण क्षरणमेव तीर्थं तत्र प्रतिबिम्बितत्वाच्चन्द्र एव तापसस्तेन ६ दिग्विजयनिमित्त सज्जित जन्म येन स तेन ७ गङ्गानदीश्वेताब्जवन ८ विकसत्यत्र बहुलतमालपत्रकस्तूरिकायास्तिलक सरस्वतीललाटे घटते ९ कौस्तुभादीना भ्राता १० यदूना वशश्चन्द्रमसा मुद्रित आचन्द्रमुपलक्षित उच्चैस्तरत्वात् वशश्चन्द्रे लग्न इवं दृश्यते

त्रुसतानतरूत्पाटनपटुदोर्दण्डमण्डलप्रचण्डश्चण्डमहासेनो नाम नरपति । तस्याय समस्तसाम्राज्यधुरोद्धारधौरेय प्रजोपद्रवद्रुतक्षुद्रकार्दवेयवैनतेय साक्षात्कुसुमधनु सूनुरावयोश्च सवित्र्या सकलजगद्व्यवहारप्रवृत्तिदत्तस्कन्धात्ससारसबन्धादनुजपर्य सोदर्य । स एष सप्रति स्वभावतो मृदुमानसरसप्रसरोऽपि दुरुपदेशावसरस्ताम्रपर्णीपय प्रवाह इव संजातशुक्तिसपुटकोटरावगाह कठिनतानीतमतिरसत्समागतिशलाकासादितसूत्रसूत्रप्रवेशमार्गो निकाम सपद्यमानवर्मससर्गो भवितुमिच्छतीति ।

तदनु **राजा** सबहुमान धर्मद्रुमप्रथमोत्पन्नपल्लवायमानेन सकलससारव्यसनदावानलप्रभापटलकान्तिना नखमयूखप्रसरोत्सर्पितश्रवणसमीपसरस्वतीप्रवाहेण सीमन्तप्रान्तसर सजातजलेजकुड्मलविडम्बिना करयुगलेनोत्तसितशिखण्ड प्रणम्यानाकुलमना प्रत्याक्षिप्तव्यापैना परलोकोपायपरामर्शपवित्रप्रकृति शुश्रूषाश्रवणग्रहणधारणविज्ञानोहापोहतत्त्वाभिनिवेशपेशलमति **सुदत्तभगवन्तमभयरुचिविरचितावसरोदन्तमेव** किलाभाषत—'भगवन्,

धर्मात्किलैष जन्तुर्भवति सुखी जगति स च पुनर्धर्म ।
किंरूप किंभेद किमुपाय किंफलश्च जायेत ॥'

भगवानाह—'राजन्, समाकर्णय ।

यस्मादभ्युदय. पुसा नि श्रेयसफलाश्रय ।
वदन्ति विदिताम्नायास्त धर्म धर्मसूरय ॥
स प्रवृत्तिनिवृत्त्यात्मा गृहस्थेतरगोचर ।
प्रवृत्तिर्मुक्तिहेतौ स्यान्निवृत्तिर्भवकारणात् ॥

राजाह—'कि पुनर्भगवन्मुक्ते कारणम्, किं च ससारस्य, को वा गृहाश्रमिणा धर्म, कश्च सयमिलोकस्य ।'

भगवान्—

'सम्यक्त्वज्ञानचारित्रत्रय मोक्षस्य कारणम् ।
ससारस्य च मीमास्य मिथ्यात्वादिचतुष्टयम् ॥

सम्यक्त्वभावनामाहुर्युक्तियुक्तेषु वस्तुषु ।
मोहसंदेहविभ्रान्तिवर्जितं ज्ञानमुच्यते ॥
कर्मादाननिमित्तायाः क्रियायाः परमं शमम् ।
चारित्रोचितचातुर्याश्चारुचारित्रमूचिरे ॥
सम्यक्त्वज्ञानचारित्रविपर्ययपरं मनः ।
मिथ्यात्वं नृषु भाषन्ते सूरयः सर्वदेहिनः ॥

अत्र दुरागमवासनाविलानीवासितचेतसा प्रवर्तितप्राकृतलोकानोकहोन्मूलनसमयस्रोतसा सदाचाराचरणचातुरीविदूरवर्तिना परवादिना मुक्तेरुपाये काये च बहुवृत्तयः खलु प्रवृत्तयः । तथा हि—'सकलनिष्कलाप्तप्रासमन्त्रतन्त्रापेक्षदीक्षालक्षणाच्छ्रद्धामात्रानुसरणान्मोक्षः' इति **सैद्धान्तवैशेषिकाः**, 'द्रव्यगुणकर्मसामान्यसमवायान्त्यविशेषाभावाभिधानानां पदार्थानां साधर्म्यवैधर्म्यावबोधतन्त्राज्ज्ञानमात्रात्' इति **तार्किकवैशेषिकाः**, 'त्रिकालभस्मोद्धूलनेज्यागड्डुकप्रदानाप्रदक्षिणीकारणात्मविडम्बनादिक्रियाकाण्डमात्राधिष्ठानादनुष्ठानात्' इति **पाशुपताः**, 'सर्वेषु पेयापेयभक्ष्याभक्ष्यादिषु निःशङ्कचित्ताद्वृत्तात्' इति **कुलाचार्यकाः** । तथा च त्रिकमतोक्तिः—'मदिरामोदमेदुरवदनस्तरसरसप्रसन्नहृदयः सव्यपार्श्वविनिवेशितशक्तिः शक्तिमुद्रासनधरः स्वयमुमामहेश्वरायमाणः कृष्णया सर्वाणीश्वरमाराधयेदिति प्रकृतिपुरुषो विवेकमतेः ख्यातेः' इति **साख्याः**, 'नैरात्म्यादिनिवेदितसभावनातो भावनात' इति **दशबलशिष्याः**, 'अङ्गाराञ्जनादिवत्स्वभावादेव कालुष्योत्कर्षप्रवृत्तस्य चित्तस्य न कुतश्चिद्विशुद्धचित्तवृत्तिः' इति **जैमिनीयाः**, 'सति धर्मिणि धर्माश्चिन्त्यन्ते ततः परलोकिनो भावात्परलोकाभावे कस्यासौ मोक्षः' इति समवाप्तसमस्तनास्तिकाधिपत्याः **बार्हस्पत्याः**, 'परमब्रह्मदर्शनवशादशेषभेदसंवेदनाविद्याविनाशात्' इति **वेदान्तवादिनः**,

'नैवान्तस्तत्त्वमस्तीह न बहिस्तत्त्वमञ्जसा ।
विचारगोचरातीते शून्यता श्रेयसी ततः ॥'

इति पश्यतोहराः प्रकाशितशून्यतैकान्ततिमिराः **शाक्यविशेषाः**,

तथा 'ज्ञानसुखदु खेच्छाद्वेषप्रयत्नधर्माधर्मसस्काराणा नव सख्यावसराणामात्मगुणानामत्यन्तोन्मुक्तिर्मुक्ति' इति **काणादाः** । तदुक्तम्—

बहि शरीराद्यद्रूपमात्मन सप्रतीयते ।
उक्त तदेव मुक्तस्य मुनिना कणभोजिना ॥

'निराश्रयचित्तोत्पत्तिलक्षणो मोक्ष' इति मोक्षावसरास्**ताथागताः** । तदुक्तम्—

दिश न काचिद्विदिश न काचिन्नैवावनिं गच्छति नान्तरिक्षम् ।
दीपो यथा निर्वृतिमभ्युपेत स्नेहक्षयात्केवलमेति शान्तिम् ॥
दिश न काचिद्विदिश न काचिन्नैवावनिं गच्छति नान्तरिक्षम् ।
जीवस्तथा निर्वृतिमभ्युपेत क्लेशक्षयात्केवलमेति शान्तिम् ॥

'बुद्धिमनोऽहकारविरहादखिलेन्द्रियोपशमावहात्तदा द्रष्टु स्वरूपेऽवस्थान मुक्ति' इति **कापिलाः**, 'यथा घटविघटने घटाकाशमाकाशीभवति तथा देहोच्छेदात्सर्व प्राणी परे ब्रह्मणि लीयते' इति **ब्रह्माद्वैतवादिनः** ।

अज्ञातपरमार्थानामेवमन्येऽपि दुर्णया ।
मिथ्यादृशा न गण्यन्ते जात्यन्धानामिव द्विपै ॥

(स्वगतम् ।)

प्राय सप्रति कोपाय सन्मार्गस्योपदेशनम् ।
निर्लूननाशिकस्येव विशुद्धादर्शदर्शनम् ॥
दृष्टान्ता सन्त्यसख्येया मतिस्तद्वशवर्तिनी ।
कि न कुर्युर्मही धूर्ता विवेकरहितामिमाम् ॥
दुराग्रहग्रहग्रस्ते विद्वान्पुसि करोतु किम् ।
कृष्णपाषाणखण्डेषु मार्दवाय न तोयद ॥
ईर्ते युक्ति यदेवात्र तदेव परमार्थसत् ।
यद्भानुदीप्तिवत्तस्या पक्षपातोऽस्ति न क्वचित् ॥

(प्रकाशम् ।)

श्रद्धा श्रेयोर्थिना श्रेय. सश्रयाय न केवला ।
बुभुक्षितवशात्पाको जायेत किमुदुम्बरे ॥

पात्रावेशादिवन्मन्त्रादात्मदोषपरिक्षय ।
दृश्येत यदि को नाम कृती क्लिश्येत सयमै ॥
दीक्षाक्षणान्तरात्पूर्वं ये दोषा भवसभवा ।
ते पश्चादपि दृश्यन्ते तन्न सा मुक्तिकारणम् ॥
ज्ञानादवगमोऽर्थाना न तत्कार्यसमागम ।
तर्षापकर्षयोगि स्याद्दृष्टमेवान्यथा पय ॥
ज्ञानहीने क्रिया पुसि पर नारभते फलम् ।
तरोश्छायेव कि लभ्या फलश्रीर्नष्टदृष्टिभि ॥
ज्ञान पङ्गौ क्रिया चान्धे नि श्रद्धे नार्थकृद्द्वयम् ।
ततो ज्ञानक्रियाश्रद्धा त्रय तत्पदकारणम् ॥

उक्त च—

हत ज्ञान क्रियाशून्य हता चाज्ञानिन क्रिया ।
धावन्नप्यन्धको नष्ट पश्यन्नपि च पङ्गुक ॥
नि शङ्कात्मप्रवृत्ते स्याद्यदि मोक्षसमीक्षणम् ।
टङ्कसूनाकृता पूर्व पश्चात्कौलेष्वसौ भवेत् ॥
अव्यक्तनरयोर्नित्य नित्यव्यापिस्वभावयो ।
विवेकेन कथ ख्याति साख्यमुख्या प्रचक्षते ॥
सर्वं चेतसि भाषेत वस्तु भावनया स्फुटम् ।
तावन्मात्रेण मुक्तत्वे मुक्ति स्याद्विप्रलम्भिनाम् ॥

तदुक्तम्—

पिहिते कारागारे तमसि च सूचीमुखाग्रनिर्भेदे ।
मयि च निमीलितनयने तथापि कान्तानन व्यक्तम् ॥

स्वभावान्तरसभूतिर्यत्र तत्र मलक्षय ।
कर्तुं शक्य स्वहेतुभ्यो मणिमुक्ताफलेष्विव ॥
तदहर्जस्तनेहातो रक्षोदृष्टेर्भवस्मृते ।
भूतानन्वयनाज्जीव प्रकृतिज्ञ सनातन ॥

भेदोऽय यद्यविद्या स्याद्वैचित्र्य जगत कुत ।
जन्ममृत्युसुखप्रायौ विवर्तैर्मानवर्तिभि ॥
शून्य तत्त्वमह वादी साधयामि प्रमाणत ।
इत्यास्थाया विरुध्येत सर्वशून्यत्ववादिता ॥
बाधो वा यदि वानन्दो नास्ति मुक्तौ भवोद्भव ।
सिद्धसाध्य तयास्माक न काचित्क्षितिरीक्ष्यते ॥
न्यक्षवीक्षाविनिर्मोक्षे मोक्षे किं मोक्षिलक्षणम् ।
न ह्यज्ञावन्यदुष्णत्वाल्लक्ष्मलक्ष्य विचक्षणै ॥

किं च 'सदाशिवेश्वरादय ससारिणो मुक्ता वा ससारित्वे कथमाप्तता मुक्तत्वे क्लेशकर्मविपाकाशयैरपरामृष्ट पुरुषविशेष ईश्वरस्तत्र निरतिशय सर्वज्ञबीजम्' इति **पतञ्जलिजल्पितम्** ।

ऐश्वर्यमप्रतिहत सहजो विराग-
स्तृप्तिर्निसर्गजनिता वशितेन्द्रियेषु ।
आत्यन्तिक सुखमनावरणा च शक्ति-
र्ज्ञान च सर्वविषय भगवस्तथैव ॥

इत्यवधूताभिधान च घटेत ।

अनेकजन्मसततेर्यावद्याक्षय पुमान् ।
यद्यसौ मुक्त्यवस्थाया कुत क्षीयेत हेतुत ॥
बाह्ये ग्राह्ये मलापापात्सत्यस्वप्न इवात्मन ।
तदा द्रष्टु स्वरूपेऽस्मिन्नवस्थानममानकम् ॥

न चाय सत्यस्वप्नोऽप्रसिद्ध स्वप्नाध्यायेऽतीव सुप्रसिद्धत्वात् । तथा हि—

यस्तु पश्यति राञ्यन्ते राजान कुञ्जर हयम् ।
सुवर्ण वृषभ गा च कुटुम्ब तस्य वर्धते ॥
यत्र नेत्रादिक नास्ति न तत्र मतिरात्मनि ।
तन्न युक्तमिद यस्मात्स्वप्नमन्धोऽपि वीक्षते ॥
जिमिन्यादेर्नरत्वेऽपि प्रकृष्येत मतिर्यदि ।
पराकाष्ठाप्यतस्तस्या क्वचित्खे परिमाणवत् ॥

तुच्छो भावो न कस्यापि हानिर्दीपस्तमोऽन्वयी ।
धरादिषु धियो हानौ विश्लेषे सिद्धसाध्यता ॥
तदा वृत्तिहतौ तस्य तपनस्येव दीधिति ।
कथ न शेमुषी सर्वं प्रकाशयति वस्तु यत् ॥
ब्रह्मैक यदि सिद्ध स्यान्निस्तरङ्ग कुतश्च न ।
घटाकाशमिवाकाशे तत्रेद लीयता जगत् ॥

अथ मतम्—

एक एव हि भूतात्मा देहे देहे व्यवस्थित ।
एकधानेकधा चापि दृश्यते जलचन्द्रवत् ॥

तदयुक्तम् ।

एक खेऽनेकधान्यत्र यथेन्दुर्वेद्यते जनै ।
न तथा वेद्यते ब्रह्म भेदे॰योऽन्यदभेदभाक् ॥

अलमतिविस्तरेण ।

आनन्दो ज्ञानमैश्वर्यं वीर्य परमसूक्ष्मता ।
एतदात्यन्तिक यत्र स मोक्ष परिकीर्तित ॥
ज्वालोरवुक(?)बीजादे स्वभावादूर्ध्वगामिता ।
नियता च यथा दृष्टा मुक्तस्यापि तथात्मन ॥
नथाप्यत्र तदावासे पुण्यपापात्मनामपि ।
स्वर्गश्वभ्रागमो न स्यादल लोकान्तरेण ते ॥

इत्युपासकाध्ययने समस्तसमयसिद्धान्तावबोधनो नाम प्रथम कल्प ।

अहो धर्माराधनैकमते वसुमतीपते, सम्यक्त्व हि नाम नराणा महती खलु पुरुषदेवता । यत्सकृदेकमेव यथोक्तगुणप्रगुणतया सजातमशेषकल्मषकलुषधिषणतया नरकादिषु गतिषु, पुष्यदायुषामपि मनुष्याणा षट्सु तलपातालेषु, अष्टविधेषु व्यन्तरेषु, दशविधेषु भवनवासिषु, पञ्चविधेषु ज्योतिष्केषु त्रिविधासु स्त्रीषु, विकलकरणेषु पृथ्वीपय पावकपवनकायिकेषु वनस्पतिषु च न भवति सम्भूतिहेतु । सावधि विदधाति जवम्, जवीभाव नियमेन

सपादयति कचित्कालम्, उपलभ्यात्मनश्चार्वी चारित्रे साधुसपादनसार स-
स्कार इव जीवेषु जन्मान्तरेऽपि न जहात्यात्मनोऽनुवृत्तिम्, सिद्धाश्चिन्ताम
णिरिव च फलत्यसीम कामितानि व्रतानि पुनरौषधय इव फलपाकावसानानि
पाथेयवन्नियतवृत्तीनि च। न च सिद्धरसवेवसबाधादुषबुधसनिधानमात्रजन्म
नि जाम्बुनद इवात्र पदार्थयाथात्म्यसमवगमान्मनोमनन्मात्रतन्त्रे नि शेष-
श्रुतश्रवणपरिश्रम समाश्रयणीय, न शरीरमायासयितव्यम्, न देशान्तरम-
नुसरणीयम्, नापि कालक्षेपकुक्षिरपेक्षितव्य। तस्मादधिष्ठानमिव प्रासादस्य,
सौभाग्यमिव रूपसपद, प्राणितमिव भोगायतनोपचारस्य, मूलबलमिव वि-
जयप्राप्ते, विनीतत्वमिवाभिजात्यस्य, नयानुष्ठानमिव राज्यस्थितेरखिलस्यापि
परलोकोदाहरणस्य सम्यक्त्वमेव ननु प्रथम कारण गृणन्ति गरीयास।
तस्य चेद लक्षणम्—

आप्तागमपदार्थाना श्रद्धान कारणद्वयात्।
मूढाद्यपोढमष्टाङ्ग सम्यक्त्व प्रशमादिभाक्॥
सर्वज्ञ सर्वलोकेश सर्वदोषविवर्जितम्।
सर्वसत्त्वहित प्राहुराप्तमाप्तमतोचिता॥
ज्ञानवन्मृग्यते कश्चित्तदुक्त प्रतिपद्यते।
अज्ञोपदेशकरणे विप्रलम्भनशङ्किभि॥
यस्तत्त्वदेशनाद्दु खवार्धेरुद्धरते जगत्।
कथ न सर्वलोकेश प्रह्वीभूतजगत्त्रय॥
क्षुत्पिपासाभय द्वेषश्चिन्तन मूढतागम।
रागो जरा रुजा मृत्यु क्रोध खेदो मदो रति॥
विस्मयो जनन निद्रा विषादोऽष्टादश ध्रुवा।
त्रिजगत्सर्वभूताना दोषा साधारणा इमे॥
एभिर्दोषैर्विनिर्मुक्त सोऽयमाप्तो निरञ्जन।
स एव हेतु सूक्तीना केवलज्ञानलोचन॥
रागाद्वा द्वेषाद्वा मोहाद्वा वाक्यमुच्यते ह्यनृतम्।
यस्य तु नैते दोषास्तस्यानृतकारण नास्ति॥

उच्चावचप्रसूक्तीना सत्त्वाना सदृशाकृति ।
य आदर्श इवाभाति स एव जगता पति ॥
यस्यात्मनि श्रुते तत्त्वे चरित्रे मुक्तिकारणे ।
एकवाक्यतया वृत्तिराप्त सोऽनुमत सताम् ॥
अत्यक्षेप्यागमात्पुसि विशिष्टत्व प्रतीयते ।
उद्यानमध्यवृत्तीना ध्वनेरिव नगौकसाम् ॥
स्वगुणै श्लाघ्यता याति स्वदोषैर्दूष्यता जने ।
रोषतोषौ वृथा तत्र कलधौतायसोरिव ॥
द्रुहिणाधोक्षजेशानशाक्यसूरपुर सरा ।
यदि रागाद्यधिष्ठान कथ तत्राप्तता भवेत् ॥
रागादिदोषसभूतिर्ज्ञेयामीषु तदागमात् ।
असत परदोषस्य गृहीतौ पातक महत् ॥
अजस्तिलोत्तमाचित्त श्रीरत श्रीपति स्मृत ।
अर्धनारीश्वर शभुस्तथाप्येषा किलाप्तता ॥
वसुदेव पिता यस्य सवित्री देवकी हरे ।
स्वय च राजधर्मस्थश्चित्र देवस्तथापि स ॥
त्रैलोक्य जठरे यस्य यश्च सर्वत्र विद्यते ।
किमुत्पत्तिविपत्ती ता क्वचित्तस्येति चिन्त्यताम् ॥
कपर्दी दोषवानेष नि शरीर सदाशिव ।
अप्रामाण्यादशक्तेश्च कथ तत्रागमागम. ॥
परस्परविरुद्धार्थमीश्वर पञ्चभिर्मुखै ।
शास्त्र शास्ति भवेत्तत्र कतमार्थविनिश्चय ॥
सदाशिवकला रुद्रे यद्यायाति युगे युगे ।
कथ स्वरूपभेद स्यात्काञ्चनस्य कलास्विव ॥
भैक्षनर्तननग्नत्व पुरत्रयविलोपनम् ।
ब्रह्महत्याकपालित्वमेता क्रीडा किलेश्वरे ॥

सिद्धान्तेऽन्यत्प्रमाणेऽन्यदन्यत्काव्येऽन्यदीहिते ।
तत्त्वमाप्तस्वरूप च विचित्र शैवदर्शनम् ॥
एकान्त शपथश्चैव वृथा तत्त्वपरिग्रहे ।
सन्तस्तत्त्व न हीच्छन्ति परप्रत्ययमात्रत ॥
दाहच्छेदकषाशुद्धे हेम्नि का शपथक्रिया ।
दाहच्छेदकषाऽशुद्धे हेम्नि का शपथक्रिया ॥
यद्दृष्टमनुमान च प्रतीति लौकिकी भजेत् ।
तदाहु सुविदस्तत्त्व रह कुहकवर्जितम् ॥
निर्बीजतेव तन्त्रेण यदि स्यान्मुक्तताङ्गिनि ।
बीजवत्पावकस्पर्शं प्रणेयो मोक्षकाङ्क्षिणि ॥
विषसामर्थ्यवन्मन्त्रात्क्षयश्चेदिह कर्मण ।
तर्हि तन्मन्त्रमान्यस्य न स्युर्दोषा भवोद्भवा ॥
ग्रहगोत्रगतोऽप्येष पूषा पूज्यो न चन्द्रमा ।
अविचारिततत्त्वस्य जन्तोर्वृत्तिर्निरङ्कुशा ॥
द्वैताद्वैताश्रय शाक्य शकरानुकृतागम ।
कथ मनीषिभिर्मान्यस्तरसासवशक्तधी ॥

अथैव प्रत्यवतिष्ठासवो भवता समये किल मनुज सन्नाप्तो भवति तस्य चाप्ततातीव दुर्घटा । सप्रति सजातजववद्भवतु वा, तथापि मनुष्यस्याभिलषितत्वावबोधो न स्वतस्तथादर्शनाभावात् । परश्चेत्कोऽसौ पर, । तीर्थकरोऽन्यो वा । तीर्थकरश्चेत्तत्राप्येव पर्यनुयोगे प्रकृतमनुबन्धे । तस्मादनवस्था तद्भावमाप्तसद्भाव च वाञ्छद्भि सदाशिव शिवापतिर्वा तस्य तत्त्वोपदेशक प्रतिश्रोतव्य । तदाह पतञ्जलिः—'स पूर्वेषामपि गुरु कालेनानवच्छेहात् ।' तथा हि ।

अदृष्टविग्रहाच्छान्ताच्छिवात्परमकारणात् ।
नादरूप समुत्पन्न शास्त्र परमदुर्लभम् ॥

तथाप्तेनैकेन भवितव्यम् । न ह्याप्तानामितरप्राणिवद्गुण समस्ति सभवे वा

चतुर्विंशतिरिति नियम कौतस्तुत इति वन्ध्यास्तनधयधैर्यव्यावर्णनमुदीर्णमोहार्णवविलयन च परेषाम् । यत ।

वक्ता नैव सदाशिवो विकरणस्तस्मात्परो रागवा-
न्द्वैविध्यादपर तृतीयमिति चेत्तत्कस्य हेतोरभूत् ।
शक्त्या चेत्परकीयया कथमसौ तद्वा न सबन्धत
सबन्धोऽपि न जाघटीति भवता शास्त्र निरालम्बनम् ॥

'सबन्धो हि सदाशिवस्य शक्त्या सह न भिन्नस्य सयोग शक्तेरद्रव्यत्वाद्द्रव्ययोरेव सयोग ' इति **योग**सिद्धान्त । 'समवायलक्षणोऽपि न सबन्ध शक्ते पृथक्सिद्धत्वादयुतसिद्धाना गुणगण्यादीना समवायसबन्ध ' इति **वैशेषिक**मैतिह्यम् ।

तत्त्वभावनयोद्भूत जन्मान्तरसमुत्थया ।
हिताहितविवेकाय यस्य ज्ञानत्रय परम् ॥
दृष्टादृष्टमवैत्यर्थ रूपवन्तमथावधे ।
श्रुते श्रुतिसमाश्रेय क्वासौ परमपेक्षता ॥

न चैतदसार्वत्रिकम् । कथमन्यथा । स्वत एव सजितषट्पदार्थावसायप्रसरे कणचरे वाराणस्या महेश्वरस्योलूकसायुज्यसरस्येद वच सगच्छेत्—'ब्रह्मातुला नामेद दिवौकसा दिव्यमद्भुत ज्ञान प्रादुर्भूतमिह त्वयि तद्बद्धिधत्स्व विप्रेभ्य ।

उपाये सत्युपेयस्य प्राप्ते का प्रतिबन्धिता ।
पातालस्थ जल यन्त्रात्करस्थ क्रियते यत ॥
अश्मा हेम जल मुक्ता द्रुमो वह्नि क्षितिर्मणि. ।
तत्तद्धेतुतया भावा भवन्त्यद्भुतसपद ॥
सर्गावस्थितिसहारग्रीष्मवर्षातुषारवत् ।
अनाद्यनन्तभावोऽयमाप्तश्रुतसमाश्रय ॥
नियत न बहुत्व चेत्कथमेते तथाविधा ।
तिथिताराग्रहाम्भोधिभूभृत्प्रभृतयो मता. ॥

अनयैव दिशा चिन्त्य साख्यशाक्यादिशासनम् ।
तत्त्वागमाप्तरूपाणा नानात्वस्याविशेषत ॥
जैनमेक मत मुक्त्वा द्वैताद्वैतसमाश्रयौ ।
मार्गौ समाश्रिता सर्वे सर्वाभ्युपगमागमाः ॥
वामदक्षिणमार्गस्थो मन्त्रीतरसमाश्रय ।
कर्मज्ञानगतो ज्ञेय शभुशाक्यद्विजागम ॥

यच्चैतत्—

श्रुति वेदमिह प्राहुर्धर्मशास्त्र स्मृतिर्मता ।
ते सर्वार्थेष्वमीमास्ये ताभ्या धर्मो हि निर्बभौ ॥
ते तु यस्त्ववमन्येत हेतुशास्त्राश्रयाद्द्विज ।
स साधुभिर्बहि कार्यो नास्तिको वेदनिन्दक ॥

तदपि न साधु । यत ।

समस्तयुक्तिनिर्मुक्त केवलागमलोचन ।
तत्त्वमिच्छन्न कस्येह भवेद्वादी जयावह ॥
सन्तो गुणेषु तुष्यन्ति नाविचारेषु वस्तुषु ।
पादेन क्षिप्यते ग्रावा रत्न मौलौ निधीयते ॥
श्रेष्ठो गुणैर्गृहस्थ स्यात्तत श्रेष्ठतरो यति ।
यते श्रेष्ठतरो देवो न देवादधिक परम् ॥
गेहिना समवृत्तस्य यतेरप्यधरस्थिते ।
यदि देवस्य देवत्व न देवो दुर्लभो भवेत् ॥

इत्युपासकाध्ययने आप्तस्वरूपमीमासनो नाम द्वितीय कल्प. ।

देवमादौ परीक्षेत पश्चात्तद्वचनक्रमम् ।
ततश्च तदनुष्ठान कुर्यात्तत्र मतिं तत ॥
येऽविचार्य पुनर्देव रुचि तद्वाचि कुर्वते ।
तेऽन्धास्तत्स्कन्धविन्यस्तहस्ता वाञ्छन्ति सद्गतिम् ॥
पित्रो' शुद्धौ यथापत्ये विशुद्धिरिह दृश्यते ।
तथाप्तस्य विशुद्धत्वे भवेदागमशुद्धता ॥'

वाग्विशुद्धापि दुष्टा स्याद्वृष्टिवत्पात्रदोषत ।
ग्न्थ वचस्तदेवोच्चैस्तोयवत्तीर्थसश्रयम् ॥
दृष्टेऽर्थे वचसोऽध्यक्षादनुमेयोऽनुमानत
पूर्वापराविरोधेन परोक्षे च प्रमाणत ॥
पूर्वापरविरोधेन यस्तु युक्त्या च बाध्यते ।
मत्तोन्मत्तवच प्रख्य सप्रमाण किमागमः ॥
हेयोपादेयरूपेण चतुर्वर्गसमाश्रयात् ।
कालत्रयगतानर्थान्गमयन्नागम स्मृत ॥
आत्मानात्मस्थितिर्लोको बन्धमोक्षौ सहेतुकौ ।
आगमस्य निगद्यन्ते पदार्थास्तत्त्ववेदिभि ॥
उत्पत्तिस्थितिसहारसारा सर्वे स्वभावत ।
नयद्वयाश्रयादेते तरङ्गा इव तोयधे ॥
क्षयाक्षयैकपक्षत्व बन्धमोक्षक्षयागम ।
तात्त्विकैकत्वसद्भावे स्वभावान्तरहानित ॥
ज्ञाता द्रष्टा महान्सूक्ष्म कृतिभक्त्यो स्वय प्रभु ।
भागायतनमात्रोऽय स्वभावादूर्ध्वग पुमान् ॥
ज्ञानदर्शनशून्यस्य न भेद स्यादचेतनात् ।
ज्ञानमात्रस्य जीवस्य नैकधीश्चित्रमित्रवत् ॥
प्रेर्यते कर्म जीवेन जीव प्रेर्येत कर्मणा ।
एतयो प्रेरको नान्यो नौनाविक[वि]मानयो ॥
मन्त्रवन्नियतोऽप्येषोऽचिन्त्यशक्ति स्वभावत ।
अत शरीरतोऽन्यत्र न भावोऽस्य प्रमान्वित ॥
त्रसस्थावरभेदेन चतुर्गतिसमाश्रया ।
जीवा केचित्तथान्ये च पञ्चमी गतिमाश्रिता ॥
धर्माधर्मौ नभ कालो पुद्गलश्चेति पञ्चम ।
अजीवशब्दवाच्या॰ स्युरेते विविधपर्यया ॥

गतिस्थित्यप्रतीघातपरिणामनिबन्धनम् ।
चत्वार सर्ववस्तूना रूपाद्यात्मा च पुद्गल ॥
अन्योन्यानुप्रवेशेन बन्ध कर्मात्मनो मत ।
अनादि सावसानश्च कालिकास्वर्णयोरिव ॥
प्रकृतिस्थित्यनुभागप्रदेशप्रविभागत ।
चतुर्धा भिद्यते बन्ध सर्वेषामेव देहिनाम् ॥
आत्मलाभ विदुर्मोक्ष जीवस्यान्तर्मलक्षयात् ।
नाभावो नाप्यचैतन्य न चैतन्यमनर्थकम् ॥
बन्धस्य कारण प्रोक्त मिथ्यात्वासयमादिकम् ।
रत्नत्रय तु मोक्षस्य कारण सप्रकीर्तितम् ॥
आप्तागमपदार्थानामश्रद्धान विपर्यय ।
सशयश्च त्रिधा प्रोक्त मिथ्यात्व मलिनात्मनाम् ॥

अथ वा ।

एकान्तसशयाज्ञान व्यत्यासविनयाश्रयम् ।
भवपक्षाविपक्षत्वान्मिथ्यात्व पञ्चधा स्मृतम् ॥
अव्रतित्व प्रमादित्व निर्दयत्वमतृप्तता ।
इन्द्रियेच्छानुवर्तित्व सन्त प्राहुरसयमम् ॥
कषाया क्रोधमानाद्यास्ते चत्वारश्चतुर्विधा ।
ससारसिन्धुसपातहेतव प्राणिना मता ॥
मनोवाक्कायकर्माणि शुभाशुभविभेदत ।
भवन्ति पुण्यपापाना बन्धकारणमात्मनि ॥
निराधारो निरालम्ब पवमानसमाश्रय ।
नभोमध्यस्थितो लोक सृष्टिसहारवर्जित ॥

अथ मतम्—

नैव लग्न जगत्क्वापि भूभूभ्राम्भोधिनिर्मलम् ।
धातारश्च न युज्यन्ते मत्स्यकूर्माहिपोत्रिण. ॥

एवमालोच्य लोकस्य निरालम्बस्य धारणे ।
कल्प्यते पवनो जैनैरित्येतत्साहस महत् ॥
यो हि वायुर्न शक्तोऽत्र लोष्टकाष्ठादिधारणे ।
त्रैलोकस्य कथ स स्याद्धारणावसरक्षम ॥

तदसत् ।

ये प्लावयन्ति पानीयैर्विष्टप सचराचरम् ।
मेघास्ते वातसामर्थ्यात्किं न व्योम्नि समासते ॥

आप्तागमपदार्थेष्वपर दोषमपश्यत

अमज्जनमनाचामो नग्नत्व स्थितिभोजिता ।
मिथ्यादृशो वदन्त्येतन्मुनेर्दोषचतुष्टयम् ॥

तत्रैष समाधि —

ब्रह्मचर्योपपन्नानामध्यात्माचारचेतसाम् ।
मुनीना स्नानमप्राप्त देशे त्वस्य विधिर्मत ॥
सङ्गे कापालिकात्रेयीचाण्डालशबरादिभि ।
आप्लुत्य दण्डवत्सम्यग्जपेन्मन्त्रमुपोषित ॥
एकान्तर त्रिरात्र वा कृत्वा स्नात्वा चतुर्थके ।
दिने शुद्ध्यन्त्यसदेहमृतौ व्रतगता स्त्रिय ॥
यदेवागमशुद्ध स्याद‌द्भि शोध्य तदेव हि ।
अङ्गुलौ सर्पदष्टाया न हि नासा निकृत्यते ॥
निष्पन्दादि विधौ वक्त्रे यद्यपूतत्वमिष्यते ।
तर्हि वक्त्रापवित्रत्वे शौच नारभ्यते कुत ॥
विकारे विदुषा द्वेषो नाविकारानुवर्तने ।
तन्नग्नत्वे निसर्गोत्थे को नाम द्वेषकल्मष. ॥
नैष्किचन्यमहिसा च कुत सयमिना भवेत् ।
ते सङ्गाय यदीहन्ते वल्कलाजिनवाससाम् ॥
न स्वर्गाय स्थितेर्मुक्तिर्न श्वभ्रायास्थिते पुन ।
किं तु सयमिलोकेऽस्मिन्सा प्रतिज्ञार्थमिष्यते ॥

पाणिपत्र मिलत्येतच्छक्तिश्च स्थितिभोजने ।
यावत्तावदहं भुञ्जे रहाम्याहारमन्यथा ॥
अदैन्यासङ्गवैराग्यपरीषहकृते कृत ।
अत एव यतीशाना केशोत्पाटनसद्विधि ॥

इत्युपासकाध्ययन आगमपदार्थपरीक्षणो नाम तृतीय कल्प ।

सूर्यार्घो ग्रहणस्नान सक्रान्तौ द्रविणव्यय ।
सध्यासेवाग्निसत्कारो गेहदेहार्चनो विधि ॥
नदीनदसमुद्रेषु मज्जन धर्मचेतसाम् ।
तरुस्तूपाग्रभक्ताना वन्दन भृगुसश्रय ॥
गोपृष्ठान्तनमस्कारस्तन्मूत्रस्य निषेवणम् ।
रत्न वाहनभूयक्षशस्त्रशैलादिसेवनम् ॥
समयान्तरपाखण्डवेदलोकसमाश्रयम् ।
एवमादिविमूढाना ज्ञेय मूढमनेकधा ॥
वरार्थ लोकवार्तार्थमुपरोधार्थमेव वा ।
उपासनममीषा स्यात्सम्यग्दर्शनहानये ॥
क्लेशायैव क्रियामीषु न फलावाप्तिकारणम् ।
यद्भवेन्मुग्धबोधानामूषरे कृषिकर्मवत् ॥
वस्तुन्येव भवेद्भक्ति शुभारम्भाय भाक्तिके ।
न ह्यरत्नेन रत्नाय भावो भवति भूतये ॥
अदेवे देवताबुद्धिमव्रते व्रतभावनाम् ।
अतत्त्वे तत्त्वविज्ञानमतो मिथ्यात्वमुत्सृजेत् ॥
तथापि यदि मूढत्व न त्यजेत्कोऽपि सर्वथा ।
मिश्रत्वेनानुमान्योऽसौ सर्वनाशो न सुन्दर ॥
न स्वतो जन्तव प्रेर्या दुरीहा स्युर्जिनागमे ।
स्वत एव प्रवृत्ताना तद्योग्यानुग्रहो मत ॥

इत्युपासकाध्ययने मूढतोन्मथनो नाम चतुर्थ कल्प ।

शङ्काकाङ्क्षाविनिन्दान्यश्लाघा च मनसा गिरा ।
एते दोषा प्रजायन्ते सम्यक्त्वक्षतिकारणम् ॥

तत्र—

अहमेको न मे कश्चिदस्ति त्राता जगत्त्रये ।
इति व्याधिव्रजोक्रान्तिभीति शङ्का प्रचक्षते ॥
एतत्तत्त्वमिद तत्त्वमेतद्व्रतमिद व्रतम् ।
एष देवश्च देवोऽयमिति शङ्का विदु पराम् ॥
इत्थ शङ्कितचित्तस्य न स्याद्दर्शनशुद्धता ।
न चासिन्नीप्सितावाप्तिर्यथैवोभयवेतने ॥
एष एव भवेद्देवस्तत्त्वमप्येतदेव हि ।
एतदेव व्रत मुक्त्यै तदेव स्यादशङ्कधी ॥
तत्त्वे ज्ञाते रिपौ दृष्टे पात्रे वा समुपस्थिते ।
यस्य दोलायते चित्त रिक्त सोऽमुत्र चेह च ॥

श्रूयतामत्रोपाख्यानम्—इहैवानेकाश्चर्यसमीपे **जम्बूद्वीपे जनपदा**भिधानास्पदे जनपदे **भूमितिलकपुरपरमेश्वरस्य गुणमालामहादेवीरति**कुसुमशरस्य **नरपालनाम्नो** नरेन्द्रस्य श्रेष्ठी **सुनन्दो** नाम। धर्मपत्नी चास्य जनितनिखिलपरिजनहृदयानन्दा **सुनन्दा** नाम। अनयो सूनुर्**धनद-धनबन्धु धनप्रिय धनपाल-धनदत्त धनेश्वराणा**मनुज सकलकूटकपटचेष्टितहरिर्**धन्वन्तरि**र्नाम । तथा तन्नपतिपुरोहित**स्याग्निला**दयितस्योदितोदितधर्मकर्मण **सोमशर्मणः** सुतो **विश्वरूप-विश्वेश्वर-विश्वमूर्ति विश्वामित्र विश्वावसु-विश्वावलोका**नामनवरज समस्तसद्वृत्तप्रतिलोमो **विश्वानुलोमो** नाम । तौ द्वावपि सहपाशुक्रीडितत्वात्समानशीलव्यसनत्वाच्च क्षीरनीरवत्समाचरितसख्यौ द्यूतमदिरापरदारचौर्याद्यनार्यकार्यपर्यायप्रवर्त्तनमुख्यौ सन्तौ तेनावनीपतिनात्मीयनगरात्सनिकार निर्वासितौ **कुरुजाङ्गलदेशेषु वीरमति**महादेवीचरेण **वीरनरेश्वरे**णाधिष्ठित **यमदण्डतरपाले**नाश्रितमशेषससारसीरसीमन्तिनीमनोहर **हस्तिनागपुर**मवाप्य सपादि-

तावत्स्थितौ कदाचिदस्तसमस्तकोत्तसतपनातपनिश्चये सध्यासमये मदपक्षीमलिनकपोलपालीनिलीनालिकुलालिख्यमानमुख्यपटाभोगभङ्गीप्रसरान्नीलगिरिकुञ्जरात्स्वच्छन्दतोऽभिमुखमागच्छतो निवृत्य श्रीधर्माचार्योच्चार्यमाण धर्मश्रवणोचित **नित्यमण्डित** नाम चैत्यालयमासादयामासतु ।

तत्र च 'धन्वन्तरे, यदि सीधुपिशितोपदशप्रमुखानि ससारसुखानि स्वेच्छयानुभवितुमिच्छसि, तदा वायममीषामम्बराम्बरावृत्तवपुषा धर्मो न श्रोतव्य' इत्यभिधाय च श्रवणयुगलमतिनिर्भर प्रमीलावलम्बिलोचनायामो **विश्वानुलोमः** सुष्वाप । धन्वन्तरिस्तु 'प्राणिना हि नियमेन किमप्यचलितात्मतया व्रतमुपात्त भवति। उदर्केऽवश्य स्व श्रेयसि निमित्तम्' इति प्रस्तावायातमाचार्योदितमुपश्रुत्य, प्रणिपत्य च 'यद्येव तर्हि भगवन्, अयमपि जनोऽनुगृह्यता कस्यापि व्रतस्य प्रदानेन' इत्यवोचत् । तदनु 'तत सूरे खलतिविलोकनात्त्वयात्तव्यम्' इति व्रतेन कुलालाल्लब्धनिधान पय पूराविष्टपिष्टशकटपरित्यागाद्विगतोरगोद्गीर्णगरलजनितमृत्युसगतिरज्ञातनामानोकहपरित्यागेन व्यतिक्रान्तकिंपाकफलादितापत्ति पुनरविचार्य किमपि कार्यं नार्यमिति गृहीतव्रतजातिरेकदा निशि नगरनायकनिलये नटनृत्यनिरीक्षणात्कृतकालक्षेपण स्वावासमनुसृत्य शनैर्विघटितकपाटपुटसधिबन्ध. स्वकीयया सविन्त्र्या विहितगाढावरुण्डनमात्मकलत्र जातनिद्रातन्त्रमवलोक्योपपत्तिशङ्कया मुहुरुत्खातखड्गो भगवतोपपादित व्रतमनुसस्मार । शुश्राव च दैवात्तदैव 'मनागत परत सर, खर मे शरीरसबाध' इति गृहिणीगिरम् । ततश्च 'यदीद व्रतमहमद्य नाग्रहीषम्, तदेमा मातरमिद च प्रियकलत्रमसशय विशस्येह दुरपवादरजसाममुत्र च दुरन्तैनसा भागी भवेयम्' इति जातनिर्वेद सर्वमपि ज्ञातिलोक यथायथ मनोरथोत्सेकमवस्थाप्य 'यत्रैव देशे दुरपवादोपहत चेतस्तत्रैव देशे समाश्रीयमाणमाचरण न भवति निरपवादम्' इति प्रकाशितोपदेशस्य तस्य भगवतो निदेशाद्धरणिभूषणभूधरोपकण्ठे तपस्यत· कान्तारदेवताविहितसपर्याद्गुरधर्माचार्यात्सुरसुन्दरीकटाक्षविपक्षां दीक्षामादाय विदितवेदितव्यसप्रदाय सन्नम्बरे स्तम्बाडम्बरितोपात्तपलाशिमालायामेतदचलमेखलायामातापनयोगस्थितोऽनवरतप्रवर्धमाना-

ध्यात्मध्यानावन्ध्यबोध्यनिरत 'किमय कर्कूरोत्कीर्ण, किं वासादेव पर्वतान्निरूढ' इति वितर्काभ्यर्णो बभूव ।

सजातसुहृत्समालोकनकामो **विश्वानुलोमो**ऽपि तत्परिजनात्परिज्ञातैतत्प्रजनव्यतिकर 'मित्रधेयस्य **धन्वन्तरे**र्या गति सा ममापि' इति प्रतिज्ञाप्रवरंस्तत्रागत्य जैनजनसमवस्थितिमनवबुध्यमान 'हहो मनोहर वयस्य, चिरान्मिलितोऽसि । किमिति न मे गाढामङ्कपाली ददासि, किमिति न काममालापयसि, किमिति न सादर वार्तामापृच्छसे' इत्यादि बहु सप्रश्रयमाभाष्य निजनियमानुष्ठानैकतानमनसि निरागसि **धन्वन्तरि**यतीश्वरे प्ररुष्य सविधाशिवताति प्रादुर्भवदप्रीतिर्भूतरमणीयधरणिधरसमीपसमुत्पादितोटजस्य सहस्रजटस्य जटिनो निकटे शतजटोऽजनिष्ट । **धन्वन्तरि**रप्यातापनयोगान्ते तस्य सबोधनाय समन्ते समुपसद्य 'मत्प्रणयपान्थविश्रामाराम **विश्वानुलोम**, जिनधर्मस्थितिमनवबुध्यमान किमित्यकाण्डे चण्डभावमादाय दुराचारप्रधान समभू । तदेहि । विहायेम दु पथकथासनाथ शमथावसथमनोरथ सहैव तपस्याव.' इति बहुश कृतप्रयत्नप्रकाशोऽपि दु शिक्षावशात्तमोतपोतरुतभीतपतङ्गपाकमिव मुधामौनमूकतोत्तरङ्गितचित्तोत्सेकतितउपात्र इव तन्मनोमत्रेऽप्राप्तसदुपदेशपयोवस्थान प्रतिबोधयितुमशक्नुवन्गुरुपादमूलमनुशील्य कालेन प्रवचनोचित चरमाचरणाधिकृत विधि विधाय विबुधाङ्गनाजनोच्चार्यमाणमङ्गलपरम्परानल्पेऽच्युतकल्पे समस्तसुरसमाजस्तूयमानमहातप परायणप्रतिभोऽ**मितप्रभो** नाम देवोऽभवत् ।

विश्वानुलोमोऽपि पुरोपार्जितजीवितावसाने विपद्योत्पद्य च व्यन्तरेषु गजानीकमध्ये **विजय**नामधेयस्य **विद्युत्प्रभा**ख्यया वाहनो बभूव । पुनरेकदा पुरन्दरपुरसरेण दिविजवृन्देन सह **नन्दीश्वरद्वीपा**त्तत्रत्यचैत्यालयाश्रयामष्टाह्नपर्वक्रिया निर्वर्त्यागच्छन्नसाव**मितप्रभो** देवस्त **विद्युत्प्रभ**मिभववेक्ष्याह्लादमानमानस प्रयुज्यावधिमवबुद्धपूर्ववृत्तान्त '**विद्युत्प्रभ**, किं स्मरसि जन्मान्तरोदन्तम्' इत्यभाषत । **विद्युत्प्रभः** '**अमितप्रभ**, बाढ स्मरामि । किं तु सकलत्रचरित्राधिष्ठानादनुष्ठानान्ममैवविध कर्मविपाकानुरोध । तव तु ब्रह्मचर्यवशात्कायक्लेशादीदृश । ये च मदीये समये **जमदग्नि**-

मतङ्ग पिङ्गल कपिञ्जलादयो महर्षयस्ते तपोविशेषादिहागत्य भवतोऽप्यभ्यधिका भविष्यन्ति । ततो न विस्मेतव्यम्' । **अमितप्रभः**—'विद्युत्प्रभ, सम्प्रत्यपि न मुञ्चसि दुराग्रहम् । तदेहि । तव मम च लोकस्य परीक्ष्यावहे चित्तम्' इति विहितविवादौ तौ द्वावपि देवौ **करहाट**देशस्य पश्चिमदिग्भागमाश्रित्य काश्यपीतलमवतेरतु ।

तत्र च वनेचरसैन्यसौजन्याशून्ये तन्निकटदण्डकारण्यवने समित्काशकुशाशयप्रकामे बदरिकाश्रमे बहुलकालकृतकृच्छ्रतपस चन्द्रचण्डमरीचिरुचिपानपरायणमानसमूर्ध्वबाहुमेकपादावस्थानाग्रहराहुमनल्पोल्लसत्पल्लवाविरलवल्लीगुल्मवल्मीकावरुद्धवपुषमतिप्रवृद्धवृद्धतासुधाधवलितशिर श्मश्रुजटाजालविषमृषे **कश्यपस्य** शिष्य **जमदग्नि**मवलोक्य पत्ररथमिथुनकथोचिताश्लेष विष विरचय्य तत्कूर्चकुलायकुटीरकोटरे निविष्टौ 'कान्ते, काञ्चनाचलचमूमेखलायामशेषशकुन्तचक्रवर्तिनो **वैनतेयस्य वातराज**सुतया **मदनकन्दली**नामया सह महान्विवाहोत्सवो वर्तते । तत्र मयावश्य गन्तव्यम् । त्व तु सखि, समासन्नप्रसवसमया सती न शक्यसे नेतुम् । अह पुनस्तद्विवाहोत्सवानन्तरमकालक्षेपमागमिष्यामि । यथा चाह तत्र चिर नावस्थास्ये तथा मातु पितुश्चोपरि महान्त शपथा । किं च बहुनोक्तेन । यद्यहमन्यथा वदामि तदास्य पापकर्मणस्तपस्विनो दुरितभागी स्याम्' इत्यालाप चक्रतु । त च **जमदग्निः** कर्णकटुमालापमाकर्ण्य*प्रवृद्धकोव कराभ्या तत्कदर्पणार्थं कूर्चं मलितवान् । अमरचरौ विकिरावप्युड्डीय तदग्रविटपिनि सनिविश्य पुनरपि त तापसमवलोहलालापौ निकाममुपजहसतु । तापस साध्वसविस्मयोपस्तृतमानस 'नैतौ खलु पक्षिणौ भवत । किं तु रूपान्तरावुमामहेश्वराविव कौचिद्देवविशेषौ । तदुपगम्य प्रणम्य च पृच्छामि तावदात्मन पापकर्मत्वकारणम् । अहो मत्पूर्वपुण्यसपादितावलोकनदिव्यद्विजोत्तमान्वयसभवसदनपतङ्गमिथुन, कथयता भवन्तौ कथमह पापकर्मा' इति । पतत्रिणौ 'तपस्विन्, आकर्णय ।

अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गो नैव च नैव च ।
तस्मात्पुत्रमुख दृष्ट्वा पश्चाद्भवति भिक्षुकः ॥

तथा—

अधीत्य विधिवद्वेदान्पुत्रांश्चोत्पाद्य युक्तित ।
इष्ट्वा यज्ञे यथाकाल तत प्रव्रजितो भवेत् ॥

इति स्मृतिकारकीर्तितमप्रमाणीकृत्य तपस्यसि' इति । 'कथ तर्हि मे शुभा परलोका ' । 'परिणयनकरणादौरसपुत्रोत्पादनेन' । 'किमत्र दुष्करम्' इत्यभिधाय मातुलस्य **विजया**महादेवीपतेरिन्द्रपुरैश्वर्यभाज **काशिराजस्य** भूभुजो भवनभाग्भूत्वा तद्दुहितर **रेणुकां** परिणीयाविरलकलापोलपालकृतपुलिनासराले मन्दाकिनीकूले महदाश्रमपद सपाद्य **परशुराम**पिताभूत् ।

भवति चात्र श्लोक —

अतस्तत्त्वविहीनस्य वृथा व्रतसमुच्चम ।
पुस स्वभावभीरो स्यान्न शौर्यायायुधग्रह ॥

इत्युपासकाध्ययने **जमदग्नि**तप प्रत्यवसादनो नाम पञ्चम कल्प ।

पुनस्तौ त्रिदशौ **मगधदेशेषु कुशाग्र**नगरोपान्तापातिनि पितृवने कृष्णचतुर्दशीनिशि निशाप्रतिमाशयवशमेकाकिन **जिनदत्त**नामानमुपासकमवलोक्य साक्षेपम् 'अरे दुराचाराचरणमते निराकृते अविदितपरमपद मनुष्यापसद, शीघ्रमिमामूर्ध्वशोष शुष्कस्थाणुसमा प्रतिमा परित्यज्य पलायस्व । न श्रेयस्कर खलु तवात्रावसर पश्याव । यस्मादावा ह्येतस्या परेतपुरभूयस्या भूमे पिशाचपरमेश्वरौ । तदलमत्र कालव्यालावलोकनकरप्रस्थानेन । मा हि कार्षीरन्तरायोत्कर्षाभावमतुच्छस्वच्छन्दकेलिकुतूहलबहलान्त करणप्रसवयोरावयो ' इत्युक्तमपि प्रकामप्रणिधानोद्युक्तमवेक्ष्य न्यक्षत कीनाशकाशरनिकायकायाकारघोरघनघस्मराडम्बरप्रथमप्रारम्भावहै प्रचण्डतडिद्दण्डसघट्टोच्छलच्छब्दसदोहदु सहै नि सीमसमीरासरालसूत्कारसारप्रसरधवलै करालवेतालकुलकाहलकोलाहलानुकूलैरन्यसामान्यैरन्यैश्च परिगृहीतगृहदाहवान्धवधनविध्वसानुबन्धै प्रत्यूहप्रबन्धै सबहुमानैस्तत्तद्वरप्रदानैश्च नि शेषामप्युषामध्यात्मसमाधिनिरोधनिघ्नौ विहितविघ्नावपि तमेकाग्रभावाभ्यासात्मसात्कृतान्त करण बहि करणेहित शर्महर्म्यनिर्माणकार्मणपरमाणुप्रबन्धनाद्धर्मध्यानाचालयितु न शेकतु । सजाते च खरकिरणविरोकनिकरनिरा-

कृतान्धकारोदये प्रभातसमये समुपहृतोपसर्गवर्गौ प्रकाशप्रसन्नसर्गौ तैस्तैर्महाभोगोचितै प्रणयोदितैराश्लाघ्य तस्मै **जिनदत्ताय** विहायोपविहाराय पञ्चत्रिंशद्वर्णानविद्या विद्या वितेरतु । इय हि विद्या तवास्मदनुग्रहादम्बरविहारायास साधितापि भविष्यति परेषा त्वस्माद्विधेरिति **जिनदत्तो**ऽपि कुलशैलशिखण्डमण्डनजिनायतनालोकनकुतूहलिताक्षय समाचरितामरानुवर्तनसमयस्ता विद्या प्रतिपद्य हृदयदर्शनोत्सवसमानीतनिखिलनिलिम्पाचलचैत्यालयस्तदवलोकनकौतुकाय **धरसेनाय** परमाप्तोपासनपटवे पुष्पवटवे प्रादात् ।

पुनरप्यमितप्रभः 'विद्युत्प्रभ, **जिनदत्तो**ऽयमतीवार्हदभिमतवस्तुपरिणतचित्त स्वभावादेव च स्थिरमतिरशेषोपसर्गसहनप्रकृतिश्च । तदत्र महदप्यकृत कुलिशे घुणकीटचेष्टितमिव न भवति समर्थम् । अतोऽन्यमेव काञ्चनाभिनवजिनोपासनायतनचैतन्य निकषाव ' इति विमृश्योच्चलिताभ्यामेताभ्या **मगध**मण्डलमण्डनसनाथो **मिथिला**पुरीनाथ **पद्मरथो** नाम नरपतिर्निजनगरनिकटतटीधरवृत्तदेहाया कालगुहाया निवासरसमनसो दीप्ततपसो नि शेषानिमिषपरिषन्निषेव्यमाणाचरणचातुर्यात्सुधर्माचार्यात्तदद्भुतप्रभाप्रभावदर्शनोपशान्ताशय सम्यग्दर्शनमणुव्रताश्रयमादाय तद्दिवस एव तदुपदेशान्निश्चितार्हत्परमेश्वरशरीरनिरतिशयप्रकाशमहिम कृतनियम' सकलभुवनपतिस्तूयमानगुणगणोदन्त श्रीवासपूज्यभगवन्तमुपासितु प्रतिष्ठमान प्रमदनादसुन्दर दुन्दुभिरवाकारितनिरवशेषपरिजन समासृजत्समाप्तविष्टविशिष्टादृष्टचेष्ट । स च दृष्ट कदाचिदपि क्षुद्रोपद्रवाद्विप्रलब्ध प्रारब्धश्च पुरप्लोषान्त पुरविध्वसवरूथिनीमथनप्रसभप्रभञ्जनोर्जितपर्जन्यपरुषवर्षोपलासारादिवसतिभिर्दुर्दमशार्दूलोत्तराकृतिभिर्विकृतिभिरुपद्रोतु तथाप्यविचलितचेतसमवसाय सनरवर कुञ्जर मायामयप्रतिघे(?)स्ताघे व्याप्ताखिलदिगारामसगमे कर्दमे निमज्जयद्भ्या ताभ्या 'नम सुरासुरोपसर्गसङ्घसूदनाभिधानमात्रमन्त्रमाहात्म्यसाम्राज्याय श्रीवासुपूज्याय' इति तत्र निमज्जतो भूभृतो वचनमाकर्ण्य तद्धैर्योत्कर्षोन्मिषत्तोषमनीषाप्रसराभ्या लघु परिमुषिताशेषव्याप्रव्यतिकराभ्यामाचरितसत्काराभ्याम् "अहो नूतनस्य सम्य-

त्त्वरत्नस्याच्छद्मसद्मपथ **पद्मरथ,** नैतच्चित्रमत्र यत्सधासत्त्वाभ्यामखिलैरपि लोकैरसदृशेषु भवादृशेषु न प्रभवन्ति प्रसभप्रसवा क्षुद्रोपद्रवा । यत ।

एकापि समर्थेय जिनभक्तिर्दुर्गतिं निवारयितुम् ।
पुण्यानि च पूरयितु दातु मुक्तिश्रिय कृतिन ॥'

इति निगीर्य, वितीर्य च जिनसमयाराधनवशे भवद्वशे सर्वरुजापहारोऽय हार , सकलसपत्नसतानोच्छेद्यमिदमातोद्य च प्रेषण करिष्यतीति कृतशक-ताभ्या तद्द्वयमभिमतावस्थान स्थान प्रास्थायि। त्रिदशेश्वरवदनजृम्भमाणगु-णसकथ **पद्मरथोऽ**पि तत्तीर्थकृतो गणधरपदाधिकृतो भूत्वा कृत्वा चा-त्मानमनूनरत्नत्रयतन्त्र मोक्षामृतपात्रमजायत ।

भवति चात्र श्लोक —

उररीकृतनिर्वाहसाहसोचितचेतसाम् ।
उभौ कामदुघौ लोकौ कीर्तिश्चाल्प जगत्रयम् ॥

इत्युपासकाध्ययने **जिनदत्तस्य पद्मरथ**पृथ्वीनाथस्य च प्रतिज्ञानिर्वाहसाहसो नाम षष्ठ कल्प ।

इतश्च सगमितसकलोपकरणसेनो **धरसेनोऽ**प्यतुच्छभूच्छायावन्ध्ये पर्वदिवसवासतेयीमध्ये सर्वतो यातुधानधावनप्रवर्धिनीषु स्मशानमेदिनीषु प्रवर्तिततदाराधनानुकूलमण्डलो न्यक्षासु दिक्षु निक्षिप्तरक्षावलोऽवगण कृत-सकलीकरणो भागधेयीविधानसमये वटविटपाग्रे पतिवराकरकर्तितसूत्रसहस्र-सपादितमात्मासनसमानान्तरालोचितमन्तजल्पसकल्पितमन्त्रवाक्य सिक्थ निबध्य प्रबन्धनाध्वस्तादूर्ध्वमुखविन्यस्तनिशिताशेषशस्त्रो यथाशास्त्र बहि-र्निवेशिताष्टविधेष्टिसिद्धिस्तद्विद्याराधनसमृद्धबुद्धिर्बभूव ।

अत्रान्तरे निष्कारणकलिकार्याञ्जनसुन्दर्या निशीथपथवर्तिवीक्षणे क्षपा-क्षणे मध्यदेशे प्रसिद्ध**विजयपुर**स्वामिन **सुन्दरी**महादेवीविलासिन स्वकीयप्रतापबहुलवाहनाहुतीकृताराातिसमितेर**रिमन्थ**महीपते**र्ललितो** नाम सुत समस्तव्यसनाभिभूतत्वाद्दायादक्रव्यादसपादितसाम्राज्यपदापाय पर-मुपायमपश्यन्नदृश्याञ्जनावर्जितोर्जितप्रज्ञ प्रतीता**ञ्जनचोरा**परसज्ञ किलै-

वमुक्त—'कुशाग्रपुरपरमेश्वरस्याग्रमहिष्या स्ताविष्या **सौभाग्यरत्नाकरं** नाम कण्ठालकारमिदानीमेव यद्यानीय प्रयच्छसि, तदा त्व मे कान्तः, अन्यथा प्रणयान्त' इति। सोऽपि 'कियद्दुहनमेतत्' इत्युदाहृत्य प्रियतमामनोरथमन्वर्थक चिकीर्षुर्निजच्छायादृश्यताशीलकज्जलबहल लोचनयुगल विधाय प्रयाय च तन्महीश्वरगृहम्। गृहतस्तदलकारस्तत्प्रभाप्रसरसमुल्लक्ष्यमाणचरणसचार शब्दशस्त्रोत्तालाननकरैस्तलवरानुचरैरभियुक्तो निस्तरीतुमशक्त परित्यज्य तदाभरणमितस्ततो नगरबाहिरिकाया विहरमाणस्त **धरसेनं** प्रदीपदीप्तिवशादधस्तादस्त्रनिवेशभयावेशान्मुहुर्मुहुरारोहावरोहावहदेहदीनमवलोक्योपढौक्य च त देशमेव निर्दिदेश—'अहो प्रलयकालान्धकाराविलायामस्या वेलाया महासाहसिकवृषन्दुष्करकर्मकारिन्, को नाम भगवान्**धरसेनः**'। 'कल्याणबन्धो, महाभागवृत्तस्य **जिनदत्तस्य** विदितपुष्पबटुनियोगसबन्धोऽहमेतदुपदेशादाकाशविहारव्यवहारनिषद्या विद्या सिसाधयिषुरत्रापाशिक्षम्'। **अञ्जनचोरः**—'कथमय साध्यते **धरसेनः**'। 'कथयामि। पूजोपचारनिषेकेऽस्मिन्नि शङ्कमुपविश्य विद्यामिमामकुण्ठकुण्ठ पठन्नेकैक शरप्रवेक स्वच्छधीश्छिन्द्यादवसाने गगनगमने। न युज्यते यद्येवमपसरापसर'। 'त्व हि तलोन्मुखनिखातनिशितशस्त्रसजातभीतमतिर्न खलु भवसि। एतद्यज्ञोपवीतदर्शनेनार्थावर्जनकृतार्थ समर्थ। तत्कथय मे यथार्थवादहृद्या विद्याम्। एना साधयामि'। ततस्तेनात्महितकटुना **पुष्पबटुना** साधुसमर्पितविद्य सम्यग्विदितवेद्य सपत्त्यासन्नशिवागारोऽ**ञ्जनचौर**. स्वप्नेऽप्यपरवञ्चनाचारनिवृत्तचित्तो **जिनदत्तः**। स खलु महतामपि महान्प्रतिपन्नदेशयतिव्रततन्त्रो जन्तुमात्रस्याप्यन्यथा न चिन्तयति, किं पुनश्चिराय समाचरितोपचारस्य तनूद्भवति। निर्विशेष पोषितस्यास्य **धरसेन**स्यान्यथा चिन्तयेत्' इति निश्चित्य निविश्य च सौत्सुक्य सिक्थे नि शङ्कशेमुषीक स्वकीयसाहसव्यवसायसतोषितसुरासुरानीक सकृदेव तच्छरप्रसर चिच्छेद, आससाद च खेचरपदम्। पुनर्यत्र **जिनदत्त**स्तत्र मे गमन भूयादिति विहिताशसन काञ्चनाचलमेखलानिलयिनि सौमनसवनोदयिनि जिनसद्मनि **जिनदत्तस्य** धर्मश्रवणकृतो **गुरुदेव**भगवत समीपे तपो गृहीत्वावगाहित-

समस्तैतिह्यतत्त्वो हिमवच्छैलचूलिकोन्मीलितकेवलज्ञान' कैलासकेसरकान्तारगतो मुक्तिश्रीसमागमसङ्गिभोगायतनो बभूव ।

भवति चात्र श्लोक —

क्षत्रपुत्रोऽक्षविक्षिप्त शिक्षिताहश्यकज्जल ।
अन्तरिक्षगति प्राप नि शङ्कोऽञ्जनतस्कर ॥

इत्युपासकाध्ययने नि शङ्कितत्त्वप्रकाशनो नाम सप्तम कल्प ।

स्या देव स्यामह यक्ष स्या वा वसुमतीपति ।
यदि सम्यक्त्वमाहात्म्यमस्तीतीच्छा परित्यजेत् ॥
उदश्चितेव माणिक्य सम्यक्त्व भवजै सुखै ।
विक्रीणान पुमान्स्वस्य वञ्चक केवल भवेत् ॥
चित्ते चिन्तामणिर्यस्य यस्य हस्ते सुरद्रुम ।
कामधेनुर्धने यस्य तस्य क प्रार्थनाक्रम ॥
उच्यते स्थानके यस्य चित्तवृत्तिरनाकुला ।
त श्रिय स्वयमायान्ति स्रोतस्विन्य इवाम्बुधिम् ॥
तत्कुदृष्ट्यन्तरोद्भूतामिहामुत्र च सभवाम् ।
सम्यग्दर्शनशुद्ध्यर्थमाकाङ्क्षा त्रिविधा त्यजेत् ॥

श्रूयतामत्रोपाख्यानम्—अङ्गमण्डलेषु समस्तसपत्नसमरसमारम्भनिष्प्रकम्पाया **चम्पाया** पुरि **लक्ष्मीमति**महादेवीदयितस्य **वसुवर्धना**भिधानोचितस्य वसुधापतेर्निरवशेषवैदेहकवरिष्ट किल **प्रियदत्त**श्रेष्ठी धर्मपत्न्या गृहलक्ष्मीसपत्न्या सकलस्त्रैगुणधाम्ना**अङ्गवती**नाम्ना सहाह्लायप्राह्णेऽष्टाह्नीक्रियाकाण्डकरणायाभ्रकषकूटकोटिघटितपताकापटप्रतानाञ्चलजालस्खलितनिलिम्पविमानवलय सहस्रकूटचैत्यालय यियासु स्वकीयसुतावयस्या**मनङ्गमति**मेवमपृच्छत्—'वत्से, अभिनवविवाहभूषणसुभगहस्ते, क्वास्ते समुल्लिखितलाञ्छनेन्दुसुन्दरमुखी प्रियसखी तवातीव केलिशीलप्रकृतिरनन्तमतिर**नङ्गमतिः**'। 'तात, वणिग्वृन्दारकदारिकोद्गीयमानमङ्गलाकृत्रिमपुत्रकवरव्याजेनात्मपरिणयनाचरणपरिणामपेशला पञ्जरास्थितशुकसारिकावदनवाद्यसुन्दरे

वासावासपरिसरे समास्ते' । 'समाहूयतामित' । 'यथादिशति तात' । **प्रियदत्तश्रेष्ठी** वृद्धभावात्परिहासालापनपरमेष्ठी समागता सुतामवलोक्य 'पुत्रि, निसर्गविलासरसोत्तरङ्गापाङ्गापहसितामृतसरणिविषये सदैव पञ्चालिकाकेलिकिलहृदये सप्रत्येव तव मन्मथपथा परिणयनमनोरथा । तद्गृह्यता तावत्समस्तव्रतैश्वर्यवर्यं ब्रह्मचर्यम् । अत्रैष ते साक्षी भगवानशेषश्रुतप्रकाशनाशयभूरि**धर्मकीर्तिसूरिरनन्तमतिः**' । 'तात, नितान्त गृहीतवत्यस्मि । न केवलमत्र मे भगवानेव साक्षी, किं तु भवानम्बा च' । अन्यदा तु

उद्भिन्ने स्तनकुड्मले स्फुटरसे हास्ये विलासालसे
किंचित्कम्पितकैतवाधर प्राये वच प्रक्रमे ।
कन्दर्पाभिभवास्त्रवृत्तिचतुरे नेत्राश्रिते विभ्रमे
प्रादायेव च मध्यगौरवगुण वृद्धे नितम्बे सति ॥

समायाते मुहुरुत्पथप्रमाणमन्मथोन्माथमन्थरसमस्तसत्त्वस्वान्ते सद्य प्रसूतसहकाराङ्कुरकवलकषायकण्ठकोकिलकामिनीकुहारावासरालितमनोजविजये मलयाचलमेखलानिलीनकिन्नरमिथुनमोहनामोदमेदुरपरिसरन्समीरसमुदये विकसत्कोशकुरबकप्रसवपरिमलपानलुब्धमधुकरीनिकरझङ्कारसारप्रसरे वसन्तसमयावसरे सा प्रसरत्स्मरविकारा स्मरस्खलन्मतिगति**रनङ्गमतिः** सह सहचरीसमूहेन मदनोत्सवदिवसे दोलान्दोलनलालसमानसा स्वकीयरूपातिशयसपत्तिरस्कृतसकलभवनाङ्गनाङ्गविलासा सुकेशीप्रियतमानुगतेन कृतकामचारप्रचारचेतसा पूर्वापराकूपारपालिन्द्रीसुन्दरीसनाथोत्सङ्गधरस्य **विजयार्धा**वनीधरस्य विद्याधरविनोदपादपोत्पादक्षोण्या दक्षिणश्रोण्या **किन्नरगीत**नामनगरनरेन्द्रेण **कुण्डलमण्डित**नाम्नाम्बरचरेण निचायिता

शृङ्गारसारममृतद्युतिमिन्दुकान्ति-
मिन्दीवरद्युतिमनङ्गशराश्च सर्वान् ।
आदाय नूनमियमात्मभुवा प्रयत्ना-
त्सृष्टा जगत्त्रयवशीकरणाय बाला ॥

इति विचिन्त्याभिलषिता च । ततस्तामपजिहीर्षुधिषणेन मुहुर्निवृत्य

निर्वर्तितनिजनिलयसुकेशीनिवेशेन प्रत्यागत्यापहृत्य च पुनर्नभश्चरपुरं प्रत्यनुसरता गगनमार्गाद्धि प्रतिनिवृत्तकुपितसुकेशीदर्शनाशङ्किताशयेन तत्कायसङ्क्रमितावलोकिनीपर्णलघुविद्याद्वयेन शङ्खपुराभ्यर्णभागिनि भीमवन-नामनि कानने मुक्ता। तत्र च मृगयाप्रशसनमागतेन भीमनाम्ना किरात-राजलक्ष्मीसीम्नावलोकिता, नीता चोपान्तप्रकीर्णेङ्गुदीफलच्छालि पल्लिम्। एतद्रूपदर्शनदीप्तमदमदनेन च तेन स्वत परतश्च तैस्तैरुपायैरात्मसभो-गसहायै प्रार्थिताप्यसजातकामिता हठात्कृतकठोरकामोपक्रमेण तत्परिगृही-तव्रतस्थैर्याश्चर्यितकान्तारदेवताप्रतिहार्यात्पर्याप्तपक्कणप्लोषेण मृत्युहेतुकात-ङ्कपावकपच्यमानशरीरेण च 'मात , क्षमस्वैकमिमपराधम्' इत्यभिधाय वने-चरोपचारोपचीयमानसहचरीचित्तोत्कण्ठे शङ्खपुरपर्यन्तपर्वतोपकण्ठे परि-हृता तत्समीपसमावासितसार्थानीकेन पुष्पकनामकेन वणिक्पतिपाकेनाव-लोकिता सती स्वीकृता च तेन तेन चार्थेन स्वस्य वशमानेतुमसमर्थेन कोशलदेशमध्यायामयोध्याया पुरि व्यालिकाभिधानकामपल्लवकन्दल्या शफल्या समर्पिता। तयापि मदनमदसपादनावसथाभि कथाभि क्षोभयि-तुमशक्या तद्राजधानीविनिवेशस्य सिहमहीशस्योपायनीकृता। तेनाप्यलब्ध-तन्मन प्रवेशेन विलक्षिताक्षिप्तदुरभिसधिना तत्कन्यापुण्यप्रभावप्रेरितपुर-देवतापादितान्त पुरपुरीपरिजनापकारविधिना साधु सबोध्य नियमसमाहि-तहृदयचेष्टाविसृष्टा पितृस्वसु सुदेवीनामधेयाया पत्यु पितुश्चार्हद्दत्त-स्य गृहीतनामवृत्तस्य जिनेन्द्रदत्तस्योदवसितसमीपवर्तिनं विरतिचैत्याल-यमवाप्य तत्र निवसन्ती यमनियमोपवासपूर्वकैर्विधिभि क्षपितेन्द्रियमनो-वृत्तिर्भवन्ती तस्मादङ्गदेशनगराज्जिनेन्द्रदत्त चिरविरहोत्ताल श्याल विलो-कितुमागतेन प्रियदत्तश्रेष्ठिना वीक्ष्य विषयाभिलाषमोषपरुषकचा सा विहितबहुशुचा पुन प्रत्याप्य तस्मै जिनेन्द्रदत्तसुतायार्हद्दत्ताय दातुमुप-क्रान्ता—'तात, त भदन्त भगवन्त पितर ता प्रमाणीकृत्य कृतनिरवधिचतु-र्थब्रतपरिग्रहा । तत कथमहमिदानीं विवाहविषये परिकल्पनीया' इति निगीर्य कमलश्रीसकाशे विरतिविशेषवशरत्नत्रयकोशमभजत् ।

भवति चात्र श्लोक —

हासात्पितुश्चतुर्थेऽस्मिन्व्रतेऽनन्तमति स्थिता ।
कृत्वा तपश्च निष्काङ्क्षा कल्प द्वादशमाविशत् ॥

इत्युपासकाध्ययने निष्काङ्क्षितत्त्वान्वेक्षणो नामाष्टम कल्प ।

तपस्तीव्र जिनेन्द्राणा नेद सवादिमन्दिरम् ।
आदौपज्ञादि चेत्येव चेत स्याद्विचिकित्सना ॥
स्वस्यैव हि स दोषोऽय येन शक्त श्रुताशयम् ।
शीलमाश्रयितु यन्तुस्तदर्थं वा निबोधितुम् ॥
स्वत शुद्धमपि व्योम वीक्षते यन्मलीमसम् ।
नासौ दोषोऽस्य कि तु स्यात्स दोषश्चक्षुराश्रय ॥
दर्शनाद्देहदोषस्य यस्तत्त्वाय जुगुप्सते ।
स लोहे कालिकालोकान्नून मुञ्चति काञ्चनम् ॥
स्वस्यान्यस्य च कायोऽय बहिश्छायामनोहर ।
अन्तर्विचार्यमाण स्यादौदुम्बरफलोपम ॥
तदैतिह्ये च देहे च याथात्म्य पश्यता सताम् ।
उद्वेगाय कथ नाम चित्तवृत्ति प्रवर्तताम् ॥

श्रूयतामत्रोपाख्यानम्—मतिश्रुतावधिबोधमार्गत्रयप्रवृत्तमतिमन्दाकिनी-सान्द्र सौधर्मेन्द्र किल सकलसुरसेवासभावसरसमये सम्यक्त्वरत्नगुणान्गीर्वाणानुग्रहायोदाहरन्निदानीमिन्द्रकच्छदेशेषु **मायापुरी**त्यपरनामावसरस्य प्रभो **प्रभावती**महादेवीविनोदायतना**दौद्दायना**न्मेदिनीपते सद्दर्शनशरीरगदचिकित्सायामचिकित्सायामपर कोऽपि क्षान्तिमतिप्रसरो मोक्षलक्ष्मीकटाक्षावेक्षणाक्षूणपात्रे मर्त्यक्षेत्रे नास्तीत्येतच्च वासवमज्ञेशस्त्रिदश पुरदरोदितासहमानप्रज्ञस्तत्र महामुनिसमूहप्रचारप्रचरे नगरेऽवतीर्य सर्वाङ्गाधिना प्रतिष्ठकुष्ठकोष्ठक निष्ठ्यूतद्रवोद्रेकोपद्रुतदेहमखिलदेहिसदोहोद्वेजनश्रवणेक्षणघ्राणगरणविनिर्गलदनर्गलदुर्गन्धपूयप्रवाहमूर्धस्फुटितस्फोटस्फुटचेष्टितानिष्टमक्षिकाक्षिप्ताशेषशरीरमभ्यन्तरोच्छूयथुकोथोत्तरङ्गत्वगन्तरालप्रलीनाखिलनख-

नासीरमविच्छिन्नोन्मूर्छदनुच्छकच्छूच्छन्नसृक्कसारिणीसरन्सततलालास्रावमनवरतस्रोत स्रुतातीसारसभूतबीभत्सभावनैकशो विशिखाशिखोत्पतनियताश्रिताशुचिराशिदुर्दर्शवपुषमृषिवेषमादायादनायावनीपतिभवनमभजत्। भूपतिरपि सप्ततलारब्धसौधमध्यमध्यासीनस्तमसाध्यव्याधिविधुरधिषणादाधीनविष्वाणाध्येषणाय निजनिलयमालीयमानमवलोक्य सौत्सुक्यमालोक्य स्वीकृत्य च कृत्रिमातङ्कपावकपरवशास्वनित मुहुर्मुहुर्महीतले नियत तमनुद्विग्नमनश्चरित्र प्रकामदुर्जयखर्जनार्जनजर्जरितगात्र काश्मीरपङ्कपिञ्जरेण भुजपञ्जरेणोदानीयानीय चाशनवेश्मोदर स्वयमेव समाचरितोचितोपचारस्तदभिलाषोन्मेषसारैराहारैरुपशान्ताशयानोत्कण्ठमाकण्ठ भोजयामास ।

मायामुनिः पुनरपि तन्मनोजिज्ञासमानमानस प्रसभमतिगम्भीरगलगुहाकुहरोज्जिहानघोरघोषाभिघातघनघूर्णितापघनमप्रतिघ चावमीत् । भूमीपतिरपि 'आ , कष्टमजनिष्ट, यन्मे मन्दभाग्यस्य गृहे गृहीताहारोपयोगस्यास्य मुनेर्मन खेदपादपवितर्दिच्छर्दि समभूत्' इत्युपकुष्ठानिष्टचेष्टितवर्त्मानमात्मान विनिन्दन्मायामयमक्षिकामण्डलितकपोलरेखा तदेतन्मुखादसरालल्लालाक्लिन्नमन्नमिन्दिरारविन्दोदरसौन्दर्यनिकटेनाञ्जलिपुटेनादायादाय मेदिन्यामुदसृजत्। पुनश्चोद्गीर्णोदीर्णदुर्वर्णकूरनिकरे भ्रमिभ्रमिनिर्भरारम्भपतितशरीर सप्रयत्नकरस्थामसीम समुत्थाप्य जलजनितक्षालनप्रसङ्ग मुत्तरीयदुकूलाञ्चलविलुप्तसलिलसङ्गमङ्गसवाहनेनानुकम्पनविधानोचितवचनरचनेन च साधु समाश्वासयत् । तदनु प्रमोदामृतामन्दहृदयालवालवलयोल्लसत्प्रीतिलतावनि सुरचरो मुनिर्यथैवाय सद्दर्शनश्रवणोत्कण्ठितहृदि यत्रिदिवोत्पादि परिषदि परगुणग्रहणाग्रहनिधानेन विबुधप्रधानेन प्राज्यराज्यसमज्यार्जुनसर्जितजगत्त्रयीनिजनामधेयप्रसिद्धिर्यथोक्तसमत्वाधिगमावधेयबुद्धिरुपवर्णितस्तथैवाय मया महाभागो निर्वर्णित इति विचिन्त्य प्रकटितात्मरूपप्रसरस्तमवनीश्वरममरतरुप्रसूनवर्षानन्ददुन्दुभीनादोपघातशुचिभि साधुकारपरव्याहारावसरशुचिभिरुदारैरुपचारैरनिमिषविषयसभूष्णुभिर्मनोभिलषितसपादनजिष्णुभिस्तैस्तै पठितमात्रविधेयविद्योपदेशगर्भैर्वस्त्रसदर्भैश्च सभाव्य सुरसेव्य देशमाविवेश।

भवति चात्र श्लोक —

बालवृद्धगदग्लानान्मुनीनौद्दायन स्वयम् ।
भजन्निर्विचिकित्सात्मा स्तुति प्रापत्पुरदरात् ॥

इत्युपासकाध्ययने निर्विचिकित्सासमुत्साहनो नाम नवम कल्प ।

अन्तर्दुरन्तसचार बहिराकारसुन्दरम् ।
न श्रद्दध्यात्कुदृष्टीना मत किम्पाकसनिभम् ॥
श्रुतिशाक्यशिवाम्नाय क्षौद्रमासासवाश्रय ।
यदन्ते मखमोक्षाय विधिरत्रैतदन्वय ॥
भर्मभसजटावोटयोगपट्टकुटासनम् ।
मेखलाप्रोक्षण मुद्रा बृसीदण्ड करण्डक ॥
शौच मज्जनमाचाम पितृपूजानलार्चनम् ।
अन्तस्तत्त्वविहीनाना प्रक्रियेय विराजते ॥
को देव किमिद ज्ञान कि तत्त्व कस्तप क्रम ।
को बन्ध कश्च मोक्षो वा यत्तवेद न विद्यते ॥
आप्तागमाविशुद्धत्वे क्रिया शुद्धापि देहिषु ।
नाभिजातफलप्राप्त्यै विजातिष्विव जायते ॥
तत्सस्तव प्रशसा वा न कुर्वीत कुदृष्टिषु ।
ज्ञानविज्ञानयोस्तेषा विपश्चिन्न च विभ्रमेत् ॥

श्रूयतामत्रोपाख्यानम्—मुक्ताफलमञ्जरीविराजितविलासिनीकर्णकुण्डलेषु **पाण्ड्यमण्डलेषु** पौरपुण्याचारविदूरितविधुराया **दक्षिणमथुरायामशे**षश्रुतपारावारगमवधिबोधाम्बुधिमध्यसाधितसकलभुवनभागम्, अष्टाङ्गमहानिमित्तसपत्तिसमधिकधिषणाधिकरणम्, अखिलश्रमणसघसिंहोपास्यमानचरणम्, अत्याश्चर्यतपश्चरणगोचराचारचातुरीचमत्कृतचित्तखचरेश्वरविरचितचरणार्चनोपचार **श्रीमुनिगुप्त**नामव्याहार भदन्त भगवन्त गगनमनङ्गनापाङ्गामृतसारणीसबन्धवीध्रस्य **विजयार्धमेदिनीध्रस्य** रतिकेलिविलासविगलितनिलिम्पललनामेखलामणौ दक्षिणश्रेणौ **मेघकूटपट्टनाधिपत्योपान्त**

मन्तिनीकान्त ससारसुखपराङ्मुखप्रतिभश्चन्द्रशेखराय सुताय निजैश्वर्यं वितीर्य पर्यवसितदेशयतिरूप सकलाम्बरचरविद्यापरिग्रहसमीपः सप्रश्रयमभिवन्द्यानवद्यविद्यामहन् भगवन्, पौराङ्गनाशृङ्गारोत्तरङ्गापाङ्गपुनरुक्तसरशरायामुत्तरमथुराया जिनेन्द्रमन्दिरवन्दारुहृदयदोहदवर्ती वर्तेऽहम् । अतस्तन्नगरीगमनाय तत्र भगवतानुज्ञातोऽस्मि । किं च कस्य तस्या पुरि कथयितव्यम्' । अपृच्छन्मुनिसत्तम —'प्रियतम, यथा ते मनोरथस्तथाभिमतपथ समस्तु । सदेष्टव्य पुनस्तत्रैतावदेव यदुत तत्पुरीपुरदरस्य वरुणधरणीश्वरस्य शचीदृश सुदृश पतिर्जिनपतिचित्तचरणोपचारपदव्या महादेव्या रेवतीति गृहीतनामया मदीयाशीर्वाच्या तथावश्यकविशेषवश्यचित्त. सुव्रतभगवतो वन्दना च देशे यतिवर किमपर ' । 'तत्र भगवन्, जैनो जनो नास्ति' । भगवान्—'देशव्रतिन्, अल विकल्पेन। तत्र गतस्य भविष्यति समस्ताप्यार्हतेतरशरीरिसपक्षासमक्षा स्थिति ' । 'खचरविद्या बीजप्ररोहमल्लक क्षुल्लको यथादिशति दिव्यज्ञानसङ्गवान्भगवान्' इति निगीर्य गगनचर्ययावतीर्य चोत्तरमथुराया परीक्षेय तावदेकादशाङ्गनिधान भव्यसेनम् । तदनु परीक्षिष्ये सम्यक्त्वरत्नवन्तीं रेवतीमिति कृतकौतुक. कलमकणिशकिंशारुप्रकाशकेशपेशलासरालचूतमुत्तसकाञ्चनरुचिरुचिरशरीरगौरतानुकूलमरविन्दमकरन्दपरागपिङ्गलनयनमतिस्पष्टविकटवर्णवर्णनोदीर्णवदनमेकादशवर्षदेशीयमतिविस्मयनीय कपटबटुवेषमाश्लिष्य तन्मुनिमतमुदवसितमयासीत् ।

वेषमुनिस्तमीक्षणकमनीय द्विजात्मजसजातीय विलोक्य किलैव स्नेहाधिक्यमालीलपत्—'हहो, निखिलद्विजवशव्यतिरिक्तसुकृतकृतकल्याणप्रकृतितया समस्तलोकलोचनानन्दोत्पादनपटो बटो, कुत खलु समागतोऽसि' । 'अभिनवजनमनोह्लादनवचनागदप्रयोग चरकभट्टारक, सकलकलाविलासावासविद्वज्जनपवित्रात्पाटलिपुत्रात्' । 'किमर्थम्' । 'अध्ययनार्थम्' । 'क्वाधिजिगासाधिकरणमन्त करणम्' । 'वाङ्मलक्षालनकरप्रकरणे व्याकरणे' । 'यद्येव मदन्तिके स्वाध्यायध्यानसर्वस्वसमा स्वपरवादिमदविदारणवाक्प्रक्रमासे' ।

'भगवन्, साधु । समासे' । तदन्वतीतवतीषु कियतीषु चित्कालकलासु 'बटो, ललाटतपो वर्तते मार्तण्ड । तद्गृहाणेम कमण्डलुम् । पर्याद्याग-च्छाव' । बटु—'यथाज्ञापयति भगवान्' । पुनर्नगरबाहिरिकाया निर्गते ससूपसयते स कपटबटुर्मायामयसस्याङ्कुरनिकरनिकीर्णा विहारावतीर्णामव निमकार्षीत् । तद्दर्शनादाकृतियतिरपि मनाग्व्यलम्बिष्ट । बटु—'भगवन्, किमित्यकाण्डे विलम्ब्यते' । 'बटो, प्रवचने किलैते सस्याङ्कुरा स्थावरा प्राणिन पठ्यन्ते' । 'भगवन्, श्वासादिषु मध्ये कियति गुण खल्वमीषा प्राण । केवल रत्नाङ्कुरा इव धराविकारा ह्येते सस्याङ्कुरा' । वेषमुनि 'साध्वयमभिदधाति' इति विचिन्त्य विहृत्य च नि शङ्क निष्पादितानाहारो विरहितव्याहार करेण किमप्यभिनयन्नेवमनेनोक्त—'भगवन्, किमिद मौनेनाभिनीयते जिनरूपाजीवोऽभिमानस्य रक्षार्थ प्रतीक्षार्थ श्रुतस्य च ध्वनन्ति मुनयो मौनमदनादिषु कर्मसु' इति मौनफलमविकल्पजातजल्प 'द्विजात्मज, समन्विष्य समानीयतामावा(?)यत्कायो गोमयो भसितपटल-मिष्टकाशकल वा' । 'भगवन्, अखिललोकशौचोचितप्रवृत्तिकाया मृत्ति-काया को दोष' । 'बटो, प्रवचनलोचननिचायिकास्तत्कायिका किल तत्र सन्ति जीवा' । 'भगवन्, ज्ञानदर्शनोपयोगलक्षणो जीवगुण' । 'न च तेषु तद्द्वयमुपलभ्यते' । 'यद्येवमानीयता मृत्स्ना कृत्स्ना द्रसुमत्सेव्या' । बटुस्तथाचर्य कुण्डिकामर्पयति । मुधामुनिर्जलविकला कमण्डलु करेणा-कलय्य 'बटो, रिक्तोऽय कमण्डलु' । 'भगवन्, इदमुदकमचिरवल्ले तल्ले समास्ते' । 'बटो, पटापूतपानीयादाने महदादीनव किमिति यतो जन्तव सन्ति । तदसत्यमिह स्वच्छतया विहायसीव पयसि तदनवलोकनादिति वचनात्तत्र बहिस्तन्नसयमिनि तत्त्वाभिनिवेशवशिकाशयवेश्मनि तद्देशमुद्दि-श्याश्रितशौचे खचरेण चिन्तितम् । अत एव भगवानतीन्द्रियपदार्थप्रका-शनशेमुषीं प्राप्त । श्रीमुनिगुरुभ्योऽस्य किमपि न वाचिक प्राहिणोत् । यस्मादस्मिन्प्रदीपवर्तिवदनमिवान्तस्तत्त्वसर्गे निसर्गमलीमस मानस बहि प्रकाशनसरस च ।

भवति चात्र श्लोक —

जले तैलमिवैतिह्य वृथा तत्र बहिर्द्युति ।
रसवत्स्यान्न यत्रान्तर्बोधो वेधाय धातुषु ॥

इत्युपासकाध्ययने **भवसेन**दुर्विलसनो नाम दशम कल्प ।

परीक्षितस्तावत्प्रसभाविर्भविष्यद्भवसेनो **भवसेन**स्तदानी भगवदाशीर्वादपादयोत्पादवसुमती **रेवती** परोक्ष इत्याक्षिप्तान्त करण पुरस्य पुरदरदिशि हसाशोत्तसावासवेदिकान्तरालकमलकर्णिकास्तीर्णमृगाजिनापर्यङ्कपर्यायम्, अमरसर सजातसरोजसूत्रवर्तितोपवीतपूतकायम्, अमृतकरकुरङ्गकुलकृष्णसारकृत्तिकृत्तोत्तरासङ्गसनिवेशम्, अनवरतहोमारम्भसभूतभसितपाण्डुपुण्ड्रकोत्कटनिटलदेशम्, अम्बरचरतरङ्गिणीजलक्षालितकल्पकुजवल्कलवलितोत्तरीयप्रतानपरिवेष्टितजटावलयम्, अमृतान्धसिन्धुरोध सजातकुतपाङ्कुरोक्षमालाकमण्डलुयोममुद्राङ्कितकरचतुष्टयम्, उपासनसमायात-**मतङ्ग भृगु भर्ग-भरत-गौतम-गर्ग-पिङ्गल पुलह-पुलोम-पुलस्ति पराशर-मरीचि-विरोचन**-चञ्चरीकानीकास्वाद्यमानवदनारविन्दकन्दरविनिर्गलन्निखिलवेदमकरन्दसदोहम्, उभयपार्श्वावस्थितमूर्तिमन्निखिलकलाविलासिनीसमाजसचार्यमाणचामरप्रवाहम्, उदारनाद**नारद**मुनिना मन्यमानप्रतीहारव्यवहारम्, अम्भोद्भवाकारमासाद्य स **विद्याधरः** समस्तमपि नगर क्षोभयामास। सापि जिनेश्वरचरणप्रणयमण्डपमण्डनमाधवीवरुणधरणीश्वरमहादेवी नृपतिपुरोहितात्तमुदन्तमाकर्ण्य त्रिषष्टिशलाकोन्मेषेषु पुरुषेषु मध्ये **ब्रह्मा** नाम न कोऽपि श्रूयते । तथा—

आत्मनि मोक्षे ज्ञाने वृत्ते ताते च भरतराजस्य ।
ब्रह्मेति गी प्रगीता न चापरो विद्यते ब्रह्मा ॥

इति चानुस्मृत्य विस्मयमतिरतिष्ठत् ।

पुन कीनाशदिशि पवनाशनेश्वरशरीरशयनाश्रितापघनमितस्तत प्रकामप्रसरत्तदङ्गोत्तरङ्गकान्तिप्रकाशपरिकल्पितमृताम्बुधिसनिधानम्,उल्लेखोल्लसत्फणामणिमरीचिनिचयसिचयाचरितनिरालम्बाम्बरवितानभावम्, अमर्त्योद्यानप्रसूनमञ्जरीजलजटिलप्रतानवनमालामकरन्दमण्डितकौस्तुभप्रभावम्,

असितसितरत्नकुण्डलोद्द्योतसपादितोभयपक्षपक्षद्वयाक्षेयम्, अनेकमाणिक्याधिकाघटितकिरीटकोटिविन्यस्तास्तोकस्तबकपारिजातप्रसवपरिमलपानपरिचयचटुलचञ्चरीकचयरच्यमानापरेन्दीवरशेखरकलापमिति गम्भीरनाभीनदनिर्गतोन्नालनलिनलयनिलीनहिरण्यगर्भसभाष्यमाणनामसहस्रकलमाखण्डलजलधिसुतासवाह्यमानक्रमकमलमनश्वरणशङ्खसारङ्गनन्दकसकीर्णकरम्, असुरवृन्दबन्दीकृतसुन्दरीसपाद्यमानचामरोपचरव्यतिकरम्, अरुणानुजविनीयमानसेवागतसुरसमाजम्, अधोक्षजवेष विशिष्य स विद्याधर. समस्तमपि नगर क्षोभयामास। सापि जिनसमयरहस्यावसायसरस्वती रेवती कर्णपरम्परया किंवदन्तीमेतामुपश्रुत्य 'सन्ति खल्वर्धचक्रवर्तिनो नव कौमोदकीप्रभवा। ते तु सप्रति न विद्यन्ते। अय पुनरपर एव कश्चिदिन्द्रजालिको लोकविप्रलम्भनायावतीर्ण' इति निर्णीयाविचलितचित्ता समासीत्।

पुन पाशभृद्दिशि शिशिरगिरिशिखराकारकायशाक्वराश्रितशरीराभोगमन्वग्भूतनगनन्दनानिबिरीशस्तनतुङ्गिमस्तिमितपृष्ठभागम्, अनिशवनविसर्पिकर्पूरोद्भिदगर्भसभवपरागपाण्डुरितपिण्डपरिकरम्, अचिरगोचरो नाभङ्गरागपिङ्गलाम्बकपरिकल्पितभालसर स्वर्णसरोजाकरम्, अबालकपालदलकलापालवालवलयविलसन्मौलिमूलव्यतिकरम्, अतिविकटजटाजूटकोटरपर्यटद्गगनाटनतटिनीतरङ्गकरकेलिकुतूहलितवालप्रालेयकरम्, आभरणभङ्गिसदर्भितानर्भकभुजङ्गभोगसगतानेकमाणिक्यविरोकनिकरातिशयसारशार्दूलाजिनविराजमानम्, उड्डुमरडमरुकाजकावकृपाणपरशुत्रिशूलखट्वाङ्गादिसङ्कसकटशकोटकोटिविस्तारम्, स्तम्बेरमासुरवर्मद्रवद्रुधिरदुर्दिनीकृतनर्तावनीप्रतानम्, अनलोद्भव-निकुम्भ-कुम्भोदर-हेरम्ब-भिङ्गिरिटि-प्रभृतिपारिषदपरिषत्परिकल्प्यमानबलिविधानम्, अहिर्बुध्नावतरनिधानमाकारमनुकृत्य स विद्याधर समस्तमपि नगर क्षोभयामास। सापि स्याद्वादसरस्वतीसुरभिसभावनवल्लवीवरुणमहीशमहादेवी इमा जनश्रुति कुतश्चित्पश्चिमप्रतोलिस्थताद्विपश्चितो निश्चित्य निशम्य ते खलु प्रवचने तप प्रत्यवायवार्ता भद्रा रुद्रास्ते पुन सप्रति स्वकीयकर्मणा विपाकात्कालिन्दीसोदरो-

दरगर्तवर्तिन सजाता । तदयमपर एव कश्चिन्नरेन्द्रविद्याविनोदाविदग्धहृदयमर्दीति च प्रपद्य नि सदिग्धबोधा समासिष्ट ।

पुन स्वापतेशदिशि विश्वभरातलादूर्ध्वम्, अयोमुखासनदशसहस्राधोवकृष्टम्, एकेन्द्रनीलशिलावर्तुलाधिष्ठानोत्कृष्टम्, अखिलगतिगर्तोत्तरणमार्गैरिव सोपानसर्गैश्चतुर्दिशमुपाहितावतारम्, अनर्थद्रुघणमणिश्लाघ्योन्नतनवप्राकारान्तराचरितस्पष्टाष्टविधवसुधरम्, अनवधिनिर्माणमाणिक्यसूत्रितत्रिमेखलालकारकण्ठीरवपीठप्रतिष्ठपरमेष्ठिप्रतिमशेषत समासीनद्वादशसभान्तरालविलसन्निलम्पानकाशोकानोकहप्रमुखप्रातिहार्योपशोभितम्, ईषदुन्मिषदनिमिषोद्यानप्रसूनोपहारहरिचन्दनामोदसनाथगन्धकुटीसमेतम्, अनेकमानस्तम्भतडागतोरणस्तूपध्वजधूपनिपनिधाननिर्भरमुरगनरानिमिषनायकानीकानीतमहामहोत्सवप्रसरम्, अभितो **भवसेन**प्रभृत्यार्हताभासप्रभावितयात्राधिकरण समवशरण विस्तार्य स विद्याधर समस्तमपि नगर क्षोभयामास । सापि जिनसमयोपदेशरसैरावती **रेवती**म व्रतान्तोपक्रम कुतोऽपि जैनाभासप्रतिभातावबुध्य 'सिद्धान्ते खलु चतुर्विंशतिरेव तीर्थंकरा., ते चाधुना सिद्धिवधूसौधमध्यविहारा, तदेषोऽपर एव कोऽपि मायाचारी तद्रूपधारी' इति चावधार्याविपर्यस्तमति पर्यात्मधामन्येव प्रवर्तितधर्मकर्मचक्रे सुखेनासाचक्रे ।

पुनर्बहुकूटकपटमतिर्देशयतिस्ताभिर्विविधप्रकृतिभिराकृतिभिस्तदास्नितमक्षुभितमवगत्योपात्तमासोपवासिवेष क्रियामात्रानुमेयनिखिलकरणोन्मेषो गोचराय तदालय प्रविष्टस्तया स्वयमेव यथाविधिप्रतिपन्नचेष्टस्तथापि विद्याबलादनलनाशवमनादिविकारप्रबलात्कृतानेकमानसोद्वेजनवैयात्यो **रेवत्याः** क्वचिदपि मनोमूढतामपश्यन् । 'अम्ब, सर्वाम्बरचरचित्तालकारसम्यक्त्वरत्नाकरक्षोणि **दक्षिणमथुरा**या प्रसिद्धावसथ सकलगुणमणिनिर्माणविदूरावनि **श्रीमुनिगुप्तमुनि**र्मदर्पितरचनैर्वचनै परिमुषिताशेषकल्मषसवनैरखिलकल्पपरम्पराविरोचनैर्भवती **रेवती**मभिनन्दयति । **रेवती** भक्तिरसवशोल्लसल्लपनरागाभिराम ससभ्रम च सप्तप्रचारोपसदै पदैस्ता

दिशमाश्रित्य श्रुतविधानेन विहितप्रणामा प्रमोदमानमन परिणामा तदर्पितान्याशीर्वचनान्यापादित ।

भवति चात्र श्लोक —

कादम्बताक्ष्यर्गोसिंहपीठाधिपतिषु स्वयम् ।
आगतेष्वप्ययमूढैषा रेवती मूढतावती ॥

इत्युपासकाध्ययनेऽमूढताप्रौढिपरिवृढो नामैकादश कल्प ।

उपगूहस्थितीकारौ यथाशक्तिप्रभावनम् ।
वात्सल्य च भवन्त्येते गुणा सम्यक्त्वसपदे ॥

तत्र—क्षान्त्या सत्येन शौचेन मार्दवेनार्जवेन च ।
तपोभि सयमैर्दानै कुर्यात्समयबृहणम् ॥
सवित्रीव तनूजानामपराध सधर्मसु ।
दैवप्रमादसपन्न निगूहेद्गुणसपदा ॥
असक्तस्यापराधेन किं धर्मो मलिनो भवेत् ।
न हि भेके मृते याति पयोधि पूतिगन्धताम् ॥
दोष गूहति नो जात यस्तु धर्म न बृहयेत् ।
दुष्कर तत्र सम्यक्त्व जिनागमबहिस्थिते ॥

श्रूयतामत्रोपाख्यानम्—**सुराष्ट्रदेशेषु** मृगेक्षणापक्ष्मलमूलावलोकितापहसितानगास्त्रतन्त्रे **पाटलिपुत्रे** सुसीमाकामिनीमकरध्वजस्य **यशोध्वजस्य** भूभुज पराक्रमाक्रमाक्रान्तसकलप्रवीर **सुवीरो** नाम सूनुरनासादितविद्यावृद्धसयोगसमयत्वाद्विटविदूषदूषितहृदयत्वाच्च प्रायेण परद्रविणदारादानोदारक्रिय क्रीडार्थमेकदा क्रीडावने गत कितवकिरातपश्यतोहरवीरपरिषदमिदमवादीत्—'अहो, विक्रमैकरसिकेषु महासाहसिकेषु भवत्सु मध्ये किं कोऽपि मे प्रार्थनातिथिमनोरथसारथिरस्ति, य खलु पूर्वदेशवेशावाप्तकीर्तने **तामलिप्तिपत्तने** पुण्यपुरुषकाराभ्यामात्मसात्कृतरत्नाकरस्य **जिनेन्द्रभक्तनामावतारस्य** वणिक्पते सप्ततलगाराग्रिमभूमिभागिनि जिनसद्मनि छत्रत्रयशिखण्डमण्डनीभूतमद्भुतमद्भुतद्योतसनीड वैडूर्यमणिमानयति, तदानेतु पुनरभिलाषविषयनिषेकमेव पारितोषिकम् । तत्र च

सदर्प सूर्यो नाम समस्तमलिम्लुचाग्रेसरो वीर किलैवमलापीत्—'देव, कियद्दहनमेतद्यतो योऽह देवप्रसादाद्वियदादवसानविरचितामरावतीपुरस्य पुरदरस्यापि चूडालकारनूतन रत्न पातालमूलनिलीनभोगवतीनगरस्योरगेश्वरस्यापि फणगुम्फनाधिक्य माणिक्यमपहरामि, तस्य मे मनुष्यमात्रपरित्राणधरणि मणिलोचनगोचरागारविहारमपहरत कियन्मात्र महासाहसम्' इति शौर्य गर्जित्वानिर्गत्यागत्य च गौडमण्डलमपरमुपायमपश्यन्मणिमोषायाक्षिप्तक्षुल्लकवेषश्चान्द्रायणाचरणै पक्षपारणाकरणैर्मासोपवासप्रारम्भैरपरैरपि तप सरम्भै क्षोभितनगनगरग्रामग्रामणीगण क्रमेण जिनेन्द्रभक्तभावाधिकरणतामभजत् । एकान्तभक्तिशक्त स जिनेन्द्रभक्तस्त मायात्मसात्कृतप्रियतमाकारमपरमार्थाचारमजानन्नार्यवर्यावश्यमनेकानर्घ्यरत्नरचितजिनदेहसदोहेऽस्माद्देवगृहे त्वया तावदासितव्य यावदह बहित्रयात्रा विधाय समायामि' इत्ययाचतोऽप्रकटकूटकपटक्रम 'प्रियतम, श्रेष्ठिन्, मैव भाषिष्ठा, यदङ्गनाजनसकीर्णेषु द्रविणोदीर्णेषु देशेषु विहितौकसा प्रायेणामलिनमनसामपि सुलभोदाहारा खलु खलजनतिरस्कारा'। श्रेष्ठी—'देशयतीश, न सत्यमेतत् । अपरिज्ञातपरलोकव्यवहारस्यावशेन्द्रियव्यापारस्य हि पुरुषस्य बहि सङ्गे स्वात विकुरुता नाम न पुनर्यथार्थदृशामनन्यसामान्यसयमस्पृशा भवादृशा यतीशानाम्' इति बह्वाग्रह देवग्रहपरिग्रहाय तमयथार्थमुनिमभ्यर्थ कलत्रपुत्रमित्रबान्धवेष्वकृतविश्वासो मन परिजनदिनशकुनपवनानुकूलतया नगरबाहिरिकाया प्रस्थानमकार्षीत् । मायामुनिस्तस्मिन्नेवावसरे तदगारमाकुलपरिवारमवबुध्यार्धावशेषायां निशि कृतरत्नापहारस्तन्मरीचिप्रचारादारक्षिकैरनुद्रुतशरीर पलायितुमशक्तस्तस्यैव धर्महर्म्यनिर्माणपरमेष्ठिन श्रेष्ठिन प्रस्थानावासनिवेशमाविवेश । श्रेष्ठ्यपि दुरालापबहलात्तत्कोलाहलाद्द्राग्विद्राणनिद्रस्तदैव मृषामुनिमुद्रमवसाय स्वभावत शुद्धाप्तागमपदार्थसमाचारनयस्य नि शेषान्यदर्शनव्यतिरिक्तान्वयस्य समयस्याविदितपरमार्थजनापेक्षया दुरपवादो माभूदिति च विचिन्त्य समस्तमप्यारक्षिकलोकमेवमभणीत्—'अहो दुर्वाणीका, किमित्येनं सयमिनमभद्रेन सभावयन्ति

भवन्त', यदेष खलु महातपस्विनामपि महातपस्वी परमनि'स्पृहाणामपि परमनि स्पृह प्रकृत्यैव महापुरुषो मायामोहरहितचित्तवृत्तिरसदभिमतेन मणिमेनमानयत्कथ नाम तेन भावेन भवद्भि सभावनीय. । तत्प्रतूर्णमभ्यर्णीभूय प्रसन्नवपुषः सदाचारकैरवार्जनज्योतिषमेन क्षमयत स्तुत नमस्यत वरिवस्यत च ।

भवति चात्र श्लोक'—

मायासंयमनोत्सूर्पे सूर्पे रत्नापहारिणि ।
दोष निषूदयामास जिनेन्द्रो भक्तवाक्पर ॥

इत्युपासकाध्ययने धर्मोपबृहणार्हणो नाम द्वादश कल्प ।

परीषहव्रतोद्विग्नमजातागमसगमम् ।
स्थापयेद्भ्रस्यदात्मान समर्थी समयस्थितम् ॥
तपस प्रत्यवस्यन्त यो न रक्षति सयतम् ।
नून सद्दर्शनाद्बाह्यसमयस्थितिलङ्घनात् ॥
नवै. सदिग्धनिर्वाहैर्विदध्याद्गुणवर्धनम् ।
एकदोषकृते त्याज्य प्राप्ततत्त्व कथ नर ॥
यत समयकार्यार्थो नानापञ्चजनाश्रय ।
अत. सबोध्य यो यत्र योग्यस्त तत्र योजयेत् ॥
उपेक्षाया तु जायेत तत्त्वाद्दूरतरो नर ।
ततस्तस्य भवो दीर्घ समयोऽपि च हीयते ॥

श्रूयतामत्रोपाख्यानम्—**मगधदेशेषु** राजगृहापरनामावसरे **पञ्चशैलपुरे चेलिनी**महादेवीप्रणयश्रेणिकस्य श्रेणिकस्य गोत्राकलत्रस्य पुत्र सकलवैरिपुराभिषेणो **वारिषेणो** नाम । स किल कुमारकाल एव ससारसुखसमागमविमुखमानस परमवैराग्योद्घूर्ण पूर्णनिर्णयरस श्रावकधर्माराधनधन्यधिषणतया गुरूपासनसवीणतया च सम्यगवसितोपासकाध्ययनविधिराश्चर्यशौर्यनिधिरेकदा प्रेतभूमिषु भूतवासरविभावर्यां रात्रिप्रतिमास्थितो बभूव । अत्रावसरे क्षपाया. परिणताभोगे खलु मध्यभागे **मगधसुन्दरी**नामया पण्याङ्गनयात्मन्यतीवासक्तचित्तवृत्तिप्रसरो **मृगवेग**-

नामा वीर शयनतलमापन्न सन्नेवमुक्त'—'राजश्रेष्ठिनो **धनदत्त**नामनिष्ठस्य **कीर्तिमती**नामाया प्रियतमाया स्तनमण्डनोदारमलकारसार हारमिदानीमेवानीय यदि विश्राणसि, तदा त्व मे रतिराम, अन्यथा प्रणयविराम' इति । सोऽप्यवशानङ्गवेगो **मृगवेग**स्तद्वचनादेव तदायतनान्नि'सृत्याभिसृत्य च निजकलाबलात्तस्य **धनदत्त**स्यागारमाचरितहारापहारस्तत्किरणनिकरनिश्चितचरणचारस्तलारानुचरैरनुसृतो मृगायितुमसमर्थस्तस्य व्युत्सर्गावेगमुपेयुषो **वारिषेण**स्य पुरतो हारमपहाय तिरोदधे । तदनुचरास्तत्प्रकाशविशेषवशात् '**वारिषेणो**ऽय ननु राजकुमार पलायितुमशक्त पित्रो श्रावकत्वादिमामर्हत्प्रतिमासमानाकृति प्रतिपद्य पुरो निहितहार ससास' इत्यवमृश्य प्रविश्य च विश्वमराधीशवेश्मनिवेशमेतत्पितु प्रतिपादितवृत्तान्ता

दण्डो हि केवलो लोक पर चेम च रक्षति ।
राज्ञा शत्रौ च पुत्रे च यथादोष सम धृत ॥

इति वचनात् 'नहि महीभुजा गुणदोषाभ्यामत्र मित्रामित्रव्यवस्थितिः, तदस्य रत्नापहारोपहतचरित्रस्य पुत्रशत्रोर्न प्राणप्रयाणादपरश्चण्डो दण्ड समस्ति' इति न्यायनिष्ठुरतावेशात्तज्जनकादेशादागत्य त सदाचारमहान्त प्रहरन्त शरविशरान्प्रसूनशेखरता भ्रमिलमण्डलानि कर्णकुण्डलता कृपाणनिकरान्मुक्ताहारतामेवमपराण्यप्यस्त्राणि भूषणतामनुसरन्ति । निबुध्य तद्ध्यानधैर्यप्रवृद्धप्रमोदतया स्वयमेव पुरदेवताकरविकीर्णमाणामरतरुप्रसवोपहारमम्बरचरकुमारास्फाल्यमानानेकनिकरमनिमिषनिकायकीर्त्यमानानेकस्तुतिव्यतिकरमितस्ततो महामहोत्सवावतार च निचाय्य सत्वरमतिभीतिविस्मितान्त करण श्रेणिकधरणीश्वरायेद निवेदयामासु' । नरवर सोत्ताल तत्रागत सन्कुमाराचारानुरागरसोत्सारितमृतिभीतिसङ्गान्**मृगवेगा**दवगतामूलवृत्तान्त साधु त कुमार क्षमयामास । नृपनन्दनोऽपि प्रतिज्ञातसमयावसाने 'प्राणिना सुलभसपाता. खलु ससारे व्यसनविनिपाता । तदलमत्र कालकवलनावलम्बेन विलम्बेन । एषोऽहमिदानीमवाप्तयथार्थमनीषोन्मेषस्तावदात्महितस्योपस्करिष्ये' इति निश्चयमुपश्लिष्याभाष्य

पितरंमापिष्य च बाह्याभ्यन्तरपरिग्रहाग्रहमाचार्यस्य सुरदेवस्यान्तिके तपो जग्राह।

भवति चात्र श्लोक —

विशुद्धमनसा पुसा परिच्छेदपरात्मनाम्।
किं कुर्वन्ति कृता विघ्ना सदाचाराखिलै खलै॥

इत्युपासकाध्ययने **वारिषेण**कुमारप्रव्रज्याव्रजनो नाम त्रयोदश कल्प।

पुन 'इष्ट धर्मे नियोजयेत्, तथा आतुरस्यागदकारोपयोग इवानिच्छतोऽपि जन्तोर्धर्मयोग कुशलै क्रियमाणो भवत्यायत्यामवश्य नि श्रेयसाय' इति जातमतिस्तप परिग्रहेऽपि सह पासुक्रीडितत्वाच्चिरपरिचयरूढप्रणयत्वाच्चात्मन प्रियसुहृद **पुष्पवती**भट्टिनीभर्तुरमात्यस्य **शाण्डिल्यायन**स्य नन्दनमभिनवविवाहविहितकङ्कणबन्धन **पुष्पदन्ता**भिधानमेतदायतनानुगमनेन स्वामिपुत्रत्वात्प्रतिपन्नमहामुनिरूपत्वाच्चाचरिताभ्युत्थान हस्तेनावलम्ब्य पुन 'अतोऽतश्च प्रदेशान्मा व्यावर्तयिष्यत्यय भगवान्' इति सहानुसरन्तमवाप्तवन्त च गुरूपान्तम्, 'भदन्त, एष खलु महानुभावतालतालम्बतरु स्वभावेनैव भवभीरुर्भोगानुभवने विरक्तिचित्त सर्वसयतवृत्तार्थी भगवत्पादमूलमायात.' इति सूचयित्वा भगवतोऽभ्यर्णे कामकरिकदलिकावहीभारमिव मूर्धजनिकरमपनाय्य दीक्षा ग्राहयामास। सोऽपि तदुपरोधाक्षेपाद्दीक्षामादाय हृदयस्याविदितवेदितव्यत्वादनङ्गग्रहग्रसितत्वाच्च पञ्जरपात्र पतत्रीव मन्त्रशक्तिकीलितप्रताप पृदाकुरिव गाढबन्धनालानितो व्यालशुण्डाल इव चाहर्निश **वारिषेण**ऋषिणा रक्ष्यमाणोऽपि

अलकवलयरम्य भ्रूलतानर्तकान्त
नवनयनविलास चारुगण्डस्थल च।
मधुरवचनगर्भं स्मेरबिम्बाधराया
पुरत इव समास्ते तन्मुख मे प्रियायाः॥
कर्णावतसमुखमण्डनक च भूषा
वक्षोजपत्त्रजघनाभरणानि रागात्।

पादेष्वलक्तकरसेन च चर्चनानि
कुर्वन्ति ये प्रणयिनीषु त एव धन्या ॥
लीलाविलासविलसन्नयनोत्पलाया
स्फारस्मरोत्तरलिताधरपल्लवाया ।
उत्तुङ्गपीवरपयोधरमण्डलाया-
स्तस्या मया सह कदा ननु सगम स्यात् ॥

किं च ।

चित्रालेखनकर्मभिर्मनसिजव्यापारसारास्मृतै-
र्गाढाभ्यासपुर स्थितप्रियतमापादप्रणामक्रमै ।
स्वप्ने सगमविप्रयोगविषयप्रीत्यप्रमोदागमै-
रित्थ वेषमुनिर्दिनानि गमयत्युत्कण्ठित कानने ॥

इति निर्बन्धेन ध्यायन्द्वादशसमा समानैषीत् ।

शूरदेवभट्टारकोऽप्याभ्या सह तेषु विषयेषु तीर्थकृता पञ्च कल्याणमङ्गलानि स्थानानि वन्दित्वा पुनर्विहारवशात्तत्रैव जिनायतनोत्तसितोपान्तशैलचूले **पञ्चशैलपुरे** समागत्यात्मनो **वारिषेण**ऋषेश्च तद्दिवसे पर्युपासितोपवासत्वात्त **पुष्पदन्त**मेकाकिनमेव प्रत्यवसानायादिदेश । तदर्थमादिष्टेन च तेन चिन्तित चिरात्कालात्खल्वेकस्मादपमृत्योर्जीवन्नुद्धरितोऽस्मि । सप्रति हि मे न्यूनानि पुण्यान्यवेक्ष्य दीक्षा मुमुक्षुणा मङ्क्षु पासपरिक्षेपक्षरितेनेव पक्षिणा पलायितुमारब्धम् । **वारिषेण**स्तस्य तथा प्रस्थानात्कृतोदक वितर्क्य 'अवश्यमय जिनरूप जिहासुरिव सौत्सुक्य विक्रमते, तदेष कषायमुष्यमाणधिषण समयप्रतिपालनाधिकरणैर्न भवत्युपेक्षणीय' इत्यनुध्यायाद्ध्यातमनुरुध्यैतत्स्थापनाय जनकनिकेतन जगाम । **चेलिनी**महादेवी पुत्र मित्रेण सत्रमुपढौकमानमवेक्ष्य तदभिप्रायपरीक्षार्थं सराग वीतराग चासनमयच्छत् । **वारिषेण**स्तेन सम चरमोपचार विष्टरमलकृत्य 'अम्ब, समाहूयता समस्ताप्यात्मीया स्नुषा.' । तदनु वनदेवता इव प्रसूनोत्तसोत्तरङ्गितकुन्तलारामा, कल्पलता इव मणिभूषणरमणीयाङ्गनिर्गमा, प्रावृष इव समुन्नद्धपयोधराविद्धमध्यभागा, सकलजगल्लावण्यलवलिपि-

लिखिता इव सुभगभोगायतनाभोगा, कङ्केल्लिकाननक्षितय इव पादपल्लवोल्लासितविहारविषया, कमलिन्य इव मणिमञ्जरीमणितोन्मदमरालमण्डलस्खलितचलनलेशया, स्वकीयरूपसपत्तिरस्कृतत्रिभुवनरामारामणीयका सलीलमहमहमिकोत्सुका समागत्य समन्तात्परिवव्रु पुण्यदेवता इव ता स्ववासिन्य ।'अम्ब, मद्भ्रातृजाया सुदत्यप्याकार्यताम्' । तत सध्येव धातुरक्ताम्बरचराटोपा, तपस श्रीरिव विलुप्तकुन्तकलापा, भव्यजनमतिरिव विभ्रमभ्रशिदर्शना, हिमोन्मथिता कमलिनीव क्षामच्छायापथना, शरदिव दीनपयोधरभरा, खट्वाङ्गकरङ्काकृतिरिव प्रकटकीकसनिकरा सकलससारसुखव्यावृत्तिनीतिर्मूर्तिमती वैराग्यस्थितिरिव विवेश ।

पुष्पदन्तहृदयकन्दलोल्लासवसुमती **सुदती वारिषेणो**ऽवधार्य 'मित्र, सेय तव प्रणयिनी यन्निमित्तमद्यापि न सपद्यसे मनो नो मुनिरिति । एताश्चैवविधकायास्तव भ्रातृजाया, तथैते च वय तव समक्षोदय समाचरिताभिजातजनोचितचरिता'। **पुष्पदन्तः**—

स्नानानुलेपवसनाभरणप्रसून-
ताम्बूलवासविधिनी क्षणमात्रमेतत् ।
आधेयभावसुभग वपुरङ्गनाना
नैसर्गिकी तु किमिव स्थितिरस्य वाच्या ॥

इत्यसशयमासथ्य स्त्रैणेषु सुखकरणेषु विचित्सासज्जा लज्जामभिनीय 'हहो निकामनिरुद्धमकरध्वजोद्धवविधुरबान्धव ससारसुखसरोजोत्सारनीहारायमाणचरण **वारिषेण**, पर्याप्तमत्रावस्थानेन । प्रकाम शकलितकुसुमास्त्ररसरहस्य वयस्य, इदानीं यथार्थनिर्वेदावनिर्मनो मुनिरसीति चावधाय विशुद्धहृदयौ द्वावपि तौ **चेलिनी**महादेवीमभिनन्द्योपसद्य च गुरुपादोपशल्य नि'शल्याशयौ साधु तपश्चक्रतु ।

भवति चात्र श्लोक —

सुदतीसङ्गमासक्त **पुष्पदन्त** तपस्विनम् ।
वारिषेणः कृतत्राण' स्थापयामास सयमे ॥

इत्युपासकाध्ययने स्थितिकारकीर्तनो नाम चतुर्दश कल्प ।

चैत्यैश्चैत्यालयैर्ज्ञानैस्तपोभिर्विविधात्मकै ।
पूजामहाध्वजाद्यैश्च कुर्यान्मार्गप्रभावनम् ॥
ज्ञाते तपसि पूजाया यतीना यस्त्वसूयते ।
स्वर्गापवर्गभूर्लक्ष्मीर्नून तस्याप्यसूयते ॥
समर्थश्चित्तवित्ताभ्यामिहाशासनभासक ।
समर्थश्चित्तवित्ताभ्या स्वस्यामुत्र न भासक ॥
तद्दानज्ञानविज्ञानमहामहमहोत्सवै ।
दर्शनद्योतन कुर्यादैहिका (?)पेयोज्झित ॥

श्रूयतामत्रोपाख्यानम्—**पञ्चालदेशेषु** श्रीमत्पार्श्वनाथपरमेश्वरयश -प्रकाशनामत्रे अहिच्छत्रे **चन्द्राननाङ्ग**नारतिकुसुमचापस्य **द्विषंतपस्य** भूपतेरुदितोदितकुलशील षडङ्गे वेदे दैवे निमित्ते दण्डनीत्या चाभिविनीतमतिरापदा दैवीना मानुषीणा च प्रतिकर्ता **यज्ञदत्ता**भट्टिनीभर्ता **सोमदत्तो** नाम पुरोहितोऽभूत् । एकदा तु सा किल **यज्ञदत्ता**न्तर्वती सती माकन्दमञ्जरीकर्णपुरेषु तत्परिणतफलाहारेषु च समासादितदोहला व्यतिक्रान्तरसालवल्लरीफलकालतया कामितमनवाप्तवती शिफासु व्यथमाना प्रतानिनीव तनुतानवमुपेयुषी तेन पुरोहितेन ज्ञातिजनेन च प्रबन्धेन पृष्टा हृद्येष्टमभाषिष्ट । भट्टस्तन्निशम्य 'कथमेतन्मनोरथमयथार्थपथमसन्मथ(त)मव्यर्थप्रार्थन कथ करिष्यामि' इत्याकुलमन परिच्छदच्छात्रतन्त्रानुपद' सात पत्रपदत्राणस्तद्गवेषणधिषणापरायण सन्नितस्ततो व्रजन् **जलवाहिनी** नाम नदीतटनिकटनिविष्टप्रतनने महति **कालिदास**कानने परमतपश्चरणाचरणशुचिशरीरेण नि शेषश्रुतश्रवणप्रसृतमनस्कारेण समस्तसत्त्वनिरूपणस्वाध्यायध्वनिसिद्धौषधिसविधसाधितवनदेवतानिकरेण मूर्तिमतेव धर्मेण विनेयदैर्धिकेयमित्रेण **सुमित्रेण** मुनिनालकृतावालवलयमेतद्ब्रह्मवर्चसमाहूही(?)त्स्यादामूलमाचूल चैक चूतमुल्लसल्लवलीफलगुलुच्छस्फीतमवलोक्य च्छेकच्छात्रहस्ते कलत्रस्य पिकप्रियप्रसवफलप्रतोलीं प्रहृत्य ततो भगवतोऽवधिपयोधिमध्यसनिधायमानसकलाकलापरत्वाद्धर्मश्रवणावसरप्रयत्नात्समायात सहस्रारकल्पे सूर्यविमानसभूत सूर्यचराभिधानानुगतमत्यल्प-

विभवपरिप्लुतमात्मगोचर भवान्तरमाकर्ण्योदीर्णजातिस्मरभाव स्वप्नसमादितसाम्राज्यसमानसारात्ससाराद्विरज्य मनोजविजयप्राज्या प्रव्रज्यामासज्य प्रबुद्धासिद्धान्तहृदयो **मगधविषये सोपारपुर**पर्यन्तधाम्नि **नाभिगिरि**नाम्नि महीधरे सम्यग्योगातापनयोगधरो बभूव।

तदनु सा तद्वियोगातङ्कोद्वृत्तचित्ता **यज्ञदत्ता** तदन्तेवासिभ्य **सोमदत्त**व्रतव्यतिकरमात्मखेदकरमनुभूय प्रसूय च समये स्तनधय पुनस्तमादाय प्रयाय च त भूमिभृतम् 'अहो कूटकपटकपिकटमन्मानोवनदाहदावपावकनि स्निग्ध दुर्विदग्ध, यदीम दिगम्बरप्रतिच्छन्दमवच्छिद्य स्वेच्छयेच्छयागच्छ। नो चेद्गृहाणैनमात्मनो नन्दनम्' इति व्याहृत्यास्योर्ध्वज्ञो भगवत पुरत शिलातले बालकमुत्सृज्य विजहार निज निवासम्। भगवानपि तेन सुतेन दृषद प्लोषोत्कर्षकलुषत्वाद्विष्टरीकृतचरणवर्ग सोपसर्गस्तथैवावतस्थे।

अत्रान्तरे सहचरानुचरसचरत्खेचरीचरणालक्तकरक्तरन्ध्रस्य विजयार्धतटीध्रस्य 'दयिताविदूरविद्याधरीविनोदविहारपरिमलितकान्तारधरण्यामुत्तरश्रेण्याम**मरावती**पुरीपरमेश्वर सुमङ्गलाबलावर प्रकामनिखातारातिकान्ताशयशोकशङ्कु**स्त्रिशङ्कु**र्नाम नृपति समरावसराभिसरत्सपत्नसतानावसानसारशिलीमुखश्चिराय राज्यसुखमनुभूय जिनागमादवगतससारशरीरभोगवैराग्यस्थितिर्यतिर्बुभूषुर्भूगोचरसचाराय **हेमपुरे**श्वराय समस्तमहीशमान्यशासनाय बलवाहनाय सुता **सुदेवी** राज्य च ज्येष्ठाय पुत्राय **भास्करदेवाय** प्रदाय **सुप्रभसूरि**समीपे सयमी समजनि'। ततो गतेषु कतिपयेषु चिद्दिवसेषु समुत्साहितात्मीयसमूहेन स्वदोर्दर्पविद्याबलव्यूहेन दुर्विनीतवरिष्ठेन कनिष्ठेनानुजेन **पुरंदरदेवेन** विहितराज्यापहार' परिजनेन सम स **भास्करदेव**स्तत्र **बलवाहनपुरे** शिबिरमधिनिवेश्य **मणिमालया** महिष्यानुगस्त **सोमदत्त**भगवन्तमुपासितुमागतस्तत्पादमूले स्थलकमलमिव त बालकमवलोक्य 'अहो महदाश्चर्यम्। यत कथमिदमरत्नाकरमपि रत्नम्, अजलाशयमपि कुशेशयम्, अनिन्धनमपि तेज'पुञ्जम्, अचण्डकरमप्युग्रत्विषम्, अनिलामातुलमपि कमनीयम्, अपि च कथमय

बालपल्लव इव पाणिस्पर्शेनापि म्लायमानलावण्य, कठोरोष्मणि ग्रावणि वज्रघटित इव रिरसमानमानस, मातुरुत्सङ्गगत इव सुखेन समास्ते' इति कृतवति सति प्रियतमे 'काम स्तनधयधृतमनोरथायास्तवाय भगवत्प्रसादसपन्न सर्वलक्षणोपपन्नो **वज्रकुमारो** नामास्मदीयवशविशालताविधायिपात्रम्' इत्यभिधाय विधाय च यथावत्तस्य भगवत पर्युपासन पुनरत एव महतोऽधिगतैतदपत्यवृत्तान्तो **भावपुरमनुससार** ।

भवति चात्र श्लोक —

अन्त सारशरीरेषु हितायैवाहिते हितम् ।
कि न स्यादग्निसयोग स्वर्णत्वाय तदश्मनि ॥

इत्युपासकाध्ययने **वज्रकुमारस्य** विद्याधरसमागमो नाम पञ्चदश कल्प ।

पुनर्बालभावाच्छोणच्छायकाय कङ्केल्लिपल्लव इव घातकीप्रसव स्तबक इवारुणमणिकन्दुक इव च बन्धूनामानन्दितनिरीक्षितामृतपीथमन्थरितमुख सखेल करपरम्परया सचार्यमाण क्रमेणोत्तानशयदरहसितजानुचङ्क्रमणगद्गदालापस्पष्टक्रियापञ्चकस्थामवस्थामनुभूय मरुमार्ग इव छायापादपेन, छायापादप इव जलाशयेन, जलाशय इव कमलाकरेण, कमलाकर इव कलहसनिवहेन, कलहसनिवह इव रामासमागमेन, रामासमागम इव च सरलीलायितेन, तरुणीजनमनोमृगप्रमदवनेन यौवनेनालचक्रे ।

तदनु बाढ प्ररूढप्रौढयौवनावतारसारो **वज्रकुमारः** पितुर्मातुश्च वशनिवेशानवद्याभिर्विद्याभि प्रवलितप्रतापगुण प्राप्तखचरलोकाधिक्यः सुवाक्यमूर्तिनामधामस्य मामस्य मदनमदपण्यतारुण्यलावण्यारण्यवनदेवतावतरवसुमतीमिन्दुमती दुहितर परिणीय **मणिकुण्डल-रत्नशेखर-माणिक्य शिखण्ड-किरीट-कीर्तित कौस्तुभ कर्णपूरपुर सरैर्नभश्चरकुमारैरनुसृतस्त** पूर्वापरावारपारतरङ्गदन्तुरकन्दराधर क्रीडारसवर्धनोद्धुर **विजयार्ध**महीधरमध्यास्य विरहायश्वरीपरिमलनम्लानमृणालजलेजमशोकलशय्यादयितासाद्यविद्याधरीसुरतपरिमलबहलमिदमुपवनलतास्थान कन्दुकविनोदपरिणमताम्बरचरीचरणालक्तकाङ्क्षितमदस्तमालमूलावलयमेवमिद र-

मणीथं मन्मनोहरमदश्च सुन्दरमटनीध्रतटमिति निध्यायन् समाचरितस्वैरविहारं पुनः प्राप्तहिमवद्गिरिप्राग्भारं खेचरीलोचनचन्द्रस्य पुरेन्द्रस्याङ्गवती युवतिप्रीतिधाम्नो **गरुडवेग**नाम्नो **विद्याधर**पतेरतिशयरूपणपात्री प्रियपत्नीं **पवनवेगा** नाम सङ्गप्रालेयाचलमेखलाखलतिकलतालयनिलीनाङ्गा **बहुरूपिणी** नाम निषद्या विद्यामाराधयन्तीमनयैव विघ्नविघ्नया जाताजगररूपया विद्यया निगीर्णवदनामुपलक्ष्य परोपकारविचक्षणस्ताक्ष्यविद्यया तमेतल्लपनाविलतालु मायाशयालु वित्रासयामास। **पवनवेगा** तत्प्रत्यूहाभोगापगमानन्तरमेव विद्यायाः सिद्धिं प्रपद्य 'अवश्यमिह जन्मन्ययमेव मे कृतप्राणत्राणावेशः प्राणेशः' इति चेतस्यभिनिविश्य पुनरस्यैव नीहारमहीधरस्य नितान्तं तीरिणीपर्यन्ते सूर्यप्रतिमां समाश्रितवतो भगवतस्तपःप्रभावसंपादितसमस्तसत्त्वव्यापदः तस्य संयतस्य पादपीठोपकण्ठे पठतस्तवेयं सेत्स्यतीत्युपदेशावेशाभिनवमाराय **वज्रकुमाराय** गगनगमनाङ्गना जीवितभूतामभिमतार्थसाधनपर्याप्तिं प्रज्ञप्तिं विद्यां वितीर्य निजनगर्यां पर्यटन् **वज्रकुमार**स्तथैव तत्सूरिसमक्षं **फेनमालिनी**कूले विद्यां प्रसाध्यासाध्यसाधनप्रवृद्धपराक्रमस्तमक्रमविक्रमाल्पीभूतदैवं पुरंदरदेवं पितृव्यमव्याजमुच्छिद्य सद्यस्तां विजयोत्सवपरम्परावतीममरावतीं पुरमात्मपितरमखिलखचराचरितचरणसेवं भास्करदेवं निवेश्य वश्येन्द्रियः स्वयंवरव्याजेन विहिताभिलषितकान्तसङ्गामनङ्गसङ्गसंगतशृङ्गारसुभगां **पवनवेगा**मपराश्चाम्बरचरपतिवरा विवाह्य महाभागगृह्यो विहायश्चरचित्तचिन्तामात्रायासैस्तैस्तैर्विलासैः कालमतिवाहयामास।

अन्यदा पुनरिष्टदुष्टज्ञातिप्रज्ञातिप्रज्ञावज्ञामात्मनः परैधित्वमवबुध्य निजान्वयनिश्चये सति शारीरेषूपचारेषु प्रवृत्तिरन्यथा निवृत्तिरित्याचरितसंगरस्ताभ्यां महामुनिमाहात्म्यमन्त्रवित्रासितदुरितिनिशाचरायां **मथुरायां** तपस्यतः **सोमदत्त**स्य भगवतः सनीडे नीतस्तदङ्गमुद्राप्रायमात्मकायमवसाय सजातानन्दनिकायस्तावुभावप्युपनेतारौ मातापितरौ सादरमुक्तियुक्तिभ्यां प्रतिबोध्यावधीरितोभयग्रन्थो निर्ग्रन्थश्चारणर्द्धिवर्द्धिः समपादि।

भवति चात्रार्या—

तृणकल्प श्रीकल्प कान्तालोकश्चितो चितालोक ।
पुण्यजनश्च स्वजन कामविदूरे नरे भवति ॥

इत्युपासकाध्ययने **वज्रकुमारस्य** तपोग्रहणो नाम षोडश कल्प ।

पुनर्महामहोत्सवोत्साहितातोद्यवादनादमेदुरप्रासादकन्दरायामेतस्यामेव **मथुराया** किल गोचराय चारणऋद्धियुगल नगरमार्गे सगतगतिसर्गे स तत्र द्वित्रिपरिवत्सर एवावस्थावसरे बालिकामेका चिल्लचिकिनलोचनसनाथामनाथामापणाङ्गणचारिर्णी स्वलद्गमनविहारिणी निरीक्ष्य प्रतीक्ष्य पश्चाच्चर **सुनन्दनाभिधानगोचरो** भगवानेवमवादीत्—'अहो, दुरालोक खलु प्राणिना कर्मविपाक, यदस्यामेव दशाया क्लेशाय प्रभवति' इति । पुरश्चारी भगवान**भिनन्दन**नामधारी—'तप कल्पद्रुमोत्पाद**नन्दनसुनन्द**-मुने, मैव वादी । यद्यपीय गर्भसभूता सती राजश्रेष्ठिपदप्रवृत्त **समुद्रदत्तं** पितर जातमात्रतद्वियोगदु खोपसदा धनदा मातर प्रवर्धमाना च बन्धुजनमकाण्ड एव दशमी दशामानीय इदमवस्थान्तरमनुभवन्ती तिष्ठति, तथाप्यनया प्रौढयौवनयास्य **मथुरानाथस्यौर्विलादेवी**विनोदावसथस्य **पूतिकवाहनस्य** महीनस्याग्रमहिष्या भवितव्यम्' इत्यवोचत् । एतच्च तत्रैव प्रस्तावे पिण्डपाताय हिण्डमान शाक्यभिक्षुरुपश्रुत्य 'नान्यथा मुनिभाषितम्' इति निर्विकल्प सकल्प्य, स्वीकृत्य चैनामर्भिकामाहितविहारवसतिकामभिलषितानुहारैराहारैरवीवृधत् । जुहाव च बुद्धदासीति परिजनपरिहासतन्त्रेण गोत्रेण । ततो गतेषु केषुचिद्वर्षेषु भ्रमरकभङ्गाभिनयनभरते भ्रूविभ्रमारम्भोपाध्यायस्थानि निलोचनविचारचातुर्याचार्ये चतुरोक्तिचातुरीप्रचारगुरुणि बिम्बाधरविकारसौन्दर्यकादम्बरीयोगे निम्नोन्नतप्रदेशप्रकाशनशिल्पिनि मनसिजगजमदोद्दीपनपिण्डिपिण्डिते शृङ्गारगर्भगतिरहस्योपदेशिनि समस्तभुवनमनोमोहनसिद्धौषधे प्रतिदिनप्रादुर्भावसविधे सति यौवने सा रूपसपन्नहीयसी बुद्धदासी सोत्तालमुत्तुङ्गतमङ्गश्रृङ्गोत्सङ्गसगता तं श्रमणिकया कृतविहारोपान्तागमन **पूतिकवाहनं** राजानमदर्शत् । राजा—

'अलकवलयावर्तभ्रान्ताविलोचनवीचिका
प्रसरविधुरा मन्दोद्योगा स्तनद्वयसैकते।
त्रिवलिवलनश्रान्ता नाभौ पुनश्च निमज्जना-
दिह हि सरिति प्रायेणैव मतिर्मम वर्तते ॥'

इति विचिन्त्य, चेतोभूविजृम्भप्रारम्भं निवार्य च, 'किमियं विहितविवाहोपचारा, किं वाचापि पतिंवरा' इति भिक्षूनापृच्छ्य तत्र 'द्वितीयपक्षे सर्वथास्मत्पक्षे कर्तव्या' इति समर्पिताभिलाषमाप्तपुरुषं प्रेष्य रणरणकजडीतकरणः शरणमगात्। आप्तपुरुषोऽप्यग्रमहिषीपदपणबन्धेन साध्यसिद्धिं विधाय स्वामिनं तत्समागमिनमकरोत्।

भवति चात्रार्या—

पुण्यं वा पापं वा यत्काले जन्तुना पुराचरितम्।
तत्तत्समये तस्य हि सुखं च दुःखं च योजयति ॥

इत्युपासकाध्ययने बुद्धदास्याः **पूतिकवाहन**वरणो नाम सप्तदशः कल्पः।

अथ समायाते भव्यजनानन्दसंपादितकर्मणि नन्दीश्वरपर्वणि तया प्रतिप्रणयप्रेयस्या बुद्धदास्या प्रतिचातुर्मास्य**मौर्विला**देव्याः स्यन्दनविनिर्गमेण भगवतः सकलभुवनोद्धरणस्थितेर्जिनपतेर्महामहोत्सवकरणमुत्सेतुमिच्छन्त्या शुद्धोदनतनयस्येष्टार्थमष्टाह्नां सकलपरिवारानुगतमेतदुचितमुपकरणजातमवनिपतिर्याचितस्तथैव प्रत्यपद्यत। **ऊर्विला**देव्यपि सुभगभावात्सपत्नीप्रभवं दौर्जन्यमनन्यसामान्यमप्रतीकारमालप्य **सोमदत्ता**चार्यमुपसद्य 'भदन्त, यद्येतस्मिन्द्वित्रिदिनभाविन्यष्टाह्नामहे पूर्वक्रमेण जिनपूजार्थं **मथुरा**यां मदीयो रथो भ्रमिष्यति, तदा मे देहस्थितिहेतुषु वस्तुषु साभिलाषं मनः, अन्यथा निरभिलाषम्' इति प्रतिजिज्ञासमाना तेन **सोमदत्तेन** भगवता तन्मनोरथसमर्थनार्थमवलोकितवक्त्रेण **वज्रकुमारेण** साधुना साधु संबोधिता 'मातः, सम्यग्दृशामेणीदृशामवाप्तप्रथमकथे, अलमलमावेगेन। यतो न खलु मयि तव समयविध्याश्चिन्तके पुत्रके सति भवितार्हतामर्हणायाः प्रत्यवायः। तत्स्वस्थं पूर्वस्थित्यात्मस्थाने स्थातव्यम्' इति हृद्यमनवद्यममृषोद्य

च निगद्य, आसाद्य च द्युतिगतिविद्याधरपुरं महामुनितया बान्धवधिषणतया च निखिलेन भास्करदेवमुख्येनाम्बरश्चक्रेण क्रमश कृताभ्युत्थानादिक्रिय सप्रश्रयमागमनायतनमापृष्ट स्पष्टमाचष्ट ।

तदनन्तरमानकदुन्दुभिनादोत्ताळक्ष्वेलितमुखरमुखमण्डलै, सामायिकालकारसारसज्जितगजवाजिविमानगमनप्रचलत्कर्णकुण्डलै, अनेकानणुमणिकिङ्किणीजालजटिलदुकूलकल्पितपालिध्वजराजिविराजितभुजपञ्जरै, करिमकरसिंहशार्दूलशरभकुम्भीरशरफरशकुन्तेश्वरपुर सराकारपताकासतानास्तिमितकरै, मानस्तम्भस्तूपतोरणमणिवितानदर्पणसितातपत्रचामरविरोचनचन्द्रभद्रकुम्भसभूतशयै, अतुच्छदेवच्छन्दाविच्छिन्नकर्णीरथस्यन्दनद्विपतुरगनरनिकीर्णशयननिचयै, सजयघण्टापटुपटहकरटामृदङ्गशङ्खकाहलत्रिविलतालझल्लरीभेरिभम्भादिवाद्यानुगतगीतसगताङ्गनाभोगसुभगसचारै, कुब्जवामनकिरातकितवनटनर्तकबन्दिवाग्जीवनविनोदानन्दितदिविजमनस्कारै, सखेलखेचरसहचरीहस्तविन्यस्तस्वस्तिकप्रदीपधूपनिपप्रभृतिविचित्रार्चनोपकरणरमणीयप्रसरै, पिष्टातकपटवासप्रसूनोपहाराभिरामरमणीनिकरै, अपरैश्च तैस्तैर्विधूतपूजापर्यायपरिवारैर्विहायोविहारै सह त वज्रकुमारभगवन्तमम्बरादवतरन्तमुत्प्रेक्ष्य 'भिक्षुदीक्षापटीयसी पुण्यभूयसी खलु बुद्धदासी, यस्या सुगतसपर्यासमये समायात सकलमेतत्सुरसैन्यम्' इति धृतधिषणे पौरजनान्त करणे सति स भगवान्गगनगमनानीकै साकमौर्विलानिलये निलीय सावष्टम्भमष्टाह्नी मथुराया चक्रचरण परिभ्रमय्यार्हत्प्रतिबिम्बाङ्कितमेक स्तूप तत्रातिष्ठपत् । अत एवाद्यापि तत्तीर्थं देवनिर्मिताख्यया प्रथते । बुद्धदासी दासीवासीद्भग्नमनोरथा ।

भवति चात्र श्लोक —

और्विलाया महादेव्या पूतिकस्य महीभुज ।
स्यन्दन भ्रमयामास मुनिर्वज्रकुमारकः ॥

इत्युपासकाध्ययने प्रभावनविभावनो नामाष्टादश कल्प ।

आर्थित्व भक्तिसपत्ति प्रयुक्ति सत्क्रियाविधि ।
सधर्मसु च सौचित्यकृतिर्वत्सलता मता ॥

स्वाध्याये सयमे सङ्घे गुरौ सब्रह्मचारिणि ।
यथौचित्य कृतात्मानो विनय प्राहुरादरम् ॥
आधिव्याधिनिरुद्धस्य निरवद्येन कर्मणा ।
सौचित्यकरण प्रोक्त वैयावृत्य विमुक्तये ॥
जिने जिनागमे सूरौ तप श्रुतपरायणे ।
सद्भावशुद्धिसपन्नोऽनुरागो भक्तिरुच्यते ॥
चातुर्वर्ण्यस्य सङ्घस्य यथायोग्य प्रमोदवान् ।
वात्सल्य यस्तु नो कुर्यात्स भवेत्समयी कथम् ॥
तद्व्रतैर्विद्यया वित्तै शारीरै श्रीमदाश्रयै ।
त्रिविधातङ्कसप्राप्तानुपकुर्वन्तु सयतात् ॥

श्रूयतामत्रोपाख्यानम्—अवन्तिविषयेषु सुधान्ध सौधस्पर्द्धिशालाया विशालाया पुरि प्रभावतीमहादेवीश्रितशर्मसीमा जयवर्मनामा काश्यपीश्वर शाक्यवाक्यवारिधिविक्रान्तिनक्रेण शुक्रेण चार्वाकलोकदिवस्पतिना बृहस्पतिना रुद्रमुद्रानुद्रितविवेकेन प्रह्लादकेन चानुजेनानुगतेन वेदविद्याबलिना सचिवेन चिन्त्यमानराज्यस्थितिरेकदा समस्तशास्त्राभ्यासवर्षविस्फारितसरस्वतीतरङ्गपरम्पराप्लावनपवित्रितविनेयजनमनोनलिननिकुरुम्बस्य परमतपश्चरणगणग्रहणाजिह्मब्रह्मस्तम्बस्य महामुनिशतीवर्यस्य भगवतोऽकम्पनाचार्यस्य महर्द्धिषुष सर्वजनानन्दनं नाम नगरोपवनमधितस्थुषश्चरणार्चनोपचाराय राजमार्गेषु महोत्सवोत्साहोत्सेकिपरिजन पौरजनमभ्रलिहगेहाग्रभागावसरे दिग्विलोकानन्दमन्दिरे स्थित समवलोक्य ‘कोऽयमकाण्डे प्रचण्ड पौराणामुद्यानोद्योगे नियोग ’ इति वितर्कयन्, सकलसमयसभवविप्रसूनस्तिमितहस्तपल्लवान्तरालाद्वनपालात् ‘देव, भवद्दर्शनोत्सुकवनदेवतालोचने भगवत्तप प्रभावप्रवृत्तसमस्तर्तून्मादितमेदिनीनन्दने निजलक्ष्मीविलक्ष्मीकृतगन्धमादने पुरोपवने सद्गुणश्रीसपादितसमूहेन महता मुनिसमूहेन सर्वसत्त्वानन्दप्रदानोदाराभिधा सुधाप्रबन्धावधीरितामृतमरीचिमण्डलो निखिलदिक्पालमौलिमणिनायकमुकुरन्दीभवत्पादनखमण्डल पुण्यद्विपयूथबन्ध-

नवारिरकम्पनसूरिः समायात । तदुपासनाय चास्योज्जयिनीजनस्य महामहावहश्चित्तोत्साह ' इत्याकर्ण्य प्रतूर्णमेतत्पादवन्दनोद्यतहृदयस्तत्र गमनाय त मिथ्यात्वप्रबलतालताश्रयकलिं बलिमपृच्छत् ।

सद्धर्मधुरोद्धरणगलिर्बलिः—'देव,

न वेदादपर तत्त्व न श्रद्धादपरो विधि ।
न यज्ञादपरो धर्मो न द्विजादपरो यति ॥'

सन्मार्गसर्गोच्छेदक प्रह्लादकः—

'अद्वैतान्न पर तत्त्व न देव शकरात्पर ।
शैवशास्त्रात्पर नास्ति भुक्तिमुक्तिप्रद वच ॥'

तथा नास्तिक्याधिक्यवाचस्पती शुक्रबृहस्पती अपि राज्ञे स्वप्रज्ञा विज्ञापयामासतु । मनागन्त क्षुभितमति क्षितिपति —'अहो दुर्जनतालतालम्बनकुजद्विजा , किं ममैव पुरतो भवता भारती प्रगल्भते । किं वा बुधप्रवेकस्य लोकस्यापि । सन्नीतिवसुमतीविदारणहलिर्बलिः—'इलापाल, यदि तवासन्मनीषोत्कर्षविषये सेर्ष्यं मन , तदास्ता तावदभ्यस्तशास्त्रप्रवीणप्रज्ञ पर प्राज्ञ । किं तु सर्वज्ञस्यापि वादेवादे पुरस्तात्परिगृहीतविद्यानवद्या एव' । स्थिरप्रकृति क्षोणीपति —'यद्येव शूराणा कातराणा च रणे व्यक्तिर्भविष्यति' इत्यभिधायानन्ददुन्दुभिरवोपार्जितपरिजनपूजोपकरणो विजयशेखरं नाम करिणमारुह्यान्त पुरानुगमग्राह्योऽतिवाह्य नगरमार्गमुपगतारामसीमससर्ग , तत करिणोऽवतीर्य गृहीतार्यवेषपरिकर कतिपयाप्तपरिवारपुर सरस्त व्रतविद्यानवद्य भगवन्त यथावदभिवन्द्य समाचरितनीचासनपरिग्रह सविनयाग्रह स्वर्गापवर्गस्वरूपनिरूपणपरायण सद्धर्मसनाथा कथा प्रथयामास ।

सत्कर्मवशप्रभिदलिर्बलिः—'स्वामिन्, कोऽय स्वर्गापवर्गास्तित्वसग्रहे देवस्य दुराग्रह , यतो द्वादशवर्षा स्त्री षोडशवर्ष पुरुष । तयोरन्योन्यमनन्यसामान्यस्नेहरसोत्सेकप्रादुर्भूति प्रीति । प्रत्यक्षसमधिसर्ग स्वर्गो न पुनरदृष्ट । कोऽपीष्ट स्वर्ग समस्ति' । गुणभूरि सूरि —'सकले प्रमाणबले बले, किं प्रत्यक्षताधिकरणमेकमेव प्रमाण समस्ति' । नास्तिकेन्द्रमनोरथरथमातलि-

बलिः—'अखिलश्रुतधारोद्धारादिपुरुषविदुष, एकमेव' । भगवान्—'कथ तर्हि भवत पित्रोर्विवाहाद्यस्तित्वतन्त्रम्, कथ वा तवादृश्याना वश्यानामवस्थिति । स्वयमप्रत्यक्षप्रमेयत्वादाप्तपुरुषोपदेशाश्रितौ स्वपक्षपरिक्षति' परमतोत्सवकृतिश्च । **बलिभट्टो** भट्ट इवेतस्ततमितो मदोत्कट करटीति सकटप्रघटकमायतित पर सभाजनकरमुत्तरमपश्यन्नश्लीलमसभ्यसर्ग निरर्गलमार्ग किमपि त भगवन्त प्रत्युवाच । क्षितिपतिरतीवमन्दाक्षविक्षिप्तवीक्षणो मुमुक्षुसमक्षमासन्नाशिवताशनिसघट्ट **बलिभट्ट** प्रतिष्ठाभङ्गभयात्किमप्यनभिलप्य 'भगवन्, सपन्नतत्त्वसबन्धस्य निजस्खलितप्रवृत्तचित्तमहामोहान्धस्य सद्धर्मध्वसहेतोर्जन्तोर्निसर्गस्थैर्यमेरुषु गुणगुरुषु न खलु दुरपवादकरणात्परमवसाने प्रहरणमस्ति' इति वचनपुर सर कथान्तरमनुबध्य साधु समाराध्य च प्रशान्तिहैमवतीप्रभवगिरिमकम्पनसूरि विनेयजनसभावनौचित्यज्ञया तदनुज्ञयात्मसदनमासाद्यापरेद्युरपरदोषमिषेण सनिकारकरणमनुजै सह कर्मस्कन्धबन्धवाद्धलिं **बलि** निजदेशान्निर्वासयामास ।

भवतश्चात्र श्लोकौ—

सन्नसश्च समावेव यदि चित्त मलीमसम् ।
यात्यक्षान्ते क्षय पूर्व परश्चाशुभचेष्टितात् ॥
स्वमेव हन्तुमीहेत दुर्जन सज्जन द्विषन् ।
योऽधितिष्ठेत्तुलामेक किमसौ न व्रजेदध ॥

इत्युपासकाध्ययने **बलि**निवासनो नामैकोनविश कल्प ।

बलिद्विज सानुजस्तथा सकलजनसमक्षमसूक्ष्मसूक्ष्मणपूर्वक निर्वासित सन्मुनिविषयरोषोन्मेषकलुषित **कुरुजाङ्गलमण्डलेषु** तद्विलासिनीजलकेलिविगलितकालेयपाटलकल्लोलाधरसुरसरित्सीमन्तिनीचुम्बितपर्यन्तप्रसरे **हस्तिनागपुरे** साम्राज्यलक्ष्मीमिव **लक्ष्मीमती** महादेवीमवहाय सरस्वतीरसावगाहसागरस्य **श्रुतसागरस्य** भगवतोऽभ्यर्णे पितृविनयविष्णुना **विष्णुना** लघुजन्मना सूनुना सार्ध प्रवर्धितदीक्षापद्मस्य महीपतेर्महान्त **पद्म**नामनिलय तनयमशिश्रियत् । **पद्मो**ऽपि चारसचाराद्विदितवशविद्याप्रभावाय तस्मै **बलि**सचिवाय सर्वाधिकारिक स्थानमदात् । **बलिः**—'देव, गृहीतोऽयमनन्य-

सामान्यसभावनाह्लाद प्रसाद । कि तु कर्णेजपवृत्तीना लञ्चुलुञ्चनोचितचेत - प्रवृत्तीना च प्रायेण पुरुषाणा नियोगिपद हृदयास्पद न शौर्योर्जितचित्तस्योदारवृत्तस्य च तदसाध्यसाधनेन, नन्वय जनो निदेशदानेनागृहीतव्य '। **पद्मः**—'सत्यमिदम्, कि तु स्वामिसमीहितसमनसवीणेषु भवद्विधेषु सचिवेषु सत्सु किं नामासाध्य समस्ति।' अन्यदा तु कुम्भपराधिकृतमूर्त्ति **सिंहकीर्ति**र्नाम नृपतिरनेकयोधनलब्धयश प्रसाधन सनद्धसारसाधनो **हस्तिनागपुरा**वस्कन्दप्रदानायागच्छन्, एतन्नगरच्छन्नावसर्पनिवेदितागमन **पद्मनि**देशादभ्यर्णमित्रीणप्रयाणपरायणेन कूटप्रकामकदनकोविदधिषणेन **बलिनाब्धि**मध्ये प्रबन्धेन युद्धचमान , नामनिर्गमविधानै प्रधानैर्युद्धसिद्धान्तोपान्तै सामन्तैश्च सार्ध प्रवध्य तस्मै हृदयशल्योन्मूलनप्रमदमतये क्षितिपतये प्राभृतीकृत । क्षितिपति —'शस्त्रशास्त्रविद्याधिकरणव्याकरणपतञ्जले **बले**, निखिलेऽपि बले चिरकालमनेकश कृतकृष्णवदनच्छायस्यास्य द्विष्टस्य विजयान्वितान्त तुष्टोऽस्मि । तद्याच्यता मनोभिलाषधरो वर '। **बलिः**—'अक(?)यदाह याचे तदार्य, प्रसादीकर्तव्य ' इत्युदारमुदीर्य पुनश्चतुरङ्गबलप्रबल प्रतिकूलभूपालविनयाय **पद्म**मवनीपतिमादेश याचित्वा सत्वरमशेषाशावशनिवेशानीकसूत्रितसकलमहीतलो दिग्विजययात्रार्थमुच्चचाल ।

अत्रान्तरे विहारवशाद्भगवा**नकम्पना**चार्यस्तेन महता मुनिनिकायेन साक **हास्तिनपुर**मनुसृत्योत्तरदिग्विलासिन्यवतसकुसुमतरौ हेमगिरौ महावगाहाया गुहाया चातुर्मसीनिमित स्थिति बबन्ध । **बलि**रपि निखिलजलधिरोध सविधवनविनोदितवीरवधूहृदयो दिग्विजय विधायागतस्त भगवन्तमवबुध्य चिरकालव्यवधानेऽप्यलर्कविषनिषेक इव जातप्रकोपोद्रेकस्तदपराधविधानाय धराधीश्वर पुरावितीर्णवरव्याजेन समाशाखार्धमात्मैकशासनप्राज्य राज्यमन्त पुरप्रचारैश्वर्यमात्रसञ्चत **पद्म**तोऽभ्यर्थ्य मखमिषेण मुनिसैन्याजनोत्कर्ष चिकीर्षुर्मदनद्रव्याधिकरणैरुपकरणैरग्निहोत्रमारेभे ।

अत्रावसरे निजनिवासपवित्रित**मिथिलापुरे जिष्णुसूरे**रन्तेवासी **भ्राजिष्णु**र्नाम तमीमध्यसमये बहिर्विहितविहार समीरमार्गे, नक्षत्रवीथीं

लोचनालोकनसनाथा विदधानश्चमूरुसचारचकितगात्र कुरङ्गकलत्रमिव, तरलतारकाश्रयण श्रमणमवेक्ष्यान्तरिक्षे लक्ष्य बध्वा किलैवमुच्चैरवोचत्— 'अहो, न जाने क्वचिन्महामुनीना महानुपसर्गो वर्तते' इति । एतच्च श्रमणशरणगणी समाकर्ण्य प्रयुक्तावधिबोधस्तन्नगरगिरिगुहायामकम्पनाचार्यस्य बलिदुर्विलसितमवधार्याकार्यं च गगनगमनप्रभाव पुष्पकदेव देशव्रतसेवम् 'हहो पुष्पकदेव, तव विक्रयर्द्धेवैधुर्यान्न तदुपसर्गविसर्गे सामर्थ्यमस्ति । ततस्तथाविधर्द्धिवृद्धिरोचिष्णवे विष्णवे तामदृष्टविशिष्टताभिवर्त्मस्थितामप्यविदुषे निवेद्य तदुपसर्गापवर्गायासत्सर्गान्नियोजयितव्य' । पुष्पकदेवस्त्रिदशोचितचरणसेवस्य तस्य महर्षेर्भाषितात्त देशमासाद्य विष्णुमुनये तथाविधर्द्धिवृत्ति गुरुनिदेशवृत्ति प्रतिपादयामास । विष्णुमुनि· प्रदीप इव स्फाटिकभीतिमध्यलब्धप्रसरेण किरणनिकरेण वारिधिवज्रवेदिकानिर्भेदनेन मानुषोत्तरगिरिपर्यन्तसवेदनेन मनुष्यक्षेत्रस्तत्र पातविडम्बनकरेण करेणोर्णनाभ इव तन्तुनिकाये काये स्ववशाश्रयया व्याससमासक्रियया च तामवगम्योपगम्य च हास्तिनपुरं 'न खल्वनिवेद्य निखिलवर्णिवर्णाश्रमपालाय मध्यमलोकपालायामकर्षप्रवृत्ततन्त्रेण हुकारमात्रेणाप्यकम्पितजगत्त्रया असख्यानवनविध्वसदावे तप प्रभावे दुर्जनविनयनार्थमभिनिविशन्ते यतीशा' इति च परामृश्य, प्रविश्य च पुरैव चिरपरिचितकञ्चुकिसूचितप्रचारोऽन्त पुर 'पद्ममहीपते, राजधानीष्वरण्यानीषु वा तपस्यत सयतलोकस्य न खलु नरेश्वरात्पर प्रायेणास्ति गोपायिता । तत्कथ नाम तृणमात्रेऽप्यनपराधमतीना यतीनामात्मन्यशुभलोकनिषेकसर्गमुपसर्गं सहसा' इत्युक्तम् । 'भगवन्,सत्यमेवैतत् । किं तु कतिचिद्दिनानि बलिरत्र राजा, नाहम्' इति प्रत्युक्तियुक्तस्थिति पद्मनृपतिमवमत्य 'छलेन खलु परेषु प्रायेण फलोल्लासनशीलास्तप प्रभवर्द्धिलीला' इति वावगत्य शालाजिरसपुटकोटरावकाशप्रदीपप्रकाश इव सजातवामनाकृति सप्ततन्तुवसुमतीमनुसृत्य मधुरध्वनितृतीयेन सवनेन प्राध्ययन व्यधात् । बलिर्जलधरध्वानबन्धुर वाक्प्रसर सिन्धुर इव निभृतकर्णो निर्वर्ण्य 'कोऽय खलु वेदवाचि विरिञ्च इवोच्चारचतुर' इति कुतूहलितहृदय सत्रनिलयान्निर्गत्य वयसि च

निश्चिताश्चर्यसौदर्यं द्विजवर्यमेनमवादीत्—'भट्ट, किमिष्ट वस्तु चेतसि निधाय प्रार्थीषे'। 'बले, दायादविलुप्तालयत्वात्तदर्थं पादत्रयप्रमाणकलमवनितल द्विजोत्तमनिकाम दत्तम्'। 'यद्येव बहुमानयजमान, विधीयतामुदकधारोत्तरप्रवृत्ति वृत्ति'। बलिः प्रबलामालूमादाय 'द्विजाचार्य, प्रसार्यता हस्त' इत्युक्तवति शुक्र सक्रन्दनमिव कुलिशनिकेतनम्, प्रासादमिव कलशाह्लादम्, जलाश्रयमिव मत्स्याश्रयम्, सरिन्नाथमिव शङ्खसनाथम्, विरहिणीवासरगणनकुड्यप्रदेशमिवोर्ध्वरेखावकाशम्, नारायणमिव चक्रलक्षणम्, यज्ञोपकरणमिव यवाधिकरणम्, जलयानपात्रमिव निश्छिद्रतामत्रम्, स्तम्बेरमकरमिव दीर्घाङ्गुलिप्रसरम्, वशकिशलयमिवानुपूर्वाप्रक्लृप्तपर्वसचयम्, कमलकोशमिवारुणप्रकाशनिवेशम्, विद्रुमभङ्गाभोगमिव स्निग्धपाटलनखराग्र लक्ष्मीलताविर्भावोदय स्वयमुपलक्ष्य बलिना खल्वयमेवविधपाणितलसबन्धो गोध. परेषा याचिता कि तु याच्य इति वचनवक्र शुक्रमवगणय्य बलिः स्वकीया दत्तिमुदकधारोत्तरामकार्षीत् ।

तदनु स विष्णुमुनिर्विरोचविरोकनिकर इव क्रमेणोर्ध्वमधश्चानवधिवृद्धिपर, सर्वतश्चोभयत प्रवृत्तापगाप्रवाह इव तिर प्रसरद्देह, कायधरमेकमकूपारवज्रवेदिकाय निधाय पर च क्रम चक्रवालचूलिकाया पुनस्तृतीयस्य मेदिनीमलभमानस्तपनरथस्खलनसेतुना सुरसरित्तुरीयस्रोतोहेतुना(?) सपादितदिविजसुन्दरीचरणमार्गविभ्रमेण समाचरितखेचरीचेतसभ्रमेण भूगोलगौरवपरिच्छेदे तुलादण्डविडम्बनेन चरणेन क्षोभितान्तरिक्षचरपुरकक्ष किन्नरामरखचरचारणादिवृन्दैर्वन्द्यमानपादारविन्दसयतजनोपकारसारस्वकीयर्द्धिवृद्धिपरितोषितमनीषैर्व्यन्तरानिमिषैरकारणखलतास्थलि बलि सबान्धवमबन्धयत् । प्रावेशयच्च सदेह रसातलगेहम् ।

भवति चात्र श्लोक —

महापद्मसुतो विष्णुर्मुनीना हास्तिने पुरे ।
बलिद्विजकृत विघ्न शमयामास वत्सल ॥

इत्युपासकाध्ययने वात्सल्यरचनो नाम विंशतितम कल्प ।

निसर्गोऽधिगमो वापि तदाप्तौ कारणद्वयम्।
सम्यक्त्वभाक्पुमान्यस्मादल्पानल्पप्रयासत॥

उक्त च—

आसन्नभव्यताकर्महानिसज्ञत्वशुद्धपरिणामा।
सम्यक्त्वहेतुरन्तर्बाह्योऽप्युपदेशकादिश्च॥

एतदुक्त भवति—कस्यचिदासन्नभव्यस्य तन्निदानद्रव्यक्षेत्रकालभावभवसपत्सेव्यस्य विधूतैतत्प्रतिबन्धकान्धकारसबन्धस्याक्षिप्तशिक्षाक्रियालापनिपुणकरणानुबन्धस्य नवस्य भाजनस्येवासजातदुर्वासनागन्धस्य झटिति यथावस्थितवस्तुस्वरूपसक्रान्तिहेतुभयात्स्फाटिकमणिदर्पणसगन्धस्य पूर्वभवसभालनेन वा वेदनानुभवनेन वा धर्मश्रवणाकर्णनेन वार्हत्प्रतिनिधिनिध्यानेन वा महामहोत्सवनिहालनेन वा महर्द्धिप्राप्तचार्यवाहनेन वा नृषु नाकिषु वा तन्माहात्म्यसभूतविभवसभावनेन वान्येन वा केनचित्कारणमात्रेण विचारकान्तारेषु मनोविहारास्पद खेदमनापद्य यदा जीवादिषु पदार्थेषु वा याथात्म्यसमवधान श्रद्धान भवति तदा प्रयोक्तु सुकरक्रियत्वाल्लूयन्ते शालय स्वयमेव, विनीयन्ते कुशलाशया स्वयमेव, इत्यादिवत्तन्निसर्गात्सजातमित्युच्यते। यदा त्वव्युत्पत्तिसशीतिविपर्यस्तिसमधिकबोधस्याधिमुक्तियुक्तिसूक्तिसबन्धसविधस्य प्रमाणनयनिक्षेपानुयोगोपयोगावगाह्येषु समस्तेष्वैतिह्येषु परीक्षोपक्षेपादतिक्लिश्य नि शेषदुराशाविनाशाविनाशनाशुमन्मरीचिश्चिरेण तत्त्वेषु रुचि सजायते, तदा विधातुरायासहेतुत्वान्मया निर्मापितोऽय सूत्रानुसारो हारो मयेद सपादित रत्नरचनाधिकरणमाभरणमित्यादिवत्तदाधिगमादाविर्भूतमित्युच्यते। उक्त च—

अबुद्धिपूर्वापेक्षायामिष्टानिष्ट स्वदैवत।
बुद्धिपूर्वव्यपेक्षायामिष्टानिष्ट स्वपौरुषात्॥

द्विविध त्रिविध दशविधमाहु सम्यक्त्वमात्महितमतय।
तत्त्वश्रद्धानविधि सर्वत्र च तत्र समवृत्ति॥

सरागवीतरागात्मविषयत्वाद्विधा स्मृतम्।
प्रशमादिगुण पूर्वं पर चात्मविशुद्धिभाक्॥

यथा हि पुरुषस्य पुरुषशक्तिरियमतीन्द्रियाप्यङ्गनाजनाङ्गसभोगेनापत्योत्पादनेन च विपदि धैर्यावलम्बनेन वा प्रारब्धवस्तुनिर्वहणेन वा निश्चेतु शक्यते, तथात्मस्वभावतयातिसूक्ष्ममयत्नमपि सम्यक्त्वरत्न प्रशमसवेगानुकम्पास्तिक्यैरेव वाक्यैराकलयितु शक्यम् । तत्र—

यद्रागादिषु दोषेषु चित्तवृत्तिनिबर्हणम् ।
त प्राहु प्रशम प्राज्ञा समस्तव्रतभूषिणम् ॥
शारीरमानसागन्तुवेदनाप्रभवाद्भयात् ।
स्वप्नेन्द्रजालसकल्पाद्भीतिसवेगमुच्यते ॥
सत्त्वे सर्वत्र चित्तस्य दयार्द्रत्व दयालव ।
धर्मस्य परम मूलमनुकम्पा प्रचक्षते ॥
आप्ते श्रुतिव्रते तत्त्वे चित्तमस्ति त्वसस्तुतम् ।
आस्तिक्यमास्तिकैरुक्त मुक्तियुक्तिधरे नरे ॥
रागरोषधरे नित्य निर्व्रते निर्दयात्मनि ।
ससारो दीर्घसार स्यान्नरे नास्तिकनीतिके ॥
कर्मणा क्षयत शान्ते क्षयोपशमतस्तथा ।
श्रद्धान त्रिविध बोध्य गतौ सर्वत्र जन्तुषु ॥

दशविध तदाह—

आज्ञामार्गसमुद्भवमुपदेशात्सूत्रबीजसक्षेपात् ।
विस्तारार्थाभ्या भवभवपरभावादिगाढ च ॥

अस्यायमर्थ —भगवदर्हत्सर्वज्ञप्रणीतागमानुज्ञासज्ञा आज्ञा, रत्नत्रयविचारसर्गो मार्ग , पुराणपुरुषचरितश्रवणाभिनिवेश उपदेश , यतिजनाचरणनिरूपणपात्र सूत्रम्, सकलसमयदलसूचनाव्याज बीजम्, आप्तश्रुतव्रतपदार्थसमासालापाक्षेप सक्षेप , द्वादशाङ्गचतुर्दशपूर्वप्रकीर्णविस्तीर्णश्रुतार्थसमर्थनप्रस्तारो विस्तार , प्रवचनविषये स्वप्रत्ययसमर्थोऽर्थ , त्रिविधस्यागमस्य नि शेषतोऽन्यतमदेशावगाहालीढमवगाढम्, अवधिमन पर्ययकेवलाधिकपुरुषप्रत्ययप्ररूढ परमावगाढम् ।

गृहस्थो वा यतिर्वापि सम्यक्त्वस्य समाश्रय ।
एकादशविध पूर्वश्चरमश्च चतुर्विध ॥
मायानिदानमिथ्यात्वशल्यत्रितयमुद्धरेत् ।
आर्जवाकाङ्क्षणाभावतत्त्वभावनकीलकै ॥
दृष्टिहीन पुमानेति न यथा पदमीप्सितम् ।
दृष्टिहीन पुमानेति न तथा पदमीप्सितम् ॥
सम्यक्त्व नाङ्गहीन स्याद्राज्यवत्प्राज्यभूतये ।
ततस्तदङ्गसगत्यामङ्गी नि सङ्गमीहताम् ॥
विद्याविभूतिरूपाद्या· सम्यक्त्वरहिते कुत· ।
नहि बीजव्यपायेऽस्ति सस्यसपत्तिरङ्गिनि ॥
चक्रिश्री सश्रयोत्कण्ठा नाकिश्रीर्दर्शनोत्सुका ।
तस्य दूरे न मुक्तिश्रीर्निर्दोष यस्य दर्शनम् ॥
मूढत्रय मदाश्चाष्टौ तथानायतनानि षट् ।
अष्टौ शङ्कादयश्चेति दृग्दोषा पञ्चविंशति· ॥
निश्चयोचितचारित्र सुदृष्टिस्तत्त्वकोविद ।
अव्रतस्थोऽपि मुक्तिस्थो न व्रतस्थोऽप्यदर्शन ॥
बहि क्रिया बहिष्कर्म कारण केवल भवेत् ।
रत्नत्रयसमृद्धे स्यादात्मा रत्नत्रयात्मक ॥
विशुद्धवस्तुधीर्दृष्टिर्बोध साकारगोचर ।
अप्रसङ्गस्तयोर्वृत्त भूतार्थनयवादिनाम् ॥
अज्ञाज्ज्ञान रुचिर्मोहाद्देहाद्वृत्त च नास्ति यत् ।
आत्मन्यस्मिञ्शिवीभूते तस्मादात्मैव तत्त्रयम् ॥
नात्मा कर्म न कर्मात्मा तयोर्यन्महदन्तरम् ।
तदात्मैव तदा सत्ता वात्माद्योमेव केवलम् ॥
क्लेशाय कारण कर्म विशुद्धे स्वयमात्मनि ।
नोष्णमम्बु स्वतः किंचिदुष्ण तु वह्निसश्रयम् ॥

आत्मा कर्ता स्वपर्याये कर्मकर्तृस्वपर्यये ।
मिथो न जातु कर्तृत्वमपरत्रोपचारत ॥
स्वत सर्व स्वभावेषु सक्रिय सचराचरम् ।
निमित्तमात्रमन्यत्र वार्गतेरिव सारिणि ॥
जीवन्तु वा म्रियन्ता वा प्राणिनोऽमी स्वकर्मत ।
स्व विशुद्ध मनो हिंसन्हिसक पापभाग्भवेत् ॥
शुद्धमार्गमतोद्योग शुद्धचेतो वचो वपु ।
शुद्धान्तरात्मसपन्नो हिंसकोऽपि न हिसक ॥
पुण्यायाभिभवेद्दु ख पापायाभिभवेत्सुखम् ।
स्वस्मिन्नन्यत्र वा नीतमचिन्त्य चित्तचेष्टितम् ॥
सुख दु खविधातापि भवेत्पापसमाश्रय ।
पेटीमध्यविनिक्षिप्त वास स्यान्मलिन न किम् ॥
बहिष्कार्यासमर्थोऽपि हृदि हृद्येव सस्थिते ।
पर पाप पर पुण्य परम च पद भवेत् ॥
प्रकुर्वाण क्रियास्तास्ता केवल क्लेशभाजन ।
यो न चित्तप्रचारज्ञस्तस्य मोक्षपद कुत ॥
यज्जानाति यथावस्थ वस्तुसर्वस्वमञ्जसा ।
तृतीय लोचन नृणा सम्यग्ज्ञान तदुच्यते ॥
यष्टिवज्जनुषान्धस्य तत्स्यात्सुकृतचेतस ।
प्रवृत्तिचितिवृत्त्यङ्ग हिताहितविवेचनात् ॥
मतिर्जागर्ति दृष्टेऽर्थे दृष्टेऽदृष्टे तथागम ।
अतो न दुर्लभ तत्त्व यदि निर्मत्सर मन ॥
यद्यर्थे दर्शितेऽपि स्याज्जन्तो सतमसा मति ।
ज्ञानमालोकवत्तस्य वृथा रविरिपोरिव ॥
ज्ञातुरेव स दोषोऽय यदबाधेऽपि वस्तुनि ।
मतिर्विपर्यय धत्ते यथेन्दौ मन्दचक्षुष ॥

ज्ञानमेकं पुनर्द्वेधा पञ्चधा चापि तद्भवेत्।
अन्यत्र केवलज्ञानात्तत्प्रत्येकमनेकधा॥
अधर्मकर्मनिर्मुक्तिर्धर्मैकर्मविनिर्मितिः।
चारित्रं तच्च सागारानगारयति सश्रयम्॥
देशतः प्रथमं तत्स्यात्सर्वतस्तु द्वितीयकम्।
चारित्रं चारुचारित्रविचारोचितचेतसाम्॥
देशतः सर्वतो वापि नरो न लभते व्रतम्।
स्वर्गापवर्गयोर्यस्य नास्त्यन्यतरयोग्यता॥
तुण्डकण्डूहरं शास्त्रं सम्यक्त्वविधुरे नरे।
ज्ञानहीने तु चारित्रं दुर्भगाभरणोपमम्॥
सम्यक्त्वात्सुगतिः प्रोक्ता ज्ञानात्कीर्तिरुदाहृता।
वृत्तात्पूजामवाप्नोति त्रयाच्च लभते शिवम्॥
रुचिस्तत्त्वेषु सम्यक्त्वं ज्ञानं तत्त्वनिरूपणम्।
औदासीन्यं परं प्राहुर्वृत्तं सर्वक्रियोज्झितम्॥
वृत्तमग्निरुपायो धीः सम्यक्त्वं च रसौषधिः।
साधुसिद्धो भवेदेष तल्लाभादात्मपारतः॥
सम्यक्त्वस्याश्रयश्चित्तमभ्यासो मतिसंपदः।
चारित्रस्य शरीरं स्याद्वित्तं दानादिकर्मणः॥

इत्युपासकाध्ययने रत्नत्रयस्वरूपनिरूपणो नामैकविंशतितमः कल्पः।

इति सकलतार्किकलोकचूडामणेः श्रीमन्नेमिदेवभगवतः शिष्येण सद्योनवद्यगद्यपद्य-विद्याधरचक्रचक्रवर्तिशिखण्डमण्डनीभवच्चरणकमलेन **श्रीसोमदेवसूरिणा** विरचिते **यशोधर**महाराजचरिते **यशस्तिलका**परनाम्न्यपवर्गमार्गमहोदयो नाम षष्ठ आश्वासः।

सप्तम आश्वास ।

पुनर्गुणमणिकटकचेकटकर्मेव माणिक्यस्य, सुधाविधानमिव प्रासादस्य, पुरुषकारानुष्ठानमिव दैवसपद, परक्रमावलम्बनमिव नीतिमार्गस्य, विशेषवेदित्वमिव सेव्यत्वस्य, व्रत हि खलु सम्यक्त्वरत्नस्योपबृहकमाहु । तच्च देशयतीना द्विविध मूलोत्तरगुणाश्रयणात् । तत्र—

मद्यमासमधुत्यागा सहोडुम्बरपञ्चका ।
अष्टावेते गृहस्थानामुक्ता मूलगुणा श्रुते. ॥
सर्वदोषोदयो मद्यान्महामोहकृतेर्मते ।
सर्वेषा पातकाना च पुर सरतया स्थितम् ॥
हिताहितविमोहेन देहिन किं न पातकम् ।
कुर्यु ससारकान्तारपरिभ्रमणकारणम् ॥
मद्येन यादवा नष्टा नष्टा द्यूतेन पाण्डवा ।
इति सर्वत्र लोकेऽस्मिन्सुप्रसिद्ध कथानकम् ॥
समुत्पद्य विपद्येह देहिनोऽनेकश किल ।
मद्यीभवन्ति कालेन मनोमोहाय देहिनाम् ॥
मद्यैकबिन्दुसपन्ना प्राणिन प्रचरन्ति चेत् ।
पूरयेयुर्न सदेह समस्तमपि विष्टपम् ॥
मनोमोहस्य हेतुत्वान्निदानत्वाच्च दुर्गते ।
मद्य सद्भि सदा त्याज्यमिहामुत्र च दोषकृत् ॥

श्रूयतामत्र मद्यप्रवृत्तिदोषस्योपाख्यानम्—तदुर्वीश्वराखर्वगर्वौर्वानलाहुतीभूताहितान्वयनक्रादेकचक्रात्पुरादेकपान्नाम परिव्राजको जाह्नवीजलेषु मज्जनाय व्रजन्निजच्छायापरद्विपाशङ्कातिक्रुद्धमदान्धगन्धसिन्धुरोद्धुरविषाणविदार्यमाणमेदिनीहृदये विन्ध्याटवीविषये प्ररूढप्रौढयौवनासवास्वादपुनरुक्तकादम्बरीपानप्रसूतासरालविलासप्रहिलाभिर्महिलाभि सह पलोपदशवश्यकमासेवमानस्य महतो मातङ्गसमूहस्य मध्ये निपतित सन् सीधुसबन्धविधुरसङ्गैर्मातङ्गैरुपबध्य असौ किलैवमुक्त —'त्वया मद्यमासमहिलासु मध्येऽन्यतमसमागम॰ कर्तव्य , अन्यथा जीवन्न पश्यसि मन्दाकिनीम्' इति ।

सोऽप्येवमुक्तस्तिलसर्षपप्रमितस्यापि हि पिशितस्य प्राशने स्मृतिषु महाव्रत •• (?)विपत्तय श्रूयन्ते। मातङ्गीसङ्गे च मृतिनिकेतन प्रायश्चेतनम्। य एवविधा सुरा पिबति न तेन सुरा पीता भवतीति निखिलमखशिखामणौ सौत्रामणौ मदिरास्वादाभिसधिरनुमतविधिरस्ति। यैश्च पिष्टोदकगुडधातकी-प्रायैर्वस्तुकायै सुरा सधीयते तान्यपि वस्तूनि विशुद्धान्येवेति चिर चेतसि विचार्यानार्यविद्याविधान कृतमद्यपानस्तन्माहात्म्यात्समाविर्भूतम-नोमहामोह कौपीनमपहाय हारहूरव्यवहारातिलङ्घितमातङ्गिकागीतानुग-तकरतालिकाविडम्बनावसरो ग्रहगृहीतशरीर इवानीतानेकविकार पुनर्बु-भुक्षाशुशुक्षिणिक्षीणकुक्षिकुहरस्तरसमपि भक्षितवान्। प्रादुर्भवद्दु सहोद्रे-कमदनो मातङ्गी कामितवान्।

भवति चात्र श्लोक —

हेतुशुद्धे श्रुतेर्वाक्यात्पीतमद्य किलैकपात्।
मासमातङ्गिकासङ्गमकरोन्मूढमानस ॥

इत्युपासकाध्ययने मद्यप्रवृत्तिदोषदर्शनो नाम द्वाविंश कल्प।

श्रूयता मद्यनिवृत्तिगुणस्योपाख्यानम्—अशेषविद्यावैशारद्यमदमत्तम-नीषिमत्तालिकुलकेलिकमलनाभ्या वलभ्यां पुरि खात्रचरित्रशील कर-वाल, कपाटोद्घाटनपटुर्बटु', महानिद्रासपादनकुशलो धूर्तिल, परगोपा-यितद्रविणदेशविशारद शारद, खरपटागमविलास कृकिलासश्चेति पञ्च मलिम्लुचा प्रतिपन्नपरस्परप्रीतिप्रपञ्चा स्वव्यवसायसाहसाभ्यामी-श्वरशरीरार्धवासिनी भवानीमपि मुकुन्दहृदयाश्रयधिय श्रियमपि कात्या-यनीलोचनासज्जनमञ्जनमपि हर्तुं समर्था, पश्यतोहराणामपि पश्यतोहरा', कृतान्तदूतानामपि कृतान्तदूता, कदाचिदेकस्या निशि चेलालोप वर्षति देवे कज्जलपटलकालकायप्रतिष्ठासु सकलासु काष्ठासु विहितपुरसारापहारा' पुरबाहिरिकोपवने धन विभजन्तस्तवेद ममेदमिति विवदमाना' कन्द-लमपहाय समानायितमैरेया पानगोष्ठीमनुतिष्ठन्त. पूर्वाहितकलहकोपोन्मे-षकलुषधिषणा यष्टायष्टि मुष्टामुष्टि च युद्ध विधाय सर्वेऽपि मम्रुरन्यत्र

धूर्तिलात् । स किल यथादर्शनसभव महामुनिविलोकनात्तस्मिन्नहन्येक व्रत गृह्णाति । तत्र च दिने तद्दर्शनादासवव्रतमग्रहीत् ।

तदनु धूर्तिलः समानशीलेषु कस्य वश्य विनाशलेश्यामात्मसमक्षमुपयुज्य विरज्याजव जवादसुखबीजादुत्पाद्य च मनोजकुजजटाजालनिवेशमिव केशपाश चिरन्नाय(?)परत्राहितजैत्राय समीहाचक्रे ।

भवति चात्र श्लोक —

एकस्मिन्वासरे मद्यनिवृत्तेर्धूर्तिलः किल ।
एतद्दोषात्सहायेषु मृतेष्वापदनापदम् ॥

इत्युपासकाध्ययने मद्यनिवृत्तिगुणनिदानो नाम त्रयोविंशतितम कल्प ।

स्वभावाशुचिदुर्गन्धमन्यापायदुरास्पदम् ।
सन्तोऽदन्ति कथ मास विपाके दुर्गतिप्रदम् ॥
कर्माकृत्यमपि प्राणी करोतु यदि चात्मन ।
हन्यमानविधिर्न स्यादन्यथा वा न जीवनम् ॥
धर्माच्छर्मभुजा धर्मे किं तु विद्वेषकारणम् ।
प्रार्थितार्थप्रद द्वेष्टु को नामामरपादपम् ॥
अल्पात्क्लेशात्सुख सुष्टु सुधीश्चेत्स्वस्य वाञ्छति ।
आत्मन प्रतिकूलानि परेषा न समाचरेत् ॥
स सुख सेवमानोऽपि जन्मान्तरसुखाश्रय ।
य परानुपघातेन सुखसेवापरायण ॥
स पुमान्ननु लोकेऽस्मिन्नुदर्के दु.खवर्जित ।
यस्तदा त्वसुखासङ्गान्न मुह्येद्धर्मकर्मणि ॥
स भूभार. पर प्राणी जीवन्नपि मृतश्च स· ।
यो न धर्मार्थकामेषु भवेदन्यसमाश्रय ॥
स मूर्ख स जड सोऽज्ञ स पशुश्च पशोरपि ।
योऽश्नन्नपि फल धर्माद्धर्मे भवति मन्दधी. ॥
स विद्वान्स महाप्राज्ञ स धीमान्स च पण्डित· ।
य स्वतो वान्यतो वापि नाधर्माय समीहते ॥

तत्स्वस्य हितमिच्छन्तो मुञ्चन्तश्चाहित मुहु ।
अन्यमासै स्वमासस्य कथ वृद्धिविधायिन ॥
यत्परत्र करोतीह सुख वा दु खमेव वा ।
वृद्धये धनवद्दत्त स्वस्य तज्जायतेऽधिकम् ॥
मद्यमासमधुप्राय कर्म धर्माय चेन्मतम् ।
अधर्म कोऽपर किं वा भवेद्दुर्गतिदायकम् ॥
स धर्मो यत्र नाधर्मस्तत्सुख यत्र नासुखम् ।
तज्ज्ञान यत्र नाज्ञान सा गतिर्यत्र नागति ॥
स्वकीय जीवित यद्वत्सर्वस्य प्राणिन प्रियम् ।
तद्वदेतत्परस्यापि ततो हिंसा परित्यजेत् ॥
मासादिषु दया नास्ति न सत्य मद्यपायिषु ।
आनृशस्य न मर्त्येषु मधूदुंवरसेविषु ॥
मक्षिकागर्भसभूतबालाण्डविनिपीडनात् ।
जात मधु कथ सन्त सेवन्ते कललाकृति ॥
उद्भ्रान्तार्भकगर्भेऽस्मिन्नण्डजाण्डकखण्डवत् ।
कुतो मधु मधुच्छत्रे व्याधलुब्धकजीवितम् ॥
अश्वत्थोदुम्बरप्लक्षन्यग्रोधादिफलेष्वपि ।
प्रत्यक्षा प्राणिन स्थूला सूक्ष्माश्चागमगोचरा ॥
मद्यादिस्वादिगेहेषु पानमन्न च नाचरेत् ।
तदमत्रादिसपर्कं न कुर्वीत कदाचन ॥
कुर्वन्नव्रतिभि सार्धं ससर्गं भोजनादिषु ।
प्राप्नोति वाच्यतामत्र परत्रेह च सत्फलम् ॥
दृतिप्रायेषु पानीय स्नेह च कुतपादिषु ।
व्रतस्थो वर्जयेन्नित्य योषितश्चाव्रतोचिता ॥
जीवयोग्या विशेषेण मयमेषादिकायवत् ।
मुद्गमाषादिकायोऽपि मासमित्यपरे जगु ॥

तदयुक्तम् । तदाह—

मास जीवशरीर जीवशरीर भवेन्न वा मासम् ।
यद्वन्निम्बो वृक्षो वृक्षस्तु भवेन्न वा निम्ब ॥

किं च ।

द्विजाण्डजनिहन्तॄणा यथा पाप विशिष्यते ।
जीवयोगाविशेषेऽपि तथा पलपलाशिनाम् ॥
स्त्रीत्वपेयत्वसामान्याद्दारवारिवदीहताम् ।
एष वादी वदन्नेव मद्यमातृसमागमे ॥
शुद्ध दुग्ध न गोर्मांस वस्तुवैचित्र्यमीदृशम् ।
विषघ्न रत्नमाहेय विष च विपदे यत ॥

अथवा ।

हेय पल पय पेय समे सत्यपि कारणे ।
विषद्रोरायुषे (?) पत्र मूल तु मृतये मतम् ॥

अपि च ।

शरीरावयवत्वेऽपि मासे दोषो न सर्पिषि ।
जिह्वावन्न हि दोषाय पादे मद्य द्विजातिषु ॥
विधिश्चेत्केवल शुद्धचै द्विजै सर्व निषेव्यताम् ।
शुद्धचै चेत्केवल वस्तु भुज्यता श्वपचालये ॥
तद्द्रव्यदातृपात्राणा विशुद्धौ विधिशुद्धता ।
यत्सस्कारशतेनापि नाजातिर्द्विजता व्रजेत् ॥
तच्छाक्यसाख्यचार्वाकवेदवैद्यकपर्दिनाम् ।
मत विहाय हातव्य मास श्रेयोऽर्थिभि सदा ॥
यस्तु लौल्येन मासाशी धर्मधि स द्विपातक ।
परदारक्रियाकारी मात्रा सत्र यथा नर. ॥

श्रूयतामत्र मासाशनाभिध्यानमात्रस्यापि पातकस्य फलम्—श्रीमत्पुष्पदन्तभदन्तावतारावतीर्णत्रिदिवपतिसपादितो द्यावेन्दिरासद्या **काकान्द्यां** पुरि चार्वाकान्वयसभूति **सौरसेनो** नाम नृपति 'कुलधर्मानुरोध

बुद्ध्या गृहीतपिशितव्रत पुनर्वेदवैद्याद्वैतमतमोहितमति सजातजाङ्ग-लिजिघित्सानुमतिरङ्गीकृतवस्तुनिर्वहणाज्जनापवादाज्जुगुप्समानो मनोवि-श्रान्तिहेतुना कर्मप्रियनामकेतुना बल्लवेन रहसि बिलस्थलजलान्तरालच-रतरसमानाययन्नप्यनेकराजकार्यपर्याकुलमानसतया मासभक्षणक्षण नावाप ।

कर्मप्रियोऽपि तथा पृथिवीश्वरनिदेशमनुदिनमनुतिष्ठन्नेकदा पृदाकु-पाकोपद्रुत प्रेत्य स्वयभूरमणाभिधानमुद्रे समुद्रे महादेवबलस्तिमिङ्गिलगिलो बभूव । भूपालो चिरकालेन कथाशेषतामाश्रित्य पिशिताशनाशयानुबन्धात्त-त्रैव सिन्धौ तस्यैव महामीनस्य कर्णबिले तन्मलाशनशील शालिसिक्थकल-कलेवर शफरोऽभूत् । तदन्वेष पर्याप्तोभयकरणस्तस्य वदन व्यादाय निद्राय-तो गलगुहावगाहे वेलानदीप्रवाह इवानेक जलचरानीक प्रविश्य तथैव निष्क्रामन्निरीक्ष्य पापकर्मा निर्भाग्याणा चाग्रणीधर्मा खल्वेष झषो यद्वक्रसपातनचेतास्यपि न शक्नोति अशितु यादासि । मम पुनर्यदि हृदये-प्सितप्रभावाद्दैवादेतावन्मात्र गात्र स्यात्तदा समस्तमपि समुद्र विद्रुतसकल-सत्त्वसचारमुद्र विदधामि' इत्यभिध्यानादल्पकायकल शकुलो निखिलनक्र-चक्रचाराच्च महादेहाधीनो मीन कालेन विपद्योत्पद्य चोत्तमतस्त्रयस्त्रिंश-त्सागरोपमायुर्निलये निरये भवप्रत्ययायत्ताविर्भूतज्ञानविशेषौ तावनिमिषचरौ नारकपर्यायधरौ किलैवमालाप चक्रतु —'अहो क्षुद्रमत्स्य, तथा निर्मित-कर्मणो दुष्कर्मणो ममात्रागतिरुचितैव । तव तु मत्कर्णबिले मलोपजीवनस्य कथमत्रागमनमभून्महामत्स्यचेष्टितादपि दुरन्तदु खसबन्धनिबन्धनादशुभ-ध्यानात् ।'

भवति चात्र श्लोक —

क्षुद्रमत्स्य किलैकस्तु स्वयभूरमणोदधौ ।
महामत्स्य कर्णस्थ स्मृतिदोषादधो गत ॥

इत्युपासकाध्ययने मासाभिलाषमात्रफलप्रलपनो नाम चतुर्विंशतितम कल्प ।

श्रूयतामत्र मासनिवृत्तिफलस्योपाख्यानम्—अवन्तिमण्डलनलिनाभि-निवाससरस्यामेकानस्यां पुरि पुरबाहिरिकाया देविलामहिलाविलासविशि-खवृत्तिकोदण्डस्य चण्डनाम्नो मातङ्गस्यैकस्या दिशि निवेशितपिशितोप-

दशस्यापरस्या दिशि विन्यस्तसुरासुरसभृतकलशस्य ता पलादशोदारा सुरा पाय पाय तदुभयान्तराले चर्मनिर्माणतन्त्रा वरत्रा वर्तयतो वियद्विहारोड्डीनाण्डजडिम्भतुण्डखण्डनविनिष्पन्दिविषधरविषदोषावसरा सुरासीत्। अत्रैवावसरे तत्समीपवर्त्मगोचरे धर्मश्रवणजन्मान्तरादिप्रकाशनपथाभि कथाभिर्विनेयजनोपकाराय कृतकामचारप्रचारमम्बरान्मूर्तिमत्स्वर्गापवर्गमार्गयमलमिवावतरच्चारणर्षियुगलमवलोक्य सजातकुतूहलस्त देशमनुगम्य नगरे तद्दर्शनेन श्रावकलोक व्रतानि समाददानमनुस्मृत्य समाचरितप्रणाम सुनन्दनाग्रे सरगमनमभिनन्दन भगवन्तमात्मोचित व्रतमयाचत भोगवान् ।

उपकाराय सर्वस्य पर्जन्य इव धार्मिक ।
तत्स्थानास्थानचिन्तेयं वृष्टिवन्न हितोक्तिषु ॥

इत्यवगम्य सम्यगवधिबोधापयोगादवगतैतदासन्नपरासुतायोगस्तन्मातङ्गमेवमवोचत्—'अहो मातङ्ग, तदुभयान्तरालसज्जा रज्जू सृजतस्तन्मध्ये तव तन्निवृत्तिव्रतम्' इति। मातङ्गस्तथा प्रतिपद्योपसद्य च तमवकाश पिशित प्राश्य 'यावदहमिद स्थानक नायामि तावन्मेऽस्य निवृत्ति.' इत्यभिधाय समासादितमदिरास्थान प्रतिपन्नपानस्तदुग्रतरगरभराल्लघूल्लङ्घितमतिप्रसरस्तन्निवृत्तिमलभमानचितोऽपि प्रेत्य तावन्मात्रव्रतमाहात्म्येन यक्षकुले यक्षमुख्यत्व प्रतिपेदे ।

भवति चात्र श्लोक·—

चण्डोऽवन्तिषु मातङ्ग पिशितस्य निवृत्तित. ।
अत्यल्पकालभाविन्या· प्रपेदे यक्षमुख्यताम् ॥

इत्युपासकाध्ययने मासनिवृत्तिफलाख्यानो नाम पञ्चविंशतितम कल्प ।

अथ के ते उत्तरगुणा —

अणुव्रतानि पञ्चैव त्रिप्रकार गुणव्रतम् ।
शिक्षाव्रतानि चत्वारि गुणाः स्युर्द्वादशोत्तरे ॥

तत्र—

हिंसास्तेयानृताब्रह्मपरिग्रहविनिग्रहा ।
एतानि देशत. पञ्चाणुव्रतानि प्रचक्षते ॥

सकल्पपूर्वक सेव्यो नियमो व्रतमुच्यते।
प्रवृत्तिविनिवृत्ती वा सदसत्कर्मसभवे॥
हिसायामनृते चौर्यामब्रह्मणि परिग्रहे।
दृष्टा विपत्तिरत्रैव परत्रैव च दुर्गति॥
यत्स्यात्प्रमादयोगेन प्राणिषु प्राणहापनम्।
सा हिंसा रक्षण तेषामहिसा तु सता मता॥
विकथाक्षकषायाणा निद्राया प्रणयस्य च।
अभ्यासाभिरतो जन्तु प्रमत्त परिकीर्तित॥
देवतातिथिपित्रर्थं मन्त्रौषधिभयाय वा।
न हिंस्यात्प्राणिन सर्वान्नहिसा नाम तद्व्रतम्॥
गृहकार्याणि सर्वाणि दृष्टिपूतानि कारयेत्।
द्रवद्रव्याणि सर्वाणि पटपूतानि योजयेत्॥
आसन शयन मार्गमन्नमन्यच्च वस्तु यत्।
अदृष्ट तन्न सेवेत यथाकाल भजन्नपि॥
दर्शनस्पर्शसकल्पससर्गत्यक्तभोजिता।
हिसनाक्रन्दनप्राया प्राशप्रत्यूहकारका॥
अतिप्रसङ्गहानाय तपस परिवृद्धये।
अन्तराया॰ स्मृता सद्भिर्व्रतबीजविनिक्रिया॥
अहिसाव्रतरक्षार्थं मूलव्रतविशुद्धये।
निशाया वर्जयेद्भुक्तिमिहामुत्र च दु खदाम्॥
आश्रितेषु च सर्वेषु यथावद्विहितस्थिति।
गृहाश्रमी समीहेत शारीरेऽवसरे स्वयम्॥
सधान पातक धान्य पुष्प मूल फल घनम्।
जीवयोनि न सग्राह्य यच्च जीवैरुपद्रुतम्॥
अमिश्र मिश्रमुत्सार्गे कालदेशदशाश्रयम्।
वस्तु किंचित्परित्याज्यमपीहास्ति जिनागमे॥

यदन्त शुषिरप्राय हेय नालीनलादि तत् ।
अनन्तकायिकप्राय वल्लीकन्दादिक त्यजेत् ॥
द्विदल द्विदल प्राश्य प्रायेणानवता गतम् ।
सिद्धय सकलास्त्याज्या साधिता सकलाश्च या ॥
तत्राहिंसा कुतो यत्र बह्वारम्भपरिग्रह ।
वञ्चके च कुशीले च नरे नास्ति दयालुता ॥
शोकसतापसक्रन्दपरिदेवनदु खधी ।
भवन्स्वपरयोर्जन्तुरसद्वेद्याय जायते ॥
कषायोदयतीव्रात्मा भावो यस्योपजायते ।
जीवो जायेत चारित्रमोहस्यासौ समाश्रय ॥
मैत्रीप्रमोदकारुण्यमाध्यस्थानि यथाक्रमम् ।
सत्वे गुणाधिके क्लिष्टे निर्गुणेऽपि च भावयेत् ॥
कायेन मनसा वाचा परे सर्वत्र देहिनि ।
अदु खजननी वृत्तिर्मैत्री मैत्रीविदा मता ॥
तपोगुणाधिके पुसि प्रश्रयाश्रयनिर्भर ।
जायमानो मनोराग प्रमोदो विदुषा मत ॥
दीनाभ्युद्धरणे बुद्धि कारुण्य करुणात्मनाम् ।
हर्षामर्षोज्झिता वृत्तिर्माध्यस्थ्य निर्गुणात्मनि ॥
इत्थ प्रयतमानस्य गृहस्थस्यापि देहिन ।
करस्थो जायते स्वर्गो नास्य दूरे च तत्पदम् ॥
पुण्य तेजोमय प्राहु प्राहु पाप तमोमयम् ।
तत्पाप पुसि किं तिष्ठेद्दयादीधितिमालिनि ॥
सा क्रिया कापि नास्तीह यस्या हिसा न विद्यते ।
विशिष्येते पर भावावत्र मुख्यानुषङ्गिकौ ॥
अघ्नन्नपि भवेत्पापी निघ्नन्नपि न पापभाक् ।
अभिध्यानविशेषेण यथा धीवरकर्षकौ ॥

कस्यचित्सन्निविष्टस्य दारान्मातरमन्तरा ।
वपु स्पर्शाविशेषेऽपि शेमुषी तु विशिष्यते ॥

तदुक्तम्—

परिणाममेव कारणमाहु खलु पुण्यपापयो कुशला ।
तस्मात्पुण्योपचय पापापचयश्च सुविधेय ॥

वपुषो वचसो वापि शुभाशुभसमाश्रया ।
क्रियान्यत्र क्रमेण स्यात्कियत्स्वेव च वस्तुषु ।
जगत्त्रयादपि स्फारा चित्ते तु क्षणत क्रिया ॥

तथा च लोकोक्ति —

एकस्मिन्मनस कोणे पुसामुत्साहशालिनाम् ।
अनायासेन समान्ति भुवनानि चतुर्दश ॥
भूपय पवनाग्नीना तृणादीना च हिसनम् ।
यावत्प्रयोजन स्वस्य तावत्कुर्यादय तु यत् ॥
ग्रामस्वामिस्वकार्येषु यथालोक प्रवर्तताम् ।
गुणदोषविभागेऽत्र लोक एव यतो गुरु ॥
दर्पेण वा प्रमादाद्वा धीन्द्रियादिविराधने ।
प्रायश्चित्तविधि कुर्याद्यथादोष यथागमम् ॥
प्राय इत्युच्यते लोकस्तस्य चित्त मनो भवेत् ।
एतच्छुद्धिकर कर्म प्रायश्चित्त प्रचक्षते ॥
द्वादशाङ्गधरोऽप्येको न कृच्छ्र दातुमर्हति ।
तस्माद्बहुश्रुता प्राज्ञा प्रायश्चित्तप्रदा स्मृता ॥
मनसा कर्मणा वाचा यद्दुष्कृतमुपार्जितम् ।
मनसा कर्मणा वाचा तथैव विहापयेत् ॥
आत्मदेशपरिस्पन्दो योगो योगविदा मत ।
मनोवाक्कायतस्त्रेधा पुण्यपापश्रवाश्रय ॥
हिंसनाब्रह्मचौर्यादि काये कर्माशुभ विदु ।
असत्यासभ्यपारुष्यप्राय वचनगोचरम् ॥

मदेर्ष्यासूयनादि स्यान्मनोऽव्यापारसश्रयम् ।
एतद्विपर्ययाज्ज्ञेय शुभमेतेषु तत्पुन ॥
हिरण्यपशुभूमीना कन्याशय्यान्नवाससाम् ।
दानैर्बहुविधैश्चान्यैर्न पापमुपशाम्यति ॥
लङ्घनौषधसाध्याना व्याधीना बाह्यको विधि ।
यथाकिंचित्करो लोके तथा पापोऽपि मन्यताम् ॥
निहत्य निखिल पाप मनोवाग्देहदण्डनै ।
करोतु सकल कर्म दानपूजादिक तत ॥
आप्रवृत्तेर्निवृत्तिर्मे सर्वस्येति कृतक्रिय ।
सस्मृत्य गुरुनामानि कुर्यान्निद्रादिक विधिम् ॥
दैवादायुर्विरामे स्यात्प्रत्याख्यानफल महत् ।
भोगशून्यमत काल नावहेद्व्रत व्रती ॥
एका जीवदयैकत्र परत्र सकला क्रिया ।
पर फल तु पूर्वत्र कृषेश्चिन्तामणेरिव ॥
आयुष्मान्सुभग श्रीमान्सुरूप कीर्तिमान्नर ।
अहिंसाव्रतमाहात्म्यादेकस्मादेव जायते ॥

श्रूयतामत्र हिंसाफलस्योपाख्यानम्—अवन्तिदेशेषु सकललोकमनोहरागमारामे **शिरीषग्रामे** **मृगसेना**भिधानो मत्स्यबन्ध स्कन्धावलम्बितगलजालाद्युपकरण' पृथुरोमसमानयनोपनीतविहारण कल्लोलजलप्लावितकूलशालेयमालवप्रा **सूप्रां** सरितमनुसरन्नशेषमहर्षिपरिषद्धर्षमखिलमहाभागभूपतिपरिकल्पितसपर्यं मिथ्याविरहितधर्मचर्यं **श्रीयशो(?)चार्य** निचाय्य समासन्नसुकृतासाद्यहृदयत्वाद्दूरादेव परित्यक्तपापसपादनोपकरणग्राम ससभ्रम सपादित(?)दीप्रणाम प्रकामप्रगलदेना समाहितमना 'साधुसमाजसत्तम, समस्तमहामुनिजनोत्तम, दैवादुपपन्नपुण्यगृह्यभावोऽनुगृह्यता कस्यचिद्व्रतस्य प्रदानेनाय जन ' इत्यभाषत । भगवान्—'ननु कथमस्य पय'पतङ्गस्येव सदैव शकुलिविनाशनि सूकाशयवयस्य व्रतग्रहणोपदेशे प्रवीणमन्त करणमभूत् । अस्ति हि लोके प्रवाद., न खलु प्रायेण प्राणिना प्रकृतेर्विकृतिरापत्त्या

शुभमशुभ वा विना भवति' इत्युपयुक्तावधि सम्यगवबुद्धसविधैतज्जीवितावधिस्तमेवमवादीत्—'अहो शुभाशयायतन, अद्यतनाहनि यस्तवादावेवानाये मीन समापतित स त्वया न प्रमापयितव्य । यावच्चात्मवृत्तिविषयमामिष प्राप्नोषि तावत्तव तन्निवृत्ति । अय पुन पञ्चत्रिंशदक्षरपवित्रो मन्त्र सर्वदा सुस्थितेन दु स्थितेन च त्वया ध्यातव्य ' इति। **मृगसेनः**'यथादिशति बहुमानस्तथास्तु' इत्यभिनिविश्य ता शैवलिनीमनुसृत्य जनितजालक्षेपो कालक्षेपमतनुकारण वैसारिणमासाद्य स्मृतव्रतस्तस्य श्रवसि चिह्नाय चीरचीरीं निबध्या त्याक्षीत् । पुनरपरावकाशे तीरिणीप्रदेशे तथैवादूरतरशर्मा समाचरितकर्मा तमेवाषडक्षीणमक्षीणायुषमवाप्यामुञ्चत । तदेवमेतस्मिन्ननणिष्ठे पाठीनवरिष्ठे पञ्चकृत्वो लग्ने विपदमग्ने मुच्यमाने सति, असमस्तकमध्यास्त घनघुसृणरसारुणितवरुणपुरपुरध्रीकपोलकान्तिशाली गभस्तिमाली । तदनु त गृहीतव्रतापरित्यागमोदमानचेतन **मृगसेन**मधार्मिकलोकव्यतिरिक्त रिक्तमागच्छन्त परिच्छिद्य, अतुच्छकोपापरिहार्या तद्भार्या **घण्टाख्या** यमघटेव किमपि कर्णकटु क्वणन्ती कुटीरान्त श्रितशरीरा निर्विवरमरर प्रदायास्थात् । **मृगसेनो**ऽपि तया निरुद्धवेश्मप्रवेशनस्तन्मन्त्रस्मरणसक्तचित्त पुराणतरतरुभित्तमुच्छीर्षे विधाय सान्द्र निन्द्रायन्नेतत्तरुभित्ताभ्यन्तरविनि'सृतेन सरीसृपसुतेन दष्ट कष्टमवस्थान्तरमाविष्टो व्युष्टसमये **घण्टया** दृष्ट । पुनरनेन सार्धमुषर्बुधमध्यानुमोचितनिश्चयात्मनि विहितबहुनिन्दया शोचितश्च । तत सा 'यदेवास्य व्रत तदेव ममापि । जन्मान्तरे चायमेव मे पति'' इत्यावेदितनिदाना समित्समिद्धमहसि द्रविणोदसि हव्यसमस्नेह देह जुहाव ।

अथ विलासिनीविलोचनोत्पलपुनरुक्तवन्दनमालाया **विशालाया** पुरि विश्वगुणो महादेवीश्वरो विश्वभरो **विश्वभरो** नाम नृपति' । **धनश्री**पति पिता च दुहितु **सुबन्धोर्गुणपालो** नाम श्रेष्ठी । तस्य किल **गुणपालस्य** मनोरथपान्थप्रीतिप्रपालिकायामेतस्या कुलपालिकायामनेन **मृगसेनेन** समापन्नसत्त्वाया सत्याम्, असौ वसुधापतिर्विटकथासस्पृष्टतया प्रतिपन्नपाञ्चजनीनभावो **नर्मभर्मनाम्नो** नर्मसचिवस्य सुताय **नर्मधर्मणे**

गुणपालश्रेष्ठिनमखिलकलाकलापालङ्कृतरूपसमन्विता सुतामयाचत । श्रेष्ठी दुष्प्रज्ञेन राज्ञा तथा याचित 'यदि नर्मसचिवसुताय सुता वितरामि तदावश्य कुलक्रमव्यतिक्रमो दुरपवादोपक्रमश्च । अथ स्वामिशासनमतिक्रम्यात्रैवासे तदा सर्वस्वापहार प्राणसहारश्च' इति निश्चित्य प्रियसुहृद **श्रीदत्त**स्य वणिक्पतेर्निकेतने समणिमेखलकलत्र कलत्रमवस्थाप्य स्थपतेयसार दुहितर चात्मसात्कृत्य सुलभकेलिवनवनाशयनिवेश **कौशाम्बी**-देशमयासीत् ।

अत्रान्तरे श्रीमद्दरिद्रमन्दिरनिर्विशेषमाचरितचर्यापर्यटनौ **शिवगुप्त-मुनिगुप्त**नामानौ मुनी **श्रीदत्त**प्रतिवेशनिवासिनोपासकेन यथाविधिविहित-प्रतिग्रहौ कृतोपचारविग्रहौ च तामङ्गणाश्रया **धनश्रिय**मपश्यताम् ।

तत्र **मुनिगुप्त**भगवान्किल केवलखलिस्नानपरुषमुद्गमनीयसगताङ्गा-भोगत्विषमवैधव्यचिह्नदवरकमात्रालङ्कारजुष्टमाप्तकान्तापत्यपरिजनविरहदेहसादा गर्भगौरवखेदा च शिशिराजसूवास्त्रवशवर्तिनी स्थलमलिनी-मिव मलिनच्छविमुदवसितपरिसरे परगृहवासविशीर्यमाणमुखश्रिय **धन-श्रिय** निध्याय 'अहो, महीयसा खलु एनसामावास कोऽप्यस्या कुक्षौ महापुरुषोऽवतीर्ण, येनावतीर्णमात्रेणापि दुष्पुत्रेणेव वराकी इयदावेशा दशामशिश्रयत्' इत्यभाषत । मुनिवृषा **शिवगुप्तः**—'मैव भाषिष्ठा । यतो यद्यपीय श्रेष्ठिनी कानिचिद्दिनान्येवभूता सती पराधिष्ठाने तिष्ठति, तथा-प्येतन्नन्दनेन सकलवणिक्पतिना राजश्रेष्ठिना निरवधिशेवधीश्वरेण **विश्वं-भरे**श्वरसुतावरेण च भवितव्यम्' इत्यवोचत् ।

एतच्च स्वकीयमन्दिरालिन्दगत **श्रीदत्तो** निशम्य 'न खलु प्रायेणा-सत्यमिदमुक्त भविष्यति महर्षे' इत्यवधार्य सूचीमुखसर्पवद्दुरीहितदत्तचे-तोवृत्तिरासीत् । **धनश्रीश्च** परिप्राप्तप्रसवदिवसा सती सुतमसूत ।

श्रीदत्तः—'चित्रभानुरिवायमाश्रयाश खलु बालिश । तदसजातस्नेहा-याभेवास्य जनन्यामुपाशुदण्ड श्रेयान्' इति परामृश्य प्रसूतिदु खेनातुच्छ-मूर्छापाश्रया **धनश्रिय**माकलय्य निजपरिजनजरतीमुखेन 'भ्रमीत एवाय

तनय सजात' इति प्रसिद्धि विधायाकार्य चैकमाचरितोपचारप्रपञ्च श्वपचं जिह्मब्राह्मीरहस्यनिकेत कृतापायसकेतस्त स्तन्यपमेतस्मै समर्पयामास ।

सोऽपि जनगम स्वर्भानुप्रभेण करेण रामरश्मिमिव त स्तनधयमुपरुध्य नि शलाकावकाश देशमाश्रित्य पुण्यमरमाणुपुञ्जमिव शुभशरीरभाजमेनमवेक्ष्य सजातकरुणारसप्रसरप्रसन्नमुख सुखेन विनिधाय स्वकीयमटीकत । पुनरस्यैवाधरभवभगिनिपतिरशेषापणिकपणपरमेष्ठी **इन्द्रदत्त**श्रेष्ठी विक्रयाडम्बरितशण्डमण्डलाधीन पेठोपकण्ठगोष्ठीनमनुसृतो वत्सीयविषयसनीडक्रीडागतगोपालबालकल्पनपरम्परालापद्रुत्सतरतानकसतानपरिवृतमनेकचन्द्रकान्तोपलान्तरालनिलीनमरुणमणिनिधानमिव त जातमुपलभ्य स्वयमदृष्टनन्दनवदनत्वात्तद्बुद्ध्या साध्वनुरुध्य 'स्तनधयावधानधृतबोधे **राधे**, तवाय गूढगर्भसभवस्तनूद्भव ' इति प्रवर्धितप्रसिद्धिर्महान्तमपत्योत्पत्तिमहोत्सवमकार्षीत् ।

श्रीदत्तः श्रवणपरम्परया तमेन वृत्तान्तमुपश्रुत्य शिशुविनाशनाशयेन कीनाश इव तन्निवेशम् '**इन्द्रदत्त**, अय महाभागधेयो भागिनेयो ममैव तावद्धाम्नि वर्धताम्' इत्यभिधाय सभागिनीक तोकमात्मावासमानीय पुरावत्क्रूरप्रज्ञ सज्ञपनार्थमन्तावसायिने प्रायच्छत । सोऽपि दिवाकीर्तिरुपात्तपुत्रभाण्ड सत्वरमुपह्वरानुसारी समीरवशविगलितघनाम्बरावरण हरिणकिरणमिव ईक्षणरमणीय **गुणपाल**तनयमालोक्य सदयहृदय प्रबलविटपिसकटे सरित्तटनिकटे परित्यज्य यथायथमश्वल्लीत्(?) ।

तत्राप्यसौ पुरोपार्जितपुण्यप्रभावादुपमातृभिरिव एतद्वीक्षणात्क्षरत्क्षीरस्तनाभिरानन्दोदीरितनिर्भरहभाध्वनिभि प्रचारायागताभि कुण्डोध्नीभिर्व्रजलोकधेनुभिरुपरुद्धसविधभागोऽपदान्तरमागतेन तद्रक्षणदक्षेण गोपालजनेन अस्तावतसिभासिन्यशोकस्तबकसुन्दरे सरोजसुहृदि सति विलोकित । कथितश्च सकलगोष्ठज्येष्ठाय बल्लवकुलवरिष्ठाय निजाननापहसितारविन्दाय **गोविन्दाय** । सोऽपि पुत्रप्रेम्णा प्रमोदगरिम्णा चानीय जनितहृदयानन्दाया **सुनन्दाया** समर्पितवान् । अस्येन्दिरामन्दिरस्य **धनकीर्तिरिति** नाम । ततोऽसौ क्रमेण मकरन्दपरित्यक्तशैशवदशः कमलेश

इव युवजनमन पुण्यतारुण्योत्फुल्लबल्लवीलोचनालिकुलावलेह्यलावण्यमकरन्दममन्दानन्दकामदमतिकान्तरूपायतन यौवनमासादित पुनरपि प्राज्याज्यवणिज्योपार्जनसज्जागमनेन तेन **श्रीदत्तेन** दृष्ट । पृष्टश्च **गोविन्द**स्तदवाप्तिप्रपञ्च । **श्रीदत्तः**—'**गोविन्द**, मदीये सदने किमपि महत्कार्यमात्मजस्य निवेद्यमस्ति । तदय प्रभुरिम लेख ग्राहयित्वा सत्वर प्रहेतव्य ।' **गोविन्दः**—'श्रेष्ठिन्, एवमस्तु ।' लेख चैवमलिखत्—'अहो विदितसमस्तपौतवकल **महाबल**, एष खल्वसद्वृशविनाशवैश्वानरोऽवश्य विष्यो मुशल्यो वा विधातव्य' इति । **धनकीर्ति**स्तथा तातवणिक्पतिभ्यामादिष्ट सावष्टम्भ गलालकारसख लेख कृत्वा गत्वा च जन्मान्तरोपकाराधीनमीनावतारसरसीमेकानस्या तत्प्रवेशपदिरपर्यन्तवर्तिनि वने वर्त्मश्रमापनयनाय पिकप्रियालवालपरिसरे नि सङ्गमस्वाप्सीत् ।

अत्रावसरे विहितपुष्पावचयविनोदा सपरिच्छदा निखिलविद्याविदग्धा पूर्वभवोपकारस्निग्धा सजीवनौषधिसमाना**नङ्गसेना**नामिका गणिका तस्यैव सहकारतरोस्तलमुपढौक्य विलोक्य च निस्पन्दलोचना चिराय तमनङ्गमिव मुक्तकुसुमास्त्रतन्त्र लोकान्तरमित्रमशेषलक्षणोपलक्षितमूर्ति **धनकीर्ति** पुनरायु श्रीसरस्वतीसमागमादेश(?)खा त्रयेणेव प्रकटवितर्कितकर्कोटत्रयेण बन्धुरमध्यप्रदेशात्कण्ठदेशादादायापायप्रतिपादनाक्षरालेख लेखमवाचयत् ।

लिलेख च त वाणिजकापसद हृदयेन विकुर्वती लोचनाञ्जनकरण्डादुपात्तेन वनवल्लिपल्लवनिर्यासरसद्रुतेन कज्जलेनार्जुनशलाकया तत्रैव परिश्लिष्टपुरातनसूत्रे पत्रे लेखान्तरम् । तथा हि—'यदि श्रेष्ठिनी मामवधेयवचन श्रेष्ठिन मन्यते, **महाबलश्च** यदि मामनुल्लङ्घनीयवाक्प्रसर पितर गणयति, तदास्मै निकाम सप्तपुरुषपर्यन्तपरीक्षितान्वयसपत्तये **धनकीर्तये** रूपदप्रक्रमेण द्विजदेवसमक्षमविचारापेक्ष **श्रीमति**र्दातव्या' इति । ततो यथाम्नातविशिखमिम लेखमामुच्य समाचरितगमनायाम**नङ्गसेना**या **धनकीर्ति**श्चिरेण विद्राणसान्द्रनिद्रोद्रेक सोत्सेकमुच्छ्राय प्रयाय च **श्रीदत्त**निकेतन जननीसमन्विताय **महाबलाय** प्रदर्शितलेख **श्रीमति**सखोऽभवत् ।

श्रीदत्तो वार्तामिमामाकर्ण्य प्रतूर्णं प्रत्यावर्त्य निधाय च तद्वधाय राजधानीबाहिरिकाया चण्डिकायतने कृतसकेत सनद्धवपुष पुरुष कच्चराचरणपिशाची देनद्रीची च परिप्राप्तोदवसितो रहसि **धनकीर्ति** मुहुराहूय बहुकूटकपटमतिरेवमाबभाषे—'वत्म, मदीये कुले किलैवमाचारो पट्टुतर्यामिनीमुखे कात्यायिनीप्रमुखे प्रदेशे प्रतिपन्नाभिनवकङ्कणबन्धेन स्तनधयागोधेन महारजनरसरक्ताशुकसमाश्रय स्वयमेव माषमयमोरमौकुलिर्बलिरुपहर्तव्य ।' **धनकीर्तिः**—'तात तात, यथा तातादेश ' इति निगीर्य गृहीतकुलदेवतादेयहन्तकारोपकरणस्तेन श्यालेन **महाबलेन** पुरप्रदेशान्नि सरन्नवलोकित । समालापितश्च—'हहो **धनकीर्ते**, प्रवर्धमानान्धकारावन्ध्यायामस्या वेलायामवगण कोचालितोऽसि ।' '**महाबल**, मातुलनिदेशान्नमसितनिवेदनाय दुर्गालये ।' 'यद्येव नगरजनासस्तुतत्वात्त निवास प्रति निवर्तस्व । अहमेतदुपयाचितमैशान्या स्पर्शयितु प्रगच्छामि । यद्यत्र तातो रोचिष्यति तदा तद्रोषमहमपनेष्यामि ।' ततो **धनकीर्तिर्**मन्दिरमगात्, **महाबलश्च** कृतान्तोदरकन्दरम् । **श्रीदत्तः** सुतमरणशोकातङ्कोपान्त प्रकाशिताशेषवृत्तान्त 'सकलनिकाय्यकार्यानुष्ठानपरमेष्ठिनि मन्मनोह्लादचन्द्रलेखे **विशाखे**, कथमय वैधेयो ममान्वयापायहेतु प्रयुक्तोपायविलोपनकेतु प्रवाशयितव्य ।' **विशाखा**—'श्रेष्ठिन्, भेलभावात्सर्वमनुपपन्न त्वया चेष्टितम् । अत कुरुण्डतो भीत कुक्कुटपोत इव तूष्णीमास्स्व । भविष्यति भवतोऽशेष मनीषितम्' इत्याभाष्य अपरेद्युर्दयितजीवितव्यतोदकेषु मोदकेषु विष सचार्य 'सुते **श्रीमते**, य एते कुन्दकुमुदकान्तयो मोदकास्ते स्वकीयाय कान्ताय देया, श्यावश्यामाकश्यामलरुचयश्च जनकाय' इति समर्पितसमया समासन्नमरणसमया सरिति सवनायानुससार । **श्रीमतिः** 'यच्चोक्ष(?)भक्षन्तप्रतीक्षाय ताताय वितरीतव्यम्' इत्यवगत्याविज्ञातसवित्रीचित्तकौटिल्या नि शल्यहृदया तानेतयोर्विपर्ययेणावीवृधत् । **विशाखा** पतिशून्यमरण्यसामान्यमगारमाप्य परिदेव्य च सुचिर पुन 'पुत्रि, किमन्यथा भवति महामुनिभाषितम् । केवल तव चापेन मया च स्थेयात्मीयान्वयविलोपायकृत्योत्थापनमाचरितम् । तदलमत्र बहुप्रलापेन । कल्पद्रुमेण कल्पयतेव

त्वमनेन दैवदेयदेहरक्षाविधानेन धवेन सार्धमाकल्पमिन्द्रियैश्वर्यसुखमनुभव' इति संभाविताशीर्वादा तमेकं मोदकमास्वाद्य पत्युः पथि प्रतस्थे ।

एवं विहितदुरीहितवशादुपात्तामिततोकशोकावतस्थे दशमीस्थे तस्मिन्श्वशुरे श्वश्रूजने च सति स पुरातनपुण्यमाहात्म्यादुल्लङ्घितघोरप्रतिपक्षकापत्प्रतिदिनमुदीयमानसंपदेकदा तेन विश्वंभरेण क्षितीश्वरेण निरीक्षितः । तद्रूपसंपत्तौ जातबहुविस्मयेन तनूजया सह उभयेन विशामाधिपत्यपदेन योजितश्च । गुणपालः किंवदन्तीपरम्परया अस्य कल्याणपरम्परामुपश्रुत्य काशाम्बीदेशात्पद्मावतीपुरमागत्य अनेनाश्चर्यैश्वर्यभाजानुजा सह संजग्मे ।

अथान्यदा सकलत्रपुत्रमित्रतन्त्रेण धनकीर्तिना दर्शनायागतयानङ्गसेनया चानुगतिनिष्ठो गुणपालश्रेष्ठी मतिश्रुतावधिमनःपर्ययविषयसाम्राजमखिलमुनिमण्डलीराजं श्रीयशोध्वजानामभाजनं भगवन्तमभिवन्द्य सबहुप्रश्रयमेवमपृच्छत्—'भगवन्, किं नाम जन्मान्तरे धर्ममूर्तिना धनकीर्तिना सुकृतमुपार्जितम्, यनेे बालकालेऽपि तानि तानि दैवैकशरप्रतीकाराणि व्यसनानि व्यतिक्रान्तः, येनास्मिन्व्यतिरिक्तरसारूपसंपन्नोऽभूत्, येनादभ्राभ्रियविभावसुप्रभासंसार इव देवानामप्यप्रतिहतमहः समजनि, येन चापरेषामपि तेषां तेषां महापुरुषकक्षावग्रहाणां गुणानां समवायोऽभवत् । तथा हि—स्थानं वदान्यतायाः, समाश्रयो वदान्यभावस्य, निकेतनमवदानकर्मणः, क्षेत्रं मैत्रेयिकायाः, स्वप्नेऽपि न स्वजनस्याजनि मनो मतु (?) कन्तुरिव च कामिनीलोकस्य । तदस्य भदन्त, प्रापणिकपरिषत्प्रवणस्य निःशेषशास्त्रप्रवीणान्तःकरणस्य निसर्गादेव निखिलपरिजनालापनसक्तस्य विनेयजनमनःकुवलयानन्दिकथावतारामृतमूर्तेः सुकीर्तेर्धनकीर्तेः पुरोपार्जितं सुकृतं कथयितुमर्हसि ।' भगवान्—'श्रेष्ठिन्, श्रूयताम् ।' तत्संबन्धसक्तं पूर्वोक्तं वृत्तान्तमचकथत्—'या चास्य पूर्वभवनिकटा घण्टा वधूटी सा कृतनिदानादमूनसिप्रवेशादियं संप्रति श्रीमतिः संजाता । यश्च स मीनः स कालक्रमेण व्यतिक्रम्य पूर्वं पर्यायपर्वेयमनङ्गसेनाभूत् । अतोऽस्य महाभागस्यैकदिवसा हिंसाफलमेतद्विजृम्भते । धनकीर्तिरेतद्वचःपवित्रश्रोत्रवर्त्मा । तथा श्रीमतिरनङ्गसेना च पुराभवं भवं संभाल्योन्मूल्य चान्तमः संतानतरु-

निवेशमिव केशपाश तस्यैव दोषज्ञस्यान्तिके यथायोग्यताविकल्प तप॰-कल्पमादाय जिनमार्गोचितेनाचरितेन चिरायाराध्य रत्नत्रय विधाय च विधिवन्निरजन्यमनोवर्तन प्रायोपवेशनम्। तदनु **धनकीर्ति** सर्वार्थसिद्धि-माधनकीर्तिर्बभूव। **श्रीमतिरनङ्गसेना** च कल्पान्तरसयोज्य देवसायुज्य-सभजत्।

भवति चात्र श्लोक सर्वार्थे—

पञ्चकृत्व किलैकस्य मत्स्यस्याहिंसनात्पुरा।
अभूत्पञ्चापदोऽतीत्य **धनकीर्ति**: पति श्रिय॥

इत्युपासकाध्ययने अहिंसाफलावलोकनो नाम षड्विंश कल्प।

अदत्तस्य परस्वस्य ग्रहण स्तेयमुच्यते।
सर्वभोग्यात्तदन्यत्र भावात्तोयतृणादित॥
ज्ञातीनामत्यये वित्तमदत्तमपि समतम्।
जीवता तु निवेशेन व्रतक्षतिरतोऽन्यथा॥
सक्लेशाभिनिवेशेन प्रवृत्तिर्यत्र जायते।
तत्सर्व राज्ञि विज्ञेय स्तेय स्वान्यजनाश्रये॥
रिक्थ निधिनिधानोत्थ न राज्ञोऽन्यस्य युज्यते।
यत्स्वस्यास्वामिकस्येह दायादो मेदिनीपति॥
आत्मार्जितमपि द्रव्य द्वापरायान्यथा भवेत्।
निजान्वयादतोऽन्यस्य व्रती स्व परिवर्जयेत्॥
मन्दिरे पदिरे नीरे कान्तारे धरणीधरे।
तन्नान्यदीयमादेय स्वापतेय व्रताश्रयै॥
पौतवन्यूनताधिक्ये स्तेनकर्म ततो ग्रह।
विग्रहे सग्रहोऽर्थस्यास्तेयस्यैते निवर्तका॥
रत्नरत्नाङ्गरत्नस्त्रीरत्नाम्बरविभूतय।
भवन्त्यचिन्तितास्तेषामस्तेय येषु निर्मलम्॥
परप्रमोषतोषेण तृष्णाकृष्णधिया नृणाम्।
अत्रैव दोषसभूति॰ परत्रैव च दुर्गति॰॥

श्रूयतामत्र स्तेयफलस्योपाख्यानम्—प्रयागदेशेषु निवासविलासवारलापप्रलापवाचालितविलासिनीनूपुरे सिंहपुरे समस्तमुद्रमुद्रितमेदिनीप्रसाधनसेन पराक्रमेण सिंह इव सिंहसेनो नाम नृपति । तस्य निखिलभुवनजनस्तवनोचितवृत्ता रामदत्ता नामाग्रमहिषी । सुतौ चानयोराश्चर्यसौन्दर्यपरितोषितानिमिषेन्द्रौ सिंहचन्द्र-पूर्णचन्द्रौ नाम । नि शेषशास्त्रविशारदमति श्रीभूतिरस्य पुरोहित सुनृताधिकधिषणतया सत्यघोषापरनामधेय । धर्मपत्नी चास्य पतिहितैकचित्ता श्रीदत्ता नामाभूत् ।

स किल श्रीभूतिर्विश्वासरसनिर्विघ्नतया परोपकारनिघ्नतया च विभक्तानेकापवरकरचनाशालिनीभिर्महाभाण्डवाहिनीभिर्गोशालोपशल्याभि कुल्याभि समन्वितमतिसुलभजलयवसेन्धनप्रचार भाण्डनारम्भोद्भटभरीरपेटकपक्षरक्षासार गोरुतप्रमाणवप्रप्राकारप्रतोलिपरिखासूत्रितत्राण प्रपासत्रसभासनाथवीथिनिवेशन पण्यपुटभेदन विदूरितकितवविटविदूषकपीठमर्दावस्थान पेण्ठास्थान विनिर्माय नानादिग्देशोपसर्पणयुजा वणिजा प्रशान्तशुल्कभाटकभागहारव्यवहारमचीकरत् ।

अत्रान्तरे पद्मिनीखेटपट्टनविनिविष्टावासतन्त्रस्य सुदत्ताकलत्रचरित्रपवित्रितगोत्रस्य वणिक्पते सुमित्रस्य निजासनाभिजनाम्भोजभानु सूनुर्भद्रमित्रो नाम समानधनचारित्रैर्वणिक्पुत्रै सत्र वहित्रयात्राया यियासु

'यादमायान्निर्विं कुर्यात्पाद वित्ताय कल्पयेत् ।
धर्मोपभोगयो पाद पाद भर्तव्यपोषणे ॥' इति पुण्यश्लोका ।

श्लोकार्थमवधार्य विचार्य चातिचिरमुपनिधिन्यासयोग्यमावासम् उदिताचारसेव्योऽवधारितेतिकर्तव्यस्तस्याखिललोकश्लाघ्यविश्वासप्रसूते श्रीभूतेर्हस्ते तत्पत्नीसमक्षमनर्घकक्षमनुगतासक रत्नसप्तक निधाय विधाय च जलयात्रासमर्थमर्थमेकवर्णप्रजाप्रलापसुवर्णद्वीपमनुससार ।

पुनरगण्यपण्यविनिमयेन तत्रत्यमचिन्त्यमात्माभिमतवस्तुस्कन्धमादाय प्रत्यावर्तमानस्यादूरसागरावसानस्याकाण्डप्रचण्डबलादनिलात्परिवर्तितपोत्रस्य यद्भविष्यतया• आयुष. शेषत्वात्तस्यैकस्य प्रमादफलकावलम्बनो-

द्यतस्य कण्ठप्रदेशप्राप्तजीवितस्य कथकथमपि क्षणदाया क्षपणिचरमयामक्षणेऽब्धिरोधोपलब्धिरभवत्।

ततोऽसौ सुखैधितशरीरत्वादपाराकूपारक्षारवारिवशवशिकाशयश्चिरायापचितमूर्छोदय करप्रचारचूर्णितचक्रवाकचिन्तामणौ प्रागचलचूलिकाचक्रवालचूडामणौ कमलिनीकुलविकासाहितहसवासिताशर्मणि विश्वकर्मणि दरन्नलिनान्तरालरुचिरे लोचनगोचरे सजाते सति बान्धवजमरणाद्रविणसद्रवणाच्चातीवार्तमनस्तया छातच्छायकाय पटच्चरचेलचीरीनिचिताङ्गशकटि कर्पटि परपस्त्योपास्तिनिरस्ताभिमानावनिरवर्तनि सन् क्रमेण **सिहपुरं** नगरमागत्य गीर्मात्रावसेयपूर्वपर्यायस्त महामोहरसोत्सारितप्रीति **श्रीभूति**मभिज्ञानाधिकवाक्यो माणिकसप्तकमयाचत। परप्रतारणाभ्यस्तश्रुतिगीति **श्रीभूतिः**

'सुप्रयुक्तेन दम्भेन स्वयभूरपि वञ्च्यते।
का नामालोचनान्यत्र सवृत्ति परमा यदि॥'

इति परामृश्य महाघङ्काघ्रातचेतास्तमायातशुचमेवमवोचत्—'अहो दुर्दुरूट किराट, किमिह खलु त्व केनचित्पिशाचेन छलित, किमु मनोमहानुरोधेन मोहनौषधेनातिलङ्घित, किं वा कितवव्यवहारेषु हारितसमस्तचित्तवृत्ति, उत अहो परचित्तवञ्चनपिशाचिकया कयाचिल्लिङ्गिकया जनितदुष्प्रवृत्ति, आहोस्वित्फलवत पादपस्येव श्रीमते. क्रियमाणोऽभियोगो न खलु किमपि फलमसपाद्य विश्राम्यतीति चेतसा केनचिद्दुर्मेधसा विप्रलब्धबुद्धिर्येनैवमतिविरुद्धमभिधत्से। काहम्, क भवान्, क मणय, कश्चावयो सबन्ध। तत्कूटकपटचेष्टिताकरपट्टनपाटच्चर, अणक पणिक, सकलमण्डलप्रतीतप्रत्ययिकशीलमतिवेलमेव मामकाण्डे चण्डकर्मन्पर्येनुयुञ्जान कथ न लज्जसे'। पुनश्चैनमर्थप्रार्थनपथमनोरथविशाल शब्दाल बलात्पालिन्दमन्दिरमनुचरैरानाय्यानाय्यमति', 'देव, अय वणिग्भिष्कारणमस्माक दुरपवादमृदङ्गवन्मुखरमुख सुखेनानस्तितस्नातक इवास्तितु न ददाति' इत्यादिभिरुदितैरवाप्तप्रसरतयोत्तेजितराजहृदयस्तथैव पृथिवीनाथेनापि निराकारयत्। भद्रमित्र 'चित्रमेतन्ननु यन्मामपि परविप्रलम्भाय कुल-

क्रमायाताखिलकमलानिलयमनन्यसामान्यसाहसालयमोषमौषधिषणानिधिर-पर इवापायजलधिर्नगरमध्येऽपि मोषितुमभिलषति' इति जातामर्षोत्कर्षस्त न्यासार्पणेऽतिचिक्कणचित्त निश्चित्य स्वाध्यायिपरिषदि महापरिषदि च तद-न्यायोपविन्यासेन साध्यसिद्धिमनवबुध्यानधीनधी अशङ्कशुक्रमतिर्महादेवी धाम नेमनिवेशमम्लिकानोकहशिखादेशमारुह्यापद्रुह्य कुररीविरहावसर कु-रर इव तमस्विनीप्रथमपश्चिमयामसमये 'सुहृच्चराहुति श्रीभूतिरेवविधकर-ण्डविन्यस्तम्, इयत्सस्थानसदनम्, एतद्वर्णम्, अद सख्याभ्यर्णं च मदीय मणिगणमुपनिधिनिधेय न प्रतिददातीत्यत्र चास्यैव धर्मरमणी साक्षिणी च । यदि मद्वदतयैतदन्यथा मनागपि भवति तदा मे चित्रवधो विधातव्य.' इति दीर्घघोषघूर्णितमूर्धमध्यमूर्ध्वबाहु सर्वर्तुपरिवर्तार्धं पूत्कुर्वन्नेकदा नगराङ्ग-नाजनस्य चन्द्रामृतपात्रयन्त्रधारागृहावगाहगौरितजगत्रय कौमुदीमहोत्स-वसमयमालोकमानया तमङ्कोत्सङ्गसमासीनया निपुणिकाभिधानोपसः वित्रीसमेतया अनाथलोकलोचनचकोरकौमुदीकल्पवृत्तया रामदत्तया करु णारसप्रचारपदव्या महादेव्याकर्णितानुक्रोशान्निर्वर्णितश्च । तदनु 'सन्म-नसधात्रि धात्रि, न खल्वेष मनुष्य पिशाचपरिप्लुतो नाप्युन्मत्ताचरितो यतस्त दिवसमाद्य कृत्वा सकलमपि परिवत्सरदलमेकवाक्यव्याहाराकण्ठ-पाठकठोरनाल. । तद्विचारयेय तावदचिरकाल शारविशारहृदयाम्बुजस्य एतत्क्रीडाव्याजेन मन्त्रेरन्त करणम् । अम्बिके, त्वयापि द्यूतदेवनावसरे यद्यह-मेनमेनककुचनाचारनिचितचित्तमतिबहुकुक्कुटिचेष्टित बकोटवृत्तमुदन्तजात पृच्छामि, यद्यंचास्य कटकोर्मिकाशुकादिक जयामि, तत्तदेवाभिज्ञानीकृत्य मृगीमुखव्याघ्रीसमाचारकुट्टिनी श्रीदत्ता भट्टिनी तिन्तिणीकातरुभाजोऽस्य वणिजो विषमरुचिमरीचिसख्यासपन्नानि रत्नानि याचयितव्या' इति निपु-णिकाया. कृतसगीति श्वस्त्येहानि 'सदैव मदीयहृदयानन्ददुन्दुभे दुन्दुभे, त्वयापि भगवत्या साधु विजृम्भितव्यम्, यद्यस्य चिञ्चापुरुषस्यास्ति सत्यता' इत्यध्येष्य तथैवाचरिताचरणा शतशस्तत्तदभिज्ञानज्ञापनानुबन्धतत्रात्तत्कल-त्रान्मणीनुपप्रणीय राज्ञ समर्पयामास । राज्ञाद्भुताशौ स्वकीयरत्नराशौ तानि सकीर्य आकार्य चैनमासन्नलक्ष्मीकल्पलताविलासनन्दन वैदेहकन-

न्दनम्, 'अहो वणिक्तनय, यान्यत्र रत्ननिचये तव रत्नानि सन्ति तानि त्व विचिन्त्य गृहाण' इत्यभाणीत्। भद्रमित्रः 'चिरत्राय ननु दिष्ट्या वर्धेऽहम्' इति मनस्यभिनिविश्य 'यथादिशति विशा पति' इत्युपादिश्य विमृश्य च तस्या माणिक्यपुञ्जौ निजान्येव मनाग्विलम्बितपरिचयानि रत्नानि समग्रहीत्।

तत स नरवर सपरिवार प्रकाम विस्मितमति' 'वणिक्पते, त्वमेवात्रान्वर्थत **सत्यघोषः**, त्वमेव च परमनिस्पृहमनीष, यत्तव चेतसि च न मनागप्यन्यथाभाव समस्ति' इति प्रतीतिभि पारितोषिकप्रदानपुर सरप्रक्रुतिभिस्तत्तदौपयिकोपचितिवसतिभिश्च भणितिभिस्तमखिलब्रह्मस्तम्बस्तिनी विजृम्भमाणगुणगणस्तोत्र **भद्रमित्र** कथकार न श्लाघयामास। पुनरदूराशिवतार्ति **श्रीभूर्ति** निखिललोकलपनालवालमूलकौलीनतालताश्रयशाखिन न्युब्जानन निसर्गेण हरिणीसमच्छायमपि महासाहसानुष्ठानात्सूमीसमानकायमनल्पवैलक्ष्यस्फुटदास्वनितमतीव भयाविर्भूतोत्पथवेपथुस्तिमितमवेक्ष्य बह्वाक्षेपम्, 'आ सोमपायिनामपाङ्क्तेय वैधेय, विश्वासघातपातकप्रसवश्रोत्रिय, कितवदुराचारप्रवर्तितनूत्नरत्नापहार, कुशिककुलपासन, बकानुष्ठानसदन, साधुजनमन शकुनिबन्धनायातनुतन्त्रीजालमिव खलु तदेव यज्ञोपवीतम्। असदाचारावधिक वेदवैवधिक, सद्धर्मधामध्यामलताविधानाय विश्वभोज समेधन, अकृत्यचैत्यवात्यामात्यजरायमदूतिकोपपत्तिक दुर्गतिक, किमात्मनो न पश्यसि चर्मितरुत्वचमिवातिप्रवृद्धविश्रो वात्योन्माथशिथिलिता प्रभातप्रदीपिकामिवास्तासन्नजीवितरविमङ्गच्छवि येनाद्यापि वयोंधसि वर्तमान इव चेष्टसे। तदिदानीं यदि घनाभिधारघोरतेजसि विश्ववेदसि निक्षिप्यसे, तदा चिरोपचितदुरावारग्रहस्य स तवाचिरदु खदायिपरिग्रहोऽनुग्रहोऽनुग्रह इव। ततो द्विजापसद, कदाचित्त्वयेदमतिदुर्गन्धगोर्वरोद्रवितमध्याशय शालाजिरत्रयमशितव्यम्, नो चेदशरालवलोत्फुल्लगल्लाना मल्लाना मल्लाना त्रयस्त्रिंशदपहस्तप्रदूतानि सहितव्यानि। ध्रुवमन्यथा तव सर्वस्वापहार।' प्राणाशावकाशविभूति. **श्रीभूति**राघनय दण्डद्वय क्रमेणातितिक्षमाण' पर्याप्तसमस्तद्रविण. क्रिमिकिर्मीरपरिषत्परिकल्पितमार्ष्टिकृतकशलकपालमालावासि-

कस्तृष्टिरुत्सृष्टसरावसक्परिष्कृत' पुरादवालवालेयकमारोह्य सनिकार निष्कासित पापविपाकोपपन्नाप्रतिष्टकुष्टो दुष्परिणामकनिष्ट शुभाशयारण्यविनाशमहसि हिरण्यरेतसि तनुविसर्गादतिरौद्रसर्गादाहयेऽन्वपाये प्रादुर्भूय चिरायापराध्य च प्राणिषु जातजीवितावधिरध प्रधानानिधिर्बभूव ।

भवति चात्र श्लोक —

श्रीभूतिः स्तेयदोषेण पत्यु प्राप्य पराभवम् ।
रोदिदश्वप्रवेशेन दशेर सन्नधोगत ॥

इत्युपासकाध्ययने स्तेयफलप्रलपनो नाम सप्तविंशतितम कल्प ।

अत्युक्तिमन्यदोषोक्तिमसभ्योक्ति च वर्जयेत् ।
भाषेत वचन नित्यमभिजात हित मितम् ॥
तत्सत्यमपि नो वाच्य यत्स्यात्परविपत्तये ।
जायन्ते येन वा स्वस्य व्यापदश्च दुरास्पदा ॥
प्रियशील प्रियाचार, प्रियकारी प्रियवद ।
स्यादानृशंसधीर्नित्य नित्य परहिते रत ॥
केवलश्रुतिसङ्घेषु देवधर्मतप सु च ।
अवर्णवादवाञ्जन्तुर्भवेद्दर्शनमोहवान् ॥
मोक्षमार्ग स्वय जानन्नार्थने यो न भाषते ।
मदापह्नवमात्सर्यै स स्यादावरणद्वयी ॥
मन्त्रभेद परीवाद पैशून्य कूटलेखनम् ।
मुधासाक्षिपदोक्तिश्च सत्यस्यैते विघातका ॥
परस्त्रीराजविद्विष्टलोकविद्विष्टसश्रयाम् ।
अनायकसमारम्भा न कथा कथयेद्बुध ॥
असत्य सत्यग किंचित्किंचित्सत्यमसत्यगम् ।
सत्यसत्य पुन किंचिदसत्यासत्यमेव च ॥

अस्येदमैदंपर्यमसत्यमपि किंचित्सत्यमेव, यथान्धासि रन्धयति वयति वासासीति । सत्यमप्यसत्य किंचिद्यथार्धमासतमे दिवसे तवेद देयमित्या-

स्थाय मासतमे संवत्सरतमे वा दिवसे ददातीति। सत्यसत्यं किंचिद्यद्वस्तु यद्देशकालाकारप्रमाणं प्रतिपन्नं तत्र तथैवाविसंवादः। असत्यासत्यं किंचित्स्वस्यासत्संगिरते कल्पे दास्यामीति।

तुरीयं वर्जयेन्नित्यं लोकयात्रात्रये स्थिता।
सा मिथ्यापि न गीर्मिथ्या या गुर्वादिप्रसादिनी॥
न स्तूयादात्मनात्मानं न परं परिवादयेत्।
न सतोऽन्यगुणान्हिंस्यान्नासतः स्वस्य वर्णयेत्॥
तथा कुर्वन्प्रजायेत नीचैर्गोत्रोचितः पुमान्।
उच्चैर्गोत्रमवाप्नोति विपरीतकृते कृती॥
यत्परस्य प्रियं कुर्यादात्मनस्तत्प्रियं हि तत्।
अतः किमिति लोकोऽयं पराप्रियपरायणः॥
यथा यथा परेष्वेतच्चेतो वितनुते तमः।
तथा तथात्मनाडीषु तमोधारा निषिञ्चति॥
दोषतोयैर्गुणग्रीष्मैः संगन्तॄणि शरीरिणाम्।
भवन्ति चित्तवासांसि गुरूणि च लघूनि च॥
सत्यवाक्सत्यसामर्थ्याद्वचःसिद्धिं समश्नुते।
वाणी चास्य भवन्मान्या यत्र यत्रोपजायते॥
तर्षेर्ष्यामर्षहर्षाद्यैर्मृषाभाषामनीषितः।
जिह्वाच्छेदमवाप्नोति परत्र च गतिक्षतिम्॥

श्रूयतामत्रासत्यफलस्योपाख्यानम्—जाङ्गलदेशेषु हस्तिनागनामावनीश्वरकुञ्जरजनिजतावतारे **हस्तिनागपुरे** प्रचण्डदोर्दण्डमण्डलीमण्डनमण्डलाग्रखण्डितमण्डनकण्डूलारातिकीर्तिलतानिबन्धनोऽभूद्**दयोधनो** नाम नृपतिः। अनवरतवसुविश्राणनप्रीणितातिथिरतिथिर्नामा चास्य महादेवी। सुता चानयोः सकलकलावलोकानलसा **सुलसा** नाम। सा किल तया महादेव्या गर्भगतापि ज्ञाते येनैकोदरशालिनोरम्यकदेशनिवेशोपेतपौदनपुरनिवेशिनो निर्विपक्षलक्ष्मीलक्षिताक्षूणमङ्गलस्य **मधुपिङ्गलस्य** गुणगीर्वा-

णाचलरत्नसानवे सूनवे दुर्वारवैरिवक्ष स्थलोद्दशनावदानोद्योगलाङ्गलाय **मधु-पिङ्गलाय** परिणीता बभूव ।

भूभुजा च महोदयेन तेन विदितमहादेवीहृदयेनापि 'यस्यकस्यचिन्म-हाभागस्य भाग्यैर्भोग्यतया योग्यमिद स्त्रैण द्रविण तस्यैतद्भूयात् । अत्र सर्वेषामपि वपुष्मतामचिन्तितसुखदु खागमानुमेयप्रभाव दैवमेव शरणम्' इति विगणय्य स्वयवरार्थे **भीम-भीष्म-भरत-भाग-सङ्ग-सगर सुबन्धु-मधुपिङ्गला**दीनामवनिपतीनामुपदान कूल मूल प्रस्थापयाबभूवे ।

अत्रान्तरे **मगध**मध्यप्रसिद्धाराध्यायाम**योध्या**या नरवर **सगरो** नाम । स किल लास्यादिविलासकौशलसरसाया **सुलसाया** कर्णपरम्परया श्रुतसौरूप्यातिशयो मनागुपरमत्तारुण्यलावण्योदय प्रयोगेण तामात्मसा-च्चिकीर्षुस्तौर्यत्रिकसूत्रे प्रतिकर्मविकल्पेषु सभोगसिद्धान्ते विप्रश्नविद्याया स्त्रीपुरुषलक्षणेषु कथाख्यायिकाख्यानप्रवाह्लीकास्वपरासु च तासु तासु कलासु परमसवीणतालताधरित्री **मन्दोदरी** नाम धात्रीं ज्योतिषादिशास्त्र-निशितमतिप्रसूतिं **विश्वभूति** च बहुमानसभावितमनस पुरोधस तत्र पुरि प्राहिणोत् ।

विशिकाशयशार्दूलदरी **मन्दोदरी** ता पुरमुपगम्य परप्रतारणप्रगल्भम-नीषा कृतकात्यायिनीवेषा तत्तत्कलावलोकनकुतूहल**मयोधन**धरापाल निज नाथार्थसिद्धिपरवती रञ्जितवती सती शुद्धान्तोपाध्यायी भूत्वा **सुलसा** **सगरे सगरं**-ग्राहयामास । तथा बकोटवृत्तिवेधा स पुरोधाश्च तैस्तैरादेशै-स्तस्य नृपस्य महादेव्याश्च वशीकृतचित्तवृत्ति

कुण्डे(ण्ठे) षष्टिरशीति स्यादेकाक्षे बधिरे शतम् ।
वामने च शत विंश दोषा. पिङ्गे त्वसख्यया ॥
मुखस्यार्ध शरीर स्याद्घ्राणार्धं मुखमुच्यते ।
नेत्रार्ध घ्राणमित्याहुस्तत्तेषु नयने परे ॥

इत्यादिभि स्वय विहितविरचनैर्**मधुपिङ्गले** विप्रीतिं कारयामास ।

ततश्चाम्पेयमञ्जरीसौरभपय पानलुब्धबोधस्तनधयेषु पुष्पधयेष्विव मिलि-

तेषु स्वयवराह्वानशृङ्गारिताहङ्कारेषु महीश्वरेषु सा **मन्दोदरीवशमानसा** **सुलसा** श्रुतिमनोहर **सगरमवृणीत्तन्निम्नधरोपगापगेव** सागरम्।

भवति चात्र श्लोक—

अल्पैरपि समर्थैं स्यात्सहायैर्विजयी नृप।
कार्यायान्तो हि कुन्तस्य दण्डस्त्वस्य परिच्छद ॥

इत्युपासकाध्ययने **सुलसाया सगरसगमो** नामाष्टाविंश कल्प।

प्ररूढनिर्वेदकन्दलो **मधुपिङ्गलः** 'धिगिदमभोगायतन भोगायतन यदेकदेशदोषादिमामुचितसमागमामपि मामतनूद्वहामह नालप्सि' इति मत्वा विमुक्तससारपक्ष. परिगृहीतदीक्ष क्रमेण तास्तान्ग्रामारामनिवेशान्निरनुक्रो जङ्घारिक इव लोचनोत्सवता नयन्नशनायाबुद्ध्या**योध्या**मागत्यानेकोपवासपरवशहृदयोत्साहस्तीव्रतयातिश्रान्तदेहो वाष्पीह इव क्लमथुव्यपोहाय **सगरा**गारद्वारमन्दिरे मनाग्व्यलम्बत। तत्र च पुराप्रयुपरिणयापायनीति**विश्वभूतिः** प्रगल्भमतये **शिवभूतये** रुचिष्याय शिष्याय रहितरहस्यमुद्रक सामुद्रकमशेषविदुषविचक्षणो व्याचक्षाणो बभूव। परामर्शवशाशीति **शिवभूतिस्त** न्यक्षलक्षणपेशल **मधुपिङ्गल**मवलोक्य उपाध्यायघनघृताहुतिवृद्धिमद्धामशालिनि क्ष्वालामालिनि 'दह्यतामेतदैतिह्यस्वाध्यायो यदेवविधमूर्तिरप्ययमीदृगवस्थाकीर्ति सदाचारनिगृहीतिर्**विश्वभूति**। अपर्यासपूर्वापरसगीते **शिवभूते,** मा गा खेदम्, यदेष नृपवरस्य **सगरस्य** निदेशादेशादसदुपदेशादनन्यसामान्यलावण्यविनिवासा **सुलसा**मलभमानस्तपस्वी तपस्वी समभूत्। एतच्चासन्नारिष्टतते**र्विश्वभूते**र्वचनमेकायतमनाः स यतिर्निशम्य प्रवृद्धक्रोधानल कालेन विपद्योत्पद्य चासुरेषु **कालासुर**नामा भवप्रत्ययमाहात्म्यादुपजातावधिसन्निधिस्तपस्याप्रपञ्चमसुरान्वयोदञ्च चात्मनो विनिश्चित्य यदीदानीमेव महापराधनगर **सगर**मकारण प्रकाशितदोषजातिं **विश्वभूतिं** च चूर्णपेष पिनष्मि। तदानयो. सुकृतभूयिष्ठत्वात्प्रेत्यापि सुरश्रेष्ठत्वावाप्तिरिति न साध्वपराध स्यात्। ततो यथेहानयोर्बहुविडम्बनावरोधो वध, परत्र च दु खपरम्परानुरोधो भवति, तथा विधेयम्। न चैकस्य बृहस्प-

तेरपि कार्यसिद्धिरस्ति' इत्यभिप्रायेणात्मवैकारिकर्द्धप्रदर्शनातिथि वैरनिर्यातनमनोरथरथसारथिमन्वेषणमतिरासीत् ।

अथ कामकोदण्डकारणकान्तारैरिवेक्षुवणावतारैर्विराजितमण्डलाया **इहालायामस्ति स्वस्तिमती** नाम पुरी । तस्याम**भिचन्द्रा**परनाम**वसुविश्वावसु**र्नाम नृपतिः । तस्य निखिलगुणमणिप्रसूति**र्वसुमती** नामाग्रमहिषी । सूनुरनयोः समस्तसपत्नभूरुहविभावसु**र्वसुः** । पुरोहितश्च निश्चिताशेषशास्त्ररहस्यनिकुरम्बः **क्षीरकदम्बः** । कुटुम्बिनी पुनरस्य सती व्रतोपास्तिमती **स्वस्तिमती** नाम । जन्युरनयोरनेकनमसितपर्वतप्राप्तः **पर्वतो** नाम । स किल सदाचारणभूरि **क्षीरकदम्बक**सूरिः शिष्यशेमुष्यामिव स्वाध्यायसंपादनविशालाया सुवर्णगिरिगुहाङ्गणशिलायामेकदा तस्मै मुदा गतस्मयाय यथाविधि समाधिगासवे **वसवे** प्रगलितपितृपाण्डित्यगर्वपर्वताय तस्मै **पर्वताय** गिरिकूटपत्तनवसते**र्विश्वनाम्नो** विश्वभरापतेः पुरोहितस्य विहितानवद्यविद्याचार्यचरणसेवस्य **विश्वदेवस्य** नन्दनाय **नारदा**भिधानाय च निखिलभुवनव्यवहारतन्त्रमागमसूत्रमतिमधुरस्वरापदेशमुपदिशन्नम्बरादवतरद्‌भ्यां सूर्याचन्द्रमोभ्या**ममितगत्यनन्तगति**भ्यामृषिभ्यामीक्षाचक्रे ।

तत्र समासन्नसुगति**रनन्तगति**र्भगवान्किलैवमभाषत—'भगवन्, अत एव खलु विदुष्या शिष्या, यदेवमनवद्यं ब्रह्मोद्यविद्यमेतस्माद्ग्रन्थार्थप्रयोगभङ्गीषु यथार्थप्रदर्शनतया विधूतोपाध्यायादुपाध्यायादेकसर्गाधियोऽधीयते' । प्रयुक्तावधिबोधस्थिति**रमितगति**र्भगवान्—'मुनिवृषन्, सत्यमेवैतत् । किं त्वेतेषु चतुर्षु मध्ये द्वाभ्यामसितगौरवोपेतपदार्थवदध प्रबोधोचितमतिभ्यामिदमतिपवित्रमपि सूत्रं विपर्यासयितव्यम्' । एतच्च प्रवचनलोचनालोकितब्रह्मस्तम्बः **क्षीरकदम्बः** संश्रुत्य 'नूनमस्मिन्महामुनिवाक्येऽर्थात्सप्तरुचिमरीचिवद्द्वाभ्यामूर्ध्वगाभ्यां भवितव्यमिति प्रतीयते । तत्राहं तावदेकदेशयतिपूतात्मानमधरधामसंनिधानं न संवयेयम् । नरकान्तं राज्यम्, धनान्तो नियोगः, मरणान्तः स्त्रीषु विश्वासः, विपदन्ता खलेषु मैत्री, इति वचनादिन्दिराममन्दिरामदमलिनप्रचारे राज्यभरे प्रसरदसुं **वसुं** च नोर्ध्वं यियासुम् । तन्नारदपर्वतौ परीक्षाधिकृतौ' इति निश्चित्य समिधमयमूर्णायुद्वयं निर्माय प्रदाय च

ताभ्याम् 'अहो, द्वाभ्यामपि भवद्भ्यामिदमुरणयुगलं यत्र न कोऽप्यालोकते तत्र विनाश्य प्राशितव्यम्' इत्यादिदेश । तावपि तदादेशेन हव्यवाहनद्वितयं प्रत्येकमादाय यथायथमयासिष्टाम् । तत्र सत्ख्यातिखर्वः पर्वतः पस्त्यपाश्चात्यकुम्बामुपसद्याह्रस्वं सपाद्य च भद्रित्रसुरभ्रमुत्रमुदरानलपात्रमकार्षीत् । शुभाशयविशारदो नारदस्तु 'यत्र न कोऽप्यालोकते' इत्युपाध्यायोक्तं ध्यायन् 'को नामात्र पुरे कान्तारे वा सद्गुणो योऽधिकरणं नात्मेक्षणस्य व्यन्तरगणस्य महामुनिजनान्तःकरणस्य च' इति विचिन्त्य तथैव तं वृष्णिमुपाध्यायाय समर्पयामास ।

उपाध्यायो नारदमप्यूर्ध्वगमवबुद्ध्य ससारतरुस्तम्बमिव कचनिकरम्बमुत्पाद्य स्वर्गलक्ष्मीसपक्षां दीक्षामादाय निखिलागमसमीक्षां शिक्षामनुश्रित्य चातुर्वर्ण्यश्रमणसङ्घसंतोषणं गणपोषणमात्मसात्कृत्य एकत्वादिभावनापुरस्कारमात्मसंस्कारं विधाय कायकषायकर्शनां सल्लेखनामनुष्ठाय निःशेषदोषालोचनपूर्वकाङ्गविसर्गसमर्थमुत्तमार्थं च प्रतिपद्य सुरसुखकृतार्थो बभूव । पूर्वमेव तदादेशादात्मदेशोपदेशं सकलसिद्धान्तकोविदो नारदः सद्गुणभूरे क्षीरकदम्बसूरेः प्रव्रज्याचरणं स्वर्गावरोहणं चावगत्य 'गुरुवद्गुरुपुत्रं च पश्येत्' इति कृतसूक्तस्मरणपर्याप्ततदाराधनोपकरणस्तद्विरहदुःखदुर्मनसमुपाध्यायानीं जननीं सह पांसुक्रीडितं पर्वतं च द्रष्टुमागतः । अपरेद्युस्तं पर्वतम् 'अजैर्यष्टव्यम्' इति वाक्यम् 'अजैरजात्मजैर्यष्टव्यं हव्यकव्यार्थो विधिर्विधातव्यः' इति श्रद्धामात्रावभासिभ्योऽन्तेवासिभ्यो व्याहरन्तमुपश्रुत्य बृहस्पतिप्रज्ञः—'पर्वत, मैवं व्याख्यः । किं तु 'न जायन्त इत्यजा वर्षत्रयवृत्तयो व्रीहयस्तैर्यष्टव्यं शान्तिपौष्टिकार्था क्रिया कार्या' इति परार्ध्यैवाचार्यादिदं वाक्यमेवमश्रौष्व परुत्सजूस्तथैवाचिन्तयाव । तत्कथमेषम एव तव मतिर्द्वीपरवसति समजनीति बहुविस्मयं मे मनः । आचार्यनिकेत पर्वत, यद्येवमद्यश्वीनेऽप्यथाभिधाने भवानपरवानपि विपर्यस्यति, तदा पराधीने मादृग्विधीने को नाम संप्रत्ययः' । पर्वतः—'नारद, नेदमस्तु कारं यदस्य पदस्य मन्निरुक्त एवातिसूक्तोऽर्थः । यदि चायमन्यथा स्यात्तदा रसवाहिनीखण्डनमेव मे दण्डः' । नारदः—'पर्वत, को नु खल्वत्र विवदमानयोर्निकष-

भूमि'। **पर्वतः**—'**नारद,वसुः**। कर्हि तर्हि त समयानुसर्तव्यम्। इदानीमेव नात्रोद्धार' इत्यभिधाय द्वावपि तौ **वसु** निकषा प्रास्थिषाताम्, ऐक्षिषाता च। तथोपस्थितौ तेन **वसुना** गुरुनिर्विशेषमाचरितसमानौ यथावत्कृतकसिपुविधानौ विहितोचितोचितकाञ्चनदानौ समागमनकारणमापृष्टौ स्वाभिप्रायमभाषिषाताम्। **वसुः**—'यथाहतुस्तत्रभवन्तौ तथा प्रातरेवानुतिष्ठेयम्'।

अत्रान्तरे वसुलक्ष्मीक्षयक्षपेव क्षपाया सा किलोपाध्याया **नारद**पक्षानुमत **क्षीरकदम्बा**चार्यकृत तद्वाक्यव्याख्यान स्मरन्ती **स्वस्तिमती पर्वत**परिभवापायबुद्ध्या **वसु**मनुसृत्य 'वत्स **वसो**, य पूर्वमुपाध्यायादन्तर्धानापराधलक्षणावसरो वरस्त्वयादायि, स मे सम्प्रति समर्पयितव्य' इत्युवाच। सत्यप्रतिपालनासु**र्वसुः**— किमम्ब, सदेहस्तत्र। यद्येव यथा सहाध्यायी **पर्वतो** वदति, तथा त्वया साक्षिणा भवितव्यम्'। **वसु**स्तथा स्वयमाचार्याण्याभिहित —'यदि साक्षी भवामि तदावश्य निरये पतामि। अथ न भवामि तदा सत्यात्प्रचलामि' इत्युभयाशयशार्दूलविद्रुतमनोमृगश्चिर विचिन्त्य

'न व्रतमस्थिग्रहण शाकपयोमूलभैक्षचर्या वा।
व्रतमेतदुन्नतधियामङ्गीकृतवस्तुनिर्वहणम् ॥'

इति च विमृश्य निरयनिदानदक्ष चरमपक्षमेव पक्षमाक्षेप्सीत्।

तदनु मुमुदिषमाणारविन्दहृदयविनिद्रेन्दिन्दिरचरणप्रचारोदञ्चन्मकरन्दसिन्दूरितनीरदेवतासीमन्तान्तराले प्रभातकाले, सेवासमागतसमस्तसामन्तोपास्तिपर्यस्तोत्तसकुसुमसपादितोपहारमहीयसि च सति सदसि मृगयाव्यसनव्याजशरव्यीकृते कुरङ्गपोते, अपराद्धेषु प्रत्यावृत्यासादितस्पर्शमात्रावशेषाकाशस्फटिकघटितविलसन सिहासनमुपगत्य 'सत्यशौचादिमाहात्म्यादह विहायसि गतो जगद्व्यवहार निहालयामि' इत्यात्मानमुत्कुर्वाणो विवादसमये तेन विनतवरदेन **नारदेन** 'अहो, मृषोद्योद्भिदविभावसो **वसो**, अद्यापि न किंचिन्नङ्क्ष्यति। तत्सत्य ब्रूहि' इत्यनेकश कृतोपदेश काश्यपीतल यियासु**र्वसुः**—'**नारद**, यथैवाह **पर्वत**स्तथैव सत्यम्' इत्यसमीक्ष्य साक्ष्य वदन् 'देव, अद्यापि यथायथ वद' इत्यालापवदुले समन्युमानसविलासिनीस्खलितोक्तिलोहले विषादासादिहृदयप्रजाप्रजल्पकाहले स्फुटद्ब्रह्माण्डखण्डध्वनिकुतू-

हले समुच्छलति परिच्छदकोलाहले सत्यधर्मकर्मप्रवर्तनकुपितपुरदेवतावश-दुर्विलसन. सासिंहासन क्षणमात्रमप्यनासादितसुखकाल पातालमूल जगाहे। अत एवाद्यापि प्रथममाहुतिवेलाया प्रजा जल्पन्ति—'उत्तिष्ठ **वसो**,' स्वर्ग गच्छ' इति ।

भवति चात्र श्लोक —

अस्थाने बद्धकक्षाणा नराणा सुलभ द्वयम् ।
परत्र दुर्गतिर्दीर्घा दुष्कीर्तिश्चात्र शाश्वती ॥

इत्युपासकाध्ययने **वसो रसाला**सादनो नामैकोनत्रिंश कल्प ।

नारदस्तमेव निर्वेदमुररीकृत्य नतभ्रूविभ्रमभ्रमरकुलनिलयनीलोत्पलस्तूपमिव कुन्तलकलापमुन्मूल्य परमनिष्किचनतानिरूप जातरूपमास्थाय सकलसत्त्वाभयप्रदानामृतवर्षाधिकरण सयमोपकरणमाकलय्य मुक्तिलक्ष्मीसमागमसचारिकामिवोदकपरिचारिकामादृत्य शिवश्रीवशीकरणाध्यायमिव स्वाध्यायमनुबद्ध्य मनोमर्कटक्रीडाप्रकाममिन्द्रियाराममुपरम्य अन्तरात्महेमाश्मसमस्तमलदहन ध्यानदहनमुद्दीप्य सजातकेवलस्तत्पदाप्तिपेशलो बभूव ।

पर्वतस्तु तथा सर्वसभासमाजोदीरितोद्दीर्घदुरपवादरजसि मिथ्यासाक्षिपक्षविचक्षणवक्षसि दुराचारे क्षणक्षुभितसहस्राक्षानुचरीक्षितजीवितमहसि कथाशेषतेजसि वासौ सति अहस्वह्रीणतया पौरापचिकीर्षया च निरन्तरोदञ्चरोमाञ्चनिकाय शल्लशलाकानिकीर्णकाय इव निजागणेयदुरीहितान्ध्मातोदरचर्मपुट स्फुटन्निव च तैर्नृपतिविनाशयशामर्षिभि सभूयोपदिष्टलोष्टवर्षिभिरतुच्छपिञ्छोलदलास्फालनप्रकर्षिभि प्रतिघातोच्छलच्छकलकषाप्रहारतर्षिभिर्नगरनिवासहर्षिभिर्जनैरगणितापकार सरासभारोहणावतारो महान्कण्ठप्रदेशप्राप्तप्राण पुरुहूतोल्वणक्वाण सकलपुरवीथिषु विश्वरथ्युष्टानुजातो निष्काशित श्वपचस्मशानाशुकपिहितमेहनो विपरीतक्षुरधाराचरितमार्गमुण्डन प्रकाशितशिखाश्रीफलजालो गलनालावलम्बितशरावमाल प्रथीयसि वनगहनरहसि प्रविष्ट तुच्छोदकद्वीपिनीतटिनीतटनिकटोपविष्टस्तेन **कालासुरेण** दृष्ट । प्रत्यवमृष्टहृच्चेष्टेन चाह तावद्वैकारिकर्द्धिप्रचिकाशयिषुशुक्ति 'एषोऽपि स्वमतप्रतिष्ठीपयिषुमतिप्रशक्तिरत । निष्प-

तिष खलु मे कार्योल्लाप' इति निभृत वितर्क्य पर्याप्तपरिव्राजकवेषेण मायामयमुनीषेण भाषितश्च । तथा हि—'पर्वत, केन खलु समासन्नकीनाशकेलिनर्मणा दुष्कर्मणा विनिर्मापितनिर्वैरापकार' । पर्वतः—'तात, को भवान्' । 'पर्वत, भवत्पितु खलु प्रियसुहृदह सहाध्यायी शाण्डिल्य इति नामाभिधायी । यदा हि वत्स, भवान्समभवत्तदाह तीर्थयात्रायामगाम् । इदानीं चागाम् । अतो न भवान्मा सम्यगवधारयति । तत्कथय हन्त कारणमस्य व्यतिकरस्य' । पर्वतः—'मत्प्राणितपरित्राणसद्मन् भगवन्, समाकर्णय । समस्तागमरत्नसनिधातरि सुकृतमणिसमाहर्तरि निजरूपानुजातरि पितरि नाकलोकमिते समिते सति स्वातन्त्र्यादेकदा प्रदीप्तनिकामकामोद्गम सपत्नपुण्याङ्गनाजनसमागम कृतपिशिकापिस्वापनस्वाद पापकर्मप्रसाद चेतन्नप्यार्योपदिष्ट विशिष्ट व्याख्यानमह दुरात्माख्यान स्वव्यसनविवृद्धये धर्मबुद्ध्या साधुमध्ये अजैर्यष्टव्यमितीद वाक्यमशेषकल्मषनिषेक्योऽन्यथोपन्यस्यमानो नारदेनापादितवचनस्खलन सन् एतावद्विपत्तिस्थामवस्थामवापम्' । कालासुरः—'पर्वत, मा शोच । मुञ्च त्वमशेषं धिषणाकलुषम् । अङ्ग, साधु सबोधयात्मानम् । न खलु निरीहस्य नरस्यास्ति काचिन्मनीषितावाप्ति । तदल हन्त हृदयदाहानुगेनावेगेन । हहो पुत्र पर्वत, यथा स्वकीयसकेताङ्क ब्राह्मगोसवाश्वमेधसौत्रामणिवाजपेयराजसूयपुण्डरीकप्रभृतीना सप्ततन्तूना प्रतिपादकानि वाक्यानि विरचय्य अन्तरान्तरा वेदवचनेषु निवेशय । वत्स, मयि भूर्भुव स्वस्त्रयीविपर्यासनसमर्थमन्त्रमाहात्म्ये, त्वयि च तरसासवसवित्रीप्रवृत्तिहेतुश्रुतिगीतिसमभ्यस्तसात्म्ये, किं नु नामेहासाध्यम्' इत्युत्साह्य स्वय विद्यावष्टम्भसृष्टाभिरष्टाभिरपीतिभिरुपद्रूयमाणजनपदहृदयमयोध्याविषयमागत्य नगरबाहिरिकाया स देवश्चतुराननोऽभूत् । अध्वर्यु पर्वतः समासीत् । मायामयसृष्टय पिङ्गल-मनु-मतङ्ग मरीचि-गौतमादयश्च ऋत्विजोऽजनिषत । तत्र श्रुतिधृतिश्चतुर्भिर्वदनैरुपदिशति । पर्वतस्तु

यज्ञार्थं पशव सृष्टा. स्वयमेव स्वयभुवा ।
यज्ञो हि भूत्यै सर्वेषा तस्माद्यज्ञे वधोऽवध ॥

ब्राह्मणो ब्राह्मणमालभेत इन्द्राय, क्षत्रिय मरुद्भ्य , वैश्य तमसे, शूद्रमूत्तमसे, तस्कर आत्मने, क्लीब कामाय, पुंश्चलमतिक्रुष्टाय, मागध गीताय, सुतमादित्याय, स्त्रिय गर्भिणी सौत्रामणौ । य एवविधा सुरा पिबति, न तेन सुरा पीता भवति । सुराश्च तिस्र एव श्रुतौ समता—पैष्टी, गौडी, मागधी चेति । गोसवे ब्राह्मणो गोसवेनेष्ट्वा सवत्सरान्ते मातरमप्यभिलषति । उपेहि मातरम्, उपेहि स्वसारम् ।

षट्शतानि नियुज्यन्ते पशूना मध्यमेऽहनि ।
अश्वमेधस्य वचनानि पशुभिस्त्रिभि ॥
महोक्षो वा महाजो वा श्रोत्रियाय विशस्यते ।
तु दिव्याय स्रक्सुगन्धे निधिर्विधि ॥
गोसवे सुरभि हन्याद्राजसूये तु भूभुजम् ।
अश्वमेधे हय हन्यात्पौण्डरीके च दन्तिनम् ॥
औषध्य पशवो वृक्षास्तिर्यञ्च पक्षिणो नरा ।
यज्ञार्थं निधन प्राप्ता प्राप्नुवन्त्युच्छ्रिता गतिम् ॥
मानव व्यासवासिष्ठ वचन वेदसयुतम् ।
अप्रमाण तु यो ब्रूयात्स भवेद्ब्रह्मघातक ॥
पुराण मानवो धर्म साङ्गो वेदश्चिकित्सितम् ।
आज्ञासिद्धानि चत्वारि न हन्तव्यानि हेतुभि ॥

इति **मनु-मरीचि-मतङ्ग**प्रभृतयश्च सवषट्कारमजद्विजगजवाजिप्रभृतीन्देहिनो जुह्वति । तदेव श्रुतिशस्त्रवाणिज्यजित्योपजीविनामीता (?) **पर्वतो** व्यपोहति । **कालासुरः** पुनरालभ्यमाना प्राणिन साक्षाद्विमानारूढान्स्वर्गे सावर्या पर्यटतो दर्शयति । **मनु**प्रमुखाश्च मुनय प्रभावयन्ति । ततो मायाप्रदर्शितत्रिदशवेश्मप्रदेशादिलोभे सजाते सकलजनक्षोभे सप्रत्यासन्ननरकनगर सगर । स च श्वभ्रविभ्रमोचितस्थितिर्**विश्वभूति**स्तदुपदेशात्तास्तान्हत्वा प्सात्वा च दुरन्तदुरितचित्तचेतसौ मखमिषात्**कालासुरेण** स्मारितपूर्वभवागसौ वीतिहोत्राहुतिविहितविचित्रवधरहसौ विचित्राया धरित्र्या द्राघीयो दु खदवथुमन्थर तलमगाताम् ।

पर्वतोऽप्यग्नायीपतिविजये जठरधनजये च हव्यकव्यकर्मभि समाचरितसमस्तसत्त्वसहार **कालासुर**तिरोधानविधुरविधिसारस्तद्विरहातङ्कशोचि •क्लेशकृश्यच्छरीर' कालेन जीनजीवितप्रचार सप्तमरसावसर सम पादि ।

भवति चात्र श्लोक —

मृषोद्यादीनवोद्योगात्पर्वतेन सम वपु ।
जगाम जगतीमूल ज्वलदातङ्कपावकम् ॥

इत्युपासकाध्ययने असत्यफलसूचनो नाम त्रिशत्तम कल्प ।

वधूवित्तस्त्रियौ मुक्त्वा सर्वत्रान्यत्र तज्जने ।
माता स्वसा तनूजेति मतिर्ब्रह्म गृहाश्रमे ॥
धर्मभूमौ स्वभावेन मनुष्यो नियतस्मर ।
यज्जात्यैव परा जातिबन्धुलिङ्गिस्त्रियस्त्यजेत् ॥
रक्ष्यमाणे हि बृहन्ति यत्राहिसादयो गुणा ।
उदाहरन्ति तद्ब्रह्म ब्रह्मविद्याविशारदा ॥
मदनोद्दीपनैर्वृत्तैर्मदनोद्दीपनै रसै. ।
मदनोद्दीपनै शास्त्रैर्मदमात्मनि नाचरेत् ॥
हव्यैरिव हुतप्रीति पाथोभिरिव नीरधि ।
तोषमेति पुमानेष न भोगैर्भवसभवै ॥
विषवद्विषया पुसामापाते मधुरागमा ।
अन्ते विपत्तिफलदास्तत्सतामिह को ग्रह ॥
बहिस्तास्ता क्रिया कुर्वन्नर' सकल्पजल्पवान् ।
भावाप्तावेव निर्वाति क्लेशस्तत्राधिक परम् ॥
निकाम कामकामात्मा तृतीया प्रकृतिर्भवेत् ।
अनन्तवीर्यपर्यायस्तस्यानारतसेवने ॥
सर्वा क्रियानुलोमा स्यात्फलाय हितकामिनाम् ।
अपरत्रार्थकामाभ्या यत्तौ स्ता तदर्थिषु ॥

क्षमामयसम काम सर्वदोषोदयद्युति ।
उत्सूत्रे तत्र मर्त्याना कुत श्रेय समागमः ॥
देहद्रविणसस्कारसमुपार्जनवृत्तय ।
जितकामे वृथा सर्वास्तत्काम् सर्वदोषभाक् ॥
स्वाध्यायध्यानधर्माद्या क्रियास्तावन्नरे कुत ।
इन्धे चित्तेन्धने यावदेष कामाशुशुक्षणि ॥
ऐदपर्यमतो मुक्त्वा भोगानाहारवद्भजेत् ।
देहदाहोपशान्त्यर्थमभिध्यानविहानये ॥
परस्त्रीसगमानङ्गक्रीडान्योपयमक्रिया ।
तीव्रता रतिकैतव्ये हन्युरेतानि तद्व्रतम् ॥
मद्य द्यूतमुपद्रव्य तौर्यत्रिकमलक्रिया ।
मदो विटा वृथाद्येति दशधानङ्गजो गण॰ ॥
हिंसन साहस द्रोह पैरे भाग्यार्थदूषणे ।
ईर्ष्यावाग्दण्डपारुष्ये कोपज स्याद्गणोऽष्टधा ॥
ऐश्वर्यौदार्यशौण्डीर्यधैर्यसौन्दर्यवीर्यता ।
लोभेताद्भुतसचाराश्चतुर्थव्रतपूतधी ॥
अनङ्गानलसलीढे परस्त्रीरतिचेतसि ।
सद्यस्का विपदो ह्यत्र परत्र च दुरास्पदा॰ ॥

श्रूयतामत्राब्रह्मफलस्योपाख्यानम्—**काशिदेशेषु** सुरसुन्दरीसपत्नपौराङ्गनाजनविनोदारविन्दसरस्यां **वाराणस्यां** सपादितसमस्ताशातिसतानप्रकर्षकर्षणो **धर्षणो** नाम नृपति । अस्यातिचारप्ररूढप्रणयसहकारमञ्जरी **सुमञ्जरी** नामाग्रमहादेवी । पञ्चतन्त्रादिशास्त्रविस्तृतवचन **उग्रसेनो** नाम सचिव । पतिहितैकमनोमुद्रा **सुभद्रा** नामास्य पत्नी । दुर्विलासरसरङ्ग **कडारपिङ्गो** नामानयो सूनु । अनवद्यविद्योपदेशप्रकाशिताशेषशिष्य **पुष्यो** नाम पुरोहित । सौरूप्यातिशयापहसितपद्मा **पद्मा** नामास्य धर्मपत्नी समस्ताभिजातजनवाह्यव्यवहारानुग॰ सकडारपिङ्ग॰ स **कडारपिङ्गः** स्वाप तेयतारुण्यमदमन्दमानबलाचापल्याद्दुरालपनभण्डेन **लिङ्गखण्डेन** सह न

तभ्रूविभ्रमाभ्यर्थ्यमानभुजङ्गातिथिषु वीथिषु सचरमाणस्तामेकदा प्रासादतलोपसदामरालपक्ष्मेक्षणाक्षिप्तपद्मा पद्मामवलोक्य

'एषेन्द्रियद्रुमसमुल्लसनाम्बुवृष्टि-
रेषा मनोमृगविनोदविहारभूमि ।
एषा स्मरद्विरदबन्धनवारिवृत्ति
किं खेचरी किममरी किमिय रतिर्वा ॥'

इति च विचिन्त्य मकरकेतुवशव्यापारनिधि प्रवृत्तदुरभिसधि॰ पुरुषप्रयोगेणाभिमतसिद्धिमनवबुध्यमान पराशयशैलविदारणतडिल्लतामिव **तडिल्लता** नाम धात्रीं अषडक्षीणे शरणे सुनयायतनादिभि पादपतनादिभि प्रश्रयैरसदाशयाश्रयैरवन्ध्यसाध्यमुपरुध्य स्वकीयाकूतकान्तारप्रवर्धनधरित्रीमकरोत् ।

तदुपारोधात्तविधविधिविधात्री **धात्री**—(स्वगतम् ।) 'परपरिग्रहोऽन्यतरानुरागग्रहश्चेति दुर्घटप्रतिभास खलु कार्योपन्यास॰ । अथवा सुघट एवाय कार्यघट । यतस्तप्तातप्तप्लवयसोरसयसोरिव चेतसो संगत्याय खलु पण्डितैर्दौत्य दौत्यमन्यथा सरसतरसोरम्भसोरिव द्वयोरपि द्रवस्वभावयोरेकीकरणे कि नु नाम प्रतिभाविजृम्भितम् । कि च ।

सा दूतिकाभिमतकार्यविधौ बुधाना
चातुर्यवर्यवचनोचितचित्तवृत्ति ।
या चुम्बकोपलकलेव शल्यमन्त-
श्चेतोनिरूढमपरस्त्यबहिष्करोति ॥

तदल विलम्बेन । परिपक्वफलमिव न खलु व्यतिक्रान्तकालमद सरसवाधिष्ठानमनुष्ठानम् । कि त्वस्य साहसावलम्बनधर्मेण कर्मण सिद्धावसिद्धौ वा दैवात्परेङ्गिताकारसर्वज्ञै प्राज्ञै कथमपि बहुजनावकाशे कृते सति पुरश्चारी हि शरीरी भवति । दुरपवादपरागावसरो व्यसनगोचरश्च । तद्भूतयेयमिदमवसेयमद्वितीयापत्यप्रसवाय सचिवाय तदुदाहरन्ति । न चानिवेद्य भर्तु किंचिदारम्भ कुर्यादन्यत्रापत्प्रतीकारेभ्य ।' इति । (प्रकाशम् ।)

'प्राणप्रियैकापत्य अमात्य, ईदृश इव ननु भवादृशोऽपि जनो जातजीवितामृतानिषेकाय अचिरत्न यत्न कर्तुमर्हति ।'

अमात्यः—'समस्तमनोरथसमर्थनकथासार्ये आर्ये, तज्जीवितामृतनिषेकाय मज्जीवितोचितविवेकाय च तत्रभवत्येवत्येव प्रभवति ।'

धात्री—'अथ किम् । तथाप्यबलाजनमनोतिरिक्तप्रतिभावता तत्रभवतापि प्रतियतितव्यम् ।' इत्यभिधाय धृतकात्यायिनीप्रतिकर्मा करतलामलकमिवाकलितसकलस्त्रैणधर्मा तैस्तै परचित्ताकर्षणमन्त्रैर्वचनैश्चक्षुश्चेतोह्लादवास्तुभिश्च अतिचिरायाचरितोपचारा परिप्राप्तप्रणयप्रसरावतारा च एकदा मुदा रहसीम प्रस्तुतकार्यघटनासमसीम ता पुष्यकान्तामुद्दिश्य श्लोकमुदाहार्षीत् ।

स्त्रीषु धन्यात्र गङ्गेव परभोगोपगापि या ।
मणिमालेव सोल्लासं ध्रियते मूर्ध्नि शभुना ॥'

भट्टिनी—(स्वगतम् ।) इत्वरीजनाचरणहर्म्यनिर्माणाय प्रथमसूत्रपात इवाय वाक्योपोद्धात । तथा चाह येय तावदेतदाकूतपरिपाकम् । (प्रकाशम् ।) आर्ये, किमस्य सुभाषितस्य ऐदंपर्यम् ।

धात्री—परमसौभाग्यभागिनि भट्टिनि, जानासि एवास्य सुभाषितस्य कैपर्यम्, यदि न वज्रघटितहृदयासि ।

भट्टिनी—(स्वगतम् ।) सत्य वज्रघटितहृदयाहम्, यदि भवत्प्रयुक्तोपघातघणजर्जरितकाया न भविष्यामि । (प्रकाशम् ।) आर्ये, हृदयेऽभिनिविष्टमर्थं श्रोतुमिच्छामि ।

धात्री—वत्से, कथयामि । किं तु ।

चित्त द्वयो पुरत एव निवेदनीय
ज्ञानाभिमानधनधान्यधिपा नरेण ।
य प्रार्थित न रहयत्यभियुज्यमानो
यो वा भवेन्ननु जनो मनसोऽनुकूल' ॥

भट्टिनी—(स्वगतम् ।) अहो नभ प्रकृतिमपीय पङ्कैरुपलेप्तुमिच्छति । (प्रकाशम् ।) आर्ये, उभयत्रापि समर्थाह न चैतन्मदूपज्ञ भवदुपक्रम वा ।

धात्री—(स्वगतम् ।) अनुगुणेय खलु कार्यपरिणति', यदि निकटतटतन्नस्य वहित्रपात्रस्येव दुर्वातालीसनिपातो न भवेत्। (प्रकाशम् ।) अत एवं भद्रे, वदन्ति पुराणविद —

'विधुर्गुरो कलत्रेण गोतमस्यामरेश्वर ।
सतनोश्चापि दुश्चर्मा समगस्त पुरा किल ॥'

भट्टिनी—आर्ये, एवमेव । यत ।

स्त्रीणा वपुर्बन्धुभिरग्निसाक्षिक परत्र विक्रीतमिद न मानसम् ।
स एव तस्याधिपतिर्मत कृती विस्रम्भगर्भा ननु यत्र निर्वृति ॥

धात्री—पुत्रि, तर्हि श्रूयताम्। त्व किलैकदा कस्यचित्कुसुमकिंसारुनिर्विशेषवपुष पुराङ्गनाजनलोचनोत्पलोत्सवामृतरोचिष प्रासादपरिसरविहारिणी वीक्षणपथानुसारिणी सती कौमुदीव हृदयचन्द्रकान्तानन्दस्पन्दसपादिनी अभू । तत्प्रभृति ननु तस्य मदनसुन्दरस्य यून प्रत्यवसितवसन्तश्रीसमागमसमयस्य पुष्पधयस्येव रसालमञ्जर्यामिव भवत्या महान्ति खलु मन्दमकरन्दास्वादने दोहदानि, नितान्त चिन्ताचक्रपरिक्रान्त स्वान्तम्, प्रसभ गुणस्मरणपरिणामाधिकरणमन्त करणम्, अनवरत रामणीयकानुकीर्तनसकेत चेत, प्रविकसत्कुसुमविलासोचितसनिहितेऽप्यन्यस्मिंल्लताकान्ताजने महानुद्वेग, पिशाचछलितस्येवास्थानानुबन्ध, सजातोन्मादस्येव विचित्रोपलम्भक्रियाप्रारम्भ, स्कन्धगदगृहीतस्येव प्रतिवासर कार्श्यावतार, स्मराराधनप्रणीतप्रणिधानस्येवेन्द्रियेषु सन्नता, प्राणेषु चाद्यश्वीनपथाकथा । अपि च ।

अनवरतजलार्द्रान्दोलनस्पन्दमन्दै-
रतिसरसमृणालीकन्दलैश्चन्दनार्द्रै ।
अमृतरुचिमरीचिप्रौढिताया निशाया
प्रियसखि सुहृदस्ते किंचिदात्मप्रबोध ॥

भट्टिनी—आर्ये, किमित्यद्यापि गोपायते ।

धात्री—(कर्णजाहमनुसृत्य ।) एवमेवम् ।

भट्टिनी—को दोष ।

धात्री—कदा ।

भट्टिनी—यदा तुभ्य रोचते ।

इतश्चानन्तरायतया तयानुमता हि मता हि मतिपाटव सचिवोऽपि नृपतिनिवासोचितप्रचारेषु वासरेषु गुणव्यावर्णनावसरायातमेतस्य महीपते पुरस्ताच्छ्लोकमिममुपन्यास्थत्—

'राज्य प्रवर्धते तस्य किञ्जल्पो यस्य वेश्मनि ।
शात्रवश्च क्षय यान्ति सिद्धाच्चिन्तामणेरिव ॥'

राजा—अमात्य, क्व तस्य प्रादुर्भूति, कीदृशी च तस्याकृति ।

अमात्यः—देव, भगवत पार्वतीपते श्वशुरस्य मन्दाकिनीस्पन्दनिदानकन्दरनीहारस्य रमणसहचरखेचरीसुरतपरिमलमत्तमत्तालिमण्डलीविलिख्यमानमरकतमणिमेखलस्य वृक्षोत्पलखण्डमण्डितशिखण्डस्य **रत्नशिखण्डनाम्न** शिखरस्याभ्यासे नि शेषकुन्तसभवावहा गुहा समस्ति। यस्या **जटायु-वैनतेय-वैशम्पायनप्रभृतय** शकुन्तय प्रादुरासन् । तस्यामेव तस्योत्पत्ति । ता च गुहामह **पुष्यश्चा**नेकशो नन्दाभगवतीयात्रानुसारित्वात्साधु जानीव । प्रकृतिश्चास्यानेकवर्णा मनुष्यसवर्णा च ।

भूपालः—(सजातकुतूहल ।) अमात्य, कथ तद्दर्शनोत्कण्ठा ममानुकण्ठा स्यात् ।

अमात्यः—देव, मयि **पुष्ये** चागते सति ।

राजा—अमात्य, भवानतीव प्रवया । तत्**पुष्यः** प्रयातु ।

अमात्यः—देव, तर्हि दीयतामस्मै सरत्नालकारप्रवेक पारितोषिकम्, अगणेय पाथेय च ।

राजा—बाढम् ।

स्वामिचिन्ताचारचक्षुष्य **पुष्यस्त**थादिष्टो गेहमागत्य 'आदेश न विकल्पयेत्' इति मतानुसारी प्रयाणसामग्रीं कुर्वाणस्तया सतीव्रतपवित्रितसद्मया **पद्मया** पृष्ट —'भट्ट, किमकाण्डे प्रयाणाडम्बर ।

पुष्यः प्रस्तुतमाचष्टे।

भट्टिनी—भट्ट, सर्वमेतत्सचिवस्य कूटकपटचेष्टितम्।

भट्टः—भट्टिनि, किं नु खल्वेतच्चेष्टितस्यायतनम्।

भट्टिनी प्रक्रान्तमभाषिष्ट।

भट्टः—किमत्र कार्यम्।

भट्टिनी—कार्यमेतदेव। दिवा सप्रकाशमेतस्मात्पुरात्प्रस्थाय निशि निभृतं च प्रत्यावृत्य अत्रैव महावकाशे निजनिवासनिवेशे सुखेन वस्तव्यम्। उत्तरत्राहं जानामि।

भट्टः—तथास्तु।

ततोऽन्यदा तया परनिकृत्तिपात्र्या धात्र्या स दुराचाराभिषङ्गः **कडारपिङ्गः** सुप्तजनसमये समानीतः 'समभ्यसतु तावदिहैवेयमयं च महीमूलं यियासुं पातालवासदुःखम्' इत्यनुध्याय तया **पञ्चया** महावर्तस्य गर्तस्योपरि कल्पितायामवानीयां खट्वायां क्रमेणोपवेशितवपुषौ तौ द्वावपि दुरातङ्काबन्धे श्वभ्रमध्ये विनिपेततुः। अनुबभूवतुश्च निखिलपरिजनोच्छिष्टसिक्थजीविनौ कुम्भीपाकोपक्रमं षट्समाशाखान्दुःखक्रमम्।

पुनरेकदा 'स्वाम्यादेशविशेषविदुष्यं **पुष्यः** तथाविधपक्षिप्रसवसमर्थयक्षिणीसहितं कृतपञ्जरपरिकल्पं किंजल्पमादाय अगच्छन्निचतुरेषु वासरेष्वस्यां पुरि प्रविशति' इति प्रसिद्धम्। प्रवर्तिनी भट्टिनी विविधवर्णविडम्बितकायेन चटकचकोरचाषचातकादिछदच्छादितप्रतीकनिकायेन पञ्जरालयेन तद्द्वयेन सह रुचिरप्रवासोचितवेषजोष्यं **पुष्यं** पुरो वने विनिवेश्य भट्टोद्भूतारम्भसंभाषणसनाथसखीजनसकल्पा धृतप्रोषितभर्तृकाकल्पाभिमुखमयासीत्। अपरेद्युः स निखिलगुणविणविशेष्य' **पुष्यः** पृथिवीपतिभवनमनुगम्य 'देव, अयं स किंजल्पः पक्षी, इयं च तत्प्रसवित्री पतत्रिणी च' इत्याचरत्।

राजा—(चिरं निर्वर्ण्य निर्णीय च स्वरेण।) पुरोहित, नैष खलु किंजल्पः पक्षी, किं तु **कडारपिङ्गो**ऽयम्। एषापि विहङ्गी न भवति, किं तु तडिल्लतेयं कुट्टिनी।

पुष्यः—देव, एतत्परिज्ञाने प्रगल्भमतिप्रसव सचिव ।

राज्ञा सचिवस्तथा पृष्ट क्ष्मातल प्रविविक्षुरिव क्षोणीतलमवालोकत ।

राजा—**पुष्य,** समास्ताम् । अय भवानैतिह्यनिकर कथयितुमर्हति ।

पुष्यः—स्वामिन्, कुलपालिकात्र प्रगल्भते ।

भूपति भट्टिनीमाहूय 'अम्ब, कोऽय व्यतिकर' इत्यपृच्छत् । भट्टिनी दन्तमाख्यत्—**काश्यपीश्वरः** शैलूष इव हर्षामर्षोत्कर्षगतमुस्थामवस्थामनुभवन्निखिलान्त पुरपुरश्रीजनवन्द्यमानपादपद्मा **पद्मां** तैस्तै सतीजनप्रह्लादवचनै समानसनिधानैरलकारदानैश्चोपचर्य, प्रवेश्य च वेदविद्विजोह्यमानकर्णीरथारूढा वेश्म, पुन 'अरे निहीन, किमिह नगरे न सन्ति सकललोकसाधारणभोगा सुभगा सीमन्तिन्य, येनैवमाचर । कथ च दुराचार, एवमाचरन्नात्र विलाय विलीनोऽसि । तदिदानीमेव यदि भवन्त तृणाङ्कुरमिव तृणेद्मि तदा तव दुष्कृतमपकृत स्यात्' इति निर्वर निर्भर्त्स्य दुर्नयगरभुजङ्ग **कडारपिङ्गं** कुट्टिनीमनोरथातिथिसतृणमुग्रसेनमन्त्रिण च निखिलजनसमक्षमाक्षारणापूर्वक प्रावासयत् । दुष्प्रवृत्तानङ्गमातङ्ग **कडारपिङ्ग**स्तथा प्रजाप्रत्यक्षमाक्षारित सुचिरमेतदेन फलमनुभूय दशमीस्थ. सन् श्वभ्रप्रभवभाजन जनमभजत ।

भवति चात्र श्लोक —

मन्मथोन्माथितस्वान्त परस्त्रीरतिजातधी ।
कडारपिङ्गः सकल्पान्निष्पपात रसातले ॥

इत्युपासकाध्ययनेऽब्रह्मफलसाधारणो नामैकत्रिंशत्तम कल्प ।

ममेदमिति सकल्पो बाह्याभ्यन्तरवस्तुषु ।
परिग्रहो मतस्तत्र कुर्याच्चेतोनिकुञ्चनम् ॥

क्षेत्र धान्य धन वास्तु कुप्य शयनमासनम् ।
द्विपदा पशवो भाण्ड बाह्या दश परिग्रहा ॥

समिथ्यात्वास्त्रयो वेदा हास्यप्रभृतयोऽपि षट् ।
चत्वारश्च कषाया स्युरन्तर्ग्रन्थाश्चतुर्दश ॥

अथ वा ।

चेतनाचेतनासङ्गाद्द्विधा बाह्यपरिग्रह ।
अन्त स एक एव स्याद्भवहेत्वाशयाश्रय ॥
धनायाविद्धबुद्धीनामधना स्युर्मनोरथा ।
न ह्यनर्थक्रियारम्भा धीस्तदर्थिषु कामधुक् ॥
सहसभूतिरप्येष देहो यत्र न शाश्वत ।
द्रव्यदारकदारेषु तत्र कास्था महात्मनाम् ॥
स श्रीमानपि नि श्रीक स नरश्च नराधम ।
यो न धर्माय भोगाय विनयेत धनागमम् ॥
प्राप्तेऽर्थे ये न माद्यन्ति न प्राप्तिस्पृहयालव ।
लोकद्वयश्रिता श्रीणा त एव परमेश्वरा ॥
चित्तस्य चित्तचिन्ताया न फल परमेनस ।
अस्थाने क्लिश्यमानस्य न हि क्लेशात्पर फलम् ॥
अन्तर्बहिर्गते सङ्गे नि सङ्ग यस्य मानसम् ।
सोऽगण्यपुण्यसपन्न सर्वत्र सुखमश्नुते ॥
बाह्यसङ्गरते पुसि कुतश्चित्तविशुद्धता ।
सतुषे हि बहिर्धान्ये दुर्लभान्तर्विशुद्धता ॥
सत्पात्रविनियोगेन योऽर्थसग्रहतत्पर ।
लुब्धेषु स पर लुब्ध सहामुत्र धन न यत् ॥
कृतप्रमाणाल्लोभेन धनादधिकसग्रह ।
पञ्चमाणुव्रत ज्यानिं करोति गृहमेधिनाम् ॥
यस्य द्वन्द्वद्वयेऽप्यस्मिन्निस्पृह देहिनो मन ।
स्वर्गापवर्गलक्ष्मीणा क्षणात्पक्षे सदक्षते ॥
अत्यर्थमर्थकाङ्क्षायामवश्य जायते नृणाम् ।
अथ सघचित चेत ससारावर्तवर्तग ॥

श्रूयतामत्र परिग्रहाग्रहस्योपाख्यानम्—**पञ्चालदेशेषु** त्रिदशनिवेशानुकूलोपशल्ये **काम्पिल्ये** निजमतिमाहात्म्यापहसितामराचार्यप्रतिभो **रत्न-**

प्रभो नाम नृपति । आत्मीयकपोलकान्तिविजितामृतमरीचिमण्डला **मणिकुण्डला** नामास्य महादेवी । कुलक्रमागतात्मोपार्जितामितवित्त **सागरदत्तो** नाम श्रेष्ठी। गृहस्य श्रीरिव **धनश्री**र्नामास्य भार्या । सूनुर्नयो-न्याय्यार्थोपार्जनैकचित्त **सुदत्तो** नाम । स महालोभविभावसुज्वलच्चित्त-भित्त **सागरदत्तः** पुरुषपरम्परायाताया काञ्चनकोटेरेकस्या स्वयमुपार्जिता-र्धकोटे पतिर्भवन्नपि शालीयादिभक्तभोजने द्वितयतुषापनीतिर्द्रावनाश्राव-णकृतिश्च, शाकपाकविधाने सभारादिकृति प्रसभाभ्यवहृतिश्च, घार्तपूरपू-रिमावेष्टिमादिभक्ष्योपक्षेपे महती स्नेहापहतिरिन्धनविरतिश्च, दुग्धदधिघो-लरसाद्युपयोगे न विक्रयाय घृत न च तक्र कडङ्करायेति च मन्य स्वयमेव प्रतिदिवसवृद्धिग्रहणाय ध्वजलोकपाटके विहरमाण प्रतिपितृप्रिययन्त्रमुप-सृत्य 'आ , सुरभि खल्वेष खल सजात.' इति सस्मेर व्याहरन्, गृहीत-पिण्डिखण्ड प्रत्यवसानसमये तद्गन्धमाजिघ्रन्सन्, सर्वलोकपरिहृतमनवधि-कालोषितमतिसमर्घता गतमकण्डितमेव च स्थालीविलय भवति तत्केवलाव-न्तिसोमसहायमाहरति । अत एवास्य महामोहानुबन्धस्य **पिण्याकगन्ध** इति जगति नाम पप्रथे । 'मुखामोदमात्रेण च प्रयोजनम् । तदल ताम्बूलार्थमर्थव्य-येन' इति विचिन्त्य विष्णुतरुत्वच कालवल्लीदलोत्तरास्वादरुच कवलयति । 'अर्धघ्राणोदर परिवार कदाचिदपि देहे हृदये वा न मनागपि विकुरुते' इति मत्वा न कमप्यूर्धपूर पूरयति । प्रतिचारकाश्चैव शिक्षयति—'न तैलार्थं लवणार्थं वित्त व्ययितव्यम्, किं तु कार्षापण माप चादाय आपणमुपढौक्य तदुभय गृहीत्वा पुनरिद साधु न भवतीति प्रतिसमर्पयंस्तत्र मापे किंचिल्ल-ग्नमायाति तेन शारीरो विधिर्विधातव्य ।' परिजनार्भकान्स्वकीयाश्चैवमुपजय-ति—'न भवद्भिरङ्गाभ्यङ्गार्थं भवनमुपप्रोतव्यम्, कि तु सस्नेहदेहै प्रातिवेशि-कशिशुसदोहै सहाजिसबाध योद्धव्यम् । अतो भवतामनुपायसनिधि स्नान-विधि । क्षपाया च प्रतिवेशवेश्मप्रदीपप्रभाप्रज्वलितेन वलीकान्तावलम्बितेन काचमुकुरेण गृहाङ्गणे प्रदीपकार्यं निकाय्य मध्ये च सणसरण्डप्रोतैर्विषम-रुचिदीप्तैरुरुबूकबीजै करोति । सकलजनसाधारणाश्च नवीनसङ्गा एव युगा स्परिच्छद परिदधाति । मनाग्मलीमसरागाश्च विक्रीणाते । ततोऽस्य वसनधा-

वनार्थमपि न कपर्दकोपक्षय । पर्वाणि च पुराणपल्लवकचवरापनयनकरणोत्करेणातपतप्तसघाटस्नेहद्रवेण गुडगोणीक्षालनकषायेण च निवर्तयति । प्रत्यासन्नवणेन द्रविणव्ययात्परागारभोजनावलोकनेनाश्रितजनमनोविनाशभयाच्चामन्त्रितो न कस्यापि निकेतने प्साति ।

एवमतीवतर्षोत्कर्षरसहार्ये सकलकदर्याचार्ये तस्मिञ्जीवत्यपि मृतकल्प मनसि वसति सति एकदा स लक्ष्मीकमलिनीपरिमलनकलमो **रत्नप्रभो** राजसिन्धुरप्रबाधावसदर्शनप्रासादसपादनाय श्रवणाश्रयवृत्तस्य **ब्रह्मदत्तस्य** महीपते कालेन स्थण्डिलतालुतावकाशे भवनप्रदेशे भूशोधन विधाय यत्ने तदास्थानमण्डपाभोगबन्धयुष प्रकामोषरदोषकलुषवपुष सपूर्णविस्तारयुष प्रथिमगुणविशिष्टका सुवर्णेष्टका समालोक्य बहिर्निकाम कलङ्कमलिनत्वादितरेष्टकाविशिष्टत्वमाकलयन् 'एता खलु चैत्यालयनिर्माणाय योग्या' इति चेतसैकत्र स्तूपतामानयामास ।

अत्रान्तरे समस्तमितपचपुरोगमसबन्ध **पिण्याकगन्धः** सरभसमपततामिष्टकावहता वैवधिकनिवहाना सायसमये मार्गविषये पतितामेकामिष्टकामवाप्य चलनक्षालनदेशे न्यधात् । तत्र च प्रतिधस्लमङ्घ्रिसघर्षादशेषकालुष्यमोषे भर्मनिर्मितत्वमवेत्य तैस्तै प्रलोभनवस्तुभि काचवहाना विहितोपचारस्ता सगृह्णन् श्रुतस्वस्रीयापायोदन्त फायमानमनोमन्युकृतान्त **पिण्याकगन्धः** 'पुत्र, निखिलकलावदातचित्त **सुदत्त**, भवत्पितृस्वसु सुतशोकमनाय मयावश्य तत्र गन्तव्यमपस्नातव्य च । ततस्त्वय्यप्येता परिस्कन्दलोकप्रलोभनेन साधु सग्रहीतव्या' इत्युपह्वरे व्याहृत्य सकलजगद्व्यवहारावतारत्रिवेद्या **काकन्द्यां** तोकशोकभूयिष्ठायास्तूणा कनिष्ठाया दर्शनार्थमगच्छत् । असद्व्यवहारव्यावृत्त **सुदत्तः** ततोपदेशमनिश्रेयसमवश्यन् यतो राजपरिगृहीत तृणमपि काञ्चनीभवति सपद्यते च पूर्वोपार्जितस्याप्यर्थस्यापहाराय प्राणसहाराय चेति जातमतिर्नैकामपीष्टका सग्रहीत् ।

महालोभलोलतान्ध **पिण्याकगन्धस्तस्या** पुरोपस्नातायागत. सुतमप्राक्षीत्—'वत्स, कियती. खलु त्वमिष्टकाततो पर्यग्रही॰ ।'

स्तेययोगविनिवृत्तः **सुदत्तः**—'तात, नैकामपि ।'

प्रादुर्भवद्दीर्घदुर्गतिदुरितबन्ध **पिण्याकगन्धः** समर्थे सदाचारकृतार्थे पुण्यभाजि तुजि परमुत्तरमपश्यन्, 'यदीमौ क्रमौ परिक्रमणक्षमौ मम नाभविष्यतां तदा कथंकारमहं मन्मनोरथवन्ध्यां **काकन्द्यामगमिष्यम्**। अत एतावेवात्र श्रीविरामावहौ द्रोहौ' इति विचिन्त्योद्वर्तनं वर्तयन्त्याः स्ववासिन्याः करादाक्षिप्तशरीरेण शिलापुत्रकेण तौ जर्जरितावजीजनत्। एतच्च वैदेहकाव्यञ्जनपरिजनात्प्राचीनबर्हिनिभः क्षितिरमणीकरिणीभः **रत्नप्रभः** श्रुत्वा दासीवक्रेण शिल्पिभिर्विधापितेष्टकातक्षणः सुवर्णत्वं निर्णीय विहितसर्वस्वापहारं सनिकारं नगरजनोच्चार्यमाणदुरपवादप्रबन्धं **पिण्याकगन्धं** निरवासयत्। 'इन्द्रियमस्थानं हि गुणदोषयोर्महीपतयः' इति नीतिवाक्यमनुस्मृत्य मूलधनप्रदानेनान्वयागतनिवासनिवेदनेन च परद्रव्यादाननिवृत्तं **सुदत्तं** साधु समाश्वासयत्। स तथा निर्वासितः सजातनरकनिबन्धः कृतप्रकामं मलोभसबन्धश्चिरायोपार्जितदुरन्तदुष्कर्मस्कन्धः **पिण्याकगन्धः** प्रेत्य पातालमगात्।

भवति चात्र श्लोकः—

षष्ठ्यां क्षितेस्तृतीयेऽस्मिँल्लोके दुःखमल्लके ।
पेते **पिण्याकगन्धेन** धनायाविद्धचेतसा ॥

इत्युपासकाध्ययने परिग्रहाग्रहफलफुल्लनो नाम द्वात्रिंशः कल्पः ।

दिग्देशानर्थदण्डानां विरतिस्त्रितयाश्रयम् ।
गुणव्रतत्रयं सद्भिः सागारयतिषु स्मृतम् ॥

दिक्षु सर्वास्वधः प्रोर्ध्वदेशेषु निखिलेषु च ।
एतस्यां दिशि देशेऽस्मिन्नियत्येव गतिर्मम ॥

दिग्देशनियमादेव ततो बाह्येषु वस्तुषु ।
हिंसालोभोपभोगादिनिवृत्तेश्चित्तयन्त्रणा ॥

रक्षन्निदं प्रयत्नेन गुणव्रतत्रयं गृही ।
आज्ञैश्वर्यं लभेतैष यत्र यत्रोपजायते ॥

आशादेशप्रमाणस्य गृहीतस्य व्यतिक्रमात् ।
देशव्रती प्रजायेत प्रायश्चित्तसमाश्रय ॥
शिखण्डिकुक्कुटश्येनबिडालव्यालबभ्रव ।
विषकण्टकशस्त्राग्निकषापाशकरज्जव ॥
पापाख्यानाशुभाध्यानहिंसाक्रीडावृथाक्रिया ।
परोपतापपैशून्यशोकाक्रन्दनकारिता ॥
वधबन्धनसरोधहेतवोऽन्येऽपि चेदृशा ।
भवन्त्यनर्थदण्डाख्या सापरायप्रवर्धकात् ॥
पोषण क्रूरसत्त्वाना हिंसोपकरणक्रियाम् ।
देशव्रती न कुर्वीत स्वकीयाचाग्चारुधी ॥
अनर्थदण्डनिर्मोक्षादवश्य देशतो यति ।
सुहृता सर्वभूतेषु स्वामित्व च प्रपद्यते ॥
वञ्चनारम्भहिंसानामुपदेशात्प्रवर्तनम् ।
भाराधिक्याधिकक्लेशौ तृतीयगुणहानये ॥

इत्युपासकाध्ययने गुणव्रतत्रयसूत्रणो नाम त्रयस्त्रिंशत्तम कल्प ।

इति सकलतार्किकलोकचूडामणे श्रीमन्नेमिदेवभगवत शिष्येण सद्योनवद्यगद्यपद्यविद्याधरचक्रवर्तिशिखण्डमण्डनीभवच्चरणकमलेन **श्रीसोमदेवसूरिणा** विरचिते **यशोधरमहाराजचरिते यशस्तिलका**परनाम्नि महाकाव्ये सच्चरित्रचिन्तामणिर्नाम सप्तम आश्वासः ॥

अष्टम आश्वास ।

आदौ सामायिक कर्म प्रोषधोपासनक्रिया ।
सेव्याथ नियमो दान शिक्षाव्रतचतुष्टयम् ॥
आप्तसेवोपदेश स्यात्समय समयार्थिनाम् ।
नियुक्त तत्र यत्कर्म तत्सामायिकमूचिरे ॥
आप्तस्यासन्निधानेऽपि पुण्यायाकृतिपूजनम् ।
तार्क्ष्यमुद्रा न किं कुर्याद्विषसामर्थ्यसूदनम् ॥
अन्त शुद्धि बहि शुद्धिं विदध्याद्देवतार्चनम् ।
आद्या दौश्चित्यनिर्मोक्षादन्या स्नानाद्यथाविधिः ॥
नित्यस्नान गृहस्थस्य देवार्चनपरिग्रहे ।
यतेस्तु दुर्जनस्पर्शात्स्नानमन्यद्विगर्हितम् ॥
वातातपादिसस्पृष्टे भूरितोये जलाशये ।
अवगाह्याचरेत्स्नानमतोऽन्यद्गालित भजेत् ॥
पादजानुकटिग्रीवाशिर पर्यन्तसश्रयम् ।
स्नान पञ्चविध ज्ञेय यथादोष शरीरिणाम् ॥
ब्रह्मचर्योपपन्नस्य निवृत्तारम्भकर्मण ।
यद्वा तद्वा भवेत्स्नानमन्त्यमन्यस्य तद्द्वयम् ॥
सर्वारम्भविजृम्भस्य ब्रह्मजिह्मस्य देहिन ।
अविधाय बहि शुद्धिं नाप्तोपास्त्यधिकारिता ॥
अद्भि शुद्धिं निराकुर्वन्मन्त्रमात्रपरायण. ।
स मन्त्रै शुद्धिभाड् नून भुक्त्वा हत्वा विहृत्य च ॥
मृत्स्नयेष्टकया वापि भस्मना गोमयेन च ।
शौच तावत्प्रकुर्वीत यावन्निर्मलता भवेत् ॥
बहिर्विहृत्य सप्राप्तो नानाचम्य गृह विशेत् ।
स्थानान्तरात्समायात सर्व प्रोक्षितमाचरेत् ॥
आप्लुत सप्लुत स्वान्त शुचिवासो विभूषित ।
मौनसयमसपन्न कुर्याद्देवार्चनाविधिम् ॥

दन्तधावनशुद्धास्यो मुखवासोचितानन ।
असजातान्यससर्ग सुधीर्देवानुपाचरेत् ॥
होमभूतबलीपूर्वैरुक्तौ भक्तविशुद्धये ।
भुक्त्यादौ सलिल सर्पिरूधस्य च रसायनम् ॥
एतद्विधिर्न धर्माय नाधर्माय तदक्रिया ।
दर्भपुष्पाक्षतश्रोत्रवन्दनादिविधानवत् ॥
द्वौ हि धर्मौ गृहस्थाना लौकिक पारलौकिक ।
लोकाश्रयो भवेदाद्य पर स्यादागमाश्रय ॥
जातयोनादय सर्वास्तत्क्रियापि तथाविधा ।
श्रुति शास्त्रान्तर वास्तु प्रमाण कात्र न क्षिति ॥
स्वजात्यैव विशुद्धाना वर्णानामिह रत्नवत् ।
तत्क्रियाविनियोगाय जैनागमविधि परम् ॥
यद्भवभ्रान्तिनिर्मुक्तिहेतुधीस्तत्र दुर्लभा ।
संसारव्यवहारे तु स्वत सिद्धे वृथागम ॥

तथा च ।

सर्व एव हि जैनाना प्रमाण लौकिको विधि ।
यत्र सम्यक्त्वहानिर्न यत्र न व्रतदूषणम् ॥

इत्युपासकाध्ययने स्नानविधिर्नाम चतुस्त्रिंशत्तम कल्प ।

द्वये देवसेवाधिकृता सकल्पितासपूज्यपरिग्रहा कृतप्रतिमापरिग्रहाश्च सकल्पोऽपि दलफलोपलादिष्विव न समयान्तरप्रतिमासु विधेय । यत ।

शुद्धे वस्तुनि सकल्प कन्याजन इवोचित. ।
नाकारान्तरसक्रान्ते यथा परपरिग्रहे ॥

तत्र प्रथम प्रतिसमयसमाचारविधिमभिधास्याम । तथा हि ।

अर्हन्न तनुमध्ये दक्षिणतो गणधरस्तथा पश्चात् ।
श्रुतगी साधुस्तदनु च पुरोऽपि दृगवगमवृत्तानि ॥
भूर्जे फलके सिचये शिलातले सैकते क्षितौ व्योम्नि ।
हृदये चेति स्थाप्या समयसमाचारवेदिभिर्नित्यम् ॥

रत्नत्रयपुरस्कारा पञ्चापि परमेष्ठिनः ।
भव्यरत्नाकरानन्दं कुर्वन्तु भुवनेन्दवः ॥

ॐ निखिलभुवनपतिविहितनिरतिशयसपर्यापरम्परस्य परानपेक्षापर्यायप्रवृत्तसमस्तार्थावलोकलोचनकेवलज्ञानसाम्राज्यलाञ्छनपञ्चमहाकल्याणाष्टकमहाप्रातिहार्यचतुस्त्रिंशदतिशयविराजितस्य षोडशार्धलक्षणसहस्राङ्कितदिव्यदेहमाहात्म्यस्य द्वादशगणप्रमुखमहामुनिमनःप्रणिधानसंनिधीयमानपरमेश्वरपरमसर्वज्ञादिनामसहस्रस्य विरहितारिरजोरहःकुहकभावस्य समवसरणसरोवतीर्णजगत्त्रयपुण्डरीकखण्डमार्तण्डमण्डलस्य दुष्पाराजवञ्जवीभावजलनिमज्जज्जन्तुजातहस्तावलम्बपरमागमस्य भक्तिभरविनतविष्टपत्रयीपालमौलिमणिप्रभाभोगनभोविजृम्भमाणचरणनक्षत्रनिकुरुम्बस्य सरस्वतीवरप्रसादचिन्तामणेर्लक्ष्मीलतानिकेतकल्पानोकहस्य कीर्तिपोतिकाप्रवर्धनिकामध्ये नीरवीचिपरिचयखलीकारकारणाभिधानपात्रमन्त्रप्रभावस्य सौभाग्यसौरभसंपादनपारिजातप्रसवस्तबकस्य सौरूप्योत्पत्तिमणिमकरिकाघटनविकटाकारस्य रत्नत्रयपुरःसरस्य भगवतोऽर्हत्परमेष्ठिनोऽष्टतयीमिष्टिं करोमीति स्वाहा ।

अपि च ।

नरोरगसुराम्भोजविरोचनरुचिश्रियम् ।
आरोग्याय जिनाधीश करोम्यर्चनगोचरम् ॥

ॐ सहचरसमीचीनचार्वीत्रयविचारगोचरोचितहिताहितप्रविभागस्य अतएव परनिरपेक्षतया स्वयंभुवः सलिलान्मुक्ताफलमिव उपलादिव च कीचनमदेवात्मनः कारणविशेषोपसर्पणवशादाविर्भूतमखिलबलविलयलब्धात्मस्वभावमसमसहायमक्रममवधीरितान्यसंनिधिव्यवधानमनवधिमयत्नसाध्यमवसितातिशयसीमानमात्मस्वरूपैकनिबन्धनमन्तःप्रकाशमध्यासितवन्तमनन्तदर्शनवैशद्यविशेषसाक्षात्कृतसकलवस्तुसर्वस्वमनवसानसुखस्रोतसमपर्यन्तवीर्यमचाक्षुषसूक्ष्मावभासमसदृशाभिनिवेशावगाहमलघुव्यपदेशमपगतबाधापराकारसक्रममतिविशुद्धस्वभावतया निवृत्ताशेषशारीरद्वारतया च मनाङ्मुक्तपूर्वावस्थान्तरमरूपरसगन्धशब्दस्पर्शमशेषभुवमाशिरःशेख-

रायमाणपदविश्वम्भरमुपशान्तसकलसंसारदोषप्रसरं परमात्मानमुपेयुषो गुरुणापि प्रतिपन्नगुरुभावस्य रत्नत्रयपुरःसरस्य भगवतः सिद्धपरमेष्ठिनोऽष्टतयीमिष्टिं करोमीति स्वाहा ।

अपि च ।

प्रत्नकर्मविनिर्मुक्तान्नूत्नकर्मविवर्जितान् ।
यत्नतः संस्तुवे सिद्धान्रत्नत्रयमहीयसः ॥

ॐ पूज्यतमस्य उदितोदितकुलशीलगुरुपरम्परोपात्तसमस्तैतिह्यरहस्यसारस्य अध्ययनाध्यायविनियोगविनयनियमोपनयनादिक्रियाकाण्डनिष्णातचित्तस्य चातुर्वर्ण्यसंघप्रवर्धनाधुरंधरस्य द्विविधात्मधर्मावबोधनविधूतैहिकव्यपेक्षासंबन्धस्य सकलवर्णाश्रमसमयसमाचारविचारोचितवचनप्रपञ्चमरीचिविदलितनिखिलजनतारविन्दनीमिथ्यात्वमोहान्धकारपटलस्य ज्ञानतपःप्रभावप्रकाशितजिनशासनस्य शिष्यसंपदाशेषमिव भुवनमुद्धर्तुमुद्यतस्य भगवतो रत्नत्रयस्य पुरःसरस्याचार्यपरमेष्ठिनोऽष्टतयीमिष्टिं करोमीति स्वाहा ।

अपि च ।

विचार्य सर्वमैतिह्यमाचार्यकमुपेयुषः ।
आचार्यवर्यानर्चामि सचार्यं हृदयाम्बुजे ॥

ॐ श्रीमद्भगवदर्हद्वदनारविन्दविनिर्गतद्वादशाङ्गचतुर्दशपूर्वप्रकीर्णविस्तीर्णश्रुतपारावारपारगमस्य अपारसंपरायारण्यविनिर्गमानुपसर्गमार्गणनिरतविनेयजनशरण्यस्य दुरन्तैकान्तवादमदमषीमलिनपरवादिकरिकण्ठीरवोत्कण्ठकण्ठीरवायमाणप्रमाणनयनिक्षेपानुयोगवाग्व्यतिकरस्य श्रवणग्रहणावगाहनावधारणप्रयोगवाग्मित्वकवित्वगमकशक्तिविस्मापितविततनरनिलिम्पाम्बरचरचक्रवर्तिसीमन्तप्रीतपर्यस्तोत्तंसस्रक्सौरभाधिवासितपादपीठोपकण्ठस्य व्रतविधानवद्यहृदयस्य भगवतो रत्नत्रयपुरःसरस्य उपाध्यायपरमेष्ठिनोऽष्टतयीमिष्टिं करोमीति स्वाहा ।

अपि च ।

अपास्तैकान्तवादीन्द्रानपारागमपारगान् ।
उपाध्यायानुपासेहमुपायाय श्रुताप्तये ॥

ॐ विदितवेदितव्यस्य बाह्याभ्यन्तराचरणकरणत्रयविशुद्धित्रिपथगापगाप्रवहनिर्मूलितमनोजकुजकुटुम्बाडम्बरस्य अमराम्बरचरनितम्बिनीकदम्बनदप्रादुर्भूतमदनमदमकरन्ददुर्दिनविनोदारविन्दचन्द्रायमाणोदितोदितव्रतव्रातापहसितार्वाचीयकामनचरित्रच्युतविरञ्चविरोचनादिवैखानसरसस्य अनेकशस्त्रिभुवनक्षोभविधायिभिर्ध्यानधैर्यावधूतविश्वक्प्रत्यूहव्यूहैरनन्यजनसामान्यवृत्तिभिर्मनोगोचरातिचरैराश्चर्यप्रभावभूमिभिरनवधारितविधानैस्तैस्तैर्मूलोत्तरगुणग्रामणीभिस्तपःप्रारम्भैः सकलैहिके सुखसाम्राज्यवरप्रदानावहितायातावधीरितविस्मितोपनतवनदेवतालकालिकुलविलुप्यमानचरणसरसि सहपरागस्य निर्वाणपथनिष्ठितात्मनो रत्नत्रयस्य पुरःसरस्य भगवतः सर्वसाधुपरमेष्ठिनोऽष्टतयीमिष्टिं करोमीति स्वाहा।

अपि च।

बोधापगाप्रवाहेण विध्यातानङ्गवह्नय।
विध्याराध्याङ्घ्रय सन्तु साध्यबोध्याय साधवः॥

ॐ जिनजिनागमजिनधर्मजिनोक्तजीवादितत्त्वावधारणद्वयविजम्भितनिरतिशयाभिनिवेशाधिष्ठानासु प्रकाशितशङ्काप्राकाम्यावह्लादनकुमतार्तिशल्योद्धारासु प्रशमसवेगानुकम्पास्तिक्यस्तम्भसभृतासु स्थितिकरणोपगूहनवात्सल्यप्रभावनोपचरितोत्सवसपर्यासु अनेकत्रिदशविशेषनिर्मापितभूमिकासु सुकृतिचेतःप्रासादपरम्परासु कृतक्रीडाविहारमपि च यन्निसर्गान्महामुनिमनःपयोधिपरिचितः अशेषभरतैरावतविदेहवर्षधरचक्रवर्तिचूडामणिकुलदैवत अमरेश्वरमतिदेवतावतसकल्पवल्लीपल्लव अम्बरचरलोकहृदयैकमण्डन अपवर्गपुरप्रवेशागण्यपण्यात्मसात्करणसत्यकार अनुल्लङ्घ्यदुरघघनघट्टादुर्दिनेष्वपि जन्तुषु ज्योतिर्लोकादिगतिगर्तपातनमस्काण्डभेदनमामनन्ति मनीषिणः, तस्य ससारपादपोच्छेदप्रथमकारणस्य सकलमङ्गलविधायिनः पञ्चपरमेष्ठिपुरःसरस्य भगवतः सम्यग्दर्शनरत्नस्याष्टतयीमिष्टिं करोमीति स्वाहा।

अपि च।

मुक्तिलक्ष्मीलतामूलं युक्तिश्रीवल्लरीवनम्।
भक्तितोऽर्हामि सम्यक्त्वं भुक्तिचिन्तामणिप्रदम्॥

ॐ यन्निखिलभुवनतार्तीयलोचनम्, आत्महिताहितविवेकयाथात्म्यावबोधसमासादितसमीचीनभावम्, अधिगमसम्यक्त्वरत्नोत्पत्तिस्थानम्, अखिलास्वपि•दशासु क्षेत्रज्ञस्वभावसाम्राज्यपरमलाञ्छनम्, अपि च यस्मिन्निदानीमपि नदीस्नातचेलोभि सम्यगुपाहितोपयोगसमार्जने द्युमणिमणिदर्पण इव साक्षाद्भवन्ति ते ते भावैकसप्रत्यया स्वभावक्षेत्रसमयविप्रकार्षिणोऽपि भावास्तस्यात्मलाभनिबन्धभयहेतुविहितविचित्रपरिणतिभिर्मतिश्रुतावधिमन पर्ययकेवलै पञ्चतयीमवस्थामवगाहमानस्य सकलमङ्गलविधायिन पञ्चपरमेष्ठिपुर सरस्य भगवत. सम्यग्ज्ञानरत्नस्याष्टतयीमिष्टि करोमीति स्वाहा ।

अपि च ।

नेत्र हिताहितालोके सूत्र धीसौधसाधने ।
पात्र पूजाविधे कुर्वे क्षेत्र लक्ष्म्या समागमे ॥

ॐ यत्सकललोकालोकावलोकनप्रतिबन्धकान्धकारविध्वसनम्, अनवद्यविद्यामन्दाकिनीधरम्, अशेषसत्त्वोत्सवानन्दचन्द्रोदयम्, अखिलव्रतगुप्तिसमितिलतारामपुष्पाकरसमयम्, अनल्पफलप्रदायितरु कल्पद्रुमप्रसवभूमिमस्मयो पशमसौमनस्यवृत्तिधैर्यप्रधानैरनुष्ठीयमानमुशन्ति सद्धीमना परमपदप्राप्ते प्रथममिव सोपानम्, तस्य पञ्चतयात्मन सर्वक्रियोपशमानिशपावनस्य सकलमङ्गलविधायिन पञ्चपरमेष्ठिपुर सरस्य भगवत सम्यक्चारित्ररत्नस्याष्टतयीमिष्टिं करोमीति स्वाहा ।

अपि च ।

धर्मयोगिनरेन्द्रस्य कर्मवैरिजयार्जने ।
शर्मकृत्सर्वसत्त्वाना धर्मधीर्वृत्तमाश्रये ॥

जिनसिद्धसूरिदेशकसाधुश्रद्धानबोधरत्नानाम् ।
कृत्वाष्टतयीमिष्टिं विदधामि तत स्तव युक्त्या ॥

तत्त्वेषु प्रणय परोऽस्य मनस. श्रद्धानमुक्त जिनै-
रेतद्द्वित्रिदशप्रभेदविषय व्यक्त चतुर्भिर्गुणै ।
अष्टाङ्ग भुवनत्रयार्चितमिद मूढैरपोढ त्रिभि-
श्चित्ते देव दधामि सस्मृतिलतोल्लासावसानोत्सवम् ॥

ते कुर्वन्तु तपांसि दुर्धरधियो ज्ञानानि सचिन्वता
चित्त वा वितरन्तु देव तदपि प्रायो न जन्मच्छिद ।
एषा येषु न विद्यते तव वच श्रद्धावधानोद्धुरा
दुष्कर्माङ्कुरकुञ्जवज्रदहनद्योतावदाता रुचि ॥

ससाराम्बुधिसेतुबन्धमसमप्रारम्भलक्ष्मीवन-
प्रोल्लासामृतवारिवाहमखिलत्रैलोक्यचिन्तामणिम् ।
कल्याणाम्बुजखण्डसभवसर सम्यक्त्वरत्न कृती
यो धत्ते हृदि तस्य नाथ सुलभा स्वर्गापवर्गश्रिय ॥

(इति दर्शनभक्ति)

अत्यल्पा यतिरक्षजा मतिरिय बोधोऽवधि सावधि
साश्चर्य क्वचिदेव योगिनि स च स्वल्पो मन पर्यय ।
दुष्प्राप पुनरद्य केवलमिद ज्योति कथागोचर
माहात्म्य निखिलार्थगे तु सुलभे कि वर्णयाम श्रुते ॥

यद्देवै शिरसा धृत गणधरै कर्णावतसीकृत
न्यस्त चेतसि योगिभिर्नृपवरैराघ्रातसार पुन ।
हस्ते दृष्टिपथे मुखे च निहित विद्याधराधीश्वरै-
स्तत्स्याद्वादसरोरुह मम मनोहसस्य भूयान्मुदे ॥

मिथ्यातम पटलभेदनकारणाय स्वर्गापवर्गपुरमार्गनिबोधनाय ।
तत्तत्त्वभावनमना प्रणमामि नित्य त्रैलोक्यमङ्गलकराय जिनागमाय ॥

(इति ज्ञानभक्ति)

ज्ञान दुर्भगदेहमण्डनमिव स्यात्स्वस्य खेदावह
धत्ते साधु न तत्फलश्रियमय सम्यक्त्वरत्नाङ्कुर ।
काम देव यदन्तरेण विफलास्तास्तास्तपोभूमय-
स्तस्मै त्वच्चरिताय सयमदमध्यानादिधाम्ने नम ॥

यच्चिन्तामणिरीप्सितेषु वसति सौरूप्यसौभाग्ययो
श्रीपाणिग्रहकौतुक कुलबलारोग्यागमे सगम ।

यत्पूर्वैश्चरित समाधिनिधिभिर्मोक्षाय पञ्चात्मक
तच्चारित्रमह नमामि विविध स्वर्गापवर्गाप्तये ॥
हस्ते स्वर्गसुखान्यतर्कितभवास्ताश्चक्रवर्तिश्रियो
देवा पादतले लुठन्ति फलति द्यौ कामित सर्वत ।
कल्याणोत्सवसपद पुनरिमास्तस्यावताराल्ये
प्रागेवावतरन्ति यस्य चरितैर्जैनै पवित्र मन ॥

(इति चारित्रभक्ति)

बोधोऽवधि श्रुतमशेषनिरूपितार्थमन्तर्बहि करणजा सहजा मतिस्ते ।
इत्थ स्वत सकलवस्तुविवेकबुद्धे का स्याज्जिनेन्द्र भवत परतो व्यपेक्षा ॥
ध्यानावलोकविगलत्तिमिरप्रताने ता देव केवलमयीं श्रियमादधाने ।
आसीत्त्वयि त्रिभुवन मुहुरुत्सवाय व्यापारमन्थरमिवैकपुर महाय ॥
छत्र दधामि किमु चामरमुत्क्षिपामि हेमाम्बुजान्यथ जिनस्य पदेऽर्पयामि ।
इत्थ मुदामरपति स्वयमेव यत्र सेवापर परमह किमु वच्मि तत्र ॥
त्व सर्वदोषरहित सुनय वचस्ते सत्वानुकम्पनपर सकलो विधिश्च ।
लोकस्तथापि यदि मोक्ष्यति न त्वयीश कर्मास्य तन्ननु रवाविव कौशिकस्य ॥
पुष्प त्वदीयचरणार्चनपीठसङ्गाच्चूडामणी भवति देव जगत्त्रयस्य ।
अस्पृश्यमन्यशिरसि स्थितमप्यतस्ते को नाम साम्यमनुशास्त्रमनीश्वराद्यै ॥
मिथ्यामहान्धतमसावृतमप्रबोधमेतत्पुरा जगदभूद्भवगर्तपाति ।
तद्देव दृष्टिहृदयाब्जविकासकान्तै. स्याद्वादरश्मिभिरथोद्धृतवास्त्वमेव ॥
पादाम्बुजद्वयमिद तव देव यस्य स्वच्छे मन सरसि सनिहित समास्ते ।
त श्री स्वय भजति त नियत वृणीते स्वर्गापवर्गजननीव सरस्वतीयम् ॥

(इत्यर्हद्भक्ति)

सम्यग्ज्ञानत्रयेण प्रविदितनिखिलज्ञेयतत्त्वप्रपञ्चा
प्रोद्धूय ध्यानवातै सकलमथ रज प्राप्तकैवल्यरूपा ।
कृत्वा सत्त्वोपकार त्रिभुवनपतिभिर्दत्तयात्रोत्सवा ये
ते सिद्धा. सन्तु लोकत्रयशिखरपुरीवासिन सिद्धये व ॥

दानज्ञानचरित्रसयमनयप्रारम्भगर्भं मन
कृत्वान्तर्बहिरिन्द्रियाणि मरुत सयम्य पञ्चापि च
पश्चाद्वीतविकल्पजालमखिल भ्रस्यत्तम सतति
ध्यान तत्प्रविधाय ये च मुमुचुस्तेभ्योऽपि बद्धोऽञ्जलि ॥

इत्थ येऽत्र समुद्रकन्दरसर स्रोतस्विनीभूनभो-
द्वीपाद्रिद्रुमकाननादिषु धृतध्यानावधानोर्द्धय ।
कालेषु त्रिषु मुक्तिसगमजुषस्तुत्यास्त्रिभिर्विष्टपै-
स्ते रत्नत्रयमङ्गलानि दधती भव्येषु रत्नाकर ॥

(इति सिद्धभक्ति)

भौम व्यन्तरमर्त्यभास्करसुरश्रेणीविमानाश्रिता
स्वर्ज्योति कुलपर्वतान्तरधरारन्ध्रप्रबन्धस्थिती ।
वन्दे तत्पुरपालमौलिविलसद्रत्नप्रदीपार्चिता
साम्राज्याय जिनेन्द्रसिद्धगणभृत्स्वाध्यायिसाध्वीकृती ॥

(इति चैत्यभक्ति)

समवसरणवासान्मुक्तिलक्ष्मीविलासा-
न्सकलसमयनाथान्वाक्यविद्यासनाथान् ।
भवनिगलविनाशोद्योगयोगप्रकाशा-
न्निरुपमगुणभावान्सस्तुवेऽह क्रियावान् ॥

(इति पञ्चगुरुभक्ति)

भवदुःखानलशान्तिर्धर्मामृतवर्षजनितजनशान्ति. ।
शिवशर्मास्रवशान्ति शान्तिकरः स्ताज्जिनः शान्ति ॥

(इति शान्तिभक्ति)

मनोमात्रोचितायापि य. पुण्याय न चेष्टते ।
हताशस्य कथ तस्य कृतार्था स्युर्मनोरथाः ॥

येषा तृष्णातिमिरभिदुरस्तत्त्वलोकावलोका-
त्पारेवारे प्रशमजलधे सङ्गवार्धे. परेऽस्मिन्.।

बाह्यव्याप्तिप्रसरविधुरश्चित्तवृत्तिप्रचार-
स्तेषामर्चाविधिषु भवताद्वारिपूर श्रियेव ॥
दूरारूढे प्रणिधितरणावन्तरात्माम्बरेऽस्मि
न्नास्ते येषा हृदयकमल मोदनिस्पन्दवृत्ति ।
तत्त्वालोकावगमगलितध्वान्तबन्धस्थिलीना
मिष्टि तेषामहमुपनये पादयोश्चन्दनेन ॥
येषामन्तस्तदमृतरसास्वादमन्दप्रचारे
क्षेत्राधीशे विगतनिखिलारम्भसभोगभाव ।
आमोक्षाणामुदुषित इवाभाति योगीश्वराणा
कुर्मस्तेषा कलमसदकै पूजन निर्ममाणाम् ॥
देहारामेऽप्युपरतधिय सर्वसकल्पशान्ते-
र्येषामूर्मिस्मयविरहिता ब्रह्मधामामृतासे ।
आत्मात्मीयामुगमविगमाद्वृत्तय शुद्धबोधा-
स्तेषा पुष्पैश्चरणकमलान्यर्चयेय शिवाय ॥
येषामङ्गे मलयजरसै सगम कर्दमैर्वा
स्त्रीबिब्बोकै पितृवनचिताभस्मभिर्वा समान ।
मित्रे शत्रावपि च विषये निस्तरङ्गोऽनुषङ्ग-
स्तेषा पूजाव्यतिकरविधावस्तु भूत्यै हविर्व ॥
योगाभोगाचरणचतुरे दीर्णकन्दर्पदर्पे
स्वान्ते ध्वान्तोद्धरणसविधे ज्योतिरुन्मेषभाजि ।
समोदेतामृतभृत इव क्षेत्रनाथोऽन्तरुच्चै-
र्येषा तेषु क्रमपरिचयात्स्याच्छ्रिये व प्रदीप ॥
येषा ध्येयाशयकुवलयानन्दचन्द्रोदयाना
बोधाम्भोधि प्रमदसलिलैर्माति नात्मावकाशे ।
लब्धाप्येतामखिलभुवनैश्वर्यलक्ष्मी निरीह
चेतस्तेषामपमयचितौ श्रेयसे वोऽस्तु धूप ।

चित्ते चित्ते विशति करणेष्वन्तरात्मस्थितेषु
स्रोतस्यूते बहिरखिलतो व्याप्तिशून्ये च पुंसि।
येषा ज्योति किमपि परमानन्दसदर्भगर्भं
जन्मच्छेदि प्रभवति फलैस्तेषु कुर्मः सपर्याम्॥
वाग्देवतावर इवायमुपासकानामागामितत्फलविधाविव पुण्यपुञ्ज।
लक्ष्मीकटाक्षमधुपागमनैकहेतु पुष्पाञ्जलिर्भवतु तच्चरणार्चनेन॥

(इत्याचार्यभक्ति)

इत्युपासकाध्ययने समयसमाचारविधिर्नाम पञ्चत्रिंशत्तम कल्प।

इदानीं ये कृतप्रतिमापरिग्रहास्तान्प्रति स्नपनार्चनस्तवजपध्यानश्रुतदेवताराधनविधीन् षट् प्रोदाहरिष्याम। तथा हि—

श्रीकेतन वाग्वनितानिवास पुण्यार्चनक्षेत्रमुपासकानाम्।
स्वर्गापवर्गागमनैकहेतु जिनाभिषेकाश्रयमाश्रयामि॥
भावामृतेन मनसि प्रतिलब्धशुद्धि पुण्यामृतेन च तनौ नितरा पवित्र।
श्रीमण्डपे विविधवस्तुविभूषिताया वेद्या जिनस्य सवन विधिवत्तनोमि॥
उदङ्मुख स्वय तिष्ठेत्प्राङ्मुख स्थापयेज्जिनम्।
पूजाक्षणे भवेन्नित्य यमी वाचयमक्रिय.॥
प्रस्तावना पुराकर्म स्थापना सनिधापनम्।
पूजा पूजाफल चेति षड्विध देवसेवनम्॥
य. श्रीजन्मपयोनिधिर्मनसि च ध्यायन्ति य योगिनो
येनेद भुवन सनाथममरा यस्मै नमस्कुर्वते।
यस्मात्प्रादुरभूच्छ्रुति सुकृतिनो यस्य प्रसादाज्जना
यस्मिन्नेष भवाश्रयो व्यतिकरस्तस्यारभे स्नापनाम्॥
वीतोपलेपवपुषो न मलानुषङ्गस्त्रैलोक्यपूज्यचरणस्य कुत परोऽर्घ्य'।
मोक्षामृते धृतधियस्तव नैव काम स्नान तत कमुपकारमिद करोतु॥
तथापि स्वस्य पुण्यार्थं प्रस्तुवेऽभिषव तव।
को नाम रूपकारार्थं फलार्थी विहितोद्यम'॥

(इति प्रस्तावना)

रत्नाम्बुभिः कुशकृशानुभिरात्तशुद्धौ भूमौ भुजङ्गमपतीनमृतैरुपास्य ।
कुर्मे प्रजापतिनिकेतनदिङ्मुखानि दूर्वाक्षतप्रसवदर्भविदर्भितानि ॥

पाथः पूर्णान्कुम्भान्कोणेषु सुपल्लवप्रसूनार्चान् ।
दुग्धाब्धीनिव विदधे प्रवालमुक्तोल्बणाश्चतुरः ॥

(इति पुराष्कर्म)

यस्य स्थानं त्रिभुवनशिरःशेखराग्रे निसर्गा-
त्तस्यामर्त्यक्षितिभृति भवेन्नाद्भुतं स्नानपीठी ।
लोकानन्दामृतजलनिधेर्वारि चैतत्सुधात्वं
धत्ते यत्ते सवनसमये तत्र चित्रीयते कः ॥

तीर्थोदकैर्मणिसुवर्णघटोपनीतैः पीठे पवित्रवपुषि प्रतिकल्पितार्थे ।
लक्ष्मीश्रुतागमनबीजविदर्भगर्भे सस्थापयामि भुवनाधिपतिं जिनेन्द्रम् ॥

(इति स्थापना)

सोऽयं जिनः सुरगिरिर्ननु पीठमेतदेतानि दुग्धजलधेः सलिलानि साक्षात् ।
इन्द्रस्त्वहं तव सवप्रतिकर्मयोगात्पूर्णा ततः कथमियं न महोत्सवश्रीः ॥

(इति सनिधापनम्)

योगेऽस्मिन्नाकनाथ ज्वलनपितृपते नैगमेय प्रचेतो
वायो रैदेशशेषोडुपसपरिजना यूयमेत्य ग्रहाग्राः ।
मन्त्रैर्भूः स्वः सुधाद्यैरधिगतवलयः स्वासु दिक्षूपविष्टाः
क्षेपीयः क्षेमदक्षाः कुरुत जिनसवोत्साहिनं विघ्नशान्तिम् ॥

देहेऽस्मिन्विहितार्चने निनदति प्रारब्धगीतध्वना-
वातोद्यैः स्तुतिपाठमङ्गलरवैश्चानन्दिनि प्राङ्गणे ।
मृत्स्नागोमयभूतिपिण्डहरितादर्भप्रसूनाक्षतै-
रम्भोभिश्च सचन्दनैर्जिनपतेर्नीराजना प्रस्तुवे ॥

पुण्यद्रुमश्चिरमयं नवपल्लवश्रीश्चेतः सरः प्रमदमन्दसरोजगर्भम् ।
वागापगा च मम दुस्तरतीरमार्गस्नानामृतैर्जिनपतेस्त्रिजगत्प्रमोदैः ॥

द्राक्षाखर्जूरचोचेक्षुप्राचीनामलकोद्भवैः ।
राजादनाम्रपूगोत्थैः स्नापयामि जिनं रसैः ॥

आयु' प्रजासु परम भवतात्सदैव धर्मावबोधसुरभिश्चिरमस्तु भूय' ।
पुष्टि विनेयजनता वितनोतु काम हैयगवीनसवनेन जिनेश्वरस्य ॥

येषा कर्मभुजङ्गनिर्विषविधौ बुद्धिप्रबन्धो नृणा
येषा जातिजरामृतिव्युपरमध्यानप्रपञ्चाग्रह ।
येषामात्मविशुद्धबोधविभवालोके सतृष्ण मन-
स्ते धारोष्णपय प्रवाहधवल ध्यायन्तु जैन वपु ॥

जन्मस्नेहच्छिदपि जगत स्नेहहेतुर्निसर्गा-
त्पुण्योपाये मृदुगुणमपि स्तब्धलब्धात्मवृत्ति ।
चेतोजाड्य हरदपि दधिप्राप्तजाड्यस्वभाव
जैनस्नानानुभवनविधौ मङ्गल वस्तनोतु ॥

एलालवङ्गकङ्कोलमालयागरुमिश्रितै ।
पिष्टै कल्कै कषायैश्च जिनदेहमुपास्महे ॥

नन्द्यावर्तस्वस्तिकफलप्रसूनाक्षताम्बुकुशपूलै ।
अवतारयामि देव जिनेश्वर वर्धमानैश्च ॥

ॐ भक्तिभरविनतोरगनरसुरासुरेश्वरशिर किरीटकोटिकल्पतरुपल्लवायमानचरणयुगलम्, अमृताशनाङ्गनाकरविकीर्यमाणमन्दारनमेरुपारिजातसतानकवनप्रसूनस्पन्दमानमकरन्दस्वादोन्मदमिलन्मत्तालिकुलप्रलोपोत्तालितनिलिम्पालसिव्यापारगिलस वरचरकमारहेलास्फालितवेणुवल्लकीपणवानकमृदङ्गशङ्खकाहलत्रिविलतालझल्लरीभेरीभम्माप्रभृत्यनवधिघनशुषिरततावनद्धवादनादनिवेदितनिखिलविष्टिपाधिपोपासनावसरम्, अनेकामरविकिरन्नुलकीर्णकिशलयाशोकानोकहोल्लसत्प्रसवपरागपुनरुक्तसकलदिक्पालहृदयरागप्रसरम्, अखिलभुवनैश्वर्यलाञ्छनातपत्त्रत्रयशिखण्डमण्डनमणिमयूखरेखालिख्यमानमखमुखरखेचरीभालतलतिलकपत्त्रम्, अनवरतयक्षविक्षिप्यमाणोभयपक्षचामरपरम्पराशुजालधवलितविनेयजनमनप्रासादचरित्रम्, अशेषप्रकाशितपदार्थातिशायीशारीरप्रभापरिवेषमुषितपरिषत्सभास्तारमतितिमिरनिकरम्, अनवधिवस्तुविस्तारात्मसात्कारासारविस्फारितसरस्वतीतरङ्गसङ्गसतर्पितसमस्तसत्त्वसरोजाकरम्, इभारातिपरिवृढोपवाह्यमानासनावसा-

नलघ्नरत्नकरप्रसरपल्लवितवियत्पादपादपाभोगम्, अनन्यसामान्यसमवसरण-सभासीनमनुजदिविजभुजङ्गेन्द्रवृन्दवन्द्यमानपादारविन्दयुगलम्,

मङ्गाविलक्ष्मीलतिकावनस्य प्रवर्धनावर्जितवारिपूरै ।
जिन चतुर्भि स्नपयामि कुम्भैर्नभ सदो धेनुपयोधराभै ॥

लक्ष्मीकल्पलते समुल्लस जनानन्दै पर पल्लवै-
र्धर्माराम फलै प्रकामसुभगस्त्व भव्यसेव्यो भव ।
बोधाधीश तिमुन्त सप्रति मुहुर्दुष्कर्मधर्मक्लम
त्रैलोक्यप्रमदावहैर्जिनपतेर्गन्धोदकै स्नापनात् ॥

शुद्धैर्विशुद्धबोधस्य जिनेशस्योत्तरोदकै ।
करोम्यवभृथस्नानमुत्तरोत्तरसपदे ॥

अमृतकृतकर्णिकेऽस्मिन्निजाङ्कबीजे कलादले कमले ।
सस्थाप्य पूजयेय त्रिभुवनवरद जिन विधिना ॥

पुण्योपार्जनशरण पुराणपुरुष स्तवोचिताचरणम् ।
पुरुहूतविहितसेव पुरदेव पूजयामि तोयेन ॥

मन्दमदमदनदमन मन्दरगिरिशिखरमज्जनावसरे ।
कन्दमुमालतिकायाश्चन्दनचर्चार्चित जिन कुर्वे ॥

अवम तरुगहनदहन निकाससुखसभवामृतस्थानम् ।
आगमदीपालोक कलमभवैस्तन्दुलैर्भजामि जिनम् ॥

सररसविमुक्तसूक्ति विज्ञानसमुद्रमुद्रिताशेषम् ।
श्रीमानसकलहस कुसुमशरैरर्चयामि जिननाथम् ॥

अर्हन्तममितनीति निरञ्जन मिहिरमाधिदावाग्नै ।
आराधयामि हविषा मुक्तिस्त्रीरमितमान[स]मनङ्गम् ॥

भक्त्या नेतमराशयकमलवनारालतिमिरमार्तण्डम् ।
जिनमुपचरामि दीपै सकलसुखारामकामदमकामम् ॥

अनुपमकेवलवपुष सकलकलाविलयवर्तिरूपस्थम् ।
योगावगम्यनिलय यजामहे निखिलग जिन धूपै ॥

स्वर्गापवर्गसगतिविधायिन व्यस्तजातिवृतिदोषम्।
व्योमचरामरपतिभि स्मृत फलैर्जिनपतिमुपासे॥
अम्भश्चन्दनतन्दुलोद्गमहविर्दीपै सधूपै फलै
रर्चित्वा त्रिजगद्गुरु जिनपतिं स्नानोत्सवान्तरम्।
त स्तौमि प्रजपामि चेतसि दधे कुर्वे श्रुताराधन
त्रैलोक्यप्रभव च तन्महमह कालत्रये श्रद्दधे॥
यज्ञैर्मुदावभृथभाग्भिरुपास्य देव पुष्पाञ्जलिप्रकरपूरितपादपीठम्।
श्वेतातपत्रचमरीरुहदर्पणाद्यैराराधयामि पुनरेनमिन जिनानाम्॥

(इति पूजा)

भक्तिर्नित्य जिनचरणयो सर्वसत्त्वेषु मैत्री
सर्वातिथ्ये मम विभवधीर्बुद्धिरध्यात्मतत्त्वे।
सद्विद्येषु प्रणयपरता चित्तवृत्ति परार्थे
भूयादेतद्भवति भगवन्धाम यावत्त्वदीयम्॥
प्रातर्विधिस्तव पदाम्बुजपूजनेन मध्याह्नसनिधिरय मुनिमाननेन।
सायतनोऽपि समयो मम देव यायान्नित्य त्वदाचरणकीर्ति(र्त)नकामितेन॥
धर्मेषु धर्मनिरतात्मसु धर्महेतोर्धर्मादवाप्तमहिमास्तु नृपोऽनुकूल।
नित्य जिनेन्द्रचरणार्चनपुण्यधन्या काम प्रजाश्च परमा श्रियमाप्नुवन्तु॥

(इति पूजाफलम्)

आलस्याद्वपुषो हृषीकहरणैर्व्याक्षेपतो वात्मन-
श्चापल्यान्मनसो मतेर्जडतया मान्द्येन वाक्सौष्ठवे।
य. कश्चित्तव सस्तवेषु समभूदेष प्रमाद समे
मिथ्यास्तास्तनुदेवता प्रणयिनां तुष्यन्ति भक्त्या यतः॥
देवपूजामनिर्माय मुनीननुपचर्य च।
यो भुञ्जीत गृहस्थ सन्स भुञ्जीत पर तम॥
इत्युपासकाध्ययने स्नपनार्चनविधिर्नाम षट्त्रिंश कल्प।

नमदमरमौलिमण्डलविलम्बरत्नांशुनिकरगगनेऽस्मिन्।
अरुणायतेऽङ्घ्रियुगलं यस्य स जीयाज्जिनो देव॥

सुरपतियुवतिश्रवसाममरतरुसेरमञ्जरीरुचिरम् ।
चरणनखकिरणजालं यस्य स जयताज्जिनो जगति ॥

वर्णदिविजकुञ्जरमौलिमन्दारमकरन्दस्यन्दकरविसरसारधूसरपदाम्बुज वैदग्धापरमपद प्राप्तवादजय विजितमनसिज,

गाथा—

यस्त्वामतितगुण जिन कश्चित्सावधिबोध स्तौति विपश्चित् ।
नूनमसौ ननु काञ्चनशैल तुलयति हस्तेनाचिरकालम् ॥
स्तोत्रे यत्र महामुनिपक्षा सकलैतिह्याम्बुधिविधिदक्षा ।
मुमुचुश्चिन्तामनवधिबोधास्तत्र कथं ननु सादृग्वेधा ॥
तदपि च देय किमपि जिन त्वयि यद्यपि शक्तिर्नास्ति तथा मयि ।
यदिय भक्तिर्मा मौनस्थं देव नमस्कुरुते स्वस्थम् ॥

चतुष्पदी—

सुरपतिविरचितसस्तव दलिताखिलभव परमधामलब्धोदय ।
कस्तव जन्तुर्गुणमघहरण चरणप्रवितनुता हृतनतभय ॥
जय निखिलनिलिम्पालापकल्प जगतीस्तुतकीर्तिकलत्रतल्प ।
जय परमधर्महर्म्यावतार लोकत्रितयोद्धरणैकसार ॥
जय लक्ष्मीकरकमलार्चिताङ्ग सारस्वतरसनटनाद्यरङ्ग ।
जय बोधमध्यसिद्धाखिलार्थ मुक्तिश्रीरमणीरतिकृतार्थ ॥
नमदमरमौलिमन्दरतटान्त राज्यत्पदनख त्रकान्त ।
विबुधस्त्रीनेत्राम्बुजविबोध मकरध्वजधनुरुद्धवनिरोध ॥
बोधत्रयविदितविधेयतन्त्र का नामापेक्षा तव परत्र ।
दधत प्रबोधमसुभृज्जनस्य गुरुरस्ति कोऽपि किमिहारुणस्य ॥
निजबीजबलान्मलिनापि महति धी शुद्धिं परमामभव भजति ।
युक्ते कनकाश्मा भवति हेम कि कोऽपि तत्र विवदेत नाम ॥
परिणाममिवातिशयेन विपति मतिरुच्चैर्नरि गुरुतामुपैति ।
तद्विश्ववेदिबिन्दा द्विजस्य विश्राम्यति चित्ते देव .स्य ॥

कपिलो यदि वाञ्छति वित्तिमचिति सुरगुरुगीर्गुम्फेष्वेष पतति।
चैतन्य बाह्यग्राह्यरहितमुपयोगि कस्य वद तत्र विदित॥
भूपवनवनानलतत्वे(?)षु धिषणो निगृणाति विभागमेषु।
न पुनर्विदितद्विपरीतधर्म धाम्नि ब्रवीति तत्तस्य कर्म॥
विज्ञानप्रमुखा सन्ति विमुचि न गुणा किल यस्य न योऽत्र वाचि।
तस्यैष पुमानपि नैव तत्र दाहाद्दहन क इहापरोऽत्र॥
धरणीधरधरणिप्रभृति सृजति ननु नियमगृहादि गिरिश करोति।
चित्र तथापि यत्तद्वचासि लोकेषु भवन्ति महायशासि॥
पुरुषत्रयमबलासक्तमूर्त्ति तस्मात्परस्तु गतकायकीर्ति।
एव सति नाथ कथ द्विजसूत्रमाभाति हिताहितविषयमत्र॥
सोऽह योऽभूव बालवयसि निश्चिन्वन्क्षणिकमत जहासि।
सतानोऽप्यत्र न वासनापि यद्यन्वयभावस्तेन नापि॥
चित्त न विचारकमक्षजनितमखिल सविकल्प स्वाशयति।
तमुदितानि वस्तु नैव स्पृशन्ति शाक्या कथमात्महितान्युशन्ति॥
अद्वैत तत्त्व वदति कोऽपि सुधिया धियमातनुते न सोऽपि।
यत्पक्षहेतुदृष्टान्तवचन सस्था. कुतोऽत्र शिवशर्मसदन॥
हेतावनेकधर्मप्रवृद्धिराख्याति जिनेश्वर तत्त्वसिद्धि-।
मन्यत्पुनरखिलमतव्यतीतमुद्भाति सर्वमुरुनयनाङ्कित॥
मनुजत्वपूर्वनयनायकस्य भवतो भवतोऽपि गुणोत्तमस्य।
ये द्वेषकलुषधिषणा भवन्ति ते जडज मौक्तिकमपि रहन्ति॥
नामेषु बहुत्व य सहेत पर्यायविभूतिष्वपि महेत।
नून द्रुहिणादिषु दैवतेषु क तस्य स्फुटति तथाविधेषु॥
दीक्षासु तपसि वचसि त्व[यी] न यदिहैक्य सकलगुणैरहीन।
तस्माद्ब्रवीमि जगता त्वमेव नाथोऽसि बुधोचितपादसेव॥
देव त्वयि कोऽपि तथापि विमुख चित्तो यदि विदलितमदनविशिख।
निन्द्य., स एव घूके दिवापि विदृशीनमुपालभते न कोऽपि॥

निष्किञ्चनोऽपि जगतेन कानि जिन दिशसि निकाम कामितानि ।
नैवात्र चित्रमथवा समस्ति वृष्टि किमु खादिह नो चकास्ति ॥

पद्धतिका—

इति तदमृतनाथ स्मरशरमाथ त्रिभुवनपतिमतिकेतन ।
मम दिश जगदीश प्रशमनिवेश त्वत्पदनुतिहृदय जिन ॥

घत्ता—

अमरतरुणीनेत्रानन्दे महोत्सवचन्द्रमा
स्मरमदमयध्वान्तध्वसे मत परमोऽर्यमा ।
अदयहृदय कर्मारातौ न ते च कृपात्मवा-
नित विसदृशव्यापारस्त्व तथापि भवान्महान् ॥
अनन्तगुणसनिधौ नियतबोधसपन्निधौ
श्रुताब्धिबुधसस्तुते परिमितोक्तवृत्तस्थिते ।
जिनेश्वर सतीदृशे त्वयि मयि स्फुट तादृशे
कथ सदृशनिश्चय तदिदमस्तु वस्तुद्वयम् ॥
तदलमतुलत्वादृग्वाणीपथस्तवनोचिते
त्वयि गुणगणापात्रै स्तोत्रैर्जडस्य हि मादृश ।
प्रणतिविषये व्यापारेऽस्मिन्पुन सुलभे जन
कथमयमवागास्ता स्वामिन्नतोऽस्तु नमोऽस्तु ते ॥
जगन्नेत्र पात्र निखिलविषयज्ञानमहसा
महान्त त्वा सन्त सकलनयनीतिस्मृतगुणम् ।
महोदार सार विनतहृदयानन्दविषये
ततो याचे नो चेद्भवसि भगवन्नर्थिविमुख ॥
मनुजदिविजलक्ष्मीलोचनालोकलाला-
श्चिरमिह चरितार्थास्त्वत्प्रसादात्प्रजाता ।
हृदयमिदमिदानी स्वामिसेवोत्सुकत्वा-
त्सह वसति सनाथ छात्रमित्रे विदेहि ॥

इत्युपासकाध्ययने स्तवनविधिर्नाम सप्तत्रिंशत्तम कल्प.

सर्वाक्षरनामाक्षरमुख्याक्षराद्येकवर्णविन्यासात् ।
निगिरन्ति जय केचिदह तु सिद्धक्रमैरेव ॥
पातालमर्त्यखेचरसुरेषु सिद्धक्रमस्य मन्त्रस्य ।
अधिगानात्ससिद्धे समवाये देवयात्रायाम् ॥
पुष्पै पर्वभिरम्बुजबीजस्वर्णार्ककान्तरत्नैर्वा ।
निष्कम्पिताक्षवलय पर्यङ्कस्थो जप कुर्यात् ॥
अङ्गुष्ठे मोक्षार्थी तर्जन्या साधु बहिरिद नयतु ।
इतरास्वङ्गुलिषु पुनर्बहिरन्तश्चैहिकापेक्षी ॥
वचसा वा मनसा वा कार्यो जाप्य सव्याहितस्वान्ते· ।
शतगुणमाद्ये पुण्य सहस्रसख्य द्वितीये तु ॥
नियमितकरणग्राम स्थानासनमानसप्रचारज्ञ ।
पवनप्रयोगनिपुण सम्यक्सिद्धो भवेदशेषज्ञ ॥
इममेव मन्त्रमन्ते पञ्चत्रिंशत्प्रकारवर्णस्थम् ।
मुनयो जपन्ति विधिवत्परमपदावाप्तये नित्यम् ॥
मन्त्राणामखिलानामयमेक कार्यकृद्भवेत्सिद्ध ।
अस्यैकदेशकार्यं परे तु कुर्युर्न ते सर्वे ॥
कुर्यात्करयोर्न्यास कनिष्ठिकान्त प्रकारयुगलेन ।
तदनु हृदाननमस्तककवचास्त्रविधिर्विधातव्य ॥
सपूर्णमतिस्थपुसो नादमानन्दसुन्दर जपत ।
सर्वसमीहितसिद्धिर्नि सशयमस्य जायेत ॥
मन्त्रोऽयमेव सेव्य परत्र मन्त्रे फलोपलम्भेऽपि ।
यद्यप्यग्रे विटपी फलति तथाप्यस्य सिच्यते मूलम् ॥
अत्रामुत्र च नियत कामितफलसिद्धये परो मन्त्र ।
नाभूदस्ति भविष्यति गुरुपञ्चकवाचकान्मन्त्रात् ॥
अभिलषितकामधेनौ दुरितद्रुमपावके हि मन्त्रेऽस्मिन् ।
दृष्टादृष्टफले सति परत्र मन्त्रे कथ सजतु ॥

इत्थं मनोमनसि वाह्यमवाह्यवृत्तिं कृत्वा हृषीकनगरं मरुतो नियम्य।
सम्यग्जपं विदधतः सुधियः प्रयत्नाल्लोकत्रयेऽस्य कृतिनः किमसाध्यमस्ति॥

इत्युपासकाध्ययने जपविधिर्नामाष्टत्रिंशत्तमः कल्पः।

आदिध्यासुः परंज्योतिरीप्सुस्तद्धाम शाश्वतम्।
इमं ध्यानविधिं यत्नादभ्यस्यतु समाहितः॥
तत्त्वचिन्तामृताम्भोधौ दृढमग्नातया मनः।
बहिर्व्याप्तौ जडं कृत्वा द्वयमासनमाचरेत्॥
सूक्ष्मप्राणयमायामः सन्नसर्वाङ्गसंचरः।
ग्रावोत्कीर्ण इवासीत ध्यानानन्दसुधां लिहन्॥
यदेन्द्रियाणि पञ्चापि स्वात्मस्थानि समासते।
तदा ज्योतिः स्फुरत्यन्तश्चित्ते　　निमज्जति॥
चित्तस्यैकाग्रता ध्यानं ध्यातात्मा तत्फलप्रभुः।
ध्येयमात्मागमः　ज्योतिस्तद्विधिर्देहयातना॥
तैरश्चमामरं मार्त्यं नाभसं भौममङ्गजम्।
सहेतुसमधीः सर्वमन्तरायं द्वयातिगः॥
वाक्षमित्वमविज्ञाय न क्लीबत्वममृत्यवे।
तस्मादक्लिश्यमानात्मा परं ब्रह्मैव चिन्तयेत्॥
यत्रायमिन्द्रियग्रामो व्यासङ्गस्तेन विप्लवम्।
नाश्नुवीत तमुद्देशं भजेताध्यात्मसिद्धये॥
फल्गुजन्माप्यय देहो यदलाबुफलायते।
संसारसागरोत्तारे रक्षस्तस्मात्प्रयत्नतः॥
नरे धीरे वृथा वर्मक्षेत्रे सस्ये वृतिर्वृथा।
यथा तथा वृथा सर्वो ध्यानशून्यस्य तद्विधिः॥
बहिरन्तस्तमोवातैरस्पन्दं दीपवन्मनः।
यत्तत्त्वालोकनोल्लासि तत्स्याद्ध्यानं सबीजकम्॥
निर्विचारावताराासु चेतः स्रोतःप्रवृत्तिषु।
आत्मन्येव स्फुरन्नात्मा भवेद्ध्यानमबीजकम्॥

चित्तेऽनन्तप्रभावेऽस्मिन्प्रकृत्या रसवच्चले।
तत्तेजसि स्थिरे सिद्धे न किं सिद्धिं जगत्त्रये॥
निर्मनस्के मनोहंसे पुंहंसे सर्वतः स्थिरे।
बोधहंसोऽखिलालोक्य सरोहंसः प्रजायते॥
यद्यप्यस्मिन्मनःक्षेत्रे क्रिया ता ता समादधत्।
किंचिद्वेदयते भावं तथाप्यत्र न विभ्रमेत्॥
विपक्षे क्लेशराशीनां यस्मान्नैष विधिर्मतः।
तस्मान्न विस्मयेतास्मिन्परं ब्रह्मसमाश्रितः॥
प्रभावैश्वर्यविज्ञानदेवतासंगमादयः।
योगोन्मेषाद्भवन्तोऽपि नामी तत्त्वविदां मुदे॥
भूमौ जन्मेति रत्नानां यथा सर्वत्र नोद्भवः।
तथात्मजमिति ध्यानं सर्वत्राङ्गिनि नोद्भवेत्॥
तस्य कालं वदन्त्यन्तर्मुहूर्तं मुनयः परम्।
अपरस्पन्दमानं हि तत्परं दुर्धरं मनः॥
तत्कालमपि तद्ध्यानं स्फुरदेकाग्रमात्मनि।
उच्चैः कर्मोच्चयं भिन्द्याद्वज्रं शैलमिव क्षणात्॥
कल्पैरप्यम्बुभिः शक्यश्चुलुकैर्नोच्चुलुम्पितुम्।
कल्पान्तभूः पुनर्वातस्तं मुहुः शोषमानयेत्॥
रूपे मरुति चित्ते च तथान्यत्र यो विशेत्।
लभेत कामितं तद्वदात्मना परमात्मनि॥
वैराग्यं ज्ञानसंपत्तिरसङ्गः स्थिरचित्तता।
ऊर्मिस्मयसहत्वं च पञ्च योगस्य हेतवः॥
आधिव्याधिविपर्यासप्रमादालस्यविभ्रमाः।
अलाभः सङ्गितास्थैर्यमेते तस्यान्तरायकाः॥
यः कण्टकैस्तुदत्यङ्गं यश्च लिम्पति चन्दनैः।
रोषतोषाविशिष्टात्मा तयोरासीत लोष्ठवत्॥

ज्योतिर्बिन्दु कलानाद कुण्डलीवायुसचर ।
मुद्रामण्डलचोद्यानि निर्बीजीकरणादिकम् ॥
नाभौ नेत्रे ललाटे च ब्रह्मग्रन्थौ च तालुनि ।
अग्निमध्ये रवौ चन्द्रे लूतातन्तौ हृदङ्कुरे ॥
मृत्युजय यदन्तेषु तत्तत्त्व किल मुक्तये ।
अहो मूढधियामेष नय स्वपरवञ्चन ॥
कर्माण्यपि यदीमानि साध्यान्येवविधैर्नयै ।
अल तपोजपाप्तेष्टिदानाध्ययनकर्मभि ॥
यो विचारितरम्येषु क्षण देहार्तिहारिषु ।
इन्द्रियार्थेषु वश्यात्मा सोऽपि योगी किलोच्यते ॥
यस्येन्द्रियार्थतृष्णापि जर्जरीकुरुते मन ।
तन्निरोधभुवो धाम्न स ईप्सीत(?)कथ नर ॥
आत्मज्ञ सचित दोष यातनायोगकर्मभि ।
कालेन क्षपयन्नेति योगी रोगी च कल्पताम् ॥
लाभेऽलाभे वने वासे मित्रेऽमित्रे प्रियेऽप्रिये ।
सुखे दु खे समानात्मा भवेत्तद्धचानधी सदा ॥
परे ब्रह्मण्यनूचानो धृतिमैत्रीदयान्वित ।
अन्यत्र सूनृताद्वाक्यान्नित्य वाचयमी भवेत् ॥
सयोगो विप्रलम्भे च निदाने परिदेवने ।
हिंसायामनृते स्तेये भोगरक्षासु तत्परे ॥
जन्तोरनन्तससारभूमैनोरथवर्त्मनी ।
आर्तरौद्रे त्यजेद्धचाने दुरन्तफलदायिनी ॥
बोध्यागमकपाटे ते मुक्तिमार्गार्गले परे ।
सोपाने श्वभ्रलोकस्य तत्त्वेक्षावृत्तिपक्ष्मणी ॥
लेशतोऽपि मनो यावदेते समधितिष्ठत ।
एष जन्मतरुस्तावदुच्चै समधिरोहति ॥

ज्वलन्नञ्जनमाधत्ते प्रदीपो न रवि पुन ।
तथाशयविशेषेण ध्यानमारम्भते फलम् ॥
प्रमाणनयनिक्षेपै सानुयोगैर्विशुद्धधी ।
मतिं तनोति तत्त्वेषु धर्मध्यानपरायण॰ ॥
अरहंस्ये यथा लोके सती काञ्चनकर्मणी ।
अरहस्य तथेच्छन्ति सुधिय परमागमम् ॥
य स्खलत्यल्पबोधाना विचारेष्वपि मादृशी ।
स ससारार्णवे मज्जज्जन्त्वालम्ब कथ भवेत् ॥

(इत्याज्ञा ।)

अहो मिथ्यातम पुसा युक्तिद्योतै स्फुरत्यपि ।
यदन्धयति चेतासि रत्नत्रयपरिग्रहे ॥
आशास्महे तदेतेषा यत्रास्तकल्मषा॰ ।
इदमेते प्रपश्यन्ति तत्त्व दु खनिबर्हणम् ॥

(इत्यपाप॰ ।)

अकृत्रिमो विचित्रात्मा मध्ये च त्रसराजिमान् ।
मरुत्त्रयीवृतो लोक प्रान्ते तद्धामनिष्ठित ॥

(इति लोक ।)

रेणुवज्जन्तवस्तत्र तिर्यगूर्ध्वमधोऽपि च ।
अनारत भ्रमन्त्येते निजकर्मानिलेरिंता ॥

(इति विपाक ।)

इति चिन्तयतो धर्म्यं यतात्मेन्द्रियचेतस ।
तमासि द्रवमायान्ति द्वादशात्मोदयादिव ॥
भेद विवर्जिताभेदमभेद भेदवर्जितम् ।
ध्यायन्सूक्ष्मक्रियाशुद्धो निष्क्रिय प्रतिपद्यते ॥
प्रक्षीणोभयकर्माण जन्मदोषैर्विवर्जितम् ।
लब्धात्मगुणमात्मान मोक्षमाहुर्मनीषिण ॥

मार्गसूत्रमनुप्रेक्षाः सप्ततत्त्व जिनेश्वरम् ।
ध्यायेदागमचक्षुष्मान्प्रसख्यानपरायण ॥
जाने तत्त्व यथैतिह्य श्रद्दधे तदनन्यधी ।
मुञ्चेऽह सर्वमारम्भमात्मन्यात्मानमादधे ॥
आत्माय बोधिसपत्तेरात्मन्यात्मानमात्मना ।
यदा सूते तदात्मान लभते परमात्मना ॥
ध्यातात्मा ध्येयमात्मैव ध्यानमात्मा फल तथा ।
आत्मा रत्नत्रयात्मोक्तो यथा युक्तिपरिग्रह ॥
सुखामृतसुधासूतिस्तद्रवेरुदयाचल ।
पर ब्रह्माहमत्रासे तम पाशवशीकृत ॥
यदा चकास्ति मे चेतस्तद्ध्यानोदयगोचरम् ।
तदाह जगता चक्षु स्यामादित्य इवातमा ॥
आदौ मध्वमधुप्रान्ते सर्वमिन्द्रियज सुखम् ।
प्रातःस्नायिषु हेमन्ते तोयमुष्णमिवाङ्गिषु ॥
यो दुरामयदुर्दशे बद्धग्रासो यमोऽङ्गिनि ।
स्वभावसुभगे तस्य स्पृहा केन निवार्यते ॥
जन्मयौवनसयोगसुखानि यदि देहिनाम् ।
निर्विपक्षाणि को नाम सुधी ससारमुत्सृजेत् ॥
अनुयाचेत नायूंषि नापि मृत्युमुपाहरेत् ।
भृतो भृत्य इवासीत कालावधिमविस्मरन् ॥
महाभोगोऽहमद्यास्मि यत्तत्त्वरुचितेजसा ।
सुविशुद्धान्तरात्मासे तमःपारे प्रतिष्ठित ॥
तन्नास्ति यदह लोके सुख दु ख च नाप्तवान् ।
स्वप्नेऽपि न मया प्राप्तो जैनागमसुधारस ॥
सम्यगेतत्सुधाम्भोधेर्बिन्दुमप्यालिहन्मुहु ।
जन्तुर्न जातु जायेत जन्मज्वलनभाजन ॥

देव देवसमासीन पञ्चकल्याणनायकम्।
चतुस्त्रिंशद्गुणोपेत प्रातिहार्योपशोभितम्॥
निरञ्जन जिनाधीश परम रमयाश्रितम्।
अच्युत च्युतदोषौघमभव भवभृद्गुरुम्॥
सर्वसस्तुत्यमस्तुत्य सर्वेश्वरमनीश्वरम्।
सर्वाराध्यमनाराध्य सर्वाश्रयमनाश्रयम्॥
प्रभव सर्वविद्याना सर्वलोकपितामहम्।
सर्वसत्त्वहितारम्भ गतसर्वमसर्वगम्॥
नम्रामरकिरीटाशुपरिवेषनभस्तले।
भवत्पादद्वयद्योतिनखनक्षत्रमण्डलम्॥
स्तूयमानमनूचानैर्ब्रह्मोद्यैर्ब्रह्मकामिभि।
अध्यात्मागमवेद्योभिर्योगिमुख्यैर्महर्द्धिभि॥
नीरूप रूपिताशेषमशब्द शब्दमिष्ठितम्।
अस्पर्श योगसस्पर्शमरस सरसागमम्॥
गुणै सुरभितात्मानमगन्धगुणसगमम्।
व्यतीतेन्द्रियसबन्धमिन्द्रियार्थावभासकम्॥
भुवमानन्दसस्यानामम्भस्तृष्णानलार्चिषाम्।
पवन दोषरेणूनामग्निमेनोवनीरुहाम्॥
यजमान सदर्थाना व्योमालेपादिसपदाम्।
भानु भव्यारविन्दाना चन्द्र मोक्षामृतश्रियाम्॥
अतावकगुण सर्व त्व सर्वगुणभाजन।
त्व सृष्टि सर्वकामाना कामसृष्टिनिमीलन॥
खसुप्तदीपनिर्वाणे प्राकृते वा त्वयि स्फुटम्।
खसुप्तदीपनिर्वाण प्राकृत स्याज्जगत्त्रयम्॥
त्रयीमार्ग त्रयीरूप त्रयीमुक्त त्रयीपतिम्।
त्रयीव्याप्त त्रयीतत्त्व त्रयीचूडामणिस्थितम्॥

जगता कौमुदीचन्द्र कामकल्पावनीरुहम् ।
गुणचिन्तामणिक्षेत्र कल्याणागमनाकरम् ॥
प्रणिधानप्रदीपेषु साक्षादिव चकास तम् ।
ध्यायेज्जगत्रयार्चार्हमर्हन्त सर्वतोमुखम् ॥
आहुस्तस्मात्पर ब्रह्म तस्मादैन्द्र पद करे ।
इमास्तस्मादयत्नाप्याश्चक्राङ्का क्षितिपश्रिय ॥
य यमध्यात्ममार्गेषु भावमसयमत्सरा ।
तत्पदाय दधत्यन्त स स तत्रैव लीयते ॥
अनुपायानिलोद्भ्रान्त पुस्तरूणा मनोदलम् ।
तद्भूमावेव भज्येत लीयमान चिरादपि ॥
ज्योतिरेक वेष करीषाश्मसमित्सम ।
तत्प्राप्त्युपायदिङ्मूढा भ्रमन्ति भवकानने ॥
परापरपर देवमेव चिन्तयतो यते ।
भवन्त्यतीन्द्रियास्ते ते भावा लोकोत्तरश्रिय ॥
व्योमच्छाया नरोत्सङ्गि यथामूर्तमपि स्वयम् ।
योगयोगात्तथात्माय भवेत्प्रत्यक्षवीक्षण ॥
न ते गुणा न तज्ज्ञान न सा दृष्टिर्न तत्सुखम् ।
यद्योगद्योतनेन स्यादात्मन्यस्ततमश्चये ॥
देव जगत्रयीनेत्र व्यन्तराद्याश्च देवता ।
सम पूजाविधानेषु पश्यन्दूर व्रजेदध (म्) ॥
ता शासनाधिरक्षार्थं कल्पिता परमागमे ।
अतो यज्ञाशदानेन माननीया सुदृष्टिभि ॥
तच्छासनैकभक्तीना सुदृशा सुव्रतात्मनाम् ।
स्वयमेव प्रसीदन्ति ता पुसा सपुरदरा ॥
तद्धामबद्धकक्षाणा रत्नत्रयमहीयसाम् ।
उभे कामदुघे स्याता द्यावाभूमी मनोरथै ॥

कुर्यात्तपो जपेन्मन्त्रान्नमस्येद्वापि देवता ।
सस्पृह यदि तच्चेतो रिक्त सोऽमुत्र चेह च ॥
ध्यायेद्वा वाङ्मय ज्योतिर्गुरुपञ्चकवाचकम् ।
एतद्धि सर्वविद्यानामधिष्ठानमनश्वरम् ॥
ध्यायन्विन्यस्य देहेऽस्मिन्निद मन्दरमुद्रया ।
सर्वनामादिवर्णाह वर्णाद्यन्त सबीजकम् ॥
तप श्रुतविहीनोऽपि तद्ध्यानाविद्धमानस ।
न जातु तमसा स्पृष्टा तत्तत्त्वरुचिदीप्रधी ॥
अधीत्य सर्वशास्त्राणि विधाय च तप परम् ।
इद मन्त्र स्मरन्त्यन्ते मुनयोऽनन्तचेतस ॥
मन्त्रोऽय स्मृतिधाराभिश्चित्त यस्याभिवर्षति ।
तस्य सर्वे प्रशाम्यन्ति क्षुद्रोपद्रवपासव ॥
अपवित्र पवित्रो वा सुस्थितो दु स्थितोऽपि वा ।
भवत्येतत्स्मृतिर्जन्तुरास्पद सर्वसपदाम् ॥
उक्त लोकोत्तर ध्यान किंचिल्लौकिकमुच्यते ।
प्रकीर्णकप्रपञ्चेन दृष्टादृष्टाफलाश्रयम् ॥
पञ्चमूर्तिमय बीज नासिकाग्रे विचिन्तयन् ।
निधाय सगम चेतो दिव्यज्ञानमवाप्नुयात् ॥
यत्र यत्र हृषीकेऽस्मिन्निदधीताचल मन ।
तत्र तत्र लभेताय बाह्यग्राह्याश्रय सुखम् ॥
स्थूलं सूक्ष्म द्विधा ध्यान तत्त्वबीजसमाश्रयम् ।
आद्येन लभते काम द्वितीयेन पर पदम् ॥
पद्मसुत्थापयेत्पूर्वं नाडी सचालयेत्तत ।
मरुच्चतुष्टय पश्चात्प्रचारयतु चेतसि ॥
दीपहस्तो यथा कश्चित्किंचिदालोक्य त त्यजेत् ।
ज्ञानेन ज्ञेयमालोक्य पश्चात्त ज्ञानमुत्सृजेत् ॥

सर्वपापाश्रवे क्षीणे ध्याने भवति भावना ।
पापोपहतबुद्धीना ध्यानवार्तापि दुर्लभा ॥
दधिभावगत क्षीर न पुन क्षीरता व्रजेत् ।
तत्त्वज्ञानविशुद्धात्मा पुन पापैर्न लिप्यते ॥
मन्द मन्द क्षपेद्वायुर्मन्द मन्द विनिक्षिपेत् ।
न क्वचिद्वार्यते वायुर्न च शीघ्र प्रमुच्यते ॥
रूप स्पर्श रस गन्ध शब्द चैव विदूरत ।
आसन्नमिव गृह्णन्ति विचित्रा योगिनो गति ॥
दग्धे बीजे यथात्यन्त प्रादुर्भवति नाङ्कुर ।
कर्मबीजे तथा दग्धे न रोहति भवाङ्कुर॰ ॥
नाभौ चेतसि नासाग्रे दृष्टौ भाले च मूर्धनि ।
विहारयेन्मनो हस सदा कायसरोवरे ॥
यायाद्व्योम्नि जले तिष्ठेन्निषीदेदनलार्चिषि ।
मनोमरुत्प्रयोगेण शस्त्रैरपि न बाध्यते ॥
जीव शिव शिवोर्ज किं भेदोऽस्त्यत्र कश्चन ।
पाशबद्धो भवेज्जीव पाशमुक्त शिव पुन ॥
साकार नश्वर सर्वमनाकार न दृश्यते ।
पक्षद्वयविनिर्मुक्त कथ ध्यायन्ति योगिन ॥
अत्यन्त मलिनो देह॰ पुमानत्यन्तनिर्मलः ।
देहादेन पृथक्कृत्वा तस्मान्नित्य विचिन्तयेत् ॥
तोयमध्ये यथा तैल पृथग्भावेन तिष्ठति ।
तथा शरीरमध्येऽस्मिन्पुमानास्ते पृथक्तया ॥
दध्न सर्पिरिवात्मायमुपायेन शरीरत ।
पृथक्क्रियेत तत्त्वज्ञैश्चिर ससर्गवानपि ॥
पुष्पामोदौ तरुच्छाये यद्वत्सकलनिष्कले ।
तद्वत्तौ देहदेहस्थौ यद्वा लपनबिम्बवत् ॥

एकस्तम्भ नवद्वार पञ्च पञ्चजनाश्रितम् ।
अनेककक्षमेवेद शरीर योगिना गृहम् ॥
ध्यानामृतान्न तृप्तस्य क्षान्तियोषिद्रतस्य च ।
अत्रैव रमते चित्त योगिनो योगबान्धवे ॥
रज्जुभि' कृष्यमाण स्याद्यथा पारिप्लवो हय ।
कष्टस्तथेन्द्रियैरात्मा ध्याने लीयेत न क्षणम् ॥
रक्षा सहरण सृष्टिं गोमुद्रामृतवर्षणम् ।
विधाय चिन्तयेदाप्तमाप्तरूपधर स्वयम् ॥
धूमवन्निर्वमेत्पाप गुरुबीजेन तादृशा ।
गृह्णीयादमृत तेन तद्वर्णेन मुहुर्मुहु ॥
सन्यस्ताभ्यामधोङ्घ्रिभ्यामूर्वोरुपरि युक्तित ।
भवेच्च समगुल्फाभ्या पद्मवीरसुखासनम् ॥

तत्र सुखासनस्येद लक्षणम्—

गुल्फोत्तानकराङ्गुष्ठे रेखारोमालिनासिका ।
समदृष्टि समा कुर्युर्नातिस्तब्धो न वामन ॥
तालत्रिभागमध्याङ्घ्रि स्थिरशीर्षशिरोऽधर ।
समनिष्पन्दपार्ष्ण्यग्रजानुभ्रूहस्तलोचन. ॥
नखाकृतिर्न कण्डूतिर्नौष्ठभक्तिर्न कम्पति ।
न पर्वगणिति कार्या नोक्तिरन्दोलित स्मितिः ॥
न कुर्याद्दूरदृक्पात नैव केकवदीक्षणम् ।
न स्पन्द पक्ष्ममालाना तिष्ठेन्नासाग्रदर्शन. ॥
विक्षेपाक्षेपसमोहदूरीहरहिते हृदि ।
लब्धतत्त्वे करस्थोऽयमशेषो ध्यानजो विधि ॥

इत्युपासकाध्ययने ध्यानविधिर्नामैकोनचत्वारिंश कल्प ।

यस्या पदद्वयमलङ्कृतियुग्मयोग्य लोकत्रयाम्बुजसरः प्रविहारिहारि ।
ता वाग्विलासवसतिं सलिलेन देवीं सेवे कविप्रुतरुमण्डनकल्पवल्लीम् ॥

(इति तोयम् ।)

यामन्तरेण सकलार्थसमर्थनोऽपि बोधोऽवकेशितरुवन्न फलार्थिसेव्य ।
सोऽत्य 'वेद्यपि ययानुगतस्त्रिलोक्या सेव्य. सुरद्रुरिव त प्रव्रजेयगन्धै ॥
(इति गन्धम् ।)

या स्वल्पवस्तुरचनापि मितप्रवृत्ति सस्कारतो भवति तद्विपरीतलक्ष्मी ।
स्वर्वल्लरीवनलतेव सुधानुबन्धात्तामक्षतस्थितिमिह सदकै श्रयामि ॥
(इत्यक्षतम् ।)

यद्बीजमल्पमपि सज्जनधीधराया लब्धप्रवृद्धिविविधानवधिप्रबन्धै ।
सस्यैरपूर्वरसवृत्तिभिरेव रोहत्याश्चर्यगोचरविधि प्रसवैर्भजेताम् ॥
(इति पुष्पम् ।)

यास्पृष्टताधिकविधि परतन्त्रनीति प्राय कलापरिगतापि मन प्रसूते ।
स्पष्ट स्वतन्त्रमुपशान्तकल नृणा च चित्रा हि वस्तुगतिरन्नविधैर्यजेत ॥
(इति चरुम् ।)

एक फ्द बहुपदापि ददासि तुष्टा वर्णात्मिकापि च करोषि न वर्णभाजम् ।
सेवे तथापि भवतीमथवा जनोऽर्थी दोष न पश्यति तदस्तु तवैष दीप ॥
(इति दीपम् ।)

चक्षु पर करणकन्दरदूरितेऽर्थे मोहान्धकारविधुतौ परम' प्रकाश ।
तद्धामगामिपथवीक्षणरत्नदीपस्त्व सेव्यसे तदिह देवि जनेन धूपै. ॥
(इति धूपम् ।)

चिन्तामणित्रिदिवधेनुसुरद्रुमाद्या पुसा मनोरथपथप्रथितप्रभावा ।
भावा भवन्ति नियत तव देवि सम्यक्सेवाविधेस्तदिदमस्तु मुदे फल ते ॥
(इति फलम् ।)

कलधौतकमलमौक्तिकदुकूलमणिजालचामरप्रायै. ।
आराधयामि देवीं सरस्वतीं सकलमङ्गलैर्भावै ॥

स्याद्वादभूधरभवा मुनिमाननीया देवैरनन्यशरणै समुपासनीया ।
स्वान्ताश्रिताखिलकलङ्कहरप्रवाहा वागापगास्तु मम बोधगजावगाहा ॥
मूर्धाभिषिक्तोऽभिषवाज्जिनानामर्च्योऽर्चनात्सस्त वास्तवार्ह ।
जपी जपाद्ध्यानविधेरबाध्य' श्रुताश्रितश्री श्रुतसेवनाच्च ॥

दृष्टस्त्वं जिन सेवितोऽसि नितरां भावैरनन्याश्रयैः
स्निग्धस्त्वं तथापि यत्समविधिर्भक्ते विरक्तेऽपि च ।
मच्चेतः पुनरेतदीश भवति प्रेमप्रकृष्टं ततः
किं भाषे परमत्र यामि भवतो भूयात्पुनर्दर्शनम् ॥

इत्युपासकाध्ययने श्रुताराधनविधिर्नाम चत्वारिंशत्तमः कल्पः ।

पर्वाणि प्रोषधान्याहुर्मासे चत्वारि तानि च ।
पूजाक्रियाव्रताधिक्याद्धर्मकर्मात्र बृंहयेत् ॥
रसत्यागैकभक्तैकस्थानोपवसनक्रियाः ।
यथाशक्ति विधेयाः स्युः पर्वसन्धौ च पर्वणि ॥
तन्नैरन्तर्यतिथिः तीर्थनक्षत्रपूर्वकः ।
उपवासविधिश्चित्रश्चिन्त्यः श्रुतसमाश्रयः ॥
स्नानगन्धाङ्गसंस्कारभूषायोषाविषक्तधीः ।
निवृत्तसर्वसावद्यक्रियः संयमतत्परः ॥
देवागारे गिरौ चापि गृहे वा गहनेऽपि वा ।
उपोषितो भवेन्नित्यं धर्मध्यानपरायणः ॥
पुंसः कृतोपवासस्य बह्वारम्भरतात्मनः ।
कायक्लेशः प्रजायेत गजस्नानसमक्रियः ॥
अनवेक्षाप्रतिलेखनदुष्कर्मारम्भदुर्मनस्काराः ।
आवश्यकविरतियुताश्चतुर्थमेते विनिघ्नन्ति ॥
विशुद्धेत्नान्तरात्माय कायक्लेशविधिं विना ।
किमग्नेरन्यदस्तीह काञ्चनाश्मविशुद्धये ॥
हस्ते चिन्तामणिस्तस्य दुःखद्रुमदवानलः ।
पवित्रं यस्य चारित्रैश्चित्तं सुकृतिजन्मनः ॥

इत्युपासकाध्ययने प्रोषधोपवासविधिर्नामैकचत्वारिंशत्तमः कल्पः ।

यः सकृत्सेव्यते भावः स भोगो भोजनादिकः ।
भूषादिपरिभोगः स्यात्पौनःपुन्येन सेवनात् ॥

परिमाण तयो कुर्याच्चित्तव्याप्तिनिवृत्तये ।
प्राप्ते योग्ये च सर्वस्मिन्निच्छया नियम भजेत् ॥
यमश्च नियमश्चेति द्वे त्याज्ये वस्तुनी स्मृते ।
यावज्जीव यमो ज्ञेय सावधिर्नियम स्मृतः ॥
पलाण्डुकेतकीनिम्बसुमन सूरणादिकम् ।
त्यजेदाजन्म तद्रूपबहुप्राणिसमाश्रयम् ॥
दुष्पक्कस्य निषिद्धस्य जन्तुसबन्धमिश्रयो' ।
अवीक्षितस्य च प्राशस्तत्सख्याक्षतिकारणम् ॥
इत्थ नियतवृत्ति स्यादनिच्छोऽप्याश्रयाश्रय ।
नरो नरेषु देवेषु मुक्तिश्रीसविधागम ॥

इत्युपासकाध्ययने भोगपरिभोगपरिमाणविधिर्नाम द्विचत्वारिंशत्तम कल्प ।

यथाविधि यथादेश यथाद्रव्य यथागमम् ।
यथापात्र यथाकाल दान देय गृहाश्रमै ॥
आत्मन श्रेयसेऽन्येषा रत्नत्रयसमृद्धये ।
स्वपरानुग्रहायेत्थ यत्स्यात्तद्दानमिष्यते ॥
दातृपात्रविधिद्रव्यविशेषात्तद्विशिष्यते ।
यथा घना घनोद्गीर्ण तोय भूमिसमाश्रयम् ॥
दातानुरागसपन्न पात्र रत्नत्रयोचितम् ।
सत्कार' स्याद्विधिद्रव्य तप स्वाध्यायसाधकम् ॥
परलोकधिया कश्चि दैहिकचेतसा ।
औचित्य मनसा कश्चित्सता वित्तव्ययस्त्रिधा ।
परलोकैहिकौचित्येष्वस्ति येषा न धी' समा ॥
धर्म' कार्य यशश्चेति तेषामेतत्रय कुत ।
अभयाहारभैषज्यश्रुतभेदाच्चतुर्विधम् ॥
दान मनीषिभि प्रोक्त भक्तिशक्तिसमाश्रयम् ।
सौरूप्यमभयादाहुराहाराद्भोगवान्भवेत् ॥

आरोग्यमौषधाज्ज्ञेय श्रुतात्स्याच्छ्रुतकेवली ।
अभय सर्वसत्त्वानामादौ दद्यात्सुधी. सदा ॥
तद्धीने हि वृथा सर्व परलोकोचितो विधि ।
दानमन्यद्भवेन्मा वा नरश्चेदभयप्रद ॥
सर्वेषामेव दानाना यतस्तद्दानमुत्तमम् ।
तेनाधीत श्रुत सर्व तेन तप्त तप परम् ॥
तेन कृत्स्न कृत दान य स्यादभयदानवान् ।
नवोपचारसपन्न समेत सप्तभिर्गुणै ।
अन्नैश्चतुर्विधै शुद्धै साधूना कल्पयेत्स्थितिम् ॥
प्रतिग्रहोच्चासनपादपूजाप्रणामवाक्कायमन प्रसादा ।
विधाविशुद्धिश्च नवोपचारा कार्या मुनीना गृहसश्रितेन ॥
श्रद्धा तुष्टिर्भक्तिर्विज्ञानमलुब्धता क्षमा शक्ति ।
यत्रैते सप्त गुणास्त दातार प्रशसन्ति ॥
तत्र विज्ञानस्येद लक्षणम्—
विवर्ण विरस विद्धमसात्म्य प्रश्रुत च यत् ।
मुनिभ्योऽन्न न तद्देय यच्च भुक्त गदावहम् ॥
उच्छिष्ट नीचलोकार्हमन्योद्दिष्ट विगर्हितम् ।
न देय दुर्जनस्पृष्ट देवयक्षादिकल्पितम् ॥
ग्रामान्तरात्समानीत मन्त्रातीतमुपायनम् ।
न देयमापणक्रीत विरुद्ध वा यथर्तुकम् ॥
दधिसर्पिषयोभक्ष्यप्राय पर्युषित मतम् ।
गन्धवर्णरसभ्रष्टमन्यत्सर्व विनिन्दितम् ॥
बालग्लानतप क्षीणवृद्धव्याधिसमन्वितान् ।
मुनीनुपचरेन्नित्य यथा ते स्युस्तप क्षमा ॥
शाठ्य सर्वमवज्ञान परिप्लवमसयमम् ।
वाक्पारुष्य विशेषेण वर्जयेद्भोजनक्षणे ॥

अभक्तानां कदर्याणामव्रतानां च सद्मसु ।
न भुञ्जीत तथा साधुर्दैन्यकारुण्यकारिणाम् ॥
नाहरन्ति महासत्त्वाश्चित्ते नाप्यनुकम्पिता ।
किं तु ते दैन्यकारुण्यसंकल्पोचितवृत्तय: ॥
धर्मेषु स्वामिसेवायां सुतोत्पत्तौ च क: सुधी: ।
अन्यत्र कार्यदैवाभ्यां प्रतिहस्तं समादिशेत् ॥
आत्मवित्तपरित्यागात्परैर्धर्मविधायने ।
नि:संदेहमवाप्नोति परभोगाय तत्फलम् ॥
भोज्यं भोजनशक्तिश्च रतिशक्तिर्वरस्त्रिय: ।
विभवो दानशक्तिश्च स्वयं धर्मकृते: फलम् ॥
शिल्पिकारुकवाक्पण्यसंभलीपतितादिषु ॥
देहस्थितिं न कुर्वीत लिङ्गिलिङ्गोपजीविषु ।
दीक्षायोग्यास्त्रयो वर्णाश्चत्वारश्च विधोचिता: ॥
मनोवाक्कायधर्माय मता: सर्वेऽपि जन्तव: ।
पुष्पादिरशनादिर्वा न स्वयं धर्म एव हि ॥
क्षित्यादिरिव धान्यस्य किं तु भावस्य कारणम् ।
युक्तं हि श्रद्धया साधु सकृदेव मनो नृणाम् ।
परां शुद्धिमवाप्नोति लोहं विद्धं रसैरिव ।
तपोदानार्चनाहीनं मन: सदपि देहिनाम् ।
तत्फलप्राप्तये न स्यात्कुशूलस्थितबीजवत् ।
आवेशिकाश्रितज्ञातिदीनात्मसु यथाक्रमम् ।
यथौचित्यं यथाकालं यज्ञपञ्चकमाचरेत् ॥
काले कलौ चले चित्ते देहे चान्नादिकीटके ।
एतच्चित्रं यदद्यापि जिनरूपधरा नराः ।
यथा पूज्यं जिनेन्द्राणां रूपं लेपादिनिर्मितम् ॥
तथा पूर्वमुनिच्छाया पूज्या: संप्रति संयता: ॥

तदुत्तमं भवेत्पात्र यत्र रत्नत्रय नरे ।
देशव्रती भवेन्मध्यमन्यच्चासयत सुदृक् ॥
यत्र रत्नत्रय नास्ति तदपात्र विदुर्बुधा ।
उप्त तत्र वृथा सर्वमूखराया क्षिताविव ॥
पात्रे दत्त भवेदन्न पुण्याय गृहमेधिनाम् ।
शुक्ताविव हि मेघाना जल मुक्ताफल भवेत् ॥
मिथ्यात्वग्रस्तचित्तेषु चारित्राभासभागिषु ।
दोषायैव भवेद्दान पय पानमिवाहिषु ॥
कारुण्यादथवौचित्त्यात्तेषा किंचिद्दिशन्नपि ।
दिशेदुद्धृतमेवान्न गृहे भुक्तिं न कारयेत् ॥
सत्कारादिविधावेषा दर्शन दूषित भवेत् ।
यथा विशुद्धमप्यम्बु विषभाजनसगमात् ॥
शाक्यनास्तिकयागज्ञजटिलाजीवकादिभि' ।
सहावास सहालाप तत्सेवा च विवर्जयेत् ॥
अज्ञाततत्त्वचेतोभिर्दुराग्रहमलीमसै ।
युद्धमेव भवेद्गोष्ठ्या दण्डादण्डि कचाकचि ॥
भयलोभोपरोधाद्यै कुलिङ्गिषु निषेवणै ।
अवश्य दर्शन म्लायेन्नीचैराचरणे सति ॥
बुद्धिपौरुषयुक्तेषु दैवायत्तविभूतिषु ।
नृषु कुत्सितसेवाया दैन्यमेवातिरिच्यते ॥
समयी श्रावक साधु सूरि समयदीपक ।
तत्पुन पञ्चधा पात्रमामनन्ति मनीषिण. ॥
गृहस्थो वा यतिर्वापि जैन समयमास्थित' ।
यथाकालमनुप्राप्त पूजनीय सुदृष्टिभि. ॥
ज्योतिर्मन्त्रनिमित्तज्ञ. सुप्रज्ञ. कार्यकर्मसु ।
मान्यः समयिभि' सम्यक्परोक्षार्थसमर्थधीः ॥

उत्तरोत्तरभावेन विधिस्तेषु विशिष्यते ।
पुण्यार्जनगृहस्थाना जिनप्रतिकृतिष्विव ॥
अतद्गुणेषु भावेषु व्यवहारप्रसिद्धये ।
यत्सञ्ज्ञाकर्म तन्नाम नरेच्छावशवर्तनात् ॥
साकारे वा निराकारे काष्ठादौ यन्निवेशनम् ।
सोऽयमित्यवधानेन स्थापना सा निगद्यते ॥
आगामिगुणयोग्यार्थो द्रव्यन्यासस्य गोचर ।
तत्कालपर्ययाक्रान्त वस्तुभावो विधीयते ॥
यदात्मवर्णनप्राय क्षणिकाहार्यविभ्रमम् ।
परप्रत्ययसभूत दान तद्राजस मतम् ॥
पात्रापात्र समावेक्ष्यमसत्कारमसस्तुतम् ।
दासभृत्यकृतोद्योग ज्ञान तामसमूचिरे ॥
आतिथेय स्वय यत्र यत्र पात्रनिरीक्षणम् ।
गुणा' श्रद्धादयो यत्र दान तत्सात्त्विक विदुः ॥
उत्तम सात्त्विक दान मध्यम राजस भवेत् ।
दानानामेव सर्वेषा जघन्य तामस पुन ॥
यद्दत्त तदमुत्र स्यादित्यसत्यपर वच ।
गाव पय प्रयच्छन्ति किं न तोयतृणाशना ॥
मुनि*य शाकपिण्डोऽपि भक्त्या काले प्रकल्पित ।
भवेदगण्यपुण्यार्थं भक्तिश्चिन्तामणिर्यत ॥
अभिमानस्य रक्षार्थं विनयायागमस्य च ।
भोजनादिविधानेषु मौनमूचुर्जिनेश्वरा. ॥
लौल्यत्यागात्तपोवृद्धिरभिमानस्य रक्षणे ।
ततश्च समवाप्नोति मन सिद्धि जगत्त्रये ॥
श्रुतस्य प्रश्रयाच्छ्रेय' समृद्धे स्यात्समाश्रय. ।
ततो मनुजलोकस्य प्रसीदति सरस्वती ॥

शारीरमानसागन्तुव्याधिसबाधसभवे ।
साधुसयमिना कार्य प्रतीकारो गृहाश्रितै ॥

तत्र दोषधातुमलविकृतिजनिता शारीरा', दौर्मनस्यदु स्वप्नसाध्वसादिसंपादिता मानसा', शीतकृताभिघातादिकृता आगन्तवः ।

मुनीनां व्याधियुक्तानामुपेक्षायामुपासकै ।
आवासपुस्तकाहारसौकार्यादिविधानकै ॥
अङ्गपूर्वप्रकीर्णोक्त सूक्त केवलिभाषितम् ।
नश्येन्निर्मूलत सर्व श्रुतस्कन्धधरात्यये ॥
प्रश्रयोत्साहतानन्दस्वाध्यायोचितवस्तुभि ।
श्रुतवृद्धान्मुनीन्कुर्वञ्जायते श्रुतपारग' ॥
श्रुतात्तत्त्वपरिज्ञान श्रुतात्समयवर्धनम् ।
श्रेयोर्थिना श्रुताभावे सर्वमेतत्तमस्यते ॥
अङ्गधारणवद्वाह्ये क्लेशे हि सुलभा नरा ।
यथार्थज्ञानसपन्ना' सौडीरा इव दुर्लभा ॥
ज्ञानभावनया हीने कायक्लेशिनि केवलम् ।
कर्मवाहीकवत्किंचिद्येति किंचिदुदेति च ॥
सृणिवज्ज्ञानमेवास्य वशायाशयदन्तिन ।
तद्वते च बहि' क्लेश' क्लेश एव पर भवेत् ॥
बहिस्तपः स्वतोऽभ्येति ज्ञान भावयत. सत. ।
क्षेत्रज्ञे यन्निमग्नेऽत्र कुत स्युरपरा क्रियाः ॥
यदज्ञानी युगै कर्म बहुभि' क्षपयेन्न वा ।
तज्ज्ञानी योगसपन्न. क्षपयेत्क्षणतो ध्रुवम् ॥
ज्ञानी पटुस्तदैव स्याद्बहि' क्लेशैर्न्नतेऽखिले ।
ज्ञातुर्ज्ञानलवे यस्मान्न पटुत्व गुणैरपि ॥
शब्दैतिह्यैर्न गी. शुद्धा यस्य शुद्धा न धीर्नयै' ।
स परप्रत्ययात्क्लिश्यन्भवेदन्धसम पुमान् ॥

स्वरूप रचना शुद्धिर्भूषार्थश्च समासत' ।
प्रत्येकमागमस्यैतद्द्वैविध्य प्रतिपद्यते ॥

तत्र स्वरूप च द्विविधम्—अक्षरम्, अनक्षर च । रचना द्विविधा—गद्यम्, पद्य च । शुद्धिर्द्विविधा—प्रमादप्रयोगविरह , अर्थव्यञ्जनविकलतापरिहारश्च । भूषा द्विविधा—वागलकार , अर्थालकारश्च । अर्थो द्विविध —चेतनोऽचेतनश्च, जातिर्व्यक्तिश्चेति वा ।

सार्धं सचित्तनिक्षिप्तवृत्ताभ्या दानहानये ।
अन्योपदेशमात्सर्यकालातिक्रमणक्रिया ॥
नतेर्गोत्र श्रियो दानादुपास्ते सर्वसेव्यताम् ।
भक्ते कीर्तिमवाप्नोति स्वय दाता यतीन्भजन् ॥

इत्युपासकाध्ययने दानविधिर्नाम त्रिचत्वारिंशत्तम कल्प ।

मूलव्रत व्रतान्यर्चापर्वकर्माकृषिक्रियाः ।
दिवा नवविध ब्रह्म सचित्तस्य विवर्जनम् ॥
परिग्रहपरित्यागो भुक्तिमात्रानुमान्यता ।
तद्धानौ च वदन्त्येतान्येकादश यथाक्रमम् ॥
अवधिव्रतमारोहेत्पूर्वपूर्वव्रतस्थित ।
सर्वत्रापि समा प्रोक्ता ज्ञानदर्शनभावना ॥
षडत्र गृहिणो ज्ञेयास्त्रय स्युर्ब्रह्मचारिण ।
भिक्षुकौ द्वौ तु निर्दिष्टौ तत स्यात्सर्वतो यति ।
तत्तद्गुणप्रधानत्वाद्यतयोऽनेकधा स्मृता ।
निरुक्ति युक्तितस्तेषा वदतो मन्निबोधत ॥
जित्वेन्द्रियाणि सर्वाणि यो वेत्त्यात्मानमात्मना ।
गृहस्थो वानप्रस्थो वा स जितेन्द्रिय उच्यते ॥
मानमायामदामर्षक्षपणात्क्षपण स्मृत ।
यो न श्रान्तो भवेद्भ्रान्तेस्त विदु श्रमण बुधा ।
यो हताश प्रशान्ताशस्तमाशाम्बरमूचिरे ।
यः सर्वसङ्गसंत्यक्तः स नग्नः परिकीर्तितः ॥

रेषणात्क्लेशराशीनामृषिमाहुर्मनीषिणः ।
मान्यत्वादात्मविद्याना महद्भि कीर्त्यते मुनि ॥
य पापपाशनाशाय यतते स यतिर्भवेत् ।
योऽनीहो देहगेहेऽपि सोऽनगारः सता मत ॥
आत्माशुद्धिकरैर्यस्य न सङ्ग कर्मदुर्जनै. ।
स पुमाञ्शुचिराख्यातो नाम्बुसप्लुतमस्तकः ॥
धर्मकर्मफलेऽनीहो निवृत्तो धर्मकर्मण ।
त निर्ममुशन्तीह केवलात्मपरिच्छदम् ॥
य कर्मद्वितयातीतस्त मुमुक्षु प्रचक्षते ।
पाशैर्लोहस्य हेम्नो वा यो बद्धो बद्ध एव स ॥
निर्ममो निरहकारो निर्माणमदमत्सर ।
निन्दाया सस्तवे चैव समधी शसितव्रत ॥
योऽवगम्य यथा नाड्य तत्त्व तत्त्वैकभावन
वाचयम स विज्ञेयो न मौनी पशुवन्नर ॥
श्रुते व्रते प्रसख्याने संयमे नियमे यमे ।
यस्योच्चै. सर्वदा चेतो सोऽनूचान. प्रकीर्तित ॥
योऽक्षस्तेनेष्वविश्वस्त शाश्वते पथि तिष्ठित. ।
समस्तसत्त्वविश्वास्य सोऽनाश्वानिह गीयते ॥
तत्त्वे पुमान्मन पुसि स तुष्यक्षकदम्बकम् ।
यस्य युक्त स योगी स्यान्न परेच्छादुरीहित ॥
काम क्रोधो मदो माया लोभश्चेत्यग्निपञ्चकम् ।
येनेद साधित स स्यात्कृती पञ्चाग्निसाधक ॥
ज्ञान ब्रह्मदयाब्रह्मब्रह्मकामविनिग्रह ।
सम्यगत्र वसन्नात्मा ब्रह्मचारी भवेन्नर ॥
क्षान्तियोषिति यो सक्तः सम्यग्ज्ञानातिथिप्रिय. ।
स गृहस्थो भवेन्नून मनोदैवतसाधक. ॥

ग्राम्यमर्थं बहिश्चान्तर्यं. परित्यज्य सयमी ।
वानप्रस्थ स विज्ञेयो न वनस्थ. कुटुम्बवान् ॥
ससाराग्निशिखाच्छेदो येन ज्ञानासिना कृत. ।
त शिखाच्छेदिन प्राहुर्नतु मुण्डितमस्तकम् ॥
कर्मात्मनोर्विवेक्ता य क्षीरनीरसमानयोः ।
भवेत्परमहसोऽसौ नासिवत्सर्वभक्षक ॥
ज्ञानैर्मनो वपुर्वृत्तैर्नियमैरिन्द्रियाणि च ।
नित्य यस्य प्रदीप्तानि स तपस्वी न वेषवान् ॥
पञ्चेन्द्रियप्रवृत्ताख्यास्तिथयः पञ्च कीर्तिता ।
ससारे श्रयहेतुत्वात्ताभिर्मुक्तोऽतिथिर्भवेत् ॥
अद्रोह' सर्वसत्त्वेषु यज्ञो यस्य दिने दिने ।
स पुमान्दीक्षितात्मा स्यान्नत्वजादियमाशय ॥
दुष्कर्मदुर्जनास्पर्शी सर्वसत्त्वहिताशयः ।
स श्रोत्रियो भवेत्सत्य न तु यो बाह्यशौचवान् ॥
अध्यात्माग्नौ दयामन्त्रै सम्यक्कर्मसमिच्चयम् ।
यो जुहोति स होता स्यान्न बाह्याग्निसमेधक ॥
भावपुष्पैर्यजेद्देव व्रतपुष्पैर्वपुर्गृहम् ।
क्षमापुष्पैर्मनोवह्निं य स यष्टा सता मत ॥
षोडशानामुदारात्मा य' प्रभुर्भावनर्त्विजाम् ।
सोऽध्वर्युरिह बोद्धव्य. शिवशर्माध्वरोद्धुर. ॥
विवेक वेदयेदुच्चैर्य शरीरिणो ।
स प्रीत्यै विदुषां वेदो नाखिलक्षयकारणम् ॥
जातिर्जरा मृतिः पुसा त्रयी सस्रुतिकारणम् ।
एषा त्रयी यतस्त्रय्याः क्षीयते सा त्रयी मता ॥
अहिंसः सद्व्रतो ज्ञानी निरीहो निष्परिग्रह' ।

सा जातिः परलोकाय यस्याः सद्धर्मसंभव ।
न हि सस्याय जायेत शुद्धा भूर्बीजवर्जिता ॥
स शैवो यः शिवज्ञात्मा स बौद्धो योऽन्तरात्मभृत् ।
स साख्यो य. प्रसख्यावान्स द्विजो यो न जन्मवान् ॥
ज्ञानहीनो दुराचारो निर्दयो लोलुपाशय ।
दानयोग्य कथ स स्याद्यश्चाक्षानुमतक्रिय. ॥
अनुमान्या समुद्देश्य त्रिशुद्धा भ्रामरी तथा ।
भिक्षा चतुर्विधा ज्ञेया यतिद्वयसमाश्रया ॥

इत्युपासकाध्ययने यतिनामनिर्वचनश्चतुश्चत्वारिंश कल्प ।

तरुदलमिव परिपक्व स्नेहविहीन प्रदीपमिव देहम् ।
स्वयमेव विनाशोन्मुखमवबुध्य करोतु विधिमन्त्यम् ॥
गहनं न शरीरस्य हि विसर्जन किं तु गहनमिह वृत्तम्
तन्न स्थास्नु विनाश्य न नश्वर शोच्यमिदमाहु ॥
प्रतिदिवस विजहद्बलमुज्झद्भुक्तिं त्यजत्प्रतीकारम् ।
वपुरेव नृणा निगिरति चरमचरित्रोदय समयम् ॥
सविधा पापकृतेरिव जनिताखिलकायकम्पनातङ्का ।
यमदूतीव जरा यदि समागता जीवितेषु कस्तर्ष ॥
कर्णान्तकेशपाशग्रहणविधिर्बोधितोऽपि यदि जरया ।
स्वस्य हितैषी न भवति त किं मृत्युर्न संग्रसते ॥
उपवासादिभिरङ्गे कषायदोषे च बोधिभावनया ।
कृतसल्लेखनकर्मा प्राणायामायतेत गणमध्ये ॥
यमनियमस्वाध्यायास्तपासि देवार्चनाविधिर्दानम् ।
एतत्सर्वं निष्फलमवसाने चेन्मनो मलिनम् ॥
द्वादशवर्षाणि नृप. शिक्षितशस्त्रो रणेषु यदि मुह्येत् ।
किं स्यात्तस्यास्त्रविधेर्यथा तथान्ते यते पुराचरितम् ॥
स्नेहं विधाय बन्धुषु मोह विभवेषु कलुषता महिते ।
गणिनि च निवेद्य निखिल दुरीहित तदनु भजतु विधिमुचितम् ॥

अशन क्रमेण हेय स्निग्ध पान तत खरं चैव।
तदनु च सर्वनिवृत्तिं कुर्यादुरुपञ्चकस्मृतौ निरत॰ ॥
कदलीघातवदायुषि कृतिना सकृदेव विरतिमुपयाति।
तत्र पुनर्नैष विधिर्यद्दैवे क्रमविधिर्नास्ति ॥
सूरौ प्रवचनकुशले साधुजने यत्नकर्मणि प्रवणे।
चित्ते च समाधिरते किमिहासाध्य यतेरस्ति ॥
जीवितमरणाशसे सुहृदनुराग सुखानुबन्धविधि॰।
एते सनिदाना स्यु सल्लेखनहानये पञ्च ॥
आराध्य रत्नत्रयमित्थमर्थी समर्पितात्मा गणिने यथावत्।
समाधिभावेन कृतात्मकार्य कृती जगन्मान्यपदप्रभु स्यात् ॥

इत्युपासकाध्ययने सल्लेखनाविधिर्नाम पञ्चचत्वारिंश कल्प।

अथ प्रकीर्णकम्।

विप्रकीर्णार्थवाक्यानामुक्तिरुक्त प्रकीर्णकम्।
उक्तानुक्तामृतस्यन्दबिन्दुस्वादनकोविदै ॥
अदुर्जनत्व विनयो विवेक परीक्षण तत्त्वविनिश्चयश्च।
एते गुणा पञ्च भवन्ति यस्य स आत्मवान्धर्मकथापर॰ स्यात् ॥
असूयकत्व शठता विचारो दुराग्रह सूक्तविमाननी च।
पुसाममी पञ्च भवन्ति दोषास्तत्त्वावबोधप्रतिबन्धनाय ॥
पुसो यथा सशयिताशयस्य दृष्टा न काचित्सफला प्रवृत्ति॰।
धर्मस्वरूपेऽपि विमूढबुद्धेस्तथा न काचित्सफला प्रवृत्ति॰ ॥
जातिपूजाकुलज्ञानरूपसपत्तपोबले।
उत्वान्त्यह(?)युतोद्रेक मदमसयमानसा॰ ॥
यो मदात्समयस्थानामवह्लादेन मोदते।
स नून धर्महा यस्मान्न धर्मो धार्मिकैर्विना ॥
देवसेवागुरूपास्ति स्वाध्याय॰ सयमस्तप।
दान चेति गृहस्थानां षट् कर्माणि दिने दिने ॥

स्नपनं पूजन स्तोत्र जपो ध्यान श्रुतस्तव ।
षोढा क्रियोदिता सद्भिर्देवसेवासु गेहिनाम् ॥
आचार्योपासन श्रद्धा शास्त्रार्थस्य विवेचि(च)नम् ।
तत्क्रियाणामनुष्ठान श्रेय प्राप्तिकरो गण. ॥
शुचिर्विनयसपन्नस्तनुचापलवर्जित ।
अष्टदोषविनिर्मुक्तमधीत गुरुसनिधौ ॥
अनुयोगगुणस्थानमार्गणास्थानकर्मसु ।
अध्यात्मतत्त्वविद्याया पाठ स्वाध्याय उच्यते ॥
गृही यत. स्वसिद्धान्त साधुबुध्येन धर्मधी ।
प्रथम सोऽनुयोग स्यात्पुराणचरिताश्रय ॥
अहो मध्योर्ध्वलोकेषु चतुर्गतिविचारणम् ।
शास्त्रकरणमित्याहुरनुयोगपरीक्षणम् ॥
ममेद स्यादनुष्ठान तस्याय रक्षणक्रम ।
इत्थमात्मा चरित्रार्थोऽनुयोगश्चरणाश्रित. ॥
जीवाजीवपरिज्ञान धर्माधर्मावबोधनम् ।
बन्धमोक्षज्ञता चेति फल द्रव्यानुयोगतः ॥
जीवस्थानगुणस्थानमार्गणास्थानगो विधि ।
चतुर्दशविधो बोध्य. प्रत्येक यथागमम् ॥
आदित पञ्च तिर्यक्षु चत्वारि श्वभ्रनाकिनो' ।
गुणस्थानानि मन्यन्ते नृषु चैव चतुर्दश ॥
अनिगूहितवीर्यस्य कायक्लेशस्तप स्मृतम् ।
तच्च मार्गाविरोधेन गुणाय गदित जिनै ॥

अथवा ।

अन्तर्बहिर्मलप्लोषादात्मन शुद्धिकारणम् ।
शारीर मानस कर्म तप प्राहुस्तपोधना ॥
कषायेन्द्रियदण्डाना विजयो व्रतपालनम् ।
सयम सयतै. प्रोक्तः श्रेय श्रयितुमिच्छताम् ॥

अस्यायमर्थः—कषन्ति संतापयन्ति दुर्गतिसङ्गसंपादनेनात्मानमिति कषायाः क्रोधादयः। अथवा यथा विशुद्धस्य वस्तुनो नैयग्रोधादयः कषाया कालुष्यकारिणः, तथा निर्मलस्यात्मनो मलिनत्वहेतुत्वात्कषाया इव कषायाः। तत्र स्वपरापराधाभ्यामात्मेतरयोरपायोपायानुष्ठानमशुभपरिणामजननं वा क्रोधः। विद्याविज्ञानैश्वर्यादिपूज्यपूजाव्यतिक्रमहेतुरहंकारो युक्तिदर्शनेऽपि दुराग्रहापरित्यागो वा मानः। मनोवाक्कायक्रियाणामयाथातथ्यात्परवञ्चनाभिः प्रायेण प्रवृत्तिः ख्यातिपूजालाभाद्यभिवेशेन वा माया। चेतनाचेतनेषु वस्तुषु चित्तस्य महान्ममेदं भावस्तदभिवृद्धिविनाशयोर्महान्संतोषो वा लोभः।

सम्यक्त्वं घ्नन्त्यनन्तानुबन्धिनस्ते कषायिकाः।
अप्रत्याख्यानरूपाश्च देशव्रतविघातिनः॥
प्रत्याख्यानस्वभावाः स्युः संयमस्य विनायकाः।
चारित्रे तु यथाख्याते कुर्युः संज्वलनाः क्षितिम्॥
पाषाणभूरजोवारिलेखाप्रख्यस्वभाग्भवेत्।
क्रोधो यथाक्रमं गत्यै श्वभ्रतिर्यङ्नृनाकिनाम्॥
शिलास्तम्भास्थिसार्द्रैष्मवेत्रवृत्तिर्द्वितीयकः।
अधःपशुनरस्वर्गगतिसंगतिकारणम्॥
वेणुमूलैरजाशृङ्गैर्गोमूत्रैश्चामरैः समाः।
माया तथैव जायेत चतुर्गतिवितीर्णये॥
क्रिमिनीलीवपुर्लेपहरिद्रारागसंनिभः।
लोभः कस्य न संजातस्तद्वत्संसारकारणम्॥

किंच।

यथौषधक्रियारिक्ता रोगिणो पथ्यसेविनः।
क्रोधलस्य तथा रिक्ताः समाधिश्रुतसंयमाः॥
मानदावाग्निदग्धेषु सदोषरकषायिषु।
नक्तंमेषु प्ररोहन्ति न सच्छायोचिताङ्कुराः॥

यावन्मायानिशालेशोऽप्यात्माम्बुषु कृतास्पदः ।
न प्रबोधश्रियं तावद्धत्ते चित्ताम्बुजाकरः ॥
लोमकीकसचिह्नानि चेतः श्रोतांसि दूरतः ।
गुणा धन्यास्त्यजन्तीह चण्डालसरसीमिव ॥
तस्मान्मनोनिकेतेऽस्मिन्निदं शल्यचतुष्टयम् ।
यतेतोद्धर्तुमात्मज्ञः क्षेमाय शमकीलकैः ॥
षट्स्वर्थेषु विसर्पन्ति स्वभावादिन्द्रियाणि षट् ।
तत्स्वरूपपरिज्ञानात्प्रत्यावर्तेत सर्वदा ॥
आपाते सुन्दरारम्भैर्विपाके विरसक्रियैः ।
विषैर्वा विषयैर्ग्रस्ते कुतः कुशलमात्मनि ॥
दुश्चिन्तनं दुरालापं दुर्व्यापारं च नाचरेत् ।
व्रती व्रतविशुद्ध्यर्थं मनोवाक्कायसंश्रयम् ॥
अभङ्गानतिचाराभ्यां गृहीतेषु व्रतेषु यत् ।
रक्षणं क्रियते शश्वत्तद्भवेद्व्रतपालनम् ॥
वैराग्यभावना नित्यं नित्यं तत्त्वविचिन्तनम् ।
नित्यं यत्नश्च कर्तव्यो यमेषु नियमेषु च ॥

तत्र दृष्टानुश्रावकविषयवितृष्णस्य मनोवशीकारसंज्ञा वैराग्यम् । प्रत्यक्षानुमानागमानुभूतपदार्थविषया सम्प्रमोषस्वभावा स्मृतिः । तत्त्वविचिन्तनं बाह्याभ्यन्तरशौचतपःस्वाध्यायप्रणिधानानि यमाः । अहिंसासत्यास्तेयब्रह्मचर्यापरिग्रहा नियमाः ।

इत्युपासकाध्ययने प्रकीर्णकविधिर्नाम षट्चत्वारिंशत्तमः कल्पः ।

इत्येष गृहिणां धर्मः प्रोक्तः क्षितिपतीश्वर ।
यतीनां तु श्रुताज्ज्ञेयो मूलोत्तरगुणाश्रयः ॥

इत्थं मुनेर्द्वितयधर्मकथावतारं
श्रुत्वा तदर्भकयुगाचरणप्रचारम् ।
जग्राह धर्ममुचितं भवभाववृत्तेः
सा देवता स नृपतिः स च पौरलोकः ॥

मुनिकुमारकयुगलमपि क्रमेण व्यतिक्रान्तबालकाल सुधाशनवेश्माधिरोहण यतिविरतिवेषभापितानल्पविकल्पप्रासादकलशाधिरोहणमतिचिर चरित्रमाचर्य

अभयरुचिरवापत्सानुजस्तत्र देवी
वनरहसि विधाय प्रायमैशानकल्पम् ।
धृतयतिपतिवृत्तो मारदत्तोऽपि भूय
समभजत तथैव स्वर्गलक्ष्मीविलासम् ॥
रत्नद्वयेन समलंकृतचित्तवृत्ति
सा देवतापि गणिनो महमाचरय्य ।
द्वीपान्तरद्युनगजातजिनेन्द्रसद्म-
वन्दारुतानुमतकामपरायणाभूत् ॥

ध्यान सिद्धगिरौ विधाय स मुनि सम्यक्सुदत्ताह्वय
कल्पे लान्तवनाम्न्यजायत सुर सर्वामरग्रामणी ।
अन्ये ये च यशोमतिप्रभृतयस्तेऽपि प्रक्लृप्तव्रता
संजातास्त्रिदशेश्वरा सुकृतिभि सकीर्त्यमानश्रिय ।

जयतु जगदानन्दस्पन्दी जिनोक्तिसुधारस-
स्तदनु जयतात्कामाराम सता फलसंगमैः ।
जयतु कवितादेवी शश्वत्ततश्च यदाश्रया-
त्कृतिमतिरियं सूते सूक्तिं जगत्त्रयभूषणम् ॥

अभिधाननिधानेऽस्मिन्यशस्तिलकनामनि ।
यशोधरमहाराजचरिते स्तान्मति सताम् ॥
एतामष्टसहस्रीमजस्रमनुपूर्वश कृती विमृशन् ।
कवितारहस्यमुद्रामवाप्नुयादासमुद्र(?) च यश ॥

श्रीमानस्ति सदैव सङ्घतिलको देवो यश पूर्वक
शिष्यस्तस्य बभूव सद्गुणनिधि श्रीनेमिदेवाह्वयः ।
तस्याश्चर्यतप स्थितेस्त्रिनवतेर्जेतुर्महावादिना
शिष्योऽभूदिह सोमदेव इति यस्तस्यैष काव्यक्रमः

विद्याविनोदवनवासितकच्छुकेन
पुस्तं व्यलेखि विलसल्लिपिरिच्छुकेन ।
श्रीसोमदेवरचितस्य यशोधरस्य
सल्लोकमत्र्यगुणरत्नमहीधरस्य ॥

अपि च ।

यस्याक्षरावलिरधीरविलोचनाभि-
राकाङ्क्ष्यते मदनशासने लेखेषु(?) ।
तस्मै विवेकिषु न यच्छति रच्छकाय
को नाम लेखकशिखामणिनामधेयम् ॥

शकनृपकालातीतसवत्सरशतेष्वष्टस्वेकाशीत्यधिकेषु गतेषु(अङ्कत ८८१ सिद्धार्थसवत्सरान्तर्गतचैत्रमासमदनत्रयोदश्या पाण्डवसिहलोचचेरमप्र भृतीन्महीपतीन्प्रसाध्य मेल्याटीप्रवर्धमानराज्यप्रभावे श्रीकृष्णराजदेवे सति तत्पादपद्मोपजीविन समधिगतपञ्चमहाशब्दमहासामन्ताधिपतेश्चा लुक्यकुलजन्मन सामन्तचूडामणे श्रीमदरिकेसरिणः प्रथमपुत्रस्य श्रीमद्वागराजप्रवर्धमानवसुधाराया गङ्गधाराया विनिर्मापितमिद का व्यमिति ॥

इति सकलतार्किकलोकचूडामणे श्रीमन्नेमिदेवभगवत शिष्येण सद्योनवद्यगद्यपद्य
विद्याधरचक्रचक्रवर्तिशिखण्डमण्डनीभवच्चरणकमलेन श्रीसोमदेवसूरिणा
विरचिते यशोधरमहाराजचरिते यशस्तिलकापरनाम्नि
महाकाव्ये धर्मामृतवर्षमहोत्सवो नामाष्टम आश्वास ।

वर्ण -पद वाक्यविधि समासो लिङ्ग क्रिया कारकमन्यतन्त्रम् ।
छन्दो रसो रीतिरलक्रियार्थो लोकस्थितिश्चात्र चतुर्दश. स्यु ॥

अब्दे सुधांशुयुगसिद्धिधरायुतेऽस्मि-
ञ्शुक्रानुजन्मनि शुभे युगपक्ष्मके च ।——
दर्शातिथौ गुरुदिने वरकाव्यमेत-
द्यशोधरीयमगमत्सुसमग्रता हि ॥